



**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI TARİHLERİNDE ASKERLİKLE İLGİLİ
SÖZ VARLIĞI
(15. ve 16. Yüzyıl)**

**HAKAN ÖZDEMİR
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN**

KIRIKKALE-2023



**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**OSMANLI TARİHLERİNDE ASKERLİKLE İLGİLİ
SÖZ VARLIĞI
(15. ve 16. Yüzyıl)**

**HAKAN ÖZDEMİR
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN**

KIRIKKALE-2023

KABUL-ONAY

Hakan ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “OSMANLI TARİHLERİNDE ASKERLİKLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI (15.VE 16. YÜZYIL)” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

İmza.....

Türk Dili ve Edebiyatı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Başkan : Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ

İmza.....

Türk Dili ve Edebiyatı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof.Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

İmza.....

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Üye : Doç. Dr. Salim PİLAV

İmza.....

Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Kayhan ATİK

İmza.....

Tarih, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 12/12/2023 Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

12/12/2023

Hakan ÖZDEMİR

ÖN SÖZ

Bu çalışmaya konu olan Osmanlı Devleti'nin tarih yazıcılığına ait eserleri tarihî gerçeklikleri ortaya koyabilmek amacıyla ilk olarak tarihçiler tarafından ele alınmış ve daha sonra da dönemin askerî söz varlığını değerlendirmek amacıyla tarafımızca incelenmiştir. Kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra oluşturulmaya başlanan Osmanlı tarih yazıcılığı, başlangıçta sözlü anlatım geleneğinin etkisiyle destansı özellikler göstermiştir. Zaman içerisinde değişen ve gelişen tarih yazıcılığı, Osmanlıların kendilerine has üslubuyla yazılmaya devam etmiştir. XIV. ve XV. yüzyıllarda destansı anlatımların ağır bastığı ve İran sahasından örnek alınarak oluşturulmaya başlanan “*Şehnâme*” yazımı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca II. Murad Dönemiyle başlayan tarih yazıcılığında “*Saray Takvimleri*” ve “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adı verilen eserler bulunmaktadır. Devletin “Yükselme Dönemi” olarak İstanbul’un fethi yani II. Mehmed Dönemi olarak görülmesine karşın “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Yükselme Çağı”nın II. Bayezid Dönemi olduğu görüşü yaygındır. Bununla birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan I. Selim (Yavuz Sultan Selim) ile II. Selim’in iktidarlık döneminin anlatıldığı “*Selimnâmeler*”, genellikle sanat kaygısıyla süslü ve ağır bir tarzda yazılması ve günlük konuşma dilinden uzak olması nedeniyle hatta dil hususiyetleri açısından önem arz eden Şükrî Bitlisî’ye ait olan “*Selimname*” gibi eserlerin de diğer büyük mesnevilerle kıyaslandığında kelime sayısının sınırlı olması ve bazı noktalarda yazarın tekrara düşmesi sebebiyle bu çalışma kapsamında değerlendirilmedi. Aynı şekilde dil ve üslup açısından halkın günlük konuşma dilinden kopuk, ağdalı ve süslü bir şekilde yazılmış eserler, kapsam dışında tutuldu. Bu çalışmada; Osmanlı Devleti’nin XIV. XV. ve XVI. yüzyıllarına ait olan eserleri tarandıktan sonra, tezin “Giriş” bölümünde; “Osmanlı Devleti”, “Batı Türkçesi”, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı” ve “Osmanlı Kroniklerinin Kaynakları”, “Erken Dönem Osmanlı Kronikleri” ve son olarak da “Söz Varlığı” alt başlıkları oluşturuldu. Daha sonra tezin asıl kısmını oluşturan “Askerî Söz Varlığına Dair Bulgular” bölümünde askerî kültürün değişim ve gelişim safhalarını gözlemlenebilecek şekilde, bağlamdan hareketle askerî söz varlığına ait unsurlar tespit edildi ve tematik konu başlıkları altında sıralandı. Aynı kelime ya da kelime grubunun başka kroniklerde de yer almasından dolayı ortaya çıkabilecek olan karışıklığı önlemek ve gereğinden fazla örnek verme durumunu engellemek için bir kroniğe ait olan ve diğer kroniklerde bulunmayan söz varlığı unsurlarıyla çalışma sınırlandırıldı. Bununla birlikte ele alınan söz varlığı unsurları, ikincil veri kaynaklarının taranmasıyla elde edildiği için örnek cümlelerdeki kelimelerin yazımında, madde başı olarak belirlenen söz varlığı unsuru ile cümle içerisinde geçtiği yerde tam transkripsiyon yapıldı. Ancak örneklerin geçtiği cümlelerde eserlerin orijinal nüshalarındaki yazımlarının kontrolününün zaman açısından çıkarılabileceği olumsuz durumlar göz önünde bulundurulduğu için çeviri kitaplarda verilen transkripsiyona uygun şekilde hareket edildi. “Sonuçlar ve Öneriler” bölümünde, çalışmalar neticesinde elde edilen tüm bilgiler değerlendirildi ve gerekli öneriler tarafımızca ortaya konuldu. “Dizin” bölümünde ise; kelime dizini hazırlandı. İnceleme sonucunda elde edilen istatistikî veriler “Ekler” başlığı altında tablolar hâlinde verildi. Doktoraya kabul sürecinden tez savunma sürecine kadar kıymetli desteğini benden hiç esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım sayın Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN’a, ders döneminden başlayarak tez konusunun belirlenmesine ve tezin savunmasına kadar katkı sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ’a, tüm çetin zamanlarda yanımda olan ve beni

yüreklendiren çok değerli hayat arkadaşım Zarife ÖZDEMİR'e ve tüm aile fertlerime, yıllardır yol arkadaşlığı yaptığımız ve bu süreçte de her daim yanımda olan sevgili dostum Dr. Öğr. Ü. Mehmet CAN'a teşekkürü borç bilirim.



3. ÖZET

OSMANLI TARİHLERİNDE ASKERLİKLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

(15. VE 16. YÜZYIL)

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Aralık 2023, 632 sayfa

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra oluşturulmaya başlanan tarih yazıcılığına ait sınırlı sayıdaki metinlerde yer alan askerî söz varlığını tespit etmek amacıyla, bu tez çalışmasında; Osmanlı Devleti'nin XIV., XV. ve XVI. yüzyıllarına ait, dil hususiyetleri açısından önem arz eden eserler ele alınmıştır. Ayrıca elde edilen söz varlığına ait kelime ve kelime grupları, tematik konu başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Ordu-millet anlayışıyla ön plana çıkan Türk toplumunun oluşturduğu tarihî metinlerde askerlikle ilgili söz varlığının önemli ölçüde bir birikime sahip olduğu, bu çalışmayla birlikte bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Bu çerçevede tespit edilen söz varlığının tarihî süreç içerisindeki değişim ve gelişimleri izlenebilecek, askerî kültürün devamlılığı noktasında hangi kelimelerin kullanılmaya devam ettiği ve/veya kullanımdan düştüğü, kelimelerde anlamsal olarak bir daralma ya da genişleme olup olmadığı sonuçlarından hareketle daha sonra yapılacak olan araştırmalara da katkı sağlanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tarih, Osmanlı Tarihi, Kronik, Askerî kelime, Söz Varlığı.

4. ABSTRACT

VOCABULARY ABOUT MILITARY SERVICE IN OTTOMAN HISTORIES (15TH AND 16TH CENTURY)

Kırıkkale University

Social Sciences Institute

Department of Turkish Language and Literature, PhD Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

December 2023, 632 pages

In order to determine the military vocabulary in the limited number of texts belonging to historiography, which began to be created about a hundred years after the establishment of the Ottoman Empire, this thesis focuses on the works belonging to the XIVth, XVth and XVIth centuries of the Ottoman Empire, which are important in terms of language features. In addition, the words and word groups belonging to the vocabulary obtained were classified under thematic headings. With this study, it has once again been revealed that the Turkish society, which stands out with its army-nation understanding, has a significant accumulation of military-related vocabulary in historical texts. In this framework, the changes and developments of the identified vocabulary in the historical process can be monitored, which words continue to be used and/or fall out of use in terms of the continuity of military culture, and whether there is a semantic contraction or expansion in the words will contribute to future research.

Translated with www.DeepL.com/Translator (free version)

Keywords: History, Ottoman History, Chronic, Military word, Vocabulary.

5. KISALTMALAR DİZİNİ

Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
B	Batı
BK	Bilge Kagan Anıtı
bk.	Bakınız.
Bul.	Bulgarca
D	Doğu
DLT	Divânü Lügati't-Türk
Erm.	Ermenice
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
G	Güney
İHA	İnsansız hava aracı
İng.	İngilizce
İt.	İtalyanca
K	Kuzey
KB	Kutadgu Bilig
KT	Kül Tigin Anıtı.
Moğ.	Moğolca
Rum.	Rumca
SİHA	Silahlı insansız hava aracı
Slav.	Slavca
T	Tonyukuk
TS	Tarama Sözlüğü
-	Sözcük kökünün fiil olduğunu gösterir.
+	Sözcük kökünün isim olduğunu gösterir.
+	Ek olan birimi gösterir.
Ø	Sıfır Biçimbirim
Yun.	Yunanca
Büyük harf	Değişken Şekilleri gösterir. (mA= ma, me)

TARANAN ESERLER

ANT (Giese)	Azamat N. (1992). <i>Anonim tevârih-i âl-i Osman</i> (F. Giese neşri). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
ANT (Edirne)	Yüksel, H. Delice İ. ve Karagülle D. (2021). <i>İlk anonim tevârih-i âl-i Osman (Edirne nüshası)</i> . Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
AOK	Öztürk, N. (2015). <i>Anonim Osmanlı kroniği [Osmanlı tarihi] (1299-1512)</i> . İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
ÂPT	Öztürk, N. (2013). <i>Âşıkpaşazâde tarihi [Osmanlı tarihi] (1285-1502)</i> . İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.
CT	Sır, A. N. (2007). Mehmed Za'im Cami'üt-tevarih (202a-327b giriş-tenkitli metin) cilt I. Doktora Tezi. <i>Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü</i> , İstanbul.
DE	Öztürk, N. (2012). <i>Düsûrnâme-i Enverî 19-22. Kitaplar[Osmanlı tarihi] 1299-1465</i> . İstanbul: Çamlıca Basım.
FSM	Uygur, C. V. (2007). <i>Fetihnâme</i> . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
GSM	İnalçık, H. ve Oğuz M. (1978). <i>Gazavât-ı sultân Murad b. Mehmed hân (İzladi ve Varna savaşları, 1443-1444, üzerinde anonim gazavâtnâme)</i> Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
HT	Öztürk, N. (2015). <i>Hadidî tarihi [manzum Osmanlı tarihi] (1285-1523)</i> . İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
HN	Güldaş, A. (1996). <i>Hâilname</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
İK	Turan, Ş. (1991). <i>İbn-i Kemal Tevârih-i âli Osman, VII</i> . Ankara: TTK.
İN	Akdoğan Y. ve Kutsal N. (2019). <i>İskendername (inceleme-tenkitli metin)</i> . İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
KA	Şentürk H. M. (2003). <i>Künhü'l-ahbâr c.II Fâtih Sultân Mehmed devri</i> . Ankara: TTK Yayınları.
LT	Atik, K. (2001). <i>Lütfî paşa ve tevârih-i âl-i Osman</i> . Ankara: Kültür Bakanlığı.
MN	Yurdaydın H. G. (2014). <i>Nasuhü's-Silahi (Matrakçı) Beyân-ı menâzil-i sefer-i 'Irâkeyn</i> . Ankara: TTK.
NT	Öztürk, N. (2013). <i>Mevlânâ Mehmed Neşrî Cihânnümâ [Osmanlı tarihi] (1288-1485)</i> . İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.

OT	Öztürk, N. (2014). <i>Oruç Beğ tarihi [Osmanlı tarihi] (1288-1502)</i> . İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.
SN	Öztürk, N. (2018). <i>Selâtinname [Manzum Osmanlı Tarihi (684-895/1296-1490)]</i> . İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
ST I.-II.	İpşirli, M. (1999). <i>Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600) I-II</i> . Ankara: TTK Yayınları.
TB	Kaytaz, F. (2016). <i>Târîh-i behîştî vâridât-ı sübhânî ve fütûhât-ı Osmânî (791-907/1389-1502) II</i> . Ankara: TTK Yayınları.
TEF	Tulum M. (1977). <i>Târîh-i ebü'l-feth</i> . İstanbul: Baha Matbaası.



6. İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
3. ÖZET.....	iii
4. ABSTRACT	iv
5. KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
6. İÇİNDEKİLER.....	viii
7. TABLOLAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Osmanlı Devleti.....	2
1.2. Batı Türkçesi.....	3
1.2.1. Eski Oğuz Türkçesi	4
1.2.2. Osmanlı Türkçesi	6
1.3. Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Kroniklerinin Kaynakları	7
1.4. Erken Dönem Osmanlı Kronikleri.....	11
1.4.1. Ahmedî-İskendernâme	12
1.4.2. Abdülvasi Çelebi-Halilnâme	13
1.4.3. Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar	14
1.4.4. Oruç Beğ-Tevârih-i Âl-i Osman	17
1.4.5. Kemal-Selatinnâme	17
1.4.6. Âşık Paşazâde-Menâkıb-ı Âl-i Osman	18
1.4.7. Enverî-Düstûrnâme-i Enverî	19
1.4.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî-Cihânnümâ	20
1.4.9. Tursun Beğ-Tarih-i Ebu'l-Feth	21
1.4.10. Anonim-Gazavât-ı Sultân Murad Bin Mehmed Han.....	21
1.4.11. Kıvâmî-Fetihnâme-i Sultan Mehmed	22
1.4.12. Ahmed- Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (Tarih-i Behîştî)...	22
1.4.13. Hadîdî-Tevârih-i Âl-i Osman	23
1.4.14. Gelibolulu Mustafa Ali-Kühü'l-Ahbar	24
1.4.15. İbn-i Kemâl-Tevârih-i Âl-i Osmân.....	25
1.4.16. Selanikî Mustafa Efendi- Tarih-i Selânîkî.....	26
1.4.17. Lütî Paşa-Tevârih-i Âl-i Osman.....	27
1.4.18. Nasuhü's-Silâhî (Matrakçı Nasuh)-Beyân-ı Menzil-i Sefer-i Irakeyn	28

1.4.19.	Mehmed Za'im- Câm'i'üt-Tevârîh.....	29
1.5.	Söz Varlığı.....	30
1.5.1.	Söz Varlığının İçerdiği Unsurlar.....	31
1.5.1.1.	Kelime Hazinesi (Temel Söz Varlığı)	31
1.5.1.2.	Deyimler	32
1.5.1.3.	Atasözleri	33
1.5.1.4.	İkilemeler	34
1.5.1.5.	İlişki Sözleri.....	35
1.5.1.6.	Kalıplaşmış Sözler	36
1.5.1.7.	Terimler	37
1.5.1.8.	Yabancı Kelimeler	37
1.5.1.9.	Çeviri İfadeler	38
1.5.2.	Tarihî Askerî Terminoloji	38
1.5.2.1.	Tarihî Metinler ve Askerî Terminoloji	40
1.5.2.2.	Askerî Kültür Anlayışının Temelleri	42
1.5.2.3.	Ordu-Millet Kavramının Temelleri	44
1.5.2.4.	Düzenli Ordu ve Eğitim Yapılanması.....	45
1.5.2.5.	Emir-Komuta Zinciri	45
1.5.2.6.	Muharebe Düzeni.....	47
1.5.2.7.	İstihbarat Anlayışı.....	49
1.5.2.8.	Teçhizat ve Giyim.....	50
1.5.2.9.	İaşe	53
1.5.2.10.	Doğa Şartları	54
1.5.2.11.	Müzik ve Ordu	56
2.	ASKERÎ SÖZ VARLIĞINA DAİR BULGULAR	57
2.1.	Af/ Bağışlama:.....	58
2.2.	Antlaşma/ Ant İçme/ Sözleşme:	61
2.3.	Askerî Birlik:	63
2.4.	Askerî Unvanlar/ Rütbeler:.....	68
2.5.	Barış:	103
2.6.	Binicilik/ At bakımı:.....	106
2.7.	Cesaret/ Kahramanlık:	111
2.8.	Ceza:	114

2.9.	Denetleme:	116
2.10.	Denizcilik:	117
2.11.	Deyimler ve Atasözleri:	125
2.12.	Dost/ Dostluk Belirten Sözler:	141
2.13.	Düşmanı Niteleyen Sözler:	142
2.14.	Ganimet / Hediye/ Elde etme:	175
2.15.	Güç/ Kudret:	189
2.16.	Hazırlık:	196
2.17.	Hedef/ Nişan/ Ateşleme:	206
2.18.	Hile/ Tuzak:	212
2.19.	Hizmet/ Görev:	217
2.20.	İstihbarat:	224
2.21.	İsyân:	231
2.22.	İtaat/ Baş eğme:	232
2.23.	İzin/ Müsaade:	236
2.24.	Kaçma/ Kurtulma:	237
2.25.	Kıyafet/ Giyim:	241
2.26.	Korku/ Cesaretsizlik:	250
2.27.	Mimarî:	252
2.28.	Müzik/ Ses:	253
2.29.	Ölüm/ Yok olma:	263
2.30.	Psikolojik Harekât/ Durum:	283
2.31.	Savaş/ Sefer:	299
2.32.	Savaşçı/ Asker/ Ordu:	346
2.33.	Savaş Düzeni/ Diziliş:	403
2.34.	Silah/ Techizat:	411
2.35.	Taktik:	458
2.36.	Tedavi/ İyileştirme:	517
2.37.	Tutsak/ Tutsaklık:	517
2.38.	Yaralanma/ Vurulma:	522
2.39.	Yazma/ Yazışma:	525
2.40.	Yenilmek/ Aciz kalmak:	528
2.41.	Yer/ Yerleşme:	539
2.42.	Yiyecek/ İlaş:	551

2.43. Zafer:.....	552
3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	567
4. DİZİN	574
5. KAYNAKLAR	617
6. EKLER.....	630
7. ÖZGEÇMİŞ.....	632



7. TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1. Tek dilden oluşan söz varlığı sayıları ve yüzdelik oranları	630
Tablo 2. İki dil unsurundan oluşan söz varlığı sayıları ve yüzdelik oranları	631
Tablo 3. Üç dil unsurundan oluşan söz varlığı sayıları ve yüzdelik oranları.....	631



1. GİRİŞ

Türk milleti gibi tarihî derinliğe sahip milletlerin geçmişte oluşturduğu yazılı metinlerden elde edilen bilgiler, sadece geçmiş olayları anlatmakla kalmaz, aynı zamanda o döneme ait dil özelliklerini de yansıtır. Bu metinler, o döneme ait kelime kullanımı, ifade tarzları, dilin evrimi ve kültürel unsurlar hakkında bilgi verir. Dilin değişimi, o dönemin düşünsel ve kültürel atmosferini anlamlandırmaya yardımcı olur. Bu tür yazılı kaynaklar, tarihçilere ve araştırmacılara geçmişe dair detaylı bir perspektif sunar ve bu da gelecek kuşaklara tarih bilinci kazandırmada önemli bir rol oynar. Yazılı metinler, geçmişle bağlantı kurabilmeyi, tarihî olayları anlayabilmeyi ve geleceğe daha bilinçli bir şekilde ilerleyebilmeyi sağlar. Osmanlı Devleti zamanında yazılan tarihler de dönemin yaşanmış olaylarını anlattıkları için tarihî bakımdan dikkate değer olmalarının yanı sıra dönemlerindeki dil özellikleri açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Eserlerdeki bu dil özellikleri, askerî kültür mirasının sonraki kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması yönünden yadsınamayacak bir hassasiyete sahiptir. Dil mi kültürü oluşturur yoksa kültür mü dili oluşturur? Sorusu geçmişten beri tartışılan bir konudur. Her iki durumda da dil ile kültürün ayrılmaz birer yapı olduğu tartışılmaz bir gerçeklik olarak insanoğlunun karşısında durmaktadır. Tarihî süreç içerisinde olayların birbiri ardınca sırayla yazıldığı tarihî belge anlamına gelen “kronik”ler, genellikle tarihçiler tarafından ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Filoloji açısından göz ardı edildiği düşünülen bu eserler, kültürel devamlılığın sağlanması veya söz konusu süreç içerisinde kültürel değişimlerin ortaya konabilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda ilgili çalışmaya bütünlük kazandırabilmek için; 1- Osmanlı Devleti, 2- Batı Türkçesi, 3- Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Kroniklerinin Kaynakları, 4- Erken Dönem Osmanlı Kronikleri, 5- Söz Varlığı gibi alt başlıklara değinilmiştir.

1.1. Osmanlı Devleti

Cihân imparatorluğu olma vasfını taşıyan Osmanlı Devleti, Askerî dehasını genlerinde taşıyan bir Türk Devletidir. Osmanlı İmparatorluğu, bu özellikleriyle komşusu olduğu veya hakimiyeti altında olan toplumları kültürel bakımdan derinden etkilemiş, kurulduğu ve yayıldığı coğrafyalarda; siyasî, askerî ve ekonomik alanlarda da kendisinden söz ettirmiştir (İnalcık ve Renda, 2009, s. 20). Osman Gazi'ye yoldaşlık-nökerlik bağıyla bağlı olanlar tarafından teşekkül eden Osmanlı Beyliği, 13.yüzyılın ikinci yarısında Bizans toprakları üzerinde Türkmen beyliklerinin kurulması ve Orta Anadolu'daki bazı gelişmeler içerisinde incelenmelidir (İnalcık vd., 2009, s. 20-31). Bu süreçte; Anadolu'daki nüfus yoğunluğunu etkileyecek olan; Moğol baskısıyla Oğuzlar'ın Anadolu'ya yoğun göç hareketleri ve Selçuklu Devleti'nin kuruluşu önemli olaylardır. Türkmenlerin göçleri neticesinde 13. yüzyılda Anadolu, bir Türk yurdu hüviyetindedir. 1279 yılında Doğu Anadolu'dan geçen Marco Polo, Anadolu için "Turkmenia" tabirini kullanmıştır (İnalcık vd., 2009, s. 31-32). Osmanoğulları'nın 13. yüzyılda Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya gelen boylardan biri olduğu düşüncesine Fuat Köprülü katılmamaktadır. Özellikle Batılı tarihçilerden Gibbons'un (2017) ve onun gibi düşünen şarkiyatçı tarihçilerin görüşlerine karşı çıkmaktadır. Hatta Osmanoğulları'nın dört yüz kişilik bir çadır halkından oluştuğu görüşüne şiddetle karşı çıkarak, böylesine bir halkın o dönemde Bizans İmparatorluğuna kafa tutup daha sonra da cihân hakimiyetine uzanmasını, tarihî zihniyete aykırı bir durum olarak nitelendirmektedir (Köprülü, 2012, s. 47-48). Osmanoğulları'nın Kayı boyu içinde, batı sınırlarına yerleşmiş bir uç beyliği olduğu, bu uç beyliğinin bütün bir Kayı boyunu temsil etmediğini ancak daha sonra bir devlet hâline gelecek olan bu boyun içerisinde bir devlet kurucusu çıkarmış olduğu söylenebilir (Köprülü, 2012, s. 95-98). Osmanlı İmparatorluğu, diğer tüm imparatorluklar gibi dağılmak için doğmuş ve büyümüştü (Ortaylı, 2006, s. 9). Son hükümdarının bile fakirlik içerisinde son bulan hayatıyla Osmanoğulları, kurulduğu dönemde de diğer Avrupa hanedanları gibi zenginlik içerisinde değildi (Ortaylı, 2006, s. 16). Selçuklu sınırından çok uzakta Bizans toprakları içerisinde fetihle ortaya çıkan Türkmen beylikleri (Menteşe, Aydın, Saruhan, Karesi vb.) halkası oluşturan Osmanlı Beyliği, Batı Anadolu'daki bu beyliklerden en güçlüsü ve zengini hâline gelmişti (İnalcık vd., 2009, s. 34). Devletin güçlenmesiyle birlikte "Osmanlılık" tabiri oluşmaya başladı. Bu tabir, Türklüğün "temel aktör" olarak yer

aldığı bir karışımı (Ortaylı, 2006, s. 11). İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı Devleti, kuruluş sürecini tamamlayıp Yükselme Dönemi'ne geçerek imparatorluk sürecinde önemli bir adım atmıştır (Özkan, 2019, s. 66). Yükselme Dönemi'nin parıltılı zaferleriyle birlikte hızla büyüyerek imparatorluk düzeyine gelen devlet, II. Selim'den itibaren Duraklama Dönemi'ne girmiştir. II. Selim Döneminde yapılan savaşlarda önceki yıllara göre kolay ve kesin fetihlerin elde edilememesi ve askerî bakımdan olumsuz görülen bazı hususlar, bu dönemin Duraklama Devri olarak görülmesini destekler niteliktedir (Özkan, 2019, s. 154-155). Kısacası; 17. yüzyılın; siyasî, askerî ve iktisadî verileri, Osmanlı'nın Avrupa'ya karşı üstünlüğünü kaybettiğini göstermektedir. Bu hemen hemen her alanda görülen geriye düşüş hâlinin 18. yüzyıla kadar artarak devam ettiği görülecektir (Özkan, 2019, s. 199). 18. yüzyıl boyunca görülen dış gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni derinden sarsmış ve birtakım bozgunlarla kendisini göstermiştir. Bu dönemde devlet hazinesi ve ekonomi, derin bir bunalım içerisine girerek çetin bir mücadele vermek durumunda kalmıştır. 19. yüzyılda ise Osmanlı, ardı arkası kesilmeyen sorunlar dolayısıyla çoğunlukla parçalanmalarla sonuçlanan büyük problemler yüzünden dağılmaya doğru gitmiştir (İnalçık, 2016, s. 9-13). Türlü olumsuzluklar içerisinde dahi Osmanlı Devleti, XVIII. asırdan sonra bir buçuk asır daha tarih sahnesinde yer almış, İmparatorluğun içinden yeni bir Türk Devleti doğmasıyla birlikte tamamen adı sanı yok olmadan bayrağı devretmiştir (Akçura, 2018, s. 27).

1.2. Batı Türkçesi

Türkçe, gerek konuşur sayısı bakımından gerekse de tarihî bakımdan dünyanın önde gelen dillerinden biridir. Dil arkeolojisi çalışmalarıyla birlikte Türkçenin on bin yıla uzanan bir geçmişi olduğu varsayılmaktadır (Develi, 2010, s. 7). Türk dilinin tarihî dönemleri üzerine, başlangıç ve bitiş yılları hakkında çeşitli görüş ve yorumlara bağlı olarak farklı sınıflandırmalar mevcut olsa da genel olarak kabul edilen görüş çerçevesinde; Türkçe, 12. yüzyıla kadar tek kol hâlinde ilerlemiştir. Türkçenin 13. yüzyıla kadar ortak bir yazı dili kullandığı ve bu yazı dilinin de Kaşgarlı Mahmut'un "Hâlis Türkçe" olarak adlandırdığı "Hakaniye" Türkçesi olduğu bilinmektedir. XII. yüzyıl itibarıyla Türkçede dallanmalar meydana gelmiş ve Türkçe farklı yazı dilleri şeklinde yoluna devam etmiştir (Şahin, 2003, s. 15). Böylece Türkçe; Kuzey-Batı (Kıpçak) Türkçesi, Doğu (Çağatay) Türkçesi ve Batı (Oğuz) Türkçesi olarak kollara

ayrılmıştır. Yerleşik Oğuzlar, göç etmeden önceki yurtlarında Orta Asya'daki yazı dilini kullanmışlar ve batıya göç edip Anadolu'ya geldiklerinde bu yazı dilinden uzaklaşmaları sebebiyle kendi lehçelerine dayalı yazı dilini oluşturmuşlardır (Gülsevin ve Boz, 2019, s. 3). Özellikle X. yüzyıldan itibaren büyük kitleler hâlinde İslâmiyet'e geçen Türk boyları kültürel açıdan değişime uğramaya başlamalarının yanında Moğol baskısıyla da göç etmek durumunda kalınca Türkçe açısından bir dönüm noktası oluşmaya başlamıştır. Batıya göç eden Oğuz boyları, öncelikle yerleştikleri bölgelerdeki yer adlarını Türkçeleştirdiler. Daha sonra kendi kurdukları yerleşim yerlerine ve o bölgelerde bulunan; dağ, tepe, göl, deniz, akarsu gibi doğaya ait unsurlara da Türkçe isimler verdiler. Bunların bir kısmı kendi boy ve oymak adlarıyla da anıldı (Karal, 2001, s. 17-18). 11. yüzyıl ile 21. yüzyıl arasında yaklaşık on yüz yıldır; başta Anadolu olmak üzere, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Balkanlar, Irak ve Suriye'nin kuzeyinde kullanılan dil Batı Türkçesidir (Ercilasun, 2012, s. 429). Batı Türkçesi, 16. yüzyılın başlarındaki siyasi gelişmeler neticesinde Azerbaycan ve Osmanlı yazı dilleri şeklinde iki farklı kola ayrılmıştır. Bu dönemden sonra Batı Türkçesi, aralarındaki çok küçük farklılıklarla birlikte 16. yüzyıldan itibaren iki yazı dili hâlinde; İran, Irak ve Azerbaycan bölgelerinde Azerbaycan Türkçesi adıyla; Anadolu'da da Osmanlı Türkçesi ve daha sonra da Türkiye Türkçesi adıyla ulaştı. 20. yüzyılda da Türkmen ve Gagavuz yazı dillerine ayrılarak yoluna devam etmektedir (Ercilasun, 2006, s. 438).

1.2.1. Eski Oğuz Türkçesi

Oğuzlar, Türk boyları içerisinde Türk dilinin tarihî serüveni açısından önemli bir yere sahiptir. Bu özelliklerinin yanı sıra Oğuzlar, geçmişten günümüze Türkler arasında en kalabalık grubu oluşturmaktadırlar (Gülsevin vd., 2019, s. 1). Oğuzlar tarihte ilk olarak 6. ve 8. yüzyıllarda Şamanist göçebeler şeklinde geçmektedirler. 10. yüzyılla birlikte batıya göçleri başlamıştır. 11. yüzyıldan itibaren İslâmlaşan Oğuzlar, yerleşik hayata geçmişlerdir (Sümer, 1959, s. 135-138; Bozkurt, 2005, s. 326). Bu yeni medeniyet alanı Türklerin tüm kimliğine nüfuz etmiş ve kimi zaman Türk ile Müslüman söylemi aynı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu etkileşimden Türkçe de nasibini almış ve yeni bir görünüm kazanmıştır (Develi, 2010, s. 8). 13. yüzyıl öncesinde batıya göç eden gruplar göçebe Oğuzlardır ve bunlar doğudaki Karahanlı (Hakaniye) Türkçesine ait yazı dilini de bilmemektedirler. Ancak 13.

yüzyılda Moğol baskısıyla göç etmek durumunda kalan Oğuzlar, yerleşik oldukları için Hakaniye yazı dilini de kendileriyle birlikte getirmiş ve böylece Arap ve Fars imlâsının yanında Uygur imlâsı da yer almıştır (Ercilasun, 2006, s. 433). Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte Türkçenin yayılması da başlamıştır. Anadolu'nun Türkleşme sürecinde Selçuklular, bir dönüm noktasıdır. Selçuklular; Türk göçleri için açık kapı sağlaması, Anadolu'nun siyasal açıdan fethedilmesi ve Anadolu'da Türk kültürünün temelini atılması gibi hususlar açısından önem teşkil etmektedir. Türkçe, Selçuklular sayesinde göçebeden yarı göçebe, buradan köye ve köyden de kente doğru yayılarak Anadolu'daki varlığını güçlendirmiştir (Karal, 2001, s. 14-19). Selçuklu Döneminde; bilim, öğretim ve dış yazışmalarda kullanılan dil, Arapça; edebî dil olarak da Farsça kullanılmaktaydı. Türkçe yalnızca halk arasında kullanılan bir konuşma dili hüviyetindeydi. Selçukluların ilk yıllarında Doğu Türkçesinin etkisi daha belirgindir ancak bu etki, 13.-15. yüzyıllar arasında azalmaya başlamıştır (Bozkurt, 2005, s. 330). Yazı dilinin ne zaman başladığı ve gelişimini hangi koşullar içerisinde sağladığı kesin kanıtlara dayandırılmamaktadır (Karal, 2001, s. 10). Oğuzların Anadolu'ya göçlerinden önce herhangi bir yazılı eser şu ana kadar tespit edilememiştir. Bunun içindir ki Anadolu öncesinde Oğuz yazı dilinden bahsedilemez. Diller, genellikle bir bölgeye ait olan ağız özelliklerini yani sözlü bir dili, yazı dili oluşturmak için belirlerler. Yerleşik Oğuzlar da Anadolu'ya gelmeden önce büyük ihtimalle Karahanlı (Hakaniye) Türkçesini yazı dili olarak kullanmaktaydılar. Hoca Dehhanî, Sultân Veled, Yunus Emre, Ahmet Fakih, Âşık Paşa, Gülşehrî ve Şeyyad Hamza gibi dönemin sanatçılarına ait eserlere bakıldığında Eski Türkiye Türkçesi olarak da adlandırılan Oğuzca'nın 13. yüzyılda yazı dili hâline geldiği görülür (Demir, 2020a, s. 19-22). Selçuklu Devleti'nin yıkılışından Osmanlı Devleti'nin başlangıcına kadar uzanan dönem Anadolu Beylikleri Dönemi'dir. Bu dönemde ağız özellikleri yoğun şekilde yazı dilinde kendini gösterir. Böylece Oğuz Türkçesine dayanan bir yazı dilinin oluşum sürecine girilmiştir (Bozkurt, 2005, s. 334). 13. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Türklere ait bu yazı dili için ilk olarak; Altosmanische (eski Osmanlıca) terimi kullanılmıştır. Bu terimin çok fazla ilgi görmemesi neticesinde yaygınlaşamamıştır. En yaygın terim; Eski Anadolu Türkçesi terimidir. Ancak bu adlandırmada da Balkan sahası dışarıda kalmaktadır. Faruk Kadri Timurtaş; Eski Türkiye Türkçesi şeklinde bir adlandırma yapmıştır. Bu adlandırmada da Azerbaycan sahası dışarıda kalmaktadır. Ahmet Bican Ercilasun

ise; Eski Oğuz Türkçesi terimini önermiştir (Ercilasun, 2006, s. 429-430). Son yıllarda da Necati Demir, bu dönem için Selçuklu Dönemi Türkçesi terimini kullanmaktadır (Demir, 2020a, s. 19-20). Bu çalışmada, hangi coğrafi bölgede kullanılırsa kullanılsın Oğuzlara ait olan bir dil olduğu için Eski Oğuz Türkçesi teriminin daha yerinde bir adlandırma olduğu düşünüldüğünden bundan sonrası için “Eski Oğuz Türkçesi” tabiri kullanılmıştır. Batı’ya göç eden Türkler tarafından oluşturulan bu yazı dili, Oğuz Türkçesine dayalı ilk yazı dili olması yönünden önem arz etmektedir (Şahin, 2003, s. 13). Eski Oğuz Türkçesi genel olarak; Selçuklu Dönemi Türkçesi, Beylikler Dönemi Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi olarak üç bölüme ayrılmıştır (Üşenmez, 2014, s. 22). Bu dönemler için kısaca şunlar söylenebilir; Selçuklu Dönemi Türkçesi; resmî yazışmalarda Farsçanın, medreselerde Arapçanın kullanıldığı, Türkçenin halkın arasında kullanılmaya devam ettiği dönemdir. Beylikler Dönemi Türkçesi olarak adlandırılan ikinci dönem; Oğuz Türkçesinin yazı dili olmaya başladığı dönemdir. Halkın çoğunluğunun medrese eğitimi almamış olması Türkçenin halk arasında yaşamaya devam etmesi gibi hususlar Oğuz Türkçesinin yazı dili hâline gelmesini zorunlu kılmıştır. Selçuklu Döneminin aksine; Beylikler Döneminde eser bolluğu yaşanmış, çok sayıda telif ve tercüme eser kaleme alınmıştır (Şahin, 2003, s. 21-22). Son olarak da Osmanlı Türkçesine Geçiş Döneminde Osmanlı Devleti’nin sınırlarının genişlemesi ve siyasi birliğin kurulmasıyla yazı dili birliği de sağlanmış oldu (Özkan, 2013, s. 42).

1.2.2. Osmanlı Türkçesi

Eski Oğuz Türkçesi; 13., 14. ve 15. yüzyıllarda Anadolu Selçuklularının son dönemi, Beylikler Dönemi ile Osmanlı Devleti’nin ilk iki asrını içerisine almaktaydı. Osmanlı Devleti’nin sınırlarının genişlemesi ve siyasi birliğin kurulmasıyla yazı dili birliği de sağlanmıştır. Bununla birlikte 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılan dönem başlamış oldu. Osmanlı Türkçesi; Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Arap harfleriyle yazılan ve 1928 yılına kadar devam eden yazı dili için kullanılan bir tabirdir. Beylikler Döneminin de etkisiyle Anadolu’da Türkçe o kadar yerleşmiş ve kökleşmeye başlamıştır ki Osmanlı Devleti zamanında devlet dilinin Türkçe olmaktan başka şansı neredeyse kalmamıştı (Develi, 2010, s. 9-10). Osmanlı Devleti’nde sarayın dili Türkçedir ve saraya doğru yaklaşıldıkça bu dili edinmek bir zaruret hâlini almıştır (Develi, 2010, s. 22). Kuruluş yıllarının aksine devlet

sınırlarının genişlemesiyle Osmanlı aydınının da Türkçeye bakış açısında birtakım farklılıklar oluşmaya başlamış ve beylikten imparatorluğa geçiş evresinde değişen demografik yapı dolayısıyla Türkçe yazıp anlaşılacak düşüncesinden uzaklaşmış ve bir üst dil oluşturulmaya çalışılmıştır (Develi, 2010, s. 56). Medreselerdeki eğitimde Arapça ve Farsçaya daha fazla önem verilmesiyle birlikte özellikle ilmiye sınıfına mensup olanlar arasında Arapça ve Farsça terkip ve kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandı. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesi, bünyesinde barındırmaya başladığı Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin zirveye ulaşmasıyla sunî bir edebiyat dili hâline geldi. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Türkçeye giren yabancı unsurlar o kadar arttı ki Türkçe geri planda kaldı. Yazı dili, sözlü dilden tamamen kopma noktasına geldi. Dilde görülen bu aşırılık konuşma dilinden ziyade manzum ve mensur eserlerde görülmüştür. XIX. ve XX. yüzyılın başına kadar devam eden dönemde yenileşme devri Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılabilir. 1839 tanzimat hareketiyle desteklenen yeni bir edebiyat dili oluşturulmaya çalışıldı. Kısacası tanzimatla birlikte hayatın birçok yerinde değişikliğe gitmek zorunda kalan Osmanlı, dilde de bir ıstılahata gitmek durumunda kaldı. Daha sade ve anlaşılır bir dil ortaya çıkarma çabaları köklü bir yenileşme şeklinde kendisini gösteremedi (Özkan, 2013, s. 42-47). Tanzimatla başlayan çözülme 1911’de “*Yeni Lisan*” hareketiyle tamamlandı. Osmanlı Türkçesi, 20. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte yoluna Türkiye Türkçesi adıyla kendisini Arapça ve Farsça terkiplerden olabildiğince kurtarmış bir şekilde ve daha sade bir Türkçeyle devam etmektedir.

1.3. Osmanlı Tarih Yazıcılığı ve Osmanlı Kroniklerinin Kaynakları

Osmanlılarda tarih yazımı; destansı anlatımlarla, acemi bir şekilde, olabildiğince sade başlamıştır (Babinger 1992, s. 8). Anadolu’da tam anlamıyla bir yazı dili birliğinin oturmamış olması sistemli bir tarih yazıcılığının oluşma sürecini de etkilemiş olabilir. Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarında tarih yazıcılığı açısından komşu ülkesi İran’da yazılmış manzum “*şehnâmeler*” örnek teşkil etmiştir (Piterberg, 2003, s. 36). Bu dönem eserleri destansı anlatımlarıyla efsanelere yakınlık gösterir. Osmanlının devletleşme sürecinde bu efsanevi anlatımlar yerini daha gerçekçi tarih anlatımlarına bırakmıştır. Ancak bu dönem için; tam anlamıyla bir tarih yazıcılığından ziyade, efsane ile gerçek anlamda tarih yazıcılığı arasında bir geçiş

evresidir denebilir. Daha sonra beylikten imparatorluğa geçiş sürecinde yazı dilinin de oturmasıyla altı yüz yıl hüküm süren Osmanlı Devleti'ndeki tarihçilerin ortaya koyduğu kronikler kendine özgü bir tarih yazıcılığını da beraberinde getirmiştir (İpşirli, 1999a, s. 274; Kurtaran, 2014, s. 260). Osmanlı Döneminde tarih yazıcıları, kaleme aldıkları eserlerin ilk ya da son bölümünde eseri yazış sebeplerini “*sebeb-i telif*” olarak adlandırılan kısımda ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda eserlerin yazılış amaçlarına bakıldığında; genel olarak gelecek nesillere kalıcı bir eser bırakıp öldükten sonra hayır dualar ile anılma isteğinin yanında, yaşadıkları dönem içerisinde maddi zorluklar sebebiyle para kazanma amacı da görülmektedir (Akbulut 2007, s. 362-367; İstek ve Türklü, 2017, s. 953-956). Osmanlı tarih yazıcılığı ilk örneklerini, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra ortaya koymuştur. Osmanlı tarih yazıcılığı gerçek anlamda ilk örneklerini XV. yüzyılın ortalarında vermeye başlamıştır. (Akgün, 1990, s. 109-111; Öztürk, 1999, s. 257; Emecen, 1999, s. 83-84). Osmanlı tarih yazıcılığının kuruluşu II. Murad ile başlar ve gelişme yılları Fatih Dönemi ile devam eder. Siyasi açıdan devletin “*Yükselme Dönemi*” İstanbul'un fethiyle başlasa da ilmi tarihçiliğin başlangıcı yani “*Yükseliş Dönemi*” II. Bâyezid Dönemi olarak görülür (Tekindağ, 1971, s. 655; Akgün, 1990, s. 109-111; Başar, 2002, s. 409-416; Afyoncu, 2006, s. 557-558; Akbulut, 2007, s. 357). Menâkıbnâme ve destânlar, Osmanlı tarih yazıcılığının başlangıç evresini oluştururlar. Bu doğrultuda Osmanlı tarih yazıcılığına ait ilk eser; bugün elimizde bulunmayan ancak kaynaklarda adı geçen Yahşi Fakih'e ait olan *Menakıbnâme-i Âl-i Osman*'dır (Engin ve Şimşek, 2011, s. 110). Günümüze ulaşabilmiş ilk yazılı kaynak; Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserinin sonuna ilave ettiği 334 beyit olarak kaleme alınan *Dasutân-ı Tevârih-i Mülûk -i Âl-i Osman*'dır (Asım, 1910, s. 45; Köprülü, 1978, s. 216-218; Ünver, 1979, s. 346; Kut, 1989, s. 165-167; Ünver, 2000, s. 555-559; Afyoncu, 2003, s. 102). Bu iki eser sözlü gelenekle birlikte sonraki kuşaklara aktarılan tarihî bilgilerin yazılı bir şekilde yoluna devam etmesini sağlayan temel Osmanlı kaynaklarıdır. Bu tarihî belgeler doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne ait ilk asırlardan günümüze gelebilmiş orijinal olarak adlandırılabilen bir eser mevcut değildir. Bu dönemlerle ilgili bilgiler, sözlü anlatımların yanında; Pacymeres, Nicepharos ve Arap seyyah ve tarihçilere ait eserlere dayanır (Özcan, 2013b, s. 142). Daha sonra II. Murad Döneminde günü gününe yazılmış ve “*Saray Takvimleri*” olarak adlandırılan çok kısa metinler mevcuttur. Bu takvimler belli bir sırayla

yazıldıkları için kronolojik açıdan ve Osmanlı tarihlerine kaynak oluşturmaları bakımından önemli bir yere sahiptir (Afyoncu, 2003, s. 102-103). Yine II. Murad'ın önderliğinde tercüme eserler yanında yazarı belli olmayan “*Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eserler yayımlanmaya başlamıştır (Menage, 1978, s. 229; Babinger, 1992, s. 11-25; Özcan, 2011, s. 579-581). Bu eserlerin dili oldukça sadedir ve daha sonra yazılan birçok Osmanlı tarihine de kaynaklık etmişlerdir (Adalıoğlu, 1999, s. 286-291). Gerçek anlamda tarih yazıcılığı Fatih Sultân Mehmed zamanında başlanmıştır denebilir. Fatih, askerî dehası sonucunda İstanbul'u fethetmesinin yanında ilim ve bilime de aynı ölçüde değer vererek tarih yazıcılığının da gelişmesine katkı sağlamıştır (Özcan, 2003, s. 55). II. Mehmed Döneminde, daha önce yazılmış olan eserlerin tercümeleri ile birlikte, Tursun Bey ve Ebu'l-Hayr gibi tarihçilerin eserleri başta olmak üzere kendisinin adına birçok eserin kaleme alındığı görülür. II. Mehmed Dönemi öncesinde yazılmaya başlanan *Tevârih-i Âl-i Osmân* ve *Takvim* geleneği bu dönemde de devam etmiş, ayrıca yine bu devirde eserlerini müstakil birer Osmanlı tarihi şeklinde kaleme alan; Şükrullah, Enverî ve Karamanî Mehmed Paşa gibi tarihçiler ile daha sonra II. Bâyezid Devri'nde eser verecek olan; Âşıkpaşazâde ve Oruç Beğ gibi tarihçiler yetişmiştir. Yine bu dönemde, *Gazavatnâme* adıyla gayrimüslümlere karşı yapılan gazâları anlatan eserlerin yazıldığı görülmektedir (Özcan, 2003, s. 58). Osmanlı tarih yazıcılığında Ahmedî'den sonra adı bilinen Osmanlı tarihçilerinden Şükrullâh, Fatih Döneminde 1456-1459 yılları arasında 13 bölümden oluşan ve eserinin son bölümünde Osmanlıdan bahseden, *Behçetü't-Tevârih* adlı Farsça bir dünya tarihi yazmıştır. Dönemin bir diğer tarihçisi gerçek adı bilinmeyen ancak Enverî mahlasıyla *Düstürnâme* adlı manzum bir Osmanlı tarihi kaleme alan yazardır. II. Mehmed'in seferlerine katılmış olduğu düşünülen Enverî, bu eserini 1465 yılında tamamlamıştır. Dönemin önemli tarih yazıcılarından biri de sadrazamlık görevinde de bulunmuş olan Karamanî Mehmed Paşa'dır. Devlet adamlığının yanında ilk Osmanlı tarihçileri arasında yer alan Karamanî Mehmed Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1480 yılına kadar gelen olayları anlatan “*Tevârihü's-Selâtinî'l-Osmâniyye*” adlı eseri bütünüyle Osmanlı tarihini ele alan ilk kaynaktır. Yazar, Arapça yazmış olduğu eserini Risâle adını verdiği iki bölümden oluşturmuştur. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih'in tahta çıkışına kadar geçen olayları; ikinci bölümde ise Fatih Sultan Mehmed Dönemindeki hadiseleri anlatmıştır (Taşbaş, 2011, s. 216).

Fatih Döneminde tarih yazıcılığı alanında görülen gelişmeler kendisinden sonraki dönemde de artarak devam etmiş, II. Bâyezid'in ilim adamlarını himaye edip onları eser yazmaya teşvik etmesi sonucunda bu dönemde tarih yazıcılığı çok gelişmiş ve önemli eserler yazılmıştır (Arıker, 2015, s. 203). II. Bâyezid Devri'nde kaleme alınmış Osmanlı tarihlerinin birincisi; Âşıkpaşazâde'nin yazmış olduğu “*Tevârih-i Âl-i Osmân*” adlı Türkçe eserdir. Âşıkpaşazâde, bütünüyle Osmanlı tarihini ele alan ve bu eseri XV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin en güzel örneklerinden biri olacak şekilde Türkçe nesir olarak yazan ilk kişi olması bakımından da önemli bir yere sahiptir. Âşıkpaşa'nın İstanbul'un fethi dahil birçok sefere katıldığı bilinmektedir. Bu sebeple 1484 yılında tamamlamış olduğu eserinde tarihî olaylara ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir (Afyoncu, 2003, s. 105-106). II. Bâyezid Devri'nde yazılan bir başka Osmanlı tarihi de Oruç Beğ'in yazmış olduğu ve daha çok kendi adıyla tanınan “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eserdir. Eseri Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1484 yılına kadar gelmektedir. Âşıkpaşazâde ile çağdaş olan Oruç Beğ de eserini onun gibi çok sâde bir dil ile yazmıştır. II. Bâyezid Devri'nde yazılmış önemli eserlerden birisi de Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin “*Cihân-nümâ*” adlı eseridir. Eser; 1492 yılında yazılmış, sekiz bölümden meydana gelen bir dünya tarihidir. Ancak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1485 yılına kadar gelen olayları anlatıldığı bu eserden, yalnız Osmanlı hanedanının tarihini anlatan altıncı kısım günümüze kadar ulaşmıştır. Mehmed Neşrî; Türkçe olarak kaleme aldığı bu eserde, kendi döneminde yazılmış eserlere göre daha ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu bakımdan onun eseri önemli bir kaynaktır ve daha sonraki tarihçiler tarafından kullanılmıştır (Babinger, 1992, s. 42-44; Afyoncu, 2003, s. 106-107; Özcan, 2007, s. 20-22). II. Bâyezid Devri tarihçilerinden birisi de Mehmed b. Hacı Halil Konevî'dir.” *Târih-i Âl-i Osmân*” adlı eserini Fatih'in emri üzerine yazdığını söylemektedir. Eser, II. Bâyezid Devri'nde tamamlamış ve bu devrin ilk yıllarındaki olaylar ile son bulmuştur. II. Bâyezid Döneminin bir başka tarih yazıcısı da Kemal'dir. II. Bâyezid'in emriyle *Selâtin-nâme* adlı Türkçe bir eser yazmıştır. Üç bin beyitten oluşan bu eser, “*Destân-ı Âl-i Osmân*” adıyla da anılmaktadır. *Selâtin-nâme* 1490 yılında tamamlanmıştır (Öztürk, 2018, s. XXI-XXII). II. Bâyezid Devri'nde yazılmış *Tevârih-i Âl-i Osman*'lardan birisi de Behiştî Sinan Çelebi'ye aittir. Sinan Çelebi, manzum olarak yazmış olduğu bu eserinde oldukça ağır ve süslü bir dil kullanmıştır. II. Bâyezid Döneminde genel Osmanlı tarih yazıcılığının yanı sıra belli padişahların anlatıldığı tarihler de

yazılmıştır. Bu türde yazılan eserlerin ilk örneklerinden birisi de Tursun Beğ tarafından yazılmış olan ve Fatih Dönemini anlatan “*Târih-i Ebü'l-Feth*” adlı eserdir. Tursun Beğ, eserinde çok ağır bir dil kullanmasına rağmen olayların birebir içinde yer almasından dolayı birinci dereceden kaynak olan bir eser meydana getirmiştir (Özcan, 2003, s. 57-58; Arıker, 2015, s. 207). Bununla birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan I. Selim (Yavuz Sultan Selim) ile II. Selim’in iktidarlık döneminin anlatıldığı “*Selimnâme*” adlı eserler yer alır (Argunşah, 2009, s. 32; Aköz ve Demireğen, 2020, s. 15). “*Selimnâme*”ler, genellikle sanat kaygısıyla süslü ve ağır bir tarzda yazılmıştır bu nedenle günlük konuşma dilinden uzaktır. Hatta bazı “*Selimnâme*”ler, dil hususiyetleri açısından diğer büyük mesnevilerle kıyaslandığında yazarların tekrara düşmesi sebebiyle kelime sayısı sınırlı olsa da tarihî açıdan önem arz etmektedir (Argunşah, 1988, s. 32; Argunşah, 2009, s. 34-39; Boşnak, 2022, s. 216). Sonuç olarak; Osmanlı tarih yazıcılığı, devletin kuruluş yıllarında manzum menkîbe edebiyatı tarzında ortaya çıkmış ve güçlü sözlü bir edebî geleneğin devam eden bir temsilcisi olarak kendine has tarih yazımı meydana getirmiştir. Zaman içerisinde Anadolu’daki düzenin sağlanması, başta İstanbul’un fethi ile gelişen devlet yapısına uygun olarak, doğrudan padişâh tarafından vazifelendirilen tarihçilerin kaleme aldıkları eserler ortaya çıkmıştır. Daha sonra da tarih yazıcılığına ait bu eserler; devletin resmî tarih yazıcıları olan vakanüvisler tarafından kaydedilerek birer klâsik hâline getirilmiştir (Akbiyık, 2012, s. 321).

1.4. Erken Dönem Osmanlı Kronikleri

Osmanlı döneminde tarih yazıcılığı, devletin kuruluşundan çok sonra başlamıştır. İlk örneklerine XIV. XV. ve XVI. yüzyıllarda rastlanan ve erken dönem olarak adlandırılan Osmanlı tarih yazıcılığına ait eserlerin ortak kaynakları genellikle menâkıbnamelelerdir (Özcan, 2020, s. 14). Bu menâkıbnâmelerin en önemlilerinden biri Âşıkpaşazade’nin vermiş olduğu bilgilerden öğrenmiş olduğumuz ve günümüzde mevcut bir nüshası bulunmayan *Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi*’dir. Kendisi, 1413 yılında Geyve’de Orhan Gazî’nin imamının oğlu olan Yahşi Fakih ile görüşüğünü beyan etmiştir. Bu eser hakkındaki bilgiler tamamen Âşıkpaşazâde’nin verdiği bilgilerden hareketle ortaya konmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak; Menâkıbnâme’nin Yıldırım Bayezid Devri’nin sonlarına kadar geldiği söylenebilir

(Özcan, 2020, s. 14). İlk standart Osmanlı tarihlerine geçişte önemli bir basamak teşkil eden *Âşıkpaşazâde Tarihi* ile ilk örneklerine XV. yüzyıldan itibaren rastlanılan *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*’ların ve dahi Neşrî ile Oruç Bey Tarihleri’ne kaynaklık eden eserin “*Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi*” olduğu söylenebilir (Cengiz, 1989, s. 39; Giese, 1992, s. XIV; Afyoncu, 2003, s. 102; Özcan, 2003, s. 55; Taşbaş, 2011, s. 215).

1.4.1. Ahmedî-İskendernâme

İskender-nâme yazma geleneği, İran’da yazılmış eserlerin örnek alınmasıyla bir taklitten öte orijinal unsurlar barındıracak şekilde Türk edebiyatında da görülmeye başlanmıştır. İskender’in tarihi kişiliğinin ön plana çıkarıldığı İskendernâmeler; Türk edebiyatında, manzum olarak yazıldığı gibi; *İskender-nâme*, *Kıssa-i İskender* gibi adlarla mensur olacak şekilde de yazılmışlardır (Ünver, 1975, s. 121; Köprülü, 1978, s. 216-218; Kut, 1989, s. 165-167; Giese, 1992, s. XVI-XVII; Ünver, 2000, s. 555-559; Banarlı, 2004, s. 387). Türkler arasında İskender’in bir İran hükümdarı olarak bilindiğini göstermesi açısından Kaşgarlı’nın *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’teki; “Çigil”, “Uygur”, “Tutmaç” ve “Türkmen” kelimelerinin açıklamasını yaparken Zülkarneyn’i Fars diliyle konuşturmuş olması kanıt niteliğindedir (Ünver, 1999, s. 558). Günümüzdeki bilgilerden hareketle; İskender hikâyesinin Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren müstakil bir eser olarak ele alınmaya başlandığı söylenebilir. Türk edebiyatındaki müstakil manzum İskender-nâmelerden ilki, Ahmedî’nin (ö. 815/1412-13) *İskender-nâme*’sidir (Başar, 2002, s. 409-416; Avcı, 2013, s. 36-47). Doğum yeri bilinmeyen ve birçok araştırmacıya göre; kesin olmamakla birlikte 735/1334-35 yılında doğduğu söylenen Ahmedî mahlaslı şairin asıl adı Tâcüddin İbrâhim bin Hızır’dır. Hayatının bir döneminde Mısır’da bulunmuş, daha sonra da Germiyan sarayında, Aydınoğulları beyliğinde ve son olarak da Osmanlı’da yaşadığı bilinmektedir. Şairin öldüğü zaman Amasya’da ve seksen yaşını geçmiş olduğu bilinmektedir (Ünver, 1983, s. 3; Banarlı, 2004, s. 394). Ahmedî’nin *İskender-nâme*’den başka; *Divân*, *Tervîhü’l-Ervâh*, *Esrâr-nâme* çevirisi, *Bedâiyü’s-sihr fî Sanâyi’i’ş-şîr*, *Mirkâtü’l-edeb*, *Mizânü’l-edeb*, *Kasîde-i Sarsari Şerhi*, *Cemşid ü Hurşid* adlı eserleri bulunmaktadır. Ahmedî’nin “*İskendernâme*” adlı eseri, Türk edebiyatındaki ilk manzum iskendernâme’dir. Firdevsî ve Nizâmî’yi birebir tercüme etmeyip orijinal bir eser meydana getirmeyi başarmıştır. Şair eserini, Germiyanoglu

Mir Süleyman'a sunmak için yazmaya başlasa da daha sonra Yıldırım Bâyezid'in büyük oğlu Emir Süleyman'a sunulmuştur. Eser, 8754 beyitten oluşmaktadır. İskendernâme'nin sadece 340 beytinde Osmanlı tarihinden bahsedilmektedir. Ertuğrul Gazi'den Yıldırım Bâyezid devri ortalarına kadar gelen eserin *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân* isimli bölümü Osmanlı tarihi hakkında bazı bilgileri ihtiva etmektedir. 792 (1390)'de yazılan bu esere müellif daha sonra 813 (1410) yılına kadar ilaveler yapmıştır. Aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezniyle yazılmıştır. Mesnevi, besmeleyle başlayan giriş bölümünden sonra; fahriye, şem'ile pervâne, şem'ile micmer münazarası, söze dair, tevhid, na't ve hasb-i hâl adlı bölümlerden oluşturulmuştur. Şair bu bölümlerde genel olarak; İskender'in doğumu, eğitim hayatı, tahta çıkışı, Aristo, Eflatun, ve Bokrat gibi filozoflara hayata dair sorular sorulması, bir melekten kılıç alması ve bunun neticesinde cihan hakimiyetiyle müjdelenmesi, İran şâhı Dârâb ile olan mücadelesi, Sistan şahının kızı Gülşah'a âşık olması, Fûr-ı Hindî'ye karşı zafer kazanması, Çin ile olan mücadelesi ve Hac yolculuğu, Türkleri İslâmiyet'e daveti, Sedd-i Ye'cüc ve Me'cüc olayı, Hızır ile karşılaşp ona yoldaşlık etmesi, hastalanıp ölmesi ve vasiyeti üzere İskenderiye'ye defnolunması gibi konuları ele almıştır (Çelebioğlu, 1999, s. 67-69). 1390 yılında tamamladığı eserine, başka şairlerde rastlanmayan; İskender'in Gülşahla olan aşk hikâyesi, Hint adalarını gezmesi, Mevlid bölümü, Osmanlı soyunu anlattığı bölüm ile zamanın bilimleri üzerine oluşturduğu bölüm gibi orijinallik gösteren kısımlar mevcuttur. Tüm bunlardan hareketle eserin taklit bir eser olmayıp kendine has bir orijinalliği vardır denebilir (Ünver, 1975, s. 160-161). Bu orijinal bilgilerden dolayı kendisinden sonra gelen birçok Osmanlı tarihine kaynaklık etmiştir (Banarlı, 1971, 497; Köprülü, 1980, s. 372).

1.4.2. Abdülvasi Çelebi-Halilnâme

15. Yüzyılın ilk yarısında (H.817/ M.1414) Abdülvasi Çelebi tarafından kaleme alınmış *Halilname*, mesnevi tarzında yazılmıştır. Bu eser, Türk edebiyatı için önem arz etmesinin yanında Osmanlı tarihi hakkında bilgi veren ilk eserlerden birisi olması dolayısıyla da tarihî açıdan ayrı bir öneme sahiptir (Çelebioğlu, 1976, s. 120-124). Yazar hakkındaki bilgilere yine “*Halilnâme*” adlı eserinden ulaşılabilmektedir. Bu doğrultuda yazarın 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Müellifin yaşadığı yıllar dikkate alındığında Osmanlı Devleti için

buhranlı geçen ve tarihte “*Fetret Devri*” olarak adlandırılan dönemde yaşamış olduğu görülmektedir (Uzunçarşılı, 1982, s. 336; Gültaş, 1996, s. V-VIII). Yazarın doğum tarihinde olduğu gibi, ölüm tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Eserdeki beyitlerden hareketle yazarın, eserin yazıldığı yıllarda çok da genç olmadığı hatta ölüm korkusunu dile getirdiği görülmektedir. *Halilname*’nin; İstanbul, Afyon ve Kahire olmak üzere bilinen üç nüshası vardır. Kahire ve Afyon nüshalarında eserin adının açıkça “*Halilname*” olduğu belirtilmiştir. Eser, büyük ihtimalle Amasya’da kaleme alınmıştır. Yazar eserinde, yaşamış olduğu dönem olan Çelebi Mehmet zamanını ele almış ve eserini, 1414 yılında tamamlamıştır. Ancak dönemin veziri Bayezid Beğ, kendisi için de bir nüsha yazmasını isteyince eser, müellif tarafından ikinci defa kaleme alınmıştır. Kendisi tarafından kaleme alınan bu ikinci nüshada, bazı kelimeleri değiştirip bazı beyitleri de çıkarmış ve esere bir tarih bölümü ilave etmiştir. Eser toplamda 3693 beyittir. Eserin başında; münaccat, naat, peygamberin mucizeleri, Çelebi Mehmet ve Bayezid Beğ’in övgüleri, telif sebebi gibi bölümler yer alır. Esas konuların arasına yerleştirilen ve şehzadelerin mücadelelerinin anlatıldığı tarih bölümü ile eserin sonunda yer alan “*Miraçname*” geniş bir yer tutar. Bu çalışma açısından önem arz eden tarih bölümü; “*Der Vaf-ı Ceng-i Sultan Muhammed Bâ-Mûsâ ve Hezimet-i Mûsâ*” başlığı altında 193 (1732.-1924. beyitler) beyitten müteşekkildir. 1414 yılında tamamlanan bu eser klasik bir Osmanlı kroniği olmamasına rağmen Ahmedî’nin bıraktığı yer olan Emîr Süleyman’dan itibaren başlayan bir eser olması ve bu yönüyle orijinal bilgiler barındırması açısından önemlidir (Kocatürk, 1964, s. 201-207; Karahan, 1967, s. 417-424; Alpay, 1969, s. 201-226; Gültaş, 1996, s. 12-20; Özcan, 2020, s. 15-16).

1.4.3. Anonim Tevârih-i Âl-i Osmânlar

Anonim Tevârihler, Osmanlılar hakkında ayrıntılı bilgiler veren önemli tarih kaynaklarıdır. II. Bayezid Dönemi ile birlikte yazarları belli olmayan Osmanlı tarihleri yazılmıştır (Başar, 2002, s. 409-416). Genel olarak; *Tarihî Takvimler*, *Yahşi Fakih Menâkıbnâmesi* ve Ahmedî’nin *İskendernâmesi*ne dayanan ve gaza anlayışının etkisiyle oluşturulan bu mensur eserlerin neredeyse tamamına yakını Süleyman Şah’ın Anadolu’ya gelmesiyle başlar (Giese, 1992, s. XIII). II. Murad Dönemine kadar anlatılan olayların çoğu menkıbevi hikayeler tarzındadır. Her ne kadar belli bir sistematiği olduğu söylenemese de kaynak değeri olan bilgileri ihtiva etmesi

açısından önem arz etmektedir. *Anonim Tevârihler*, Osmanlıların ilk dönemlerine ve özellikle de II. Bayezid Dönemine ait birtakım orijinal bilgiler barındırırlar. Bu eserlerde doğa olaylarına ait olan; deprem, sel vb. durumlar kronolojik sıra dahilinde verilir (Tekindağ, 1971, s. 655; Menage, 1978, s. 229; Babinger, 1992, s. 11-25; Giese, 1992, s. XI; Adalıoğlu, 1999, s. 286-291; Banarlı, 2004, s. 498; Afyoncu, 2006, s. 556; Özcan, 2011, s. 579-581; Öztürk, 2015a, s. X). İstanbul ve Ayasofya efsanelerini bünyesinde barındıran bu eserlerden 13 tanesinin karşılaştırmalı neşri F. Giese tarafından 1922 yılında yapılmıştır. Bu çalışma 1992 yılında Nihat Azamat tarafından yeni harflerle neşredilmiştir. Ayrıca 2000 yılında Necdet Öztürk tarafından bir başka anonim tevârih daha neşredilmiştir. F.Giese'nin ele almadığı farklı nüshalar üzerine de kendisinden sonra bazı çalışmalar yapılmıştır (Özcan, 2020, s. 29; Öztürk, 2015a, s. XXI). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'ların ilki olarak Dr. Hasan Yüksel, Dr. İbrahim Delice ve Dahiye Karagülle tarafından bilim dünyasına sunulan Edirne Selimiye Badi Efendi nüshasına ait olan bu yazma eser, 2021 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası tarafından yayımlanmıştır. Daha önceki yıllarda kesin kanıtlara dayandırılmamakla birlikte “*Ruhi Tarihi*” olarak değerlendirilen Edirne Selimiye Badi Efendi nüshası, ilk olarak Ménage tarafından Anonim bir Tevârih-i Âl-i Osman olarak nitelendirilmiştir (Küçükdağ, 2008, s. 206-207; Yüksel, Delice ve Karagülle, 2021, s. 13-14). 1989 yılında “*Yahşi Fakih*” adlı makalesinde Halil Erdoğan Cengiz, bu Anonim Tevârih-i Âl-i Osman için anonim bir eser olmadığını, Yahşi Fakih'in kayıp menakibnâmesi olabileceğini ileri sürmüştür (Cengiz, 1989, s. 41). Eserde geçen şu cümleler: “*Amma ba'dü, iy aziz, bilgil ve agâh olgıl; kim, bir niçe ulular gelmişlerdür, mütekaddiminden ve müteahhirinden-kimi tefâsirden kimi ehâdisden kimi kıssadan kimi siyerden kimi şâh-nâme cem'idüp acayib ve garâyib hikâyetler ve kıssalar telif itmişlerdür ve Tevârih-i Selâtîn dahı demişlerdür; ki, âlemde hiç söylenmedük nesne kalmamışdur ve her azîz –ki, gelmişdür-kendü zamânında gelen pâdişâhların târîhi üzere kitâb eylemişlerdür. Hâllerin ve dirliklerin beyân itmişlerdür.*”*Pes, imdi, her kişiye lâzımdur; ki, kendü zamânında olan pâdişâhını yâd idüp zikr itmeklik vâcibdür; zirâ kim, “es-Sultânü zıllu'l-lâhi [2a] fi'l-arzeyn”dür. İmdi ma'lûm ola; kim tevârih-i Âl-i Osmânı hiç kimse mufassal ve muhtasar dememişdür. Ale'l-husûs asıl kıssa, Âl-i Osmân kıssasıdır; zirâ ki, bunlar Hakk buyruğı üzere yürüyicilerdür.*” H.E. Cengiz'i bu düşünceye itmiştir. Bu paragrafta geçen; “benden önce hiç kimse

mufasssal ve muhtasar bir Osmanlı tarihi yazmamıştır.” cümlesi bu eserin Yahşi Fakih’e ait olduğunun kanıtı olabilmesi açısından yeterli değildir. Zira Cengiz (1989) de makalesinin devamında bu sözlerin tek başına bir kanıt oluşturamayacağını ancak Âşıkpaşazâde’nin Yahşi Fakih hakkında söylediklerinin tetkiki neticesinde çıkarılabilecek bilgilerin Yahşi Fakih’e isnat edilebileceği görüşündedir. Bu anonim eserin Ruhi’ye ait olmadığını belirten bir diğer bilimsel yazı 1995 tarihinde “*Yeni Bir Tevârih-i Âl-i Osman Nüshası ve Bir Düzeltme*” adıyla Necdet Öztürk tarafından yazılmıştır. Öztürk; Cengiz’in (1989), söz konusu eseri, Anonim bir Tevârih-i Âl-i Osman olarak değerlendirmesi görüşünün isabetli bir görüş olduğunu, bazı araştırmacıların bu eseri, “*Ruhi Tarihi*” olarak göstermelerinin yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirilmesi gerektiğini, kendisinin de aynı hatayı yaptığını ve sonraki doktora çalışmasında bu hatayı düzelttiğini belirtmiştir (Öztürk, 1995, s. 443-448). Bu bilgilerden hareketle eserin “*Ruhi Tarihi*” olmadığı söylenebilir. Ancak aynı eserde kendisi hakkında bilgi sahibi olunmayan ve benden önce kimse ayrıntılı ya da kısa bir şekilde Osmanlı Tarihi yazmamıştır diyen yazarın şu ifadeleri de dikkat çekicidir; “*Ol “Seyfile alına” didükleri budur; kim, şimdiki zamânda Pâdişahı ’l-İslâm ve ’l-Müslümîne kâtîlü ’l-kefereti ve ’l-müşrikîn kâmilü ’l-fecereti ve ’l-müttemeridîn Sultân Muhammed ibni Sultân Murâd ibni Muhammed Han bin Bâyezîd Han bin Gâzî Murâd Han bin Orhan bin Osmân bin Ertugrul bin Süleymân Şâh –azze nasrahum-Kostantin’i fethitdi. Hazret-i Risâletün –aleyhi ’s-selâm-hicretün sekiz yüz elli yedisinde ayet-i kadimde dahı gelmişdür.*” Çünkü eserin yazarı burada dönemin padişahının Fatih Sultan Mehmet olduğunu belirtmektedir. Kendisinden önce bir Osmanlı Tarihi yazılmadığını beyan eden bir kişinin aynı zamanda Fatih Döneminde yaşamış olduğunu belirtmesi Fatih Dönemine kadar belli başlı Osmanlı Tarihleri’nin yazılmış olması açısından doğru bir ifade olarak değerlendirilemez. Buradan çıkarılabilecek husus şudur ki çok önceden yazılmış bir eserin yapılan ilavelerle Fatih Dönemine kadar yazılmaya devam ettiğidir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın müellif tarafından kendisinden önce Osmanlılar ile ilgili bir tarih yazılmadığı ifadesinden yola çıkılarak eserin dil ve üslup hususiyetlerinden hareketle bu anonim eserin diğer anonim tevârihlerden farklılık arz ettiğini ve daha önceki yıllara ait olduğu tespiti ile bu eserin ilk anonim Osmanlı tarihi olduğu söylenebilir (Yüksel vd., 2021, s. 14-16). Bu eser, Osmanlıların başlangıç kısmından II. Murâd zamanına kadar gelmiş ve daha sonra birtakım ilavelerle yazılmaya devam etmiştir.

1.4.4. Oruç Beğ-Tevârih-i Âl-i Osman

II. Bayezid Devri (1481-1512) tarih yazarlarından birisi de Oruç Beğ'dir. Edirneli olan yazar hakkında bilinenler kesin olmamakla birlikte hayatı hakkında sınırlı sayıda birtakım bilgiler bulunmaktadır. Kazzazlık (İpekçilik) yapan babasının adı Âdil'dir. Oruç Beğ'in asıl mesleği kâtipliktir (Üçyiğit, 1973, s. 74-76; Özcan, 2007, s. 425-426; Öztürk, 2014, s. IX). "*Tevârih-i Âl-i Osman*" adını taşıyan ve XV. yüzyılın sade Türkçesiyle yazılan eser; Osmanlının kuruluşundan 1490'lı yılların başlarına kadar gelir. 1502 yılına kadar çeşitli müstensihler tarafından esere eklemeler yapılmıştır (Özcan, 2020, s. 34). Fatih ve II. Bayezid Dönemlerine ait, kaynaklık değeri yüksek olan eserinde bazı Osmanlı tarih kaynaklarını kullanırken, kendi gözlemleri başta olmak üzere ravilerden edindiği haberleri ve görgü şahitlerinin söylediklerini ustalık gösterircesine eserine eklemiştir. Çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında eserinin II. Bayezid Dönemi ile ilgili kısımlarında verdiği bilgilerin haber değeri ve kronoloji açısından özel bir yere sahip olduğu söylenebilir (Babinger, 1992, s. 25-27; Banarlı, 2004, s. 499; Öztürk, 2014, s. IX). Kendisinden sonra İbn Kemal ve Gelibolulu Ali başta olmak üzere büyük tarih yazıcıları tarafından kaynak eser olma niteliği taşıyan ve günümüzde Oruç'a ait olduğu düşünülen eserin, çoğu yurt dışında olmakla birlikte Manisa'da da bir yazması mevcuttur (Özcan, 2020, s. 34). Söz konusu yazmalar üzerine Sadettin Buluç (1938), Giese anonimi (Leipzig 1922) ile Paris Bibliothque Nationale, Supplement Turc 1047, Paris Bibliothque Nationale, ancien fonds Turc 99, Oxford Bodleian Kütüphanesi, Ravel, or. 5 ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshaları karşılaştırarak daha sonraki çalışmalar için analitik bir çözümleme ortamı sağlamıştır. Çünkü yazar bu karşılaştırmayı yaparken Oruç'a ait olan bu nüshaları *Anonim Tevârih* olarak nitelendiriyor ve "*Oruç Tarihi*" olduklarını bilmiyordu (Öztürk, 2014, s. X). Oxford ve Cambridge nüshalarını F. Babinger (1925), yayımlamış ve Atsız (1972a) da sonuna Manisa nüshasını ekleyerek eserin sadeleştirilmiş bir neşrini yayımlamıştır. Eser son olarak Öztürk (2007), tarafından yayımlanmıştır (Özcan, 2020, s. 34-35).

1.4.5. Kemal-Selatinnâme

II. Bayezid Devri tarihçilerinden olan Kemal hakkında sınırlı sayıda bilgiler mevcuttur. Aşağı yukarı aynı dönemde yaşayan Sarıca Kemal ile karıştırılmıştır. Bu

hususla iki şairi dil ve üslup açısından inceleyen Anhegger, meselenin kesin bir biçimde aydınlatılmasına kadar bu iki şahsiyetin farklı kişiler olarak değerlendirilmesi gerektiğinin daha doğru olacağını ifade etmiştir (Anhegger, 1952, s. 450). Sicilli Osmânî müellifinin verdiği bilgiler doğrultusunda Sarıca Kemal'in ölüm tarihi olarak 880/1475-1476 tarihi verilmiştir. Bu bilginin doğru olduğundan hareketle Kemal ile Sarıca Kemal'in iki farklı kişi olduğu hususu kesinleşmiş olur çünkü Kemal, *Selâtinâme* adlı eserini 895/1490 yılında yazmıştır (Öztürk, 2018, s. XXI). Bu hususa açıklık getirdikten sonra Kemal'in elimize ulaşan tek eseri olan *Selâtinâme*'yi başta Şükrullah'ın "*Behçetü't-Tevârih*" adlı eseri olmak üzere daha önce yazılmış bazı tarihler ve râvilerden yararlanarak 3029 beyitten oluşacak şekilde yazmıştır (Banarlı, 2004, s. 502; Özcan, 2020, s. 30). Yazar, tıpkı çağdaşları gibi Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak kendi zamanına kadar gelen genel bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Bu sebeple de eserine ikinci bir ad olarak; "*Tevârih-i Âl-i Osman*" demiştir. Eserin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 331'de bulunmaktadır (Öztürk, 2018, s. XXII).

1.4.6. Âşık Paşazâde-Menâkıb-ı Âl-i Osman

II. Bayezid Döneminin önemli tarihçilerinden Âşikî mahlasıyla bilinen şair ve devlet adamının asıl adı, Derviş Ahmed'dir. Amasya sancağına bağlı olan Mecitözü kazasının Elvan Çelebi köyünde dünyaya gelmiştir. "*Garibnâme*" yazarı mutasavvıf şair Âşık Paşa'nın torunudur. Yaşadığı dönemde; iyi bir eğitim almış, birçok yer gezmiş, İstanbul'un fethi başta olmak üzere, Osmanlı padişâhlarından; I. Mehmed, II. Murad ve II. Mehmed zamanlarındaki seferlere bizzat katılmıştır. 1476 yılında devlet işlerinden el çektilerince inzivaya çekilmiş, daha sonra kendisinden bildiklerini ve gördüklerini yazması istenince eserini yazmaya karar vermiştir (Menage, 1978, s. 227-240, Atsız, 1992a, s. 79-80; Babinger, 1992, s. 38-42; Özcan, 1991, s. 6-7; Afyoncu, 2003, s. 105-106; Banarlı, 2004, s. 498-499; Taşbaş, 2011, s. 217; Arıker, 2015, s. 204-205; Beydilli, 2020, s. 162-164). Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Döneminin sonuna kadar gelen eserin adı; "*Âşıkpaşazâde Tarihi*" olarak da bilinen "*Menâkıb-ı Âl-i Osman*"dır. Muhteva bakımından anonim tevârihlere benzemekle birlikte sıradan halkın maneviyatına uygun olarak destan tarzında ve konuşma diline yakın sade bir Türkçe ile eserini vücuda getirmiştir. Anadolu'nun Türkleşme sürecinde önemli bir yeri olan; Ahiyân-ı Rum, Gaziyân-ı Rum, Abdalân-ı

Rum, ve Bacıyân-ı Rum gibi oluşumlar hakkında verdiği bilgiler, esere ayrı bir değer yüklemiştir. Yazar, eserinin II. Bayezid'e kadar olan dönemi için; *Yahşi Fakih Menâkıbnâme*si ve Ahmedî'nin *Dâsitan*'ından yararlanmış ve birtakım şifahi kaynaklar zikretmiştir (Afyoncu, 2003, s. 105; Özcan, 2020, s. 30-31). Yalnızca Osmanlılar hakkında ve ilk ağızdan bilgi vermesi, ve bu hususlarda türünün ilk örneği olması açısından önemli bir eserdir. Gerçek anlamda sistemli bir Osmanlı tarihi yazımına geçiş için önemli bir basamak olan bu eser, daha yazıldığı dönemde Neşrî ve Oruç Beğ için kaynaklık teşkil etmiştir (İpşirli, 1999a, s. 249-251). Âşıkpaşa eserinde, Osmanogullarıyla ilgili siyasi bilgiler vermesinin yanında kuruluş dönemi sosyal ve iktisadi hayatına dair bilgiler de vermektedir. Ayrıca eserde geçen yer adlarıyla ilgili doğru bilgiler eserin bir başka önemli noktasıdır (Öztürk, 2020, s. 20). Eserin yazmaları üzerinde, Müze-i Hümâyûn Müdür Muavini Âlî Bey (İstanbul 1332); Die altosmanische Chronik des Âşıkpaşazâde adıyla Friedrich Giese (Leipzig 1929); Âşık Paşazâde, *Osmanogullarının Tarihi-Tevârih-i Âl-i Osman* adıyla Yekta Saraç ve Kemal Yavuz (İstanbul 2003), Necdet Öztürk (2013a) çalışmaları mevcuttur (Özcan, 2020, s. 31).

1.4.7. Enverî-Düstûrnâme-i Enverî

Şair olan Enverî hakkında; dönemin önemli tezkirecileri Sehî Bey, Âşık Mehmed Çelebi, Latîfî herhangi bir bilgi vermemiştir. Dolayısıyla da gerçek adı, ailesi, eğitim durumu gibi bilgilerin kesin olarak bilinmediği Enverî mahlaslı Osmanlı şairi, “*Düstûrnâme*” adlı eserini Fatih Döneminde yazmıştır (Yazıksız, 1930-31, s. 83-86; Afyoncu, 2003, s. 104; Banarlı, 2004, s. 501-502; Taşbaş, 2011, s. 217; Öztürk, 2012, s. XXIX; Arıker, 2015, s. 206). Eserinden hareketle Enverî'nin Arapça ve Farsça'ya hakim olduğu ve dönemin tarih kitaplarını okuduğu anlaşılmaktadır (Özcan, 2020, s. 20). Enverî'nin Fatih Döneminde Midilli Seferi'ne (1462) katılıp Midilli Kalesi'nde ezan okuması, Babinger tarafından Enverî'nin imam olabileceğini düşündürmüştür (Babinger, 1992, s. 445-446). Mesnevî tarzında yazılan *Düstûrnâme*, 3370 beyitten müteşekkildir. İslâmi eserlerdeki geleneğe uygun olarak eserine hamd ü sena ile başlayan şair daha sonra mahlasını ve eserinin adını vermektedir (Öztürk, 2012, s. XXX). 22 babdan oluşan eseri üç kısma ayırmak mümkündür; birinci kısım, ilk on yedi kitabı oluşturup genel bir İslâm tarihidir; ikinci kısım, on sekizinci kitabın oluşturduğu bu bölüm Aydınoğullarını da içine alan

kısımdır; üçüncü ve son kısım ise Osmanlıların anlatıldığı 19.-20.-21. ve 22. kitapların oluşturduğu kısımdır. Bu kısımda şair, Oğuzlardan başlayarak 1465 yılına kadar gelen tarihî olayları anlatır. Eserini Fatih Sultan Mehmed'in veziriazamlarından Mahmut Paşa adına yazdığını belirtmiştir (Afyoncu, 2003, s. 105; Öztürk, 2012, s. XXXI; Arıker, 2015, s. 206). Günümüzde iki yazması bulunan *Düstûrnâme* üzerine Yinanç (1928; 1930), Aydınoğullarıyla ilgili kısmının Fransızca'ya tercümesiyle birlikte Parite Fransız Türkolog Irene Melikoff (1954), Paul Lemerle (1957) de Bizans kaynaklarıyla karşılaştırarak çalışma yapmıştır. Eser üzerindeki son çalışma Öztürk (2003), tarafından yapılmıştır (Özcan, 2020, s. 20).

1.4.8. Mevlânâ Mehmed Neşrî-Cihânnümâ

Asıl adının Bursa şer'îye kayıtlarına göre Hüseyin olduğu, Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-zünûn" adlı eserinde de net bir şekilde Mehmet olarak zikreder. Kendi eseri olan *Cihânnümâ*'da dahi kendisiyle ilgili bilgi vermeyen şair hakkında çok az bilgi vardır. Eserinde II. Bayezid için yazdığı kasidesinin sonlarında mahlas olarak Neşrî adını zikreder (İnalçık, 1965, s. 667; Yavuz vd., 1972, s. 150; Latifi, 2000, s. 527; Özcan, 2007, s. 20-22; Afyoncu, 2003, s. 106-107; Öztürk, 2008, s. XIX; Taşbaş, 2011, s. 217). Ayrıca Neşrî'yi müderris olarak tanıtır. Buradan da Bursa'da yaşamış olduğu söylenebilir. Kanuni Döneminin başlarında 1520 yılında vefat ettiği belirtilmektedir (Babinger, 1992, s. 42-44; Özcan, 2020, s. 31). Dönemin tezkire yazarları tarafından şair olarak tanıtılan Neşrî'nin günümüze sadece kroniği gelmiş olsa da şiirlerinin de olduğu söylenebilir (Arıker, 2015, s. 207; Öztürk, 2008, s. XXX). II. Bayezid'e ithaf ettiği eserini altı kısımdan oluşacak şekilde ve adından da anlaşılacağı üzere genel bir dünya tarihi olarak kaleme almıştır. Ancak eserin sadece Türklerin ve Osmanlı Devleti tarihini efsanevî Türk kahramanı Oğuz Kağan'dan itibaren kendi yaşadığı dönem olan II. Bayezid Devri'ne kadar gelen altıncı kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu altıncı kısım genel olarak üç bölümden oluşur; birinci bölümde Türklerin kökenini, Oğuz Kağan'ı ve Karahanlıları; ikinci bölümde, Anadolu Selçukluları ile Karamanoğullarını; üçüncü ve son bölümde ise Osmanlıları ele almıştır (Öztürk, 2008, s. XXI). Eserinde genel olarak Âşıkpaşa'dan yararlanmıştır. Âşıkpaşazâde tarihini sistemleştirip kuruluş devriyle ilgili bilgileri belli bir düzene sokan Neşrî böylece Osmanlı tarih yazıcılığına tenkit ve terkip üslubunu getirmiştir (Özcan, 2020, s. 32). Kendi çağdaşları da dahil olmak

üzere bir çok Osmanlı tarihine de kaynaklık eden eserin 1485-1493 yılları arasında tamamlandığı düşünülmektedir. Eserin; Menzel Nüshası, Manisa nüshası, Viyana Natinonalbibliothek, Nöldeke nüshası, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Paris Bibliotheque, İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, İstanbul Bayezid Kütüphanesi, Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Mükrimin Halil Yinanç İstanbul, Paris Bibliotheque Nationale, İstanbul Süleymaniye, İstanbul Topkapı Sarayı, olmak üzere birçok nüshası mevcuttur (Banarlı, 2004, s. 500; Öztürk, 2008, s. XXIV-XXIX). Muhtelif yazmalar üzerine; Faik Reşit Unat ve Mehmet Altay Köymen (1949; 1957), Franz Taeschner (1951; 1955), son olarak da Öztürk (2008) çalışmıştır (Özcan, 2020, s. 32).

1.4.9. Tursun Beğ-Tarih-i Ebu'l-Feth

Hayatı hakkında çok az bilgi sahibi olunan Tursun Beğ; tahminen 1426 yılında doğmuş, iyi bir eğitim almış, defterdarlık makamına kadar yükselmiş bir devlet adamıdır. II. Bayezid Döneminde 1490'lı yıllarda vefat ettiği düşünülmektedir (Taşbaş, 2011, s. 217-218). Görüldüğü üzere bir maliyeci olan yazar, Fatih Sultan Mehmed'in gaza ve fetihlerini anlatmak için "*Tarih-i Ebü'l Feth*" adlı eseri kaleme almıştır. Müellif eserini yazarken kimseden teşvik görmemiş, sahip olduğu bilgiler ve erişebildiği nimetlere karşı şükretme arzusuyla eserini yazmaya karar vermiş ve tamamlamıştır (Tulum, 1977, s. V-XXII; Arıker, 2015, s. 207-208). Hatta verdiği bilgilerden dolayı kendisinin de İstanbul'un fethine bizzat katıldığı ve Ayasofya girişinde Padişâh'a refakat edenler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bir padişah adına yazılan ilk Osmanlı kroniği olması sebebiyle önemli bir eserdir. Ayrıca eserde bahsettiği kişilerin unvan ve rütbelerini de zikretmesi esere değer katan bir başka unsurdur. Dil ve üslup açısından; Arapça ve Farsça şiirler, deyim ve atasözleri bulunmasına karşın zengin bir Türkçe göze çarpmaktadır (Afyoncu, 2003, s. 106; İnan, 2003, s. 13). İlk olarak 1330 yılında *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nın ilavesi olarak yayımlanan "*Târih-i Ebü'l-feth*" Türkiye'de, Tulum (1977); İncılık ve Murphey (1978), tarafından da İngilizce özetıyla birlikte Amerika'da neşredilmiştir (Özcan, 2020, s. 22).

1.4.10. Anonim-Gazavât-ı Sultân Murad Bin Mehmed Han

XV. yüzyıl Türkçesinin güzel bir örneğini teşkil eden bu eser, Fatih Döneminde yazılmıştır. Kim tarafından yazıldığı bilinmeyen ve mensur bir gazânâme olan eser,

1443-1444 yıllarında gerçekleşen olaylar ve özellikle de Varna Savaşı hakkında önemli bilgiler vermektedir (Oğuz, 1949, s. 481-495; İnalçık, 1987, s. 9; İnalçık, 1996, s. 438-439; Afyoncu, 2003, s. 104; Afyoncu, 2006, s. 557). Eserin XVI. yüzyıla ait olan bir nüshası günümüze ulaşmıştır. Ayrıca bu nüsha Ankara’da Halil İnalçık ile Mevlûd Oğuz (1978)’un çalışmalarıyla yayımlanmıştır (Özcan, 2020, s. 17-18).

1.4.11. Kıvâmî-Fetihnâme-i Sultan Mehmed

XV. yüzyılda yaşadığı bilinen ancak hayatı hakkında neredeyse hiç bilgi bulunmayan Kıvâmî’nin, Fatih’in sarayında ve onun seferlerinde bizzat bulunduğu, eserinde vermiş olduğu bilgilerden hareketle söylenebilir. Yaşadığı maddi sıkıntılar dolayısıyla II. Bayezid’in ihsanına ulaşabilmek için manzum ve mensur şekilde oluşturduğu eseri, tarihçi ciddiyetinden uzaktır. Konu başlıklarının Farsça yazıldığı eser 28 bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerden yalnızca 3 tanesi Sultan II. Bayezid olaylarından oluşur (Aksoy, 1995, s. 470-472; Afyoncu, 2003, s. 109; Banarlı, 2004, s. 503-504; Öztürk, 2012, s. XXVIII). “*Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*”lardan yararlanılarak oluşturulan eser daha sonra Tursun Bey tarafından kaynak olarak kullanılmıştır (Özcan, 2020, s. 38). Eserin bilinen tek nüshası; Berlin Devlet Kütüphanesi’ndedir. Bu yazma eser Babinger (1955) tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca; Sait Gökçe (1954) eser üzerinde bir doktora çalışması yapmış, Ceyhun Vedat Uygur (1991) yüksek lisans tezi hazırlamış (Kayaalp, 2002, s. 507) son olarak da Ruşan Türken (Duman) (2006) Yüksek lisans tezi hazırlamış ve yine Ceyhun Vedat Uygur (2007) eseri neşretmiştir.

1.4.12. Ahmed- Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (Tarih-i Behîştî)

Osmanlı Dönemi Edebiyatı’nda ilk hamse yazarı olan ve Behîştî mahlaslı şairin asıl adı Ahmed’dir. Behîştî, İstanbul’un fethinde de bulunmuş olan ve hatta bir rivâyete göre surlara ilk tırmanan kişi olarak kabul edilen ve şehrin ilk subaşı olan Karıştıran Süleyman Bey’in oğludur. Bihiştî Ahmed, sarayda yetişme fırsatı bulmuş ve II. Bayezid’in eşrafından olma şansına nail olmuştur. Taşra görevlerinde bulunmuş fakat bir zaman gözden düşerek İran’a gitmek durumunda kalmıştır (Kaytaş, 2011, s. XV-XXI). Çağatay sahasının önemli isimlerinden Ali Şir Nevâî, Hüseyin Baykara ve Molla Câmî ile tanışmıştır. Daha sonra tekrardan padişahın affına uğrayarak İstanbul’a dönmüştür. Bihiştî Ahmed, “*Vâridât-ı Sübhânî ve*

Fütûhât-ı Osmânî” adındaki eserini 8 bölümden oluşacak şekilde kaleme almıştır. Eserine kaynak olarak; Anonim tevârihler, Neşrî ve İdris’in *Heşt Bihişt* adlı eserlerini almıştır. Eseri kısaca “*Tarih-i Behişt*” olarak bilinir ve eser, II. Bayezid Dönemi için orijinal bilgiler taşımaktadır (Levend, 1988, s. 104; Babinger, 1992, s. 35-43; Aksoy, 1992, s. 144-145; Afyoncu, 2003, s. 108). Eserin İstanbul ve Londra’da nüshaları bulunmaktadır. Eserin Yıldırım Beyazıt’dan sonraki kısmı ve son yıllarda bulunan ilk üç padişah dönemi Fatma Kaytaş (2011) tarafından yayımlanmıştır (Özcan, 2020, s. 35-36).

1.4.13. Hadîdî-Tevârih-i Âl-i Osman

Hayatıyla ilgili eldeki bilgiler yetersiz olmakla birlikte asıl adı belli olmayan şair, Hadîdî mahlası ile tanınmaktadır. Hakkındaki bilgiler şair biyografisi yazan tezkire şairlerinin verdiği bilgilerle ve kendi eserinde sadece Hadîdî mahlasını kullanmış olduğunun beyanıyla sınırlıdır. Bazı kaynaklara göre babasının, bazılarının göre de kendi sanatının demircilik olmasından dolayı bu mahlası almış olabileceği görüşü hakimdir. Kendi ifadesiyle atalarının Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli’ye ilk geçenlerden oldukları, Keşan ve Ferecik’in fethine katıldıkları, kendisinin de Ferecik’te doğduğu anlaşılmaktadır (Öztürk, 1989, s. 141). Şairin 1500-1501 yılında Süleyman Paşa Cami’nin kitabesini yazdığı ve 1516’da Süleyman Paşa vakıflarının nâzırı olduğu bilinmektedir. Hadîdî’nin ölüm tarihi ile ilgili de kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, şair tezkirelerinden yola çıkarak, Kanûnî Dönemi’nin ilk yıllarında vefat etmiş olabileceği söylenebilir. Günümüze ulaşan tek eseri manzum olarak kaleme almış olduğu “Osmanlı Tarihi”dir. Kendisinin eserine özel bir ad vermemiş olmasından kaynaklı kendisinden sonra eseri kaynak olarak kullanan yazarlar, genellikle eseri ya sadece Hadîdî’nin adını vererek ya da klasik bir adlandırmayla “*Tarih-i Âl-i Osmân*” olarak adlandırmışlardır. Eser, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan şairin yaşadığı döneme kadar gelmektedir (Yavuz vd., 1972, s. 45-46; Babinger, 1992, s. 67; Öztürk, 1997, s. 14-16; Afyoncu, 2003, s. 125-126; Özcan, 2020, s. 49). 6646 beyitten oluşan eser, hezec bahrinde yazılmıştır. Şair geleneğe uygun hareket ederek tarih kısmını yazmaya başlamadan önce; tevhid, münâcât, ve na’at kısımlarıyla başlayarak sebep-i telif kısmına geçiş yapmıştır. Daha sonra devrin hükümdarı olan Kanûnî Sultân Süleyman için iki uzun manzume kaleme almıştır. Kendisinden önceki kaynaklardan yararlandığı görülse de

Âşıkpaşazâde dışında isim zikretmemiştir. İçinde bulunduğu II. Bayezid Devri için herhangi bir kaynak gerekmediğini vurgulasa da bu dönem için anlattığı olaylarda Âşıkpaşazâde'nin etkisi görülür. Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Dönemleri için anlattıklarında doğrudan kendi gözlemlerinden ve deneyimlerinden hareket ettiği söylenebilir (Öztürk, 1997, s. 14-16). Eserde Osmanlılara ait orijinal bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca eserin harekeli yazılmış olması özellikle yer adlarının doğru bir şekilde tespit edilmesi için önem arz etmektedir. Şair eserinde konuşma diline ait zengin unsurları kullanarak açık sade bir anlatım yakalamış, yüksek edebî zevki sayesinde de yer yer süslü anlatımları başarıyla yerine getirebilmiştir. 1530-1531 tarihlerinde eserin yazımı tamamlanmıştır. Dönemin ünlü tezkire yazarı Latîfî'ye göre eserini padişaha sunabilme fırsatını yakalayamamıştır. Hadîdî tarihinin; Süleymaniye Ktp., İstanbul Üniversitesi Ktp, Bayezid Devlet Ktp., Millet Ktp., Tercüman Gazetesi Ktp., British Museum ve Berlin Devlet Kütüphanesi'nde nüshaları mevcuttur (Öztürk, 1997, s. 14-16). Hadîdî'nin eseri; Öztürk (1991; 2015b) tarafından yayımlanmıştır.

1.4.14. Gelibolulu Mustafa Ali-Kühü'l-Ahbar

XVI. asrın ikinci yarısında yaşayan Mustafa Âlî, çeşitli alanlarda birçok eser vermiş olmasının yanında tarihçiliği ile ön plana çıkmıştır. Gelibolu'da doğan Âlî, Osmanlının ilmiye sınıfına mensup bir kişi olarak; kâtiplik, defterdarlık ve sancak beyliği görevlerinde bulunmuştur. 1600 yılında Cidde Sancak Beyliği yaptığı sırada vefat etmiştir (Kütükoğlu, 1986, s. 414-416; Akün, 1989, s. 414-416; Ertaş, 2013, s. 193-196; Özcan, 2020, s. 62). “*Kühü'l-Ahbar*” adlı eserini 1592-1598 yılları arasında tamamlamıştır. Eserini yazmadan önce birçok kaynaktan bilgi edindiği için eserin adını da tarihlerin özeti anlamına gelen “*Kühü'l-Ahbar*” koymuştur (Schmidt, 2002, s. 555-556; Arıker, 2015, s. 209-210; İsen, 2022, s. 92). Dört rükün hâlinde oluşturduğu eserin ilk kısmında; mukaddime ve devamında da esas bölüm yer almaktadır (İsen, 1983, s. 49-57; Akün, 1989, s. 414-416; Afyoncu, 2003, s. 134; Banarlı, 2004, s. 611-612; Taşbaş, 2011, s. 221; Ertaş, 2013, s. 199). İslâmî geleneğe uygun olarak eserine; tevhid, münacat ve na'at kısımlarıyla başlamış ve daha sonra da sebep-i telif kısmıyla devam etmiştir. Arapçaya olan hakimiyeti dolayısıyla bu bölümlere Arapça olarak başlamış ve Osmanlı Türkçesiyle de devam etmiştir (İsen, 2022, s. 92-93). İlk rükün kısmının asıl kısmını; cennet, cehennem, melekler, şeytan,

güneş, ay, gece-gündüz, geçmiş milletler, Hz. Adem ve peygamberler gibi çeşitlilik gösteren kapsamlı bir bölüm oluşturur. İkinci rükünde ise; Hz. Muhammed, dört halife, ashab ve Acem padişahları konu edilmiştir. Eserin üçüncü rükününde da genel olarak; Tolunoğulları, Fatımiler, Çerkesler, Emevî ve Abbasi hükümdarları ile Hüseyin Baykara ve Semerkand, Buhara, Akkoyunlular ve Karakoyunlulardan bahsedilmiştir. Eserin Osmanlı açısından önem taşıyan dördüncü ve son rükününde başlangıçtan itibaren Osmanlı hükümdarları, Osmanlı soyu ve bazı devlet adamları, şair ve âlimlerden bahsedilir ve bu bölüm III. Mehmed Dönemine kadar gelir (İsen, 2022, s. 92-93). Olayları sebep-sonuç çerçevesinde değerlendirip gerektiğinde dönemin padişahlarını bile eleştirmekten geri durmadığı için Osmanlı Devri tenkitçi tarihçiliğin önde gelen kişilerinden birisi olmuştur. Eserin Osmanlılarla ilgili bölümü üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmış ancak bütüncül bir çalışma 2019 yılında Çavuşoğlu (2019) yapmıştır (Özcan, 2020, s. 62).

1.4.15. İbn-i Kemâl-Tevârih-i Âl-i Osmân

II. Bayezid'e lalalık yapmış dedesi Kemal Paşa'dan dolayı Kemalpaşazâde, Kemalpaşaoğlu veya İbn Kemal olarak anılan yazarın asıl adı, Şemseddin Ahmed'dir. 873'te yani 1469 yılında Tokat'ta doğmuştur. Bazı kaynaklarda da Edirne veya Amasya doğumlu olduğu söylenir. Babası İstanbul'un fethine katılmış ve II. Bayezid'in maiyetinde bulunmuş olan Süleyman Çelebi'dir. Kemalpaşazade ilmiye mesleğine geçtikten sonra; müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık makamlarında görev almış, kısa bir dönem görevden el çektilmesi dışında üstlendiği görevlerde sürekli bir yükseliş göstermiştir. 1534 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir (Küçükibrahimoğlu, 1972, s. 115-118, Severcan, 1991; Saraç, 1999; Turan, 2002, s. 238-240; Banarlı, 2004, s. 605; Biçer, 2016; Yılmaz, 2018; Muradoğlu, 2019; Günaydın, 2019, s. 753-756; Saygan, 2020). II. Bayezid'in emriyle 33.000 akçe karşılığında herkesin anlayabileceği bir Türkçe ile Osmanlı tarihi yazmakla görevlendirilmiştir. Böylece tarih alanındaki başlıca eserini "*Tevârih-i Âl-i Osman*" adıyla kaleme almıştır. Padişah emriyle, Türkçe yazmaya gayret gösterse de eserinde Arapça ve Farsçanın etkileri görülmektedir. 916/1510 yılında her Osmanlı padişahı için ayrı bir cilt oluşturacak şekilde sekiz ciltlik bir tarih yazarak II. Bayezid'e sunmuştur. Daha sonra da Kanunî'nin isteğiyle eserine kaldığı yerden devam etmiş 933/1527 yılında Mohaç seferinin sonuna kadar getirmiştir.

Böylece eserine iki ciltlik ekleme yapan Kemalpaşazâde, on ciltlik bir Osmanlı tarihi yazmış oldu (Atsız, 1972b, s. 83-88; Uğur, 1977, s. 314-320; Uğur, 1986, s. 161-168; Kılıçlı, 1992; Çelebi, 2002, s. 245). Tevarih-i Al-i Osman'ın doğrudan müellifinin kaleminden çıkan on cildinden sadece VII. Defteri günümüze ulaşmıştır. Günümüzde mevcut olan nüshalar XVII. yüzyıldan itibaren yapılmış istinsahlardır. Eserin Çelebi Mehmed Dönemini anlatan V. defteriyle, II. Murad Dönemi'ne ait VI. defterinin 847/1443 yılına kadar olan kısmı ve Yavuz Sultan Selim zamanına ait olan IX. Defterinde Mısır seferinin anlatıldığı bölüm mevcut değildir (Atsız, 1972b, s. 83-135; Severcan, 1991; Arslan, 2002, s. 161-180; Yılmaz, 2018; Muradoğlu, 2019; Günaydın, 2019, s. 753-756; Saygan, 2020). Kronolojik bir sıra izleyerek oluşturduğu eserinde; Saray Takvimlerinden, Anonim Tevârihlerden ve Neşrî, Şükrullah, Ruhî gibi önemli Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden de yararlanmıştır. Olayları karşılaştırmalı bir şekilde tahlil etmiş, tutarsızlık gördüğü yerlerde ravîlerden rivayetler vererek kendisince en doğru gördüğü bilgiyi nakletmiştir. II. Bayezid tarafından görevlendirilerek tarih yazmaya başlasa da bazı durumlarda eleştiri yapmaktan kaçınmayarak olayları anlatmıştır (Bizbirlik, 2004, s. 52-53). Çağın gereklerine uygun olarak bu eleştiriler genellikle Cem Sultân üzerinden yapılmıştır. Eserin, İstanbul kütüphaneleri dışında başta Paris Bibliotheque Nationale olmak üzere Avrupa ve Mısır'da birçok nüshası mevcuttur. Bu nüshalar üzerinde Turan (1954; 1957; 1970; 1983), Uğur (1985; 1997), Severcan (1996), Imazawa (2000), çalışmalar yapmıştır (Çelebi, 2002, s. 245).

1.4.16. Selânikî Mustafa Efendi- Tarih-i Selânikî

XVI. Yüzyılın II. yarısına ait önemli tarih yazıcılarından biri olan Selânikî'nin hayatı hakkındaki bilgiler çok yetersizdir. Doğum tarihi hakkında kesin bilgilerin olmadığı yazar, eserinde kendisinden “Selâniklü” olarak bahsettiği için ve babasının da Selânik'te vefat etmiş olmasından dolayı yazarın Selânikli olduğunu söylemek mümkündür. Eserinde maliyeyle ilgili ayrıntılar vermiş olması kendisinin iyi bir maliye eğitimi almış olduğunu göstermektedir (İpşirli, 1999a, s. XIII; Banarlı, 2004, s. 608-609). Selânikî Mustafa 1566 yılında Siğetvar seferine bizzat katılmış ve bu sefer hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Yazar; silâhdar katipliği, müellif sipâhiler katipliği, Anadolu muhasebeciliği, evkâf muhasebeciliği gibi görevlerde bulunmuştur. Doğum tarihi gibi ölüm tarihi ve yeri de tam olarak bilinmemektedir.

Yaşadığı dönemde bazı müesseselerin bozulması ve bazı cephelerde savaşın uzaması iktisadî durumu etkilemiş ve devlet düzenini sarsmıştır. Eser, bu dönem üzerinde bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir (İpşirli, 1999a, s. XIX; İpşirli, 2009, s. 358; Özcan, 2013a, s. 278; Özcan, 2020, s. 68-69). Selânikî Mustafa, bizzat şahit olduğu; müesseselerdeki bozukluklar, halkın durumunun kötüye gidişini eserinde dile getirirken sorumlu olarak gördüğü üst düzey yöneticileri de eleştirmekten geri durmamıştır. Tamamıyla kendi dönemini anlattığı eserinde herhangi bir tarihi kaynaktan faydalanmamış, sadece; merkeze gelen birtakım mektuplar, Divân-ı Hümayûn kayıtları, çeşitli maliye defterleri gibi resmî devlet belgeleri ve şifahî kaynaklardan istifade etmiştir. Dil ve üslup açısından eserin kendine özgü özellikler taşıdığı görülür. Resmî kaynaklardan aldığı ve bizzat müşahade ettiği bilgileri; açık, net, sade bir şekilde eserine aktarabilmiştir (İpşirli, 1999a, s. XXIV). Eserde Türkçe şiirlerin yanında Farsça şiirlere de yer vermiştir. Ayrıca; âyet, hadis, atasözü hükmünde olan kelâm-ı kibâr ibarelerini de metin içerisinde uygun bir şekilde kullanmıştır. Eserin; Esad Efendi, Hamidiye, Bagdâd Köşkü, Nuruosmâniyye, Revân Kütüphanesi gibi birçok nüshası bulunmaktadır. Bu da eserin kendi dönemi ve sonrasında da ilgi gördüğünü göstermesi açısından dikkate değerdir (İpşirli, 1999a, s. XXVI-XXXI).

1.4.17. Lütî Paşa-Tevârih-i Âl-i Osman

Lütî Paşa'nın hayatı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yazmış olduğu eserinde hayatı hakkında kısmen bilgi verirken doğum tarihi ve yeri hakkında herhangi bir malumat vermemiştir. 1488 yılında doğduğu tahmin edilen yazarın bazı kaynaklarda Arnavut asıllı olduğu belirtilmiştir (Gökbilgin, 1970, s. 96-101 Özcan, 2020, s. 50). Devletin önemli kademelerinde görev yapmış ve hatta sadrazamlığa kadar ulaşmış önemli bir devlet adamı olan Lütî Paşa'nın ölüm tarihi ve yeri hakkında da kesin bir bilgi bulunmamaktadır (İpşirli, 2003, s. 234-236; Atik, 2001, s. 12). Lütî Paşa, her şeyden önce eserini yazış sebebini kendi ifadeleriyle: “*Bu Tevârih-i Âl-i Osman'ın ba'zısı ki telif ve tasnif ve ba'zısı ki mukaddemdir, ihtisâr u intihâb olunub yazılmasına nice sebebler oldı.*” diyerek eserini yazarken iki farklı yol izlediğini belirtmiştir. Bunlardan birincisi: kendi gözlemlerini anlattığı tarihi olaylar ve ikincisi de kendinden önce yazılmış eserlerden seçerek yazdığı tarihi olaylardır. Lütî Paşa'nın çocukluğu II. Bayezid'in yanında geçmiş ve daha sonra da

sırasıyla; Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında bizzat onlara yakın olarak tarihi olaylara şahit olmuş ve bu durum onu bir Osmanlı tarihi yazmaya itmiştir (Atik, 2001, s. 18-19; Taşbaş, 2011, s. 220). Eser, Osmanlının başlangıcından 1553 yılına kadar olan olayları içine almaktadır. Lütü Paşa'nın “*Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eserinin; İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde iki nüsha, Türk Tarih Kurumu ve Viyana Millî Kütüphanesi'nde yer alan dört yazma nüshası bulunmaktadır. Yazar eserinde dönemin eğilimine uygun olarak Arapça ve Farsça tamlamalar kullansa da genel olarak halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmıştır. Diğer eserlerden faydalandığı olayları kısa ve öz bir biçimde anlatırken bizzat katıldığı ve müşahade etme fırsatı bulduğu olayları biraz daha teferruat verecek şekilde anlatmıştır (Atik, 2001, s. 54; Afyoncu, 2003, s. 128; Banarlı, 2004, s. 501; Özcan, 2020, s. 50-51). Yazar, olayları anlatırken tarafsızlığını koruyamamış olmasına rağmen eser, 16. yüzyıl Osmanlısı hakkında kıymetli bilgiler barındıran ender kaynaklar arasında yer alır (Atik, 2001, s. 58).

1.4.18. Nasuhî's-Silâhî (Matrakçı Nasuh)-Beyân-ı Menzil-i Sefer-i Irakeyn

Kanunî Döneminde yaşamış; tarihçi, matematikçi, hattat, silâhşör ve ressam olarak bilinen Matrakçı Nasuh'un doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Tarihi kaynaklar incelendiğinde kendisinin Bosnalı olduğu anlaşılmaktadır. Matrak oyununda ve silâhşörlük alanındaki yeteneğinden dolayı Matrakçı Nasuh adıyla tanınmıştır (Yurdaydın, 2014, s. 1-3; Bilge ve Tulum, 2015, s. 6). Tarih, matematik ve silâhşörlük alanlarında kitaplar yazmıştır (Yurdaydın, 2014, s. 27). Doğum tarihinde olduğu gibi ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Yazar, eserinde Kanunî Sultan Süleyman'ın 1533-1536 yılları arasındaki ilk seferi üzerinde durur. Kendisiyle çağdaş olan tarihçilerden farklı olarak sefer sırasında geçilen güzergâhların birer resmini de eserine çizmiştir. Eserin adının geçtiği manzum ifadeye bakıldığında eserin adının “*Menâzil*” olduğu görülür. Irakeyn olarak adlandırılan Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'in eserin adına sonradan eklendiği düşünülmektedir (Yurdaydın, 1992, s. 27-28; Fazlıoğlu, 2008, s. 351; Mahir, 2008, s. 350; Yurdaydın, 2014, s. 31-32; Bilge vd., 2015, s. 7; Özcan, 2020, s. 47-48) Osmanlı ordusunun geçmiş olduğu menziller hakkında günü gününe bilgi vermesi Matrakçının bu sefere bizzat katıldığını göstermektedir. Eserinde ağır bir üslup göze

çarpmaktadır. Eser yoğun şekilde Arapça ve Farsça terkiplerden meydana getirilmiş sade bir anlatımdan uzaktır. Ancak yazarın bizzat müşahede ettiği bir sefer olması ve güzergâh resimlerinin bulunması eserin önemini artırmaktadır.

1.4.19. Mehmed Za'im- Câmi'ü't-Tevârih

Tam adı bilinmeyen tarihçi eserinde kendisinden Kâtib Mehmed Bey olarak bahseder. Kaynaklarda Mehmed Za'im olarak anılmıştır. Eserlerindeki kısa bilgiler neticesinde hayatına dair birtakım bilgiler edinilse de ölüm tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır (Erkan, 2016, s. 236-238). *Câmi'ü't-Tevârih*, XVI. yüzyılda divan kâtipliği görevinde bulunmuş olan Mehmet Za'im Efendi tarafından yazılmış tarihî bir kaynaktır. Eser 1577 yılının Mart ayı sonu ile 1578 yılının Mart ayı başı arasında hazırlanmış ve Sokollu Mehmed Paşa'ya takdim edilmiştir. Müellif eserini yazmaya başladığı zaman başvurduğu kaynaklar arasında Taberî'nin *Tarih'i*, Firdevsî'nin *Şehnâme'si*, Beyzavî'nin *Nizâmü't-Tevârih'i* (Tarihlerin Nizamı), Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih'i* (Tarihlerin Güzelliği), Hasan bin Ali Hammad'ın *Tevârih-i Kuvvetü'l-Ervâh'ı* (Ruhların Gücü), Cemâleddin Muhammed'in *Câmi'ü'l-Hikâyat'ı* (Hikâyelerin Koleksiyonu), *Sübhâtü'l-Ahbâr* (Haberlerin Şafağı), *Mirâtü'z-Zamân* (Zamanların Aynası), *Kitâb-ı Memâlik ü Mesâlik* (Yollar ve Ülkeler Kitabı), *Sedre-i Mülûk u Selâtin* (Kralların ve Sultanların Şeceresi) gibi kısmen Arapça ve Farsça olarak yazılmış eserlerden söz eder. Osmanlı tarihi ile ilgili kaynaklarının müelliflerinden bahsetmez, yalnızca Mevlâna Hadîdî: *Tevârih-i Âl-i Osmân*, *Tevârih-i Selâtin-i Âl-i Osmân*, *Timurnâme* gibi birkaç tarihten bilgi aldığını bildirir. Mehmed Za'im Efendi, kaynak olarak kullandığı tarih eserlerine atfen kendi tarihine "*Câmi'ü't-Tevârih*" (Tarihlerin Koleksiyonu) adını vermiştir. Müellif 1543 yılından itibaren bizzat şahit olduğu olayları anlatmaya başlar, bir başka ifadeyle eser, bu tarihten sonra kendi tecrübelerini kapsamaktadır. Sonraki dönemlerin yazarları da bu bilgilerden istifade etmişlerdir. Hükümdar ve hakanlar tarihinin anlatıldığı eserde Mehmed Za'im Efendi, İslâmiyet'ten önce ve sonra kurulmuş olan Pişdadîler, Keyanîler, Eşkanîler, Sasanîler, İlk halifeler, Emevîler, Abbasîler, Safavîler, Samanîler, Gazneliler, Kuhistanlılar, Hârezmliler, Fatımîler, Eyyubîler, Çengizogulları, Timurlular, Türkmenler, Osmanlılar vb. olmak üzere yirmi beş devletin tarihi hakkında bilgi verir. *Câmi'ü't-Tevârih*'in Osmanlı tarihi bölümü, eserin beşinci bölümünde anlatılmıştır (Afyoncu, 2003, s. 134; Biçer, 2010, s. 120-

121; Özcan, 2013a, s. 277-278). Bu bölüm Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin ecdadı hakkında verilen bilgiyle başlar, Anadolu'ya gelişi, Osman Gazi'den sonra Sultan III. Murad'a kadar saltanatta bulunan Osmanlı padişahlarının zamanındaki tarihî olaylarla devam eder. III. Murad'ın 22 Aralık 1574'te cülus töreninden sonra Safavîler'den bahsedilerek söz konusu bölüm tamamlanmaktadır. *Câmi'ü't-Tevârîh*'te Osmanlı tarihine ait bölümde geçen olaylar: Osman Gazi (1281-1326), Orhan Gazi (1326-1362), I. Murad (1359-1388), Yıldırım Bayezid (1389-1402), Fetret Devri (1402-1413), I. Mehmed (1413-1421), II. Murad (1421-1451), II. Mehmed (1451-1481) II. Bayezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) II. Selim (1566-1574) III. Murad (1574-1595) dönemlerinde gerçekleşmiştir. Her padişahın dönemi ayrı birer makale teşkil eder. Bunun yanında “*Câmi'ü't-Tevârîh*” sadece padişahların anlatıldığı bir eser olmayıp o dönemdeki; sadrazamların, vezirlerin, deferdarların, ümeranın, âlim ve şeyhlerden de kısmen bahsedilen bir eser konumundadır. Joseph De Hammer (2017), “*Osmanlı İmparatorluğu Târihi*” adlı 10 ciltlik eserini yazarken yararlandığı eserler içerisinde “*Câmi'ü't-Tevârîh*”in de olduğunu belirtir. Bu husus, eserin tarihî önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Sır, 2007, s. 11-13).

1.5. Söz Varlığı

Söz varlığı, bir dili konuşan toplumun maddî ve manevî kültürünün süzgecinden geçerek kendine has oluşturduğu kavramlar dünyasının bir yansımasıdır. Söz varlığının sonraki kuşaklara aktarılabilmesi noktasında derli toplu bir kaynak olması yönünden sözlükler ön plana çıkmaktadır (Korkmaz, 1992, s. 140). Bu noktada sözlükler bir dilin söz varlığında yer alan kelimelerin söyleniş şekillerini ve yazımlarını gösteren, bağımsız biçimbirimlerden hareketle başka öğelerle münasebetleri sonucunda ortaya çıkan anlamları ve farklı kullanımları gösteren bir söz varlığı kitabı olarak değerlendirilebilir (Aksan, 1982, s. 77; Yüksel, 2014, s. 266; Buran, 2015, s. 270). Söz varlığı, bir toplumun; algılama, soyutlama, somutlaştırma ve anlatım gücünü göstermesi açısından ayrı bir önem arz etmektedir (Aksan, 2005a, s. 221; Göçer, 2009, s. 1027). Bir dil üzerinde yabancı unsurların güçlü şekilde etkisinin görülmesi, söz konusu dil üzerinde olumsuz bir etki yaratarak söz varlığının büyük oranda yabancılaşmasına hatta yapı ve söz dizimi açısından da yabancı dile yaklaşarak asimile olmasına yol açabilir (Aksan, 2005a, s. 22; Aksan, 2005b, s. 117-

122, 131-133; Pilav, 2008, s. 38). Bu açıdan Türkçe, kendisine has yapısından kaynaklı olarak her türlü kavramı karşılayabilecek bir özelliğe sahiptir. Türk dili yabancı unsurların yoğun baskısına rağmen çağlar boyunca kavramlar için Türkçe karşılıklar bulabilmiştir. Anadolu ağızlarında kullanılan; yeni sözcük, terim, deyim ve atasözlerinde bunları gözlemlemek mümkündür (Aksan, 2005a, s. 17-20, 215; Aksan, 2005b, s. 115, Pilav, 2008, s. 39; Baş, 2011, s. 28; Bulut, 2012, s. 1118-1123). Söz varlığı çalışmaları neticesinde ana dilin zenginliği ve inceliği bariz şekilde kendisini hissettirecek ve ortaya çıkan bulgular, Türkçenin gücünü bir kez daha gözler önüne serecektir (Aksan, 2005a, s. 216; Pilav, 2008, s. 40). Sonuç olarak; Türkçe özelinden hareketle söz varlığı, bir dilin merkez bankası olarak nitelendirilebilir. Nasıl ki bir merkez bankası yabancı varlıklara karşı kendi millî varlıklarının değerini koruma noktasında millî değerlerin bir teminatı olarak görev yapıyorsa söz varlığı da tüm yabancı unsurlara rağmen milletin kendi maddi ve manevi kültür gücünden hareketle yeni kavramlara karşılık bulmada ve bunun yanında; deyim, atasözü ve ikileme gibi dilin işlevselliğine katkı sağlayacak kullanımlar üreterek nesilden nesile aktarımını sağlamaktadır.

1.5.1. Söz Varlığının İçerdiği Unsurlar

Kavramlar dünyasının oluşumunda sözlü ve yazılı dil ayrılmaz bir bütün oluşturur. Dil ve ağız kavramının sınırlarını belirleyebilmek ve birbirine karşı nasıl bir konumda olduğunu söyleyebilmek son derece güçtür (Çalışkan, 2018, s. 17). Bunun yanında ortak bir kültürün oluşmasında kilit rol oynayan dil, yüzyılların süzgecinden geçerek uluslar için bir kelime hazinesi meydana getirir. Söz varlığı, kelime hazinesi kavramını da içine alacak şekilde; bir dilde sözcük adı verilen ögeleri, deyimleri, atasözlerini, terimleri, kalıp sözleri, ikilemeleri içine alan geniş bir kavramdır (Aksan, 2005b, s. 114-115; Pilav, 2008, s. 40; Baş, 2011, s. 51). Bu bağlamda; temel söz varlığı, terimler, deyimler, atasözleri, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler ve ikilemeler, söz varlığını meydana getiren unsurlardır.

1.5.1.1. Kelime Hazinesi (Temel Söz Varlığı)

Bir dilin içerisinde kelime olma özelliği taşıyan tüm birimler, kelime hazinesi olarak adlandırılır. Temel söz varlığı, söz konusu dile ait; organ ve vücut bölümleri, temel gereksinim içerisinde yer alan; yiyecek, içecekler ile bunların üretiminde yer alan tarım araçları, insana yakınlığıyla bilinen hayvan adları, sayılar, akrabalık adları,

maddî ve manevî kültür içerisinde ortaya çıkan kavramlar ve en çok kullanılan eylemlerden oluşur (Aksan, 2005b, s. 115-116; Gökdağ ve Şimşek, 2011, s. 191). Kelime hazinesi, genellikle söz varlığı ile aynı anlamda kullanılsa da aslında söz varlığının altında yer alan bir kavramdır (Pilav, 2008, s. 40). Türkçe sözlükte ise; “*Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi.*” (Türkçe sözlük, 2005, s.1807) şeklinde tanımlanmıştır. Zeynep KORKMAZ “ bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı” olarak ifade etmiştir (Korkmaz, 1992, s. 100). Bir dilin temel sözlüğü, o dile ait kelimelerden oluşur. Bu sözlükte yer alan kelimeler, ilgili dilin söz varlığını oluşturan diğer unsurların şekillenmesinde ve farklı anlamlar kazanmasında önemli rol oynar. Kavramsal açıdan aynı anlamda kullanılmaları da kelime hazinesi ile söz varlığının birbirinden ayrılmaz bir yapıda oldukları görülür. Bir kişinin kelime hazinesinden bahsederken hangi dil becerisinin kastedildiğini gösterebilmek için kişinin anlama ve anlatma noktasında sahip olduğu kelime hazinesine bakılmalıdır. Bu çerçevede dinleme ve okuma kelime hazinesi, anlama kelime hazinesi; konuşma ve yazma kelime hazinesi de anlatma kelime hazinesi olarak ifade edilebilir (Pilav, 2008, s. 41).

1.5.1.2. Deyimler

Deyimler, kadim milletlerin binlerce yıllık kültür birikimlerinin bir özeti niteliğindedir. Bu vasıflarıyla deyimler, bir millete ait olan dilin tarih içindeki değişim ve gelişimini yansıtır. Deyimler, kaynaklarda şu şekilde tanımlanmıştır: “*Bir kavramı ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce*” (Aksoy, 1988, s.52). “*Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkileyici yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözlere deyim denir*” (Hengirmen, 2007, s. 7). “*En az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş*” (Parlatır, 2008, s. 1). “*Deyimler, düşünce kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamın dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir*” (Akyalçın, 2012, s. 10). Bu tanımlardan da görülebildiği gibi deyimler, genellikle söyleyiş güzelliği ile etkili ifade gücünü ortaya koyabilmek için zamanla gerçek anlamının

dışında kullanılan kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşmuş ve toplum tarafından da benimsenmişlerdir. Tüm bu özelliklerinin yanında deyimler, kalıp sözler olduğu için yerleri değiştirilemez, kaç sözcükten oluşursa oluşsun tek bir kavramı ya da durumu ifade eder (Demir, 2020b, s. 340). Kısacası deyimler, bir dilin sıradanlığına etki edip ona güç ve zenginlik katan önemli söz varlığı unsurlarından birisidir.

1.5.1.3. Atasözleri

Kültür hazinensinin önemli unsurlarından biri de atasözleridir. Kültürel bağlamda bir milletin karakteristik özelliğinin en özlü şekilde vücut bulmuş hâlidir. Aynı zamanda atasözleri, toplum tarafından benimsenmiş, bir kültüre ait bilgece düşünce ve öğüt olarak uzun yüzyıllar içerisinde kalıplaşmış, bir şekilde meydana gelmiştir (Aksoy, 1981, s. 36; Demir, 2020b, s. 345). Sözlü edebiyat geleneğinin de önemli bir parçası olan atasözleri, İslamiyet öncesinde “sav”; İslamiyet sonrasında da “mesel” kavramlarıyla ifade edilmiştir (Pilav, 2008, s. 46). Hayatın hemen her alanına ait bir atasözü bulunması Türkçenin zenginliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu hususta Aksoy (1981, s. 21-22) atasözlerinin işlevlerini şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Sosyal olayların neticesinde oluşan atasözleri: *Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür. Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek içer.* vb.
- 2- Tabiat olaylarının gözlemlenmesi ile oluşan atasözleri: *Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır. Kork aprilin beşinden, öküzü ayırır eşinden. Mart yağar, nisan övünür; nisan yağar, insan övünür.* vb.
- 3- Sosyal olayların sonucunda alınması gereken dersler üzerine söylenen atasözleri: *Ağlamayan çocuğa meme vermezler. Öfke ile kalkan, ziyan ile oturur. Sona kalan, dona kalır.* vb.
- 4- Denemelere ya da mantığa dayalı çıkarımlar neticesinde ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri: *Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar. Ayağını yorganına göre uzat. Bugünkü işini yarına bırakma.* vb.
- 5- Birtakım gerçeklere bağlı olarak bilgece düşünce ifade eden atasözleri: *Bal bal demekle ağız tatlı olmaz. Ak akçe karagün içindir. Korkunun ecele faydası yoktur.* vb.
- 6- Töre ve geleneklere göre meydana gelen atasözleri: *Dost başa bakar, düşman ayağa. Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.* vb.

- 7- Kimi inanışlar hakkında bilgi veren atasözleri: *Eceli gelen ölür. Akacak kan damarda durmaz.* vb.

Bu anlamsal özelliklerinin yanında atasözleri, genellikle tek ya da iki cümleden meydana gelir. İfade edilmek istenen düşünce ve duygular bu kalıp ifadeye sığdırılır. Bu cümleler, kişiden kişiye değişmediği gibi kelimelerin yerleri de değiştirilemez çünkü halkın ortak malıdır (Pilav, 2008, s. 47; Demir, 2020b, s. 345). Dilin canlı bir olgu olma hususuna bağlı olarak değişim ve gelişim kaçınılmazdır. Bu değişim ve gelişim sürecine rağmen atasözleri binlerce yıllık kültürel birikimi günümüz ağızlarında çok da değişime uğramadan gözler önüne serebilmektedir.

1.5.1.4. İkilemeler

Söz varlığı içerisinde anlamı pekiştirerek anlatıma güç ve zenginlik katan ikilemeler, önemli bir yere sahiptir. Türkçede ikilemeler üzerine ilk çalışma yapan kişi 1899 yılında Karl Foy'dur (Özkan, 2019, s. 1). Uygur Türkçesinde geçen ikilemeler için “*hendiadyoin*” terimi kullanılmıştır (Çağatay, 1978, 29-66). İkilemeler için ayrıca: ikizleme terimi de kullanılmıştır (Emre, 1945, s. 544-548). Ayrıca ikileme ile ilgili bazı tanımlar şunlardır: “*İkileme, anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır*” (Hatiboğlu, 1981: 9). “*Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yanyana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu*” (Korkmaz, 1992, s. 131). Tarihsel dönemlerden bugüne kadar söz varlığında ikilemeler olarak kavramlaştırılan sözcükbirimsel bu kategori yaygın bir kullanım göstermektedir (Tuna, 1949, s. 432). İkilemelerin tasnifinde göz önünde bulundurulması gereken ilkeleri Mehmet Erdem (2005, s. 190) çalışmasında, şu şekilde özetlemektedir:

- 1) İki kelime aynı anlamı ifade eder hâle gelir.
- 2) İkilemelerin oluşumu çoğu zaman asırlarca sürebilmektedir.
- 3) Özellikle din ve kültür değişimi ikilemelerin oluşumu için uygun zemini hazırlar.
- 4) İkilemelerin içindeki her bir kelime, cümle içinde görev yönünden aynı işlevi yüklenirler.

5) İkilemelerde her iki kelime de aynı eki alır.

6) İkilemeler tam anlamıyla bir dil olgusudur ve oluşumunun esasını Türk dilinin yapısından almaktadır.

7) Sözlük yazılırken madde başı olabilecek nitelik taşırlar.

Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğu zaman, söz konusu biçimbirimlerin sağlam kurallara bağlı olduğu söylenebilir (Tuna, 1949, s. 432).

1.5.1.5. İlişki Sözləri

Sosyal bir varlık olan insanoğlunun kültürel bilgi birikimi neticesinde toplumun diğer fertleriyle kurduğu ilişki ve iletişim sırasında kullandığı sözler ilişki sözləri olarak kabul edilir. İlişki, TDK Türkçe Sözlük'e (2005) göre “*iki şey arasındaki karşılıklı ilgi, bağ, münasebet, temas*” şeklinde tanımlanmıştır. Buradaki tanımdan hareketle ilişki, kaynaktan alıcıya kanal yoluyla iletilen mesaj sonucu oluşur. Bu mesajın sonunda alıcıdan gelen ‘dönüt’ sayesinde ilişki sözlərinin alanı belirlenebilir. İlişki sözləri, karşılıklı oluşan bu ilişkiden meydana gelen söz, söz öbekleri ve cümlelerdir. Toplumda bireyler, sürekli ilişki hâlindeyir. Bu da insanları, tanıdığı ya da tanımadığı kişilerle hayatı boyunca iletişime geçmek zorunda bırakarak ilişki sözlərini kullanma noktasında bir mecburiyet hâline getirir. Adet olagelen bu sözlər, bir toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini yansıtır ve o toplumun kültürene ışık tutar (Küçükbasmacı, 2017, s. 548; Pilav, 2008, 49). İlişki sözlərinin kullanım alanı üzerine Yasin Aydın, hazırlamış olduğu tezde (2018, s. 3-4) şu maddelere yer verilmiştir:

1. Selamlaşmalar
2. Özür Dilemeler
3. Hâl, Hatır Sormalar
4. Tanışmalar
5. Rica Etmeler
6. Şükür, Minnet ve Teşekkür Etmeler
7. Onaylamalar, İzin İstemeler, Kabuller, Doğrulamalar, Memnuniyet
8. Reddetmeler, Bıkkınlık, Çaresizlik

9. Karşılamalar
10. Vedalaşmalar, Özlemler
11. Uğurlamalar
12. Kutlamalar, Destekler
13. İyi Dilekler, Duâlar
14. İlenmeler, Beddualar
15. Sevgi İfadeleri
16. Seslenmeler, Nidalar, Hitaplar
17. Yeminler
18. Uyarılar, Korkutmalar, Sinirlenmeler, Üzülmeler
19. Şaşırlan Durumlarda Kullanılan İlişki Sözleri
20. Karşılıklı Konuşmalarda Kullanılan İlişki Sözleri
21. Uykudan Önce Söylenen İlişki Sözleri
22. Yıkılan veya Tıraş Olan Kişiler İçin Söylenen İlişki Sözleri
23. Dini İnançları Bildiren İlişki Sözleri

Toplum fertleri tarafından gözlem sonucunda öğrenilen bu sözlere örnek olarak; Yemekten önce veya sonra dile getirilen “afiyet olsun”, bir kişinin ölüm haberi üzerine “ Allah rahmet eylesin”, Birisinin çocuk sahibi olması dolayısıyla da “Allah analı babalı büyütsün”, çalışan birinin görülmesi hâlinde “kolay gelsin” vb. gibi günlük yaşama dayalı kullanımlardan söz edilebilir. İnsanın sosyal yaşamına bağlı olarak gelişen bu söylemler, zaman içerisinde birtakım değişiklikler gösterebilir. Bu husus dilin dinamik yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak ilişki sözlerinin birtakım özentili unsurlardan uzak, toplumun gelenek ve görenekleriyle uyumlu ifadelerden meydana gelmesi ve bu bilincin sonraki kuşaklara iyi anlatılıp Türkçe açısından daha bilinçli bir tavır sergilenmesi gerektiği kanâatini taşımaktayız.

1.5.1.6. Kalıplaşmış Sözler

Toplumun önde gelen kişileri (Padişah, düşünür, sanatçı vs.) tarafından belli bir durum tespiti yapmak, topluma yön vermek ya da öğüt amaçlı söylenen sözlerdir. Bu

sözlerden bazıları evrenselleşmiştir (Pilav, 2008, s. 50). Bu kalıp ifadelere: Descartes’ın “*Düşünüyorum öyleyse varım.*”, Sezar’ın “*Sen de mi Brutus?*”, Mustafa Kemâl’in “*Yurtta sulh, cihânda sulh.*” gibi sözleri örnek verilebilir.

1.5.1.7. Terimler

Bir dilin söz varlığı içinde; bilim, teknik, sanat, spor gibi farklı alanlara ait birtakım kavramları karşılamak için terimler kullanılmaktadır. Terimler, kendi alanlarına ait evrensel kullanımlar olduğu için kendi çevresiyle sınırlı, ve değiştirilemez bir yapıya sahiptir (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2011, s. XI.). Terimlerin sinonimleri (eş anlamlıları) olmasına rağmen gösteren olarak tektir (Pilav, 2008, s. 50). Bir kültür ve bilim dili olma vasıflarını taşıyan dillerde, bazı terim yapma yöntemleri vardır. Bu yöntemler: türetme, birleştirme, öbek oluşturma ve anlam aktarımıdır. İsim ya da fiil kök ve gövdelerine yapım eki getirilerek yeni sözcükler elde edilebilir. Örneğin: “kal-(ı)ntı” gibi. İki ya da daha çok sözcüğün bir araya getirilmesiyle “birleştirme” meydana gelir. Örneğin: “bilgisayar” gibi. Öbek oluşturmada ise; bir kavramın birden çok sözcükle bir araya gelip öbekleşmesi söz konusudur. Örneğin: “basın özgürlüğü” gibi. Son olarak “anlam aktarımı”nda, çok anlamlı bir sözcüğün, anlamlarından birisiyle sınırlandırılması sonucunda terim yapılır. Örneğin: “çanak (çevresine göre çukurda kalan alan)” gibi. Terim yapılırken zorunlu olmadıkça çeviri yoluna gidilmemelidir (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2011, s. XI.). Çeşitli alanlarda kendi imkanlarıyla terim üretebilen diller, güçlü kültürel unsurlarından hareketle söz varlıklarına da önemli katkılar yapmış olacaktır.

1.5.1.8. Yabancı Kelimeler

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması neticesinde oluşturduğu toplumlar da sosyal birer yapıdır. Nasıl ki bir fert diğer insanlarla ilişki kurmak durumundaysa milletler de çeşitli; ticaret, savaş, komşuluk vb. hususlar dolayısıyla birbiriyle ilişki içerisinde. Bu gibi hususlar, dilleri de etkisi altına alacak ve diller bu sayede birbirleriyle kelime alış verişinde bulunacaktır. Türkçe, bu açıdan hem alıcı hem de verici dil konumundadır (Eker, 2007, s. 4). Türkçe, Uygur Döneminde Budizm ve Maniheizm gibi dini felsefelerin etkisiyle Sanskritçeden kelimeler almıştır. Yine 10. yüzyıldan itibaren İslam dininin etkisiyle Arapça ve Farsça, 19. yüzyıldan itibaren de Fransızca ve İngilizce başta olmak üzere batı dillerine ait kelimelerin etkisinde

kalmıştır. Bunun yanında Türkçe, diğer diller için özellikle de askerlik alanına ait kelimeler noktasında verici dil konumunda yer alır (Karaağaç, 2008).

1.5.1.9. Çeviri İfadeler

Çeviri ifadeler, yabancı kelime hususunda olduğu gibi, toplumların birbirleriyle kurdukları ilişki çerçevesinde meydana gelmektedir. Çeviri ifadeler; tam olarak yapılan çeviriler, yarı çeviri ve anlam etkilenmesi şeklinde meydana gelir (Pilav, 2008, s. 51). Bu doğrultuda İngilizcedeki “help!” yardım anlamındaki kelime, “yardım edin!” şeklinde çevrilebilmektedir. Toplumun gelenek ve görenekleriyle ters düşen çeviriler söz konusu dili de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Batı dillerinin etkisiyle “68. cadde” yerine “cadde 68” gibi çeviriler Türkçe söz dizimi açısından sorunlu çevirilerdir. Çeviriler, alanında uzman kişiler tarafından yapılmalı ve bu husustaki keyfi yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

1.5.2. Tarihî Askerî Terminoloji

Yazı dili M.Ö. 3400 yılında Mısır’dan İndus Vadisi’ne kadar uzanan bölgede hesap ve kayıt tutma gibi günlük ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmıştır (Fischer, 2021, s. 84). İnsanlık tarihinin şu ana kadar tespit edilebilmiş ilk yazılı belgelerinden biri Sümerlere aittir. Sümerlerin kil tabletlere kazımış oldukları belgeler içerisinde yer alan 168 Türkçe kelime, somut veriler altında Türkçenin yaşının yaklaşık 5570 olduğunu göstermektedir (Tuna, 2011, s. 49). Yer yüzünde var olmuş bütün milletlerin kendilerine has birtakım karakteristik özelliklere sahip olduğu bilinmektedir (Erdemir, 2002, s. 938). Bugün yaşayan dünya dilleri arasında en eski yazılı belgelerden birine sahip olan Türklerin, diğer toplum ve devletlere göre dünya kültür ve medeniyet tarihine damga vuran özelliklerinin başında; “onluk sistem”, “Turan taktiği”, “atların evcilleştirilmesi”, savaş alanında savaşçıya önemli bir manevra kabiliyeti sağlayan “üzengi”nin icadı gibi askerî kültür ve harp sanatındaki yetkinlikleri gelmektedir (Aslanapa, 1964, s. 75-87; İnan, 1964, s. 125-128; Toğan, 1981, s. 100; Atsız, 1992b, s. 113-117; Kafesoğlu, 1998, s. 282; Baştav, 2005, s. 179-194; Özdal, 2019, s. 27; Taşağıl, 2019, s. 143; Göksu, 2020, s. 45; Şayin, 2019, s. 602-607). Türkler, bozkır yaşamının zorlu şartları içerisinde oluşturdukları kültür gereği boyunduruk altında yaşamayı kendileri için kabul edilemez bir durum olarak nitelendirmiş, her daim özgürlüklerinin peşinde koşmuş ve Asya’nın en doğusundan Avrupa’nın batı kısımlarına kadar yayılmaktan imtina etmemişler ve her gittikleri

yerde önemli Türk Devletleri meydana getirebilmişlerdir. Bu devletler birbirinden farklı gibi görünse de değişmeyen bir kimlik unsuru olarak kültürlerini aynı şekilde muhafaza etmişler ve nesilden nesile aktararak bu devamlılığı sağlayabilmişlerdir (Caferoğlu, 1964, s. 28-32; Şeşen, 2001, s. 1-23; Göksu, 2004, s. 40). Askerî kültüre ait olarak kullanılan kelimeler Türkçenin önemli söz varlıklarından birini oluşturur. Bir kelimenin askerî bir terim olup olmadığı, bağlamdan hareket edilerek tespit edilebilir. Bu açıdan askerî alanda kullanılan bir kelime, askerî bir terim olarak değerlendirilebilir (Eker, 2007, s. VIII). Türkler tarafından kurulan ve 600 yıl gibi uzun bir süre hüküm sürüp imparatorluk düzeyine kadar ulaşmış ve bu çalışmaya temel teşkil eden Osmanlı Devleti'nin tarihi kaynaklarına göz atıldığında; ortaya çıkan kelimelerin, başta *Orhun Kitabeleri* olmak üzere *Kutadgu Bilig* gibi eserlerde geçen; “yagı, yarak, tokı-, uruş-, sı-, sanç-“ vb. bazı sözcüklerin aynen kullanıldığı görülmüştür. Bir dilin işlenmişliğini ve gelişmişliğini gösteren önemli unsurlardan biri de deyim ve atasözleridir (Aksan, 2005a, s. 149-157; Aksan, 2005b, s. 122-123; Tergip, 2014, s. 275). Askerî alana ait kullanılan; “niye uğradığını bilmemek, ciğerini dağlamak, kuş uçmaz adem geçmez yer, başı hırkaya çekmeğe münasib görmek, hıyar gibi toğramak, bir koyundan iki deri alınmaz” vb. gibi deyim ve atasözleri bu alana ait kelimelerin zengin bir içeriğe ve kullanım alanına işaret etmektedir (Yücel, 1994, s. 391-430). Askerî kültüre ait terminoloji, dil vasıtasıyla yüzyıllar boyunca nesiller arasında taşınmış, Türkçenin gücünden ve Türk askerî kültüründen kaynaklı olarak çeşitli sebeplerle ilişki kurdukları diğer milletler tarafından da kullanılmıştır. Türkçenin başta Arapça ve Farsça olmak üzere; İtalyanca, Fransızca ve Sırpça gibi diğer dillerden de alıp kendi dil özelliklerine göre şekillendirip kullandığı kelimeler de vardır. Askerî alanda; “barça, mert, meydan, paşa, ittifak, leşker, levent, liva ve mekkare” vb. alıntı kelimeler (Karaağaç, 2015) olduğu gibi; “acemi, alay, balçak, barış, çavuş, er, erat, yarak” vb. gibi kelimeleri de Arap, Ermeni, Romen, Rus, Macar, Sırp gibi uluslara verdiği görülür (Karaağaç, 2008). Yani Türkçe bu açıdan değerlendirildiğinde hem alıcı hem de verici bir dil konumundadır (Eker, 2007, s. 4). Askerî terminolojinin temelleri bağlamında tarihî sürece bakıldığında; Tarihî metinler ve Askerî Terminoloji, Askerî Kültür Anlayışının Temelleri, Ordu-Millet Kavramın Temelleri, Düzenli Ordu ve Eğitim Yapılanması, Emir Komuta Zinciri, Muharebe Düzeni, İstihbarat Anlayışı, Teçhizat

ve Giyim, İaşe, Doğa Şartları, Müzik ve Ordu gibi alt başlıklar dahilinde değerlendirilebilir.

1.5.2.1. Tarihî Metinler ve Askerî Terminoloji

Orta Asya bozkırlarında Türk kültürünün birer parçası olarak balballar ve heykellere rastlanmaktadır. Ölen hükümdarın ya da kahramanın hatırasını yaşatmak için dikilen bu anıt yapıtların en ünlü olanları; *Kül Tegin* (732), *Bilge Kagan* (735) ve *Tonyukuk* (725)'tur (Aksan, 2000, s. 20; Taşağıl, 2017, s. 16; Taşağıl, 2022, s. 34; Üren, 2022, s. 133). Türklerle ilgili yazılmış tarihî kaynaklar, Türklerin tarih boyunca elde ettikleri siyasî ve askerî başarıları bünyelerinde barındırmış ve günümüze kadar getirebilmiştir (Akar, 2020, s. 84). Bu söz konusu başarıların elde edilmesinde Türklerin askerî alanlarda göstermiş oldukları; taktik ve stratejiler, kendilerine özgü geliştirmiş oldukları silah ve teçhizatlar ile bu silahları kullanmadaki yetenekleri önemli rol oynamıştır (Göksu, 2020, s. 86; Bozdemir, 1982, s. 13-14). Yazılı metinlerde görülen bu askerî terminolojiyi bugünkü anlamına göre değil dönemin şartlarına uygun olarak askerî anlamı ön plana çıkarılarak anlamlandırmak gerekmektedir. Bu doğrultudan hareketle “taşık-” gibi bir fiile “çık-” anlamı verilmemeli ve hatta “çık-” fiili “taşık-” fiiline bağlanmadan “taşık-” fiilinin askerî anlamda; sefere çıkmak, baş kaldırmak, isyan etmek veya kaçmak; “içik-” kelimesi de aynı şekilde; itaat etmek, baş eğmek, tâbi olmak, teslim olmak gibi anlamlara gelecek şekilde anlamlandırılmalıdır (Eker, 2007, s. 8; Karadoğan, 2015, s. 144). “*y(a)gı bol(u)p: it(i)nü: y(a)r(a)tunu: um(a)duk: y(a)na: iç(i)kmiş:*” ‘Düşman olmuş, (fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenmiş, yine (Çinlilere) bağımlı olmuş’(KT D10). “*k(a)ñ(i)m: k(a)g(a)n: yiti y(e)g(i)rmi (e)r(i)n: t(a)ş(i)km(i)ş t(a)şra:*” ‘Babam (İlteriş) Kağan on yedi askeriyle baş kaldırmış’(KT D11) (Tekin, 2006, s. 26-27). Bağlamdan hareketle askerî anlam verilmesine en tipik örnek yine Kültigin anıtının doğu yüzünde devam eden “yori-”fiilidir. “*k(a)ñ(i)m: k(a)g(a)n: yiti y(e)g(i)rmi (e)r(i)n: t(a)ş(i)km(i)ş t(a)şra: yor(i)yur: t(i)yin: kü (e)ş(i)d(i)p:*” şeklinde devam eden cümlede İlteriş Kagan için baş kaldırmış, dışarı yürüyor şeklinde temel anlamdan hareketle yapılacak olan bir çeviri bağlam açısından hatalı olup bu çeviriyi; “İlteriş Kagan, baş kaldırmış ve (adamlarıyla birlikte) harekete geçmiş diye haber alıp” şeklinde askerî alana ait bir anlamlandırma yapmak daha doğru olacaktır. Bu örnekleri diğer tarihî metinlerden hareketle çoğaltmak

mümkündür: “yay kış bile karıştı/ erdem yâsın kuruştı/ **çerig tutup** küreşti/ oktaga.lı utruşu.r” ‘Yaz ile kış ihtilafa düştü ve atıştı. Her biri hüner yayını kurdu. Muharebe düzenine geçip savaştı. Neredeyse birbirlerini oklayacaklardı’ (Ercilasun ve Koyuncu, 2020, s. 260). Burada “çerig tutmak” asker tutmak değil, muharebe düzenine geçmek; “küreşmek”ten kasıt da savaşmak olduğu için bu şekilde anlam verilmelidir. Yine, “Alp **çerigde** bilge tirigde.” ‘Kahraman savaş düzeninde (anında) denenir, bilge kişi de mecliste denenir.’ derken, “çerig” kelimesi burada da savaş düzeni saf, sıra anlamında kullanılmıştır (Ercilasun vd., 2020, s. 167). “**katıglangu aşnu til alğu** kerek/ bu tildin yağı kılkı bilgü kerek” ‘İlk önce casusu yakalamaya gayret etmeli ve bu casustan düşman hakkında istihbarat edinmeye çalışılmalıdır’ (KB 2351) (Arat, 2007, s. 249). Kutadgu Bilig’de geçen bu beyit de yine “til” kelimesi temel anlamıyla değil; haber, istihbarat anlamıyla verilmelidir. “Fursatdır, hile edip bolay ki, işbu kal’ayı alayduk, ola mı?” deyip, ittifak edip kal’a kâfirleri banayır ederken basıp, bir **dil çıkarmayıp** kırıp kendileri anların libasına girip, geceyle kal’a kapısına geldiler” (NT 2013, s. 23). “Şöyle kim mukâbil olup cenk itmek tedârükin idecek olursañ, biñ ‘Osmanlı’ya bir Karamanlu degmeye ve ‘askerüñden bir **dil** çıkmaya; seni ve ‘askerüñi tozudup külüñi göge savuralar, diyü haber virdüler.” (FSM 2007, s. 88). “Amma çünkü yakın oldular, Pâdişâh-i ‘alem fermân edüb bir [bölük] yiğitleri câsûs gönderdi ki, varalar Karaman-oğlu’nı kande idüğün göreler ve bir kaç **dil alalar**” (GSM 1978, s. 5). Türk askerlik tarihine bakıldığında birbirinin devamı niteliğinde olan uygulamalar ve terimler olduğu görülür. Göktürk Kitabeleri’nde yer alan; er, çabış (çavuş), tümen, ordu gibi kelimeler günümüzde de hiçbir anlamsal fark olmadan kullanılmaktadır. “subı: (a)nça (e)tmiş: türük: bod(u)n: yook bolm(a)zun: tiy(i)n: bod(u)n: bolcun tiy(i)n: k(a)ñ(i)m: ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n(i)g: ög(ü)m: ilbilge k(a)tun(u)g: t(e)ñri: töp(ü)sinte: tut(u)p: yüg(e)rü: kötürm(i)ş (e)r(i)nç: k(a)ñ(i)m k(a)g(a)n: yiti y(e)g(i)rmi **(e)r(i)n: t(a)ş(i)km(i)ş t(a)şra:**” ‘ve su (ruhları) şöyle yapmışlar: Türk halkı yok olmasın diye babam İlteriş Kağan’ı ve annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmışlar. Babam (İlteriş) Kağan on yedi askeriyle başkaldırmış, dışarıya’ (KT D11) (Tekin, 2006, s. 26-27). “yime bu çerig sü **er** at ma kamuğ/ negü teg tirilgü yir bulğu yoluğ” ‘yine bu ordu ve askerlerin nasıl toplanacağı ile konaklama alanlarının ve seferde yollarının nasıl bulunacağı’ (KB 38) (Arat, 2007, s. 7). “Yanko bin Madyan’un eğer hükm itdügi leşkeri hesab eyleseler kırk kez yüzbin **ere** güci yiterdi”

(ANT 1992, s. 81). Elimizde Göktürklerle ait olan belgelerden daha önceye ait yazılı metinler olmasa da Göktürklerin de bu terimleri, kendilerinden önceki dönemlere ait bir Türk Devleti'nden aldığı ve bu terimleri askerî kültür çerçevesinde komutandan komutana, askerden askere ki asker bir toplum olarak değerlendirildiğinde Türk ulusunun tüm bireylerini de bu halkaya katarak bu kültürü günümüze kadar getirdikleri söylenebilir (Ögel, 1983, s. 225). Osmanlı Dönemi tarihî kaynaklarına bakıldığında kullanılan askerî terimlerin çoğunun kendinden önceki Türk Devletleri'nde de kullanıldığı ve bu terimlerin yanına, değişen çağ ve teknoloji dolayısıyla aynı kültürün el verdiği ölçülerde yenilerini ekleyerek ve bazı askerî terimleri de terk etmek zorunda kalarak kendisinden sonraki devlete yani Türkiye Cumhuriyeti'ne aktardığı görülür. Yeniçeri teşkilatında kullanılan; “ocak, kazan, acemi” gibi terimlerin günümüz askerî terminolojisinde de “asker ocağı, peygamber ocağı, kazan mevcudu, acemi er, acemi birliği” şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Eker, 2007, s. 5). Tarihî süreç göz önüne alındığında askerî terminolojinin büyük çoğunluğunun kendi millî birikimimizden oluştuğu söylenebilir.

1.5.2.2. Askerî Kültür Anlayışının Temelleri

Türk ordusunun kuruluş tarihi M.Ö. 209 yılı olarak kabul edilmektedir. Bu tarih, Motun (Mete Han)'un on bin kişilik eğitimli orduyu kurmasıyla başlamıştır. Ordu kelimesi başlangıçta, hükümdarın bulunduğu yeri veya oturduğu şehri ifade etmek amacıyla kullanılıyordu. Bugünkü anlamıyla orduyu belirtmek için “sü” kelimesi kullanılmaktaydı (Tekin, 1995, s. 12; Gömeç, 2019, s. 159; Özdağ, 2019, s. 27; Taşağıl, 2019, s. 142; Ercilasun vd., 2020, s. 62). “...*sü sül(e)p(e)n: tört: bul(u)ñd(a)kı: bod(u)n(u)g: kop (a)lm(ı)ş: kop b(a)z: kıl(m)ış:*” ‘...ordular sevk ederek, dört bucaktaki halkları hep almış, hep (kendilerine) bağımlı kılmışlar’ (KT D2) (Tekin, 2006, s. 24-25). Gerek sözlü gelenek gerekse de yazılı metinlerden hareketle ordunun başında bulunan kağanlar; kendilerini, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olarak görmüşler ve bu inançla tüm dünyaya hükmetme anlayışı içerisinde olmuşlardır (Eker, 2007, s. 8). Mitolojik ve destansı anlatımlar içerisinde bu hususlar net bir şekilde görülebilmektedir. Hun İmparatoru Attila için “Tanrı'nın Kırbacı” (Man, 2006, s. 291; Yılmaz, 2016, s. 152-157), İranlıların “Afrasiyab” olarak adlandırdığı, “*Alp Er Toğa öldi mü/ i.si.z aju.n kaldı mu/ öðlek öçin aldı mu/ emdi yürek yırtılı.r*” (Donuk, 1988, s. 94; Ercilasun vd., 2020, s. 19) diye adına

ağıtlar yakılmış olan büyük Türk hükümdarlarından Alper Tunga, Tanrı tarafından Türkler ve bütün dünya milletleri için onları adil bir şekilde yönetmekle görevlendirilmişti (Gökdağ ve Üçüncü, 2015, s. 24-25). Birçok tarihçinin, Asya Hunları'nın büyük hükümdarı Mo-tun (Mete Han) olarak gördükleri Oğuz Kagan da yine kendisini, “dört bucağın kağanı” olarak tanımlamaktadır (Gökdağ vd., 2015, s. 33). Yazılı kaynaklara gelince; *Bilge Kagan* yazıtının Doğu 2. ve 3. kısımlarıyla *Kültigin* yazıtının Doğu 1. kısmında mitolojik bir anlatımla dünyaya hükmetme görevinin kendilerinde olduğunu beyan eden şu sözlere rastlamaktayız: “*üze kök: t(e)ñri: (a)sra: yağız: y(e)r: kıl(ı)ntukda: (e)kin ara: kişi oğlu: kıl(ı)nm(ı)ş: kişi: oğlunta üze: (e)çüm (a)pam bum(ı)n k(a)g(a)n: işt(e)mi k(a)g(a)n: ol(u)rm(ı)ş: ol(u)r(u)p(a)n: türük: bod(u)n(u)ñ: ilin: törüsin: tuta: birm(i)ş: iti: birm(i)ş:*” ‘Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış. İnsanoğullarının üzerinde (de) atalarım, dedelerim Bumın Kağan ve İştemi Kağan (hükümdar olarak) tahta oturmuş. Tahta oturarak, Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermişler’ (BK D2-D3; KT D1) (Tekin, 2006, s. 24-25; 50-51). Hükümdarın ve dahi diğer komutan ve askerlerin adlarını tüm dünyada bilinir kılmak için hareket ettikleri hususu, *Kutadgu Bilig*’de geçen şu mısralarda da görülebilir: “*Kür ersig kerek bolsa kaşig yülüg/ yağılsa atı bolsa çawlug külüg*” ‘Namlı ve şöhretli olması ve adının yayılması için, onun cesur, heybetli, saç-sakalı düzgün ve mert insan olması lâzımdır’ (KB 2298) (Arat, 2007, s. 244). Kaşgarlı Mahmud’un ifadelerinde de tanrı-hükümdar bağlantısı görülür: (Peygamber) dedi ki: Allah (c.a.) diyor ki “benim bir ordum vardır; onları Türk diye adlandırdım ve doğuya yerleştirdim. Bir kavme kızdığım zaman onları (Türkleri) onlara musallat ederim” (Ercilasun vd., 2020, s. 151). Bu ifadelerden de bizzat tanrının ordusu konumundaki Türklerin başında bulunan Kagan da Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi hüviyetini ortaya koymaktadır. Bu anlayışın hükümdar tarafından verilen cevap kısmını da yine bengü taşlardaki şu mısralarda görebilmek mümkündür: “*t(e)ñri t(e)g: t(e)ñride: bolm(ı)ş: türük bilge k(a)g(a)n: bödke:ol(u)rt(u)m:*” ‘Ben Tanrı gibi (ve) Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Kağan, bu zamanda tahta oturdum’ (BK K1) (Tekin, 2006, s. 44).

1.5.2.3. Ordu-Millet Kavramının Temelleri

Ağırlıklı olarak konar-göçer bir toplum olan Türkler, ordu-millet anlayışını benimsemişler ve bu özellikleriyle de “doğuştan asker/ savaşçı” olarak nitelendirilmişlerdir (Bozdemir, 1982, s.4; Ögel, 1983, s. 225; Kafesoğlu, 1998, s. 282; Gumilev, 2002, s. 103; Gömeç, 2019, s. 162-163; Özdal, 2019, s. 28). Türk askerî kültürüne bağlı olarak toplumun her kesiminin iştirakleriyle yapılan; ok atma, binicilik ve avcılık faaliyetlerine ait müsabakalar, birer savaş provası olarak değerlendirilebilir. “Üç gün dahı Begili **av şikâr** eti-y-ile konuklayalum bigler didi. **Av** çığırttılar. Çün **av** yarağı oldu, kim **atın** öger, kim **kılıcın** kim çeküp **oğ atmağın** öger. Salur Kazan ne **atın** ögdi, ne kendin ögdi, amma Begilüñ hünerin söyledi. Üç-yüz altmış altı alp **ava** binse, kanlu geyik üzerine yorıyış olsa, Begil ne **yay kurar**-idi ne **oğ atar**-idi, haman **yayı** bileginden çıkarur-idi, buğanuñ şıgınuñ boynına atar-idi, çeküp turgurur-idi.” (Ergin, 2018, s. 216). Daha çocukluk çağlarından itibaren böylesine bir felsefeyle yetişen birey, daha sonraki devirlerde karşılaşıacağı olumsuz durumlara karşı hazırlıklı olurken, yaşadığı devrin siyasî özelliklerine göre din değiştirmek zorunda kalsa da bünyesinde egemen olan askerî kültür dolayısıyla savaşçı gelenekleri ve değerlerini zayıflatma imkânı tanımamıştır. Bunun en tipik örnekleri; Budizm ve Maniheizm felsefeleriyle tanışmış Türk toplumlarında görülür. Savaşa karşı bir tutum içerisinde olan bu felsefeler, Türk askerî kültür anlayışı içerisinde kendi kültürel yapılarına uygun hâle getirilmiştir (Bozdemir, 1982, s. 19; Gömeç, 2019, s. 163; Taşağıl, 2019, s. 146-148; Göksu, 2020, s. 48-49). Yerleşik toplumlarda görülen ücretli askerlik durumunun aksine her ferdin, ordunun bir parçası olarak görüldüğü bu sistemin temelini “atlıg” olarak adlandırılan atlı birlikler yani “süvariler” oluşturuyordu. “[.....t(a)b]g(a)ç: **(a)tl(i)g**: süsi: bir tüm(e)n: (a)rtukı: y(e)ti biñ: süg: ilki: kün: öl(ü)rt(ü)m:” ‘.....Çin süvari ordusundan on yedi bin askeri birinci gün öldürdüm’ (BK G1) (Tekin, 2006, s. 66-67). “Yelgin **atlıg**” ‘Hızlı koşan atlı’(Ercilasun vd., 2020, s. 364). Savaşçı ve atı ayrılmaz bir bütün olarak düşünülmüş ve buna bağlı olarak da savaşçının öldüğü zamanlarda atıyla birlikte gömüldüğü bilinmektedir (Turan, 1969, s. 39; Vural, 2016, s. 40; Esin, 2017, s. 1326).

1.5.2.4. Düzenli Ordu ve Eğitim Yapılanması

Türk kültüründe eli silah tutan herkesin ordunun bir parçası sayılması ordu yapısının düzensiz ve gelişi güzel yapılandığı anlamına gelmemektedir. Aksine günümüz Türk ordusunun da kuruluş yılı olarak kabul edilen M.Ö. 209 yılı Hun hükümdarı Mo-tun (Mete Han)’un düzenli ordu olarak adlandırılan “onluk sistem”i oluşturmasıyla başlatılır. Bu doğrultuda orduların savaş sırasında daha kolay bir şekilde sevk ve idareleri sağlanmış oluyordu. Her onluk grup içerisinde sorumlu bir komutan yer alıyordu ve bu şekilde daha hızlı kararlar alınıyor ve uygulamaya konuyordu (Kafesoğlu, 1987, s. 269-270; Eker, 2007, s. 10-11; Gül, 2014, s. 32; Taşağıl, 2019, s. 142-143). Türklerden etkilenen yabancı topluluklar da bu sistem içerisinde yer alan; on bin kişilik tümenlerin başında yer alanlara “tümenbaşı”, bin kişilik birliklerin başında yer alanlara “binbaşı”, yüz kişilik birliklerin başında bulunanlara “yüzbaşı” ve on kişilik grupların başında yer alanlara “onbaşı” diyorlardı (Orkun, 1941, s. 120; Caferoğlu, 1968, s. 258). Türkler, konar-göçer yaşam tarzının bir gereği olarak her an savaşa hazır bir durumda olabilmek için daha çocukluk dönemlerinde; hayvanlarla talim yapmak, avlanmak gibi oyun ve eğlence olarak görülen eğitimlerle meşgul oluyorlardı. “*yigitlerig işletü/ yığa.ç yemiş ırgatu/ kula.n keyik awlatu/ badram kılıp awnalım*” ‘Kır eğlencesi tasviri yaparak diyor ki: Delikanlıları ağaç ve meyve sallamakta kullanırsınız, geyik vb. av hayvanlarını avlamalarını emrederiz. Bu şekilde günlerce eğlenerek avunuruz’ (Ercilasun vd., 2020, s. 118). Böylece ilk olarak koyun sırtında, sonra da at sırtında binicilik yeteneklerini geliştiriyor, sürüleri otlatarak sevk ve idare tecrübesi ediniyor ve böylece askerliğe hazırlanıyorlardı (Bozdemir, 1982, s. 19; Taşağıl, 2019, s. 146; Göksu, 2020, s. 48-49). Genel olarak savaş öncesinde ordu birliklerinin belirli bir düzen ve disiplin içerisinde hareket etme kabiliyetlerini artırma ve askerlerin hamliklarını üzerlerinden atabilmeleri için canlı ve hareketli hedefler üzerinde çeşitli uygulamalar yapabilmeleri için “sürgün avı” denilen etkinlikler düzenleniyordu (Koca, 2019, s. 473).

1.5.2.5. Emir-Komuta Zinciri

Türk ordu teşkilatı üzerine ilk kayıtlara M.Ö. 3. yüzyılda rastlanır. Bu ordu onlu sisteme göre oluturulmuştu. Her ne kadar ilk kayıtlara bu tarihte rastlansa da bu tarih öncesinde de bir ordu düzeninden bahsedilebilir (Kafesoğlu, 1964, s. 10; Ögel, 1984, s. 3; İnce, 1996, s. 120-121; Gömeç, 2019, s. 164). Sözlü yasa, töre anlamında

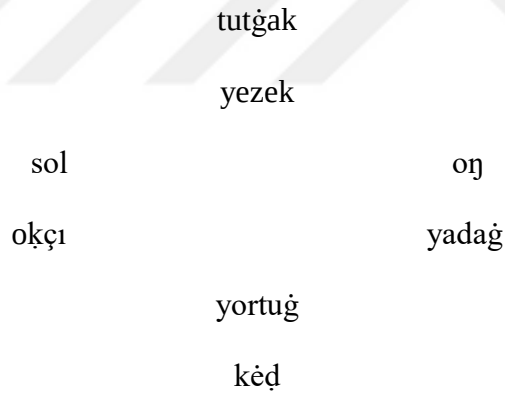
kullanılan “törüg”e bağlı kalmak şartıyla emir-komuta zincirinin başında kağanlar bulunuyordu. Kağanlar, tanrının yeryüzündeki temsilcileri olarak görülür ve emirlerine koşulsuz olarak uyulurdu. “*t(e)ñri: y(a)rl(ı)k[(a)dukin üç(ü)n öz](ü)m: kuut(u)m: b(a)r üç(ü)n: k[(a)g(a)n ol(u)rt](u)m:*” ‘Tanrı lütufkâr olduğu için kendim (de) talihim olduğu için (Kağan olarak) tahta oturdum’ (BK K7) (Tekin, 2006, s. 46-47). Savaşlar, birtakım askerî strateji ve bilek gücüne göre kazanılsa da daha sonra fethedilen yerlerde yürütülecek siyaset için zeki yardımcılara ihtiyaç vardı. Bu akıl üstadları da genellikle vezirlerden oluşmaktaydı. Tarih boyunca hükümdarların en büyük yardımcıları vezirler olmuşlardır. Bilge Kagan’ı yerleşik hayata geçme düşüncesinden “Atlı asker ve konar-göçer Türklerin kentleri savunmalarının zor olacağı, sayıları Çinlilerden daha az ise de güçlü zamanlarında yağma akınları yapabildiklerini, güçsüz düştüklerinde de dağlara ve ormanlara çekilebildiklerini” söyleyerek vazgeçiren bilge vezir Tonyukuk’tu (Gömeç, 2016, s. 249). “*birlä: ilt(e)r(i)ş k(a)g(a)n: bol(u)y(ı)n: b(i)ryä: t(a)bg(a)ç(ı)g: öñrä kıt(a)ñy(ı)g: yrya og(u)z(u)g: ük(ü)ş ök öl(ü)rti: **b(i)lg(ä)si: ç(a)b(ı)şi: b(ä)n ök (ä)rt(i)m: çog(a)y kuzin: k(a)ra kum(u)g: ol(u)rur: (ä)rt(i)m(i)z***” ‘ile İleriş Kağan olarak güneyde Çinlileri, Doğuda Kıtayları, kuzeyde Oğuzları pek çok öldürdü. Bilge kişisi (danışmanı ve) kumandanı bendim. Çoğay (dağlarının) kuzeyinde, Karakum ‘da oturuyor idik’ (T B7) (Tekin, 1994, s. 4-5). Tarihi belgelerden edinilen bilgiler ışığında ordu komutanlığı görevi ordu-millet anlayışı çerçevesinde sadece erkeklerin işi değildi. Kadınlar da birliklere komutanlık edebiliyorlardı (Gömeç, 2011a, s. 191-192; Gömeç, 2011b, s. 116). Bir ordu komutanının ordusunu sevk ve idare edebilmesi için cesur ve kuvvetli olması gerekirdi. Fizikî gücü yanında savaş kazanabilmek için atılgan ve inatçı olmasıyla birlikte yeri geldiğinde de ihtiyatlı olup savaşın seyrini iyi okuyabilmeliydi (Göksu, 2020, s. 65). Ordu komutanının ne gibi vasıflara sahip olması gerektiği Kutadgu Bilig’de geçen şu mısralarda görülür: “*kerek hıyıl başınga bu bir kaç kılık/ itilse işi ötrü tüzse yorık*” ‘İşinde başarılı olması ve gidişinin düzenlenmesi için komutanda bu birkaç özellik bulunmalıdır’(KB 2323); “*sözi çın kerek bolsa qavli bütün/ uluğ bolsa yalğan inanmaz buğun*” ‘söyledikleri doğru olmalı ve sözüne güvenilmelidir, önde gelenler yalancı olursa (o kişiye) halkın güveni olmaz.’ (KB 2324); “*ikinci aklık kerek birse neñg/ sarañka yumıtmaz kişi alğu yang*” ‘İkincisi şudur ki cömert olmalıdır, cimri bir kişinin etrafında kimse durmaz’ (KB 2325); “*Üçinçi yürekliğ kerek kögsi kür/ yüreksiz yağı köre iglep*

yatur” ‘Üçüncüsü; cesur olması gerekir göğsü pek olmalıdır, korkak olan birisi düşmanı görünce hastalanıp yatağa düşer’ (KB 2326); “*bu törtünç kerek alçı hile bilir/ bu hile bilir erke arslan ulır*” ‘dördüncüsü; hile ve kurnazlığı bilmelidir, hile yapmayı bilen kişiye arslan bile baş eğer’ (KB 2327); “*titimlig kerek hem topulsa çerig/ yitilik kerek keğ komutsa erig*” ‘Ordu saflarını delip geçebilmek için sabırlı olmalı ve askerini coşturmak için de kararlı olmalıdır’(KB2328); “*bu erdem birle bolsa sü başcısı/ yağı sançğa yağğa yağınġ küsi*” ‘Bu erdemlere sahip olan ordu komutanı, düşmanı yener ve düşmanın şöhretini yerle bir eder’ (KB 2329); “*bu yaŋlıġ sü başcı bu sü başlasa/ elig bulğa düşman öze işlese*” ‘Böyle bir ordu komutanı, askerin başında olursa düşmana karşı her zaman galip gelir’ (KB2330); “*yüz ursa yağıkā bu sü başcısı/ oduġ turġu tün kün kiterse usı*” ‘Ordu komutanı, düşmanla karşılaşacağı zaman uyumamalı, gece gündüz uyanık olmalıdır’ (KB 2331); “*kılıç birle aldı kör il alġuçı/ kalem birle bastı ol il başġuçı*” ‘İlleri fetheden onu kılıçla almıştır, feth ettiği yerleri de kalemle (bilgiyle) elinde tutmuştur’ (KB 2425) (Arat, 2007, s. 246-247). Onluk sisteme dayalı teşkilatlanma bakiyesinde; onbaşı, kırkbaşı, ellibaşı, yüzbaşı ve binbaşı bulunurdu (Eker, 2007, s. 11). Bu şekilde orduların sevk ve idaresi daha kolay hâle gelirken savaş sırasında da ordulara daha hızlı hareket edebilme imkânı sağlanmış oluyordu. Onluk sistemin yanında savaş esnasında ayrıca avantaj sağlayan üçlü sistem olarak da adlandırılan; öncü-merkez-artçı; sağ-merkez-sol; hücum-destek-ihtiyat yapılanması söz konusuydu. Bu üçlü sistemin doğal olarak komuta yapısında da ara kademeler oluşturulmuştu. Bu ara kademelerin başında; çavuş, kol ağası, miralay, mirliva ve kol kumandanı gibi ordu mensupları bulunuyordu (Donuk, 1988, s. 92; Şayin, 2019, s. 602-603).

1.5.2.6. Muharebe Düzeni

Savaş zamanlarında ordunun disiplinini gösteren ve savaş esnasında orduya birtakım avantajlar sağlayan hususların başında muharebe düzeni gelmektedir. Boylar arasında küçük farklar olsa da Türk savaşçılarında donanım ve muharebe tarzında ortak noktalar görülür (Şayin, 2019, s. 606). Eski Türk Devletleri’nde genel olarak iki tür savaş sistemi görülür: Yerleşik kültüre sahip olan Türk toplumlarında “tâbiye” denilen “beşli sistem”; konar-göçer toplum yapısına sahip olan ve bozkır hayat tarzına göre oluşturulmuş Türk icadı olarak da bilinen “onluk sistem”dir (Gül, 2014, s. 32). Çin kaynaklarında M.Ö. III. yüzyılın başlarında Türk süvarilerinin, atların

renklerine göre savaş pozisyonu aldıkları söylenir (Kütük, 2014, s. 142-145). Buna göre; batıda kır atlar, doğuda gök atlar, kuzeyde yağız atlar ve güneyde de doru atlar yer alıyordu (Kafesoğlu, 1998, s. 170-171). Konar-göçer toplum yapısından kaynaklı “atlıg” (süvari) ağırlıklı olan ve “yadag” olarak adlandırılan yaya birliklerinden oluşan ve genellikle; oñ (sağ kol), sol kol, tutgak (öncü), yezek (öncü), yortuğ (muhafaza alayı) şeklinde düzenlenmiş bir muharebe düzeni görülür (Donuk, 1988, s. 105-109; Eker, 2007, s. 11; Gül, 2014, s. 36; Palabıyık, 2019, s. 213; Göksu, 2020, s. 87). “*ađırđu öđürđu yezek tutgakı/ yırak tutđu saklap közi kulgakı*” ‘Öncü ve keşif kollarını seçerek ayırmalı ve gözü kulağı uzaklara çevirip temkinli olmalı.’ (KB 2342); “*yezek hem telim yetse tutgak kitip/ yağığ basđu bolsa urunsa kayıp*” ‘Keşif kolu gidip düşmanın kalabalık kuvvetleriyle karşılaşınca düşmana saldırmak gerekirse geri dönüp hücum etmelidir.’ (KB 2343); “*süssin itse yapsa ma yortuğ tüzüp/ kiğin kalmasa er ya öngdün ozup*” ‘Askerî düzen ile hareket etmeli ve kimse geride kalmamalı ya da öne geçmemeli.’ (KB 2344) (Arat, 2007, s. 248).



Kutadgu Bilig’deki bilgilerden hareketle Türk askerî savaş düzeninin bu şekilde olduğu görülür (Teres, 2007, s. 1055-1061; Gül, 2014, s. 36). “*yağıka yağusa yezekin alu/ tüşürse toyuğ körse ot suv talu*” ‘Öncü güçleriyle düşmana yaklaşmalı ve karargâh kurarken o yerin otuna suyuna dikkat edilmeli’ (KB 2349) (Arat, 2007, s. 249). Saf, düzen manasında “çerig” kelimesi de kullanılmıştır. Divanü Lügati’t-Türk’te: “*Alp çerigde, bilge tirigde*” ‘Yiğitler, savaş düzeninde; bilgeler, dernek-kengeşte sinanır’ (Ercilasun vd., 2020, s. 167) gibi atasözleri Türk savaş düzenini ve önemini göstermesi açısından önemlidir (Gömeç, 2019, s. 165). Savaş sırasında ordu; iki kanat ve merkeze ayrılarak hilal şeklinde konumlanır, ağır süvariler merkezde yer alırlar, hafif okçu süvarileri vur-kaç tatiğiyle düşmanı tuzağa çeker, ağır süvarilerin

arasından geçerek düşmanı cepheden vurur sonra hızla geri çekilerek düşmanın yanlardan ve arkadan çevrilmesine katılır. Hilâl biçimindeki diziliş, savaş esnasında düşmanı çevreleyecek şekilde kapanır böylece düşman, kaçamayacağı bir kapanın içerisine girmiş olur ve savaş Türkler açısından tam bir zaferle sonuçlanır (Gömeç, 2019, s. 173-174; Özdal, 2019, s. 130).

1.5.2.7. İstihbarat Anlayışı

Düşman hamlelerini önceden tespit ederek ona göre hareket etme anlayışı güvenlik için ilk adımlardan biridir. Türk askerî kültüründe istihbarat; görevli kişiler vasıtasıyla düşmanın durumu hakkında bilgi edinmek, askerî keşif seferleri düzenleyerek savaşılabilecek bölge ve o bölgeye ait olan durum hakkında bilgi toplamak, konar-göçer bir toplum olması dolayısıyla yeni göç alanları için bilgiler edinmeyi sağlayan gözetleme kuleleri (kargu, kargug) ve ateş kuleleri yaparak yaklaşan düşman saldırılarını önceden yerleşilmiş bölgedeki kendi halkına haber vermek amaçlı oluşturulduğu görülür (Göksu, 2020, s. 93; Taşağıl, 2021, s. 42). Uzak ve yakın savaş taktiklerinin yanı sıra bozkır hayatının getirmiş olduğu şartlar dolayısıyla “baskın” ve “akın” savaşları denilen, sağlam bir istihbarata dayalı savaşlar da gerçekleştiriliyordu. Bu sayede çabuk ve net fetihler elde edilebiliyordu. Türkler ayrıca bu sürpriz baskınlara “Türktaz” diyorlardı (Koca, 2019a, s. 271; Taşağıl, 2021, s. 42-43; Yazar, 2021, s. 71). İstihbarat sağlayan kişi; “tıgrak, körüg, sabçı, tıl, küreg”; düşman tarafından ele geçirilen istihbaratçı için; “tutsak, çaşıt, casus” gibi kelimeler kullanılıyordu (Donuk, 1988, s. 104; Eker, 2007, s. 18; Göksu, 2020, s. 92-93). “*körüşmez yağının küsi keđ yırak/ körüşse basınur körigli karak*” ‘Görünmeyen düşmanın namı uzaktan büyük görünür; savaş meydanına çıkınca onunla karşılaşanlar bu namı küçültür.’ (KB 2368) (Göksu, 2020, s. 95). “*bu süg (e)l(ä)t: tidi: kuy(i)n(i)g: köö ıl(ü)ñçä (a)y: b(ä)n s(a)ña nä (a)y(a)yin: tidi: k(ä)lir (ä)rs(ä)r: köörü k(ä)lür: k(ä)lm(ä)z (ä)rs(ä)r: tıl(u)g: s(a)b(i)g: (a)lı olur: tidi: (a)ltun yışda: ol(u)rt(u)m(u)z*” “Bu orduyu sevk et,” dedi, “(suç işleyenlerin) cezalarını istediğin gibi ver. Ben sana (daha) ne diyeyim?” dedi, “(Düşman) gelir ise görülüp gelir; gelmez ise haberlerini alarak oturun!” dedi. Altay dağlarında oturduk’(T K8) (Tekin, 1994, s. 14-15). “*süsin keđ küdezse tıl içgınnasa/ süsi az ökişin yağı bilmese*” ‘Ordusunu iyi gözetmeli düşmana istihbarat imkânı vermemeli, ordusunun az ya da çok askerden oluştuğu hakkında düşmanın bilgisi olmasın’(KB

2350); “*katıglangu aşnu tıl alğu kerek/ bu tildin yağı kılkı bilgü kerek*” ‘İlk önce casusu yakalamaya gayret etmeli ve bu casustan düşman hakkında istihbarat edinmeye çalışılmalıdır’(KB 2351) (Arat, 2007, s. 249). “*Yagı.dan tı.l tuttu*” ‘*Düşamandan casus yakaladı*’(Ercilasun vd., 2020, s. 402). Ayrıca düşmanın pususuna düşmemek için görevlendirilmiş “yelme erleri” vardı. Bu erler, düşman topraklarına sızıp dört bir tarafa yayılır, bazen yerli halktan bazen de seyyah, din adamı, tüccar gibi kişileri yakalayıp düşmanları hakkında bilgi edinirlerdi (Gömeç, 2019, s. 174-175). Başlangıçta bozkır hayatının şartları gereği olmazsa olmaz bir önceliğe sahip olan istihbarat unsurları, yerleşik hayata geçen Türk topluluklarının ordularında da vazgeçilmez unsurlar olmuşlardır. Hatta günümüzde de istihbarat, ülkelerin geleceklerini garanti altına alabilmek için en önemli yapılanmalardan biri olarak devam etmektedir.

1.5.2.8. Teçhizat ve Giyim

Konar-göçer Türk toplumlarının askerî gücünü süvariler oluşturduğu için atların önemi, süvari teşkilatlanmasında ve Türk toplumunda en önde gelmekteydi. Bir Türk savaşçısı; atını kendisi yetiştirir, eğitir ve tüm bakımlarını yapardı. Atına bir isim verir ve onu en yakın arkadaşı olarak görürdü. Hatta yapılan arkeolojik kazılarda insanların atlarıyla birlikte gömüldükleri görülmüştür. Bu durum, Türk halkının öldükten sonra bile en yakın dostları olarak nitelendirdikleri atlarıyla yaşamaya devam etme düşüncesini içselleştirdiklerini göstermesi açısından dikkate değerdir. Türkler, bir yaşındaki taylar arasından binit ya da savaş atlarını seçerlerdi. Savaş atına “ulaga”, binit ve koşum takımlarına da “tügün” veya “dügüm” demektedirler (Donuk, 1988, s. 106; Koca, 2019a, s. 260-261). Savaş zamanlarında yiğitler, atlarına “beçkem/perçem” denilen âlemler, nişanlar takarlardı (Genç, 1981, s. 305). Kaşgarlı Mahmud, “*Ku.ş kanatın er atın*” “Kuş için kanat ne ise er için de at odur.” diyerek atın önemini vurgulamıştır (Ercilasun vd., 2020, s. 15). Dünyada Türk atı olarak bilinen tür; kısa, tüylü ve dayanıklı atlardı. Atı evcilleştiren ve ilk kez savaş alanında kullanan Türk topluluklarıydı (Koca, 2000, s. 92; Hunkan, 2019, s. 198-199; Şen, 2019, s. 613-614; Taşağıl, 2019, s. 144). Eski Türkler; silah için “tolum”, silahlanmak için de “tolumlanmak” terimlerini kullanmışlardır (Donuk, 1988, s. 105; Taşağıl, 2019, s. 145). “*öziñge bir at ton tolum koğsa tap/ çavıksa ajunda atın yağsa tap*” ‘kendisine bir at, elbise (zırh), silah alsa yeter, ün salıp dünyada adını yaysa

yeter' (KB 2277); “*tuzı etmeki hem aşı king kerek/ atı ton tolımı anğar tenğ kerek*” ‘onun tuzu, ekmeği ve yemeği bol olmalı; atı, elbisesi (zırhı) ve silahı da aynı şekilde bunlara denk olmalı’(KB 2317) (Arat, 2007, s. 242; 246). Dönemin en temel silahlarından biri “ok”lardı. Oklar, ortalama 5-6 cm uzunluğunda uçlara sahipti ve kırışleri at kılından; gövdesi, çok ince ve yassı kemik parçalarından yapılan yaylarla birlikte kullanıldıklarında daha etkiliydi ve konar-göçer yaşam tarzına uygun olarak hafif malzemeden yapılmış olması sebebiyle taşınmasında da kolaylıklar sağlıyordu. Atılan okların menzilinın daha çok artırılabilmek amacıyla “refleks yay” olarak adlandırılan çifte kavisli, tersine çevrilmiş yaylar da kullanılmıştır. Sadece düşmanı yaralamak ya da öldürmek için değil, aynı zamanda komut vermek ya da hedefi tayin etmek için temreninde delikler bulunan, havada giderken ısığa benzer sesler çıkaran oklar da kullanılmıştır. Bir Türk savaşçısı için o dönemde kullanılan en önemli silahlardan biri de “kılıç”lardı. Türklerin kullandığı kılıç; kabzadan uzaklaştıkça eğrilen bir formda oluşturulmuş, savaşçının daha darbeli vuruşlar yapabilmesine imkân sağlayacak şekilde tasarlanmıştı. Bunların haricinde; “kınırak (kama), meç (kısa kılıç), mızrak (kargı, süngü), kalkan, gürz (bozdoğan), kamçı (berge), kement (ukruk), bıçak, hançer, sadak (okluk), cida, çomak, batrak (ucuna bez bağlanan mızrak), tuğ, kargu (ateş kulesi), köprüge (davul), cevşen (zırh), yarık (zırh), karaburga (büyük ve güçlü mancınık) ve tolga (tulga, yaşuk/aşuk)” gibi saldırı veya savunma silahları kullanılmıştır. Tüm bu silahlar konar-göçer kültüre uygun şekilde kullanışlı ve hafif malzemeden oluşmaktaydı. Bununla birlikte Eski Türklerde; “yaycı, okçu, kılıççı, kırışçi, kalkancı, kübeci (zırh yapan kişi)” gibi silah yapan ve satan meslek grupları bulunmaktaydı (Koca, 2000, s. 95; Gökdağ ve Türkmen, 2004, s. 44; Ertaş, 2019, s. 579-580; Hunkan, 2019, s. 194-199; Kanat, 2019, s. 231-232; Koca, 2019a, s. 267; Gömeç, 2019, s. 600-602; Özdal, 2019, s. 46-51; Palabıyık, 2019, s. 213-214; Şayin, 2019, s. 600-602; Taşağıl, 2019, s. 146). Bu meslek gruplarının ellerinden çıkan savaş aletleri şu cümlelerde görülmektedir: “*kıkırıp atıg kemşelim/ kalkan süñü.n çömşelim/ kaynap yana yumşalım/ katgı yagı yuwılsu.n*” ‘Düşmanı tasvir ederek: Savaş naralarıyla bağrışıp onlara saldırırız,. **Kalkan ve süngülerimizle** toslarız. Düşmanla karşılaştığımız zaman güçleniriz; sonrasında istenirse düşmanın yumuşaması ve barış olabilmesi için sakinleşiriz’ (Ercilasun vd., 2020, s. 191). İslamiyet öncesi kaynaklarda Türk savaşçısının giyimi üzerine çok açık bilgiler bulunmamaktadır. Kaya resimlerinden edinilen bilgilere göre savaşçıların ellerinde

iki buçuk, üç metre uzunluğunda “süñü”leri olan; süvarilerin atlarının da zırhlı olduğu şekillerden söz edilebilir. Zırhlı ifadesi, yazılı belgelerde geçen “kedimlig” ve “ton” kelimelerinden anlaşılmaktadır. “*üç(ü)nç: y(i)g(e)n sil(i)g b(e)g(i)ñ: k(e)d(i)ml(i)g: tor(u)g (a)t: bin(i)p: t(e)gdi: ol (a)t (a)nta: ölti: y(a)r(i)kinta: y(a)lm(a)sınta: yüz (a)rtuk: okun urtı: yüz[(i)ñe]: b(a)şıña: bir t[(e)gm(e)di....]*” Üçüncü olarak, Yiğen Siliğ Bey’in zırhlı doru atına binip hücum etti. O at (da) orada öldü. (Kültigin’i) zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla okla vurdular (ama) yüzüne (ve) başına bir (ok) değmedi’ (KT D33) (Tekin, 2006, s. 32-33). “*öziñge bir at ton tolum koğsa tap/ çavıksa ajunda atın yağsa tap*” ‘kendisine bir at, elbise (zırh), silah alsa yeter, ün salıp dünyada adını yaysa yeter’ (KB 2277) (Arat, 2007, s. 242). Eski Türklerde iki çeşit zırh olduğu görülür; ilki “kübe yarık” adı verilen ve bütün vücudu saran bir zırh, ikincisi de sadece göğüs kısmını koruyan “say yarık” adlı zırhtı (Donuk, 1988, s. 102; Genç, 1997, s. 292; Koca, 2000, s. 95; Eker, 2007, s. 14; Taşağıl, 2019, s. 146; Ercilasun vd., 2020, s. 354; 413; 441). Bu zırhlar genellikle deri ve demir malzemeden yapılmaktaydı. Bunun dışında Kırgızların ağaçtan yapılmış; kalkan ve zırh kullandıkları bilinmektedir (Genç, 1997, s. 292; Gömeç, 2019, s. 170; Taşağıl, 2019, s. 146). Zırhlı savaşçılara “yaraglıg” ya da “yaraglıg er” denirdi; zırhlı olmayan savaşçılar ise “başnak er” olarak adlandırılırdı (Donuk, 1988, s. 95; Hunkan, 2019, s. 197). “*y(a)r(a)kl(i)g: k(a)nt(a)n: k(e)l(i)p: y(a)ñ(a) (e)ltdi: süñ(ü)gl(ü)g: k(a)nt(a)n: k(e)l(i)p(e)n: süre (e)ltdi: ıduk ötü(e)n: y[ış bod(u)n b(a)rd(i)g: ilg(e)rü: b(a)r(i)gma]*” ‘Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı? Mızraklı (düşman) nereden gelip de (yurdundan) sürüp kaçırttı? Kutsal Ötüken dağları halkı, (yerini yurdunu bırakıp) gittin. Doğuya gidenler(iniz)’(KT D23) (Tekin, 2006, s. 30-31). Zırhın yanı sıra; “başak/ başmak/ etük/ etik” (Ercilasun vd., 2020, s. 204; 468; 521) olarak adlandırılan ayak giyimi de çok uzun yollar giden bir savaşçı için hayati önem arz etmekteydi bunun için bir savaşçıda sağlam bir ayakkabının bulunması kritik bir öneme sahipti (Eker, 2007, s. 15). “*Gider gayrını sen anınla bir ol/ Ayağı başmağı bastuğu yer ol*” (GT 24) (TS 2019, s. 448). “*Yada.g atı çaruk kūçi azuk*” ‘Yayanın atı çarık, gücü de azıktır’(Ercilasun vd., 2020, s. 164). Daha yakın dönemlere gelindiğinde yeniçerilerle özdeşleşmiş eski Türlerin “börk” olarak adlandırdığı “başlık/tolga” askerî kıyafeti görülür. Börkler, 45 cm yüksekliğinde arkaya doğru kıvrılmış, beyaz keçeden yapılan bir başlıktı. “*Tatsız Türk bolma.s başsız börk bolma.s*” ‘Türklerle

karışmış Fars yoktur (olmaz), başsız börk olmaz’(Ercilasun vd., 2020, s. 317). “*Ali Paşa eyitti: ‘İy karındaş! Kamu leşkerün kızıl börk geysünler, sen ak börk gey.’didi*” (ANT 1992, s. 16). “*Orh n G z , vardı; Hacı Bektaş Sult noğlından dest-i tevbe idüp ak börk geydi. Kendüye taalluk olan kullar dah  ak börk geydiler; ak börk geymek ol zamandan kaldı, yeniçeriye*” (Yüksel vd., 2021, s. 87). Ayrıca yeniçerilerin, mavi ve lacivert  uhadan bol yenli kaputları ve dolama olarak adlandırılan c bbeyi andıran üst elbiseleri vardı. Ayaklarında sıkı  akşır, dolamanın üstüne de b r ni denilen yağmurluk giyerlerdi. Yeniçeri ağası ve orta zabıtlere yılda iki kere dağıtılan elbiselerden kışlık olanlarına “zemistaniye”; yazlık olanlarına da “bahariye” denilirdi. Ocak zabıtlерinin giydikleri çizme renkleri de farklıydı; en itibarlı olanlar sar  çizme, sonrakiler de sırasıyla; kırmızı ve siyah çizme giyerlerdi ( zcan, 2019, s. 355).

1.5.2.9. İaşe

Orduların zaferler elde edebilmesinde silah, ordu gücü gibi unsurların yanında levazım ve lojistik hizmetleri de önemli bir yere sahiptir. Türkler savaş zamanlarında yiyecek ihtiyaçlarını, yanlarında taşıdıkları et konserveleri (kurutulmuş et), “kurutlug” adı verilen kurutulmuş yoğurt, “kawurma  (kagurma )” (Ercilasun vd., 2020, s. 677) denilen kavrulmuş buğday, “k li” çekirdeğiyle birlikte kurutulmuş meyve ile temin etmekteydiler. Bu durum ordunun hareketlerini kısıtlamadan hızlı bir şekilde yollarına devam edebilmelerine imk n sağlıyordu (Eker, 2007, s. 13; Taşağıl, 2019, s. 145). Bunun yanında canlı hayvan avları, savaş öncesinde talim yapma imk n  sunarken bir yandan da ordunun taze et ihtiya ını karşılamış oluyordu (Gömeç, 2019, s. 170). “*k(e)y(i)k yiy : t(a)b( )řg(a)n y(e)y : ol(u)rur ( )rt(i)m(i)z:*” ‘Geyik yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk.’ (T G1) (Tekin, 1994, s. 4-5). Sonraki dönemlerde donanmaların oluşturulmasıyla deniz ve kara ordularının beslenme koşulları da birbirinden farklılıklar göstermiştir. Kara ordusunda, sıcak ekmek ve taze et bulunurken; gemilerde, kurutulmuş ekmek (peksimet), kurutulmuş et, kurutulmuş balık tüketiliyordu. Ayrıca deniz tutmasına karşı da gemilere; sarımsak, soğan, peynir ve sirke gibi gıdaların yüklenildiği bilinmektedir (Ertay, 2019, s. 577;  zcan, 2019, s. 355). “*tuz  etmeki h m aş  k ng kerek/ at  ton tol m  anęar teņę kerek*” ‘onun tuzu, ekmeği ve yemeği bol olmalı; at , elbisesi (zırh ) ve silah  da aynı şekilde bunlara denk olmalı’ (KB 2317); “*aş i ğ  tuz etmek yağar er at / aş i ğ *

turur bu tiriglik otı” ‘Yiyecek, içecek, tuz ve ekmek yayar insanın adını, yiyecek ve içecektir bu yaşamın ilacı’ (KB 2318); “*negü tir eşitgil ıla atlığı/ tuz etmek kingüt ay kişi kutluğu*” ‘Hanın şahsiyeti ne der dinle; ey kutlu kişi tuz ve ekmeğin bol olsun’ (KB 2319); “*kü çav at tilese tuz etmek yitür/ tiriglik tilese anı ok yetür*” Adının ünlenmesini istersen başkalarına tuz ve ekmek yedir, yaşamak istersen de yine aynı şeyleri (tuz ve ekmek ye) yap’ (KB 2320); “*kişilik kılıklı inançlıg akı/ tuz etmek haka tip öter er haka*” İnsanlık yapan eli açık insana, askerler, tuz ekmek hakkı diye o kişiye hakkını öderler’ (KB 2321) (Arat, 2007, s. 246). “*Arpasız at aşu.ma.s, arkası.z alp çeri.g sıyu.ma.s*” ‘Arpasız at, koşamaz; arkasız alp düşman askerini yenemez’ (Ercilasun vd., 2020, s. 62).

1.5.2.10. Doğa Şartları

Kültürlerin oluşmasında hiç kuşkusuz coğrafyanın da büyük bir etkisi vardır. Türk kültürünün şekillenmesinde bozkır hayatının getirmiş olduğu zorlu şartlara uyum sağlama düşüncesi önemli rol oynamıştır. Bu yaşam tarzı Türk toplumlarının her türlü olumsuz hava koşullarına, engebeli arazi yapısına, karla kaplı zirvelerin aşılmasına karşı hazırlıklı yapılarından dolayı birliklerin ilerlemesinde bir engel yaratmıyordu. “*Kış yāygaru sawlayu.r/ er at menin yawrayu.r/ iğler yeme sewreyü.r/ et yin takı bekrişü.r.*” ‘Adamların ve atların etleri bende (kışın) sertleşir. Hastalıklar kışın azalır. İnsanların vücutları ve etleri de kışın sertleşir’(Ercilasun vd., 2020, s. 467). Bozkır hayat şartları kendisine en uygun ordu şeklini ortaya çıkarmıştır (Eker, 2007, s. 12; Taşağıl, 2019, s. 142). Bu şartlar dolayısıyla Türk ordusu, şaşırtıcı derecede çevik bir şekilde hareket edebilen, en yalçın dağlara bile aynı sürat ve çeviklikle tırmanıp oradan inebilen; selleri, ırmakları elbiseleriyle birlikte yüzerek geçebilen; rüzgar, yağmur ve susuzluk şartlarına dayanabilen; her türlü arazide zorlu yürüyüşler yapıp dinlenmeden mesafe katedebilen bir yapıya sahiptir (Ögel, 1981, s. 530—32; Taşağıl, 2021, s. 42-43). “*koop itd(i)m: ol (a)mtı: (a)ñ(i)g yok: türük: k(a)g(a)n: ötük(e)n yış: ol(u)rs(a)r: ilte: buñ yok: ilg(e)rü: ş(a)ntuñ: y(a)zıka t(e)gi: sül(e)d(i)m: t(a)luyka: kiç(i)g: tegm(e)d(i)m: bir(i)g(e)rü: tokuz: (e)rs(i)nke: t(e)gi: sül(e)d(i)m: tüpütke: kiç(i)g [t(e)g]m(e)d(i)m: kuurıg(a)ru: y(e)nçü üg[(üz)]*” “*k(e)çe: t(e)m(i)r k(a)p(ı)gka: t(e)gi: sül(e)d(i)m: bunca yirke: t(e)gi: yor(ı)td(i)m: ötük(e)n: yışda: yig: idi yok: (e)rm(i)ş: il tuts(ı)k: yir: ötük(e)n: yış (e)rm(i)ş: bu yirde: ol(u)r(u)p: t(a)bg(a)ç: bod(u)n: birle:*” ‘hep düzene soktum. Onlar şimdi kötü

(durumda) değiller. Türk(lerin) hakanı Ötüken dağlarında oturur (ve oradan ülkeyi yönetir) ise ülkede (herhangi bir) sıkıntı olmaz. Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize çok az kala durdum; güneyde Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim, Tibet'e çok az kala durdum; batıda İnci (Sır Derya) ırmağı(nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim; kuzeyde Yır Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim; bunca diyara kadar yürüttüm (ve bence) Ötüken dağlarından daha iyi bir yer asla yokmuş! (Türk halkının yurt edinebileceği) yönetileceği yer Ötüken dağları imiş! Bu yerde oturup Çin halkı ile...' (BK G3-G4) (Tekin, 2006, s. 20-21). Ordunun konaklayacağı yahut çadırlarını kuracağı alana çadır yeri anlamına gelen; "örüg, örgü, örge veya ordu-örgin" gibi isimler veriliyordu. At üzerinde bir günde gidilebilecek konaklamalar yapılıyordu (Gömeç, 2019, s. 174). "*Sū ōn kūn örüg boldı*" 'Askerler on gün boyunca bir yerde kaldılar. Bey ve boylar da belli bir yerde kalırsa aynı şey söylenir'(Ercilasun vd., 2020, s. 33). Yollar, bir ordu için çok önemliydi çünkü ordunun askerî üs ve lojistik kaynaklarıyla bağlantısı yollar üzerinden kurulmaktaydı. Orduya ait silah ve mühimmatın sevkiyatı bu yollar üzerinden gerçekleştirilirken savaş organizasyonunda olmazsa olmaz bir öneme sahip olan haberleşme de aynı şekilde yürütülüyordu. Ordunun uzak mesafelere ulaşabilme hızı ve savaş zamanlarında manevra yapabilme kabiliyeti yollara bağlıydı. Binlerce kişiden oluşan ordunun zaman kaybetmemesi amacıyla önden giden öncü birlikler içerisinde; köprü inşa edecek olanlar, istihbarat sağlayanlar ve ordunun yemek ihtiyacını sağlayan aşçılardan oluşan grup yer alıyor ve bu şekilde yabancı olunan bölgelerde dahi orduya engel teşkil edebilecek olan tüm unsurlar ortadan kaldırılmış oluyordu (Ertaş, 2019, s. 573-574). "*Çünkü çasnigirbaşı Alvan Beğ Murad'a gitdi*" (ANT.,1992, s. 60). Bunun yanında doğa şartları için Kutadgu Bilig'deki şu sözler dikkat çekicidir: "*yāy körkiñe inanma/ suwlar üze tayanma/ esizlikig anunma/ tılda çıka.r edğü sö.z*" 'Baharın çiçeklerinden ve renklerinin güzelliğinden hayır bekleme ve ona güvenme. Su üzerine dayanma çünkü dünyanın nimetlerine ve baharın ılık esintilerine güvenen suya dayanan kişi gibidir. Kötülük için hazırlık yapma. Dilinden, insanları razı edecek güzel sözler çıkar!'(Ercilasun vd., 2020, s. 414).

1.5.2.11. Müzik ve Ordu

Türk askerî müzik tarihi, milattan önceki dönemlere kadar dayanmaktadır. Eski Türklerde müzik ilk kez dinî amaçlı olarak kullanılmaktaydı. Dinsel ritüellerde görev alan din adamı, aynı zamanda bir müzisyendi (Uçan, 2000, s.18). “Tüngür” adı verilen davul, Şamanizm’de kötü ruhları kovmak amacıyla kullanılan bir aletken daha sonraları askerî alanda da kullanılmaya başlandı (İnan, 1995, s. 94). Hunlar zamanında kullanılan; “tümruk/tümrüg” (davul), “borguy” (boru), “çeng” (zil), “küwrüg/küvrük” (kös), “yırağ” (surnay) gibi çalgılar bulunmaktaydı (Uçan, 2000, s. 22; Gömeç, 2019, s. 169; Ercilasun vd., 2020, s. 209; 451; 492). “*vezirlik anğar birdi tamğa ayağ/ tuğı kövrigi birle birdi kıyağ*” ‘Unvan ve mühürle ona vezirlik verdi, tuğ ve davul verdi zırh ile’ (KB 1036) (Arat, 2007, s. 121). “*Adı görklü Muhammedi yad getürdi, kara dinlü kâfire göz qarartdı, haykırdı, at şaldı qarşu vardı, kılıç urdı. Gümbür gümbür tavullar çalındı, burması altun tuç borılar çalındı.*” (Ergin, 2018, s. 161). Bu aletleri kullanan ilk Türk askerî müzik topluluğu olarak adlandırılan birlik “tuğ” adıyla bilinmekteydi. Üflemeli ve vurmali çalgılara sahip bu askerî müzik topluluğu, dünyada askerî bandoların atası olarak değerlendirilebilir. İslamiyetten sonra Özellikle Selçuklu Devleti’nin sanat ve edebiyatta Farsçayı, din ve bilim alanında ise Arapçayı kullanması askerî müzik terminolojisinde de birtakım değişikliklere gidilmesine sebep oldu. Böylece; tabl (davul), kös, zurna, boru, nakkare gibi çalgılar eklendi ve nevbet vurulurken tablhane bu çalgılar yer aldı. Davul anlamına gelen “tuğ” kelimesi yerine “tabl”, “tuğ takımları”na da “tablhane” denildi. “Tuğ vurma” geleneği de “nevbet vurma” şeklinde devam etti (Konyalı, 1942, s. 41-44; Uçan, 2000, s. 27-37; Tekin, 2019, s. 664-666). “*bulut kökredi urdı nevbet tuğı/ yaşın yaşnadi tarttı hakan tuğı*” ‘Bulut kükredi, vurdu nöbet davulunu, şimşek çaktı, çekti hakanın tuğunu’(KB 86) (Arat, 2007, s. 25). Osmanlı Devleti zamanında; Padişaha bağlı yeniçerilerden oluşan “Tabl ü alem mehterleri” devletin resmî askerî müzik takımlarıydı. Bir de barış zamanlarında düğünlerde halkı eğlendirirken savaş zamanlarında orduya katılan “esnaf mehterleri” vardı. Genel olarak Türk askerî müziği; savaş zamanlarında askerin moral ve cesaretini artırmak için savaş öncesinde kullanılırdı (Tekin, 2019, s. 668-669).

2. ASKERÎ SÖZ VARLIĞINA DAİR BULGULAR

Çalışmanın temelini teşkil eden bu bölümde, Osmanlı tarih yazıcılığının ilk dönemlerini oluşturan XIV., XV. ve XVI. yüzyıllarda yazılmış; Ahmedî'nin *İskendernâme*, Abdülvâsi Çelebi'nin *Halilnâme*, Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* olarak geçen eserlerden Edirne nüshası ile Giese neşri, Anonim *Gazavât-ı Sultân Murad Bin Mehmed Han*, Enverî'nin *Düstûrnâme*, Tursun Beğ'in *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Âşıkpaşazâde'nin *Menâkıb-ı Âl-i Osman*, Oruç Beğ'in *Tevârih-i Âl-i Osman*, Kemâl'in *Selâtinname*, Neşrî'nin *Cihânnümâ*, Kivâmî'nin *Fetihname-i Sultan Mehmed*, Ahmed'in *Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (Tarih-i Behîştî)*, Hadîdî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-Ahbar*, İbn-i Kemâl'in *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Selanikî Mustafa Efendi'nin *Tarih-i Selânikî*, Lütî Paşa'nın *Tevârih-i Âl-i Osman*, Nasuhü's-Silâhî (Matrakçı Nasuh)'nin *Beyân-ı Menzil-i Sefer-i Irakeyn*, Mehmed Za'im'in *Câm'i'üt-Tevârih* adlı eserlere ait ikincil veri kaynakları tarandı. Daha sonra, elde edilen askerî söz varlığına ait bulgular, tematik konu başlıkları altında sınıflandırıldı. Tematik konu başlıkları; Ekrem GÜL'ün (2014) "*Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine*", Gülsel SEV'in (2019) "*Etmek fiiliyle yapılan birleşik fiiler ve tamlayıcılarla kullanılışı*", Hatice ŞİRİN'in (2020) "*Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*" adlı eserler ile tarafımızca gerekli görülen başlıkların eklenmesiyle oluşturuldu." Taranan eserlerden elde edilen söz varlığına ait unsurların anlamlandırılmasında; Türk Dil Kurumunun (2019) "*Tarama Sözlüğü*" başta olmak üzere, Ümit KOÇ'un (2002) "*XVI. yüzyılda Osmanlı'da çavuşluk teşkilatı*", M. Zeki PAKALIN'ın (2004) üç ciltlik "*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*", Ferit Devellioğlu'nun (2007) "*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*", Ahmet DOĞAN'ın (2011) "*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*", Ferdi Bülbül'ün (2011) "*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'ndeki Askerî Terimler*", Savaş Eğilmez ve Ensar Macit'in (2012) "*Türk Devlet Teşkilatında Yasavul*", İbrahim TAŞ'ın (2015) "*Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*", Burhan PAÇACIOĞLU'nun (2016) "*VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*", Ömer ZEYLEK'in (2016) "*Usûl-ü Fenn-i Harb Transkripsiyon-Askerî Terimlerin İncelemesi ve Sözlüğü*", Tuncer GÜLENSOY'un (2018) "*Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (etimolojik sözlük)*", Melih KUKTAŞ'ın (2021) "*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'ndeki Eski Oğuzca Askerî Söz*

Varlığı"; elde edilen söz varlığı unsurlarının köken bilgilerinde, Ahmet CAFEROĞLU'nun (1968) "*Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*", Sir Gerard CLAUSON'un (1972) "*An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth Century Turkish*", Gerhard DOERFER'in (1975) "*Türkische und Mongolische Elemente Im Neupersischen I-IV*", Ervand Vladimiroviç SEVORTYAN'ın (1980) "*Etimologičeskiy Slovar Tyurkskix Yazıkov*", Hasan EREN'in (1999) "*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*" ve Andreas TİETZE'nin (2016) "*Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*" adlı eserlerden faydalanıldı.

2.1. Af/ Bağışlama:

'Afv et- (Ar.+T.) 'Bağışlamak.'

"Dirakula mutî' oldu bu hana/ Dilemez kim boyana kendi kana

Ezel etdüği bedbahtlığa peşman/ Özün mücrim bilüp geldi dîvâna

Suçun 'afv etdi' anun bil Murad Han/ Mutî' eder cihanı bu yegâne" (ÂPT., 15. yy., s. 140).

'Afv eyle- (Ar.+T.) 'Bağışlamak.'

"Şam'dan âdem gelüp eyitdi: « İy Han! Biz Mekke konşularınız, bize hürmet eyle, bizi 'afv eyle' didiler" (ANT (Giese), 15. yy., s. 40).

'Afv um- (Ar.+T.) 'Bağışlanmayı beklemek, umut etmek.'

"ve hem 'Karamanoğlu etdüğü işe peşimandur. Hünkârdan 'afv umar'dedi" (ÂPT., 15. yy., s. 159).

Amân dile- (Ar.+T.) 'Bağışlanmayı istemek.'

"Kâfir işitdi, amân diledi" (ÂPT., 15. yy., s. 89).

Amân verme- (Ar.+T.) 'Fırsat vermemek, acımamak.'

"Hey sultânüm! Bunları hep kır amân verme" (AOK., 15. yy., s. 36).

Âzâd et- (Ar.+T.) 'Kurtarmak, hür bırakmak.'

"Tokat hisarınun hapsinden çıkartdı. Hünkâr âzâd etdi" (ÂPT., 15. yy., s. 177).

Âzâd eyle- (Ar.+T.) 'Kurtarmak, hür bırakmak.'

"Ali Paşa vardı; âzâd eyledi" (ANT (Edirne), 15. yy., s. 98).

Āzād it- (Ar.+T.) ‘(bk. Āzād et-).’

“Gerekliü ademi çün tuttular tiz

Girü kalanın **āzād itdiler** tiz” (HN., 1414, s. 276).

Āzād kıl- (Ar.+T.) ‘Kurtarmak, hür bırakmak.’

“Nice ‘āsileri **kılursun āzād**” (SN., 1490, s. 3).

Āzād ol- (Ar.+T.) ‘Bağışlanmak, hür olmak.’

“Özi gamdan anuñ **olmasın āzād**” (SN., 1490, s. 113).

Bağışla- (T.) ‘Suçunu affetmek.’

“<<Beğlerbeğinin kanın bana **bağışlasunlar**, bu diyârlarda durmasun>> dimişler, <<Olmaz olmaz, cümlesin helâk iderüz>> diyüp heman evvel Bab-ı Hümayûn'ı kapayup ve Cebehâne'den yarağ almak tedârük eyleyüp ve Padişâh-ı alem-penâh hazretleri dahi <<çünkü sözüüm geçmedi İç-oğlanları ve Bostancılar ve Baltacılar ellerine yarağ alsunlar>> buyurmışlar” (ST I., 16. yy., s. 211).

Cân bağışla- (Far.+T.) ‘Affetmek.’

“Kişiye lutfi anuñ **cân bağışlar**” (SN., 1490, s. 8).

Halâş et- (Ar.+T.) ‘Kurtarmak, azat etmek.’

“Pâdişah da bir kuluna emr verdi kim: ‘Var ol mazlumlari o zâlimlerden **halâş et**’ Kul dahi ol emre imtisâl edüp Niğde’den hücum edüp Adana üstüne indi” (ÂPT., 15. yy., s. 288).

Halâş it- (Ar.+T.) ‘(bk. Halâş et-).’

“Uzun Hasan ordusunda Ömer beğ’i **halâş idüp** Sultan Muhâmmmed Uzun Hasan’un ilin ve memleketin alup ve yensuruke Allahu nasran azizen” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 153).

İtlāk (Ar.) ‘Bağışlama, affetme.’

“Amma Kara-koyunlu umerasından olup kadimden Astan-ı Al-i Osman’a dava-yı ubudiyet kılan Kara Yusuf-ı Türkman neslinden olanların **ıtlāk** ferman olındı” (KA., 1592-1598, s. 159).

İnşāfa getir- (Ar.+T.) ‘Merhamet etmesini, bağışlamasını sağlamak.’

“‘Hak ta ‘âlâ inâyet ederse varayum anı **inşāfa getüreyüm**’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 97).

İstihlâş olun- (Ar.+T.) ‘Kurtulmak.’

“Kızılbaş melâ’in ile niçe niçe ceng ü cidâl-i ferâvân idüp, tamâmen ol vilâyât bi’l-küllîyye Kızılbaş elinden **istihlâş olunup**, şedâ’id-i bî-pâyân çekilüp, muhâfaza hidmetin tamâm idüp” (ST I., 16. yy., s. 143).

İstikbâl göster- (Ar.+T.) ‘Affetmek, bağışlamak.’

“Sultan Aladdin anı görüp Ertuğrul’a **istikbâl gösterip**, Ertuğrul etbâ’iyile inip Sultan Alaaddin’in elin öpdü” (NT., 1485-1493, s. 31).

Meded iste- (Ar.+T.) ‘Bağışlanmayı dilemek.’

“İstemedi kimseneden ol meded
Feth viridi ana tevekkül-çün Samed” (İN., 1410, s. 440).

Merhamet et- (Ar.+T.) ‘Acımak, bağışlamak.’

“‘Ey sâhib-kıran! Bize **merhamet et** kim gâyet mazlumaruz’ dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 101).

Merhamet kıl- (Ar.+T.) ‘Acımak, bağışlamak.’

“**Merhamet kıldı** yine sultan anı” (DE., 1465, s. 42).

‘Özür et- (Ar.+T.) ‘Af dilemek.’

“‘**Özür etdi** kim pâdişâh-ı Rum, gâzi pâdişâhdur” (ÂPT., 15. yy., s. 318).

Salıver- (T.) ‘Bağışlamak.’

“Âhir yine **salıverdiler**, Rum’a geldi” (ÂPT., 15. yy., s. 317).

Salıvir- (T.) ‘(bk. Salıver-).’

“Behre-i rızâ-yı Hakk için-ki maksûd-ı aslîdür-olmaya. Anun için **salıvirdüm**” (TEF., 15. yy., s. 21).

Şefkat et- (Ar.+T.) ‘Bağışlamak.’

“Yıldırım Bayezid Han gördü **şefkat etdi** esirgedi” (OT., 1502-1503, s. 35).

Teraḥḥum it- (Ar.+T.) ‘Merhamet etmek, acımak, bağışlamak.’

“leşker-i Sulṭân dahı emân virmeyüp ‘akablarınca gelür, **teraḥḥum idüp** anı ardına alur ḥalâş itmege, ol kâfir-i ni ‘met-i bî-devlet arkasına bir ḥançer urup yıkmış” (TB., 15. yy., s. 141).

2.2. Antlaşma/ Ant İçme/ Sözleşme:

‘Ahdini boz- (Ar.+T.) ‘Sözünden dönmek, antlaşmayı bozmak.’

“ve evvelki **‘ahdini bozup** nazlanmağa başladı” (ÂPT., 15. yy., s. 238).

‘Ahd kıl- (Ar.+T.) ‘Söz vermek, antlaşmak.’

“Dirülüp **‘ahd kıldı** her ne kim var” (SN., 1490, s. 70).

‘Ahd tut- (Ar.+T.) ‘Sözleşmek, antlaşmak.’

“Desen Karaman’a gel **‘ahd tutalum**” (ÂPT., 15. yy., s. 238).

‘Ahd ü mîşāk (Ar.+Ar.) ‘Sözleşme, antlaşma.’

“**‘ahd ü mîşāk** üzre olalıdan berü murâd üzre emr-i salṭānatda ḥüküm ü ḥükümet etdüm” (CT., 1577-1578, s. 451).

‘Ahd ü peymân et- (Ar.+Far.+T.) ‘Antlaşmak.’

“Osman Gâzi’yile **‘ahd ü peymân etdiler** kim Samsa Çavuş ne derise anı kabul etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 21).

‘Akd-i zimmet it- (Ar.+T.) ‘Antlaşma, sözleşme.’

“Delâyl-i ‘aklî [vü] naklîye mü’eyyid [ü] mukavvî olup, merḥûm u mağfûrun-leh Pâşâ’nuñ ri’âyet-i îmân u ‘uhûdına ve vîkâyet-i peymân [ü] ‘ukûdına i’tikâdları olduğuyçün da ‘vetine rağbetle râzî olup kabûl-ı **‘akd-i zimmet itdiler**, zücret ü miḥnet çekmediler, virdiler” (TB., 15. yy., s. 390).

And iç- (T.+T.) ‘Yemin etmek, söz vermek.’

“Anlar eyitmişler: « Hey Beğ! Yidi yıla değin **and içüp** araya âdemler bıragup gücile barışduk. Va’de tamam olmadan yagi olup ahd ü peymânı sımak olmaz» dimişler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 68).

And ver- (T.+T.) ‘Antlaşma sağlamak, sözleşmek.’

“Osman Gâzi göricek eydür: ‘Oğul! Konşudur. Bu zâlim ve hem Müsülmandur. Kendüye **and verelüm**. Ve hem beğine dahi bile. Bunu koyuverelüm. Varsun vilâyetüne gitsün’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 38).

İltizâm göster- (Ar.+T.) ‘Bırakma, teslim etme sözleşmesi yapmak.’

“Pâdişâh işiğine ilçî gönderdi, kal’ayı virmeğe **iltizâm gösterdi**” (TEF., 15. yy., s. 153).

Kavl et- (Ar.+T.) ‘Antlaşma yapmak, sözleşmek.’

“On beş bin filoriye **kavl etdi** kim Murad Han’ı kapusıyilen Eceovası’na geçüre” (ÂPT., 15. yy., s. 132).

Meşveretleş- (Ar.) ‘Görüşmek, konuşmak, danışmak.’

“Dulkadiroğlu Alâüddevele dahi Davud Paşa’ya mu’avin olup bir yerde buluşup **meşveretleşüp**, Davud Paşa Alâüddevele’yi hil’atleyüp andan dönüp gelüp Varsak tarafına varup” (OT., 1502-1503, s. 123).

Mîsâk-ı muhkem ol- (Ar.+T.) ‘Antlaşma, sözleşme.’

“çünkü Vilkoğlu’yile bu vech üzerine kavl olundu, **mîsâk-ı muhkem olundu**” (NT., 1485-1493, s. 255).

Muğarrer it- (Ar.+T.) ‘Kararlaştırmak.’

“Cemî’-i halkı tedbîr-i ceng ü cidâle **muğarrer itdiler**; ammâ Eyne Beg Subaşı a’yân u erkân içinde kâr-dîde vü kâr-dân olduğuyçün Sulţân aña müteveccih oldı: ‘Rây sizüñdür ne dirsüz? ‘didi” (TB., 15. yy., s. 139).

Nağz-ı ‘ahd et- (Ar.+T.) ‘Antlaşmayı bozmak, yok saymak.’

“iş bir yana olmak gerek Benimle Karamanoğlu nice kerre ahd ü aman edip ahir yine **nağz-ı ‘ahd edip** gelip ben gazâyâ meşguliken il urup Müslümanları incitmişdir” (NT., 1485-1493, s. 94).

Peymân (Far.) ‘Antlaşma, sözleşme, yemin.’

“Nâçâr olup sonra ilçî göndürüp Orhan ile sulh itdiler; hisarı virdiler aht ile **peymân ile**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 15).

Visāk-ı zafer (Ar.+Ar.) ‘Zafer antlaşması.’

“Pâdişâh Ebü’l-feth, **visāk-ı zafer** ittifâkında hayâl-i nevarûs-ı feth ile sohbet idüp visâl ü cemâl temâşâsına muntazır turmuş idi” (TEF., 15. yy., s. 51).

Yemîn et- (Ar.+T.) ‘Söz vermek, antlaşmak.’

“ve bu Karaman beğleri ve sipâhileri baş baş gelüp ahd edüp **yemînler etdiler** kim artık hıyânet etmeyenler” (ÂPT., 15. yy., s. 329).

2.3. Askerî Birlik:

Alay (T.) ‘Kalabalık bir askerî sınıf.’

“Heman kim denizden ayrılduk, gördük kim bir **alay** boz atlular geldiler” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 20).

‘Asākîr-i piyādegān (Ar.+Far.) ‘Piyade birliği.’

“Amma çün kim sabah oldu, iki cânibden alaylar düzilüb Padişah nazar eyledi, gördü kim, **‘asākîr-i piyādegān** bu düşmanı[la] sey yerine [koyub] bunların üzerlerine gürühan gürüh yürüdiler” (GSM., 1443-1444, s. 23).

‘Azeb ceyşi (Ar.+Ar.) ‘Azeb ordusu, birliği.’

“Meğer Zeynel **‘azeb ceyşine** olur duş

Yıkup atdan keserler başını hoş” (HT., 1530-1531, s. 269).

Balcak (T.) ‘Yardımcı kuvvet.’

“İmdi Halil Paşa ‘ya **balcak** göndürmek gerek’ dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 191).

Bölük (T.) ‘Grup, kısım, bir grup savaşçı.’

“Her yana birbidi bir **bölük** çeri

K’il uralar katl ideler kâferi” (İN., 1410, s. 433).

Cebehâne-i Āmire (Moğ.+Far.+Ar.) ‘Osmanlı zamanında, silah yapan, silah onaran, savaş sırasında ordunun silah ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir askerî sınıf.’

“Andan dahi mehîb ü acîb bir top dahi ki top arabaları ve **cebeḥâne-i Āmire** konduğu menzile atdı” (ST I., 16. yy., s. 29).

Cemā‘at-ı ebnā-i sipāhīyān ve silāhdārān (Ar.+Ar.+Far.+Ar.) ‘Atlı asker ve muhafız birliği.’

“in’âmları Ulûfeciyân-ı yesâr Ağası Ahmed Ağa ve Grubâ-i yemin Ağası Ca’fer Ağa evlerinde be-nevbet **cemā‘at-ı ebnā-i sipāhīyān ve silāhdārān** ve gayriye bu bende-i hakir nezâret ve ma’rifetiyle tevzi’olundu” (ST II., 16. yy., s. 457).

Dip alay (T.+T.) ‘Ordunun gerisinde bekleyen birlik.’

“Radul Jupan pusu yerini alsun ve Puskoban alayı **dip alay** olsun deyüb tenbih edüb ve bundan mâ’adâ arabalarımızı bir yere çatup içine topumuzu ve tûfengimizi doldurub hâzır ve müheyyâ edüb” (GSM., 1443-1444, s. 59).

Ebnā-i sipāhīyān (Ar.+Far.) ‘Topraklı sipahi bölüğü.’

“**Ebnā-i sipāhīyāna** ve silahdârâna beşer akça terakki ve Ulûfeciyân-ı yemin ve yesâr üçer akça terakkî ve Gurabâ-i yemin ü yesâr dörder akça terakkî, tabl-ı Âmire’ye ve Matbâh-ı Âmire halkına ve Cebeciyâna ve Topciyâna birer akça terâkkî” (ST I., 16. yy., s. 51).

Fevc (Ar.) ‘İnsan kalabalığı.’

“Öñine fırka fırka, **fevc fevc** tûrdılar” (TB., 15. yy., s. 109).

Fırka (Ar.) ‘Bir grup savaşıdan oluşan birlik.’

“ve her biri bir reng bayrak götürüp ve ulûfelerinin akalli on ve ekseri elliden efzûn olup kimi Harem-i Hass’dan çıkma ve kimi Yini-çeri Ocagı’ndan hasıl olma; ve bazısı dahı Mısr u Bagdad u Yemen bölüklerinden gelme; veyahud ekabir kollarından bölüğe duhül itme yarar ve şeca’at-şi’ar **fırkalar-dur**” (KA., 1592-1598, s. 95).

Fırka-i silihdārān (Ar.+Far.) ‘Osmanlı İmparatorluğu döneminde devlet büyüklerini korumakla görevli olan birlik.’

“Amma sene sitte ve elf (1006) tarihindeki defterleri mucebince zümre-i ebna-i sipahiyan yidi bin adedle nümayan ve **fırka-i silihdārān** biş bin hesabında ıyan; niteki ulûfeciyân-ı yemin bin sekiz yüz ıdadında karin; ve yesarındaki sipah-ı güzün bin biş yüz hesabında zahir ü müstebin oldukdan sonra gureba-i rast, elf-i kamil ile macdüd ü bi-kem ü kastdur” (KA., 1592-1598, s. 96).

Fırka-i yeniçeriyân (Ar.+T.) ‘Yeniçerilerden oluşan birlik.’

“*muḳābil olmağa ḳādir olduğundan ötürü der-i devletde olan **fırka-i yeniçeriyân** ve sā’ir ‘atebe -nişinân-ı bāb-ı ‘alī-eyvân Sulṭān Aḥmed Beg Ḥan'dan nefret itmege bā’is oldu*” (CT., 1577-1578, s. 283).

Ġaribler (Ar.) ‘Kapıkulu süvarilerini oluşturan altı gruptan biri.’

“*Gedük Ahmed’i Kefe’ye gönderdiği vakit Malkoçoğlu Balı Beğ Semendre’yi yerken, ol vakit Sultan Mehmed Han Semendre’yi beklemeğe **ġariblerden** dört yüz mikdârı garib yiğit göndermişti*” (OT., 1502-1503, s. 112).

Ġılmân-ı a‘cemîyân (Ar.+Far.) ‘Acemi oğlanlar ocağı.’

“*Kapudan Piyale Paşa hazretleri tasarrufunda olan cemâ’ât-ı rü’esâ ve azebân ve forsaları ve Yeniçeriler Ağası Ali Ağa fermânında olan yeniçeri üstâdları ve **ġılmân-ı a‘cemîyândan** tuvânâ hizmetkârlar be-nevbet çalışup , cidd ü cehd ile tekmîl ü ta’mîr itmeğe sa’y eylesünler*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Gönüllü bölüğü (T.+T.) ‘Asker olmak için gönüllü yazılanlar.’

“*Ve hisâr erleri ve **gönüllü bölüğü** ve Yeniçeri ağası yazıldı*” (ST I., 16. yy., s. 80).

Ġurabâ’-i yesâr bölüğü (Ar.+Ar.+T.) ‘Ulûfeciyân-ı yesâr (sol ulûfeciler), olarak adlandırılan bölük.’

“*ve Ulûfeciyân-ı yemîn bölüğü umûmen ve **ġurabâ’-i yesâr bölüğü** umûmen ve altmış üç nefer çavuş ağalar ta’yîn buyurilup sefer-i zafer-rehbere çıkmak fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 12).

Kapu kulu (T.+T.) ‘Vezirlerle beylerbeyilerin memuriyet yerlerinde ve seferlerde bulundukları zamanlar maiyetlerinde bulunan zâbit, asker ve hademe yerinde kullanılan bir tâbirdir, yaya ve müsellemlerden oluşan birlik.’

“*Bu taraftan erenlerden Bursa kadısı Koca Efendi ve **kapu kullarından** emir-i alem Ak Sunkur Ağa kim anun evlâdından dahi şimdi vardır*” (ÂPT., 15. yy., s. 81).

Karakol (Moğ.) ‘Silâhlı kuvvet, kol.’

“*Gâziler donanmasının ba’zısı hisara top çıkarmada ve ba’zısı **karakoldayiken** bir gün gelüp kâfir donanması Müslümanların **karakolun** basdı*” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Ketibe (Ar.) ‘Asker bölüğü.’

“*Ve Lala Mehmed Paşa’ya <siz ne buyurursız> didiler <Asker üç nesneden mürettebdür; zahiredür ve **ketibedür** ve hazinedür, kangısı âsân u ehven gelürse a’dâ-i dine anunla varılmak gerekdür> didiler*” (ST II., 16. yy., s. 467).

Leşkerghâh (Far.) ‘Askerî birlik.’

“*Nâgâh geldi **leşkerghâha** irdi*” (İK., 16. yy., s. 345).

Mankalây (Moğ.) ‘Öncü birlik.’

“*Mülûk-ı ‘Acem ki kable’l-İslâm ‘âleme pâdişâh olmuştur, anlar muḳaddem-i ceyşe **mankalây** itlâḳ iderlerdi*” (CT., 1577-1578, s. 255).

Nefer bölüğü (Ar.+T.) ‘Asker bölüğü.’

“*Ve Cebeci-başı Hüseyin Ağa umûmen bin **nefer bölüğü**yle hidmete ta’yîn olundu*” (ST I., 16. yy., s. 133).

Ocak (T.) ‘Birlik.’

“*Kaçar-ı füccâr oymağına ve Kızılbaş melâ’in **ocağının** hanedânına haber virüp*” (ST I., 16. yy., s. 205).

Ordu (T.) ‘Silâhlı kuvvet.’

“*Kimin kırdı ve kimin **ordu**ya getirüp rüsvây eylediler*” (AOK., 15. yy., s. 65).

Oymak (T.) ‘Birlik.’

“*Kaçar-ı füccâr **oymağına** ve Kızılbaş melâ’in ocağının hanedânına haber virüp ve serdâr ve sipeh-sâlârları olan Ziyad oğlu didükleri mel’ûn, Gence şehrinde ve kurâ ve nâhiyesinde olan re’âyâ-yı memleketi cümleten esbâb u erzâk ile ve devâbb u mevâşisiyle göçürüp*” (ST I., 16. yy., s. 205).

Sağ bölük (T.+T.) ‘Sipah, silâhdar, ulûfeciyân-ı yemîn (sağ ulûfeciler), gurebâ-yı yemîn (sağ garipler) olarak adlandırılan bölük.’

“*Ve **sağ bölük** sol bölük ‘ulûfecileri ve garîblerün her biri bir zırgâm-ı ıktihâm, samsâm-ı intikâm idi*” (TB., 15. yy., s. 303).

Ser-bölükân (Far.+T.) ‘Baş bölükler.’

“*Ve hüddâm-ı livâ-i âlem-ârâ ser-piyâdeğân ve ser-bölükâna on sekiz hil’at-ı fâhire virilüp teşrîf buyuruldılar*” (ST I., 16. yy., s. 421).

Silâhdârlar bölüğü (Ar.+T.) ‘Muhafız bölüğü.’

“*Ve bir cânibden Rûmili Beğlerbeğisi ve karındaşı Mustafa Paşa hazretleri kolundan, kal’a hendeği kenârı, silâhdârlar bölüğü ve ulûfeciyân-ı yemîn, ormanlardan odun kesüp, birer yük getirüp yığmak olundu*” (ST I., 16. yy., s. 31).

Sipâhî oğlanları fırkası (Far.+T.+Ar.) ‘Topraklı süvari bölüğü.’

“*Ve ashâb-ı yemîn hızb-i ahzâb-ı güzîn sipâhî oğlanları fırkası başdan ayak âhenîn olmuşlar idi*” (TB., 15. yy., s. 303).

Solaklar (T.) ‘Ulûfeciyân-ı yesâr (sol ulûfeciler), gurebâ-yı yesâr (sol garipler) olarak adlandırılan bölük.’

“*Gilâflarından uryân ve zer ü zirver ile müzeyyen geyimli yedekler ve ba’dehü vüzerâ-i izâm hazretleri rikâb-ı hümayûn ağaları dört yüz nefer solaklar tertîpleri ile yürüdiler*” (ST I., 16. yy., s. 28).

Sol bölük (T.+T.) ‘Ulûfeciyân-ı yesâr (sol ulûfeciler), gurebâ-yı yesâr (sol garipler) olarak adlandırılan bölük.’

“*Ve sağ bölük sol bölük ‘ulûfecileri ve garîblerün her biri bir zırgâm-ı ıktihâm, samsâm-ı intikâm idi*” (TB., 15. yy., s. 303).

Tabur (Mac.) ‘İstihkâm, ordugâh.’

“*ve bu araya dek güzel geldiniz, ammâ il ve memleketinize varabilürmisiz bilmem ve siz arabanıza dayanırsız ammâ haberiniz yokdur kim, tabur çevresini derya cihânı ve kemer meyânı kuşadır*” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Topcıyân (T.) ‘Topçu birliği.’

“*ve Matbâh-ı Âmire halkına ve Cebeciyâna ve Topcıyâna birer akça terâkkî ve şâgirdâna buçuk, Hâzine-i Âmire hâcelerine, müşâhere-horâna beşer akça terakkî, şâgirdâna birer akça terakki*” (ST I., 16. yy., s. 51).

Tümen (T.) ‘Büyük küme, yığın.’

“Timur Han dahi Efrasiyab-vâr leşkerler cem’edüp yedi **tümen**, her **tümeni** yüz bin er derler. <Evvel Şam kasdına huruc etdi?> ” (OT., 1502-1503, s. 36).

‘**Ulûfeciyân-ı yemîn bölüğü** (Ar.+Ar.+T.) ‘Sipah, silâhdar, ulûfeciyân-ı yemîn (sağ ulûfeciler), olarak adlandırılan bölük.’

“ve ‘**Ulûfeciyân-ı yemîn bölüğü** umûmen ve Gurebâ-i yesâr bölüğü umûmen ve altmış üç nefer çavuş ağalar ta’yîn buyurilup sefer-i zafer-rehbere çıkmak fermân olundu” (ST I., 16. yy., s. 12).

2.4. Askerî Unvanlar/ Rütbeler:

Afşîn (T.) ‘Günümüzde Özbekistan ile Tacikistan arasında kalan bölge hükümdarına verilen unvan.’

“Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kîsrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avın: Mısır’a, Tübbâ’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; **Afşîn**: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler” (NT., 1485-1493, s. 11).

Ahşid (T.+Far.) ‘Fergana hükümdarına verilen unvan.’

“Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kîsrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avın: Mısır’a, Tübbâ’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşîn: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; **Ahşid**: Fergana’ya derler” (NT., 1485-1493, s. 11).

Akın beği (T.+T.) ‘Yapılan akınların başı olan kişi.’

“Sürüldü geldi **akın beği** oldu” (ÂPT., 15. yy., s. 122).

Akıncı (T.) ‘Keşif, yağma ve tahrip maksatlarıyla ecnebi memleket arazisine akın yapan kişi.’

“Mûsâ katında hemân **akıncı** saldı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 106).

Akıncı başı (T.+T.) ‘Akıncı komutanı, lideri.’

“Anun çünkim, babası Yıldırım Bayezid Han zamanında Mûsâ Çelebi **akıncı başıydı**” (OT., 1502-1503, s. 42).

Akıncı beği (T.+T.) ‘Akıncı komutanı, lideri.’

“*Ve beplerbeğiler ve sancak beğileri ve leşker-i Tatar ve akıncı beğleri dahi ammeten bu va'd üzerine mukarrer ü muhakkak eylediler, ki nüzl ve zâhire Belgrad'a yetişüp cem'ola*” (ST I., 16. yy., s. 326).

Akıncı serveri (T.+Far.) ‘Akıncı başı.’

“*Biri İsmâ'il akıncı serveri*” (DE., 1465, s. 23).

Ak kal'a-i revân (T.+Ar.+Far.) ‘Yeniçeri ordusu.’

“*İstanbûl üzerine konacağı gün ber-muktezâ-yı tavr-ı cihândârî, tertîb-i sufûr u alay itti. Ak kal'a-i revân, ya'nî yeniçeri tâyifesin*” (TEF., 15. yy., s. 48).

Alay beği (T.+T.) ‘Bir grup savaşçının başında bulunan kişi.’

“*ve kapudan Ali Paşa-dâme ikbâlûhü-hazretleri ile on beş sancak-beği sipâhileriyle ve alay beğleriyle koşulup*” (ST I., 16. yy., s. 77).

Alemdâr (Far.) ‘Orduda bayrak veya sancak tutan, taşıyan, bayraktar, sancaktar.’

“*Bile tabl u nakare vü alemler*”

“*Alemdâr bile alup giderler*” (HT., 1530-1531, s. 312).

Arabacı-başı (T.+T.) ‘Arabacıların başında bulunan kumandan.’

“*Bunlardan macada yukaruda beyan olındığı üze dördinci, cebeci-başı ve topcı-başı ve mehter-başı ve alem-i mir-i mehteran-hayme'dür ve arabacı-başı'dur.*” (KA., 1592-1598, s. 96).

Arpa emîni (T.+Ar.) ‘Cephede hayvanların yiyeceğini temin eden kişi.’

“*Muzaffer Paşa'ya ve defterdârlığı bâb-ı ma'deletde arpa emîni olan Balı Efendi'ye ve medîne-i Lefkose'nüñ manşib-ı kazâsı Edirne kazâsından munfaşıl olan Kāmî Efendi'ye ihsân olındı*” (CT., 1577-1578, s. 409-410).

Arslan (T.) ‘Taberistan hükümdarına verilen unvan.’

“*Fağfur: Mülûk-i Çin'e; Râyî: Mülûk-i Hind'e; Kistrâ: Fûrs'e; Kayser: Rum'a; Fir'avn: Mısır'a, Tübba': Yemen'e; Necâşi: Habeş'e; Afşin: Uşrusana'ya ve Sol: Cürcan'a, İsbehid: Âzerbaycan'a; Arslan: Taberistan'a; Ahşid: Fergana'ya derler*” (NT., 1485-1493, s. 11).

‘**Asker** (Ar.) ‘Er, savaşçı, yiğit, kahraman, cesur.’

“*Durmadın adam geçürdiler; çok ‘**asker** cem’itdiler*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 89).

Atıcı (T.) ‘Mancınıkla atış yapan, savaşçı.’

“*Harata mancanık neft **atıcılar***

Cıda oynadıcılar topçılar” (HN., 1414, s. 265).

Atlı (T.) ‘Atlı asker, süvâri.’

“*Yigitler olsun **atlı** vü piyade*

Koca hem oğlan olmasun arada” (HN., 1414, s. 265).

Atlı bölük-başı (T.+T.+T.) ‘Atlı askerî birliğin başında bulunan kişi.’

“*ve akablerince topçılar alay bayrağı iki binden mütecâviz neferâtı yaya yarağıyle müsellaḥ tavr-ı mahsusaları ile ve **atlı bölük-başıları** ve çavuşları ve katib ve kethüdâ ve ağaları yaraşık fahir’libâs ve silâḥ mükemmel yürüdiler*” (ST II., 16. yy., s. 610).

Atlı leşker (T.+Far.) ‘Atlı asker, süvâri.’

“*ol keşişi ziyaret edüp, ol ruhbanlar hep cem olup, üç yüz altmış bin oğlanları ve yüz bin atı donlu, kendü donlu, **atlı leşkerler** cem olup Yanko bin Madyan ile gelüp*” (OT., 1502-1503, s. 87).

Atlı müselleḥ (T.+Ar.) ‘Atlı asker, süvâri.’

“*Eder **atlı müselleḥ** kadirini*

Yaza harçlıkçı yamag efkarını” (HT., 1530-1531, s. 147).

Atlı sipâhi oğlanı (T.+Far.+T.) ‘Atlı asker.’

“*niçe yıllar südde-i sa’âdetde emekdâr u hidmetkâr olmağla **atlı sipâhi oğlanı** veya silahdâr olup, İ’zâz u ikrâm olunurlardı.*” (ST II., 16. yy., s. 472).

‘**Azâb** (Ar.) ‘Muhtelif işlerde kullanılan askerler hakkında kullanılan bir tâbirdi.’

“*Şimdiki zamânda dahı müselleḥ-kim, vardur-çeriye giden kişiye ellişer akçe vermek andan kaldı ve hem ‘**azâb** çağırtdı; göz yumdı*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 110-111).

‘**Azābān** (Ar.) ‘Azab askerleri.’

“beşlū ve biñ nefer dahı hışār eri ve biñ nefer dahı ‘**azābān** ile martolos yazılup alı konıldı ki cümle muhāfazaya kalan dört biñ nefer yarar leşker olur” (CT., 1577-1578, s. 372).

‘**Azeb** (Ar.) ‘(bk. ‘**Azāb**).’

“Ne kadar **azeb** var ise hep yeniçeri tutdu” (AOK., 15. yy., s. 65).

‘**Azeb ağası** (Ar.+T.) ‘Azab birliğinin başında bulunan kişi.’

“On bin azeb Anadolu’dan ve Rum-ili’nden, ‘**Azeb ağası** Mahmud Ağa derler” (OT., 1502-1503, s. 107).

‘**Azeb reisi** (Ar.+T.) ‘Azab birliğinin başında bulunan kişi.’

“Girü bu vilayetden Karaburun’dan kopmuş imiş derler. İğribos fethinde bileymiş. ‘**Azeb reisi** imiş” (OT., 1502-1503, s. 146).

Baltacı (T.) ‘Osmanlı İmparatorluğu zamanında sefer sırasında çalılık ve ormanlık yerleri temizlemek, yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri bindirip indirmekle, sonraları kızlar ağasına bağlı olarak sarayı korumak ve sarayın dış hizmetlerini yapmakla görevli kimse.’

“ve Sultan Murad şöyle kasd etdi kim **baltacılar** süre” (ÂPT., 15. yy., s. 158).

Bān (Far.) ‘Osmanlı İmparatorluğu zamanında Macaristan (Ungurus) ve Hırvatistan’da sancak beylerine ve küçük prenslere verilen unvan.’

“Unguruz kâfiri Kösova’ya gelüp Sultan Murad Han Gâzi’yile nice uğraşdı ve hem Unguruz ile gelen **bānlar** nice **bānlaridi**, anı beyan eder” (ÂPT., 15. yy., s. 179).

Baş çavuş (T.+T.) ‘Yeniçeri ocağı çavuşu.’

“Ve ocak ağaları kemâl-i zib ü zînet ile ârâste olup, **baş çavuş** ve kâtib efendi ve kethüdâ beğ ta ağaya gelince cümlesi şevket ü haşmet üzre geldiler” (ST II., 16. yy., s. 610).

Başçı (T.) ‘Lider, âmir.’

“**Başçı** dahi nâçâr olup alurdu, âzâd iderdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 62).

Baş-kapucı-başı (T.+T.+T.) ‘Kapıcı başlarının kumandanı.’

“**Baş-kapucı-başı** Ferhad Ağa mîr-âhurluğu Husrev Ağa’ya ta’yîn olunmağla Malatya sancağına çıkup, Kapucı-başılık silâhdâr-ı hâssa Ca’fer Ağa’ya fermân olundu” (ST I., 16. yy., s. 59).

Bayrakdâr (T.) ‘Bayrak taşıyan savaşçı.’

“İki diri tutulup, biri borizen ve biri **bayrakdâr** alunup geldiler ve ol hinde söylédildi” (ST I., 16. yy., s. 32).

Beğ (T.) ‘Küçük bir toplumun veya küçük bir grubun başında bulunan kişi.’

“Analum ol **beğleri** kim ser-te ser” (ANT (Giese), 15. yy., s. 3).

Beğlerbeği (T.+T.) ‘Osmanlı İmparatorluğu zamanında eyaletlerde, askerî ve sivil yetkileri olan yüksek dereceli görevde bulunan kişi.’

“Beğlerini dutup kimini öldürüp kimin dört bin yeniçeri ve kapu halkından nice âdemler ve Rumili çerisi ve Anatoli çerisi ve Rumili **beğlerbeğisi** Hadim Ali Paşa Gelibolu’dan geçip toplar ve tüfekler, dahi nice türlü yaraklar birle Arap diyarına teveccüh idüp” (ANT (Giese), 15. yy., s. 120).

Beğlik (T.) ‘Bey olma durumu.’

“ve dahi Osman Gazî on tokuz yıl **beğlik** itdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 15).

Bekçi (T.) ‘Korucu.’

“Ki ‘adlûñ **bekçilerini** demâdem” (SN., 1490, s. 50).

Beşlü (T.) ‘Kale muhafızlığı yapan asker.’

“**beşlü** ve biñ nefer dahı hîşâr eri ve biñ nefer dahı ‘azabân ile martolos yazılup alı konıldı ki cümle muhâfazaya kalan dört biñ nefer yarar leşker olur” (CT., 1577-1578, s. 372).

Biñ-başı (T.+T.) ‘Onluk sistemde bin kişilik gruplardan sorumlu olan kişi.’

“ve ‘azeban-ı tîr-endâz Rûm-ili ve Anatoli kolında mümtâz otuz bin nefer serbâz olup yüz-başıları ve **biñ-başıları** nâmında zabitleri mukarrerdür” (KA., 1592-1598, s. 96).

Bostāncı (Far.) ‘Osmanlı zamanında sarayın korumasını ya da şehrin güvenliğini sağlayan er.’

“*Bab-ı Hümayûn’ı kapayup ve Cebelhâne’den yarağ almak tedârik eyleyüp ve Padişâh-ı alem-penâh hazretleri dahi <<çünkü sözüme geçmedi İç-oğlanları ve **Bostāncılar** ve Baltacılar ellerine yarağ alsunlar>> buyurmuşlar*” (ST I., 16. yy., s. 211).

Bostāncı-başı (Far.+T.) ‘Osmanlı zamanında sarayın korumasını ya da şehrin güvenliğini sağlayan erlerin komutanı.’

“*Ve **Bostāncı-başı** Ferhad Ağa-dâme mecduhû tahtgâh-ı saltanatun hâricinde deryâ cânibin muhafaza itmeğe me’ûr olmuşlardı*” (ST II., 16. yy., s. 622).

Bölük ağası (T.+T.) ‘Bir grup savaşçının başında bulunan kişi.’

“*Yaya başları **bölükler ağasın***

Bile yeniçerinün kethüdâsın” (HT., 1530-1531, s. 341).

Bölük başı (T.+T.) ‘Bir grup savaşçının başında bulunan kişi.’

“*sefer-i zafer-me’âsire me’ûr olan Yeniçeriler kethüdâsı ve elli yedi nefer yaya-başılar ve **bölük başı** ve çorbacılar ve on iki bin nefer Yeniçeri yoldaşlarıyla ve cebeci-başı bin beş yüz nefer Cebeci yoldaşlar ile ve Topcı-başı bin nefer topcı yoldaşlar ile*” (ST II., 16. yy., s. 689).

Bölük-başıyân (T.+T.) ‘Bir grup savaşçının başında bulunan kişiler.’

“*ve sâ’ir **bölük-başıyân** Selīm Han’ı anda bulup takbîl-i rikâb-ı sa’âdet-iktisâb pâdişâhları-y-la müşerref oldılar*” (CT., 1577-1578 s. 289).

Bölük hâkimi (T.+Ar.) ‘Bölüğünden sorumlu olan kişi.’

“*Her **bölüğün hâkimi** ve zâbiti ve ellerinde değneği var, neferâtını zabt eylesünler*” (ST I., 16. yy., s. 62).

Bölük kâtibi (T.+Ar.) ‘Bölük amiri olan kişi.’

“*Ulûfeciyân-ı yesâr bölüğü ağalarıyla ve kethüdâ ve subaşılarıyla şehîd olup ancak **bölük kâtibi** Hurrem Beğ kalup*” (ST I., 16. yy., s. 126).

Bölük kethüdâsı (T.+Far.) ‘Birliğin birtakım işlerini gören kişi.’

“*Ve hümâyûn ağaları ve bölük ağaları ve müteferrikalar ve çaşniğîrler ve çavuşlar ve **bölük kethüdâları** bölük halkı ile, bâ’dehû yeniçeri ağası ve sekbân-başı ve kethüdâğ-beğ ve kâtib efendi cümle erkânı ile*” (ST I., 16. yy., s. 101).

Bölük zâbiti (T.+Ar.) ‘Bölüğünden sorumlu olan kişi.’

“*Her **bölüğün** hâkimi ve **zâbiti** ve ellerinde değneği var, neferâtını zabt eylesünler*” (ST I., 16. yy., s. 62).

Cebeci (Moğ.) ‘Savaşta ordunun silâh ve cephanesini ulaştıran, silah yapan, onaran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker.’

“*her kangınız taht-i kazâsında askerî tâyifesinden kimler var ise, eğer yeniçeri ve eğer **cebeci** ve eğer topcu ve ehl-i tımâr ve za’im ve müteferrika ve çavuş birden bine denk ve binden yüz bine denk askeri kısmını bir gün ve bir saat te’hir etmeyüb*” (GSM., 1443-1444, s. 43).

Cebeci başı (Moğ.+T.) ‘Cebecilerin başında bulunan kişi.’

“*Bunlardan macada yukarıda beyan olındığı üze dördinci, **cebeci-başı** ve topcı-başı ve mehter-başı ve alem-i mir-i mehteran-hayme’dür ve arabacı-başı’dur*” (KA., 1592-1598, s. 96).

Cendral (Fr.) ‘Üst düzey asker.’

“*Meğer **Cendral** nâm bir kâfir varidi*” (NT., 1485-1493, s. 315).

Cerâhor (Far.) ‘Osmanlı Devleti’nde ordu hizmetlerinde kullanılmak ve kale, köprü, yol vb. inşaatta ırgat, amele olarak çalıştırılmak üzere ücretle toplanan hristiyanlara verilen isim.’

“*Rûm İli azabı ve Anadolu azabı ve çerisiyle ve Rûm çerisiyle ve **cerâhor** çıkarup etraf-ı âlemden ‘Nefîr-i âmm! ‘diyü ‘cihâd-ı ekberdür.’diyü*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Cıda oynadıcı (Moğ.+T.) ‘Mızrak kullanan asker.’

“*Harata mancanık neft atıcılar*

Cıda oynadıcılar topçılar” (HN., 1414, s. 265).

Cihāngīr (Far.) ‘Ülkeler fetheden Padişah.’

“*Anuñ hûniyıla oldı **cihāngīr***” (SN., 1490, s. 18).

Cundī (Ar.) ‘Süvari, asker.’

“*Alup bir nice **cundīnun** başını*

Komşular kurd u kuş için leşini” (HT., 1530-1531, s. 374).

Cundī kul (Ar.+T.) ‘Süvari, asker.’

“*Mısır hazinesinden çıkmış has Mısrî kılıçlar, geyimler, cebeler cevşenler ve bir nice başlar bir nice **cundī kullarile** dutulup devlet eşiğine gönderdiler*” (OT., 1502-1503, s. 136).

Çarhacı (Far.) ‘Yürüyüş hâlindeki Osmanlı ordusunun öncülüğünü yapan seçkin süvari gücü.’

“*Uzun Hasan seküde dururken üzerine hücum edip, Hasan-ı Dıraz kıbelinden **çarhacı** gelip Davud Paşa’ya hamle kılıp, Anadolu dilâverleriyle Davud Paşa def’âtile **çarhacısını** döndürdü*” (NT., 1485-1493, s. 324).

Çarkacı (Far.) ‘(bk. **Çarhacı**).’

“*Törvin tamamında Kıral-i bed-fi’âl, Yanko dedikleri hınzırı **çarkacı** nasb edüb ve Çirin Mihal nâm dinsizi dahi ana koşub **çarkacı** eyledi*” (GSM., 1443-1444, s. 8).

Çavuş (T.) ‘Osmanlı ordusunda derece bakımından üst komutanların buyruklarını ast komutanlara ulaştıran görevli.’

“*Kapusında yedi yüz **çavuşları** ve on iki bin has kulları var imiş*” (AOK., 15. yy., s. 113).

Çavuş ağa (T.+Moğ.) ‘Rütbeli savaşçı.’

“*ve Ulûfeciyan-ı yemîn bölüğü umûmen ve Gurebâ-i yesâr bölüğü umûmen vecemâ’at-ı silahdârân kethüdâsı altı yüz nefer güzide yoldaşlarıyla ve altmış üç nefer **çavuş ağalar** ta’yîn buyurılıp sefer-i zafer-rehbere çıkmak fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 12).

Çavuşbaşı (T.+T) ‘Padişah divanı çavuşlarının buyurucusu.’

“ve **Çavuşbaşı** Süle Çavuş oğlu Temür Han Çavuş ve kapu kullarından dahi bin yarar sipâhi bile göndürdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 81).

Çavuş mîr (T.+Far.) ‘Çavuşbaşı.’

“Ve Toğat’a ‘azîmet iden **çavuş mîr** mûmā-ileyhi Toğat kal’asından çıkarup girü ulağı-yla dergâh-ı ma‘delete getirüp ulaştırdı” (CT., 1577-1578, s. 211).

Çeri (T.) ‘Asker, savaşçı.’

“Her yanadın yürüyüben bir **çeri**

Rûz u şeb târâc itdi kâferi” (İN., 1410, s. 434).

Çeri beği (T.+T.) ‘Çerilerin başında bulunan kişi.’

“Emir Süleyman anun işbu hâlin duyup, Hacı Evrenos **çeri beğin** dikip, Karamanoğlu’nun akabınca saldı” (NT., 1485-1493, s. 201).

Çeri halkı (T.+Ar.) ‘Asker, savaşçı.’

“**Çeri halkı** varup bir gün Konya halkından arpa istediler” (AOK., 15. yy., s. 38).

Çorpacılar (Far.) ‘Yeniçerilerde birlik komutanı.’

“sâbika Trablusgarb Beglerbeğisi olan Ca’fer Paşa serdâr nasb olunup ve kifâyet mikdârı cengci Yeniçeri **çorpacılar** ile topcı ve cebeci virilüp deryâya irsâl olunmuşdı” (ST I., 16. yy., s. 194).

Çühadâr (Far.) ‘Sarayın haseki odasındaki yüksek mertebeli görevli, görevleri içerisinde; törenlerde atla padişahın ardından gidip yağmurluğunu taşımak, halka para dağıtmak; padişahın kaftan ve börtklerinden sorumlu olmak, silahtara vekillik etmek yer alır.’

“Şöyle rivayet iderler kim çünkim agamız kaçdı, anda agamızun bir **çühadârı** kaldı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 55).

Deñiz ereni (T.+T.) ‘Deniz askeri, savaşçısı.’

“İki taraftan hayli adam helâk olup **deñiz erenleri**, deniz gazileri gülbank edüp tekbir âvâzıyla deryâ yüzünde kâfirlerin kulakların sağır edüp gözlerin kör etdiler” (OT., 1502-1503, s. 172).

Deñiz eri (T.+T.) ‘Deniz askeri, savaşçısı.’

“Kemal Reis kim cihan-dîde, cihan-azmüde ol mavunayı görüp doğru ol mavunanun üzerine yürüyüp **deñiz eridür**, denizün kurdudur, denizün kolayını bilür” (OT., 1502-1503, s. 166).

Dilâver ağası (Far.+T.) ‘Komutan.’

“Mesih Paşa dahi bu ahvâli görüp bilüp iş görmüş gazilerile meşveret edüp, Mesih Paşa dahi kendü yanında olan yarar **dilâver ağalarından** Yahya Voyvoda derler, dahi buna mânendi bahadırlardan ve yanında olan gazilerden koşup gönderdi” (OT., 1502-1503, s. 152).

Dirliklü çavuş (T.+T.) ‘Maaşlı, ücretli çavuş.’

“Ve iki yüz nefer **dirliklü çavuşlar** yazılıp, varup anda olan üç yüz nefer çavuşa mülâki olup, beş yüz nefer ola” (ST II., 16. yy., s. 771).

Dizdâr (Far.) ‘Kale muhafızı.’

“Müretteb nasn edüp kadı vü **dizdâr**
Azep, yeniçeri, ağa vü serdâr” (HT., 1530-1531, s. 329).

Emîr (Ar.) ‘Büyük bir hanedan mensubu olan kimse.’

“Tuğrul u Gün Han u Gök Han üç **emîr**” (DE., 1465, s. 12).

Emîr-i ‘alem (Ar.+Ar.) ‘Eyalet sancaklarını muhafaza eden zâbit.’

“Azab Beğ’e emîr-i alemlik viridi; **emîr-i ‘alem** dikdi ve her sancagı kendü kulına viridi” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 105).

Emîr-i ‘alemlik (Ar.+Ar.) ‘Eyalet sancaklarını muhafaza eden zâbitin unvanı.’

“Azab Beğ’e **emîr-i ‘alemlik** viridi; emîr-i alem dikdi ve her sancagı kendü kulına viridi” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 105).

Er (T.) ‘Asker, savaşçı.’

“Bir adım ilerü yürüyen **erdür**

‘Aduya karşı bu erden haberdür” (HN., 1414, s. 259).

Fağfūr (Far.) ‘Çin hükümdarına verilen unvan.’

“**Fağfūr**: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kistrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avn: Mısır’a, Tübba’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler” (NT., 1485-1493, s. 11).

Fir’avn (Ar.) ‘Mısır hükümdarına verilen unvan.’

“**Fağfūr**: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kistrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; **Fir’avn**: Mısır’a, Tübba’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler” (NT., 1485-1493, s. 11).

Ğâzi (Ar.) ‘Savaşa katılmış asker, savaşçı.’

“**Ğâzi** olan tangrının ferrâşıdır

Şirk çirkinden bu yiri arıdur” (İN., 1410, s. 432).

Gedük eri (T.+T.) ‘Kale surlarını delmekle görevli asker.’

“**Gedük Ahmed Paşa** gibi **gedük eri** olmak hatırası ile bu makule hidmet-i müşkileye namzed buyurıldı” (KA., 1592-1598, s. 163).

Gemici ‘azeb ağası (T.+Ar.+T.) ‘Gemide görevli olan azeplerden sorumlu olan kişi.’

“**Kapudan Piyâle Paşa** «N’eylersiz yoldaşlar, ayb değil midür, yol mıdur böyle itmek» dimiş «**Sen bir gemici ‘azeb ağası**, bize söylemek senün ne yolundur» diyüp” (ST I., 16. yy., s. 55).

Gözcü (T.) ‘Gözetleme yapan öncü gruba ait savaşçı.’

“**Tırhala beği Turahan Beğ-oğlu Ömer Beğ**’den ki ilerü **gözcü** salınmış idi” (TEF., 15. yy., s. 127).

Hafazâ (Ar.) ‘Muhafız.’

“**Hafazâ** tedârük idüp berkitti; ve bu mehâbet ile, kendü kal’a-i semendire” (TEF., 15. yy., s. 95).

Hakan (T.) ‘Kağan, Padişah, Sultan.’

“Bu fethi kim fütûd etdi Murad Han

Kopan nesli ki kopdu oldu **hakan**” (ÂPT., 15. yy., s. 74).

Hakan-ı a‘zam (T.+Ar.) ‘Kağan, Padişah, Sultan.’

“Muhammed Han sultân-ı mu‘azzam

Selâtin serveri **hakan-ı a‘zam**” (FSM., 15. yy., s. 310).

Hakanu’l- bahreyn (T.+Ar.) ‘Denizlerin Padişahı, Sultanı, Kağanı.’

“çün kim sultâni’l- berreyn ve **hakanu’l- bahreyn** oldu, diledi kim Ferengistân’ı dahi taht-ı hükûmetine getüre” (FSM., 15. yy., s. 388).

Hân (T.) ‘Kağan, Padişah, Sultan.’

“Ulu asl ulu devletlü ulu **Hân**

Anun mehdiligine uşbu bürhan” (HN., 1414, s. 255).

Handağ başı (Ar.+T.) ‘Hendek kazmakla görevli askerlerin başında bulunan kişi.’

“Kollu kolından metrisleri ve a’lam-ı zafer-i lâmi, andak **handağ başını** ilettiler” (TEF., 15. yy., s. 54).

Hân-ı Hakan (T.+T.) ‘Kağanların kağanı, Padişah.’

“Bu yanadan heman-dem bindi sultan

Hudavend-i cihan u **hân-ı hakan**” (HN., 1414, s. 269).

Hârbende (Far.) ‘Orduya ait olan eşek ve katır gibi yük hayvanlarının bakımından sorumlu kişi.’

“ve sarbanlardan ve mihterlerden ve dahi seyislerden ve **hârbendelerden** ve sancak beğlerinden ve tımar erlerinden ve akıncılardan kırk elli bin mikdâri cem’an doksan binden ziyâde leşkerler cem olup” (OT., 1502-1503, s. 169).

Haş (Ar.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda yüz bin akçeyi aşan dirlik sahibi.’

“Gine bir gün kendü **haşlarından** biri eydür: «Hey Han! Bular dahi müslümanlardur inen bunlara kıyma,» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 48).

Hâşekî (Ar.+Far.) ‘Padişahın gözde savaçısı, bostancı ocağı mensubu.’

“*O şâhuñ hasekisiymiş o server*” (SN., 1490, s. 46).

Hâş kul (Ar.+T.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda yüz bin akçeyi aşan dirlik sahibi.’

“*Onikibin hâs kulları var imiş. Cümlesi kor kuşaklı hâş kulları var imiş, leylek ve nehâren kapusunda mülâzimler imiş*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 109).

Hîşâr eri (Ar.+T.) ‘Önemli bir yerin veya şehrin korunması için taştan yapılmış, yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kaleyi korumakla görevli asker.’

“*Taraklı Yinicesi’nün hîşâr erlerini sürüp getirüp İstanbul’ın içine koydular, bir mahalle itdiler, mescid yaptılar, hicretün 794 yılında vâkı’oldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 31).

Hûnkâr (Far.) ‘Osmanlı Devleti’nde devlet başkanına verilen unvan, hükümdar, sultan, padişah.’

“*Ali Paşa dahi hûnkâra vardı*” (ÂPT., 15. yy., s. 92).

İlgâr çarhacısı (Moğ.+Far.) ‘Baskın yapan süvari grubu.’

“*Ki sem’-i küffarâra yitişti ve ilgâr çarhacısı iriştı*” (TEF., 15. yy., s. 110).

İç oğlanı (T.+T.) ‘Enderûn denilen İç Saray’da çalışan özenle ve dikkatle seçilmiş saray görevlileri.’

“*Mahbub oğlanları yanına aldı, adını iç oğlanı kodı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 34).

İmîrzâ (Far.) ‘Hükümdar gibi soylu kişilerin soyundan olan.’

“*Alay alay ol apardı imîrzâları, her birinün bıyıkları ağzına kırlanķıc almış kedi gibi kaçup giderken, gâzîler,ardından irişüp gönder ucı-la yıkarlardı*” (FSM., 15. yy., s. 428).

İsbehîd (Far.) ‘Azerbaycan hükümdarına verilen unvan.’

“*Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kîsrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avn: Mısır’a, Tûbba’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol:*

Cürcan'a, İsbekîd: Âzerbaycan'a; Arslan: Taberistan'a; Ahşid: Fergana'ya derler" (NT., 1485-1493, s. 11).

Jupan (Slav.) 'Önder, lider, vali.'

"bir ak sakallı gâzî küffâr-ı hâkisârdan bir nâmdâr jupan esir etmiş idi, ol dahi ol jupanı Padişâh'ın huzûruna götürüb ana dahi Pâdişâh 'azîm in'âmlar eyledi" (GSM., 1443-1444, s. 66).

Kaği'asker (Ar.+Ar.) 'Görevleri şer'i ve hukuki işlemler olan görevliler.'

"Ant getirüp Gazi Sultan Murad kaği'asker idindi" (ANT (Giese), 15. yy., s. 24).

Kağan (T.) 'Hakan, Hükümdar, Padişah.'

"Kağan arslan gibi bend ve zincîre çeküb aldılar Severin hisârına iletdiler" (İK., 16. yy., s. 171).

Ķal'a nevbetçisi (Ar.+Ar.) 'Kalelerde nöbet tutmakla görevli asker.'

"limana dâhil olup, kapuyı hâlâ hâdis olan top darbı ile yıkup içerü girüp, Ķal'a nevbetçilerin helâk idüp França bayrakların diküp, dört yüz nefer soltat melâ'in çıkarup kal'ayı zabt idüp" (ST II., 16. yy., s. 805).

Kapu halkı (T.+Ar.) 'Vezirlerle beylerbeyilerin memuriyet yerlerinde ve seferlerde bulundukları zamanlar maiyetlerinde bulunan zâbit, asker ve hademe yerinde kullanılan bir tâbirdir.'

"Sultân Murâd'a haber olup Edirne'den göçüp varup yeniçeri ve Rûm İli azabıyla ve kapu halkıyla kışın zemheri vaktinde İzlâdı Derbendi'nde yetişüp derbend başında kâfirle dâyire vü muhârebe idüp kâfir çerisi girüsüne dönüp kaçdılar" (ANT (Edirne), 15. yy., s. 114).

Karakullukçı (T.) 'Osmanlı zamanında, yeniçeri ocağı bölüklerinde ve ortalarında, odaları ve odaya gelen konukların ayakkabılarını temizlemek, bulaşıkları yıkamak, sobayı ve kandilleri yakmak vb. gibi görevleri olan er ya da küçük aşamalı çavuş.'

"Ve Matbah-ı Âmire'den beş nefer aşçı ve iki nefer sâyis ve dört nefer karakullukçı acemi-oğlanı ve bin beş yüz çeki hîme virildi" (ST I., 16. yy., s. 296).

Karavul (Moğ.) ‘Gözcü.’

“Bunun emsâli her kişi kendi bildiğin deyip, birez **karavul** gönderdiler”(NT., 1485-1493, s. 189).

Ḳayāşıra (Ar.) ‘Kayserler, Roma ve Bizans İmparatorlarına verilen bir unvan.’

“medīne-i Amasiyye ki **ḳayāşıra** zamânında Ḥarçene ile meşhurdur” (CT., 1577-1578, s. 378).

Ḳayşer (Ar.) ‘(bk. Ḳayāşıra).’

“**Ḳayşer** irgürdi çok dürlü zelel” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 22).

Kazmacı (T.) ‘Lağım kazmakla görevli asker.’

“**Kazmacılar** ve baltacılar aç aça, ve tâyife-i voynık, tulû’-ı subh-ı sâdıktan tâ beyne’ssalâteyn, tağ depesinden dibine hezâr zahmet ü ta’ab ile inildi” (TEF., 15. yy., s. 109).

Kızıl ḥişâr-ı perrân (T.+Ar.+Far.) ‘Azap ordusu.’

“ve **kızıl ḥişâr-ı perrân**, ya’nî tâyife-i azebi ki anlar dahı san’at-i remyde Sa’d-i Vakkâs uçurmaları havaşşından dirilürler” (TEF., 15. yy., s. 49).

Kisrâ (Far.) ‘İran Şâhlarına verilen unvan.’

“Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; **Kisrâ**: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avn: Mısır’a, Tübba’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler” (NT., 1485-1493, s. 11).

Kışlacı (T.) ‘Askerlerin barınmalarına mahsus bina veya yerde bulunanlar.’

“Ve bundan akdem diyâr-ı Şark seferlerinde **kışlacılardan** Bölük halkı ve Yeniçeri tâ’ifesinden ve Cebeciden niceler Erzurum’da ve Erzincan’da ve kurâsında te’ehhül ü tavattun eylediklerinde vilâyet halkı çendân hoşnûd ü râzî olmayup” (ST I., 16. yy., s. 281).

Korçı (T.) ‘(bk. Korıcı).’

“bin nefer yarar Kızılbaş ve **korçılarun** enva’ından niçe envâ’ından niçe makbûl pesendîde âdemler ile tuhaf u pîşkeşler ile nâme getirüp tahniyet ü mübârek-bâdi eylediler” (ST I., 16. yy., s. 132).

Korıcı (T.) ‘Muhafız.’

“Andan ulularını **korucular** eline verüp helâk eylediler” (AOK., 15. yy., s. 134).

Ꞓule dizdârı (Ar.+Far.) ‘Ꞓule muhafızı.’

“Salacak kulesi önüne geldiğinde, olanca topları **Ꞓule dizdârı** boşandurup ve Tophâne-i Amire’den toplar atılup” (ST II., 16. yy., s. 639).

Lağımıcı (Ar.) ‘Düşman kalelerini yıkmak için lağım kazan asker.’

“Andan Timur Han’ın **lağımıcıları** vardı, emretti kim kal’aya lağım uralar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 39).

Lağım-zenler (Ar.) ‘Lağım kazan askerler.’

“Tamam bir nice üstâd **lağım-zenler** Ferhâd-pîşe kûh-kenler ihzâr olundu ki, dest külükleri seng-i ruhâmı mûmâ, kûh-ı siyahı zerre-i kâha saymazdı” (NT., 1485-1493, s. 286).

Lağım ahvâli (Ar.+Ar.) ‘Lağım kazan askerler.’

“Ve andan zîr-i zemîne lağım urılmağa fermân olunmağ-la emr-i pâdişâhî üzere **lağım ahvâli** kemâ-yenbagî görilüp ve derûn-ı lağım bârût ile mâl-â-mâl oldu” (CT., 1577-1578, s. 344).

Leşker (Far.) ‘Asker, savaşçı.’

“**Leşkerini** cem’idüp girdi yola

Gündüzalp Ertogrıl onunla bile” (İN., 1410, s. 432).

Leşker beği (Far.+T.) ‘Askerin başında bulunan kişi.’

“Andan gelen **leşkerün beğine** eyitdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Leşker-keş (Far.) ‘Komutan, asker idare eden kişi.’

“**Leşker-keşleri** Baycu Noyan idi” (NT., 1485-1493, s. 19).

Makâbeleci (Ar.) ‘Askerlerin yoklamasını yapan kişi.’

“Yeniçeriler **makâbelecisi** Molla Kasım Efendi’ye virildi ve mukâbelecilik yine eski sâhibi Ferhad Paşa hazretleriniün hidmet-i kitâbetinde Kara Kaymak Mehmed Çelebi’ye fermân olundu, ki küttâbun zübdesidür” (ST I., 16. yy., s. 337).

Martaloz (Yun.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda genelde yerli Hıristiyanlardan kurulmuş, ortak görüşü benimsemiş bir sınıf asker.’

“‘Ol Yanko diyen **martaloz** Mezid kuluna hayli iş etdi’der” (ÂPT., 15. yy., s. 170).

Martolos (Yun.) ‘(bk. Martaloz).’

“beşlû ve biñ nefer dahı hişâr eri ve biñ nefer dahı ‘azabân ile **martolos** yazılup alı konıldı ki cümle muhâfazaya kalan dört biñ nefer yarar leşker olur” (CT., 1577-1578, s. 372).

Martoloz (Yun.) ‘(bk. Martaloz).’

“**Martolozlar** erişüp verdi haber” (DE., 1465, s. 60).

Maṭrâḳcıbaşı (Ar.+T.) ‘Osmanlı ordusunda acemilere matrak denilen silâhla savaşmayı öğreten kişilerin başı.’

“Ve Sipahîler numûne-i darb-u harb gösterüp, üstâdâne **maṭrâḳcıbaşı** kırk nefer yoldaşlarıyla hasmâne cüst ü çâlâk matrak oynadılar” (ST I., 16. yy., s. 342).

Melîk (Ar.) ‘Padişah, hükümdar, hakan.’

“Şâhda gerek k’ola yümn ü hümay

Kim **melîk** ola irerse ana gedây” (İN., 1410, s. 439).

Memleket eri (Ar.+T.) ‘İllerde görev yapan asker.’

“haramiler ile mukabele ve mukatele eyledüklerinde bi-inayeti’llâh ta’alâ **memleket eri** galib olup” (ST II., 16. yy., s. 758).

Mihter (Far.) ‘Askerî müzik takımından olan kişi.’

ve sarbanlardan ve **mihterlerden** ve dahi seyislerden ve harbendelerden ve sancak beğlerinden ve tımar erlerinden ve akıncılardan kırk elli bin mikdâri cem’an doksan binden ziyâde leşkerler cem olup” (OT., 1502-1503, s. 169).

Mîr (Far.) ‘Baş kumandan.’

“Diyem Sultân Muḥammed pâdişāhuñ

Ġazâda n’itdügin **mîr** ü sipāhuñ” (FSM., 15. yy., s. 164).

Mîr-i ‘alem (Far.+Ar.) ‘Padişahın bayrağını taşımak, bayrak mehterlerinin komutanlığını yapmak gibi işlerle yükümlü olan yüksek saray görevlilerinden biri.’

“Subaşı, mîr-i ‘alem sâir sipâhi

Sayılmaya sayıyla mur u mâhi” (HT., 1530-1531, s. 358).

Mîr-i livā (Far.+Ar.) ‘Yüksek rütbeli savaşçı.’

“Fe emma cenâb-ı Padşâhiden bu hıdmete memur olan emir-i dilir-i sahib-i tedbir Kassab-oglı Muhammed Beg nam sahibi-i râ ki mîr-i livā idi; şerait-i sulhı, gereği gibi riâyet itmişidi” (KA., 1592-1598, s. 7).

Mîr-i mîran (Far.) ‘Beylerbeği.’

“Berât emr etdi sana şâh-ı devran

Anadolu’ya etdi mîr-i mîran” (HT., 1530-1531, s. 153).

Mücāhid (Ar.) ‘Cihād eden, din düşmanlarıyla savaşan.’

“ve evliyânun himmeti ve şerîati icrâ iden mücāhidlerün ve âlimlerün duâsı üzerlerinden hâlî olmayup” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 80).

Müsellem (Ar.) ‘Osmanlı Devleti’nde, barış zamanı tarımla işleriyle uğraşan, savaş zamanlarında sefere katılan; kimi vergilerden muaf tutulan bir sınıf atlı asker.’

“İzmiroğlu tedbir bile etdi: Rum-ili’nün yayasını müsellem etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 129).

Müstahfız (Ar.) ‘Yeniçerilik zamanında kale, hisar ve vatani koruyan timarlı askere verilen isim.’

“Cengden müstahfızlar ‘aciz olıcak, iki şîr-dil dilîr var idi, birine “Eyne Hâce” ve birine “Bulğur Ağa” dirler idi, anlara mektûb virüp Sultân’a, Ya’kûb Beg ‘acz u iztirârın tamâm i’lâm eyledi” (TB., 15. yy., s. 150).

Nāmdār (Far.) ‘Ün yapmış asker.’

“Ol dahi gafil deprenüp bunun sözine uyup Karaman askeriyle ve nāmdārlariyle geldi” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 136).

Necāşî (Ar.) ‘Habeş hükümdarına verilen unvan.’

“*Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kistrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avn: Mısır’a, Tübba’: Yemen’e; Necāşî: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler*” (NT., 1485-1493, s. 11).

Nefer (Ar.) ‘Asker, savaşçı.’

“*Andan üç yüz altmış kâfir beğleri ve bin nefer beg oğlanları ve Yanko bin Madyan ol kiliseye girürlerdi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 90).

Nefer beği (Ar.+T.) ‘Rütbeli asker.’

“*Hâlâ beş nefer beğleri ve yarar bir nefer oğlu ile Serdâr hazretlerine yetişüp, beni Âsitâne-i sa’âdet turâbına ulaştır*” (ST I., 16. yy., s. 151).

Nerre şîr (Far.+Far.) ‘(Aslan gibi cesur), Padişâh için söylenen bir söz.’

“*Oyıldı bu cihânun nerre şîri*” (SN., 1490, s. 81).

Nevbetçi (Ar.) ‘Nöbetçi.’

“*Bir gice nâgehânî, gâhî içerü hareminde yatmayup taşrada yatmak olurmış, bir niçe kere kötek yemiş nevbetçi iç-oğlanı uyudukca beklemek âdetleri olmağın kânûnları üzre Paşa hazretleri vird ü zikrin tamâm idüp*” (ST I., 16. yy., s. 226).

Nigehbân (Far.) ‘Gözcü, bekçi.’

“*atlu ve yaya soltat döküp, deryâ muhâfazasında nigehbân olan Kapudan Paşa gaflet idüp, mukadderât-ı İlâhî olsa gerek, serdâr-ı âlî-mikdâr hazretleri kâfirün geleceğinden haberdâr olup*” (ST I., 16. yy., s. 10).

Ocak ağası (T.+T.) ‘Osmanlı ordusunda üst düzey subay.’

“*Ve ocak ağaları kemâl-i zib ü zînet ile ârâste olup, baş çavuş ve kâtib efendi ve kethüdâ beğ ta ağaya gelince cümlesi şevket ü haşmet üzre geldiler*” (ST II., 16. yy., s. 610).

Ordu tırâşçısı (T.+Far.) ‘Öncü kuvvette görevli asker.’

“*Ordu tırâşçısı yayıldığından Evrenoz Beğ akıncısın sanup, çerik-i mahzûlin on alay idüp Rum-ili tarafından geldi*” (TEF., 15. yy., s. 114).

Orta çavuş (T.+T.) ‘Kola çıkan sadrazamın, sarayına dönene kadar yanında bulundurduğu görevli, çavuş-ı miyane.’

“kifayet itmeyüp, Yeniçeriler orta çavuş ile yardım idüp, vüzera-i âzim önüne kiseleri getürdüp, yığdırup üç yüz seksen altı kise add olundu” (ST II., 16. yy., s. 802).

Otakcı-başı (T.+T.) ‘Otak kurmakla görevli erlerin başında bulunan kişi.’

“otak-ı hümayûna girüp ârâm eylediğin, fî'l-fevr otakcı-başı ilgar ile konakda yetişüp i'lâm eyledi” (ST I., 16. yy., s. 49).

Padişâh (Far.) ‘Hükümdar, melik.’

“Rûm İli beğleri ittifâk idüp “Sefer vakti değüldür” deyüp padişâhımız-hallede Allahu saltanatahu- azablara destûr virüp kendü Kostantaniyye içinde” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 161).

Paşa (T.) ‘Üst rütbeli asker.’

“Çandarlu Halîl’e paşalık viridi; vezir oldu. Adını Hayreddîn Paşa kodılar” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 92).

Padişâh ebû'l feth (Far.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer Sultan, Hakan, (Fatih Sultan Mehmet).’

“Padişâh ebû'l feth, visâk-ı zafer ittifâkında hayâl-i nevarûs-ı feth ile sohbet idüp visâl ü cemâl temâşâsına muntazır turmuş idi” (TEF., 15. yy., s. 51).

Padişâh-i ‘âli-himmet (Far.+Ar.+Ar.) ‘Yüksek irade sahibi Padişâh.’

“Bir mübarek sâ’at ü kutlu gün içre bir sabâh Padişâh-i ‘âli-himmet, Mirrîh-savlet hazretiniün dest-i deryâ-feyezânın öpüp himmet ü icâzet aldı” (TEF., 15. yy., s. 208).

Padişâh-ı ğâzi (Far.+Ar.) ‘Seferlere bizzat katılan Padişâh, Sultan, Hünkâr.’

“Padişâh-ı ğâzi dahi hemandem o haberi işitdi, olhisarlarun üzerine yürüdü” (ÂPT., 15. yy., s. 270).

Padişâh-ı zafer-metâl (Far.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer Padişâh.’

“kapu tâyifesiniün niteki âdetleridür, didi anun her biri kim: <<lâ uhibbü'l -âfîlin>> dahı bir âfitâb-ı tâli, ya'ni bir yini padişâh-ı zafer-metâli istemeğe başladılar” (TEF., 15. yy., s. 186).

Pāsbān-ı sipāh (Far.+Far.) ‘Nöbetçi asker.’

“*Ṭalābe olur pāsbān-ı sipāh*” (TB., 15. yy., s. 241).

Piyāde (Far.) ‘Yaya, atsız olarak savaşan asker grubu.’

“*Yigitler olsun atlu vü piyāde*

Koca hem oğlan olmasun arada” (HN., 1414, s. 265).

Rāyī (Ar.) ‘Hint hükümdarına verilen unvan.’

“*Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Rāyī: Mülûk-i Hind’e; Kistrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avni: Mısır’a, Tübbâ: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler*” (NT., 1485-1493, s. 11).

Reīs (Ar.) ‘Deniz kuvvetleri komutanı.’

“*Deniz tarafından Kemal Reīs alup gitdiğini İskenderiyye beğine teslim etdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 324).

Şadr-i a’zām (Ar.+Ar.) ‘Osmanlı Devleti’nde padişahın tam yetkili olan vekili ve aynı zamanda vezirlerin en büyüğü.’

“*Ve Şadr-i a’zām Sinan Paşa hazretlerine tehniyet ve mübarek-badî içün evine varmak fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 305).

Sālār (Far.) ‘Baş, kumandan, önder.’

“*Davud Paş-yı sâniyidi serdâr*

Gemi ehline ol olmuşdu sālār” (HT., 1530-1531, s. 327).

Sancak beği (T.+T.) ‘Osmanlı yönetim teşkilatlanmasında sancakların yöneticisi.’

“*Kimini subaşı ve kimini sancak beği ve kimine çeribaşılığı virdi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 63).

Sancakdār (T.) ‘Sancağı taşımakla görevli olan asker.’

“*hattâ kara sancak üzerine yürüyüb ve sancakdārı düşürüb kara sancağı alub ol vakit Pâdişâh’ın huzûruna getürdü*” (GSM., 1443-1444, s. 66).

Sārbān (Far.) ‘Orduya ait olan develeri sürmekle görevli olan kişi.’

“ve **sārbānlardan** ve mihterlerden ve dahi seyislerden ve harbendelerden ve sancak beğlerinden ve tımar erlerinden ve akıncılardan kırk elli bin mikdâri cem’an doksan binden ziyâde leşkerler cem olup” (OT., 1502-1503, s. 169).

Sefer-i nuşret-meāb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer sefer sahibi, Padişah, Sultan.’

“bu **sefer-i nuşret-meābıma** gelüb Din-i İslâm aşkına imdâd edüb bizimle ma’an sefere varanların her ne mürâ ca’atleri var ise, katımda makbûl-i hümayûnumdur” (GSM., 1443-1444, s. 14).

Segbān (Far.) ‘Yeniçeri ocağının ayrıldığı üç askerî kısımdan biri.’

“Yeniçeri alayına ve cebecilere ve topculara ve beğlerbeğilerde ve ümerâda ve sâ’ir ekâbir hıdmetinde olan tûfengci **segbān** ve avcılar, ne denlû var ise, yatsu namazından sonra yarakların saklayup” (ST I., 16. yy., s. 29).

Sekbān başı (Far.+T.) ‘Osmanlı ordusunda sınır boylarında görev yapan sekbanların komutanı.’

“Sultan Bayezid bunu işidicek İstanbul kadısı Saru Gerzi ve **sekbān başını** nasihat itmek için Sultan Selim’e elçiliğe gönderdi” (AOK., 15. yy., s. 134).

Selām çavuşu (Ar.+T.) ‘Törenlerde padişah ve devlet büyüklerini ata binip inerken selâmlamak ve alkış tutmak görevini yapan divan çavuşlarından biri.’

“Serdâr-ı bî-vakar Mustafa Paşa -edâma’llâhu ta’âlâ iclâlehû-hazretlerinin **selām çavuşu** idi, Âsitane-i sa’âdete müjde haberiyle gelüp ve Mansur Çavuş nâm hoş-fehm u ferâseti dahi ahhâr-ı meserret ile göndermişler idi” (ST I., 16. yy., s. 9).

Sengvānbaşı (Far.+T.) ‘(bk. Sekbanbaşı).’

“ve Kara Mükbil ve Bazarlı Doğan ve İncecik balaban, ki yaya başıdır **sengvānbaşı** Müstecab ve babası oğlu Şahin ve Kutluca ve Lulu Şahin ve Paşa Yiğit, bunlar, leşkerlerin serip, paşa yanına cem’oldular” (NT., 1485-1493, s. 103).

Serāhor (Far.) ‘(bk. Cerāhor).’

“Bu Rum vilâyetinde **serāhor** Beyazid Han’dan ihdas olup durur, veziri Ali Paşa mübâşeretiyilen” (ÂPT., 15. yy., s. 105).

Ser-āhur (Far.) ‘(bk. Cerāhor).’

“ve Edirne’den göçüb bunca yeñiçeri ve Rum-ili çerisi ve akıncı ve ‘azab ve **ser-āhur** etrâf-ı ‘alemde ehl-i İslâm dahi nefîr’i amdır deyu cem’olub Sultân Murâd dahi Üngurus-i la’în üzerine yürüyüp varub buluşdı” (LT., 1553, s. 180).

Ser akıncı (Far.+T.) ‘Akıncı başı.’

“Şeh anı kıldı **akıncılara ser**” (SN., 1490, s. 15).

Ser-bevvābān (Far.) ‘Kapıcılar başı.’

“Begler-begisi ‘Alî Paşa ile muḳarrebān-ı ‘atebe-i ‘aliyye-i sulṭānīden **ser-bevvābān-ı** bāb-ı sa’ādet-intimā Hüseyn Ağa fermān olunup” (CT., 1577-1578, s. 387).

Ser-bevvābīn (Far.) ‘(bk. Ser-bevvābān).’

“ve şadr-ı a’zam ḥazretleriniñ muḳarreb ağalarından **Ser-bevvābīn** İskender Ağa irsāl olındı” (CT., 1577-1578, s. 414).

Serdār (Far.) ‘Baş tutan, önder.’

“Müretteb nasn edüp kadı vü dizdār

Azep, yeniçeri, ağa vü **serdār**” (HT., 1530-1531, s. 329).

Serdār-ı ‘ālī (Far.+Ar.) ‘Padişâh.’

“Ve şehir-i rebî’ulâhirede, ki nevrûz-i hümayûndur, **serdār-ı ‘ālī** hazretlerinin otağı Üsküdar’da kurulmak fermân olundı” (ST I., 16. yy., s. 166).

Serdār-ı gâziyân (Far.+Ar.) ‘Ordunun başında bulunan kişi, öncü.’

“**Serdār-ı gâziyân** ve sipehsâlâr-ı güzînân Ferhad Paşa hazretleri sadr-ı sadâretde iken vilâyet tahrir olunmak men’itdördüp, <<Zarûrî lâzım gelürse ve ihtiyâc olur icâb iderse otuz yılda bir fermân oluna>> diyü buyurulup” (ST I., 16. yy., s. 276).

Serehor (Far.) ‘(bk. Cerāhor).’

“ve Sinab ve Tirabuzan leşkeri ve Anadolu’da an ve Rûmili’nden yiğirmi bin azab ve on bin yeniçeri ve on bin kapu halkı ve **serehordan** ve dahi sınırdan nice bin leşker cem’olup yetmiş seksen bin âdem ile uzun Hasan üze rine hurûç itdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 116).

Ser-firâz (Far.+Far.) ‘Başlar üstünde olan, Padişah, Sultan.’

“Sakın dime ben serdâr-ı Laz’am

*İtâ’at etmezsen ben **ser-firâzam**”* (HT., 1530-1531, s. 184).

Serhadd ‘askeri (Far.+Ar.) ‘Sınır askeri.’

*“Vezîr Hasan Paşa hazretleri **serhadd ‘askeriyle** ve mevcûd bulunan kapu Yeniçerisiyle göz açdurmayup dokuşup a’dâ-i dîn bi-inâyeti’llahi ta’âla basılup ceng ü neberd-i azîm olup”* (ST I., 16. yy., s. 339).

Ser-hadd-ı manşûre (Far.+Ar.) ‘Sınır askeri.’

*“düşmen-i dîne sebab-i izzirâb u hayret olmuşken muhâsara olunan beğler dahi ale’l-ittifâk hüsn-i re’y u tedbir ile ikinci gicede iki bin mikdâr ceng-azmâ **ser-hadd-ı manşûrede** her biri niçe ma’reke vü kitâlde hazır olmuş”* (ST I., 16. yy., s. 340).

Ser-had leşkeri (Far.+Far.) ‘Sınır askeri.’

*“**Ser-had leşkerini** beğlerbeğisi koyup ordu-yı hümâyûna arz-ı hâl itmeğe gelürmüş, senün çadırına geldükde heman cellâd”* (ST I., 16. yy., s. 26).

Ser-had sipehdârı (Far.+Far.) ‘Sınır süvarisi.’

*“Karahisar diyarlarında olan **ser-had sipehdârlarına** ve hacet olurlarsa kuşür ızhâr”* (MN., 1533-1536, s. 240).

Ser-i ‘askerân (Far.+Ar.) ‘Askerlerin başında bulunan kişi

*“Ve andan tarafeynden **ser-i ‘askerân** dest boz-doğana urup şaff ve alayların düzmege ve üstâd-ı şarrâf rîsmâne incü dizer gibi biri-bir yanında dernege âgâz etdi”* (CT., 1577-1578, s. 303-304).

Ser-leşker (Far.) ‘Askerlerin başında bulunan kişi.’

*“veziri Hadım Ali Paşa **ser-leşker** olup Rum-eli beğlerbeğisi Halil Paşa ve Anadolu beğlerbeğisi Arnavut Sinan derler bile koşulup”* (OT., 1502-1503, s. 124).

Ser-nefer (Far.+Ar.) ‘Askerlerin başında bulunan kişi.’

*“yarar yarar baş baş beğ oğlanlarından, dilâver voyvodalardan ve tavcalardan ve iş görmüş bahadır gazilerden evvel **ser-nefer** Malkoçoğlu Balı Beğ ve oğlu Ali Çelebi ve Yahya Paşa oğlu Balı Beğ ve Nasuh Beğ oğlu Mahmud Çelebi ve Hasan Beğ oğlu*

İsâ Beğ ve oğlu Veled Çelebi ve Sinan Beğ oğlu ve Kasım Beğ oğlu Mustafa Çelebi ve Karluoğlu” (OT., 1502-1503, s. 154).

Ser-ver (Far.) ‘Baş, reis, savaşçı.’

*“Şimdi olar kim halka **ser-ver** oldılar*

Çarh bigi sifle-perver oldılar” (İN., 1410, s. 470).

Server-i ġāziyān (Far.+Ar.) ‘Baş, reis, savaşçı.’

*“**Server-i ġāziyān** Ya’kub Paşa dahi mübarek Receb ayının on dördüncü gününde Cum’a gününde Edrene’den çıkup” (OT., 1502-1503, s. 169).*

Seyis (Ar.) ‘Orduya ait olan atların bakımından sorumlu kişi.’

*“ve sarbanlardan ve mihterlerden ve dahi **seyislerden** ve harbendelerden ve sancak beğlerinden ve tımar erlerinden ve akıncılardan kırk elli bin mikdâri cem’an doksan binden ziyâde leşkerler cem olup” (OT., 1502-1503, s. 169).*

Silâhdâr (Ar.) ‘Silâhları muhafaza etmekle görevli memur.’

*“Beğlerbeği Hadım Ali Beğ Rûm İli çerisiyle ve kapu halkı **silâhdârlardan** ve sipâh oğlanlarından pâdişâh destûrıyla ve dahi Rûm İli akıncısıyla İflâk çerisi öne düşüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 156-157).*

Silâhdârân kethüdâsı (Ar.+Far.) ‘Silâhları muhafaza etmekle görevli memur yardımcısı.’

*“ve Ulûfeciyan-ı yemîn bölüğü umûmen ve Gurebâ-i yesâr bölüğü umûmen vecemâ’at-ı **silâhdârân kethüdâsı** altı yüz nefer güzide yoldaşlarıyla ve altmış üç nefer çavuş ağalar ta’yîn buyurilup sefer-i zafer-rehbere çıkmak fermân olundu” (ST I., 16. yy., s. 12).*

Silâhdâr-ı hâşşa (Ar.+Ar.) ‘Saray silahdarı.’

*“Baş-kapucı-başı Ferhad Ağa mîr-âhurluğı Husrev Ağa’ya ta’yîn olunmağla Malatya sancağına çıkup, Kapucı-başılık **silâhdâr-ı hâşşa** Ca’fer Ağa’ya fermân olundu” (ST I., 16. yy., s. 59).*

Silihdār (Ar.) ‘(bk. Silāhdār).‘

“Anadolu leşkeri ve beğlerbeğisi Hersekoğlu Ahmed Beğ ve Rum-ili leşkeri beğlerbeğisi Yahya Paşa derler ve kapu halkı, sipahi oğlanları ve dahi **silihdārlar** ve ulûfeciler, on bin yeniçeri ve on bin dahi azeb ve vezirleri Davud Paşa ve İbrâhim Paşa ve Hadım Ali Paşa ve İskender Paşa, bunun bigi azamet-i leşkerile ve bu heybet, şevketile vilâyet-i Belgrad deyüp” (OT., 1502-1503, s. 130).

Silihdār başı (Ar.+T.) ‘Silahları muhafaza etmekle görevli olan memurların başı.‘

“Akibet **silihdār başı** anda şehid olup kırk elli âdemisiyle hisar erlerinden dahi yarısı kalmayup kırılıp zebun olup nâcâr olmuşiken” (OT., 1502-1503, s. 184).

Silişşör (Ar.) ‘İyi silah kullanan savaşçı.‘

“Kamu için müsellaḥ cüst ü canbâz

Yavuz Çerkes **silişşör** ü ser-endâz” (HT., 1530-1531, s. 375).

Sipāh (Far.) ‘Askerîde küçük zabıt unvanı.‘

“Nice kim kekligün cem’ine şahin

İder eyle itdi ol düşmen **sipāhin**” (HN., 1414, s. 271).

Sipāhī (Far.) ‘(bk. Sipāh).‘

“Eğer bir **sipāhī** ölse mansıbın oğluna verürlerdi” (AOK., 15. yy., s. 35).

Sipāhī kâtibi (Far.+Ar.) ‘Sipahi ordusunun amiri.‘

“Bu Bende-i hakîr **sipāhîler kâtibi** idüm ,yedi yüz nefer yalnız ebnâ-ı sipâhiyâna ilhâk buyuruldu” (ST I., 16. yy., s. 213).

Sipāhī muḳābecisi (Far.+Ar.) ‘Sipahi yoklaması yapan kişi.‘

“Ve yine bu esnada **sipāhī muḳābecisi** Molla Kasım Efendi Bölük-halkının müteveffâ olanlarından haber getürene bir akça terakki mahlûlünden virile diyü” (ST II., 16. yy., s. 591).

Sipāh oğlanı (Far.+T.) ‘Askerîde küçük zabıt unvanı.‘

“Beğlerbeği Hadım Ali Beğ Rûm İli çerisiyle ve kapu halkı silaḥdârlardan ve **sipāh oğlanlarından** pâdişâh destûriyle ve dahi Rûm İli akıncısıyla İflâk çerisi öne düşüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 156-157).

Sipehdār (Far.) ‘Ordu komutanı.’

“‘Amlak, *Şeddād*’ın **sipehdārlarından** idi” (LT., 1553, s. 183).

Sipehsālār (Far.) ‘Ordu komutanı.’

“*Şeddād bin ‘Ad’uñ sipehsālārı-y-ımış*” (FSM., 15. yy., s. 110).

Siyeh tüfekçi (Far.+T.) ‘Saray muhafızı.’

“*Siyeh tüfekçilerine* buyurdu

Tüfek yarak verüp kaydını gördü” (HT., 1530-1531, s. 417).

Sol (T.) ‘Taberistan ile Horasan sınırları içerisinde bulunan Cürcan şehri hükümdarına verilen unvan.’

“*Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kısra: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avn: Mısır’a, Tübbâ: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler*” (NT., 1485-1493, s. 11).

Solak kethüdâsı (T.+Far.) ‘Muhafız alayı olan Solakların başında bulunan kişi.’

“*Yunus Paşa’yı atından indirip solaklar kethüdâsına* emr eyleyüp *anda Yunus Paşa’yı katl eyledi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 139).

Soltat (İt.) ‘Asker.’

“*Medine nâm kal’aya gemiler ile yanaşup, atlu ve yaya soltat döküp, deryâ muhâfazasında nigezbân olan Kapudan Paşa gaflet idüp*” (ST I., 16. yy., s. 10).

Sol-‘ulûfeciler ağası (T.+Ar.+T.) ‘Sol-ulûfecilerin başında bulunan kişi.’

“*Beği diri tutup getürdüklerinde sol-‘ulûfeciler ağası ve çaşnigîr-i Rûmili Mustafa Ağa* dimekle *ma’rûf* kimseyle *Sigetvar kal’ası fethinden sonra mezbûr Beğ’i zikr olunanlar ile rikâb-ı hümayûna arz idüp göndermişdi*” (ST I., 16. yy., s. 52).

Subaşı (T.+T.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda kapıkulu süvarileri arasından, savaş zamanı güvenlik işlerine bakmak, barış zamanı da vergi toplamak işleri için ayrılan kimse.’

“*Ol vakit Hacı İvaz Paşa Bursa’nun subaşıydı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 56).

Sulṭān (Ar.) ‘Müslüman, özellikle Sünnî hükümdarların kullandıkları unvan, padişah.’

“Uzun Hasan ordusunda Ömer beğ’i halas idüp **Sulṭān** Muhâmmmed Uzun Hasan’un ilin ve memleketin alup ‘Ve yensuruke Allahu nasran azizen’” (ANT (Edirne), 15. yy, s. 153).

Sulṭān-ı ‘ālem (Ar.+Ar.) ‘(Cihan hakimi), Padişah.’

“Vezirler didi iy **sulṭān-ı ‘ālem**

Deniz geçmege çok gerekdür adem” (HN., 1414, s. 259).

Sulṭān-ı cüvān-baht (Ar.+Far.+Far.) ‘(Genç, yakışıklı) Padişâh.’

“ve tîğ-ı husrev-i seyyâregân sadmesinden kevkebe-i mevâkib-i siyâvuş-ı bürûdet inhizâma arka gösterdi, **Sulṭān-ı cüvān-baht**” (TEF., 15. yy., s. 38).

Sulṭān-ı ğuzât (Ar.+Ar.) ‘(Din uğruna savaşanların Sultanı), Padişah.’

“Edrene’den geldi **sulṭān-ı ğuzât**” (DE., 1465, s. 27).

Sulṭān-ı hürşîd-eşer (Ar.+Far.) ‘(Işık saçan, aydınlatan) Padişâh.’

“ve hukkâm-ı ehl-i İslâm ve şanâdîd-i küffâr-ı liyâm esbâb-ı bî-kârı ve eşâs-ı kâr-zârı ihzâr eyleyüp, leşkerlerin çeküp **sulṭān-ı hürşîd-eşer** nazarına geldiler” (TB., 15. yy., s. 108).

Sulṭān-ı kâmrân (Ar.+Far.) ‘(Zevk süren, iyi yaşayan) Padişâh.’

“âsânlığ ile el virür oldu; ve her emr-i hatîr ki zamîr-i münîr-i **Sulṭān-ı kâmrân** ana iltifât buyurdu, kâr-hâne-i takdîrden bî-te’hîr âmâde vü müheyyâ olur oldu” (TEF., 15. yy., s. 207).

Sulṭān-ı muzaffer (Ar.+Far.) ‘(Zaferler kazanmış) Padişah.’

“Müeyyed yedlû **sulṭān-ı muzaffer**

Ol emced cedlû şah ol han-ı ekber” (HN., 1414, s. 254).

Sulṭān-ı l-berreyn (Ar.+Ar.) ‘Karaların Padişahı, Sultanı, Kağanı.’

“çün kim **sulṭān-ı l-berreyn** ve haķanu’l- baķreyn oldu, diledi kim Ferengistān’ı dahi taht-ı hûkûmetine gettûre” (FSM., 15. yy., s. 388).

Sulṭānū'l-mucāhid (Ar.+Ar.) ‘(Cihad eden) Padişah, Sultan.’

“Şu resmedür gazâ yolunda cāhid

Odur âlemde **sulṭānū'l-mucāhid**” (HT., 1530-1531, s. 18).

Sü (T.) ‘Asker, er, savaşçı.’

“Her **sü** çini’âlemlere süseni sancaklar kaldurub küre küre alaylar ve taraf taraf saflar bağladuklarında letāfet-i hevāyla mevşûf ve etraf-ı ehāsin-i mehāsin- fezāyla mekşûf olan” (MN., 1533-1536, s. 252).

Süvār (Far.) ‘Atlı asker.’

“Toz içinden birkaç **süvār** belürdi çıkageldi, cebelü cevşenlü” (OT., 1502-1503, s. 13).

Süvārā (Far.) ‘(bk. Süvār).’

“Oluban leşkeri bile **süvārā**” (SN., 1490, s. 15).

Şāh (Far.) ‘İran veya Afgan hükümdarı.’

“Nûş-revāna didiler müjde i **şāh**

Kim fülân düşmen ölüp oldu tebāh” (İN., 1410, s. 448).

Şāh-ı devrān (Far.+Far.) ‘(Yaşadığı çağa hükmeden) Padişâh.’

“Baş urup didi kim iy **şāh-ı devrān**” (SN., 1490, s. 25).

Şāh-ı dīdār (Far.+Far.) ‘(Bilinen, tanınan) Padişâh.’

“Bu Fethi iyleyüben **şāh-ı dīdār**” (SN., 1490, s. 28).

Şāh-ı dilāver (Far.+Far.) ‘(Cesur, yürekli) Padişâh.’

“Bize hüküm iyleyin **şāh-ı dilāver**” (SN., 1490, s. 15).

Şāh-ı ġāzi (Far.+Ar.) ‘Padişâh.’

“Buları feth idüp ol **şāh-ı ġāzi**” (SN., 1490, s. 21).

Şāh-ı güzīn (Far.+Far.) ‘Padişâh.’

“Bular yoldaş olur **şāh-ı güzīne**” (SN., 1490, s. 28).

Şāh-ı hūbān (Far.+Far.) ‘(Erkek güzeli) Padişāh.’

“Ki emr it kuluna iy **şāh-ı hūbān**” (SN., 1490, s. 25).

Şāh-ı kīşver (Far.+Far.) ‘(Ülkelerin sahibi) Padişāh.’

“İşidūñ aña n’iyler **şāh-ı kīşver**” (SN., 1490, s. 27).

Şāh-ı muẓaffer (Far.+Ar.) ‘(Galip gelen) Padişāh.’

“Seherden turup ol **şāh-ı muẓaffer**” (SN., 1490, s. 70).

Şāh-ı zamāne (Far.+Ar.) ‘(Bulunduğu zamana hükmeden) Padişāh.’

“Anuñ katında ol **şāh-ı zamāne**” (SN., 1490, s. 56).

Şāh-ı en‘ām (Far.+Ar.) ‘(Her şeyin sahibi olan) Padişah, Sultan.’

“Otururken tahtda **şāh-ı en‘ām**” (DE., 1465, s. 51).

Şāh-ı ferīd (Far.+Ar.) ‘(Tek ve eşsiz olan) Padişah, Sultan.’

“Şehriköy’e erdi ol **şāh-ı ferīd**” (DE., 1465, s. 48).

Şāh-ı şādīk (Far.+Ar.) ‘(Güvenilir, dürüst) Padişāh.’

“Heman şeyhile kaldı **şāh-ı şādīk**” (SN., 1490, s. 41).

Şāh-ı server (Far.+Far.) ‘(Öncü, liderlik yapan) Padişah.’

“Ki bir gün otururken **şāh-ı server**” (SN., 1490, s. 25).

Şāh-ı yegāne (Far.+Far.) ‘Eşi, benzeri olmayan sultan.’

“Heman oradan ol **şāh-ı yegāne**” (SN., 1490, s. 33).

Şehzāde (Far.) ‘Padişahların ve oğullarının erkek çocuklarına verilen san.’

“Bundan yukarısı dibâce gibidür ve bundan aşağısı nesrile āl-i Osman beğlerinin ve **şehzādelerinin** başlarına ne gelmişdür” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 7).

Tavcı (T.) ‘İlçelerdeki akıncı çeribaşısı.’

“**Tavcılar** cümle yanına geldiler” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 52).

Tekvür (Erm.) ‘Bizans İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli’deki Hristiyan beylerine verilen ad.’

“Çünkü İstanbul **tekvürü** bu hâle vâkıf oldu, hayli gemiler cem’idüp içine çok leşker koyup göndürdiler kim varalar gâzîleri İznik üzerinden ayıralar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Tekür (Erm.) ‘(bk. Tekvur).’

“Revan işitdi İstanbul **tekürü**

Gelüp hıdmet kılup kıldı hubûrı” (HN., 1414, s. 261).

Tîmâr eri (Far.+T.) ‘Topraklı süvârisi.’

“‘Kara Mürsel! ‘dirlendi; bir er var-ıdı; ol kenârı ana virdi; vilâyetini tîmâr üleşdürdi; **tîmâr erleri** kenara gelüp kenârı beklediler” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 86).

Tîr ü kemân korıcısı (Far.+Far.+T.) ‘Ok ve yay bekçisi.’

“Serhadd-i mansûre Revan ve Nahcivan Beğlerbeğisi Hızır Paşa hazretlerine **tîr ü kemân korıcısı** Hasan Beğ ve Defter Darugas Bistâm Beğ’i vekîl-i saltanat Ferhad Han kağıdlarıyla Şâh Kerem hazretlerinin mührini teslim eyledüm” (ST I., 16. yy., s. 253).

Top arabacı (T.+T.) ‘Seferde Top arabalarını çekmekle görevli asker.’

“ve cebeci-başı bin beş yüz nefer Cebeci yoldaşlar ile ve Topcı-başı bin nefer topcı yoldaşlar ile ve **top arabacı** yoldaşlar bin nefer, ağaları ile, pür zib ü zinet alay bayraklarıyla çekilüp çıkup gıtdiler” (ST II., 16. yy., s. 689).

Topcı (T.) ‘Top kullanmakla görevli olan asker.’

“Harata mancanık neft atıcılar

Cıda oynadıcılar **topcılar**” (HN., 1414, s. 265).

Topcı başı (T.+T.) ‘Topçuların başında bulunan kumandan.’

“Bunlardan macada yukaruda beyan olındığı üze dördinci, cebeci-başı ve **topcı-başı** ve mehter-başı ve alem-i mir-i mehteran-hayme’dür ve arabacı-başı’dur” (KA., 1592-1598, s. 96).

Topcı yoldaş (T.+T.) ‘Seferde Top atışı yapan asker.’

“ve cebeci-başı bin beş yüz nefer Cebeci yoldaşlar ile ve Topcı-başı bin nefer **topcı yoldaşlar** ile ve top-arabacı yoldaşlar bin nefer, ağaları ile, pür zib ü zinet alay bayraklarıyla çekilüp çıkup gitdiler” (ST II., 16. yy., s. 689).

Tovca (T.) ‘(bk. Tavcı).’

“**Tovcalarla** akın bile ederdi” (OT., 1502-1503, s. 42).

Tovıca (T.) ‘(bk. Tavcı).’

“Fülan beğ veya fülan beğ **tovıca** hoş midur» didi” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 63).

Tovuca (T.) ‘(bk. Tavcı).’

“Rûm İli **tovucaları** katına geldiler” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 104).

Tundâr (Far.) ‘Arkayı gözetleyen asker.’

“Malkoçoğlu oğulları bile kendü **tundâr** oldu” (OT., 1502-1503, s. 157).

Tübba’ (Ar.) ‘Yemen hükümdarına verilen unvan.’

“Fağfur: Mülûk-i Çin’e; Râyî: Mülûk-i Hind’e; Kistrâ: Fûrs’e; Kayser: Rum’a; Fir’avn: Mısır’a, **Tübba**’: Yemen’e; Necâşi: Habeş’e; Afşin: Uşrusana’ya ve Sol: Cürcan’a, İsbehid: Âzerbaycan’a; Arslan: Taberistan’a; Ahşid: Fergana’ya derler” (NT., 1485-1493, s. 11).

Tüfekçi (Far.) ‘(bk. Tüfengci).’

“Delüp yer yer girüp brş bin **tüfekçi**

Dolar beş bin **tüfekçi** toprak içi” (HT., 1530-1531, s. 405).

Tüfengci (Far.) ‘Saray muhâfızı.’

“ve beğlerbeğilerde ve ümerâda ve sâ’ir ekâbir hıdmetinde olan **tüfengci** segbân ve avcılar, ne denlû var ise, yatsu namazından sonra yarakların saklayup a’dâ-i dîn üstüne kaç yaylım yetişdüre-bilürler” (ST I., 16. yy., s. 29).

Tüfenkci (Far.) ‘(bk. Tüfengci).’

“Hemân emr edüb iki mute’azzım gemilerin yarağını görüb ve içine **tüfenkciler** doldurub ve eyitti kim, göreyim sizi Narnur’a nice hizmet edersiniz” (GSM., 1443-1444, s. 47).

Uç beği (T.+T.) ‘Türk Devletleri’nde hudut boylarındaki vilâyetlerle sancakların başında bulunanlara verilen addır.’

“*Bunlar, yirlü yirinde uç beğleri oldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 91).

Uç beğliği (T.+T.) ‘Türk Devletleri’nde hudut boylarındaki vilâyetlerle sancakların başında bulunma.’

“*Evranos Beğ’e uç beğliğini viridi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 92).

‘Ulūfeci (Ar.) ‘Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücreti alan kişi.’

“*ve kapu halkı, sipahi oğlanları ve dahi silihdârlar ve ‘ulūfeciler, on bin yeniçeri ve on bin dahi azeb ve vezirleri Davud Paşa ve İbrâhim Paşa ve Hadım Ali Paşa ve İskender Paşa, bunun bigi azamet-i leşkerile ve bu heybet, şevketile vilâyet-i Belgrad deyüp*” (OT., 1502-1503, s. 130).

‘Ulūfeci kethüdâsı (Ar.+Far.) ‘Osmanlı zamanında altı bölük halkı da denilen kapıkulu süvarilerinin orta bölüklerinin yahut sipah ve silâhdar bölükleri dışındaki dört bölük halkının ilk iki bölümü olan ulufecilerin başında bulunan kişi.’

“*Yanında Kara Musa dirlerdi ‘ulūfeciler kethüdâsı vardı*” (AOK., 15. yy., s. 134).

Vezîr (Ar.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda, askerî ve idarî en yüksek derece.’

“**Vezîrler** didi iy sultân-ı âlem

Deniz geçmege çok gerekdür adem” (HN., 1414, s. 259).

Vilâyet eri (Ar.+T.) ‘İllerde görevli olan asker.’

“*memleket muhafazasında olan yarar çavuş ortada yitüp helak olmağın, vilâyet eri tedarük idüp cem’olmağla muhkem ceng ü âşüb olup ve tarafeynden muhkem kıtâl oldukda Asitâne-i sa’âdete feryadcılar gelüp*” (ST II., 16. yy., s. 751).

Voyvoda (Slav.) ‘Eflak ve Boğdan valilerine verilen ad, ordu komutanı.’

“*ve dahi dilâverlerden Veys Gazi ve Kara Hacı Gazi ve dahi nice voyvodalar, adlu sanlu tovcalar, iş görmüşler, her biri zamanında Rüstem-i Zallerdür*” (OT., 1502-1503, s. 152).

Yasakçı (T.) ‘Bekçi, korucu.’

“*Câmi-i şerif-i cennet-âsâlârın husûsa Ayasofya-i kebîr yemîn u yesârlarında yasakçılar ile seyr itdüirdilüp, Sultan Süleyman Han-ı sâbık câmi’ın görüp secdât-ı şükr eyleyüp*” (ST I., 16. yy., s. 69).

Yasavul (Moğ.) ‘Koruyucu, muhafız.’

“*Yasavullar sağda ve solda yürüyüb askeri kuli ve nökeri kol kol yasadılar*” (İK., 16. yy., s. 347).

Yaya (T.) ‘Atlı olmayan asker, savaşçı.’

“*Sultân Murâd bu beşâreti işidüp şâd olup ol şâdılıgıla yayadan ve atludan elli altmış bin çeri cem’olup*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Yaya başı (T.+T.) ‘Yeniçeri ocağının yaya ortalarından sorumlu olan kişiye verilen unvan.’

“*On nefer yaya başı paşalara gönderdiler*” (AOK., 15. yy., s. 136).

Yaya beği (T.+T.) ‘Yeniçeri ocağının yaya ortalarından sorumlu olan kişiye verilen unvan.’

“*Yedi-kulle hisarı erleri ve Yeniçerilerin ocak ağaları ki müteferrikalar yayabeğleridür*” (ST II., 16. yy., s. 639).

Yayak (T.) ‘(bk. Yaya).’

“*Tagarcuk götürür yayakı sayman*

Dahı hegbesi var atluı koyma” (HN., 1414, s. 265).

Yaya leşkeri (T.+Far.) ‘Atlı olmayan asker, savaşçı.’

“*Paşa-oğlu kılında tu‘me-i şemşîr-i hûn-feşân olan yaya leşkeri otuz biñden ziyâde dirler*” (CT., 1577-1578, s. 356).

Yaya oğlanı (T.+T.) ‘Yaya olan Hristiyan ailelerin çocuklarından oluşan askerî grup.’

“*Bilesince birkaç yaya oğlanııle bir nice solaklar vardı*” (ÂPT., 15. yy., s. 106).

Yedek (T.) ‘Askerden terhis edilerek ihtiyata geçen asker.’

“*Ve yanlarınca olan Lala Hüseyin Paşa’ya ve Mevlânâ Hoca Ataullah Efendi ve Musâhib Celâl Beğ ve sâ’ir ağaları ve tuğları ve alay bayrağı ve yedekleri ve solakları ile seherden kuşluk vaktinde şehir-i rebî’ulevvelün on dördüncü dü-şenbih gün Üsküdar iskelesine gelüp*” (ST I., 16. yy., s. 42).

Yeñiçeri (T.+T.) ‘Osmanlı Devleti ordusunun XIV. yüzyılın ikinci yarısında kurulan ve II. Mahmud zamânında 1826’da kaldırılan piyâde sınıfına verilen isim.’

“*Orhân Gâzî, vardı; Hacı Bektaş Sultânoğlından dest-i tevbe idüp ak börk geydi. Kendüye taalluk olan kullar dahı ak börk geydiler; ak börk geymek ol zamandan kaldı, yeñiçeriye*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 87).

Yeñiçeri ağası (T.+T.+T.) ‘Yeniçeri ocağının en rütbeli subayı ve komutanı.’

“*Tâ hatta yeñiçeri ağası dahi Sultan Muhammed’e kaçdı vardı*” (AOK., 15. yy., s. 55).

Yiñiçeri (T.+T.)’(bk. **Yeñiçeri**).‘

“*Ol gün ki şehre girildi, yiñiçeri zümresi bir yirde cem iyyet idüp cenâb-ı saltanatdan bahşış recasın itdiler*” (KA., 1592-1598, s. 7).

Yüz-başı (T.+T.) ‘Onluk sistemde yüz kişilik gruplardan sorumlu olan kişi.’

“*ve ‘azeban -ı tîr-endâz Rûm-ili ve Anatoli kolında mümtâz otuz bin nefer serbâz olup yüz-başıları ve bin-başıları nâmında zabitleri mukarrerdür*” (KA., 1592-1598, s. 96).

Żabiţ (Ar.)’Rütbeli asker, subay.’

“*ve cümle yaya-başıları ve żabiţleri muhkem degnekden geçürildi*” (KA., 1592-1598, s. 7).

Zağarcıyân süvârî (Far.+Far.) ‘Padişâh’ın av köpeklerinden sorumlu olan asker.’

“*Ba’dehû Yeniçeri dilâverleri alay bayrağı ve ağa tûğı ve şabeteleri ve yedekleri ve sekbân-ı suvariler ve zağarcıyân süvârî alay bayrağı ve Bölük-başılar ve yaya-başıların bayrakları ve kendüler tig u tirkeş ile müzeyyen ü mükemmel çekildiler*” (ST II., 16. yy., s. 610).

Zu'amā (Ar.) ‘Büyük tımar sahibi.’

“*karşu yakada vilâyet-i Keçe Beğlerbeğisi Ca'fer Paşa serdâr olup, Rûmili'nün sağ kol ve sol kol alay beğleri umûmen **zu'amâ** ve sipâhîsiyle ve Silistre Sancağı-beği Ya'kub Beğ **zu'amâ** ve sipâhîsiyle ve üç sancak-beği dahi sipâhîsiyle koşulup*” (ST I., 16. yy., s. 132).

2.5. Barış:

'Amele's- şulûh (Ar.+Ar.) ‘Barış için yapılanlar.’

“*Dedi Orhan-ı Gâzi pes nedelüm*

'Amele's- şulûhu hayrun-leh edelüm” (HT., 1530-1531, s. 51).

Barış- (T.) ‘Birlikte varmak, birlikte gitmek birbirine gidip gelmek, uyuşmak.’

“*İlçi göndürdi, **barışdı***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 37).

Barışdur- (T.) ‘Ara bulmak, uyuşma sağlamak.’

“*Ol eyitdi: 'Bana gönder seni Mısır sultanıyile **barışdurayın**' dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 239).

Barışık (T.) ‘Başkası ile uyuşma durumunda olan kişi, dargın veya düşman olmayan.’

“*Ammâ bizim hikâyemiz Tekvûr dedikleri hinzîre gelsün kim, ol kâfir-i bî-dîn Ungurus kâfirleriyle Al-i Osmân'ın bu resme tutuşub ve âhir'ül-emr **barışık** ahvâline muttali'oldukda ol bî-dîn yine fitne çömlleklerin ateşe koyub*” (GSM., 1443-1444, s. 33).

Barışıklık (T.) ‘Başkası ile barışık durumda olma, dargın veya düşman olmama durumu.’

“*Mısır elçisi gelüp Mısır elçisiyle kendü elçi gönderüp varıp barışıklık olup girü hisarları Adana'yı ve Tarsus'ı ve kalan hisârları hep virüp **barışıkluk** olup*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 162).

Barışıl- (T.) ‘Barış sağlamak.’

“Her birisi bir tarafa gidüp sonra Varsak begleri ve Turgud beğleri bakı kalan kim varısa gelüp Davud Paşa’yile sulh olunup **barışılup**, ahd ü peyman edüp andlaşup, sulh u musâlahâ olundu” (OT., 1502-1503, s. 123).

Bedel-i şulh (Ar.) ‘Barış karşılığı.’

“**Bedel-i şulh** ba’zı diyâr taleb etdi” (İK., 16. yy., s. 371).

Bünyâd-ı şulh (Far.+Ar.) ‘Barış esası, temeli.’

“**Bünyâd-ı şulh** bir vechle harâb u yabâb oldu ki gene âbâd olmak ihtimâli yok” (İK., 16. yy., s. 334).

Dostlık it- (T.+T.) ‘Yakınlık kurmak, dost gibi candan davranmak.’

“Karındaşım Mûsâ’yı koyuvirmeyesin; eğer bizi istersen **dostlık idersen** didi” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 104).

Hâl-i şulh (Ar.+Ar.) ‘Barış durumu.’

“Gelüp beğlerbeğile buluşurlar

Nice olur **hâl-i şulhu** söyleşürler” (HT., 1530-1531, s. 160).

Muşâlahâ et- (Ar.+T.) ‘Barışmak.’

“Murad Han, Dirakula’yile **muşâlahâ etdikden** sonra Arnavud’a kasd edip, evvel Evrenüzoglu’nu ana havâle etdi” (NT., 1485-1493, s. 244).

Şulh (Ar.) ‘Barış.’

“**Şulh**-ıdı Tâtâr onunla ol zamân

İşidicek kâfere olduğın revân” (İN., 1410, s. 433).

Şulh et- (Ar.+T.) ‘Barışmak.’

“Mihal otuz bin filoriye **şulh etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Şulh-ı muşâliha it- (Ar.+T.) ‘Barışmak.’

“Def’a, Sultân Murâd Karaman’a azm idüp Karamanoğlu İbrâhîm Beğ ile dayîre vü muhârebe idüp Akşehir’i ve Beğşehir’i ni alup sonra İbrâhîm Beğ ile **şulh-ı muşâliha idüp** bu tarafa Burc Hisârî’n feth idelden berü hicret sekiz yüz kırkıda” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 113).

Şulh it- (Ar.+T.) ‘(bk. Şulh et-).’

“Gâziler andan göçüp gelüp Ulubad’ı aldılar; teküri-y-ile **şulh ittiler**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 84).

Şulh maşlahatı (Ar.+T.) ‘Barış yolu.’

“**Şulh maşlahatın** itmâmiçün cenâb-ı kâmyâbdan varan kassab-oğlu Mahmud Beğ’in önünde yemin etdi ki ayruk” (İK., 16. yy., s. 16).

Şulh u âştî (Ar.+Ar.) ‘Barış.’

“ve Serdâr-ı bâ-vakâr asker-i zafer-şi’âr ile Tebrîz’e dâhil olmadın on gün mukaddem mâ-beyn **şulh u âştî** olmak üzre mekâtîb varup-gelmeğle leşker-i Kızılbaş kalkup” (ST I., 16. yy., s. 175).

Şulh [u] muşâlağa ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Barış yapmak, barış ilan etmek.’

“Arab diyârına teveccüh idüp ve bu yanadan Kara-Boğdan elçisi gelüp **şulh [u] muşâlağa olup** andan Davud Paşa a’zim leşker ile Arab diyârına varup Arab sınırında Dulkadir-oğlu Alâddeve ile bululup” (AOK., 15. yy., s. 127).

Şulh u şalâh (Ar.+Ar.) ‘Barış.’

“Safer ayının evâhirinde Ungurus elçisi gelüp maksudı neyise görölüp, bunda olan dutsakları anlara verüp Ungurus’da olan dutsakları anlar dahi bunlara verüp, **şulh u şalâh** olup birbiriyle barışıklıklar oldu” (OT., 1502-1503, s. 148).

Şulh u vifâk (Ar.+Ar.) ‘Barış.’

“selâtin-i Âl-i ‘Osmân eyyedehümu’llâhü’l-Mennân-la **şulh u vifâk** üzre olmağ-la cezîre-i mezbûre cānibine bu avāna gelince” (CT., 1577-1578, s. 400).

2.6. Binicilik/ At bakımı:

Ablak at (T.+T.) ‘Gösterişli, siyah beyaz benekli at.’

“Dirler ki, Mu’tasım’ın leşkari ol cengde temamet **ablak atlar** üzerinde idiler” (LT., 1553, s. 146).

At arkasından inme- (T.+T.+T.) ‘At sırtında dinlenmeden yoluna devam etmek.’

“Geceler uyku uyumazlar, gündüz **at arkasından inmezlerdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 41).

Ata süvâr ol- (T.+Far.) ‘Ata binmek.’

“Osman Gâzi dahi subh vaktin durup gusl edup, ab dest alup subh namazını kılup, Rüstem-vâr **ata süvâr olup**, dilâverler, şîr-i nerler, bahadırlar, alp-erenler koşuya meydana çıkdılar, at koşusunu etdiler” (OT., 1502-1503, s. 13).

At çap- (T.+T.) ‘Düşmân üzerine at sürmek, süvâriyle saldırmak.’

“çün bu sözi işitdi, «hey, bulara **at çapun**» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 47).

At dep- (T.+T.) ‘At sürmek, ata binmek.’

“Süleyman Şah dahi **atın** suya **depdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 6).

At dinlendür- (T.+T.) ‘Çıkılan sefer yolculuğunda yürüyüşe ara vermek, dinlenmek.’

“Birkaç gün gâziler **at dinlendürdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 32).

At gemisi (T.+T.) ‘Atların taşındığı gemi.’

“Bunlar dahi sultân-ı ‘âlemüñ ne kadar ki kedirgâları ve top gemileri ve **at gemileri** ve kayıklar var-ısa envâ’-ı mühimmât-ı cihâd ne-y-ise ârâste ve pîrâste kılup bir ‘âlî donanma donatdılar” (FSM., 15. yy., s. 298).

At hazırıla- (T.+T.) ‘Sefer için atları hazır duruma getirmek.’

“Evvelden **atlar hazırılayup** dururlaridi” (ÂPT., 15. yy., s. 146).

At koş- (T.+T.) ‘At sürmek.’

“Bayram günü At Meydanı’nda sipâhiler ve silihdârlar **at koşarken**, bu aralıkda bir münâza’a olup” (OT., 1502-1503, s. 147).

At na‘llat- (T.+T.) ‘Atlar için nal yaptırmak.’

“Orhan Gâzi dahi Eskişehir’de **at na‘lladıyorurmuş**” (ÂPT., 15. yy., s. 38).

At oğlanı (T.+T.) ‘At bakımından sorumlu olan kişi.’

“**At oğlanlarının** otarı durduğu atları elinden aldı” (ÂPT., 15. yy., s. 119).

At otar- (T.+T.) ‘At otlatmak, beslemek, doyurmak.’

“**Atların otarmağa ve suvarmağa alup gitmiş idi**” (AOK., 15. yy., s. 43).

At sal- (T.+T.) ‘At üstünde hücumla geçmek, düşman üzerine gitmek.’

“Yahşioğlu elçiyi lâinün üzerine Samsüvâr bigi- Rüstem-i Nerîmân gibi-hücum idüp üzerine **at salup** tiğ-i Samsâm’ıla yüzünde ve başında zahm urup” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 158).

At sıçrat- (T.+T.) ‘Hızla at sürmek.’

“Kapı kuluna dahi çare kalmadı, “Ben giderem, sizi Allah’a ısmarladım” deyip **atın sıçradıp kaçdı**” (NT., 1485-1493, s. 220).

At suvar- (T.+T.) ‘Ata su vermek.’

“**Atların otarmağa ve suvarmağa alup gitmiş idi**” (AOK., 15. yy., s. 43).

At sür- (T.+T.) ‘Ata binmek.’

“Top oynamakda **at sürmekde** hem ” (DE., 1465, s. 8).

At ürküntüsü (T.+T.) ‘Atların tedirginlik sebebiyle korkması, hareketlenmesi.’

“Serf leşkeri serhoş uykudan belinleyüp **at ürkündüsü** olup, atları boşanup birbirine dokunup erteye dek birbirin kırıp sınup münhezim oldular” (OT., 1502-1503, s. 26).

Bin- (T.) ‘Ata binmek.’

“Bu yanadan heman- dem **bindi** sultan

Hudavend-i cihan u han-ı hakan” (HN., 1414, s. 269).

Boşan- (T.) ‘İpleri çözülme, başı boş kalmak.’

“Atları **boşandı**” (ÂPT., 15. yy., s. 77).

Dizgin (T.) ‘Gemin uç kısımlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.’

“*Tutuban elde anuñ **dizginini***” (SN., 1490, s. 27).

Esb-i tüz (Far.+Far.) ‘Hızlı giden at.’

“*Süvâr olmuşidi kâfir **esb-i tîze***

Neyistânidi san sahrâda nize” (HT., 1530-1531, s. 97).

Esb-i Zafer- ğurre (Far.+Ar.) ‘Zafer elde edilemesine yardım eden binek, at.’

“*Pâdişah-ı zıllu’llâh kendü nefs-i şerîfi ile **esb-i zafer- ğurreye** süvâr olup, becene menâ’atine ğurre olmuş ehl-i bevâr üzre varup, tabl-bâz-ı zafer turrasın urur idi*” (TEF., 15. yy., s. 124).

Eyer (T.) ‘Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.’

“*Tâ haddâ şol kadar rivâyet etdiler kim, açlıktan atlar **eyerlerini** ve çullarını yediler*” (OT., 1502-1503, s. 162).

Ġazâ atı (Ar.+T.) ‘Savaş atı.’

“*Süvâr oldu **ġazâ atına** Osman*

Mihal ü Turgud Alp u Gâzi Orhan” (HT., 1530-1531, s. 43).

Hâşşa sarrâc (Ar.+Ar.) ‘Koşum ve eğer takımları yapan kişi.’

“*ve Çavuş-başı Çoban Süleymân Ağa ve Müteferrika ve Çaşnigirler ve Mehter-başı ve Sakabaşı Çavuş Ağalar ve hâzır bulunan Sipâhiler **hâşşa sarrâclar** ve kapucılar pâye-i serir-i a’layâ yüz sürdiler*” (ST II., 16. yy., s. 435).

Ĥayl (Ar.) ‘At sürüsü.’

“*Kova gitdi düşmeni **ĥayl** ü sipâh*

Kaldı birkaç kul-ıla bir yirde şâh” (İN., 1410, s. 445).

Ĥayl-i sipâh (Ar.+Far.) ‘Asker atı.’

“*Zafer **ĥayl-i sipâhına** talâye*

Livâ-yı askerine feth sâye” (TEF., 15. yy., s. 205).

İlğar it- (T.+T.) ‘Atı dört nala koşmak.’

“*Canı başına sıçrayup beni seven binsün ve ata binüp **ılğar idüp** Çubuk ovasına yitişdi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 132).

Kecimli (T.) ‘Zırhlı.’

“*Atı **kecimli** vü gendü çuğallu*

Mübāriz pehlevānlar k’adı bellü” (FSM., 15. yy., s. 84).

Kem at (Far.+T.) ‘Kötü at.’

“*Key at seğrirdi sıçrardı uçardı*

Kem at sürçüp düşüp der-hal uçardı” (HN., 1414, s. 269).

Key at (Far.+T.) ‘Sağlam at.’

“*Key at seğrirdi sıçrardı uçardı*

Kem at sürçüp düşüp der-hal uçardı” (HN., 1414, s. 269).

Öğrek yund (T.+T.) ‘Koşuma alıştırılmış at sürüsü.’

“*ve dahi Sultan Önü’nde birkaç **öğrek yundları** ve bir nice çift eyer depingisi varidi*” (NT., 1485-1493, s. 64).

Renklü at (T.+T.) ‘Orduya ait olan çeşitli renklerdeki atlar.’

“*Girü kalan **renklü atları** ana göre kıyas eyle*” (LT., 1553, s. 156).

Sā’is (Ar.) ‘(bk. Seyis).’

“*Ve Matbah-ı Âmire’den beş nefer aşçı ve iki nefer **sā’is** ve dört nefer kara-kullukcı acemi-oğlanı ve bin beş yüz çeki hîme virildi*” (ST I., 16. yy., s. 296).

Segir- (T.) ‘Koşmak.’

“*Key at **seğrirdi** sıçrardı uçardı*

Kem at sürçüp düşüp der-hal uçardı” (HN., 1414, s. 269).

Seyis (Ar.) ‘Orduya ait olan atların bakımından sorumlu kişi.’

“*ve dahi **seyislerden** ve harbendelerden ve sancak beğlerinden ve tımar erlerinden ve akıncılardan kırk elli bin mikdâri cem’an doksan binden ziyâde leşkerler cem olup*” (OT., 1502-1503, s. 169).

Sıçra- (T.) ‘Atı hızlıca koşmak, atla birlikte atılmak.’

“Key at seğrirdi **sıçrardı** uçardı

Kem at sürçüp düşüp der-hal uçardı” (HN., 1414, s. 269).

Sinirle- (T.) ‘Savaşta atın arka ayak kirişlerini kesip düşürmek.’

“ol arada bir azeb ve bir yeniçeri hazır bulunup, kiralun atını **sinirleyüp** kiralı atdan düşürüp” (OT., 1502-1503, s. 62).

Sür- (T.) ‘At binmek, sürmek.’

“Osman Gâzi dahi **sürdü**” (ÂPT., 15. yy., s. 33).

Sürç- (T.) ‘Ayakların birbirine takılması sonucu sendelemek.’

“Key at seğrirdi **sıçrardı** uçardı

*Kem at **sürçüp** düşüp der-hal uçardı”* (HN., 1414, s. 269).

Ṭavıla (Ar.) ‘At ahır.’

“Vidin Sinanı eydür: ‘Dil degül midür üş düşmanun topu âvâzından atlarumuz **ṭavılada tavlasın kırar?**’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 157).

Uç- (T.) ‘Çok hızlı koşmak.’

“Key at seğrirdi **sıçrardı uçardı**

Kem at sürçüp düşüp der-hal uçardı” (HN., 1414, s. 269).

Üzengü (T.) ‘Eyerin iki yanında asılı bulunan ve ata binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka.’

“ve hem karın derinliği şol kadardı kim atlunun **üzengüsinden** dahi yukarıydı ve bu Tuna Suyu’n dahi mübalağa buz tutmuşıdi” (ÂPT., 15. yy., s. 270).

Üzengi tut- (T.+T.) ‘Ata binmek.’

“Göndürüp akına **üzengi tuta**” (DE., 1465, s. 20).

Yort (T.) ‘Bir çeşit at yürüyüşü, tırıs.’

“Kostantin üzerinden göçüp atı yarar, kendüsi yarar güzide iş görmüş dilâverler, yiğitler, ceng-azmudeler, on bin kişiyle ikişer yedekli bedevi atlar ile yürüyüp, **yortumla** gelüp Nigebolu üzerinde buluşup,” (OT., 1502-1503, s. 32).

Yöğrük at (T.+T.) ‘Çevik, güçlü at.’

“çün iş böyle oldu, freng’ün gemileri **yöğrük ata** benzer; bizüm gemilerümüz arabaya benzer” (OT., 1502-1503, s. 165).

2.7. Cesaret/ Kahramanlık:

Bāhādırılık (Far.) ‘Kahramanlık göstermek.’

“Süleyman Şah Gāzi hayli **bāhādırılıklar** etdi” (ÂPT., 15. yy., s. 6).

Bāhādurluh (Far.) ‘(bk. Bāhādırılık).’

“Ol **bāhādurluhda** key ma ’rûf-ıdı

Hem gazâya himmeti masruf-ıdı” (İN., 1410, s. 439).

Bāk itme- (Far.) ‘Korkmamak, çekinmemek.’

“Top u tüfekden **bāk itmeyüp** niçe kâfir helâk eyledi” (TB., 15. yy., s. 276).

Celâdet (Ar.) ‘Yiğitlik, kahramanlık.’

“Çün Mûsâ Çelebi bu cür’et ü **celâdet[i]** gördi, “Alâmet-i sa’adettür” diyü icâzet viridi” (TB., 15. yy., s. 160).

Cür’et etme- (Ar.+T.) ‘Cesaret edememek.’

“Anda Mûsâ Çelebi yine gelip tebdil-i sûret edip, başında külâh ve eğninde nemed gelip Sultan askerin görüp, yine **cür’et edemeyip**, kenara döndü” (NT., 1485-1493, s. 218).

Cür’et ü celâdet göster- (Ar.+Ar.+T.) ‘Cesaret, kahramanlık göstermek.’

“‘Ali Pâşâ’nuñ bu râyını cemî’-i erkân, a’yân begenüp istihsân eylediler, ammâ fâris-i meydân-ı şecâ’at ve ser-âmed-i ma’ârik ü şehâmet Rûm-ili Beglerbegisi Fîrûz Beg bu tedbîr-i şâyib hâyib şanup, **cür’et ü celâdet gösterüp** didi ki” (TB., 15. yy., s. 111).

Çâre etme- (Far.+T.) ‘İşlememek, Kâr etmemek.’

“kaçan kim küffâr-i hâkisâr bu heybeti gördüler, nice edeceklerin bilmediler, gördiler kim buna çâre yokdur, bu gürûha ne top ve ne tüfenk **çâre eder**” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Dilâverliĝ et- (Far.+T.) ‘Yiĝitlik, kahramanlık göstermek.’

“*Yahyâ bin Haydar tamâm elli biñ er-ile İstanbul’uñ üzerine gelür, **dilâverliĝ** ider, bî-had mâl alur; niçe biñ esîr dutarlar, tamâm on biñ kâfiri kılıçdan geçirürler*” (FSM., 15. yy., s. 124).

Erlık (T.) ‘Yiĝitlik, kahramanlık.’

“*Nebilerdür meger **erlikde** misli*

Velilerdür anun dirlikde misli” (HN., 1414, s. 255).

Erlük (T.) ‘(bk. **Erlık**).’

“*Bu hatanın altından çıkabilürsen be-gayet **erlүkdür***” (ÂPT., 15. yy., s. 232).

Esleme- (T.) ‘Çekinmemek, aldırış etmemek.’

“*Gâziler oku **eslemedi***” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Koyup gitme- (T.+T.) ‘Kaçmamak, çekilmemek.’

“*Yaz olduĝı vakit gelüp Kostantiniyye hisar itdiler. Şöyle kahtlık kızlık oldu kim kafirler adam nicesin yiyüp müsülmanlar ot otladılar, gazayı **koyup gitmediler***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 111).

Қувvet bâhâdırlıĝı (Ar.+Far.) ‘Güç, cesaret.’

“*Çün **қувvet bâhâdırlıĝından** hâsıl olmadı, tedbîr bahâdırlıĝına şürû ittiler*” (TEF., 15. yy., s. 178).

Levandâne hareket (Far.+Ar.) ‘Kahramanca davranış.’

“*Memalik-i İran’a şah olmasını muhal bilürken, **levandâne** bazı **hareket** cünbişler ve bahadırane türktaz verişler ile Uzun Hasan Beg diyü*” (KA., 1592-1598, s. 150).

Merdânelik (Far.) ‘Yiĝitlik, kahramanlık.’

“*bizüm karavul leşker-i İslâm cânibine haber virince atına inanup merdlikden hissesi ve derûnında **merdânelikten** nasîbi olan Âzmâyiş içün binüp*” (ST I., 16. yy., s. 162).

Merdân-ı kâr-zâr (Far.+Far.) ‘Kahramanlık.’

“bi-inâyeti’llâhi ta’âlâ kuvvet-i kahire ve darbet-i şemsirin gösterüp **merdân-ı kâr-zâr** ile kırup geçürüp keşân ber-keşân akdarmaların yedüp Âsitân-ı âsümân-nişânda Tersâne-i Amîre’ye sancakları ma’kûs gelüp bağlamışlardı” (ST I., 16. yy., s. 5).

Merdlik (Far.) ‘Yiğitlik, kahramanlık.’

“karavullar gündüz buluşup bizüm karavul leşker-i İslâm cânibine haber virince atına inanup **merdlikden** hissesi ve derûnında merdânelikden nasîbi olan Âzmâyîş içün binüp (ST I., 16. yy., s. 162).

Nâm-ver ü nâm-dârlık (Far.+Far.) ‘Kahramanlık, şöhet, nam.’

“Ve bir kaç gün taharrîden sonra serhadd-ı mansûrede vezâretle serdârlik hidmetinde olan Cığala-zâde Sinan Paşa Kızılbaş-ı küfr-fâş ile nice kerre cenglerde **nâm-ver ü nâm-dârlık** ile şöhet-i âfâk olup, Efrenciyyü’l-asl, derya fenninde mahâreti ve Korsan-zâdeliği vâsıtasıyla Kapudanlık vezâretle ferman olundu” (ST I., 16. yy., s. 246).

Püş ü kâfâ tut- (Far.+Ar.) ‘Cesaret göstermek, korkmamak.’

“Tiğ u teber darbına **püş ü kâfâ tuttular**” (TEF., 15. yy., s. 114).

Ser-bâzlık (Far.) ‘Kahramanlık, yiğitlik.’

“tasarruf-ı ehl-i İslâm’a tamâm dâhil olmuş iken yine alup memleketine mülhak itmiş-idi; ammâ İstanbul’uñ tefîhi teshîri haberin ve gâzileruñ şeh-bâzlarınıñ **ser-bâzlıkların** işidicek vehminden yine nüvvâb-ı sultân-ı kâm-yâba teslîm eyledi” (TB., 15. yy., s. 271).

Şecâ’at (Ar.) ‘Yiğitlik, kahramanlık.’

“Sehâvetle **şecâ’at** er işidür

Ki dirler hem erenler cünbişidür” (FSM., 15. yy., s. 188).

Şecâ’at u merdânelik (Ar.+Far.) ‘Yiğitlik, cesaret.’

“Cibillet ü nihâdında olan **şecâ’at u merdânelik** zuhurâ geldi” (ST II., 16. yy., s. 453).

Tecellüd göster- (Ar.+T.) ‘Cesaretli gibi görünmeye çalışmak.’

“İçinde bulunan amele-i imâretten haylî âdem var idi sipâhîlerden gayru, def’i mugâlebe muhârebe eylediler, ve merdâne müciddâne mücâdele idüp muhafâza-yı hisârda haylî **tecellüd gösterdiler**” (TB., 15. yy., s. 295).

Tedbîr bâhâdırılığı (Ar.+Far.) ‘Hazırlık, eksiklik gidermede gösterilen başarı.’

“Çün kuvvet bahâdırılığından hâsıl olmadı, **Tedbîr bâhâdırılığıma** şürû ittiler” (TEF., 15. yy., s. 178).

Tıñma- (T.) ‘Umursamamak, endişelenmemek.’

“Gâziler dahi **tıñmadılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Yiğitlik (T.) ‘Kahramanlık, bahadırılık.’

“ve iki avrat aldı: Biri **yiğitliğinde** ve biri pirlüğünde” (ÂPT., 15. yy., s. 13).

Yüreklen- (T.) ‘Cesaretlenmek.’

“**Yüreklenip** yine dönüp, kâfire kılıç urmağa başladılar” (NT., 1485-1493, s. 125).

Yüz çevirme- (T.+T.) ‘Kaçmamak, korkmamak.’

“Sabâ[h]dan öyleye değin bir ceng-i sultânî edip, iki asker dahi birbirinden **yüz çevirmeyip** dururken, devlet-i Yezdânî ve inâyet-i Rabbâni Sultan askerine kârın olup İsa beğ askeri mukâvemet edemeyip, sûret-i firâr ihtiyâr edip, münhezim oldular” (NT., 1485-1493, s. 181).

2.8. Ceza:

Cezâ’ it- (Ar.+T.) ‘Cürüm veya günâh işleyenlere ceza vermek.’

“Geregince **itdi** anlara **cezâ’**”

Yavuz işliye yavuzluhdur sezâ” (İN., 1410, s. 447).

Degnekden geçür- (T.+T.) ‘Dövmek, cezalandırmak.’

“ve cümle yaya-başları ve zabitleri muhkem **degnekden geçürildi**” (KA., 1592-1598, s. 7).

Deveye ger- (T.+T.) ‘Ceza olarak develer arasında ellerin ve ayakların bağlanıp gergin hâle getirilmesi.’

“Erzurum’a serdâr hazretleri huzûrına gelüp, söylediği bî-ma’âl ekâzîbi ma’lûm oldukda akbeh vechile siyâset buyurılıp, **deveye gerilüp** hakkından gelindi” (ST I., 16. yy., s. 216).

Hâyaları kes- (Far.+T.) ‘Ceza vermek amacıyla testisleri kesme.’

“Ammâ ekseriniün tutup **hâyalarını kesdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 16).

İşkence (Far.) ‘Aşırı eziyet uygulamak.’

“ve ağaları ve sâ’ir hüddâmı der-zencîr habs olunup niçesine nâ-hak bî-cürm ü günâh **ışkenceler** olundu” (ST I., 16. yy., s. 226).

Küreğe gönder- (T.+T.) ‘Gemilerde kürek çekmekle cezalandırılmak.’

“ve altı nefer kâtibün dahi birer eli kesilüp ve yedi neferi **küreğe gönderilüp** ve birkaç neferi Divân’dan redd olundılar” (ST I., 16. yy., s. 227).

Let ur- (Far.+T.) ‘Dayak atmak, dövmek.’

“Birkaç günden sonra Kurtçu Doğan[ı], ki ol vakit yeniçeri agasıyidi, getirdip muhkem **let urup**, azl edip, ağalığı Mustafa Beğ’e verdi” (NT., 1485-1493, s. 283).

Siyâset (Ar.) ‘Ceza.’

“ve azl edüp kapıdan sürdi. Ve bu **siyâset** ile mehâbet-i pâdişâh ol tâyîfe-i nâ-hâyifenün kalblerinde mukerrer olup, saltanatı inkızâsına değin, tarîka-i edenden hâric kadem basmadılar” (TEF., 15. yy., s. 39).

Siyâset buyurıl- (Ar.+T.) ‘Ceza verilmesini emretmek.’

“Erzurum’a serdâr hazretleri huzûrına gelüp, söylediği bî-ma’âl ekâzîbi ma’lûm oldukda akbeh vechile **siyâset buyurılıp**, deveye gerilüp hakkından gelindi” (ST I., 16. yy., s. 216).

Siyâset olun- (Ar.+T.) ‘Cezalandırmak.’

“ve sâbıkâ bu husûsda Âsitâne-i sa’âdete şikayete gelen eşirrâ **siyâset olunup**, gayr-i me’ûl hâdiseye bâ’is olup, Sadrı’zam azline sebep olmuşdı” (ST I., 16. yy., s. 282).

Taş gemisine gönder- (T.+T.+T.) ‘Ceza olarak taş gemisinde görevlendirme.’

“*Ve irtesi gün «Sefere fermân olunup, gitmeyenler siyaset buyurulmuşdur» diyü mezbûrları kapucılar odasından çıkarup hor ve zelil taş gemisine gönderdiler*” (ST II., 16. yy., s. 791).

2.9. Denetleme:

Cüstle- (Far.) ‘Üzerini aramak, araştırmak.’

“*Bu kâfiri cüstlediler kim girü hisardan çıkdı*” (ÂPT., 15. yy., s. 69).

Cüst ü cü et- (Far.+Far.+T.) ‘Üzerini aramak, araştırmak.’

“*Boğdan vilâyetinin kûhın ve sahrâsın cüst ü cü edip, bulımadılar*” (NT., 1485-1493, s. 347).

Tahkîk bil- (Ar.+T.) ‘Denetleme, araştırma yapmak.’

“*Zîrâ, ekseriyâ mal-ı hazîne arabada idi. Gaziler dahi kâfirleri münhezim olduğunu görüp, tahkîk bildükden sonra anlar dahi dönüp araba yağmasına gelüp taraş, talan etdiler*” (OT., 1502-1503, s. 153).

Teferrûc eyle- (Ar.+T.) ‘Orduyu gezmek, denetlemek.’

“*Gördü kim, leş leşe dayanmış ve kan gövdeyi götürmüş, ol kadar kâfir kırılmış kim, hadd u hesabını Allâh bilür ve oradan küffâr-ı hâkisârın ordusuna gelüb teferrûc eyledi*” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Teftîş (Ar.) ‘Denetleme.’

“*Kamu etrâf-ı mısır’ı etdi teftîş*

Mukarrer cümle ne gavgâ ne teşviş” (HT., 1530-1531, s. 408).

Teftîş ü istifsâr (Ar.+Ar.) ‘Soruşturma, denetleme.’

“*Hâkâ dahi ehl-i vukuf ve ol yollarda leşker ile sefer eylemiş, konakları ve yolları bilür âdemler getürdiler, teftîş ü istifsâr olundu*” (ST I., 16. yy., s. 203).

Tolaş- (T.) ‘Denetlemek, teftiş etmek.’

“*ve şehryar-ı İslam, bad-eda-i salati’ş-şubh atlanup yürüyişe kabil olan rahneleri tolaşmaga gitdi*” (KA., 1592-1598, s. 14).

2.10. Denizcilik:

Ağrıbar (T.) ‘Nakliye amaçlı kullanılan tek direkli gemi.’

“İslâm leşkeri dahi erişüp yedi mayuna, elli pâre kadirga, on beş kalite, yetmiş dahi **ağrıbar**, yirmi sekiz dahi kayıklar kalan rencber gemisinden gayrı gemilerimiz erişdiler” (OT., 1502-1503, s. 185).

At gemisi (T.+T.) ‘Atların taşındığı gemi.’

“**At gemileri** dahi aldı, atlar koydu” (ÂPT., 15. yy., s. 262).

Bād(e)-bān (Far.+Far.) ‘Yelken.’

“Ebru gibi tenteler, ra’d gibi toplar ve şimşek gibi tüfekler ve kıavs-i kızah gibi zenberekler ve bārān bigi tırler ve lāleler bigi bayraklar ve semenler bigi **bād(e)-bānlar** ve sūsenler bigi tığler ve berk-i nilüfer bigi kalkanlar ve nergesler gibi zerrîn-ser ‘alemler” (FSM., 15. yy., s. 298).

Balama çöz- (T.+T.) ‘İplerin düğümünü açmak.’

“Gemilerün lengerleri içerü alındı ve **balamarları çözüldü**” (ÂPT., 15. yy., s. 262).

Barça (İt.) ‘Küçük savaş gemisi.’

“ve onar bin kazma ve kürek ve külünk ve elli pâre **barça** ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtda taksîr olunmayup” (ST I., 16. yy., s. 6).

Batur- (T.) ‘Gemiyi vurup batırmak.’

“Çatmağa çengel salup ilişdüremeyip kaçup giderken ikisini dahi topile urup âdemisiyle **baturdular**” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Candıralı gemi (T.+T.) ‘Bir gemiyi karinaya basmak için direğe destek olan ek direkli gemi.’

“İttifâk ol hinde Fireng’ün **candıralı** yetmiş pâre **gemiyle** geldi” (TB., 15. yy., s. 296).

Cins köge (T.+T.) ‘Bir çeşit gemi.’

“*Cins köge* ve mavunalar-ki direkleri göge direnür-ve yüğrük kadirgâlar-ki önine ok perrân itsen gâyet-i sür’atinden ok ardına düşer-ve fâyık tîz-rev kayıklar” (TEF., 15. yy., s. 210).

Çat- (T.) ‘Yanaşmak.’

“Barak gemisine **çatan** gemiler Barak Reis gemisin sürüyüp alup gitmeğe başladı” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Çengel sal- (Far.+T.) ‘Gemiye yanaşabilmek için kanca atmak.’

“Çatmağa **çengel salup** ilişdüremeyüp kaçup giderken ikisini dahi topile urup âdemisiyle baturdılar” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Demir bırak- (T.+T.) ‘Demir atmak, gemiyi sabitlemek.’

“Kâfir donanması dahi geldi , mukâbelede **demir bırakup** oturdu” (ÂPT., 15. yy., s. 325).

Donanma (T.) ‘Bir devlete ait olan deniz kuvvetlerinin savaş gemileri, armada.’

“Mustafa Paşa’yı on biş gün önürdi deryâdan **donanma** ile göndürmişdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 141).

Donanmacı (T.) ‘Deniz askeri, savaşçısı.’

“her kimse ki terakki ve mertebe isterse varsunlar, rızâ-yı hümayûnum vardur diyü fermân şevk u zevk ile yazılup **donanmacı** oldılar” (ST I., 16. yy., s. 6).

Donanma gemisi (T.+T.) ‘Deniz kuvvetlerine ait olan gemi.’

“azîm **donanma gemileri** tedârükin eylesin diyü fermân buyurduklarında ve başka bir tezkire-i şerîfelerin dahi Kapudan Piyâle Paşa hazretlerine gönderüp” (ST I., 16. yy., s. 5).

Dümen çekti- (İt.+T.) ‘Denizden sefere çıkmak.’

“başardalar ile ümerâ ve kapudan korsan re’îsler ile **dümen çekdirüp** düşmen haberin alup ayak bağından ayrılıp üstine girdüklerin i’lâm eylediler” (ST I., 16. yy., s. 406).

Dümen tut- (İt.+T.) ‘Denizden sefere çıkmak.’

“Kıral’dan size dilek edüb alıvereyim deyü nice herzeler yedi ve ol iki mut’azzım gemiler yarağın görüb bir gün yelken açub ve **dümen tutub** ‘inân-i keştîyi yed-i rüzgâra teslim edüb Pâdişâhı geçirmemek kasdiyle deryâ yüzüne açıldılar” (GSM., 1443-1444, s. 48).

Fâyık kayık (Ar.+T.) ‘Büyük kayık.’

“Emr itti ki, kadırgalar **fâyık kayıklardan** bir niçe gemiler kal’a-i Kal’atâ ensesinden” (TEF., 15. yy., s. 52).

Felenk (Ar.) ‘Kayık ve mavnaları sudan karaya, karadan suya çekmede kullanılan ağaç kızaklar.’

“uyurlarken kimse âgâh olmadın topun altına **felenkler** döşeyüp palamarlar takup çeküp topı yerinden ayırup, yürüdüp giderken nâgehânî palamar kırılup” (ST I., 16. yy., s. 178).

Fetiḥ bâdbânı (Ar.+Far.) ‘Zafer yelkeni.’

“**Fetiḥ bâdbânların** açdılar, ve harp malzemeleriyle hiçbir şekilde eksiği olmadan gelsinler, derya gibi asker toplansın” (FSM., 15. yy., s. 134-135).

Ġarḳ-ı âb eyle- (Ar.+Far.) ‘Batırmak.’

“Ammâ top dâneleri geminin birine dokunub kaburgalarını hurd edüb **Ġarḳ-ı âb eylediler** ve geminin birine ‘azim zahmler açub hele güç bin belâyile geminin biri kurtulub ve ardına bakmayub İstanbul tarafını tutub kaçub gitti” (GSM., 1443-1444, s. 48).

Ġarḳ ol- (Ar.+T.) ‘Batmak, gömülmek.’

“Şöyle kırdılar kim kimi denize döküp **Ġarḳ olup**, ki başında devleti olan gemiye gücile girebildi” (AOK., 15. yy., s. 12).

Gemi (T.) ‘Su üstünde gidebilen deniz taşıtı, savaş gemisi.’

“**Gemilerin** lengerleri içeri alındı ve balamarları çözüldü” (ÂPT., 15. yy., s. 262).

Gemici (T.) ‘Gemide görevli olan asker.’

“ve bu kâfirlerin **gemicilerini** gemiye koydular” (ÂPT., 15. yy., s. 67).

Gemi doldur- (T.+T.) ‘Sefer için gerekli hazırlıkların yapılması.’

“Leşker cem’etdi. **Gemileri doldurdu**. Geceyilen su tarafından hisarun dibine geldi” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Gemi eri (T.+T.) ‘Gemide görevlendirilmiş asker.’

“Sandılar paşa **gemi eri** değil” (DE., 1465, s. 58).

Gemi kâfiri (T.+Ar.) ‘Gemici olan düşman askeri.’

“**Gemi kâfiri** deñizden kırya dökilür” (FSM., 15. yy., s. 124).

Gemi yarağı (T.+T.) ‘Gemide kullanılacak olan silah ve teçhizat.’

“Bundan sonra **gemi yarağına** mübâşeret idüp, uzak sefer yasağı i’lan olundu” (TEF., 15. yy., s. 105).

Gemi yürüt- (T.+T.) ‘Denizden sefere çıkmak.’

“ve sen Tuna Suyu’na dahi **gemiler yürütdün**” (ÂPT., 15. yy., s. 199).

Güge (T.) ‘Yirmi altı çift kürekle çekilen ve altı mavna, üstü kalyon olan eski bir harp gemisi.’

“Fireng-i mel’ün dahi nice kadırgalarla tonadup ve nice pare **gügelerle** gelüp hisara giremediler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 116).

Göge (T.) ‘(bk. Güge).’

“Kedirğa **göge** ve sapır gemiler kıanda kıaldı” (FSM., 15. yy., s. 102).

Hamleci başı (Ar.+T.) ‘Gemilerde kürek çekenlerin başında olan kişi.’

“Karadeniz’den nehr-i Tuna’dan mahall-i memura isâl eyleye diyü saldırdılar ve Pâdişâh-ı cihân-penâh-hallede’llâhu ta’ala mülkehû-hazretleri-yçün müceddeden yapılan kayığı **hamleci başıları** ile yarar bostan oğlanları uydurup ma’an alup gitdiler” (ST II., 16. yy., s. 620).

Ḥarāmī (Ar.) ‘Korsan.’

“Deniz kenarında gözcüler korkar kim denizden **ḥarāmī** gemileri gelüp urmasun deyü dahi gözedürlerdi” (ÂPT., 15. yy., s. 249).

Ḥarāmī gemisi (Ar.+T.) ‘Korsan gemisi.’

“Deniz kenarında gözcüler korkar kim denizden **ḥarāmī gemileri** gelüp urmasun deyü dahi gözedürlerdi” (ÂPT., 15. yy., s. 249).

İlişdür- (T.) ‘Gemileri birbirine yanaştırmak.’

“Çatmağa çengel salup **ilişdüremeyip** kaçup giderken ikisini dahi topile urup âdemisiyle baturdular” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Ḳadırğa (Rum.) ‘Hem yelken, hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz’de kullanılmış bir savaş gemisi.’

“Pes mezkûr Hayreddin yarar âdemisini yirine kal’asında koyup kendü birkaç pâre **ḳadırğa** ile İstanbul’a gelüp pîşkeş çeküp pâdişâhun elin öpdî”. (ANT (Giese), 15. yy., s. 143).

Ḳadırğa (Rum.) ‘(bk. **Ḳadırğa**).’

“İstanbul’dan çıkılıp evren-miṣāl **ḳadırğa** ve ejder-mânend **ḳalyon** ve **ḳayıklar** ile cezîre-i mezbûre semtine ‘azîmet olındı” (CT., 1577-1578, s. 402).

Kalite (İt.) ‘Osmanlı donanmasında çektiri türünden bir savaş gemisi.’

“İslâm leşkeri dahi erişüp yedi mayuna, elli pâre **ḳadırğa**, on beş **kalite**, yetmiş dahi **agrıbar**, yirmi sekiz dahi **ḳayıklar** kalan rencber gemisinden gayrı gemilerimiz erişdiler” (OT., 1502-1503, s. 185).

Kalyata (İt.) ‘İnce (Hafif gemi) donanmada kullanılan bir gemi çeşiti.’

“**Ḳadırğadan** ve **kalyatadan** yüz pâre gemi müretteb olub içine yeniçeri ve azab toldı” (İK., 16. yy., s. 385).

Kalyon (İt.) ‘Yelken ve kürekle yol alabilen en büyük savaş gemisi.’

“Ve sâyir kökeler ve mavnalar ve **ḳadırğalar** ve **kalyonlar** müretteb ü müzeyyen olup her biri bir cidâr-ı ḥiṣâr-ı âhen oldı” (TB., 15. yy., s. 376).

Kapudan (İt.) ‘Donanma komutanı.’

“ve hem **kapudana** da harc akçasın vermişüzdür” (ÂPT., 15. yy., s. 215).

Karaya çektür- (T.+T.) ‘Gemileri limana çekmek.’

“ve ne kadar kim gemiler varısa cem’isin **karaya çektürdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 131).

Kayığ (T.) ‘Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne.’

“Tiz **kayıga** binüp azm idip anda vardı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 13).

Kayığ (T.) ‘(bk. Kayığ).’

“Bunlar dahı sultân-ı ‘âlemüñ ne kadar ki kedirğaları ve top gemileri ve at gemileri ve **kayıklar** var-ısa envâ’-ı mühimmât-ı cihâd ne-y-ise ârâste ve pîrâste kılup bir ‘âlî donanma donatdılar” (FSM., 15. yy., s. 298).

Kedirğa (Rum.) ‘(bk. Kadirğa).’

“**Kedirğa** göge ve sapır gemiler kanda kaldı” (FSM., 15. yy., s. 102).

Keştî (Far.) ‘Gemi.’

“Bu minval üzre ol vezir-i müşir-i nik-nam deryaser-askerligi hıdımetine kıyam mazmunına ma-sadak, iki yüz pare **keştî** tedarükine ikdam eyledi” (KA., 1592-1598, s. 145).

Korsan (İt.) ‘Deniz haramisi, savaşı.’

“gemilerimizün reisler başı dilâverleri deryâ yüzünün kurdu, **korsanı** Kemal Reis dahi ittifak edüp, deniz yüzünü dutup kâfirler gemilerini yöresine bakdurmayup yürütmez oldular” (OT., 1502-1503, s. 169-170).

Korsanlık it- (İt.+T.) ‘Deniz haydutluğu yapmak.’

“Gemi ehli, deniz hâlin görmüş nice zaman **korsanlık itmiş** ve denizde nice kez kâfirile buluşup döğüşüp ceng idegelmiş kişiyidi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 143).

Köke (T.) ‘(bk. Güge).’

“ve etrâfda olan Fireng beglerinden mu’âvenete gelen kadirğalar ve **kökeler** boğaza girüp hişâruñ deñiz cânibinde za’îf olan yirlerine tutup, tob u tüfekte âdem getürmezlerdi” (TB., 15. yy., s. 264).

Kuruya çekdür- (T.+T.) ‘Gemiye kıyıya çektiirmek.’

“*Düzme Mustafa Gelibolu’da oturup gemileri hep **kuruya çekdürdi** oturdu*” (OT., 1502-1503, s. 52).

Kürekçi (T.) ‘Savaş zamanlarında gönüllü olanlarla, savaşlarda esir düşenlerden gemilerde kürek çekmekle sorumlu olanlar.’

“*İstanbul’dan ale’t-ta’cıl gemiler donadup azeb **kürekçi** yazup gemilere koyup gönderdiler*” (AOK., 15. yy., s. 132).

Lenger sal- (Far.+T.) ‘Demir atmak.’

“*Lenger saldılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 213).

Lenger içeri al- (Far.+T.+T.) ‘Demir almak, hareket etmek.’

“*Gemilerin lengerleri içerü alındı ve balamarları çözüldü*” (ÂPT., 15. yy., s. 262).

Levend (Far.) ‘Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker.’

“*ben Pâdişâh önünde öyle bahs eyledim ki, ha ben varayım, kendi **levendim** ile Yanko’yu karşılayub urayım*” (GSM., 1443-1444, s. 19).

Lîmûn (Rum.) ‘Liman.’

“*Ammâ **lîmûn** tarafı bi’l-küllîye mesdûd olup, ol taraftan kâfire şığl göstermedüklerinden, pâdişâhun hâtır-ı âtırına âsâr-ı gubâr eksük olmaz idi*” (TEF., 15. yy., s. 52).

Mav’ûna (Ar.) ‘Gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan büyük tekne.’

“*Bir râvî Rivâyet etdi kim: Bu cenk arasında Fireng’ün bir büyük **mav’ûnası** önce gelüp ya’ni bir ad işleye deyü doğru bunların üzerine yürüyüp*” (OT., 1502-1503, s. 166).

Mellâh (Ar.) ‘Gemici, kaptan.’

“*Tuna suyu tarafından yaraklu ve bahadûr, nâmdâr azebler **mellâhlar** ile meşhûn gemiler ve sâvir mâyahtâcî bî-kusûr hâzır ittürdi*” (TEF., 15. yy., s. 79).

Meşhûn gemi (Ar.+T.) ‘İçi dolu, teçhizatlı gemi.’

“*Mellâhlar ile **meşhûn gemiler** ve sâvir mâyahtâcî bî-kusûr hâzır ittürdi*” (TEF., 15. yy., s. 79).

Pehnā-ver gemi (Far.+T.) ‘Büyük, geniş gemi.’

“Çekrelerden cigerler çâk olup, dardalardan (?) ol **pehnā-ver gemiler** tar oldılar” (TB., 15. yy., s. 385).

Pergende (İt.) ‘Savaş gemisi.’

“Ve **pergendeler** harçeng-vâr başdan ayğa çeng olup, cenge müheyyâ olmuşlar idi” (TB., 15. yy., s. 377).

Reīs (Ar.) ‘Deniz kuvvetleri komutanı.’

“Deniz tarafından Kemal **Reīs** alup gitdiğini İskenderiyye beğine teslim etdi” (ÂPT., 15. yy., s. 324).

Rencber gemisi (Far.+T.) ‘Osmanlı zamanında kiralanan gemiler, ticarî gemi.’

“İslâm leşkeri dahi erişüp yedi mayuna, elli pâre kadirga, on beş kalite, yetmiş dahi agrıbar, yirmi sekiz dahi kayıklar kalan **rencber gemisinden** gayrı gemilerimiz erişdiler” (OT., 1502-1503, s. 185).

Sal bağla- (T.+T.) ‘Küçük tekneyi iple sabitlemek.’

“Tezcek Ece Beğ’ile Gâzi Fâzıl bir **sal bağladılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 66).

Sal düz- (T.+T.) ‘Küçük tekne hazırlamak.’

“Hemandem birkaç **sal düzdüler**. Süleyman Paşa, yetmiş seksen kişiyle sala yarar güzide bahadırlarile bindiler” (OT., 1502-1503, s. 20).

Sapır gemi (T.+T.) ‘Hızlı gemi.’

“Kedirğa göge ve **sapır gemiler** kanda kaldı” (FSM., 15. yy., s. 102).

Şefayîn-i ‘asker-defâ’ın (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Değerli asker gemisi’

“ve **şefayîn-i ‘asker-defâ’ın** ol havalindeki küffarın mesakinin harab idüp niçe gizlü genclere dest-res buldılar” (KA., 1592-1598, s. 145).

Şayka (Mac.) ‘Altı düz yayvan gemi.’

“orduları ve çadırları ve koçı arabaları ve on pâre kadirgaları ve altı yüz pâre **şaykaları** alınıp ve kuzât-ı leşker-i İslâm ve asker-i Tatar mâl-ı ganîmet ile muğtenim olup” (ST I., 16. yy., s. 395).

Tonanma (T.) ‘(bk. Donanma).‘

“Def’a Hayreddin Paşa muharrem ayının on bişinde **tonanma** ile ve hisar yaragiyile denize sefer idüp gitmişti” (ANT (Giese), 15. yy., s. 147).

Top gemisi (T.+T.) ‘Top bulunan savaş gemisi.‘

“Zikr olunan helâk gemilerin ikisi **top gemisi** idi” (ÂPT., 15. yy., s. 325).

Yarar gemi (T.+T.) ‘Fayda sağlayan gemi.‘

“Kız karındaşı oğlu Müslim’i göndürdi; yüz bin adamile ve bin pâre **yarar gemi**yle gelüp Kostantin üzerine düşüp” (OT., 15. yy., s. 96).

Yelken aç- (T.+T.) ‘Deniz üzerinden sefere çıkmak.‘

“ve yetmiş pâre gemiyi Kalata’nun üstü yanından, kurudan **yelkenin açdılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 191).

Yelken indir- (T.+T.) ‘Geminin hızını azaltmak.‘

“Hisara bi’l-küllîye tamam ikdâm edüp elbette hisara adam koruz deyürken hisara yakın gelecekleri vakit **yelkenlerin indirüp** aşağı kor bigi olup,” (OT., 15. yy., s. 172).

Yelken kaldır- (T.+T.) ‘Geminin hızını artırmak.‘

“aşağı kor bigi olup, ya’ni kendülerin bilmesünler deyüp yürüyüp hisara yakın gelecekleri vakit girü **yelkenlerin kaldırup** doğru hisara yürüdüler” (OT., 15. yy., s. 172).

2.11. Deyimler ve Atasözleri:

Ağına kırlanķıc almış kedi gibi kaç- (T.+T.+T.+Yun.+T.) ‘Hızlı bir şekilde bulunduğu yerden ayrılmak.‘

“Alay alay ol apardı imirzaları, her birinün bıyıkları **ağına kırlanķıc almış kedi gibi kaçup** giderken, gâziler, ardından irişüp gönder ucu-la yıkarlardı ” (FSM., 15. yy., s. 428).

‘Adâvet yayın yas- (Ar.+T.+T.) ‘Düşmanca hareket etmek, düşmanlık.‘

“Hasîn yerlerde yağ ilik ayağı üzerine turan tâğîler husûmet siperin salub **‘adâvet yayın yasdılar**” (İK., 16. yy., s.161).

‘**Alemi dār göster-** (Ar.+T.+T.) ‘Korku salmak, sıkıntı vermek.’

“Akibet kudret şöyle yüz gösterdi. Şam leşkeri tâkat getürmeyüp yüz dönderdiler. Rum dilâverleri, Dulkadirlü Türkmen serverleri, Anadolu ser-bâzları bir uğurdan Arab leşkeri üzerine yürüyüp Arab leşkerine ‘**alemi dār gösterdiler**” (OT., 1502-1503, s. 136).

‘**Ālemi tūfān-ı kan tut-** (Ar.+Ar.+T.+T.) ‘Çok büyük savaş olmak.’

“Sü’adâ vü şühedâ bir derecede muḳâtele itdiler ki ‘**ālemi tūfān-ı kan tutdı**” (TB., 15. yy., s. 320).

Altın üstüne dönder- (T.+T.+T.) ‘Harap etmek, yakıp yıkmak.’

“Ceyşi yakub cerrâr-ı guzzât kîş-i küffâr-ı buğatun diyârını nâr-ı kahr ile yakub dârü’l-küfrün **altın üstüne dönderdi**” (İK., 16. yy., s.143).

Amān eteğine yapış- (Ar.+T.+T.) ‘Bağışlanma dilemek.’

“Dört biş günde küffâr-ı eşrâr evc-i temerrüdden hazîz-i tezellüle düşüp **amān eteğine yapışmak** ardınca oldılar, miḳtâh-ı kal’ayı teslîm ittiler” (TEF., 15. yy., s. 202).

Arkasın yere getür- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“pehlivân-ı merg ü memât **arḳaların yere getürdüp** bî-nām u nişân itmişdür” (CT., 1577-1578, s. 465).

‘**Avf dizginin çek-** (Ar.+T.+T.) ‘Affetmek.’

“Hadd-i oldur ki bindükte gazab atına şahs kudreti mehmûzınıvü ‘**avf dizginin çeke**” (TEF., 15. yy., s.19).

Ayağı üzengide ol- (T.+T.+T.) ‘Tetikte olmak.’

“İşte sa’âdetlü Pâdişâh-ı cihânpenâh hazretleri leşker-i İslâm ile üstünüze kalkdı. **Ayağumuz üzengidedür** buyurdılar” (ST I., 16. yy., s. 12).

Başına dār et- (T.+T.+T.) ‘Yaşanmaz kılmak, huzursuz etmek.’

“Zirâ biz uyur ecderin kuyruğuna, basdık işte göresiniz ki, yarın evvel bahar olduk da Türk bu Belgrad’ı bizim **başımıza dar edüb** ve kızlarımız ve oğullarımızı alub bizim yaramız üzerine yaralar ursa gerekdir” (GSM., 1443-1444, s. 29).

Başsuz tayaksuz, elsüz ayaksuz kal- (T.+T.+T.+T.+T.) ‘Yenilmek.’

“*Mezkûr diyârun küffar-ı makhûrı başsuz tayaksuz, elsüz ayaksuz kalub mağlûb ve menkûb olmuşdı*” (İK., 16. yy., s. 143).

Baş taşa değür- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Değirdüñ düşmânuñ başın taşa*” (SN., 1490, s. 87).

Bedeninde kan kalma- (Ar.+T.+T.) ‘Korkmak, tedirgin olmak.’

“*Irakdan Uzun Hasan ol leşker-i deryâ-şânüñ emvâc-ı silâh u göricek bedeninde kan kalmadı*” (TB., 15. yy., s. 307).

Boğazı ele ver- (T.+T.+T.) ‘Ölmek.’

“*Tekür dahi ol araya kim erdi, boğazı ele verdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 26).

Boğazına dülbend tak- (T.+Far.+T.) ‘Ölümü göze almak.’

“*darb u harb itmek üzre ağalarına dahi kötek çalup, dülbendlerin boğazlarına takup, Kadiasker Efendiler, emr-i Pâdişâhî ile yerlerinden kalkup, karşı gelüp <<Maksûd nedir? Halife-i zemân Padişâhimuz size murâdınız üzre bahşış ve terakkî virelüm diyü buyurdılar, işte elimde hatt-ı hûmâyınlarıdır, nâmûs-i devleti a'dâ-i dîn içinde yıkman>> dimişler*” (ST I., 16. yy., s. 210).

Boku ağzına gel- (T.+T.+T.) ‘Korkmak, ödü patlamak.’

“*Yanko dedikleri mel'ün Paşa'nın otağında oturub garrâlanırken ve rakı şarab dedikleri herzelerden dürtlenirken ve sağa sola dolular in'âm ederken boku ağzına gelüb götünde olan kan çehre-i murdârına geldikde biraz tefekkür eyledi*” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Boyun uzamak ve bil бүк- (T.+T.+T.+T.) ‘Yenmek, üstün gelmek.’

“*Alem götrildi hem sancak dikildi*

Boyunlar uzadı biller бүкildi” (HN., 1414, s. 267).

Burnu büyü- (T.+T.) ‘Sınırını genişletmek, ilerlemek.’

“*amma bir dahi ardına dönüb Türk ile ceng eder mi ve ceng ettiği takdirce Türk'ün burnu büyür*” (GSM., 1443-1444, s. 59).

Burnı ovul- (T.+T.) ‘Yenmek, üstün gelmek.’

“Çün firengün gereği gibi **burnı ovuldu**, Ungurus’a dahi yetecekçe intikam oldu, bu kerre nevbet Arnavud vilayetinde serkeşlik iden ‘anûdlara değdi” (İK., 16. yy., s. 261).

Cân başına sıçra- (Far.+T.+T.) ‘Ölüm korkusu yaşamak.’

“Atını ve kendiyi ya[ra]layıp dönüp askerine ulaşmak isteyip, ar[a] yer kesildiği ecilden Sultan’ın **cân başına sıçrayıp**, bir iki yüz atlı birle heman dönüp İstanbul yolun tutup kaçdı” (NT.,1485-1493, s. 211).

Cân ber-cehennem ısmarla- (Far.+Ar.+T.) ‘(bk. Cānı cehenneme ısmarla-).’

“Yahşioğlu elçiyi laînün üzerine Sâmsüvâr bigi-Rüstem-i Nerimân gibi-hücum idüp üzerine at salup tiğ-i Samsâm’ıla yüzünde ve başında zahm urup ol zahmetden Yahşı oğlu kâfir helâk olup **cân ber-cehennem ısmarladı**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 158).

Cân boğaza takıl- (Far.+T.+T.) ‘Ölüm korkusu yaşamak.’

“Ya sizin hâliniz nice olur kim, kaçan sizün her birinize onar adam dolaşa deyüb, dahi bunun emsâli nice kelâm söyledi ki, küffâr-i hâkisârın **cânları boğazlarına takıldı** ve nice edeceklerini bilmediler” (GSM., 1443-1444, s. 20).

Cân cehenneme ısmarla- (Far.+Ar.+T.) ‘(bk. Cānı cehenneme ısmarla-).’

“Hak ta’âlâ kudretiyle maraz-ı azîm yetişip üç gün anda yatıp hicretin beş yüz seksen altısında **cân cehenneme ısmarladı**” (NT., 1485-1493, s. 16).

Cân bâzârı (Far.+Far.) ‘Can derdinde olma durumu.’

“Zirâ, ol demde **cân bâzârıdur** akıllar çak olur, hayran olup vecd olup mest deve gibi kendülerini bilmezler” (OT., 1502-1503, s. 139).

Cânına susa- (Far.+T.) ‘Ölmek istemek.’

“Ol **cânlarına susamışlara**, çeşme-sâr-ı tiğ-ı âbdârdan şarâb-ı bevâr tattururlar idi” (TEF., 15. yy., s. 141).

Cānı cehenneme ısmarla- (Far.+Ar.+T.) ‘Ölmek, cehennem ehli olmak.’

“Ve illa kâfir dahi yerinde urutururken **cânını cehenneme ısmarladı**” (LT., 1553, s. 157).

Cānlarına őd düşür- (Far.+Far.+T.) ‘Korku salmak.’

“İstanbul şehrinüñ üzerine geldiler, küffāruñ müşrikînüñ cānlarına őd düşürdiler”
(FSM., 15. yy., s. 136).

Çanına őd tıka- (Far.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Çanına ahl-i küfrün őd dıkarlar

Çanın u çanlığın ya’nî yıkarlar” (HT., 1530-1531, s. 231).

Çil yavrusu gibi kaç- (T.+T.+T.) ‘Dağılmak, korkup kaçmak.’

“Önlerinden çil yavrusu gibi kaçub târ-ü-mâr oldular” (İK., 16. yy., s. 170).

Defteri dürül- (Ar.+T.) ‘Ceza olarak fetih edilip alınmasına karar vermek.’

“Dürildi defteri her il ü şehriñ” (SN., 1490, s. 87).

Demürçi dükkânına dön- (T.+Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Kılıc bıçak pârelerinden hişâr demürçi dükkânına, belki demür kânına döndi”
(TB., 15. yy., s. 388).

Derisin birbirine dik- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Derisini birbirine dikdiler, keçelere kapladılar” (ÂPT., 15. yy., s. 16).

Deryâ yüzünün kurdu (Far.+T.+T.) ‘Deniz seferlerinde tecrübeli olan kişi, işin ehli.’

“deryâ yüzün tekbir âvâzıyla doldurup, gemilerimizün reisler başı dilâverleri deryâ yüzünün kurdu, korsanı Kemal Reis dahi ittifak edüp, deniz yüzünü dutup kâfirler gemilerini yöresine bakdurmayup yürütmez oldular” (OT., 1502-1503, s. 169-170).

Düşmān güldürme- (Far.+T.) ‘Yenilmemek, kaybetmemek.’

“Benüm düşmānımı güldürme bana” (SN., 1490, s. 96).

Ecel cāmın nüş eyle- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Ölmek.’

“Ve akabince Melik Ahmed Paşa dahi zecr u kahra tahammül itmeyüp, terk-i dünyâ idüp, ecel cāmın nüş eyledi” (ST I., 16. yy., s. 289).

Ecel yeli es- (Ar.+T.+T.) ‘Ölmek.’

“Çün kâfirlerün üzerine **ecel yeli esdi**” (OT., 1502-1503, s. 139).

El bir et- (T.+T.+T.) ‘Güç birliği yapmak.’

“Ümidüm budurur kim cümle leşker

*Benümle danışup **el bir ederler***” (HT., 1530-1531, s. 350).

Elek elek ele- (T.+T.+T.) ‘Köşe bucak taramak, düşmandan temizlemek.’

“Çünkü bu beğler vilâyet-i Varsag’ı **elek elek elediler**” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

El ele baş başa çat- (T.+T.+T.+T.+T.) ‘Birbirine destek olacak şekilde hücumla geçmek.’

“birbiriyle **el ele baş başa çatup**, döne döne birbirini aktarup dönderüp, kâfir çerisi gömgök âhen-pûş demüre gark olup” (OT., 1502-1503, s. 153).

Eliyle komuş gibi bul- (T.+T.+T.+T.) ‘Zorlanmamak, kolayca tespit etmek.’

“Ve nakle kâdir olmadukları esbâb ve erzâkların pinhân eyledükleri yerlerde asker halkı **eliyle komuş gibi bulup**, vâfir nefis zahîre çıkarup muğtenim oldılar” (ST I., 16. yy., s. 206).

Er gibi depren- (T.+T.) ‘Cesurca savaşmak.’

“Bu kerre Padişah buyurdu kim, yarın ‘al’es-seher ceng-i sultânî ve neberd-i hâkânîdir, göreyim sizi **er gibi deprenesiz**” (GSM., 1443-1444, s. 22).

Faşşâd tāsına döndür- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“Tîr-endâz serbâz u gâzîler sihâm-ı cân-sitân ve sinân-ı âteş-feşânla kal’anuñ için **faşşâd tāsına döndürdi**” (TB., 15. yy., s. 387).

Fitil yerine topa mîh kak- (Ar.+T.+T.+Far.+T.) ‘Teslim olmak, baş eğmek.’

“Hisarun halkı kapu açdı çıkıdı

Fitil yerine topa mîh kakdı” (HT., 1530-1531, s. 298).

Fitne çömlleklerin âteşe ko- (Ar.+T.+Far.+T.) ‘Ortalığı karıştırmak, azdırmak.’

“ve âhir’ül-emr barışık ahvâline muttali’oldukda ol bî-dîn yine **fitne çömlleklerin âteşe koyub** fitne çorvasını gereği gibi kaynadub âhir’ül-emr akl-i [pür] teşvişi şuna erdi ki, yine Karaman-oğlu’nu azdura ve emr edüb” (GSM., 1443-1444, s. 33).

Fitne çorvasını gereği gibi kaynat- (Ar.+Far+T.+T.) ‘Ortalığı karıştırmak, azdırmak.’

“ol bî-dîn yine fitne çömlleklerin ateşe koyub **fitne çorvasını gereği gibi kaynadub** âhir’ül-emr akl-i [pür] teşvişi şuna erdi ki, yine Karaman-oğlu’nu azdura ve emr edüb Karaman-oğlu’na nâmeler yazub” (GSM., 1443-1444, s. 33).

Ğalbıra dön- (Ar.+T.) ‘Delik deşik olmak.’

“Tüfenk mühresinden çârhî kalkanlar pervîzenler olup, okdan **ğalbıra döndi**” (TB., 15. yy., s. 395).

Ğalbire döndür- (Ar.+T.) ‘Delik deşik etmek.’

“Ve lukam-zenler yerbû’-vâr yiri **ğalbire döndürüp**, bünyâd-ı Kal’a-i Damâvend-mânende kendesinden rahneler peydâ eylediler” (TB., 15. yy., s. 269).

Ğazâ kanıyla elin yüzün yu- (Ar.+T.+T.+T.+T.) ‘Savaşmak.’

“ve Turhan Beğ ve Evrenos Beğ oğlu Ali Beg, gâzi beğler **gazâ kanıyla elin yüzün yuyanlar**, otuz kırk bin mikdârı akıncıyla her bir uç beğlerine Evrenos Beg akıncı koşup” (OT., 1502-1503, s. 57).

Gömgök âhen-püş demüre ğarķ ol- (T.+Far.+T.+Ar.+T.) ‘Tamamen zırh giyinmek.’

“döne döne birbirini aktarup dönderüp, kâfir çerisi **gömgök âhen-püş demüre ğarķ olup**, gaziler dahi kâfirlerin cebesine cevşenine, topuna, tüfengine, bakmayup, göze göz yüze yüz meydana girdiler” (OT., 1502-1503, s. 153).

Gömgök demüre ğarķ ol- (T.+T.+Ar.+T.) ‘Tamamen zırh giyinmek.’

“Üç dört yüz top arabalarıyla çekilüp çerisi **gömgök demüre ğarķ olmuş**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Götünde olan kan çehre-i murdârına gel- (T.+T.+T.+Far.+Far.+T.) ‘Korkmak, ödö kopmak.’

“Yanko dedikleri mel’ün Paşa’nın otağında oturub garrâlanırken ve rakı şarab dedikleri herzelere dürtlenirken ve sağa sola dolular in’âm ederken boku ağzına gelüb götünde olan kan çehre-i murdârına geldikde biraz tefekkür eyledi” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Götüne bakarak yürü- (T.+T.+T.) ‘Yenilmek, kaçmak, çekilmek.’

“Küffâr gördü kim, bu lokma yutulmaz, **götüne bakarak** alub yürüyüverdi” (GSM., 1443-1444, s. 54).

Gövdeyi kan götür- (T.+T.+T.) ‘Çetin, çok ölümlü bir savaş olmak.’

“şol denli ceng etdiler ki, **gövdeyi kan götürüp**, küşterden püşter olup bir kırân-ı azîm oldu ki, ol esnâda Mihal Beğ oğlu ceng içinde Mûsâ Beğ katına gelip eyitildi ki: ‘Bana birkaç yarar yoldaş koş ki, varıp karındaşın Sultan’ı birez sıkıp, âlemi anun gözüne tar edem’dedi” (NT., 1485-1493, s. 210).

Göz açdurma- (T.+T.) ‘Fırsat, aman vermemek.’

“**Gözün açdurmayup** Tatar’ı karvadı” (ÂPT., 15. yy., s. 38).

Göz dik- (T.+T.) ‘Savaşıp almak istemek.’

“Heman Boğdan-ili ‘ne **dikdi gözi**” (SN., 1490, s. 87).

Gözine ejder-i heft-ser görün- (T.+Far.+Far.+Far.+T.) ‘Gözü korkmak, tedirgin olmak.’

“Mûsâ Nebî’nüñ - ‘aleyhi’sselam- ‘asâsı bigi küffârüñ **gözine ejder-i heft-ser görünürdî**” (FSM., 15. yy., s. 134).

Gözine kestir- (T.+T.) ‘Uygun bulmak, elverişli görmek, cesaret etmek.’

“Sultan Yıldırım Han Timur Han’ı hiç **gözine kestirmezdi**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 38).

Gözi kork- (T.+T.) ‘Çekinmek, tereddüt etmek.’

“kapudan mânî’olup, top atdırmayup, <<Kara görünür yerde ceng olmaz askerün **gözi korkmuşdur**, ceng-âzmâ kimsemüz kalmamışdur” (ST I., 16. yy., s. 87).

Gözi yeñme- (T.+T.) ‘Cesaret edememek.’

“*Gözi yeñmedügi ecilden yine mukayyed olmadı*” (TB., 15. yy., s. 167).

Gözi yîñ- (T.+T.) ‘Cesaret etmek, göze almak.’

“*Bu kerre tamām gāzîlerün gözleri yîñdi*” (FSM., 15. yy., s. 400).

Göz karart- (T.+T.) ‘Korkmamak, her şeyi göze almak.’

“*içerüden taşradan iki leşker birbirini kovup kırup Yanko mel’un bile hisardan çıkup kâfir çerisi ve leşkeri dinç ve çokluk olup gelüp bizüm büyük top üzerine göz karardup yürüyüp hücum edüp top yasup arada şol kadar cenk oldu kim, vasfa kâbil değildir*” (OT., 1502-1503, s. 101).

Göz kulak tut- (T.+T.+T.) ‘Tetikte olmak, temkinli olmak.’

Şehr-i Kütahiyye’de temekkün idüp etrafa göz kulak tutmak buyurıldı. (KA., 1592-1598, s. 8).

Göz yumma- (T.+T.) ‘Korkmamak, çekinmemek.’

“*Zirih-kirdâr: Siper-vâr yüz çevürmezler ve tevâtür-i tîrden zirih-kirdâr göz yummazlar*” (TEF., 15. yy., s. 80).

Hâke beraber it- (Far.+T.+T.) ‘Yerle bir etmek, yok etmek.’

“*dilâverân-ı Tatar bâ-vucûd-ı killet ile tîr-bârân idüp nicesin hâke beraber idüp, âhir küffâr-ı bed-girdâr çok olmağla alayların ayırmayup bir yerden hücum*” (ST I., 16. yy., s. 402).

Harman-ı hayâtı havâ’y-ı fenâ’ya savur- (Far.+Ar.+Ar.+Ar.+T.) ‘Öldürmek, yok etmek.’

“*Saf şiken dilîrler sinân âteş-bâr ve şimşîr-i âbdârla düşmen-i hâksârın üzerine at salub bâd-ı sarsar gibi nice bed-nihâdun Harman-ı hayâtı havâ’y-ı fenâ’ya savurdu*” (İK., 16. yy., s.170).

Hazân yaprağı gibi toprağa düşür- (Far.+T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Şimden sonra öldüğüme gam yemem ki, bunca küffâr-ı hâkisârı hazân yaprağı gibi toprağa düşürdüm ve eğer atım tekerlenmiyeydi başım alup gene çıkmış idim*” (GSM., 1443-1444, s. 20).

Heybet al- (Ar.+T.) ‘Korkmak, çekinmek.’

“İmdi olası budur kim, ba’d’el yevm biz biribirimizden ayrılmayalım ve her nereye gidersek bütün askerimizle gidelim kim, Türk bizden **heybet alub** kaçalar deyüb dahi buna göre nice herze yemekde” (GSM., 1443-1444, s. 47).

Hîle vü mekr atına bin- (Ar.+Ar.+T.+T.) ‘Aldatmak, hile yapmak.’

“Mahmûd Pâşa niçe güzîde beğler ile ve Rûm-ili beği Hâs Murâd ba’zı üründü asker ile düşmenden yana çarptılar. Düşmen hûd **hîle vü mekr atına binmiş** idi, at başın kafâsına döndürdi ve kaçtı” (TEF., 15. yy., s. 160).

Hıyâr gibi toğra- (Far.+T.) ‘Öldürmek, yok etmek.’

“Her kankı alayına uğradılar ise tîğ-ı hûn-bâr ile **hıyâr gibi toğradılar**” (TEF., 15. yy., s. 114).

Hûn ile el boyama- (Far.+T.+T.) ‘Öldürmemek.’

“Zulm itidiler veli kânun-ıla

Ellerin boyamadılar hûn-ıla” (İN., 1410, s. 431).

Hûnile el yu- (Far.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“**Elerini yumadılar hûnile**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 3).

Huşûmet siperi sal- (Ar.+Ar.+T.) ‘Düşmanca hareket etmek, saldırıya geçmek.’

“Hasîn yerlerde yağ ilik ayağı üzerine turan tâğîler **huşûmet siperin salub** ‘adâvet yayın yasdılar” (İK., 16. yy., s. 161).

İpe diz- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“ve ol kırdukları kâfirlerin burunların kesdiler, **iplere dizdiler**, hünkâra bile göndürdiler kırılan kâfirün adedi ma’lum olsun için” (ÂPT., 15. yy., s. 319).

İp at- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Hemen ivmiş , hisarun üzerine çıkup hisarun bedenlerine **ipler atup** Müsülmanlar salkım saçak oldu” (ÂPT., 15. yy., s. 328).

İş baştan aş- (T.+T.+T.) ‘Zora girmek, kaybetmeye başlamak.’

“Çü kâfir gördi kim **iş başdan aşdı**” (SN., 1490, s. 71).

İşige ser ko- (T.+Far.+T.) ‘İtaat etmek, baş eğmek.’

“*Sürüp yüzini **kodı işige ser***” (SN., 1490, s. 69).

İşin bitir- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Ulubat tekürün aman vermeyüp ol sâ’at **işin bitürdiler***” (ÂPT., 15. yy., s. 61).

İt yeder gibi yet- (T.+T.+T.) ‘Tasmayla gezdirmek.’

“*Uzun Hasan’dan gelen Yusuf İmirze’yi, ki Hasan-ı Dıraz’ın ammusı oğludur, tutup boynuna ip dakıp **it yeder gibi yedile***” (NT., 1485-1493, s. 320).

İzhâr-ı şâ‘câ’at it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yiğitlik, cesaret göstermek.’

“*Savaşda **izhâr-ı şâ‘câ’at iden** dilaverlere ki yoldaşlıkları tertib olunmuşdı*” (İK., 16. yy., s. 403).

Kaçmağa yüz tut- (T.+T.+T.) ‘Savaş meydanını terk etmeye mecbur kalmak.’

“*Gömgök demürlü kâfirler atı tonlu ve kendü tonlu girüsüne dahı dönmeğe mecâlleri yok; **kaçmağa yüz tutdılar***” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 118).

Kâfir kanına susa- (Ar.+T.) ‘Savaşmayı arzu etmek, istemek.’

“*Bu şevketle gelüp Çirmen karşusunda konup, kendülere mağrur olup dururken, bu taraftan Lala Şahin gazileri cem edüp, Rum-ili ser-hazları gazâda **kâfir kanına susayanlar** hazır olup Allah’a tevekkül edüp*” (OT., 1502-1503, s. 26).

Kan gövdeyi götür- (T.+T.+T.) ‘Çok fazla ölüm olmak, kırılmak.’

“*Gördü kim, leş leşe dayanmış ve **kan gövdeyi götürmüş**, ol kadar kâfir kırılmış kim, hadd u hesabını Allâh bilür ve oradan küffâr-ı hâkisârın ordusuna gelüb teferrüc eyledi*” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Kanı yere kar- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek, kan akıtmak.’

“*Karamanîlerin kanın, Allah buyurursa, **yere karam***” (NT., 1485-1493, s. 97).

Kanını Ceyhün et- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eyitdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağrını hûn ve **kanını Ceyhün edip** bağarsakların perrân ve başlarını top gibi galtân edevüz’*” (NT., 1485-1493, s. 121).

Kanla yu- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Topların tüfeklerin ve sâyir âlat-ı kâr-zârların alıkodılar, orduları yerin ki elfeleriyle murdar olmuşdı, **kanla yudılar**” (İK., 16. yy., s. 247).

Kan kaçan- (T.+T.) ‘Çok korkmak, altına yapacak kadar korkmak.’

“Küffâr ve müşrikîn -demmerahumu’llāhu-hayfindan **kanlar kaçandılar**” (FSM., 15. yy., s. 302).

Kan kus- (T.+T.) ‘Yenilmek, sıkıntılı bir duruma düşmek.’

“**Kan kusar** oldur ufuk üzre müdâm” (DE., 1465, s. 56).

Kara yer it- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Ol kenarlarda bir nice beceneyi dahi zarb-ı destle teshir idüb ehl-i harb olan bed girdarlarını **kara yer idüb** vücûd-ı bi-sûdlarınun harmanın nâr-kahr ile yakdılar” (İK., 16. yy., s. 270).

Karın ağrısına uğra- (T.+T.+T.) ‘Tedirgin olmak, endişeye kapılmak.’

“Kaçan kim Semendire Vilkoğlu’nun elinden çıkıcak içine ehl-i İslâm dolıcak cemî-i küffâr **karın ağrısına uğradılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 173).

Kayışı üzengü ipinden ol- (T.+T.+T.+T.), ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Kaltak eyerlû, yırtmac kürklü, yormac kuşaklu, kabalak dülbendlü, **kayışı üzengüsünün ipden, kılıcı bağı ipden. Turgutlu’nun at uğrularını devşürüp göndürmüş.**” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Ķazā kemeri bağla- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaş için hazırlanmak.’

“Biline **Ķazā kemeri bağlanmış, Ķulağına kader halkasın daĶmış, şöyle ki şā’ika-i zübānından işidilürdi**” (FSM., 15. yy., s. 134).

Kazdığı kuyuya düş- (T.+T.+T.) ‘Yaptığı hileyle karşılaşmak.’

“Eğerçi sözi dilîrâne idi velâkin Sipâhî ve Yeniçeri sözün eslemeyüp, nüfûsı olmadı. Leşker nâ-fermânlık eylediler. Ķakıbet ukubete giriftâr olacağın anladı. Evvel düşmeni za’if ve hor yledim, zafer buldum diyüp emn üzre olmuşdı. **Kazdığı kuyuya kendüzi düşdi**” (ST II., 16. yy., s. 491).

Kefen iğnesi dik- (Ar.+T.+T.) ‘Öldürmek, yok etmek.’

“*Kefen iğnesi dikmekle mülakkab tâze sipâhî celeb, Sipâhî oğlanları kâtibi iken Alaman-oğlu nâm Yahûdî eliyle içerü harem-i muhterem cânibine mâl-ı ferâvân isâl eyleyüp*” (ST I., 16. yy., s. 314).

Kemer bağla- (Far.+T.) ‘Savaş için hazırlanmak.’

“*Dilîrân cengiçün bağlar kemerler*

Kaçacak yer gözedürler kem erler” (HT., 1530-1531, s. 44).

Kılıca alef ol- (T.+Ar.+T.) ‘Ölmek, yok olmak.’

“*Hem Tatar hem Türk olıban telef*

Kılıcına oldılar anun alef” (İN., 1410, s. 440).

“*Kaltak eyerlü, yırtmac kürklü, yormac kuşaklu, kabalak dülbendlü, kayış üzengüsünün ipden, kılıcı bağı ipden. Turgutlu’nun at uğrularını devşürüp göndürmüş.*” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Kılıç kuşan- (T.+T.) ‘Savaş için hazırlanmak.’

“*Kuşandı din kılıcın bele Osman*” (ÂPT., 15. yy., s. 9).

Kılun kestirme- (T.+T.) ‘Zarar gelmesini engellemek.’

“*Hacı İvaz Paşa bir kişinin bir kılın kesdürmedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 131).

Kızıl kana boyan- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Gazilerin ele aldıkları ala kalkanları berk-i lâle-i ter gibi kızıl kana boyandı*” (İK., 16. yy., s.147).

Kızıl kana ğarķ ol- (T.+T.+Ar.+T.) ‘Savaş sırasında düşman kanını akıtmak.’

“*Ya’kub Paşa dedi kim: ‘Cenk yüzünde cenk ederken kızıl kana ğarķ olmuşken, leşkerden çıkup öyle namazını ve ikündü namazını kazaya komadum’dedi. Varup gazâ cengine girdüm’dedi*” (OT., 1502-1503, s. 139).

Kızıl yeşil tonlar giy- (T.+T.+T.+T.) ‘Ölmek.’

“*Hazine-î âlem-i sehâddetten kızıl yeşil tonlar giymekte, ya’ni şehâdet*” (TEF., 15. yy., s. 59).

Ğulağı kadeş ħalkasın dağ- (T.+Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş için hazırlanmak.’

“Biline ħazā kemerin bağılanmış, **ğulağına kadeş ħalkasın dağımış**, şöyle ki śā’iħa-i zübānından işidilürdi” (FSM., 15. yy., s. 134).

Kuş uçmaz, ādem geçmez [yer] (T.+T.+Ar.+T.) ‘İssız bölge.’

“İshāk Beg oğı İśā Beg ve Mihal- oğı Ali Beg ve Develi-oğı Umur Beg didiler ki: “Bu derbendlerden şimdi **kuş uçmaz, ādem geçmez**; zirā hem kışdur, hem yollar bağılanmışdur” (TB., 15. yy., s. 292).

Kuş uçurma- (T.+T.) ‘Çok dikkatli davranmak.’

“Nesr-Ve mukābilindeki Yenice-kal’a tarafından bu nev’a hisār-beççe ve toplar kuruldı; boğazı kestiler. Şöyle ki, Ak-deniz’den Kara-deniz’e **kuş uçuramazlar**” (TEF., 15. yy., s. 45).

Ğuvvet-i ħalb gel- (Ar.+Ar.+T.) ‘Ğüçlenmek, cesaretlenmek.’

“Anlaruñ geldüğinden Boğdan’a bir derece **ğuvvet-i ħalb geldi** ki ħüyā hep Urum-ili’askeri yanına geldi” (TB., 15. yy., s. 369).

Kuyruk göte sıkışıp kaç- (T.+T.+T.+T.) ‘Yenilmek.’

“Kıral dahi cemī’ağırğını biragup, **kuyruk göte kısıp kaçıp** gücile baş kurtardı” (NT., 1485-1493, s. 259).

Külüñi göge savur- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Şöyle kim mukābil olup cenk itmek tedārükin idecek olursañ, biñ ‘Oşmanlu’ya bir ħaramanlu degmeye ve ‘askerüñden bir dil çıkmaya; seni ve ‘askerüñi tozudup **külüñi göge savurular**, diyü haber virdüler” (FSM., 15. yy., s. 88).

Ocak söyündür- (T.+T.) ‘Yok etmek, kökünü kurutmak.’

“Yıldırım Han eyitdi: “ Hey Han! Senden dileğüm budur kim, benüm **ocağımı söyündürmeyesin**” (OT., 1502-1503, s. 39).

Oklanmış toñuz gibi yürü- (T.+T.+T.) ‘Sinirle, düşünmeden hareket etmek, hücumla geçmek.’

“bu taraşdan Derencil Ban-ı la’in dahi gelüp alaylarını yasayup **oklanmış toñuz gibi yürüdü**” (OT., 1502-1503, s. 137).

Ödlerini sındır- (T.+T.) ‘Korkutmak, tedirgin etmek.’

“*gafil olman deyüp, bunlara bu haberi viribiyüp, bunların **ödlerini sındırıp**, bunlar bu havfda iken, girü haberler gönderüp gitmek ardınca olun deyüp*” (OT., 1502-1503, s. 153).

Saç saça olup yoluş- (T.+T.+T.+T.) ‘Bire bir savaşmak.’

“*Arabalar içine koyulub kâfirle **saç saça olub yoluşdılar***” (İK., 16. yy., s. 409).

Saç saça sakal sakala ol- (T.+T.+T.+T.+T.) ‘Bire bir savaşmak.’

“*Ceng-i garîb şöyle vâk’ı olur idi ki, mağâra ağzında çün gazîler nev’-i zafer bulup kılıç kılıca, belki **saç saça, sakal sakala olurlar idi***” (TEF., 15. yy., s. 125).

Salkım saçak ol- (T.+T.+T.) ‘Dağılmak.’

“*Hemen ivmiş , hisarun üzerine çıkup hisarun bedenlerine ipler atup Müsülmanlar **salkım saçak oldu***” (ÂPT., 15. yy., s. 328).

Şehâdet kapusından dâr-ı cinâna dâhil ol- (Ar.+T.+Far.+Far.+Ar.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“*nâgehânî kal’anun bir cânibi havaya çıkup leşker-i İslâm’dan ol mahalde bulunan guzât-ı İslâm **şahâdet kapusından dâr-ı cinâna dâhil oldukları** haberler hikâyet olundu*” (ST I., 16. yy., s. 335).

Şarâb-ı bevâr tattur- (Ar.+Far.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Ol canlarına susamışlara, çeşme-sâr-ı tîğ-ı âbdârdan **şarâb-ı bevâr tattururlar idi***” (TEF., 15. yy., s. 141).

Tağ taş sök- (T.+T.+T.) ‘Harap etmek, yok etmek.’

“*O yirüñ **tağın ve taşın sökerler***” (SN., 1490, s.101).

Tu’ma-i şemşîr ol- (Ar.+Far.+T.) ‘Yok olma, ölme.’

“*Ardlarından ta’kîb olunup yetişdikleri ve yarar âdemleri **tu’ma-i şemşîr** olup ve İslâm Giray Han kemâ-kân hânlık tahtında kâmrân oturup, cümle leşker-i Tatar bende-i fermân olup, kemâl-i itâ’at ve inkıyâdları mukarrerdür, Keefe cânibine geçmeğe ihtiyâc kalmadı*” (ST I., 16. yy., s. 152).

Ṭu'me-i ejder-i şemşîr it- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“*Hordelerin esîr idüp, sâl-horde hoyrâdların **ṭu'me-i ejder-i şemşîr itdiler***” (TB., 15. yy., s. 293).

Ṭu'me-i ziyâb u keftâr eyle- (Ar.+Ar.+Far.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“*Ḥaylî küffârî şemşîr-i âb-dâr ile **Ṭu'me-i ziyâb u keftâr eylediler***” (TB., 15. yy., s. 276).

Ucuz kurtul- (T.+T.) ‘Tehlikeli bir durumdan kurtulmak.’

“*kargaşa ile Tiflis’e giden kul mevâcibin yağmalayup ve ortalıktan Minûçuhr la’în dahi **ucuz kurtulup** ve sû-i tedbîrleri mukâbelesinde beğlerbeğîlerün ikisi de ma’zûl buyurılıp*” (ST I., 16. yy., s. 138).

Uyur ecderin kuyruğuna bas- (T.+Far.+T.+T.) ‘Kızdırmak, hiddetlendirmek.’

“*Zirâ biz **uyur ecderin kuyruğuna**, basdık işte göresiniz ki, yarın evvel bahar olduk da Türk bu Belgrad’ı bizim başımıza dar edüb ve kızlarımız ve oğullarımızı alub bizim yaramız üzerine yaralar ursa gerekdir*” (GSM., 1443-1444, s. 29).

Varup vurmak, yakup yık- (T.+T.+T.+T.) ‘Fetih hareketleri yapmak.’

“*Çün bu kal’alar feth olındı, yine akın emr idüp, Fîrûz Beg-oğluna haylî akıncı koşup, cemî’Vulk-oğlı’nuñ taht-ı tasarrufında olan ilini günini **varup vurdu, yakup yıkdı***” (TB., 15. yy., s. 272).

Velvele bırak- (Ar.+T.) ‘Korku salmak, gürültü patırtıya yol açmak.’

“*ve andan sonra Rum-eli’ne geldi. Ve Laz vilayetine vardı. Güğercinlik’i feth etdi. Ungurus’a akin verüp Ungurus vilayetine **velvele bıraktı***” (OT., 1502-1503, s. 31).

Velvele düş- (Ar.+T.) ‘Korku duymak, tedirgin olmak.’

“*Acem vilayetine **velvele düşüp** yürüyüp bir nice vilayetinden alup Karahisar derler anı aldı, ve şap ma’deni dahi anda olurmuş anı dahi alup ve bu taraftan Uzun Hasan dahi gayrete gelüp*” (OT., 1502-1503, s. 108).

Velveleye koy- (Ar.+T.) ‘Korku salmak, gürültü patırtıya yol açmak.’

“*Yuvan vilâyetini **velveleye koyup** harâba verüp gâret edüp, erkeklerini kılıçdan geçirüp dişîlerini esir edüp*” (OT., 1502+1503, s. 55).

Yakası düşmen eline gir- (T.+Far.+T.+T.) ‘Esir düşmek.’

“Yüğürdiler, elleri dünyâ eteğine irmedi; belki **yakaları düşmen eline girecek** mahûf yire düştüler” (TEF., 15. yy., s. 58).

Yaka ver- (T.+T.) ‘Yakalanmak, ele geçmek.’

“Hey, Murad Bağ! Gel suyu geçmiyelim, gâfil olup düşmene **yakamız vermeyelim**” (NT., 1485-1493, s. 322).

Yan çiz- (T.+T.) ‘Yanlış yapmak, verdiği sözü tutmamak.’

“ve Turahan Beğ’in **yan çizdiğin** ve Hasan Beğ oğlu İsâ Beğ ne vechile şehîd olduğun Pâdişâh’a beyân eyledikde, Pâdişâh buyurdu ki, ya siz çünkü gördünüz kim, küffâr-i hâkisâr mubâlaga çokdur” (GSM., 1443-1444, s. 13).

Yayı dürüst çeküb okı toğrı at (T.+Far.+T.+T.+T.+T.) ‘Hakkıyla görevi yerine getirmek.’

“**Yayı dürüst çeküb okı toğrı atmakdur**” (İK., 16. yy., s. 381).

Yürekler deprenmek etler ditre- (T.+T.+T.+T.) ‘Korkmak, endişe duymak.’

“Griler kopdu hem oynadı atlar

Yürekler deprenüp ditredi etler” (HN., 1414, s. 267).

Yüz ağart- (T.+T.) ‘Galip gelmek, muzaffer olmak.’

“Karındaşı İskender Beğ’le Kara Halil nâm bir dilâveri ki kande varsa **yüz ağardurdu**” (İK., 16. yy., s. 169).

2.12. Dost/ Dostluk Belirten Sözcükler:

Alaca dostluk (T.+T.) ‘İki yüzlü, kötü dostluk.’

“ve illâ **alaca dostluğla** alaca düşmanlığı elden komadılar” (ÂPT., 15. yy., s. 273).

Birlük et- (T.) ‘Benzer bir emel uğrunda hareket etmek.’

“Eyitdi: ‘Oğul, dilersen kim bu vilâyet sizün elünüzde kala. Osmanlu’yile **birlük edün**’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 78).

İl (T.) ‘Dost.’

“**İl** misiniz, yagı mısınız? ” (NT., 1485-1493, s. 198).

İttifak (Ar.) ‘Anlaşmak, uyuşmak, bağdaşmak.’

“Bu tarih ehlinün **ittifâkıyle** şöyle vâkı’olundu, dirler. Biz gine söz evveline geledüm. Bu şehrin bina olmasına sebep neyidi, takdir bu olsa gerekdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 82).

Müdārā et- (Ar.+T.) ‘Dost gibi görünmek, geçici barış içinde olmak.’

“Anun kâfirleriyle **müdārā edüp**, otururlaridi” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Müttefik (Ar.) ‘Bağlaşmış, birleşmiş, anlaşmış, fikirce beraber olan.’

“Cimbin kal’ası’nun kâfirleri, gâzilerle **müttefik** oldular” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

Yoldaşlık et- (T.+T.) ‘Yol arkadaşlığı etmek.’

“Ahir Turhan Beğ **yoldaşlık etmeyüp** akıncılara istimâlet verüp cevablaşup dedi kim: ‘Bunlar bir avuç kâfirdür, bunları dağıdup sonra varup her birinüz çiftünüz süregidüp varun’ deyüp” (OT., 1502-1503, s. 59).

Yoldaşlık itme- (T.+T.) ‘Yol arkadaşlığı etmemek.’

“Rûm İli çerisiyle varup uğraşup Turahan **yoldaşlık itmeyüp** Kâsım Paşa’ya şikest vâkı olındı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 114).

2.13. Düşmanı Niteleyen Sözcükler:

‘Adâ (Ar.) ‘Zalim düşman.’

“Girüp ol cenge **‘adâyı** utardı

Cihanun fikrile elin tutardı” (HN., 1414, s. 272).

‘Adâvet (Ar.) ‘Düşmanlık.’

“Sabıkda bununla **adâveti** ve husumeti külli olup, Yahşioğlu’nun ardınca havâle olup fırsatın gözedüp, evveliden dahi mâcerâ-yı kudûreti vardı” (OT., 1502-1503, s. 123).

‘Adû (Ar.) ‘Zalim düşman.’

“**Adû** seksen bin artukdur yığılmış

Buna karşı gelür iller tagılmış” (HN., 1414, s. 261).

Afarīt (Ar.) ‘Şeytan, düşman için söylenen bir söz.’

“Bu gurûr-ı gayret-i câhiliyyet iktizâsınca, niçe **afârîti** ve niçe kudurmuş iti, kendülerin ve atların ez-pây tâ-be-fark âhene gark idüp” (TEF., 15. yy., s. 50).

Ağır düşmân (T.+Far.) ‘Zorlu düşman.’

“Çavuş Beğ baş kaldurub eyitti kim, benim bildüğim budur ki, bu bizim üzerimize gelen düşman gâyet **ağır düşmândır**” (GSM., 1443-1444, s. 43).

Ağyâr (Ar.) ‘Düşman.’

“Bu sırrı tuymasun key sakla **ağyâr**” (SN., 1490, s. 41).

Ahmağ zâlim (Ar.+Ar.) ‘Akılsızca davranan zulmeden anlamında düşmanı niteleyen bir söz.’

“Şol **ahmağ zâlimin** etdiği işi görün ki, ben Hak ta’ala yolunda din gayretine çalışıp iklimi koyup bir aylık yol kafir içine girip gece ve gündüz ömrümü gazaya sarf etmege niyyet kılıp” (NT., 1485-1493, s. 92).

Alaca atlu kâfir (T.+T.+Far.) ‘Süvarî düşman askeri.’

“Her kapusundan bin **alaca atlu kâfir** çıkardı” (LT., 1553, s. 156).

Alaca düşmânlık (T.+Far.) ‘İki yüzlü, kötü düşmanlık.’

“ve illâ alaca dostluğla **alaca düşmânlığı** elden komadılar” (ÂPT., 15. yy., s. 273).

Anadolu seki (T.+T.) ‘Anadolu köpeği, düşman için söylenen bir söz.’

“Hep cümlesi geldi deyü haber verildikde, Pâdişâh gazab nâk olub buyurdi ki, çağırın bana ol **Anadolu seklerini** dedikde, fi’l-hal karşısında hâzır eylediler” (GSM., 1443-1444, s. 28).

Arkası kalın düşmen (T.+T.+Far.) ‘Güçlü destekçisi olan düşman.’

“Hing-ı sebük pây ve tîğ-i tenük-rûyla çün ol **arkası kalın düşmenün** yüzün dönderdiler” (İK., 16. yy., s. 159).

‘Asâkir-i mela’în (Ar.+Ar.) ‘(Lanetlenmiş) Düşman askeri.’

“emr eyledi, kecenek harbîlere turra uruldu ve bir kerre şevkle Allâh Allâh deyüb ol azametlü **‘asâkir-i mela’îne** kendisini urdu” (GSM., 1443-1444, s. 9).

‘**Asker-i kral** (Ar.+Slav.) ‘(Krala ait olan ordu) Düşman ordusu.’

“derhal ‘**asker-i kraldan** bir güruh-ı mekruh, ol köpriyi kesdiler” (KA., 1592-1598, s. 126).

‘**Asker-i menhūs** (Ar.+Ar.) ‘(Uğursuz ordu), düşman ordusu.’

“Kral-ı Üngürüs bazı ‘**asker-i menhūs**la hazret-i şehryar-ı cihan mübaşir-i feth-i mülk-i Bogdan iken, Nehr-i Tuna kenarında Morava Suyı’na muhabil Kumluca dimekle marūf mahallde ki, dahil-i memalik-i İslamiyyedür” (KA., 1592-1598, s. 169).

Ayruk (T.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Yürü, **ayruk** bu arada durma, ki sana ziyanım dokunur” (NT., 1485-1493, s. 49).

Ayruk ayak (T.+T.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Leşker-i islâm elbir edüb cümle bir yerden tekbîr idüb hamle idince ol bed fercâmlarun **ayruk ayakları** dirmedi” (İK., 16. yy., s.137).

‘**Ayyār** (Ar.) ‘Hilekâr anlamında düşman için kullanılan bir söz.’

“Bağdad ‘**ayyârları**, Acem kallâşları, Varsak harâmisi, Germiyan ugrıları Karaman kulmaşları, Rum vilayeti gazileri bunlarınla çıkışmak olmaz” (OT., 1502-1503, s. 122).

A‘zamü’l-eşirrâ (Ar.+Ar.) ‘En kötü, en şerli olan.’

“Temür **a‘zamü’l-eşirrâyı**” (ÂPT., 15. yy., s. 104).

Azğun tã’ife (T.+Ar.) ‘Yoldan çıkmış kişiler.’

“Ol **azğun tã’ifeyi** aradan getürmek için evvel ol Olama Beğ’e Kara Hamid cânibinde sancak virildi. İstanbul’dan gönüllü yazup asker idinüp sancağına vardı. (ANT (Giese), 15. yy., s. 143).

Azılu toñuz (T.+T.) ‘(Gözü dönmüş, azgın domuz), düşman için söylenen bir söz.’

“Davud Paşa’nın üzerine yürüdiler, seylvâr cûş etdiler; ol şir-i diliri ara yereler, **azılu toñuz** gibi dört yanadan aldılar” (İK., 16. yy., s. 295).

Azmiş (T.) ‘Yoldan çıkmış kişiler.’

“Ol zamandan berü **azmışlardur**. Bir dürlü mezheb, bir dürlü dil söylemişlerdür, hayinlerdür, merriklerdür” (OT., 1502-1503, s. 131).

Aznavur (Erm.) ‘Cüsseli, azgın anlamlarında düşman için kullanılan bir söz.’

“Kızılbaş melâ’inün der-zencîr olanlarının ikibinden ziyâdesinün boyunları urulup ve ne denlû müsellâh cebelû Gürci **aznavurları** ve kâfirleri ele girdiyse heman dirile” (ST I., 16. yy., s. 119).

Baldırı tolaklu (T.+T.) ‘(Baldırına çuha, şayak, aba türünden uzun ve ensiz kumaş parçası bağlayanlar), düşman için söylenen bir söz.’

“şehri yağma ve talan edüp gidüp, Yusufca Beğ kahpe-zen kırıklar, yülükler, **baldırı tolaklular** ile çerisiyle Karaman vilayetine ol tarafa varup, ol taraftan Karaman beği, Sultan Mehmed oğlu Sultan Mustafa Beğ Çelebi Karaman leşkeriyle, Anadolu beğlerbeğisi Davud Paşa Anadolu leşkeri ile varup Yusufca Beg kahpe-zen üzerine şeb-hûn edüp Yusufca Beğ çerisini, kırklar leşkerini târmâr edüp sıyup Sultan Mustafa ve Davud Paşa gayret ve hamiiyet edip kırklar, **baldırı tolakluları** leşkerini dağıdup perakende edüp kovup kırup, Yusufca Beğ kahpe-zeni diriyle dutup esir edüp bir nice ekâbir beğlerinden bile dutup Sultan Mustafa’ya getürdiler” (OT., 1502-1503, s. 108).

Baltacı kâfir (T.+Ar.) ‘Balta kullanan düşman askeri.’

“Yol arıtmağ için ihzâr alınan beş altı bin **baltacı kâfiri** yeniçeri tavrında önce yürüdüb ol’acib hilkatlerle leşker-i heybet-eser bir garîb mehîb hey’ete girdi” (İK., 16. yy., s.146).

Bân-ı kaltabân (Far.+Far.) ‘Hileci, namussuz, yalancı anlamlarında düşmanı nitelemek için söylenen bir söz.’

“Bile anda ol Milôş **Bân-ı Kaltabân**” (DE., 1465, s. 27).

Bebr ü peleng (Far.+Far.) ‘(Yırtıcı hayvanlar), düşman için söylenen bir söz.’

“Tutarsa yigidi **bebr ü pelengi**” (SN., 1490, s. 83).

Bed-ahter (Far.+Far.) ‘Kötü talihli, düşman için söylenen bir söz.’

“‘Asâkir-i gerdûn-meâsiri cem’ve mevâkib-i kevâkib-şûmarı ihzâr idüb ol **bed-ahterün** üzerine getdi” (İK., 16. yy., s. 225).

Bed-girdâr-bugât (Far.+Far.+Far.) ‘(Asi davranışlarda bulunan kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“Tir-i dildûz ve şimşir-i ciğersûzla ceyş-i cerâr-ı guzât, kişi **bed- girdâr-bugâtun** yüzün dönderüb târ-u-mâr etdiler; henüz tâli’-i firûzla paşay-ı rezm-efrûz ufk-ı zaferden tulû etmeden ol kara gönlülerün gözlerine rûz u rûşeni şeb-târ etdiler” (İK., 16. yy., s. 230).

Bed-gümân (Far.+Far.) ‘Kötü, şüpheli, düşman için söylenen bir söz.’

“Laz elinün **bed-gümânı**

Düzer kâsıd okur şâh-ı cihâm” (HT., 1530-1531, s. 95).

Bed-nihâd (Far.+Far.) ‘Kötü yaradılışlı anlamında düşman için söylenen bir söz.’

“Heman İshak Beğ ol **bed-nihâdı**

Yakup âgâh eder sultan Murad’ı” (HT., 1530-1531, s. 172).

Belâ’-i siyâh (Ar.+Far.) ‘Kara bela, düşman için söylenen bir söz.’

“bunlar dahi mügaverelerini beyan eyledikde ol herif beğ değil bir **belâ’-i siyâhidi** ve eyitti ki, siz ne akla kulluk edersiniz, hiç kaçkun askere pusu düzmek ne mümkündür” (GSM., 1443-1444, s. 26).

Bî-dîn (Ar.) ‘Dinsiz, düşman için söylenen bir söz.’

“Diziler çekerüz zulm ol **bî-dînden**” (SN., 1490, s. 37).

Bî-edeblik (Ar.) ‘Edepsizlik.’

“altı aylık mevâciblerini bi-kusûr nice **bî-edeblikler** ve küstahlıklar ile alduktan sonra Defterdar Bâli Efen di’den bir kıst dahi pîşîn taleb idüp ırz u nâmûs-ı saltanatı hedm eyleyüp” (ST I., 16. yy., s. 225).

Bozgunlu (T.) ‘Toplumda ikilik çıkarıp toplumu karıştıranlar, düşman için söylenen bir söz.’

*“Türkmen **bozgunluları**, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yuvin kulmuşlar, ehl-i İslâm olan gaziler üzerine kasd edenler, münaфіklar, Yusufca Beg münaфіka uyan münaфіklar uyup gelip”* (OT., 1502-1503, s. 107).

Cebâbîrlik (Ar.) ‘Zorbalık, zorlayıcılık.’

*“**Cebâbîrliğinden** ve tekebbürlüğinden kimesneye baş indürmezdi”* (ANT (Edirne), 15. yy, s. 122).

Cebbâr (Ar.) ‘Zor kullanan, düşman için söylenen bir söz.’

*“Vakta ki mezburun inad ü gafleti ve şayanı Hazret-i Süleyman’a malum oldu, ins ü cinn ü div ü ded ü perilerden nihayetsüz asker ile ol **cebbârın** memleketine yürüdi”* (KA., 1592-1598, s. 21).

Cehennemî (Ar.) ‘(Cehenneme gidecek olan kişi), düşman için söylenen bir söz.’

*“Onda buldukları **cehennemîleri** dahi eğlemeyüb sakara sefer iden yoldaşlarının ardınca gönderdiler”* (İK., 16. yy., s. 171).

Cehennem segi (Ar.+Far.) ‘Cehennem taşları, düşmanı niteleyen bir söz.’

“Yazup nâme nevâhî beğlerine

***Cehennem seglerinin** yeğlerine”* (HT., 1530-1531, s. 35).

Celeblik (Ar.) ‘Orospuluk, fahişelik.’

*“Azeblerümüz ederse **celeblik***

Ki ya ’nî memleketde bî-edeblik” (HT., 1530-1531, s. 233).

Ceneral-i bed-fi’âl (Fr.+Far.+Ar.) ‘Düşman komutanını niteleyen bir söz.’

*“Bu esnalarada seksen pare sefine ile **ceneral-i bed-fi’âl** çıka geldi”* (KA., 1592-1598, s. 146).

Ceng kâfiri (Far.+Ar.) ‘(Savaşçı), düşman için söylenen bir söz.’

*“Tığ-ı miğ-rengle **ceng kâfirini** şol kadar vâfir kıranlar ki çar sûy-i hisârda cây-i gülğün-ı hûn revân oldu; siyâb gir-ü dârda ol bed-girdârlarun dâne-i hayâtın her sokak bir seylâbla pür -nâvdan oldu”* (İK., 16. yy., s. 291).

Ceng-şûrîde (Far.+Far.) ‘Savaş tutkunu, düşman için söylenen bir söz.’

“*Cihan-dîde, ceng- şûrîde, zaman azmûde mel’undu*” (OT., 1502-1503, s. 136).

Cevşenver kâfir (Far.+Ar.) ‘Zırhlı düşman askeri.’

“*Yarağûñ ğâyet yararıyla küffârûñ ğâyet ehl-i şecâ’at ser-dârların ve kadr-endâz ser-bâzların koyup, bir fedâyî kâfirî re’îs idüp mübâlağa nesneler mu’âhede eyledi, iki biñ cevşenver kâfir ile gönderdi ki görünüp hişâra gireler*” (TB., 15. yy., s. 387).

Cihân-dîde (Far.+Far.) ‘Deneyimli, tecrübeli, düşman için söylenen bir söz.’

“*Cihân-dîde, ceng-şûrîde, zaman azmûde mel’undu*” (OT., 1502-1503, s. 136).

Cimri (T.) ‘Eli sıkı olan.’

“*Tekür dahi vü oldu cimri, kallâş*” (ÂPT., 15. yy., s. 35).

Cünd-i şeyâtîn ve melâ’în (Ar.+Ar.+Ar.) ‘(Şeytan ordusu), düşman için söylenen bir söz.’

“*Üç kat hisâr birbirinüñ içinde; içi toptolî küffâr ve müşrikîn cünd-i şeyâtîn ve melâ’în, Allâhu çünkü, din düşmanlarından Hak yolunda daima intikam alan bunlardır*” (FSM., 15. yy., s. 179).

Cünüb kâfir (Ar.+Ar.) ‘(Pis, kirli ordu), düşmanı niteleyen bir söz.’

“*ve dahi şol Tarabuzon’u bir cünüb kâfir yiyip yürür*” (NT., 1485-1493, s. 301).

Çağal (Far.) ‘(Yırtıcı bir hayvan), düşman için söylenen bir söz.’

“*Ki her bir çağal atı ifrîte benzer*” (SN., 1490, s. 47).

Çepel (T.) ‘Kirli, pislik düşman.’

“*Dahî cemî’asâhab-ıla ve ensâb-ıla ne kadar çepel cemâ’at var-ısa sultân-ı âlemüñ havfından arşlan boyından cānavar ürker bigi ürkdiler*” (FSM., 15. yy., s. 90).

Çepeluş kâfir (T.+Ar.) ‘Kirli, pislik düşman.’

“*Üngürüs kiralı kazıklı Voyvoda’yı dutup habs idüp girü sonra çepeluş kâfirî helâk idüp*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 151).

Çıplak kâfir (T.+Ar.) ‘Silahsız, teçhizatsız düşmân.’

“Ehl-i İslâm gördü; kim, kâfir çerisi gömgök demürdür; öninden savulup iki taraftan İslâm leşkeri yeğni atlular ve yeğni erenler kâfirün ardından yetip **çıplak kâfire** girüp kılıç koyup ” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Dār-ı küfr (Ar.+Far.) ‘İslâm ülkelerinden hariç olan, düşman.’

“Urdı bî-hadd il ü aldı genç ü mâl

İtdi leşker **dār-ı küfri** pâyimâl” (İN., 1410, s. 433).

Demürlü horyat (T.+Rum.) ‘Tam donanımlı, teçhizatlı düşman.’

“melâ’in-i bî-dîn sürdüği atları birağub ve atlusu kaçup yayası meydânda kalup ve beş altı yüz kâfir tu’me-i şemşîr olup ve mâ-adâ **demürlü horyat** diri kâfir esîr ve der-zencîr olunup on dokuz alay bayrağı tabl u nefîrleriyle ve başlarıyla Dîvân-ı mu’allâya geldi” (ST I., 16. yy., s. 189).

Demürlü kâfir (T.+Ar.) ‘Tam donanımlı, teçhizatlı düşman.’

“Gömgök **demürlü kâfirler** atı tonlu ve kendü tonlu girüsine dahi dönmeğe mecâlleri yok; kaçmağa yüz tuttılar” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Devletsüz (Ar.) ‘Başiboş, asilik eden.’

“‘Bu Rum **devletsüz** ol vilayetde vardı hayli bedbahtlıklar etmiş’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 247).

Deyyūs (Ar.) ‘(Karısını satan, karısı tarafından aldatılan kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“Çün ol Şeytân -kulu ile iştiḥār bulan **deyyūs** u nābekāruñ şādır olan evzā’ vü eṭvārından māh-ı sipihr-i salṭanat şehzāde-i Ferīdūn taḥt ve nev-bīn-i Cemşīd-raḥt Sulṭān Selīm Ḥan bin Bāyezīd Ḥan Trabuzan'da vākıf u ḥaber-dār oldı” (CT., 1577-1578, s. 284).

Dimne (Ar.) ‘Düşman.’

“**Dimneler** şîrile geldi kıla cenk” (DE., 1465, s. 43).

Dinç ve dīv-şekl kāfir (T.+Far.+Ar.+Ar.) ‘(Güçlü ve dev suretli), düşman için söylenen bir söz.’

“Mükemmel müsellaḥ, **dinç ve dīv-şekl kāfirleri** burc-ı bârûda yitecekçe” (TEF., 15. yy., s. 82).

Dîn düşmeni (Ar.+Far.) ‘İslam dinini kabul etmeyen, İslama karşı çıkan düşman için kullanılan bir söz.’

“eceli gelen hod Hak emridür gelür, eceli gelmeyen gaziler, dilâverler, şîr-i Sam-süvar gibi ya Rüstem-i Zal ve Neriman gibi alp-erenler, gaziler kâfirlerün üzerlerine hücum edüp, ol merrîk diyen **dîn düşmenlerini** kılıçdan geçürüp bâkî avratlarını ve oğlanlarını ve kızlarını esir etdiler” (OT., 1502-1503, s. 132).

Dînsiz (Ar.) ‘(İnançsız), düşmanı niteleyen bir söz.’

“Ol dinsiz Çerkesler anlara kılıç urdular” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

Dīv-nijād (Far.+Far.) ‘Düşman savaşçısı için söylenen bir söz.’

“Rıkâb-ı şehriyâr-ı kâmyâbda mülâzım olan cânsiparlar, nîze-güzârlar ol **dīv-nijād** bed-nihâdlarum üzerlerine at saldılar” (İK., 16. yy., s.123).

Dīv-şân (Far.+Far.) ‘(Dev gibi olan), düşman savaşçısı için söylenen bir söz.’

“Ânı vâḥidde bâd-i şarşar ḥirmengâhı perîşân itdügi gibi ol **dīv-şânları** târ ü mâr eylediler” (TB., 15. yy., s. 85).

Doñuz (T.) ‘(İslâm dinince etinin yenmesi haram olan hayvan), düşman için söylenen bir söz.’

“ve bi’l-cümle **doñuzı** batakdâ avlayup, Kızılbaş-ı evbaş münhezim olup, ırılduğı gibi fırsat ile asker-i İslâm göçüp ağırğı önlerine katup fi’l-hâl göç iderler” (ST I., 16. yy., s. 163).

Dönek (T.) ‘Verdiği sözü tutmayan, düşman için söylenen bir söz.’

“Nahcivan üstüne segirdüp, anda dökülüp ve anda dahi bi-avni’llâhi ta’âlâ yüz ağartmayup, ancak **döneklerden** nâm mel’ûn nâm sancağını ki gaflet ile basup, şehîd eyleyüp” (ST I., 16. yy., s. 199).

Dülbendleri ucu nezkepliler (Far.+T.+Far.) ‘Başlıklarının ucunda sivri olmayan külah giyenler, bir tarikat mensubu, düşman için söylenen bir söz.’

“Karakoyunlu’dan kırklar, yüyükler, gök dolamalular, baldırı çıplak torlaklular **dülbendleri ucu nezkeplüler**, Kürdistan azgunları, Türkmen bozgunluları, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yuvin kulmuşlar” (OT., 1502-1503, s. 107).

Dü-rüy ü fitne-cüy (Far.+Ar.+Far.) ‘(Fitneci), düşmanı niteleyen bir söz.’

“Karaman-oglu İbrahim Beg nam **dü- rüy ü fitne-cüyün** üstine teveccühleridür ki, muharrik -i fîruzan-goftar, sureta İslamla be-didar bir müfsid ü mekhar ve miyan-ı hanede fîruzan olan nar-ı şerer-bar makulesi olup” (KA., 1592-1598, s. 7).

Düşmân (Far.) ‘Birbirleriyle savaşan devletler ve bu devletlerin asker, sivil bütün uyrukları.’

“**Düşmân** ile eyledi şîrâne harb” (ANT (Giese), 15. yy., s. 22).

Düşmân cânibi (Far.+Ar.) ‘Düşmanın bulunduğu taraf.’

“beğlerbeğileri kullar ta’yîn buyurulup ve **düşmân cânibine** ihtiyât üzre karavullar konup, zemân-ı yesîrde kemâl-i metânet ü istihkâm ile burc u bârûları çekilüp” (ST I., 16. yy., s. 123).

Düşmân ma’temi (Far.+Ar.) ‘Düşman yası, üzüntüsü, düşman elinde olmaktan duyulan rahatsızlık.’

“Nice kurtıla **Düşmân ma’temünden**” (SN., 1490, s. 82).

Düşmân sözi (Far.+T.) ‘Düşmana ait olan söz.’

“Sen uyma **düşmânûñ sözine zinhar**” (SN., 1490, s. 39).

Düşmen (Far.) ‘(bk. Düşmân).’

“Nice kim kekligün cem’ine şahin

İder eyle itdi ol **düşmen** sipahin” (HN., 1414, s. 271).

Düşmen ağızı (Far.+T.) ‘Düşmana yakın olan yer.’

“‘Hey beğim! Bu yer tena’um edecek yer değildir, **düşmen ağızındayız.**’” (NT., 1485-1493, s. 266).

Düşmen eșeri (Far.+Ar.) ‘Düşmana ait herhangi bir iz.’

“Andan Tercan’a vardılar, hiç **düşmen eșeri** belirmedi” (NT., 1485-1493, s. 322).

Düşmen-i dîn hucûmı (Far.+Ar.+Ar.) ‘Düşman saldırısı.’

“memâlik-i İslâmiyye’yi **düşmen-i dîn hucûmı** zemânında hâlî koyup” (ST I., 16. yy., s. 345).

Düşmen-i dîn ü devlet (Far.+Ar.+Ar.) ‘Din ve devlete düşman olan.’

“Tetimme-i kıssa budur ki; çün Pâdişah-ı muzaffer Edirne’ye geldi, haber yitişti ki Üngürüs-ı me’yûs-ki kadîmden **düşmen-i dîn ü devlettür**” (TEF., 15. yy., s. 173).

Düşmen-i elemkeş (Far.+Ar.) ‘Zor durumda olan düşman.’

“Ol hasm-ı serkeşüñ **düşmen-i elemkeşüñ** hengâm-ı zeval-i devleti” (MN., 1533-1536, s. 228).

Düşmen muhârebesi (Far.+Ar.) ‘Düşman savaşı.’

“Serdar Mehmed Paşa ile sefere gitmek ferman olunup, gitmişti. «**Düşmen muhârebesinde** yoldaşlıkda bulunup, Hacı İbrahim Paşa hidmete gelmedi diyü Haleb Beğlerbeğiliği mezbûr Ahmed Paşa hazretlerine tevcih buyurulduğı i’lâm olundu” (ST II., 16. yy., s. 835).

Düşmen-i nekbet (Far.+Ar.) ‘Talihsiz, bahtsız düşman.’

“**Düşmen-i nekbet** me’âl, vâdiy -i felakette hayran ve cezire-i melâletde sergendân” (MN., 1533-1536, s. 230).

Düşmen reh-güzârı (Far.+Far+Far.) ‘Düşmanın bulunduğu yol üzeri.’

“Dâmen-i kûha teşebbüs itdi, tâ ki zebûnlığı zamânında ol cebel-i şâhiğ **düşmen reh-güzârında** ‘âyık ola” (TB., 15. yy., s. 307).

Düşmen yarağı (Far.+T.) ‘Düşman silahı.’

“**Düşmen yarağıyla** hâzır u müheyyâ ve mükemmel ü müsellah olup mahallinde emr-i kazâ cereyânına muntazır olası dinilmişdi” (ST I., 16. yy., s. 8).

Düşnām it- (Far.+T.) ‘Sövmek, kötü söz söylemek.’

“ancak birkaç nefer kilâb ile Ziyad oğlu Kelb Ali’ye **düşnām iderek** üftân ü hizân hâ’ib ü hâsir Levend Hanı hâ’in ü bî-dîn Aleksandre ülkesine düşer ve Kelb Ali dahi

sınarı birkaç nefer melâ'in ile Lori kal'ası civârında Kazak Hanı Nazar Beğ'e düş olup" (ST I., 16. yy., s. 223).

Düzd (Far.) 'Hırsız anlamında düşman için söylenen bir söz.'

"Diledi kim yüriye Karaman memleketine çıka, tâ ki şirîr Karamanlulardan ve düzd Varsaklardan Müsülmânlaruñ intikâmların alıversin" (FSM., 15. yy., s. 84).

Düzdân (Far.) 'Hırsız.'

*"Zikr olunan müfsidan, iki binden ziyade müsella **düzdân** olup vilayet-i Rum u Şam yollarını kat edüp fesaddan hali degüller iken, Paşa-yı mesfûr beglerbegiligine tabi asker-i mevfur ile ol müfsidlerin mütehassın oldukları cibâl ü tilale can atdı"* (KA., 1592-1598, s. 163).

Ebleh (Ar.) 'Budala, akılsız.'

*"Hey **ebleh!** Pâdişâhun hod öldü'dedi"* (ÂPT., 15. yy., s. 198).

Edepsüzlük et- (Ar.+T.) 'Utanılacak işler yapan, asi davranan.'

*"ve hem azaplar **edepsüzlük edecek** olursa anların hakkından gelesiz"* (ÂPT., 15. yy., s. 216).

Ehl-i küfr (Ar.+Ar.) 'Müslüman olmayan düşman.'

"Verdi ol etrâfı Ertuğrul'a şah

*K'ide def'in **ehl-i küfrün** sâl ü mâh"* (AOK., 15. yy., s. 5).

Ehl-i sitem (Ar.+Far.) 'Zulüm edenler, düşman için söylenen bir söz.'

"Kimi kâfirdi kimi ehl-i sitem

Kahr-ıdı anlarda bîş ü lutfkem" (İN., 1410, s. 430).

Ehremen-nijâd (Far.+Far.) 'Kötü ruhlu, düşman için söylenen bir söz.'

*"**Ehremen-nijâd** heryâd u âğın yarâğın görüb yürüdi"* (İK., 16. yy., s. 158).

Eşirrâ (Ar.) 'Şerli olan, düşman için söylenen bir söz.'

*"**Eşirrânuñ** kese başın döke kan*

Ki hem kırtarmaya müfsid olan cân" (FSM., 15. yy., s. 86).

Eşkiyâ (Ar.) ‘Yol kesen hırsızlar, haydutlar, düşman.’

“*ol emâkinde tavattun iden eşkiyâ*’ ve *levendât cemi’ezmânda küfrânu’n-ni’melik ile mevsûf habâset ü cinâyet ve hiyânetden hâlî olmayup*” (ST I., 16. yy., s. 225).

Fesâd eyle- (Ar.+T.) ‘Kötülük yapmak.’

“*Andan Kızılbaş kuvvetlenüp ili günü yıkup çok fesâdlar eylediler*” (AOK., 15. yy., s. 133).

Forsa kâfir (İt.+Ar.) ‘Kürek mahkumu olan düşman.’

“*Husûsâ eyüce kürek çekdürür baştardaların forsa kâfirleri eyleyüp, içinde olan cengü dilaverler âteş-efşân olup*” (ST I., 16. yy., s. 69).

Ğaddâr (Ar.) ‘Zalim, acımasız.’

“*Bilüridi bularidi ğaddâr*” (ÂPT., 15. yy., s. 28).

Ğadr et- (Ar.+T.) ‘Hainlik yapmak, merhametsizlik etmek.’

“*Yok eğer bu sözüme işgâ etmeyip, lecûclık edip bu vilâyeti hâlî tasavvur edip ehl-i İslam’a ğadr etmek kasdın edersen, ne’üzü bi’llahi ta’âlâ asker-i zafer-peykerile üzerine varıp mâ-beynimizde ceng mû-ayyendir*” (NT., 1485-1493, s. 165).

Ğafil (Ar.) ‘Dikkatsiz, ihtiyatsız, dalgın, tembel.’

“*Üç taraftan yürüyüp Serf leşkeri ğafil iken bir gice şeb-i hûn kıldılar*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 92).

Ğayretsiz (Ar.) ‘Çalışmayan, çabalamayan, düşman için söylenen bir söz.’

“*Ğayretsizler, hamiyetsizler, muhannetler önünden kaçup, pâdişâhun üzerine düşüp, tamam pâdişâha yakın varıcak vakit, pâdişâhun vezirlerinden nâm-ı İskender Paşa derler*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Gök dolamalular (T.+T.) ‘Yeşil cübbe giyenler, düşman için söylenen bir söz.’

“*Karakoyunlu’dan kırklar, yülükler, gök dolamalular, baldırı çıplak torlakhular, dülbendleri ucu nezkeplüler, Kürdistan azgunları, Türkmen bozgunluları, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yuvin kulmuşlar*” (OT., 1502-1503, s. 107).

Gürâz (Far.) ‘Azgın erkek domuz, düşman için söylenen bir söz.’

“*Gâzîler ol gürâzların kimin ‘alef-i şimşir idüb telef etdiler*” (İK., 16. yy., s. 388).

Hâ'in (Ar.) 'Hıyânet eden, nankörlük eden.'

"Sonra **hâ'in** olup katl itdiler" (ANT (Giese), 15. yy., s. 17).

Hamîyetsiz (Ar.) 'Haysiyetsiz, izzetsiz, düşman için söylenen bir söz.'

"Gayretsizler, **hamîyetsizler**, muhannetler önünden kaçup, pâdişâhun üzerine düşüp, tamam pâdişâha yakın varıcak vakit, pâdişâhun vezirlerinden nâm-ı İskender Paşa derler, ol arada hazır bulunup" (OT., 1502-1503, s. 133).

Hanâzîr (Ar.) '(Domuz), düşmanı niteleyen bir söz.'

"ve nerre-şiran-ı hizebr-intikam, içindeki **hanâzîr** kellesini şir-şemşir ile tagıtdılar" (KA., 1592-1598, s. 14).

Harâmza (Ar.) 'Piç.'

"**harâmzalar** doğurdu ad verdi

Degül bunlar ol neseblerde gerçek" (ÂPT., 15. yy., s. 186).

Harâmzâdelik (Ar.+Far.) 'Piçlik, hayinlik.'

"Hünkar dahi bunun bu **harâmzâdeliğini** bilmişidi" (ÂPT., 15. yy., s. 159).

Haşm (Ar.) 'Düşman.'

"Kişi ol vaktin gerek nûş ide câm

Kim öle **haşmı** kala ol sâz u kâm" (ANT (Giese), 15. yy., s. 52).

Hâşâk (Far.) 'Çöp, süprüntü, düşman için söylenen bir söz.'

"Mezâr-ı evliyâyı eyleye pāk

Gidere ne kadar var-ısa **hâşâk**" (FSM., 15. yy., s. 86).

Haydût (Mac.) 'Yol kesen eşkıya, düşman için söylenen bir söz.'

"«Bizüm bundan haberimüz yokdur, nakz-ı ahde müte'allık bizden nesne sâdır olmamışdur, bir alay harâm-zâde **haydut** fesâd eylemişler cezâların bulmuşlar» didüğün arz u i'lâm eylemişler, fi't-târîhi'l-merkûm" (ST I., 16. yy., s. 189).

Hâ'yin (Ar.) '(bk. Hâ'in).'

"Sonra tekür **ha'yin** olup kendüyi katl ittiler" (ANT (Edirne), 15. yy., s. 87).

Ḥā'yin ebter (Ar.+Ar.) ‘Nankör hayırsız.’

“*Hanî şehid ede bir ḥâ'yin ebter*” (ÂPT., 15. yy., s. 85).

Ḥinzîr (Ar.) ‘(Domuz), düşman için söylenen bir söz.’

“*Ol ḥinzîrlerün ekseri şîr-i şimşîrün şikârı olub kalan bed-gumanlar kemend-i bend-i esâra giriftâr oldılar*” (İK., 16. yy., s. 170).

Ḥiyâr -ı müşrikîn (Far.+Ar.) ‘(İnançsız hıyarlar), düşman için söylenen bir söz.’

“*Lakin İstanbul Tekûri yorgi nam la'in ve ekşer Ḥiyâr-ı müşrikîn, cündi islam-ı hidayet-karinden biri şehadet saadetiyle müşerrref oldığını*” (KA, 1592-1598, s. 40).

Ḥilebâz (Ar.+Far.) ‘Aldatıcı, düşman için söylenen bir söz.’

“*Kara Boğ dan vilâyetine hile-kâr, ḥilebâz, ceng-şûrîde, âzmûde mel'undur*” (OT., 1502-1503, s. 152).

Ḥilekâr (Ar.+Far.) ‘Aldatıcı, düşman için söylenen bir söz.’

“*Kara Boğdan vilâyetine ḥilekâr, hile-bâz, ceng-şûrîde, âzmûde mel'undur*” (OT., 1502-1503, s. 152).

Ḥizmetkâr (Ar.+Far.) ‘Hizmet etmekle yükümlü düşman.’

“*Ekser bu gâzilerün ḥizmetkârları Harmanmaya kâfirleriyidi*” (ÂPT., 15. yy., s. 20).

Horezmî çizmelü (Far.+T.) ‘Harezmi bölgesine ait olan bir çizme giyenler, düşman için söylenen bir söz.’

“*kırk elli bin kırklar, gök dolamalular, dülbendleri nezkeplüler, Horezmî çizmelüler leşkerini beglerbegisiyle gönderüp kendü gelmeyüp bir hileyle Sultan Mehmed Han'un Rum-ili beğlerbeğisi Has Murad Rum-ili leşkeriyle karşı varup birbiriyle buluşup bir azim cenk etdiler*” (OT., 1502-1503, s. 108).

Horyad (Rum.) ‘(bk. Hoyrad).’

“*Hücum edip tarfetü'l-ayn içinde hisarı feth edip horyadın kırıp avratın ve oğlanın esir edip gaziler ganîmete müstağrak oldular*” (NT., 1485-1493, s. 85).

Hoyrad (Rum.) ‘İnsafsız düşman.’

“*Ve hoyradın zencîr zencîr getirüp, her menzilde hisâba sığmaz kâfirlere kılıç üşürüp, pâdişâh huzûrında kırarlar idi*” (TEF., 15. yy., s. 144).

Hünhor (Far.+Far.) ‘Kan içici, düşman için kullanılan bir söz.’

“*Yerleri sarp, âdemîleri azgunlardur, hün-horlardur*” (OT., 1502-1503, s. 131).

Hünyâdî-i bed-âyîn (Far.+Far.+Far.) ‘(Kötü merasimlerde saz çalan, şarkı söyleyen kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“*İşitdi bunu hünyâdî-i bed-âyîn*” (SN., 1490, s. 69).

Huşümet (Ar.) ‘Düşmanlık.’

“*Sabıkda bununla adâveti ve huşümeti külli olup, Yahşioğlu’nun ardınca havâle olup fursatın gözedüp, evvelden dahi mâcerâ-yı kudûreti vardı*” (OT., 1502-1503, s. 123).

İmânsız (Ar.) ‘İnançsız, imanı olmayan, düşman için söylenen bir söz.’

“*Din diyânet, namaz ibâdet bilmezler, aman vermezler, î mân bilmezler, emn bilmezler imânsızlardur, mezhebsizlerdür*” (OT., 1502-1503, s. 131).

İt (T.) ‘Düşmanı nitelemek için söylenen bir söz, köpek.’

“*Ol itün karnını yarun.*” (ÂPT., 15. yy., s. 14).

İt-i cehennemî (T.+Ar.) ‘Cehennem köpeği, düşmanı nitelemek için söylenen bir söz.’

“*Hünkar elçiye gazab edip eyitdi: ‘Ey nahs ve Mel’un, it-i cehennemî!’*” (NT., 1485-1493, s. 114).

Qabalak dülbendlü (T.+Far.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“*Kaltak eyerlü, yırtmac kürklü, yormac kuşaklu, qabalak dülbendlü, kayışı üzengüsünün ipden, kılıcı bağı ipden*” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Kafâdâr (Ar.+Far.) ‘Düşman askeri.’

“*Akabinca gelen kafâdârları Bahâdır Subaşı’yı şehid eylediler*” (TB., 15. yy., s. 232).

Kāfer (Ar.) ‘(bk. **Kāfir**).‘

“Her yanadın yürüyüben bir çeri

*Rûz u şeb târâc itdi **kāferi**”* (İN., 1410, s. 434).

Kāfir (Ar.) ‘Allah’ın varlığına ve birliğine inanmayan, düşman.’

“Kimi **kāfir** kimi ehl-i sitem

Kahr-ıdı anlarda bîş ü lutf kem” (İN., 1410, s. 430).

Kāfirāne hareket (Ar.+Ar.) ‘Uygun olmayan davranış.’

“Hemin ki Sivas’dan bir nice göç göçüler, gāfilin ale’s-sabah Tokad’ın üzerine düşüp, ol zâlimler Tokat’ı yağma etdiler, yakıp, **kāfirāne hareket** etdiler” (NT., 1485-1493, s. 319).

Kāfir-i gūstāh (Ar.+Far.) ‘(Kendinden çok emin olan inançsız kişi), düşmanı niteleyen bir söz.’

“Berü canibde görenler dahı Eflak Hakimi olan **kāfir-i gūstāh** sanup alaylar baglayup müterassıd-ı harb oldılar” (KA., 1592-1598, s. 122).

Kāfir-i hınzır (Ar.+Ar.) ‘(İnançsız domuz), düşman için söylenen bir söz.’

“başı hurde-hâş olup, girü birkaç dilâverler hazır bulunup, tîg-i Samsam’ile **kāfir-i hınzır** pâre pâre kıldılar” (OT., 1502-1503, s. 133).

Kāfir şer’i (Ar.+Ar.) ‘Düşman kötülüğü.’

“Ki def’it mü’mini **kāfir şer’inden**” (SN., 1490, s. 68).

Kāfir tulpı (Ar.+T.) ‘Düşman yığını, kümesi.’

“Dağhı cıdasın eline aldı, mukâbiline gelen **kāfir tulpına** depdi, seçülüp ileri gelen afârîtden üçini toprağa saldı” (TEF., 15. yy., s. 82).

Ḳahpe-zen (Ar.+Far.) ‘Dönek, düşman için söylenen bir söz.’

“Yusufca Beğ **Ḳahpe-zeni** diriyle dutup esir edüp bir nice ekâbir beğlerinden bile dutup Sultan Mustafa’ya getürdiler” (OT., 1502-1503, s. 108).

Ḳallāṣ (Far.) ‘Sözünde durmayan ve rezil anlamlarında düşmanı niteleyen bir söz.’

“Arab **ḳallāṣları** hazır olup, ve girü bu taraftan Sultan Bayezid Han Anadolu leşkeri ile ve güyegüsi Ferhad Beğ ve İshak Beg’i, Karagöz Beğ’i, İshak Beğ’i bunlar dahi leşkerini cem edup Arab diyarına yürüdüler” (OT., 1502-1503, s. 121).

Ḳallāṣlık (Far.) ‘Sözünde durmama, iki yüzlülük.’

“Arab çerisi girü bir **ḳallāṣlıgıla**, kulmaşlıgıla, bir hileyle Anadolu leşkeri üzerine hücum edüp, bî-nihayet azîm cenk edüp aralıkda çok adam helâk oldu” (OT., 1502-1503, s. 125).

Ḳallāṣ ü evbāṣ (Far.+Ar.) ‘Sözünde durmayan ve rezil anlamında düşmanı niteleyen bir söz.’

“Harâmi cümlesi **ḳallāṣ ü evbāṣ**

O kavme der cihan halkı Kızılbaş” (HT., 1530-1531, s. 356).

Kaltabān (Far.) ‘Hileci , yalancı, namussuz.’

“Kırk yıl ol **kaltabān** olmuşdu han” (DE., 1465, s. 33).

Kaltak (T.) ‘İffetsiz, namussuz, düşman için söylenen bir söz.’

“Eydür: ‘Hey **kaltaklar!** Ben at binüp nereye varayum? ‘der” (ÂPT., 15. yy., s. 106).

Kaltak eyerlü (T.+T.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“**Kaltak eyerlü**, yırtmac kürklü, yormac kuşaklu, kabalak dülbendlü, kayışı üzengüsünün ipden, kılıcı bağı ipden” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Kan düşmeni (T.+Far.) ‘Kan düşmanı, hasım.’

“Yerinde kalanda fayda ne? Ve ger biz bunlardan öldürürsevüz bunlarunile **kan düşmeni** oluruz, tâ kıyâmete değin ceng etmek gerekdür’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 54).

Kara atlu (T.+T.) ‘Siyah atlı, düşman için söylenen bir söz.’

“Meğer iki kara donlu, **kara atlu** kimseler gelüp yıldırım gibi geçüp gitdiler” (OT., 1502-1503, s. 142).

Kara donlu (T.+T.) ‘Siyah giyimli, düşman için söylenen bir söz.’

“Meğer iki **kara donlu**, kara atlu kimseler gelüp yıldırım gibi geçüp gitdiler” (OT., 1502-1503, s. 142).

Kara gönüllü (T.+T.) ‘(Kötü yürekli olan kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“Tir-i dildûz ve şimşir-i ciğersûzla ceş-i cerâr-ı guzât, kişi bed-girdar-bugâtun yüzün dönderüb târ-u-mâr etdiler; henüz tâli’-i firûzla paşay-ı rezm-efrûz ufk-ı zaferden tulû etmeden ol **kara gönüllülerün** gözlerine rûz u rûşeni şeb-târ etdiler” (İK., 16. yy., s. 230).

Kara sancak (T.+T.) ‘Düşman bayrağı.’

“Pâdişâh Şâhin Paşa’yı sağ gördükde ‘azîm hazz edüb dururken Kırâl-ı bed-fi’âlin **kara sancağı** üzerine hücum eden şâhbâzın adına Uzun Ali-oğlu derler idi, hattâ **kara sancak** üzerine yürüyüb ve sancakdârı düşürüb **kara sancağı** alub ol vakit Pâdişâh’ın huzûruna getürdü” (GSM., 1443-1444, s. 66).

Karga (T.) ‘(Kanatlı bir hayvan), düşmanı nitelemek için kullanılan bir söz.’

“Hemin ki Karaman **kargaları** Sultan Bayezid’ün şâhinlerin gördüler dağıldılar, kaçdılar” (ÂPT., 15. yy., s. 278).

Karnal (T.) ‘Karnı büyük insan, işkembesi büyük hayvan.’

“Hey Sultanum! Bunları kır, amân virme. Ne hayin **karnallardur** bunlar didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 35).

Katı bâhâdır (T.+Far.) ‘Acımasız yiğit.’

“Ol vakt İflak’a Mirçe kafîr beğidi, **katı bâhâdır** kâfir idi” (AOK., 15. yy., s. 53).

Kavvâd (Ar.) ‘Pezevenk anlamında düşmanı niteleyen bir söz.’

“Eyle diyecek, bak bu **kavvâdı**, şol hâldeyiken neler söyler” deyip, ‘gazaba gelip bunu öldürmeli be! ‘dedi” (NT., 1485-1493, s. 323).

Kefere-i fecere (Ar.+Far.) ‘Günahkâr kâfir, düşman için söylenen bir söz.’

“Bir bölük **kefere-i fecereye** ser-hayl olmağ için, libâs-ı irtidâdı -ki erde-i kisvettür” (TEF., 15. yy., s. 143).

Kelb-i cehennem (Ar.+Ar.) ‘Cehennem köpeği anlamında düşman için kullanılan bir söz.’

“*Dîn yolunda iştiḥār-ı İslām için gāzālar iderler -Rıḍvānu’llāhi ‘aleyhim ecma’în-Nā-gāh ol gāzāda Ebū Eyyūbu Enṣārī Ḥāzretler’ni ḥisardan zenberekle bir mel’ün kelb-i cehennem urur, şehīd ider*” (FSM., 15. yy., s. 116).

Kıral-ı la’ın (Slav.+Ar.) ‘(Lanetli kral), düşman ülkenin Kralı için söylenen bir söz.’

“*Def’a kıral-ı la’ın ve Yanko Pelid gine hücum idüp*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Kıral-ı mel’ün (Slav.+Ar.) ‘(Lanetli kral), düşman ülkenin Kralı için söylenen bir söz.’

“*Budun cânibine teveccüh idicek kıral-ı mel’ün dahi çerisin hâzır idüp göm-gök demüre gark olup ikindü vaktinde gelüp İslām askerine buluşup azim ceng oldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 141).

Kırklar (T.) ‘Kırk evliyadan oluşan grup, düşman için söylenen bir söz.’

“*Karakoyunlu’dan kırklar, yülükler, gök dolamalular, baldırı çıplak torlamlular, dülbendleri ucu nezkeplüler, Kürdistan azgunları, Türkmen bozgunluları, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yuvin kulmuşlar, ehl-i İslām olan gaziler üzerine kasd edenler, münaḫıklar*” (OT., 1502-1503, s. 107).

Kilāb (Ar.) ‘Köpek, düşman için söylenen bir söz.’

“*Zıruncuk nām melâ’in altmış binden mütecâviz atlu ve yaya cunūd-ı şeyâtîne, zikr olunan üç nefer mel’unların her biri yiğirmişer bin kilāba baş ve buğ olup taburından çıkup, memâlik-i İslamiyye’ye dâhil olup Üstolni Belgrad’ı muhâsara idüp*” (ST I., 16. yy., s. 339).

Kine dur- (T.+T.) ‘Kinlenmek, kötülük etmek.’

“*Buluban fırsat girü il urdılar*

Ahdi bozup girü kine durdılar” (İN., 1410, s. 433).

Korsan re’is (İt.+Ar.) ‘Düşman gemisinin komutanı.’

“*Tersâne-i Amire’den seksen dört pâre kadirga ve baştardalar pür yat u yarak donanup be-nām fenar getirür umûr-dide ve kâr-âzmûde korsan re’isler şevket ü*

haşmet ile deryâ yüzini reng-a-reng elvânla zînet-i bağ-ı bahâra döndürüp” (ST I., 16. yy., s. 77).

Korsan-zâdelik (İt.+Far.) ‘Kötülük.’

*“Efrenciyyü’l-asl, derya fenninde mahâreti ve **Korsan-zâdeliği** vâsıtasıyle Kapudanlık vezâretle ferman olundu*” (ST I., 16. yy., s. 246).

Kral-ı pür-âl (Slav.+Far.) ‘Düşman ülkenin Kralı için söylenen bir söz.’

*“Meğer kim **kral-ı pür-âl** Tuna suyunun menba’ında, pâdişâh gemilerinün adedince ad’af gemiler*” (TEF., 15. yy., s. 80).

Kudurmuş it (T.+T.) ‘(Kudurmuş köpek), düşman için söylenen bir söz.’

*“Bu gurûr-ı gayret-i câhiliyyet iktizâsınca, niçe afârîti ve niçe **kudurmuş iti**, kendülerin ve atların ez-pây tâ-be-fark âhene gark idüp*” (TEF., 15. yy., s. 50).

Kulmaş (T.) ‘Hilekâr, sahtekâr anlamında düşman için kullanılan bir söz.’

*“Germiyan ugrıları, Karaman **kulmaşları**, Rum vilayeti gazileri bunlarunla çıkışmak olmaz*” (OT., 1502-1503, s. 122).

Ėurnâz (Far.) ‘Düşman savaşçısı için söylenen bir söz.’

*“Deryâ fenninde fâ’ik, fenar çeker, kadîmî, mahmiye-i Galata’da ocak-erleri nâmdar korsanlar ve **Ėurnâzlar** söz yerinde cevâhir derc eyleyüp söylediler: Üç yüz pâredan eksik gemiyle çıkılmamak gerektür*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Küffâr (Ar.) ‘İslam dinini kabul etmeyenler, inkarcılar.’

*“Bu kâfire eyitdi: ‘Sizün hisarunuza girmeğe yer var mıdur kim **küffâr** duymadın içine girevüz, bizi kimsene görmeye’dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 66).

Küffâr-i hâkisâr (Ar.+Ar.) ‘(Aşağılanmış, inançsız kişi), düşman için söylenen bir söz.’

*“çünkü Turahan, çerisin alub gitti, ol gece **küffâr-i hâkisârı** câsûslayub gözden geçürdi, ne görse, sanki gökten adam yağmış*” (GSM., 1443-1444, s. 9).

Küffâr ve müşrikîn (Ar.+Ar.) ‘(İnançsız olan kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“Üç kat hisâr birbirinüñ içinde; içi toptolu **Küffâr ve müşrikîn** cünd-i şeyâtîn ve melâ’în, Allâhu çünkü, din düşmanlarından Hak yolunda daima intikam alan bunlardır” (FSM., 15. yy., s. 179).

Küfr-fâş alayı (Ar.+Far.+T.) ‘(İnkâr içinde olan ordu), düşman ordusu.’

“Ve sâbıkâ Kızılbaş-ı **küfr-fâş alayından** gelen döne klerden Kelb Ali dimeğle meşhûr mel’ûn Serdâr-u zafer-şi’âr tarafına devlet eşiğine geldükde sancak ile teşrîf olunup ve anunla mütesellî olmayup” (ST I., 16. yy., s. 223).

Küfte-ğor (Far.+Far.) ‘(Zina eden karısını affeden kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“Bire hey **küfte-ğor!** Herze vü hezeyân söyleme” (NT., 1485-1493, s. 95).

Küstâhlık (Far.) ‘Hadsizlik, haddi aşma.’

“yedeklerden ve Yeniçeriden ve ardında sancakdan ve alay bayraklarından ayırup, fi’l-hâl gird-a-gird hâlevâr ortaya alup, nîzelerin toğruldu p, bir mertebe **küstâhlığa** cür’et idüp, hezeyân söylediler, ki şerh u beyân olunmaz” (ST I., 16. yy., s. 205).

Lecûclık (Ar.) ‘Düşmanlık.’

“Yok eğer bu sözüme ısgâ etmeyip, **lecûclık** edip bu vilâyeti hâlî tasavvur edip ehl-i İslam’a gadr etmek kasdın edersen, ne’üzü bi’llahi ta’âlâ asker-i zafer-peykerile üzerine varıp mâ-beynimizde ceng mû-ayyendir” (NT., 1485-1493, s. 165).

Leşker-i bed-gümân (Far.+Far.+Far.) ‘(Kötü, şüpheli ordu), düşman ordusu.’

“Aman **leşker-i bed-gümân** Türkmân Tokat’ı yakup yıkdıktan soñra Uzun Hasan ammûsı oğlu Yûsuf Şah’a yigirmi bin kadar leşker koşup Kızıl Ahmed’i ve Pîr Ahmed Beg’i ve Kâsım Beg’i Sinob’a ve Karamân’a beg itmege gönderdi” (TB., 15. yy., s. 301).

Leşker-i meksûr u makhûr (Far.+Ar.+Ar.) ‘(Kahredilmiş ordu), düşman ordusu.’

“Ammâ ol **leşker-i meksûr u makhûrun** keyfiyyeti ve esîr olan mîr-zâdelerün kemmiyyeti Hasan Beg’ün sem’ine irişicek gâyetde muhtarib olup, bu hâl[i] tatayyur bilüp mütehayyir oldu” (TB., 15. yy., s. 301).

Leşker-i şeyātīn (Far.+Ar.) ‘(Şeytanın ordusu), düşman ordusu.’

“limandan çıkmak tedârükün eyleyüp boğazı ele virmek iztirâbiyle **leşker-i şeyātīn** cüst hareket idüp, gemilerine girince karardan savâd üstinde bir mikdâr elleşilüp köpek cengi olup, leşker-i İslam yetişüp cem’iyyet idince küffâr ceng yerinden ayrılup, deryâyâya çıkup donanmayı göricek kulûblarına havf u haşyet gelebe idüp” (ST I., 16. yy., s. 86).

Leşker-i tuğyân (Far.+Ar.) ‘(Sınırları aşan ordu), düşman ordusunu niteleyen bir söz.’

“Dâfi’ân-ı **leşker-i tuğyân** ârifân-ı esrar Kur’ân” (MN., 1533-1536, s. 212).

Leşker-i ye’cüc-hurüc (Far.+Ar.+Ar.) ‘(Yecüc ordusu), düşman ordusunu niteleyen bir söz.’

“Kayser-i Dârâ-deriün **leşker-i ye’cüc-hurūci** sedd-i skender gibi saflar bağlayub serhadd-i kişver-i Lâz’a irdi” (İK., 16. yy., s. 161).

Lukam-zen (Far.+Far.) ‘(Kafir, inançsız), düşman için söylenen bir söz.’

“Ve **lukam-zenler** yerbû’-vâr yiri galbîre döndürüp, bünyâd-ı Kal’a-i Damâvend-mânende kendesinden rahneler peydâ eylediler” (TB., 15. yy., s. 269).

Mela‘īn -ger (Ar.+Far.) ‘(Lanetlenmiş ordu), düşman için söylenen bir söz.’

“Ki Ungurus **mela‘īn -ger** vü leşker” (SN., 1490, s. 66).

Mela‘īn top (Ar.+T.) ‘(Lanetli top), düşman tarafından atılan top.’

“Ve Yeniçeri Ağası kolunda koçyan topuna dahi fırsat ile **mela‘īn top** yetiştirüp bir cânibin ibtâl eyledi” (ST I., 16. yy., s. 31).

Mel‘ūn (Ar.) ‘Lanetlenmiş, lanetli.’

“beğlerbeği Hadım Paşa halvet kalup Yanko **mel‘ūn** pelid hucüm edüp Mezidoğlu Mezid Beg’i gafil bulduğu gibi sene 846 yılında şikestlik vakı oldu” (AOK., 15. yy., s. 73).

Mel'un -fedā (Ar.+Ar.) 'Lanetli, düşman için söylenen bir söz.'

"Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la'net-gûş-i mengûş, mel'un -fedā sünnetsüz tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp" (OT., 1502-1503, s. 133).

Merd-efgen (Far.+Far.) 'Yiğit öldüren, düşman için söylenen bir söz.'

"ceng-ver kullarum meydana çıkup sağ ve sola hamleler idüp nice saf-şiken ve merd-efgen küffârun başların kesip, defe'âtla yürüyüşler ve hücumlar idüp" (ST II., 16. yy., s. 646).

Merdek (T.) 'Kalın kereste, düşman için söylenen bir söz.'

"Manastır'dan çıktığı gün bir derecük başında bir su geçidi yerde pâdişâhımız ol suyu geçdüğü gibi ol yerde bir merdek, Yezid-i havâric, Râfizi-i mel'un kâfir nemed-pûş" (OT., 1502-1503, s. 133).

Merrik (T.) 'Tavşan yavrusu anlamında düşman için söylenen bir söz.'

"Ol zamandan berü azmışlardır. Bir dürlü mezheb, bir dürlü dil söylemişlerdür, hayinlerdür, merriklerdür" (OT., 1502-1503, s. 131).

Mezhepsüz (Ar.) '(Dinsiz, inançsız), düşman için söylenen bir söz.'

"Türkmen bozgunluları, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yuvin kulmuşlar, ehl-i İslâm olan gaziler üzerine kasd edenler, münaflıklar, Yusufca Beg münaflıka uyan münaflıklar uyup gelüp" (OT., 1502-1503, s. 108).

Muḥālefet ol- (Ar.+T.) 'Karşı çıkmak, karşı görüşte olmak.'

"Karamanoğlu Pir Ahmed kim İstanbul'a geldükde padişahile va'de olunmuş kim bi-vechin mine'l-vücuḥ padişaha muḥālefet olunmaya" (ÂPT., 15. yy., s. 240).

Muḥālif (Ar.) 'Karşı görüşte olan.'

"Muḥālif tedbiri kendüyi tutdu" (ÂPT., 15. yy., s. 23).

Muḥānnes (Ar.) 'Alçak, namert, kalleş.'

"Evvel ma'lum oldu kim anlar dahi siz dahi muḥānneslerimiş" (ÂPT., 15. yy., s. 259).

Muḥānneslik (Ar.) ‘Alçaklık, namertlik, kalleşlik.’

“Benim fikrim bunun üzerine mukarrerdir ki, bunun bigi eyyâmda düşmenden kaçıp yürümek **muḥānneslikdir**” (NT., 1485-1493, s. 193).

Mundârlık (Far.) ‘Kötülük, pislik.’

“Evvelki beğümüz zamanında bunun gibi **mundârlıklar** bize vakı’olmadıydı” (ÂPT., 15. yy., s. 222).

Muḥānnet (Ar.) ‘Alçak, korkak, namert, düşman için söylenen bir söz.’

“Gayretsizler, hamiyetsizler, **muḥānnetler** önünden kaçup, pâdişâhun üzerine düşüp, tamam pâdişâha yakın varıcak vakit, pâdişâhun vezirlerinden nâm-ı İskender Paşa derler, ol arada hazır bulunup” (OT., 1502-1503, s. 133).

Mübâriz kâfir (Far.+Ar.) ‘Dövüşçü, savaşçı düşman.’

“Bir **mübâriz kâfir** kamusundan önürdüp, sünü eline alıp Evrenüz Beğ üzerine hücum edip Evrenüz Beğ ana mûkabil olup kâfir sünü havâle kılıp” (NT., 1485-1493, s. 115).

Müdbîr ve müfsîd (Ar.+Ar.) ‘Talihsiz, bozguncu anlamında düşmanı niteleyen bir söz.’

“Sultan Murad Gazi dahi cevap verdi ki, ‘bire hey **müdbîr ve müfsîd**, zalim!’” (NT., 1485-1493, s. 93).

Müfsîd (Ar.) ‘Fesatlık edenler, ortalığı karıştıranlar.’

“İmdi sen vargıl Kahraman’un **müfsîdlerin** çıkar’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 247).

Mühmel (Ar.) ‘İhmal edilmiş, boş söz, düşman için söylenen bir söz.’

“Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz, tahâretsüz, necis-i murdar, **mühmel**, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp, yol üzerinde durup” (OT., 1502-1503, s. 133).

Mükemmel kâfir (Ar.+Ar.) ‘Tam teçhizatlı düşman askeri.’

“Ve’l-hâşıl küffâr gemileri gâlib olup, hâh nâ-hâh hîşâra otuz biñ müsellaḥ **mükemmel kâfir** koyup hîşârı muḥkem itdi” (TB., 15. yy., s. 275-276).

Mülhüd (Ar.) ‘Dinsiz, düşman için söylenen bir söz.’

“*Ol eṣnâda Ma’nisa’da “Hû Kemâl” dirler bir mülhüd dahi var idi*” (TB., 15. yy., s. 177).

Münâfık (Ar.) ‘Bölücü, arabozan.’

“*ve hem Dirakula dahi münâfıkdur*’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 166).

Münâfık kâfir (Ar.+Ar.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“*Sultânü’l mücâhidîn Sultan Bayezid Han Gâzi kim vilâyet-i Kili’yi ve Akkermen’i feth etdüğinden sonra ve ol vilâyetün ba’zı münâfık kâfirleri itâ’atı gönülden etmemişleridi*” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Mütecâviz benâm yarar yunac (Ar.+Far.+T.+Far.) ‘(Birlikte hareket eden saldırgan grup), düşman için söylenen bir söz.’

“*Unf ü kibr ile cevâb virüp, <<Üç bindin mütecâviz benâm yarar yunac ile kapanup yüz bin Üngürus altını ve yüz bin gurus ve on bin büyük ve küçük kupa kanata var idi*” (ST I., 16. yy., s. 34).

Mütecâviz düşmen-i dîn-i mübîn (Ar.+Far.+Ar.+Ar.) ‘(Dini belli düşman), düşman için söylenen bir söz.’

“*ol gün azîm ceng ü âşûb oldukda on beş binden mütecâvîz düşmen-i dîn-i mübîn alef-i şemşir ü tîr olup, niçe bin bakıyyetü’s-süyûf melâ’in dest-beste vü gerdûn-şikeste, her kişi esîrin keşân ber-keşân yedüp*” (ST I., 16. yy., s. 118).

Müzâhame (Ar.) ‘Düşmanlık.’

“*Top u tüfek müzâhamesinden her kişi keşef-vâr metrisden siperden baş çıkarmazlardı*” (TB., 15. yy., s. 385).

Nâbekâr (Ar.) ‘(bekar olmayan), düşmanı niteleyen bir söz.’

“*ol bed-fi ‘âl-ı pür-mekr ü âl sunduğu tolularla kellesi kızmış serhoş nâbekârların başları kâsesi şarâb-ı hûn-nâbla toldı*” (İK., 16. yy., s. 230).

Nahcîr (Far.) ‘Av hayvanı, düşman için söylenen bir söz.’

“*Bes ol ceng içinde Sultan kullarından bir şâh-ı cihangir, Kara Devlet Şah’ı nahcîr edip tirkeşinden bir ok çıkarıp, hasmın gözedip sağdan ve soldan yayın çekip, pertâb etdi*” (NT., 1485-1493, s. 160).

Naḥs (Ar.) ‘İnatçı, düşmanı nitelemek için söylenen bir söz.’

“*Hünkar elçiye gazab edip eyitdi: ’Ey **naḥs** ve Mel-un, it-i cehennemî! ’*” (NT., 1485-1493, s. 114).

Nā-ma‘ḳūl hareket (Ar.+Ar.) ‘Uygun olmayan davranışlar.’

“*Karamanoğlu’nun **nā-ma‘ḳūl hareketin** hod gördün, işde üzerine varırın*” (NT., 1485-1493, s. 226).

Nā-şāyeste hareket (Far.+Ar.) ‘Uygun olmayan davranışlar.’

“*Zîrâ **nā-şāyeste hareket** hareketler etmişidi*” (NT., 1485-1493, s. 314).

Necis-i murdār (Ar.+Far.) ‘(Pis, uğursuz), düşman için söylenen bir söz.’

“*Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz, tahâretsüz, **necis-i murdār**, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Nemed-pūş (Far.+Far.) ‘Keçe giyen derviş, düşman için söylenen bir söz.’

“*Yezid-i havâric, Râfizi-i mel’un kâfir **nemed-pūş** Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Pelîd (Far.) ‘Rezil, alçak, düşman için söylenen bir söz.’

“*Şehabeddin Paşa dahi akıncıları dağıdup uç beğleri ve yeniçeri kalmış iken, girü Ungurus leşkeri ile Yanko mel’un, **pelîd**, Yezid, Mezid Beğ’i gafil bulduğu gibi bunu dahi gafil bulup*” (OT., 1502-1503, s. 58).

Pelîd -i mağrūr (Far.+Ar.) ‘(Gurur yapan alçak), düşmanı nitelemek için söylenen bir söz.’

“*Gâh ol paşayı, gâh paşa anı gözleyip, iki cânib tîr-i merâmı nişan-ı husûle ilkâ mülâhazasında iken, ittifâk hazret-i paşa-yı zafer-yâr fûrce bulup, bâzû-yı pür-zûrundan ol **pelîd -i mağrūr** üzerine bir tîr-i râst gönderdi*” (NT., 1485-1493, s. 286).

Peşşe (Far.) ‘Sivrisinek, düşman için söylenen bir söz.’

“*Ammâ Rûm dil-âverleri bâd-ı şarşar gibi ol **peşşeleri** târ ü mâr itdiler*” (TB., 15. yy., s. 127).

Pûlâd geyimlû kâfir (Far.+T.+Ar.) ‘Çelik zırhlı düşman.’

“Yöriyiş idüp tarfetü’l-ayn içinde feth ittiler. İki yüz müsellah, atları ve kendüleri **pûlâd geyimlû kâfirlerin** Pâşâ’ya gönderdiler” (TEF., 15. yy., s. 99).

Râfîzî-i mel’ûn kâfir (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Lanetli, inançsız, düşman için söylenen bir söz.’

“Manastır’dan çıktığı gün bir derecük başında bir su geçidi yerde pâdişâhımız ol suyu geçdüğü gibi ol yerde bir merdek, Yezid-i havâric, **râfîzî-i mel’ûn kâfir**, nemed-pûş Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp” (OT., 1502-1503, s. 133).

Sâbiķa it- (Ar.+T.) ‘Suç işlemek.’

“Çün serîr-i salţanatda sürûr ile birkaç gün huzûr eyledi, Karamân-oğlı’nuñ **sâbiķa itdügi** hareketden kalbinde fütûr-ı ‘adâvet var idi, cem’iyyet-i leşker-i muzaffere mübâşeret eyledi” (TB., 15. yy., s. 173).

Saht-nihâd serkeş (Far.+Far.+Far.) ‘Güçlü, sert, zor yaradışlı olan, düşman için söylenen bir söz.’

“**Saht-nihâd serkeşler** ki âteş-i cidal u kıtalle germ oldukça pûlâd gibi surh-rûy ve pûrtâb olurlardı” (İK., 16. yy., s.161).

Seg-i cehennemî (Far.+Ar.) ‘Cehennem taşı anlamında düşman için söylenen bir söz.’

“ve Korucu-başı Mehmed ve Şâh-kulı Sultân ve dahi niçe Sultânlar otuz bin mikdârı düşmen-i dîn ve mezheb olan **seg-i cehennemîler** ile ittifâk üzre ol gice şeb-hûn kasd idüp” (ST I., 16. yy., s. 162).

Seg-i mel’ûn (Far.+Ar.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Laz-ı azgın, ol **seg-i mel’ûn** dahi buyurdu” (NT., 1485-1493, s. 123).

Seng-dîl (Far.+Far.) ‘(Taş kalpli), düşman için söylenen bir söz.’

“Ol **seng-dîller** ğâfil ü zahil yatururken hisârûñ uğrun kapusından çıkup , ol şarâb u ğurûr ile mest ehl-i sürûra dest urup” (TB., 15. yy., s. 289).

Ser-leşker-i dalâlet-fercâm (Far.+Far.+Ar.+Far.) ‘Sapkınlık içinde olan komutan, düşman askeri için söylenen bir söz.’

“İsyân ü tugyanla be-nam ve serkeşler hayline **ser-leşker-i dalâlet-fercâm** olup yüz binden ziyade askere kudreti nümüdar idi” (KA., 1592-1598, s. 20).

Siyâh haçlı bayrak (Far.+T.+T.) ‘Düşman bayrağı.’

“Fi’l-hâl içinde küffâr-i hâkisâr münhezim olub yüz döndürdiler. Ammâ gâzîler kal’adan çıkub melâ’înin **siyâh haçlı bayrakların** alub ve bedenler üzerine başı aşığı koyub” (GSM., 1443-1444, s. 45).

Siyeh-rû (Far.+Far.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Gâyet cebbâr ve cefâ-kâr, hûnî ve siyeh-dîn ve **siyeh-rû**, müntakim ve müfsid” (FSM., 15. yy., s. 280).

Şulha muğâyir iş (Ar.+Ar.+T.) ‘Barışa aykırı davranma, düşmanlık etme.’

“Bize dahi şimden girü her ne eylese ana kimse tanmaz, **şulha muğâyir iş** itmezüz dirler didüğince, fakîr-i kesîrî’ t-tahsîr mu’âraza vü munâkaşada eksik komayup, söyledüm” (ST I., 16. yy., s. 298).

Sünnetsüz (Ar.) ‘(Kafir, gayrimüslim), düşman için söylenen bir söz.’

“Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka -i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, **sünnetsüz**, tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp” (OT., 1502-1503, s. 133).

Şenâ‘at et- (Ar.+T.) ‘Kötülük, alçaklık yapmak.’

“ve **şenâ‘at edenlerimizin** ol hakkından gelsin” (NT., 1485-1493, s. 22).

Şirîr (Far.) ‘(Kötülük eden kişi), düşman için söylenen bir söz.’

“Diledi kim yüriye Karaman memleketine çıka, tâ ki **şirîr** Karamanlulardan ve düzd Varsaklardan Müsülmânların intikâmların alıversin” (FSM., 15. yy., s. 84).

Şirretcük (Ar.) ‘Hayasız, terbiyesiz, kavgacı.’

“ve hem neslinden dahı sâbıkâ bu **şirretcük** vârid olmuş-ıdı, ki bu taraftan İslâm pâdişâhları gazâyâ teveccüh idüp küffâra kılıç urup” (FSM., 15. yy., s. 78).

Ṭāḡi (Ar.) ‘Azgın, azmış, düşman için söylenen bir söz.’

“savaş iden **ṭāḡilerün** akdam-ı ikdâmları makam-ı sebât u karardan ayrıldı” (İK., 16. yy., s. 67).

Ṭahāretsüz (Ar.) ‘(Kafir, gayrimüslim), düşman için söylenen bir söz.’

“Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz, **ṭahāretsüz**, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp, yol üzerinde durup” (OT., 1502-1503, s. 133).

Tekebbürlik (Ar.) ‘Kibirlilik, küçümseme.’

“Cebâbirliğinden ve **tekebbürlüğinden** kimesneye baş indürmezdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 122).

Tekebbür ü foḡul (Ar.+Ar.) ‘Kibirli, üstünlük taslayan.’

“**Tekebbür ü foḡuldur** bil Karaman” (ÂPT., 15. yy., s. 119).

Toñuz güdüci köpek (T.+T.+T.) ‘(Domuz güden köpek), düşman için söylenen bir söz.’

“Şikâr-ı şîre münâsib durur gazâle-i mülk **toñuz güdici köpeğün** şikârı” (TEF., 15. yy., s. 79).

Toñuz gözlü (T.+T.) ‘(Domuz gözlü), düşman için söylenen bir söz.’

“**Toñuz gözlüler** [ü] itden beterler” (SN., 1490, s. 55).

Tüfengli ve meclü ve herbelü mela‘în (Far.+Far.+Ar.+Ar.) ‘Tüfekli, kılıçlı, mızraklı düşman askeri.’

“Cum’a-irtesi ki mâh-ı saferün yiğirmi ikinci günü seherden Zıruncuk iç-kal’anun köpri üstüne olan kapusın açup, üç yüz nefer mikdârı **tüfengli ve meclü ve herbelü mela‘în** ile har har diyüp horyad kâfiri önüne katup, asker-i İslâm üstüne tüfeng serpüp çıkdı yürüdi” (ST I., 16. yy., s. 34).

Ugrı (T.) ‘Hırsız, yolkesen anlamında düşman için kullanılan bir söz.’

“Germiyan **ugruları** Karaman kulmaşları, Rum vilayeti gazileri bunlarınla çıkışmak olmaz” (OT., 1502-1503, s. 122).

Vefret-i sipāh-ı dalālet-güvāh (Ar.+Far.Ar.+Far.) ‘(Gaflet içinde olan ordu), düşman ordusu.’

“Diyü fursat u nurşet, cünud-ı İslamla teveman idüğini idrak itdi ve ol makule **vefret-i sipāh-ı dalālet-güvāh** ile çekdiği taab ü nasab-ı rah mukabelesinde Yayça fethi nasib olduğuna kanaat idüp döndi ve gitdi” (KA., 1592-1598, s. 137).

Vitoz (Yun.) ‘(Savaşçı), düşman için söylenen bir söz.’

“Kral bu hâlden haber-dâr olıcak beglerbegisi Yanko’yu Üngürus’uñ güzide **vitozları** ve yarar martaloslarıyla Eflak’a mu’âvenete gönderdi” (TB., 15. yy., s. 221).

Yād (T.) ‘Yabancı, düşman anlamında bir söz.’

“Hak ta’âlâ vilayetimizde **yād** yağı ve düşmen belâsından ve dahi âfetinden ve zelzeleden ve taundan saklaya, inşâ-Allâhu’l-aziz” (OT., 1502-1503, s. 143).

Yağı (T.) ‘Düşman.’

“Çünkü **yağı** irdi büm-dü behişt

Bâde i kim bâdesüz olmaz behişt” (ANT (Giese), 15. yy., s. 6).

Yağı ol- (T.+T.) ‘Düşman olmak.’

“**Oldılar yağı** ana kardaşları

Kamunun yitdi elinde başları” (İN., 1410, s. 440).

Yağılık (T.) ‘Düşmanlık.’

“Düşmen **yağılığını** görmeyüp nedüğün bilmezler” (OT., 1502-1503, s. 157).

Yağılık it- (T.+T.) ‘Düşmanlık etmek, kötülük etmek.’

“Emir Süleymân, kız kardaşı Fâtıma’yı ve kiçi karındaşı Kâsım’ı Kostantaniyye’de rehin kodı; hiç **yağılık itmeye**, girü” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 103).

Yaman ğarīm (T.+Ar.) ‘Sıkı düşman.’

“Uzun Hasan cevâb virüp eyitti ki: Sultân Mehmed **yaman ğarīmdür**, yahşı pâdişâhtur” (TEF., 15. yy., s. 153).

Yaramaza uy- (T.+T.) ‘Yararlı olmamak, işe yaramayan bir iş yapmak.’

“*Ve bir dahi bu kim yaramaza uyduk kim ol Kite tekürüyidi*” (ÂPT., 15. yy., s. 44).

Yaramazlık et- (T.+T.) ‘Kötü, uygunsuz davranışta bulunmak.’

“*Han eydür: ‘Ya okudular, niçün yaramazlık ederler? ‘der*” (ÂPT., 15. yy., s. 96).

Yarar martalos (T.+Yun.) ‘Düşman savaşçısı.’

“*Kral bu hâlden haber-dâr olıcak beglerbegisi Yanko’yu Üngürus’uñ güzîde vitozları ve yarar martaloslarıyla Eflak’a mu’âvenete gönderdi*” (TB., 15. yy., s. 221).

Yavlak ziyân it- (T.+Ar.+T.) ‘Kötülük yapmak.’

“*İder ol kişiye yavlak ziyânı*” (SN., 1490, s. 49).

Yavuz işlü (T.+T.) ‘Kötü işler yapan.’

“*Geregince itdi anlara cezâ*

Yavuz işlüye yavuzluhdur sezâ” (İN., 1410, s. 447).

Yavuzluh (T.) ‘(bk. Yavuzluk). ‘

“*Geregince itdi anlara cezâ*

Yavuz işlüye yavuzluhdur sezâ” (İN., 1410, s. 447).

Yavuzluk (T.) ‘Kötülük.’

“*Ne sanursan bu halka sen yavuzluk*” (ÂPT., 15. yy., s. 195).

Ye’cüc-veş (Ar.) ‘(Ye’cüc gibi olan), düşman için söylenen bir söz.’

“*Derüp Ye’cüc-veş marşık çerisin*

Cemi’isine geydürmişdi âhin” (HT., 1530-1531, s. 359).

Yeyni düşmen (T.+Far.) ‘Sayıca az olan, güçsüz düşman.’

“*Âhır ‘Âlâüddeve Beg, yeyni düşmeni bunuñ gibi ağır leşker-ile, huşûşa şa’ba çekildiler, aramağı salâh görmediler*” (TB., 15. yy., s. 359).

Yezîd (Ar.) ‘Emevî Devleti’nin ikinci halifesi, sevilmeyen kişiler için söylenen bir söz.’

“ve yeniçeri kalmış iken, girü Ungurus leşkери ile Yanko mel’un, pelid, **Yezîd**, Mezid Beğ’i gafil bulduğu gibi bunu dahi gafil bulup” (OT., 1502-1503, s. 58).

Yezîd-i havâric (Ar.+Ar.) ‘Zorba, isyankâr, düşman için söylenen bir söz.’

“Manastır’dan çıktığı gün bir derecük başında bir su geçidi yerde pâdişâhımız ol suyu geçdiği gibi ol yerde bir merdek, **Yezîd-i havâric**, Râfizi-i mel’un kâfir nemed-pûş Haydarî-şekl, kulağında, gerdanında halka-i la’net-gûş-i mengûş, mel’un-fedâ, sünnetsüz tahâretsüz, necis-i murdar, mühmel, pâdişâhun üzerine yürüyüp kasd edüp” (OT., 1502-1503, s. 133).

Yılan (T.) ‘Sinsi, hain.’

“ve hem Hasan evvel kiccük **yılanıdı**” (ÂPT., 15. yy., s. 241).

Yırtmac kürklü (T.+T.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Kaltak eyerlü, **yırtmac kürklü**, yormac kuşaklu, kabalak dülbendlü, kayışı üzengüsünün ipden, kılıcı bağı ipden” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Yormac kuşaklu (T.+T.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“Kaltak eyerlü, yırtmac kürklü, **yormac kuşaklu**, kabalak dülbendlü, kayışı üzengüsünün ipden, kılıcı bağı ipden” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Yumuk gözlü (T.+T.) ‘Düşmanı niteleyen bir söz.’

“O **yumuk gözlüler** itden beterler” (SN., 1490, s. 15).

Yülük (T.) ‘Sakalsızlar, usturayla tüm kıllarını kesen bir tarikata mensup olanlar, düşman için söylenen bir söz.’

“Karakoyunlu’dan kırklar, **yülükler**, gök dolamalular, baldırı çıplak torlamlular, dülbendleri ucu nezkeplüler, Kürdistan azgunları, Türkmen bozgunluları, mezhebsüzler, mezheblerin dinlerin yuvin kulmuşlar” (OT., 1502-1503, s. 107).

Zâlim (Ar.) ‘Zulmeden, düşman için söylenen bir söz.’

“Merrik demek ya’ni dutup öldürün demekdür. Şunun gibi hayinlerdür. **Zâlim** tâyifedür kim, evvelden hiyânet ile gelmiş pelidlerdür” (OT., 1502-1503, s. 131).

Zālīm zulmı (Ar.+Ar.) ‘Düşmanın yaptığı kötü işler.’

“O **zālīm zulmı** kıldı bî-nihâyet” (SN., 1490, s. 12).

Zamān azmūde (Ar.+Far.) ‘Tecrübeli, düşman için söylenen bir söz.’

“Cihan-dîde, ceng-şûrîde, **zamān azmūde** mel’undu” (OT., 1502-1503, s. 136).

Zebūn kāfir (Far.+Ar.) ‘Âciz, güçsüz düşman.’

“Nideyin, ancılayın hor yad kâfirden âciz miyin kim dileyüp bir **zebūn kāfiri** alup depeleyem didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 76).

Zehī mel’ūn (Far.+Ar.) ‘Gaflet içinde olan lanetli, düşman için söylenen bir söz.’

“Hünkâr işidip bunların hîlesin ve Laz’ın isyânın bilip gâyet incinip eyitdi: **Zehī mel’ūn**’deyü ta’accüb edip gazabdan kan dolup Yemeni akîka döndü” (NT., 1485-1493, s. 102).

Zişt şûratlı (Far.+Ar.) ‘(Çirkin suratlı), düşman için söylenen bir söz.’

“Negâh bir gün gelür bir **zişt şûratlı**” (SN., 1490, s. 40).

Zorbâz (Far.) ‘(Kuvvetli), düşman için söylenen bir söz.’

“Ol kal’ayı taşrasın ve içerisin mikdâm ve cerî çeriyle tamâm toldurub kulleleri serdârlar kellesinden ve bârûları **zorbâzlar** bazûsundan ve bedenleri saht-peyker dilâverler teninden yapılmış hisara dönderdiler” (İK., 16. yy., s. 176).

2.14. Ganimet / Hediye/ Elde etme:

‘**Acīb ü ğarīb metā**’ (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Ganimet olarak ele geçirilen mallar.’

“‘**Acīb ü ğarīb metā**’ lar ellerine girdi” (TB., 15. yy., s. 371).

Ağna- (T.) ‘Bolluk içinde olmak.’

“Bir ay mikdârı **ağnadılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 161).

Akçe (T.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda para olarak kullanılmak üzere bastırılan altın ve gümüş sikkeler.’

“Araya yükler ile **akçe** altun

Getürdiler taşınur şöyle her gün” (HN., 1414, s. 273).

‘**Alefe** (Ar.) ‘Yeniçerilik zamanında askere verilen para, ulufe.’

“ve dahi huffâza ve ehl-i vezâyife ‘**alefe** ta ’yin etdi” (NT., 1485-1493, s. 79).

Altun (T.) ‘Ganimet olarak elde edilen değerli maden.’

“Araya yükler ile akçe **altun**

Getürdiler taşınur şöyle her gün” (HN., 1414, s. 273).

Altun çanak (T.+T.) ‘Ganimet olarak elde edilen altın kap.’

“Gümiş sinileri **altun çanağı**

Hem altun badiye sağrak ayağı” (HN., 1414, s. 273).

Altun kadeh (T.+Ar.) ‘Ganimet olarak elde edilen altın bardak.’

“Gümüş tebsiler ü **altun kadehler**

Safâlar gönüle cana ferahlar” (HT., 1530-1531, s. 174).

Altunlu ağır bez (T.+T.+Ar.) ‘Hediye.’

“Okucu cem’edüp gönderdiler tez

Bile bir nice **altunlu ağır bez**” (HT., 1530-1531, s. 39).

Atâ (Ar.) ‘Hediye, armağan.’

“Ak Temür’e mübâlağa **atâlar etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Âvādānlık (Far.) ‘(Alet takımı), savaş sonunda elde edilen ganimetlerden biri.’

“Kara taraşa hod ne i’tibar; altun, gümüş **âvādānlığı**, mücüşler, tebsiler ve maşrabaların gâziler elinde hisâbı yoğidi” (NT., 1485-1493, s. 266).

‘**Avārız** (Ar.) ‘Olağanüstü zamanlarda özellikle de savaş zamanlarında geçici olarak alınan vergi.’

“Ve Kapudan Piyale Paşa hazretlerine muhkem tenbîh ü te’kîd buyurılıp Azim donanma esbâbı ihzârında olasın diyü fermân-ı âlî olup ‘**avārız** ve kürekçi cem’i sipariş olundı” (ST I., 16. yy., s. 11).

‘**Avret ve oğlan** (Ar.+T.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak alınan düşmanın eşi ve çocukları.’

“*Kırdılar anları idüp dar ü gir*

‘**Avret oğlan** kamu itdiler esir” (İN., 1410, s. 442).

Bâc (Far.) ‘Osmanlı İmparatorluğu zamanında alınan gümrük vergisi.’

“*Kal’alar virdiler ana mâl u bâc*

Aldı kâfir beglerinden çoh harâc” (İN., 1410, s. 437).

Baç (Far.) ‘(bk. Bâc). ‘

“*Gelibolu’da esîrden baç almak: Biri Çandarlı Kara Halil’den, biri Kara Rüstem’den ve hem Gâzî Evrenos Beğ’e dahı ısmarladılar; kim, akında çıkan esîrden beşde birin alalar; dört esîri olanun yigirmi bişer akçesin alalar”* (ANT (Edirne), 15. yy., s. 91).

Bahş eyle- (Far.+T.) ‘Karşılıksız olarak vermek, bağışlamak.’

“*Osman Gâzi aldığı vilâyetleri bahş eyledi”* (AOK., 15. yy., s. 10).

Bahşiş (Far.) ‘İhsan, hediye, lütfedilip verilen para.’

“*Ol gün ki şehre girildi, yini-çeri zümresi bir yirde cem iyyet idüp cenâb-ı saltanatdan bahşiş recasın itdiler”* (KA., 1592-1598, s. 7).

Bakır (T.) ‘Değerli bir maden.’

“*Cemî’leşkerde bakır vardı”* (ÂPT., 15. yy., s. 169).

Bedel akçası (Ar.+T.) ‘Bir vazife karşılığında alınan para.’

“*Bedel akçası deyü halkdan zulmile bunca akçalar alup gitdiler”* (OT., 1502-1503, s. 188).

Belek (T.) ‘Hediye.’

“*Ana gönderdi elçiyle belekler*

Yazup nâme tazarru’lar dilekler” (HT., 1530-1531, s. 250).

Bî -nihāyet tecemmülât (Ar.+Ar.) ‘Sınırsız ganimet.’

“Sultân leşkeri ordusun gâret idüp envâ’-ı esbâbla **Bî -nihāyet tecemmülât** ellerine girdi” (TB., 15. yy., s. 140).

Cevāhir (Ar.) ‘Savaş sonrasında ele geçirilen değerli maddeler, cevherler.’

“Bulunan **cevāhir** ve altun gümüş eşyâ ne bulundu ise defter edüb ve Pâdişâhımız olan Sultân Mehmed ibn Sultân Murâd Hân için zabt olundu” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Cevâri vü ğilmân (Ar.+Ar.) ‘Savaşta esir olarak ele geçen hizmet için kullanılan kız ve genç erkek.’

“İçindeki küffarun kimini küşte-i şemşir ve kimini esir idüp nihayetsüz **cevâri vü ğilmân** ve nefayis-i akmişe ve hanman ele getürdiler” (KA., 1592-1598, s. 171).

Çift akçesi (T.+T.) ‘Tımar erlerinden alınan vergi.’

“Anadolu çerisine zahmet ‘âdetden ziyâde oldı’deyü **çift akçesi** yirmi iki iken otuz üç buyuruldı” (İK., 16. yy., s. 159).

Dirhem ü dînâr bî-şümâr (Ar.+Ar.+Far.) ‘Savaş sonrasında elde edilen ganimet, para.’

“**Dirhem ü dînâr-ı bî-şümârdan** gayri leşker-i cerrârın ol kadar esir eline girdi ki hadd ü addi yoğdı” (İK., 16. yy., s. 227).

Dirlik (T.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelir.’

“Nebilerdür meger erlikde misli

Velilerdür anun **dirlikde** misli” (HN., 1414, s. 255).

Dirlik et- (T.+T.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelir vermek.’

“Pâdişâh dahi tekürüne ve sipâhilerine eyü **dirlikler etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 196).

Doyum gel- (T.+T.) ‘Yeteri kadar savaş ganimeti elde etmek.’

“ve hayli mübâlağa **doyum geldi**” (ÂPT., 15. yy., s. 88).

Doyumluk (T.) ‘Ganimet.’

“Yuvan illerin alup gaza-yı ekber olup **doyumluklar** oldu” (AOK., 15. yy., s. 120).

Doyum ol- (T.+T.) ‘Yeteri kadar savaş ganimeti elde etmek.’

“Gâyet **doyum olup** bî-nihâyet mâl-ı ganimet-ile girü Edrene’ye geldiler” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 91).

Dürr ü gevher (Ar.+Ar.) ‘İnci, cevher, savaş sonunda ele geçen ganimet.’

“Zer ü sîm ü filori **dürr ü gevher**

Gümişden çok şalib-ile şanemler” (FSM., 15. yy., s. 144).

Esbâb ve zehâyir (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonrasında elde edilen kıyafet ve bolca bulunan nesneler.’

“Mâ-bâki **esbâb ve zehâyir** her ne bulundu ‘asker-i İslâm yagmâlayub Pâdişâh’a du’âlar eylediler” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Eyü at (T.+T.) ‘Sağlam, dayanıklı at.’

“Osman Gâzi’ye dahi sancak esbâbıyle **eyü atlar** ve gaza yarakları bile verdi” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Filori (İt.) ‘Altın veya gümüş para.’

“Biga kadısına hayli **filori** viridi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 111).

Firişte-şekl oğlan (Far.+Ar.+T.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak ele geçirilen genç delikanlı.’

“Üç dört bin akçalık **firişte-şekl oğlan** ve hûrî-manzar câriye” (TEF., 15. yy., s. 140).

Fulori (İt.) ‘(bk. Filori).’

“Ahir, küffârdan yitmiş biñ **fulori** harâc alır; döner Şâm vilâyetine gider” (FSM., 15. yy., s. 124).

Ġanî et- (Ar.+T.) ‘Zenginleştirmek.’

“Gâzileri **Ġanî etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 16).

Ġanīmet mālī (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonrasında elde edilen değerli eşyalar.’

“Aldılar bî-hadd **ġanīmet mālını**” (DE., 1465, s. 17).

Ġanī ol- (Ar.+T.) ‘Zenginleşmek.’

“Ġâzîler mâl-ı ganâyim-ile **ġanī oldular**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 85).

Ġazā mālī (Ar.+Ar.) ‘Hak yolunda yapılan savaş sonrasında elde edilen değerli ve gerekli şey.’

“Fî sebîllî 'l-lah ġâzîlerdür ve **ġazā mālın** cem'idüp Hakk yolına viricilerdür” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 79).

Gedik (T.) ‘Bir iş karşılığında verilen hak, imtiyaz.’

“Bir iki gün mühimmât ve levâzım tekmilinde iken Yeniçeri gaddârları şehir halkına dest-i tetâvül ile ve cevri ü sitem yolların tutmağla dört nefer bölük başlarınınun ve çorbacılarınınun dirlikleri kesilüp **gedikleri** virilüp, esbabları donanmadan taşra atıldı, neferlerin zabt eylemek için muhkem yasak ve tenbîh buyuruldu” (ST II., 16. yy., s. 608).

Geyim (T.) ‘Ganimet olarak elde edilen giyimlikler.’

“Mısır hazinesinden çıkmış has Mısırî kılıçlar, **geyimler**, cebeler cevşenler ve bir nice başlar bir nice cündi kullarile dutulup devlet eşiğine gönderdiler” (OT., 1502-1503, s. 136).

Ġıdā'-yı şîr-i şemşîr eyle- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Ganimet elde etmek.’

“Avratın oğlanın esîr idüp, savaşçıların **ġıdā'-yı şîr-i şemşîr eylediler**” (TB., 15. yy., s. 272).

Guruş (İt.) ‘Ganimet olarak elde edilen değerli maden.’

“Kaba saba esbâba kimse bakmayub sâfî altun ve **guruş** aldılar ve küffâr-i hâkisâr Tirnovi'yi unudub kendi başları korkusuna düşüb kaçarak Kırâl-i bed-fi'âlin ordusuna geldiler” (GSM., 1443-1444, s. 46).

Gümüş (T.) ‘Ganimet olarak alınan değerli maden.’

“Anda Vılkanoglu'nun mübâlağa **gümüştün** bulup, pâdişâhın hazînesine getirdiler” (NT., 1485-1493, s. 293).

Gümiş sînî (T.+Far.) ‘Ganimet olarak elde edilen üzerinde yemek de yenilebilen yuvarlak, büyük, gümüş tepsi.’

“**Gümiş sînîleri** altun çanağı

Hem altun badiye sağrak ayağı” (HN., 1414, s. 273).

Harâc (Ar.) ‘Vaktiyle Müslüman olmayan teb’adan alınan vergi.’

“*Kal’alar virdiler ana mâl u bâc*

*Aldı kâfir beglerinden çoh **harâc***” (İN., 1410, s. 437).

Harâc devşür- (Ar.+T.) ‘Ganimet elde etmek.’

“***Harâc devşürsün**’der*” (ÂPT., 15. yy., s. 182).

Harclan- (Ar.) ‘Savaş sonrasında maddî kazanç sağlamak.’

“*Esirleri üçer yüze, ikişer yüze satdum **harclandum***” (ÂPT., 15. yy., s. 165).

Harç akçası (Ar.+T.) ‘Yapılan işler karşılığında verilen ücret.’

“*ve hem kapudana da **harç akçasın** vermişüzdür*” (ÂPT., 15. yy., s. 215).

Harçlık (Ar.) ‘Osmanlı zamanında timarlı sipahilerin, dirliklerinden elde edilmiş gelir.’

“*Orhan Gâzi eyitmiş ki: ‘Satun, Gâzilere **harçlık** olsun.’*” (ÂPT., 15. yy., s. 46).

Harçlıkçı (Ar.) ‘Osmanlı zamanında timarlı sipahilerin, dirliklerinden elde edilmiş geliri alıp kendilerine getirmek üzere izinli gönderdikleri kimse.’

“*Ba’zısını ba’zısına **harçlıkçı** etdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 129).

Hazîne (Ar.) ‘Altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşya yığını, büyük servet.’

“*Akçayı yığup **hazîne** idinmek anlardan kaldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 33).

Hedāya (Ar.) ‘Karşılıksız verilen şey, ganimet.’

“*Bildiler kim, ol hâl kendülere dahi vâkı’olacakdur, başlarına gelecekdür, zebun olup aman dileyüp bir hileyle pişkeş tedârük edüp, birkaç oğlanlar ve ba’zi **hedāya** gönderüp Minnetoğlu Hocalığı derler*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Ḥumsun çıkar- (Ar.+T.) ‘Ganimetin beşte birini almak.’

“Mâl-ı ganîmetden **ḥumsun çıkarıp**, tuhaf ve hedâyâ-yı bî-nihâyetile kar etdi ki Konya’ya varıp Sultan Alâaddin-i sâni’ye buluşup, safâ-yı hikmetine alıp veli’ahdî ola” (NT., 1485-1493, s. 48).

Ḥūrî-manzar câriye (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak ele geçirilen genç kız.’

“Üç dört bin akçalık firişte-şekl oğlan ve **ḥūrî-manzar câriye**” (TEF., 15. yy, s. 140).

İḥsân et- (Ar.+T.) ‘Bağışlamak, hediye etmek.’

“Osman Gâzi pâdişâhun neslinden o kılıcı kim gördüler dervişlere **iḥsânlar etdiler** ve o kılıcun eski kınını tekrar yenilediler” (ÂPT., 15. yy., s. 13).

İn‘âm (Ar.) ‘Hediye olarak verilen nimetler.’

“Padişâh’ın huzûruna getirüb ana dahi Pâdişâh ‘azîm **İn‘âm** eyledi ve ol gün dahi tâ ahşam olunca bu minvâl üzere küffâra urdular kılıcı, amma ‘asâkir-i İslâm ol kadar doyum oldu ki, kıyâsa gelmez” (GSM., 1443-1444, s. 66).

İsâr et- (Ar.+T.) ‘İhsan etmek, bahşış vermek.’

“Orhan Gâzi anı dahi gâzilere **İsâr etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 43).

Kaba saba asbâb (T.+T.+Ar.) ‘Ganimet olarak elde edilen değersiz kıyafetler.’

“**Kaba saba asbâba** kimse bakmayub sâfî altun ve guruş aldılar ve küffâr-i hâkisâr Tırnovi’yi unudub kendi başları korkusuna düşüb kaçarak Kırâl-i bed-fi’âlin ordusuna geldiler” (GSM., 1443-1444, s. 46).

Kām-yāb ol- (Far.+Far.+T.) ‘Ganimet elde etmek.’

“Ordusun tamâm nehb ü gâret idüp, mâl ü esbâbla nüvvâb **kām-yāb olup** ellerine bî-ḥisâb esbâb u mâl ü menâl girdi” (TB., 15. yy., s. 131).

Katır (T.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak alınan atgillerden yük hayvanı.’

“Kumaş u at u **katır** sîmile zer

Ganâyimden ganî olmuşdu her er” (HT., 1530-1531, s. 200).

Kılıç haqqı (T.+Ar.) ‘Tımarların ilk üç veya altı bin akçesine verilen isim.’

“*Kılıç haqqıçün salınur yolunda*” (SN., 1490, s. 3).

Kızıl filori (T.+İtal.) ‘Osmanlı zamanında renginden dolayı kızıl olarak adlandırılan İtalyan parası.’

“*ve ol kızıl filori yüzün kızardur adamun*” (ÂPT., 15. yy., s. 139).

Ḳumāş (Ar.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak alınan pamuk, yün, ipek gibi her türlü dokuma.’

“*Ḳumāş u at u katır sîmile zer*

Ganâyimden ganî olmuşdu her er” (HT., 1530-1531, s. 200).

Māl (Ar.) ‘Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey.’

“*Kara Ferde’ye turdı ve dört yana akın gönderdi. Mübâlağa māl cem’ittiler*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 97).

Māla ġarḳ ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Çok miktarda savaş ganimeti elde etmek.’

“*Orada olan olur māla [hem] ġarḳ*” (SN., 1490, s. 29).

Mālāmāl ol- (Ar.+T.) ‘Çok miktarda savaş ganimeti elde etmek.’

“*Bular māl ile oldılar mālāmāl*” (SN., 1490, s. 29).

Māl-ı ġanāyīm (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonunda düşmandan alınan mallar.’

“*Gâzîler māl-ı ġanāyīm-ile ganî oldular*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 85).

Māl-ı ġāret (Ar.+Ar.) ‘Yağma malı.’

“*Kuşluk zemânına deġin gemilerin māl-ı ġāret ile doldurup çıkdı gitdi*” (ST I., 16. yy., s. 363).

Māl u ġanāyīm (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonunda düşmandan alınan mallar.’

“*Māl u ganânayimile gâni oldılar*” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 15).

Māl-ı ğanīmet (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonunda düşmandan alınan mallar.’ “*ceng idüp arabasın yağma ve talan idüp gâziler māl-ı ğanīmetle Sultân Murâd’a gelüp ‘Bayram kutlu olsun! ‘deyü bayrâmlaşdılar’*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 116).

Māl ta’yîn et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Belli bir bedel ödemek şartıyla yönetim sorumluluğu verme.’

“*Kendü vilâyetine māl ta’yîn et di kim her yıl göndüre*” (ÂPT., 15. yy., s. 154).

Maşraba (Ar.) ‘Ganimet olarak elde edilen değerli su kabı.’

“*Kara taraşa hod ne i’tibar; altun, gümüş avadanlığı, mücüşler, tebsiler ve maşrabaların gâziler elinde hisâbı yoğidi*” (NT., 1485-1493, s. 266).

Melek-manzar dilber (Ar.+Ar.+Far.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak ele geçen güzel genç kız.’

“*Sîm-sîmâ, sâde-rû perî-peykerler tutup, mübâlağa mâl ü menâl ile şâhib-cemâl, melek-manzar dilberler ellerine girdi*” (TB., 15. yy., s. 389).

Mesûbât-ı cihād ü ğazâ (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş mükâfatları.’

“*ve nesl-i Osmani’nün izdiyad-ı devletine ve zat-ı hakaninün ömr-i sermedle huzur u raha-tına ve daima bu makule fütuhât-ı cemile ile beyne’l-müluk şöhretine ve mesûbât-ı cihād ü ğazâ ile indellâh rifât-i menziletine dualar itdiler*” (KA., 1592-1598, s. 18).

Muğtenem ol- (Ar.+T.) ‘Ganimet elde etmiş olmak.’

“*Gaziler ganayimile muğtenem olup İznik fethine mukayyet olmayıp, cemâ’atlerine beşâret haberin gönderip makarr-ı izzine erişmeğe niyyet etti*” (NT., 1485-1493, s. 47).

Muğtenim ol- (Ar.+T.) ‘Ganimet elde etmiş olmak.’

“*Beni Âdem’den bir ferd bulunmayup, hâlî ez-ağyâr bir şehir bulundu. Ve nakle kâdir olmadukları esbâb ve erzâkların pinhân eyledükleri yerlerde asker halkı eliyle komuş gibi bulup, vâfir nefis zahîre çıkarup muğtenim oldular*” (ST I., 16. yy., s. 206).

Mubâlağa māl (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonunda düşmandan alınan değerli eşyalar.’

“*Varup esirlerin alup mubâlağa māl ile getürdiler*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 27).

Nefāyis-i akmişe ve hānmān (Ar.+T.+Far.) ‘Savaşta ele geçen kıyafet ve eşyalar.’

“İçindeki küffarun kimini küşte-i şemşir ve kimini esir idüp nihayetsüz cevri vü gılman ve **nefāyis-i akmişe ve hānmān** ele getürdiler” (KA., 1592-1598, s. 171).

Öğdül (T.) ‘Ödül, ganimet.’

“Kalanı derpeyince erişürler

Alup **öğdüllerini** üleşürler” (HT., 1530-1531, s. 32).

Pencik ve peşkeş oğlanı (Far.+Far.+T.) ‘Savaşta ganimet olarak ele geçen esirler.’

“Bu taraftan Malkoçoğlu Balı Beğ dahi gazâdan getürdüğü **pençik ve peşkeş oğlanlarını** divana çekdi” (OT., 1502-1503, s. 159).

Penç-yek (Far.+Far.) ‘Savaş sonrasında ele geçen ganimetin beşte biri.’

“Gazâdan çıkan esirlerin **penç-yekin** anda almağa başladılar” (OT., 1502-1503, s. 158).

Peşkeş çek- (Far.+T.) ‘Hediye, armağan vermek.’

“**Çeker peşkeş** dahi bir nice hayvan” (SN., 1490, s. 14).

Peşkeş gönder- (Far.+T.) ‘Hediye, armağan vermek.’

“Atamız gitdi ise kendüler sağ olsunlar deyü, armağanlar, **peşkeşler gönderdi**” (OT., 1502-1503, s. 41).

Pişkeşcik çek- (Far.+T.) ‘Hediye, armağan vermek.’

“ve gemilerin çoğu askerden hâli olup ve adalarda toyumluk iden Yeniçeri ve Sîpâhî serdârlarına **pîşkeşcik çeküp** şefâ’atle, <<Sılaya yakın geldüm>> diyü icâzetle karaya çıkup ve ol zemânda dahi tezkire-i Pâdişâhî gelmiş olmayup” (ST I., 16. yy., s. 82).

Pişkeş çek- (Far.+T.) ‘(bk. **Peşkeş çek-**).’

“Bu tarik ile sulh olup hisardan taşra çıkup pâdişah **pîşkeşler çeküp** hisarı teslim eyledi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 141).

Pişkeş göndür- (Far.+T.) ‘Hediye, armağan göndermek.’

“Andan sonra Venedik begleri zaruri olup **pîşkeşler göndürüp** barışdılar, hicretün tokuz yüz yidisinde idi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 131).

Rāygān akça (Far.+T.) ‘Karşılıksız verilen para.’

“Bir kişi ki kendi eliyle kesb etmiş ola, bana ne borcu var ki **Rāygān akça** vere? ”
(NT., 1485-1493, s. 49).

Rūsūm-i sipāhī (Far.+Far.) ‘Asker vergisi.’

“Akdeniz’ün ve Kara deniz’ün yahılarında havâlisi haşin mesâkinde sâkin olub her nâhiyetün ehli bir müstakil vâliye ki ‘örflerince aña " Tekvur" dirler, itâ’at idüb harâc-ı şâhî ve **rūsūm-i sipāhī** virüb dururdu” (İK., 16. yy., s. 180).

Rüşvet (Ar.) ‘Yaptırılmak istenen bir iş için yasa dışı kolaylık ya da çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar.’

“Mısırlu dahi ol evvelki beğ oğlanlarınınun tez tez birin azl eyledi, birine beğlik verdi **rüşvetilen**” (ÂPT., 15. yy., s. 287).

Sâde-rū perī-peyker (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Savaş sonunda ganimet olarak ele geçen güzel genç kız.’

“Sîm-sîmâ, **sâde-rū perī-peykerler** tutup, mübâlağa mâl ü menâl ile şâhib-cemâl, melek-manzar dilberler ellerine girdi” (TB., 15. yy., s. 389).

Şâfi altun (Ar.+T.) ‘Ganimet olarak elde edilen değerli maden.’

“Kaba saba esbâba kimse bakmayub **şâfi altun** ve gurusı aldılar ve küffâr-i hâkisâr Tirnovi’yi unudub kendi başları korkusuna düşüb kaçarak Kırâl-i bed-fi’âlin ordusuna geldiler” (GSM., 1443-1444, s. 46).

Sağrak ayağı (T.+T.) ‘Ganimet olarak elde edilen değerli kadeh ayaklığı.’

“Gümiş sinileri altun çanağı

Hem altun badiye **sağrak ayağı**” (HN.,1414, s. 273).

Şâhib-cemâl (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonrasında ganimet olarak ele geçen güzel genç kız.’

“Sîm-sîmâ, sâde-rū perī-peykerler tutup, mübâlağa mâl ü menâl ile **şâhib-cemâl**, melek-manzar dilberler ellerine girdi” (TB., 15. yy., s. 389).

Şebāk (Ar.) ‘Ödül.’

“Ceng gününde kazâ tîrinden ve merg şimşirden **şebāk** alırdı” (NT., 1485-1493, s. 74).

Sîm (Far.) ‘Kazanılan zafer sonrası elde edilen gümüş madeni.’

“Pâdişâhımızun evvelseferidür, şükrâne-i zafer, kullarına **sîm** zer gerek” (İK., 16. yy., s. 18).

Sîm-sîmâ (Far.+Ar.) ‘Savaş sonrasında ganimet olarak ele geçen güzel genç kız.’

“**Sîm-sîmâ**, sâde-rû perî-peykerler tutup, mübâlağa mâl ü menâl ile şâhib-cemâl, melek-manzar dilberler ellerine girdi” (TB., 15. yy., s. 389).

Şükrâne-i zafer (Ar.+Ar.) ‘Kazanılan zafer sonrası yapılan ihsan, iyilik.’

“Pâdişâhımızun evvelseferidür, **şükrâne-i zafer**, kullarına sîm zer gerek” (İK., 16. yy., s. 18).

Tâze oğlan (Far.+T.) ‘Savaşta ele geçen genç erkek çocukları.’

“badehu bu illerde küffâra amân olmaz deyüb fermân-ı Pâdişâhi ile küffâr-ı hâkisârın **tâze oğlanlarını** alub esîr eyledikten sonra kazaklarını f’îl-cümle kılıcdan geçürdiler” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Teberrük (Ar.) ‘Uğurlu şey.’

“Hayli tuhfe ve **teberrüklerilen** karındaşı oğlu Ak Temür’ile sultana göndürdi” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Tebşi (T.) ‘Ganimet olarak elde edilen değerli derinliği âz, küçük, tekne.’

“Kara taraşa hod ne i’tibar; altun, gümüş avadanlığı, mücüşler, **tebsiler** ve maşrabaların gâziler elinde hisâbı yoğidi” (NT., 1485-1493, s. 266).

Tîmâr (Far.) ‘Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda, belirli görev ve hizmet karşılığında kişilere verilen, yıllık geliri 3.000-20.000 akçe olan toprak.’

“Ol ölenün **tîmârlarını** bile virürlerdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 34).

Tırâş it- (Far.+T.) ‘Ganimet toplamak.’

“Bu yana hisar halkı gördiler kim leşkeri sındı kaçdı, hisardan çıkup ordı yirinde kalanları **tırâş itdiler**, doyum oldılar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 66).

Tok ve doyum ol- (T.+T.+T.) ‘Ganimet elde etmek.’

“yarakları ve zahireleri mücahidin ü guzatun nasib ü hisselerin olduğın il’âm eylemişler. Tatar-saba-reftârün ganimet ile **tok ve doyum olup** leşker mela’ine fena virdüklerin bildürmilşer” (ST II., 16. yy., s. 812).

Toyla- (T.) ‘Bağışta bulunmak.’

“Dahi İslâm ‘askerini ğanîmet mälları-la **toylaya**, halk-ı ‘âlem muğtenem olalar. (FSM., 15. yy., s. 188).

Toyum gel- (T.+T.) ‘Yeteri kadar savaş ganimeti elde etmek.’

“Varup İflâk’a seğırtti; akın itdi. Gâyet **toyum geldi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 96).

Toyumluk it- (T.+T.) ‘Ganimet toplamak.’

“karada olan Serdâr Ahmed Paşa hazretleriyle haberleşüp mülâkat olundukda ekser cengci gemilerden çıkup ve gemilerin çoğu askerden hâli olup ve adalarda **toyumluk iden** Yeniçeri ve Sîpâhî serdârlarına pîşkeşcik çeküp” (ST I., 16. yy., s. 82).

Toyum ol- (T.+T.) ‘(bk. Doyum ol-).’

“çün kâfir leşkeri sındı, Gaziler bi-nihâyet **toyum oldılar**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 26).

Toyum ğanî ol- (T.+Ar.+T.) ‘Bolca ganimet elde etmek.’

“Dahi kal’ayı olub içinde olan esbabı alub **toyum ve ğanî oldılar**” (LT., 1553, s. 156).

Toyumluk (T.) ‘(bk. Doyumluk.)’

“Ve **toyumluklar** oldı kim, vasfa gelmez ve Arnavud’da bir hisâr yapdı, adını İlbasan kodı” (LT., 1553, s. 187).

Tuħfe (Ar.) ‘Hediye, armağan.’

“Ol dahi getürdiği **tuħfelerini** çekdi” (ÂPT., 15. yy., s. 80).

Tümen tümen it- (T.+T.+T.) ‘Yığmak, biriktirmek.’

“O yanadan eger bin bin gelür mal

Tümen tümen ider in’amı der-hal” (HN., 1414, s. 275).

‘Ulûfe et- (Ar.+T.) ‘Görev karşılığında askere maaş vermek.’

*“Sultan Mehmed ayda bin akça ‘**ulûfe etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 114).*

Yağmā (T.) ‘Birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, talan.’

*“Gelüp Köprihisar’ın **yağmāyile** alup feth itdi” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 11).*

Yağmā it- (T.+T.) ‘Savaşta zor kullanarak ganimet elde etmek.’

*“Gelüp İznik’ün dâyiresin **yağmā itdiler**” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 11).*

Yağmālaş- (T.) ‘Ganimet elde etmek, aralarında paylaşmak.’

*“Kulları ol akçayı **yağmālaşdılar**” (NT., 1485-1493, s. 81).*

Yarar esbāb (T.+Ar.) ‘Değerli, kıymetli giyecekler.’

*“Pâdişâha **yarar esbābı** alıp kalan gânayimi gazilere kismet etiler” (NT., 1485-1493, s. 78).*

Zafer-behresi (Ar.+Far.) ‘Zafer payı, kısmeti.’

*“Akıbet Hazret-i Kird-gâr, ehl-i İslâmı nusret ü **zafer-behreleriyle** kâm-kâr kılup küffâr-ı haksar-ı şirzime’-i gaddar münhezim oldı” (KA, 1592-1598, s. 43).*

Zer (Far.) ‘Kazanılan zafer sonrası elde edilen altın madeni.’

*“Pâdişâhımızun evvelseferidür, şükrâne-i zafer, kullarına sîm **zer** gerek” (İK., 16. yy., s. 18).*

2.15. Güç/ Kudret:

‘Âciz kal- (Ar.+T.) ‘Gücü yetmemek.’

*“Üzerümüze Türk geldi. Bizi zebûn itdi. Taşra çıkartmaz oldı ‘**âciz kalduk**” (AOK., 15. yy., s. 11).*

‘Adl ü dād et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Adaletle yönetmek, adil davranmak.’

*“ve bu dört pâre hisarları kim aldılar ammâ vilâyetlerinde ‘**adl ü dād etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 27).*

Âferîn kıl- (Far.+T.) ‘Tebrik etmek, kutlamak.’

*“**Kılur** Ahmed Paşa’ya **âferîn şâh**” (SN., 1490, s. 80).*

Akca kestür- (T.+T.) ‘Kendi adına para bastırmak.’

“Gine Sultan Murad sefer itmeyüp Çöke yaylakında çıkup yeni **akca kestürdi**, hicretün 834 yılında” (ANT (Giese), 15. yy., s. 70).

Akına gönder- (T.+T.) ‘Orduyu savaşa yönlendirmek.’

“Defa Sultan Murad Edrene’de karâr idüp Mezid Beğ’i İflak vilâyetine **akına gönderdi**” (AOK., 15. yy., s. 72).

‘Amel buyur- (Ar.+T.) ‘Emretmek.’

“Top kuracak yirlere metrisler çatup **‘amel buyurdılar**” (TEF., 15. yy., s. 51).

Āteş-i ğazâb (Far.+Ar.) ‘Şiddetli öfke duyma.’

“Pâdişâhun **āteş-i ğazâbı** heyecân buldı” (TEF., 15. yy., s. 146).

Bahş et- (Far.+T.) ‘Bağışlamak, vermek.’

“Baras Tekür’ün hazînesini Orhan, gâzilere **bahş edüp** üleşdürdi” (ÂPT., 15. yy., s. 43).

Baş çek- (T.+T.) ‘Liderlik yapmak, öncülük yapmak.’

“El-hâsılı her birinün oğlu yerlü yerinde **baş çekdi**, oturdu” (ÂPT., 15. yy., s. 287).

Beğlen- (T.) ‘İktidarda olmak, hükmetmek.’

“Hatta tevarihlerde mezkurdur ki, Cengiz Han zuhurundan Osman Gazi **beğlendiği** zemana gelinceye degin, kafir Mogollar her iklimde müslümanlar üzerine galib olmuşlardı” (LT., 1553, s. 145).

Burnunu kaldır- (T.+T.) ‘Övünmek, kibirlenmek.’

“Pâdişâh buyurdu ki, ya siz çünkü gördünüz kim, küffâr-i hâkisâr mübâlaga çokdur, ne var idi, anların gözüne görünecek, şimdi ol mel’ûn Âl-i ‘Osmân’ın askerini bozdum deyü **burnunu kaldırdı**” (GSM., 1443-1444, s. 13).

Cihānculuk (Far.) ‘Cihan hakimiyeti sağlamak.’

“**Cihānculuk** yaraşur mı sabiye

Ya âkıl tâbi olur mugabîye” (HT., 1530-1531, s. 153).

Culūs et- (Ar.+T.) ‘Tahta çıkıp cülus dağıtmak.’

“*Gelüp tahta **cülūs etdi**”* (ÂPT., 15. yy., s. 87).

Đarb-ı dest (Ar.+Far.) ‘Kol kuvveti.’

“*ve illa **đarb-ı destile** feth olundu”* (ÂPT., 15. yy., s. 225).

Dermān (Far.) ‘Çıkar yol, çare.’

“*Eger bize **dermānun** varise eyle, yohsa bizi zebûn itdi, oglumuzla kızımızla esîr iderler, veyâhud açlıktan kırılırız, eğer bize **dermān** itmezsenüz» didiler.”* (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Dest-res (Far.) ‘İsteğini gerçekleştiren, kudret, zenginlik, iktidar.’

“*Gerçi leşker vâru genç ü **dest-res***

Lîkin itmez mülk almağa heves” (İN., 1410, s. 449).

Devlet atı (Ar.+T.) ‘Güç, Kudret, Hükmetme.’

“*ve Sultan Mehmed dahi **devlet atına** bindi, sürdü Bursa’ya vardı”* (ÂPT., 15. yy., s. 189).

Emîn ol- (Ar.+T.) ‘İnanılan güvenilen güç dolayısıyla güvende hissetmek.’

“*Bu Ertuğrul Gâzi gelmesiyle o kâfirlerin vilâyeti **emîn olmuşidi** Tatarlardan”* (ÂPT., 15. yy., s. 8).

Emir kıl- (Ar.+T.) ‘Buyurmak, yapılmasını istemek.’

“*Gel, büyük oğlun Karamanlı bize **emir kıl**”* (NT., 1485-1493, s. 22).

Emr et- (Ar.+T.) ‘Buyurmak, yapılmasını istemek.’

“*Orhan Gâzi gâzilere **emr etdi** kim: ‘Bu dul avratları nikâh-ı şer’ mücebince helâllığa alun’ dedi”* (ÂPT., 15. yy., s. 58-59).

Esirge- (T.) ‘Korumak, himaye etmek.’

“*Ta hatta rivayet iderler kim, bir şehre geldiler, ol şehrin ne kadar oğlancıkları var ise ellerine mushafların virüp karşı çıkardılar, ya’ni kim ol ma’sumları görüp **esirgeye*** (ANT (Giese), 15. yy., s. 47).

Fermān (Far.) ‘Padişah tarafından verilen emirlerin yazılı olduğu kağıt.’

“Elin öpdü , eyitdi: Hisar, pâdişâhun ve biz dahi pâdişâhun esirleriyüz ve her ne kim pâdişâhun **fermānıdır**, biz ana mutî’lerüz” (ÂPT., 15. yy., s. 284).

Fermān kıl- (Far.+T.) ‘Emir vermek.’

“Milkde kırk üç yıl yürür **fermān kılur**” (DE., 1465, s. 12).

Ġazāb et- (Ar.+T.) ‘Kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek.’

“Pâdişâh anlara **Ġazāb etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 330).

Ġazāba gel- (Ar.+T.) ‘Sinirlenmek, öfkelenmek.’

“Osman Gāzi gāyetde **Ġazāba gelüp** eydür: ‘Bir kişi kim kazana, kendünün mülkü olur. Ben anun malında ne kodum ki bana akça ver diyem. Bire kişi! Git. Bu sözü bana söyleme kim sana ziyanum değer’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 30).

Hakān-ı Tūrān ol- (T.+Far.+T.) ‘Hükmetmek, egemen olmak.’

“Ve gaflatle Sultān Bû Sa’id’i alup, **hakān-ı Tūrān oldı**” (TB., 15. yy., s. 298).

Hānlık (T.) ‘Padişahlık, iktidar, erki elinde bulundurma.’

“Ardlarından ta’kīb olunup yetişdikleri ve yarar âdemleri tu’ma-i şemşîr olup ve İslām Giray Han kemâ-kân **hānlık** tahtında kâmrân oturup, cümle leşker-i Tatar bende-i fermān olup, kemâl-i itâ’at ve inkıyâdları mukarrerdür, Keefe cânibine geçmeğe ihtiyâc kalmadı” (ST I., 16. yy., s. 152).

Harāc ta’yîn et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Fetih sonucunda her yıl belli bir nakdî bedel ödetmek.’

“ve dahi kâfirlerine **harāc ta’yîn etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 84).

Harāca kes- (Ar.+T.) ‘Fetih sonucunda her yıl belli bir nakdi bedel almak.’

“çün halifeler zamanı geçdi hilâfet Mu’aviye’ye geldi. Mu’aviye gemilerle gelüp Rodos kal’ası üzerine düşüp zebûn itdi, sonra **harāca kesüp** geldi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 105).

Hükmet- (Ar.+T.) ‘Yönetmek, buyruk vermek.’

“Döger derler bir tâyife vardır, o kal’aya şimdi dahi anlar **hükmet ederler**” (ÂPT., 15. yy., s. 7).

Hüküm it- (Ar.+T.) ‘(bk. Hüküm et-).‘

“Timur Han «kabûl itdüm diyüp **hüküm itdi**, Tatar leşkeri cem’ olup bile gitdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 47).

Hüküm olun- (Ar.+T.) ‘Bir dâvanın veya bir meselenin tedkik edilmesinden sonra karara varmak.’

“Heman Orhan Gâzi dahi çağırtdı kim: ‘Bu il ve vilâyet bilmiş olun emn ü emânile şimden girü Orhan Gâzi ’nüdür’ deyü **hüküm olundu**” (ÂPT., 15. yy., s. 62).

İkrâm etme- (Ar.+T.) ‘İhsanda, lütufta bulunmamak.’

“El-hasılı, bu elçiyi öldürmeğe **ikrâm edemedi**” (ÂPT., 15. yy., s. 232).

İstimâletle- (Ar.) ‘Gözetmek, hoşgörölü bir şekilde yönetmek.’

“ve bunun halkını dahi **istimâletlediler**” (ÂPT., 15. yy., s. 67).

İstimâlet ver- (Ar.+T.) ‘Gözetmek, hoşgörölü bir şekilde yönetmek.’

“Halkına **istimâlet verüp** emn ü emânilen yerlü yerlerinde kodular” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Kânûnu yürü- (Ar.+T.) ‘Sözü geçmek, hükmetmek.’

“‘ve cemî’i memleketümde senün **kânûnun yürüsün**’ dedi.” (ÂPT., 15. yy., s. 182).

Kapıdan sür- (T.+T.) ‘Devlet kapısından kovmak.’

“ve azl edüp **kapıdan sürdi**. Ve bu siyâset ile mehâbet-i pâdişâh ol tâyife-i nâ-hâyifenün kalblerinde mukerrer olup, saltanatı inkızâsına değin, tarîka-i edenden hâric kadem basmadılar” (TEF., 15. yy., s. 39).

Kâyil ol- (Ar.+T.) ‘Rıza göstermek.’

“Elçi gelip Sultan Murad sulha **kâyil oldu**” (NT., 1485-1493, s. 90).

Kudret miknet olma- (Ar.+Ar.+T.) ‘Gücü yetmemek.’

“Muğâbeleğe **kudret miknet olmadıgıyçun** Korfuz’a girmiş-idi” (TB., 15. yy., s. 289).

Ƙuvvet (Ar.) ‘Güç, kudret.’

“Çün imâret kût-ıla olur temâm

Hergiz olmaz kutsuz **Ƙuvvet** müdâm” (İN., 1410, s. 482).

Ƙuvvet tut- (Ar.+T.) ‘Güçlenmek.’

“Andan kardaşı sâhib-i Tokat Rükneddin Süleyman Şah **Ƙuvvet tutup**, Gıyâseddin Keyhüsrev andan münhezim olup havâssıyla ve evlâdıyla bilâd-ı Ermen’e kaçıp sâhib-i Sis Ligon Tekvur gayet ikrâm eyledi” (NT., 1485-1493, s. 17).

Ƙuvvetlen- (Ar.) ‘Güçlenmek.’

“Osman Gâzi’nün yanındaki gâziler **Ƙuvvetlendiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 35).

Men‘ kıl- (Ar.+T.) ‘Yasaklamak.’

“Leşker ‘Îsâ Beg ardınca gitmege ikdâm itdiler, Sulţân **men‘ kıldı**, ‘Çün Timürtaş Beg öldi, andan ne gam? ‘didi” (TB., 15. yy., s. 141).

Nüvâziş (Far.) ‘İltifat etme, övgü.’

“Paşa-yı müşârun-ileyh yanında hâzır bulunan asker-i İslâma istimâletler ile **nüvâzişler** idüp darb u harb levâzımın müheyyâ eyleyüp, ceng ü cidâle âmâde olup” (ST I., 16. yy., s. 121).

Pençe ur- (Far.+T.) ‘Güç göstermek, iktidara gelemek.’

“Sen henüz bir tıfl oğlansın; adını Sultan koyup, eyle **pençe urmak** sana mülâyim değildir” (NT., 1485-1493, s. 166).

Red ettür- (Ar.+T.) ‘Kovdurtmak, geri çevirtmek.’

“Vezir Rum Mehmed’ün evvel şeytaniyeti buydı kim Mahmud Paşa gibi tedbir ehli veziri padişahun kapusından **red etdürdi** kim Müslümanlara ya’ni eza ve intikam ede, İstanbul’un **acısını ala**” (ÂPT., 15. yy., s. 243).

Sitâyiş (Far.) ‘Övme, övgü.’

“gayret ü hamîyyet idüp: ‘Vakt-i iltihâm ü ıktihâmdur, gâzâya ihtimâm eyleñ’diyü leşkere **sitâyişler** eyleyüp, meydân-ı mübârezetede semend-i ‘azmüñ licâmın ma’ţûf idüp” (TB., 15. yy., s. 319).

Şevket bul- (Ar.+T.) ‘Güç, azamet, büyüklük elde etmek.’

“Cevap: Anuniçün kim Orhan’un dahi iki oğlu olmuşidi. Ve hem Osman’un ayağında zahmet vâkı’ olmuşidi. Ve hem eydürdi kim: ‘Oğlum Orhan benüm zamanumda **şevket bulsun**’ deridi” (ÂPT., 15. yy., s. 44).

Tâb u Tüvân (Far.+Far.) ‘Güç, kudret.’

“Var-ıdı anda kuvvet ü **tâb u tüvân**

Nev-cüvan-ıdı vü hem nev-pehlevân” (İN., 1410, s. 439).

Tahta geç- (Far.+T.) ‘Hükümdar olmak.’

“Murad **tahta geçdi**, padişah oldu, hicretün 759 yılında oldu.” (ANT (Giese), 15. yy., s. 21).

Tut- (T.) ‘Hükmetmek, Egemen olmak.’

“Bir ulu kardaşı tutmuşdı anı

Dir idi ben **tutaram** bu cihanı” (HN., 1414, s. 256).

Üleşdür- (T.) ‘Paylaştırmak, taksim etmek.’

“Baras Tekür’ün hazînesini Orhan, gâzilere bahş edüp **üleşdürdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 43).

Yasak et- (T.+T.) ‘Yasaklamak, men etmek.’

“Be-gāyet **yasak etmiş** kim ‘hergiz Bilecük kâfirlerini incitmeyeler’” (ÂPT., 15. yy., s. 20).

Yufka (T.) ‘Güçsüz, yumuşak.’

“Kara cânibi bigi pek değüldür

Bu cânib **yufkadur** hiç şek değüldür” (HT., 1530-1531, s. 398).

Yutulmaz lokma (T.+Ar.) ‘Güçlü olan, güç yetmeyen.’

“Küffâr gördü kim, bu **lokma yutulmaz**, götüne bakarak alub yürüyüverdi” (GSM., 1443-1444, s. 54).

Yurd ver- (T.+T.) ‘Sınırları belli olan bir yerde yaşamalarına olanak tanımak.’

“Sultan Alaaddin ol iki aralığı anlara **yurd verdi**” (OT., 1502-1503, s. 10).

Zî-kudret (Ar.) ‘Güç sahibi, kudretli.’

“ve dahi **zî-kudret** olanlar, dûhte cebe tonı gırîbânlar geyüp, kemâl-i şevket ü zînet izhâr eylediler” (ST II., 16. yy., s. 610).

2.16. Hazırlık:

Âdam seç- (Ar.+T.) ‘Savaş için asker, savaşçı seçmek.’

“Ungurus vilayetine varup birkaç pâre hisarları yakup yıkup harab edüp, sonra bir hisarına düşüp anı feth edemeyüp sonra Ali Beğ **âdam seçüp** Zağra’dan Atluoğlu Mustafa Beg derler ve Karinovasi subaşı Mustafa Beğ derler, bunlar yarar yoldaşlarile seçilüp gidiüp” (OT., 1502-1503, s. 129).

Âğâz eyle- (Far.+T.) ‘Başlamak, hazırlamak.’

“Sefer mühimmâtına **âğâz eyledi**. Ammâ Karaman-oğlu’nun beğleri ve uluları bu işe râzı olmayub gel beğim, bu işden fârig ol, bir kâfirin sözüne uyub müslümanlığını değışme” (GSM., 1443-1444, s. 34).

Ârâste ol- (Far.+T.) ‘Sefer için asker toplamak.’

“Asker, **ârâste oldu**, mübârizler ve pehlevânlar cem oldılar” (FSM., 15. yy., s. 84).

Artuk (T.) ‘Yapılan hazırlık sonrasında fazlalık durumu.’

“On bin **artukdu** araba atile” (DE., 1465, s. 60).

‘Asker çek- (Ar.+T.) ‘Asker toplamak.’

“Sultan Rüstem’ün haberin alup **‘asker çeküp** üzerine varup azim cenk edüp âkibet fursat bulup Sultan Rüstem’ün başını kesdi, Muharrem ayının evvelinde muştucu geldi” (OT., 1502-1503, s. 151).

‘Azâb çağır- (Ar.+T.) ‘Sefere çıkmak için azab askerleri toplamak.’

“ve hem **‘azâb çağırtdı**” (ÂPT., 15. yy., s. 129).

‘Azeb devşür- (Ar.+T.) ‘Sefere çıkmak için azab askerleri toplamak.’

“ve dahi Azeb Beg derler, vardı azeb çağırddı, **‘azeb devşürdi**” (OT., 1502-1503, s. 51).

Baş yarağı (T.+T.) ‘Sefer için gerekli olan teçhizat.’

“Bu işin tedbirin edip, **baş yarağın** görmek gerekdir dediler” (NT., 1485-1493, s. 199).

Cebe göster- (Moğ.+T.) ‘Silah ihtiyacını karşılamak.’

“Cümle leşker cebe vü cevşen geyip âlât ü esbâb ve silâh u yarağıle at arkasına gelip elçiye **cebe gösterdiler**” (NT., 1485-1493, s. 113).

Cem’ et- (Ar.+T.) ‘Toplamak, biraraya getirmek.’

“Osman Gâzi dahi gâzilere **cem’ etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 14).

Cem’ it- (Ar.+T.) ‘(bk. Cem’ et-).’

“çün Sultan Süleyman tahta geçüp padişah oldu, birkaç aydan sonra Belğırad fethine yarak ve çeri **cem’ idüp** hicretün 927 senesinde cemâziyelevvel ayının on birinci güninde Rûmili’ne sefer eyledi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 140).

Cem’ ol- (Ar.+T.) ‘Toplanmak, biraraya gelmek.’

“Bizüm leşker dahi **cem’ olmamışdur**

Irakdan ulu begler gelmemişdür” (HN., 1414, s. 260).

Ceng tedāriki (Far.+Ar.) ‘Savaş hazırlığı.’

“alayın bağlayup, **ceng tedārükünde** iken küffâr-ı hâksâr dahi bu tedbîr-i şecâ’at-şi’ârdan âgâh olup” (ST I., 16. yy., s. 10).

Çıgur- (T.) ‘Toplamak.’

“**Çıgurup** beglerin kıldı ri’âyet” (SN., 1490, s. 57).

Çın et- (T.+T.) ‘Hazırlamak.’

“Ki durma leşkerün halkını **çın et**

Atı vü kendi yararı güzün et” (HT., 1530-1531, s. 77).

Deril- (T.) ‘Toplanmak, bir araya gelmek.’

“Kendünün yanına hayli adamlar **derildiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 9).

Dirme- (T.) ‘Hazır hâle getirmemek, bir araya getirmemek.’

“Ne asker ki Cengiz anı görmedi

*Ne dirnek ki Hûlâg anı **dirmedi***” (TEF., 15. yy., s. 200).

Dirnek (T.) ‘Hazırlanmış.’

“Ne asker ki Cengiz anı görmedi

*Ne **dirnek** ki Hûlâg anı dirmedi*” (TEF., 15. yy., s. 200).

Dîvân et- (Ar.+T.) ‘Devletin idâre işlerine bakan bilgili, nüfuzlu kimselerini toplamak, biraraya getirmek.’

*“Derhâl **dîvân etdiler**”* (ÂPT., 15. yy., s. 126).

Donat- (T.) ‘Savaş için gerekli hazırlıkları yapmak.’

*“On pâre yarar kadirge **donadun**”* (ÂPT., 15. yy., s. 196).

Er seç- (T.+T.) ‘Savaş zamanlarında sefere gidebilecek olanları belirlemek.’

*“**Er seçtiler.** Cem gemiye bindi denize kaçdı”* (ÂPT., 15. yy., s. 281).

Eyüce yarak gör- (T.+T.+T.) ‘Eksiksiz ve tam teçhizat temin etmek.’

*“Sultan Mehmed Han Gâzi kulu Ahmed’e buyurdu kim: ‘Tez **eyüce yarak gör** kim seni gazâyâ göndürürin’ dedi”* (ÂPT., 15. yy., s. 262).

Ġazâ tedbîri (Ar.+Ar.) ‘Savaş hazırlığı.’

*“ve girü Yıldırım Han bu tarafda **Ġazâ tedbîrinde** iken, Karamanoğlu Ali Beğ huruc etdi yürüdü, vilâyetleri incitdi ”* (OT., 1502-1503, s. 34).

Ġazâ sazi düz- (Ar.+Far.+T.) ‘Gazâ hazırlıkları yapmak.’

*“**Ġazâ sazin düzüp** Osman-ı Gâzi*

Eder ol bî-niyâza çok niyâzı” (HT., 1530-1531, s. 35).

Gemi yarağın et- (T.+T.+T.) ‘Geminin eksiklerini gidermek, deniz seferi hazırlığı yapmak.’

*“Ol kadar **gemi yarağın etdiler** kim, Osman Gâzi soyu gelüleden berü bunun bigi gemi yarağın kimesne görmemişdür görmüş değüldür derler”* (OT., 1502-1503, s. 163).

Gör- (T.) ‘Hazırlamak, temin etmek.’

“Oğlı Kasım beği kapusundağı hadem ü haşeme baş idüb savaş âlâtın kayurdı ve sefer mühimmatın **gördi**” (İK., 16. yy., s. 184).

Hazır it- (Ar.+T.) ‘Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olmak.’

“Çeri yarağıdır var ise **hazır idüp** ve Sultan Mehmed’i bile alup gitmekde” (AOK., 15. yy., s. 77).

Hazır kıl- (Ar.+T.) ‘Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olmak.’

“Halil Paşa’yı Sultan Murad Han hazîne ile Sofya’da koyup, oğlu Sultan Mehmed’i bilece alup arabayile toplar, tüfenkler, zenberekler ve nişli demürlü kalkanlar müretteb cenk âlâtını **hazır kılup** gitmekde” (OT., 1502-1503, s. 65).

Hazır ol- (Ar.+T.) ‘Bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olmak.’

“nefir-i âmdur deyüp, ulemâdan ve meşâyihden ve sulehâdan cem’olup ve yirmi binden ziyade akıncıdan **hazır olup**, Anadolu beglerbeğisi Ozguroğlu İsâ Beğ ve Rum-eli beğlerbeğisi Karaca Beg, vezirleri İshak Paşa, Saruca Paşa ve Halil Paşa idi” (OT., 1502-1503, s. 65).

Hazır olup dur- (Ar.+T.+T.) ‘Her an harekete geçmek için hazırlıklı bulunmak.’

“Hemandem Mihal’e adam göndürdiler: ‘Ulu seferümüz vardır. Tez gelmek ardınca ol kim biz **hazır olup dururuz**’ dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 35).

Hazır u muntazır (Ar.+Ar.) ‘Tamamen hazır bir şekilde bulunma.’

“ve ol kâfirler dahi **hazır u muntazırlaridi**” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Hazır-vağt ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Hazırlıklı bir şekilde olmak.’

“Ve bu cânibden dirlik tasavvur iden Tatar tâ’ifesine tenbihât ile te’kidât olunup <<Hidmet zemânında **hazır-vağt olası**» dinildi” (ST I., 16. yy., s. 322).

Hazır ve müheyyâ (Ar.+Ar.+T.) ‘Her emri hazır bir şekilde bekleme durumu, âmâde.’

“Samsa Çavuş’u sunun kenarında buldular **hazır ve müheyyâ**” (ÂPT., 15. yy., s. 21).

İẖzār it- (Ar.+T.) ‘Hazırlamak.’

“İsfendiyâr dahi gemiler **iẖzār idüp** Rûm-ili ‘ne geçürdi” (TB., 15. yy., s. 155).

İbtidâ’-yı sefer (Ar.+Ar.) ‘Sefer önceliği, önem verilen şey.’

“Orhan ‘ın yalnız **ibtidâ’-yı seferi** budur” (NT., 1485-1493, s. 54).

İhrâcât-ı sefer derdi (Ar.+Far.+T.) ‘Sefer ihtiyaçlarını gidermek, tedarik etmek.’

“**İhrâcât-ı sefer derdine** küllî dermân oldu” (ST I., 16. yy., s. 375).

Kāmil ve mükemmel gör- (Ar.+Ar.+T.) ‘Eksiksiz bir şekilde yerine getirmek.’

“Paşalar sefer yaragın tamam, **kāmil ve mükemmel gördüler**” (ÂPT., 15. yy., s. 178).

Kandalığın bil- (T.+T.) ‘Yerini tespit etmek, nerde olduğunu bulmak.’

“‘**Turkutoğlu kandalığın** bil, dahi üzerine var’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 241).

Kayd et- (Ar.+T.) ‘Tedarik edilmesi gerekenleri yerine getirmek.’

“Mahmut Paşa dahi emri kabul edüp ne kim gereklüdür anı tamam **kayd etdi**, padişaha bildürdi” (ÂPT., 15. yy., s. 243-244).

Kayur- (T.) ‘Toplamak, temin etmek.’

“Oğlu Kasım beği kapusundağı hadem ü haşeme baş idüb savaşı âlâtın **kayurdi** ve sefer mühimmatın gördi” (İK., 16. yy., s. 184).

Kuşūr koma- (Ar.+T.) ‘Savaş hazırlıklarını eksiksiz bir biçimde tamamlamak.’

“Esbâb-ı seferi ol kışın müheyya vü müretteb idüp âlet-i harb u darbda **kuşūr komadılar**” (TB., 15. yy., s. 301).

Leşker der- (Far.+T.) ‘Sefer için asker toplamak.’

“İflâg’a **leşker derüp** sultan varur” (DE., 1465, s. 30).

Leşker ver- (Far.+T.) ‘Sefere çıkmak için askerî destek sağlamak.’

“Han dahi lalası Şâhin’e **leşker verdi** Edrene ‘ye göndürdi” (ÂPT., 15. yy., s. 74).

Muḳaddemât-ı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş için gerekli olan öncelikler.’

“Emr-i âliye fi’l-hâl imitsâl olunup **muḳaddemât-ı ceng** tertibine âheng ve mühimmât-ı kıtâlün tahsiline ikbâl olundu” (İK., 16. yy., s. 120).

Muẓāhir (Ar.) ‘Hazır olarak bulunma.’

“Bes bunlar bu tedbirde ve asker cem’edip ceng etmek yarağında olup cāsus gönderdi ki, varıp düşmenin kandalığın bilip ve yanında olan **muẓāhirün** kesretin ve killetin bilip gelip Sultan’a haber vere” (NT., 1485-1493, s. 158).

Müheyyā it- (Ar.+T.) ‘Hazır hâle getirmek.’

“İnal-oğlı dahı Sultân’un kudûmın işidüp, yigirmi biñ kadar evden on biñden ziyade müsellaḥ müretteb mübârizler çıkarup **müheyyā itmiş** idi” (TB., 15. yy., s. 130).

Müretteb ve müheyyā et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş hazırlığını eksiksiz ve mükemmel bir şekilde yerine getirmek.’

“ve bi’l-cümle çeri ye tertib verip esbâb u âlâtı **müretteb ve müheyyâ edip** yürüdü” (NT., 1485-1493, s. 97).

Müsellem yaz- (Ar.+T.) ‘Sefere yaya askeri olarak kaydetmek.’

“Yaya yazmağı Orhan eyledi yâd

Müsellem yazmağı bu etdi bünyâd” (HT., 1530-1531, s. 147).

Müteşemmîr-i ɗarb u ɗarb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş hazırlığı.’

“İllâ bu asker de **müteşemmîr-i ɗarb u ɗarb** ve mehâbet ü şevket ile vaktâ ki Ankara şehrine sâye-i devlet saldı” (TEF., 15. yy., s. 105).

Nā-tüvân ol- (Far.+T.) ‘Güçsüz duruma düşmek.’

“Kemân-dârlar ɗişâra ebr-i nîsân gibi târi şöyle bârân eylediler ki ɗişâr halkınıñ ba’zî zaḥm-ı peykândan **nā-tüvân olup**, ba’zî zaḥmdan bî-cân oldu” (TB., 15. yy., s. 128).

Rāy u tedbîr (Ar.+Ar.) ‘Önlem, hazırlık.’

“Evvel **rāy u tedbîr** budur kim konşularımızile müdârâ dostlukların edevüz” (ÂPT., 15. yy., s. 19).

Savaş kapısı yap- (T.+T.+T.) ‘Savaş hazırlığı yapmak.’

“ol gumrâhlarda cidâl u kital kayısı kalmayub **savaş kapusın yapub** baş kurtarmak fikrin etdiler; ikamet lengerin alub azimet yelkenin açdılar, dest-i hezi metle bâr u büngâhı saçub kaçdılar” (İK., 16. yy., s. 251).

Seferber (Ar.+Far.) ‘Savaşa hazırlık durumu.’

“*Seferberken itdi müheyyâ sipâh*” (TB., 15. yy., s. 239).

Seyr-i cihād (Ar.+Ar.) ‘Savaş hazırlığı.’

“*Murâdın bildiler Sultan Murad’un*

Yarağın gördüler seyr-i cihādun” (HT., 1530-1531, s. 96).

Sipāh-ı zengün et- (Far.+Far.+T.) ‘Çok sayıda asker toplamak.’

“*Sipāh-ı zengün edüp sînesin çâk*

Kızıl kana datar etrâf-ı eflâk” (HT., 15. yy., s. 35).

Sipāhî dir- (Far.+T.) ‘Asker toplamak.’

“*Direr deryâ gibi bî-had sipāhî*” (SN., 1490, s. 27).

Takşîr olunma- (Ar.+T.) ‘Savaş hazırlıklarını eksiksiz bir şekilde yerine getirmek.’

“*asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmiâtta takşîr olunmayup getirülmek gerekdür, istediğümüz denlû virün yüklenelüm, zahîreden bunalmayalum, virmek Allâh ta’âlânundur didiler*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Tamām et- (Ar.+T.) ‘Eksiklikleri gidermek.’

“*Anatolî leşkerin yine yeniledi , tamām etdi , Davud Paşa’ya koşdu*” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

Tedārîk (Ar.) ‘Araştırıp bulunan, sağlanan, elde edilen.’

“*Ol cânibde Acem şahı Tahmas dahi Tebriz’e yakın gelüp fursat gözedüp hîleyile ale’l-gafle İbrahim Paşa’yı basmak ardında ve tedārîkinde imiş*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 144).

Tedārük et- (Ar.+T.) ‘Araştırıp bulmak, sağlama, elde etmek.’

“*Sultan Mehmed veziri Bayezid Paşa’ya eydür: ‘Rum-ili’ne geçmeğe tedārük edün’der*” (ÂPT., 15. yy., s. 113).

Tedbîr (Ar.) ‘Önlem, hazırlık.’

“Bu kamu itdüğü anun **tedbîr -idi**

Bilemedi anı kim takdiri-idi” (İN., 1410, s. 448).

Tedbîr dür- (Ar.+T.) ‘Önlem almak, hazırlık yapmak.’

“ve gönlünden **tedbîrler düridi**” (ÂPT., 15. yy., s. 267).

Tedbîr ehli (Ar.+Ar.) ‘Önlem alan, hazırlıklı olan, yapılması gerekeni iyi bilen kişi.’

“Vezir Rum Mehmed’ün evvel şeytaniyeti buyıdı kim Mahmud Paşa gibi **tedbîr ehli** veziri padişahun kapusından red etdüirdi kim Müslümanlara ya’ni eza ve intikam ede, İstanbul’un acısını ala” (ÂPT., 15. yy., s. 243).

Tedbîrsizlik (Ar.) ‘Önlem almama, hazırlıksız olma.’

“ok atup ve tüfeng atup ve âlât-ı harb ile hây u hûy iderken nâm sancak beği tehevür ile, **tedbîrsizlik** ile üstüne salup, hikmet-i İlâhi ve kazâ-i nâgehânî ile helâk olduğu münteşir oldı” (ST I., 16. yy., s. 215).

Tefahhüs et- (Ar.+T.) ‘İyice, titizlikle araştırmak.’

“ve hem buyurdu kim ‘Eyü **tefahhüs et**, kim İğriboz fethine ne gerekdür, müheyya et’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 243).

Tehyie et- (Ar.+T.) ‘Hazırlık yapmak.’

“Gördüler ki, tatar leşkerini cem’edip on bir bin mukâbil **tehyie edip** Rûmîlere i’timâdı olmamağın leşker-i Mogol’dan ifrâz etmiş” (NT., 1485-1493, s. 21).

Tekmîl et- (Ar.+T.) ‘Tamamlamak.’

“İki cânibden iki asker mukâbil olup alaylar bağlayıp, meymene ve meysere müretteb olup mecmû’-ı halk silahların **tekmîl edip**, ceng için yürüdüler” (NT., 1485-1493, s. 210).

Tertîb-i ‘asker (Ar.+T.) ‘Ordu toplama.’

“Nesr -Ammâ ol tavr-ı cihângîrî ve kava’id-i cihân-küşâyî, ve **tertîb-i ‘asker** ve durûb-ı âlât-ı hurûb” (TEF., 15. yy., s. 32).

Tertîb-i teçhîz et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş hazırlıklarını yerine getirmek.’

“Nev-arûs-ı mahrus hutbetine rağbet göstermişler ve ühbet ü uded ve übbehet ü aded leşker **tertîb-i teçhîz itmîşler**; hiç birinün eli zeyl-i hisânetine yitişmeyüp, hasret ile yaralu ve ciğerleri dağlu gitmişler” (TEF., 15. yy., s. 43).

Tertîb ü tezyîn eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Hazırlamak, bezemek.’

“Andan a’lâm-ı nuşret-a’lâmı a’lâ-yı ‘illiyine çıkarup envâr-ı bahâr gibi leşker-i nuşret-eşeri **tertîb ü tezyîn eylediler**” (TB., 15. yy., s. 382).

Tertîb-i tonanma it- (Ar.+T.+T.) ‘Donanma hazırlığı yapmaya başlamak.’

“Merhâmm-ı kal’a-küşâyî itmâm idüp **tertîb-i tonanma ittiler**” (TEF., 15. yy., s. 119).

Tonat- (T.) ‘Bir şeyin iş görebilmesi için gereken nesneleri, gereçleri katmak, teçhiz etmek.’

“Fireng-i mel’ün dahi nice kadırgalarla **tonadup** ve nice pare gügelerle gelüp hisara giremediler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 116).

Top ve tüfek kur- (T.+Far.+T.) ‘Savaş hazırlığı yapmak.’

“Hünkâr asker cem’edip varıp Yayça’nın üzerine düşüp, **top ve tüfek kurup**, Hak ta’âlâ fethinin takdîr etmediği sebebdan alımayıp Üsküb’e geldi” (NT., 1485-1493, s. 310).

Uzak sefer yasağı (T.+Ar.+Moğ.) ‘Uzun mesafelere yapılacak olan savaş hareketi hazırlığı.’

“Bundan sonra gemi yarağına mübâşeret idüp, **uzak sefer yasağı** i’lan olundu” (TEF., 15. yy., s. 105).

Yâb yâb tertîb eyle- (Far.+Far.+ Ar.+T.) ‘Hazırlık yapmak.’

“Varup leyl ü nehâr Hudâvendigâr İstanbul Kal’ası’nuñ teshîri tedbîrine sarf-ı iktidâr eyleyüp lâzım olan esbâb [ı] **yâb yâb tertîb eyledi**” (TB., 15. yy., s. 261).

Yarağa yasağa meşğûl ol- (T.+T.+Ar.+T.) ‘Savaş hazırlığı yapmak.’

“Şubh u şâm ârâm itmeyüp, hâşş ü ‘âm gazâya ihtimâm idüp **yarağa yasağa meşğûl olalar**” (TB., 15. yy., s. 216).

Yarağ gör- (T.+T.) ‘Tedarik etmek, silahlanmak.’

“Vardılar **yarağın görüp** anda göndürdiler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 12).

Yarak et- (T.+T.) ‘Savaş için hazırlık yapmak.’

“Azın azın **yarak edüp** leşker cem’etmeğe başladı” (OT., 1502-1503, s. 44).

Yarak it- (T.+T.) ‘(bk. Yarak et-).’

“Geldi kim kış otura **yarak ide**

Girü yazın Şâm fethine gide” (İN., 1410, s. 448).

Yarak kuşan- (T.+T.) ‘Silahlanmak.’

“Hemandem kim Ali **kuşandı yarak**” (ÂPT., 15. yy., s. 290).

Yaraklan- (T.) ‘Silahlanmak.’

“Evrenos Beg nâçâr olup **yaraklandı**” (OT., 1502-1503, s. 43).

Yat yarak gör- (T.+T.+T.) ‘Savaş için hazırlık yapmak.’

“**Yatın görüp yarağın** iyledi pür” (SN., 1490, s. 36).

Yay kur- (T.+T.) ‘Savaşmaya hazır bir şekilde beklemek.’

“Hana karşı **yayı kurulmuş** asar” (DE., 1465, s. 8).

Yaya yaz- (T.+T.) ‘Sefere yaya askeri kaydetmek.’

“**Yaya yazmağı** Orhan eyledi yâd

Müsellem yazmağı bu etdi bünyâd” (HT., 1530-1531, s. 147).

Yeñile- (T.) ‘Eksikleri giderip hazırlıkları tamam etmek.’

“Anatoli leşkerin yine **yeñiledi**, tamam etdi, Davud Paşa ’ya koşdu” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

Yığıl- (T.) ‘Toplanmak.’

“**Yığıldı** Osman yanına gâzi” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Yumurlan- (T.) ‘Toplanmak, biraraya gelmek.’

“Bir yere gelmiş **yumurlanmış** gelür” (DE., 1465, s. 28).

Ziyāde eyle- (Ar.+T.) ‘Eksiksiz biçimde tamamlamak.’

“*Darbin harbin dahi ziyāde eyledi*” (ÂPT., 15. yy., s. 328).

2.17. Hedef/ Nişan/ Ateşleme:

Attur- (T.) ‘Atış yapmak, ateş etmek.’

“*Kızılbaş’un gulâtıyla sek-i cehennemi olan Râfızîler, <<Asker-i İslâmdan intikânum(uz) alalum, top ve tüfeng atdurmayalım, dest-bürd ve darbet-i şemşîrimüz gösterelim*” (ST I., 16. yy., s. 118).

Āteş saça başla- (Far.+T.+T.) ‘Ateş etmeye başlamak.’

“*Hisar üstüne āteşler saça başladı*” (NT., 1485-1493, s. 285).

Atış- (T.) ‘Karşılıklı ateş etmek.’

“*Ve ‘azim ceng olub toplar ve tüfenkler ve zenberekler kaza yağmuru gibi yağub birbirine atışdiler*” (LT., 1553, s. 180).

Bārān eyle- (Far.+T.) ‘Yoğun şekilde ateş etmek.’

“*Kemân-dârlar hîşâra ebr-i nîsân gibi tîri şöyle bārān eylediler ki hîşâr halkınıñ ba’zî zaḥm-ı peykândan nâ-tüvân olup, ba’zî zaḥmdan bî-cân oldu*” (TB., 15. yy., s. 128).

Bārān gibi yağ- (Far.+T.) ‘Ateş etmek.’

“*Tir ü tüfeng zemberegi etrafa bārān gibi yağdı başladı*” (NT., 1485-1493, s. 285).

Bārān-ı neyistān (Far.+Far.) ‘Ok atışı.’

“*Tîr-i cân-sitân bārān-ı neyistān gibi mütevâliyen bârân olup akan kan hemân seyl-i bahâr gibi revân oldu*” (TB., 15. yy., s. 229).

Bārān -ı peykân (Far.+Far.) ‘Ok atışı.’

“*Mîğ-ı tîğ ile bārān -ı peykân ‘âlem-i âdemi tûfân-ı kana gark eyledi*” (TB., 15. yy., s. 118).

Bārūt dırbı (Ar.+Ar.) ‘Barut darbesi, atışı.’

“*Halk-ı âlem bārūt dırbından serâsîme oldu*” (ST I., 16. yy., s. 35).

Biribirine kat- (T.+T.) ‘Yıkmak.’

“Mevc-i şimşirle cezîrenün yüzün serâser bürüyüb hisarı kemervar kuşatdılar ra’ad-girdâr topları atdılar ve ol barûy-ı nehtuy-ı eflâk gibi kat kat divârları **biribirine katdılar**” (İK., 16. yy., s. 221).

Boşandır- (T.) ‘Atış yapmak.’

“Ve nısf-ı leylde kal’a-i Sigetvar’ın içindeki düşmen-i dîne dahi nevbet değüp gayret-i câhiliyye ile ma’an top u tüfenglerin **boşandırup** tabl u nakkâre ve mezâmîr-i iblis ve erganunların çalup feryâd u figânlarıyla Yejuj Maryasın feleklerde meleklerle yetiştirdi, ya’ni hâşâ <<Tanrı İsâ ve Meryem anası >> diyü medadkârlıklar dilediler” (ST I., 16. yy., s. 29).

Bozmak sök- (T.+T.) ‘Yıkmak.’

“Topla der ü dîvârın **bozub sökü** yer yer feth ebvâbın açdılar” (İK., 16. yy., s. 60).

Çal çap et- (T.+T.+T.) ‘Vurmak, hedef almak.’

“Murad kal’anın etrafın **çal çap edip** yine paşa hizmetine geldi” (NT., 1485-1493, s. 107).

Đarb (Ar.) ‘Vurmak, darbe.’

“Aldı Engûriyyeyi ol harb-ile

Tutdı Sultân önünü hem **đarb-ıla**” (İN., 1410, s. 440).

Đarb-ı şemşîr (Ar.+Far.) ‘Kılıç darbesi.’

“Ba de-ma Kral’un askeri **đarb-ı şemşîr** ile rü-gerdan kılındı” (KA., 1592-1598, s. 127).

Dokun- (T.) ‘Değmek, hedef olmak.’

“Ceng olup ol aralıkda ol kızılbaş Hasan Halife’ye ok **dokundu**” (AOK., 15. yy., s. 134).

Döğ- (T.) ‘Ateş etmek, vurmak.’

“Devletlü hünkâr dahi karadan iki top çekdürüp Moton kal’asın beş gün **döğdüler**” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Döğmeğe başla- (T.+T.) ‘Ateş etmek, vurmak.’

“*Andan hisara toplar getürüp kodılar, **döğmeğe başladılar***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 66).

Dürüb-ı âlât-ı hurüb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Harp aletleriyle vurma, ateş altına alma.’

“*Nesr -Ammâ ol tavr-ı cihângîrî ve kava’id-i cihân-küşâyî, ve tertîb-i asker ve **dürüb-ı âlât-ı hurüb***” (TEF., 15. yy., s. 32).

Fürce eyle- (Ar.+T.) ‘Yarmak, yıkmak, ateş etmek.’

“*Ol hişâr-ı ejdehâ-girdâruñ bârûları dendânlarını top [u] mancınık ile bir bir bozup yir yir **fürceler eylediler***” (TB., 15. yy., s. 263).

Ğaraż (Ar.) ‘Hedef, amaç.’

“*Hisarun beğine haber göndürdi kim: ‘Benüm **ğarażum** İznik’dür’dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 40).

Hedef (Ar.) ‘Nişan alınacak yer.’

“*Nâvek ü tîre adû oldu **hedef***” (DE., 1465, s. 27).

Kâr-ger olma- (Far.+Far.+T.) ‘Hedefe ulaşmamak, tesir etmemek.’

“*Velî aceb ki döğöldükçe dahı sarp oldu. Ve mancanıklar ve havâyî toplar kuruldı, **kâr-ger olmadı***” (TEF., 15. yy., s. 177).

Nişân (Far.) ‘Hedef.’

“*Ve yir yir tüfekler kodılar nihâni ki her biri każa-yı âsmânî gibi haţâ itmez, **nişânu** urur*” (TB., 15. yy., s. 349).

Od değür- (T.+T.) ‘Topun atılabilmesi için ateşlemek.’

“*Hemandem topa **od değürdiler***” (AOK., 15. yy., s. 68).

Oka ve zembereğe tut- (T.+Far.+T.) ‘Ateş altına almak.’

“*Bunlar kâfirî **oka ve zembereğe tutdı***” (İK., 16. yy., s. 409).

Ot vir- (T.+T.) ‘Topun atılabilmesi için ateşlemek.’

“*Hemandem topa **ot virüp** top çıkdı*” (LT., 1553, s. 177).

Rahne aç- (Far.+T.) ‘Delik, gedik açmak.’

“ve Edirne’de dökilen toplar ise her nireye ki atılırdı, tokunduğı divarı yıkup büyük **rahneler açılırdı**” (KA., 1592-1598, s. 11).

Pertāb et- (Far.+T.) Germek, atmak.’

“Bes ol ceng içinde Sultan kullarından bir şâh-ı cihangir, Kara Devlet Şah’ı nahcîr edip tirkeşinden bir ok çıkarıp, hasmın gözedip sağdan ve soldan yayın çekip, **pertāb etdi**” (NT., 1485-1493, s. 160).

Rahne it- (Far.+T.) ‘Delik, gedik açmak.’

“Bir kaç gün ki her taraftan döğülüp sūr u bürücına **rahneler ittiler**” (TEF., 15. yy., s. 120).

Şadme-i top (Ar.+T.) ‘Top atışı.’

“Kulaklarına **şadme-i top** u darbuzen samem bırakmadın, samîm-i kalbden il olup kullığa bil bağladılar” (TEF., 15. yy., s. 77).

Sep- (T.) ‘(bk. Serp-).’

“Hünkâr, tîr-endâzlara eyitdi: ‘kâfire ok **sepün**’” (NT., 15. yy., s. 125).

Serp- (T.) ‘Ok atışı yapmak.’

“Yayaya dahi **ok serpdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Süsen kılıç (T.+T.) ‘Kılıç darbesi.’

“Dakınup sağ u sol **süsen kılıçlar**

Şehe yağı olanları kılıçlar” (HT., 1530-1531, s. 357).

Tahrîf ü tahrîke başla- (Ar.+Ar.+T.) ‘Ateş altına almak, belirlenen hedefleri vurmak.’

“Toplar kurulup, metrisler düzilüp etrâf-ı hîşârı **tahrîf ü tahrîke başladılar**” (TB., 15. yy., s. 275).

Tîr-bārân eyle- (Far.+Far.+T.) ‘Yoğun bir şekilde ok atışına başlamak.’

“Ve Han hazretleri küffâr-ı hâksâr leşkerine mülâkî oldukları gibi cebelü ve cevşenlü melâ’îne Tatar’un okları kâr-ger olmayıcak atlarını nişâne eyleyüp **tîr-bārân eyledükleri** mahalde atları zîr ü zeber olup yıkıldılar” (ST I., 16. yy., s. 383).

Tîr-bārân et- (Far.+Far.+T.) ‘Yoğun bir şekilde ok atışına başlamak.’

“Müslümanlar **tîr-bārân etdiler**” (DE., 1465, s. 28).

Top ağzına oturt- (T.+T.+T.) ‘Gülleyi ateşlemek üzere atış yatağına koymak.’

“Top-hâne’de paçavraya sarup, havâ’i **topun ağzına oturdup**, topa ot virüp, bu tavr üzre mehâbet-i siyâsetle halk-ı âleme dehşet bırakmışdı” (ST II., 16. yy., s. 622).

Top attur- (T.+T.) ‘Ateş ettirmek, belirlenen hedefleri vurdurmak.’

“Nâgâh bir gün Karaca Beğ meterisde hisara **top atdurdı**” (ÂPT., 15. yy., s. 200).

Top sektir- (T.+T.) ‘Top atışı yapmak.’

“Ve heman ol gü Beşiktaş’dan lenger koparup, tamâmen çıkup Sarây-ı Âmire Burnı’nda alaylar bağlayup **toplar sekdirüp** tâk-ı ayyukâ tarrâka koyup âleme velvele saldılar” (ST I., 16. yy., s. 7).

Topa tut- (T.+T.) ‘Belirlenen hedeflere top atışı yapmak.’

“Ehl-i İslâm dahı gerçi ki ihtimâmla cenge ıkdâm itdiler, ammâ kâfir kurudan **toplar** ve pırankılar kurmuşdı, ve hîşâr kullelerinde dahı **toplar** pırankılar kurmuş-ıdı, mü’minleri **topa tutdılar**” (TB., 15. yy., s. 275).

Topa tüfeğe tut- (T.+Far.+T.) ‘Belirlenen hedeflere top atışı yapmak.’

“Bunları **topa ve tüfeğe tutdı**” (İK., 16. yy., s. 409).

Top tuşuna gel- (T.+T.+T.) ‘Topun menzilinde olmak.’

“Ol **topun tuşuna geldi**” (AOK., 15. yy., s. 68).

Top ur- (T.+T.) ‘Top atışı yapmak.’

“Ahşamdan sabaha dek birbirlerine **top urdılar**” (AOK., 15. yy., s. 78).

Tüfek serp- (Far.+T.) ‘Tüfekte ateş etmek.’

“Akıbet yeniçeri tâyifesi bir yerden yol bulup **tüfek serpüp** bir uğurdan yürüyüp varup ol Varsakları kırdılar” (OT., 1502-1503, s. 179).

Tüfeng at- (Far.+T.) ‘Atış yapmak, ateş etmek.’

“yoldaşlar âzmâyış eylemeğe başlayup **tüfeng atdılar**” (ST I., 16. yy., s. 355).

Tüfenge tut- (Far.+T.) ‘Atış yapmak, ateş etmek.’

“*deyüb bunlarım müşâveresin bozub bunlar dahi derbende bi-bak bi-perva yürüdükleri birle ol pusuda yatan mela’in ansızın bunları **tüfenge tutub** mukavemete mecal olmadı*” (GSM., 15. yy., s. 26).

Ur- (T.) ‘Vurmak, ateş etmek.’

“*Komadılar Nesne kamu **urdılar***

İllerinden dahi cümle sürdiler” (İN., 1410, s. 442).

Üşür- (T.) ‘Vurmak, hedef almak.’

“*Üşürürler ana tîgile nacak*” (DE., 1465, s. 29).

Vur- (T.) ‘Toplarla ateş etmek, topa tutmak.’

“*Göynük vilâyetin **vurdular***” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Yağ- (T.) ‘Yoğun bir şekilde ateşlemek.’

“*Kılıçlar yıldırım gibi ağardı*

*Hem oklar tolular bigi **yağardı***” (HN., 1414, s. 268).

Yağmur (T.) ‘Yoğun ateş.’

“*Şehriyâr-ı kânkâr ol hisârları aldıktan sonra deniz yalısında Ballı badra’ya ki zenberek zenbûrı ve ok **yağmurları** ve tüfek tolusiyle memluydı*” (İK., 16. yy., s. 156).

Yay çek- (T.+T.) ‘Oku hedefe atmak için yayı germek.’

“*Ve sultan Bayezid dahi her fende mahir ve zü-funûn ve kadir olub ale’l-husus ki, **yay çekub** ok atmakta bi-nazir idi*” (LT., 1553, s. 142).

Yaylım (T.) ‘Yoğun şekilde yapılan atış.’

“*ve avcılar, ne denlû var ise, yatsu namazından sonra yarakların saklayup a’dâ-i dîn üstüne kaç **yaylım** yetişdüre-bilürler ise atalar ve ne denlû nîzeler var ise mumlar yakup leşker-i İslâm çadırları donanup zeyn ola>> diyü fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 29).

Yık- (T.) ‘Bozmak, vurmak.’

“Her taraftan toplar atılıp, âkibet kâfirlerin tokatını **yıkup**, Kara Boğdan beği Hatan bir taraftan çıkup kaçup gitdi” (OT., 1502-1503, s. 113).

Żarb-ı şimşir (Ar.+Far.) ‘(bk. **Đarb-ı şemşir**).’

“Nücûm-ı eşcârün piyâdes ive süvârı, hisâr-ı gülzârı târâc etmek kasdına hurûc kıldı; âfitâb-ı cihângîr **żarb-ı şimşirle** kal’ay-ı âsumânı teshîridüb Hamel burcına ‘urûc kaldı” (İK., 16. yy., s. 41).

2.18. Hile/ Tuzak:

‘Aqlını uğurla- (Ar.+T.) ‘Aklını başından almak, kandırmak.’

“Mahmud paşa anun ‘**aqlını uğurlamışidi**” (ÂPT., 15. yy., s. 217).

Avrat donuna koy- (Ar.+T.+T.) ‘Kadın kılığına sokup düşmanı aldatmak.’

“Bu taraftan Osman Gâzi dahi bir nice dilâverleri **avrat donuna koyup**, gönderip eyitdi: Kerem ü lutf edip kardaşım bu hatunları bir ayrıca yere kondura” (NT., 1485-1493, s. 45).

Bas- (T.) ‘Kısa süreli, beklenmedik saldırı yapmak.’

“Vardılar Ulubad köprisinün yukarı başından hayli azab ve atlı çeri seçilip göndürdiler; varalar Sultan Murad’ı gafilin **basalar**, Bunlar bu tedbiri itdüğınleyn Sultan Murad’a haber virdiler. Bular dahi ol haberi işidüp tiz buyurdı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 62).

Basıl- (T.) ‘Tuzağa düşürülmek, alt edilmek.’

“Bu cihetten ki ceng esnâsında Mîrzâ Zeynel’ün başı kesilüp Sultân Mustafâ ayağına getürdiler, sünüye diküp pâdişâha gönderdiler; Uzun Hasan’un ol kolı **basıldı** ve zaman zebân-ı münşîden bu beyti münâsib okıdı” (TEF., 15. yy., s. 163).

Baskın (T.) ‘Kısa süreli beklenmedik saldırı.’

“İleşker-i Tatar ile Gazi Giray Han hazretleri dahi gelüp, düşmen-i dini hiçe sayup, ol gice nâ-münâsib mahalde mihmân olup karâr itdüğinde gaflet ile tûfeng endâz ‘Küffâr-ı melâ’in **baskın** idüp” (ST II., 16. yy., s. 450).

Basak düş- (T.+T.) ‘Kısa süreli, beklenmedik saldırı yapmak.’

“Eyitdi: «*Gelün Teke oğluna halk ziyâde olmadın **basak düşelüm***» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 65).

Busu (T.) ‘(bk. **Pusu**).’

“*Busuda hâzır u mectemi’olan düşmene mukâbele idemediler*” (TEF., 15. yy., s. 81).

Busuya tur- (T.+T.) ‘Tuzak kurup beklemek.’

“*Savaşa gönderüb kendü **busuya turdı***” (İK., 16. yy., s. 169).

Duzağ (T.) ‘Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen.’

“Evvel eyitti kim: ‘*Ve bir dahi sana mutî’olanları hoş gör. Ve bir dahi nökerlerine dâyim in’am ve ihsan et kim senün ihsanun anun hâlinün **duzağıdur***’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 45).

Duzağa düş- (T.+T.) ‘Habersizce yapılan düzeneğin içinde kalmak.’

“*Ol bed-fi’aller **duzağa düşüb** çuk kuşu gibi iki ayaklarından tutıldılar*” (İK., 16. yy., s. 159).

Duzak düz- (T.+T.) ‘Tuzak kurmak.’

“*Kâfirler ona **duzaklar düzerdi***” (ÂPT., 15. yy., s. 27).

Dün basgını (T.+T.) ‘Gece baskını.’

“*Kıralıla buluşup ton değşürüp **dün basgının** idüp kıral leşkerin Tuna suyına döktü*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 96).

Düzâha git- (Far.+T.) ‘Tuzak kurulan bölgenin içinde olmak.’

“*ehl-i İslam alarga olup, kefare dahil olduğu hinde ateş baruta yetişüp ve başlarına kıyamet kopup, mübalaga mela’in **düzâha gitmişler** ve çıkan ehl-i İslam dahi Yanık kal’ası nahiyesine vâsıl olmadın düşmen-i din cümlesin yeğın atlu ile ta’kib eyleyüp*” (ST II., 15. yy., s. 705).

Ġâzi duzağı (Ar.+T.) ‘Askerler tarafından kurulmuş olan tuzak.’

“*Ve zikr ittiğümüz gibi, serv-kâmet, kamer-tal’at âhuvân her **Ġâzi duzağında** bişden, ondan, on bişden eksük olmaz idi*” (TEF., 15. yy., s. 125).

Gizle- (T.) ‘Pusu kurmak, tuzak kurmak.’

“*Gelibolu yolunu kendi gözler*

*Çerisin dağın ormanında **gizler***” (HT., 1530-1531, s. 71).

Hıyānet (Ar.) ‘Aldatma, kötülük etme.’

“*Ve evâhir-i zilka’detü’l-harâm, sene 998’de Budun serhaddinün haberleri geldi ki ol emâkinde tavattun iden eşkıyâ ve levendât cemi’ezmânda küfrânü’n-ni’melik ile mevsûf habâset ü cinâyet ve **hıyānetden** hâlî olmayup*” (ST I., 16. yy., s. 225).

Hıyānet bul- (Ar.+T.) ‘Altılmak, kandırılmak.’

“*Ve ba’zısınun dahi **hıyānetin buldular***” (ÂPT., 15. yy., s. 270).

Hıyānet ü cināyet (Ar.+Ar.) ‘Vefasızlık yapmama, aldatmama.’

“*«Vilayet-i Eflâk ve Boğdan keferesi isyân u tuğyân idüp, **hıyānet ü cināyet** itmediler. Ahd-i kadîmleri üzre sâbit ü ka’imlerdür. Ben nice âsî vü hâ’in olmak mümkün değil ise anlar dahi öyledür» diyü mukırr oldı*” (ST II., 15. yy., s. 491).

Hîle (Ar.) ‘Aldatma, kandırma.’

“***Hîle** et düşmene tâ ki vere el*” (ÂPT., 15. yy., s. 20).

Hîle duy- (Ar.+T.) ‘Aldatılmak.’

“*Mûsâ bundan **hîle duyup** havf eyledi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 105).

Hîle ve telbîs it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Aldatmak, kandırmak.’

“*Uzun Hasan karşı gelmedin **hîle ve telbîs idüb** Urum-ili ayrılıb Sultân Mehmed’den ilerü gidüb Beglerbegi Has Murâd’ı ve leşkeriñi basub ‘ale’l-gafle Has Murâd’ı tutub Rum-ili çerisi târumar oldı*” (LT., 1553, s. 188).

Hîle vü mekr (Ar.+Ar.) ‘Aldatma, kandırma.’

“*İttifak bu sâl-i mübârek içinde menba’-ı isyân Kara-Boğdan dahı mekr ü hud’a ile kal’a-i Kili’ye kasd idüp asker-i müteferriku’l-bâl cem idüp üzerine varup ol ki **hîle vü mekrdür**, gösterdi*” (TEF., 15. yy., s. 208).

Hîle vü rîv (Ar.+Far.) ‘Aldatma, kandırma.’

“*Anatoli beglerbegisi ve azebleri **hîle vü rîv** ile girivelere tahassun iden gümrahların kıtline togrıldı*” (KA., 1592-1598, s. 156).

Kandur- (T.) ‘Aklını çelmek, inandırmak.’

“*Cerî çeribaşlarına lutf ile söyleyüb savaşa **kandurdu** vâfir istimâletler virdi*” (İK., 16. yy., s. 327).

Kemend-i keyd (Far.+Far.) ‘Tuzak, hile.’

“*Bir def’a çün ol bed-gumân semend-i fikrle meyân-ı meydân-ı mekrde cevelân kılub **kemend-i keydle** düşmeni bende düşürüb saydın aldı*” (İK., 16. yy., s. 346).

Kulmaşlık (T.) ‘Hile, aldatma.’

“*Arab çerisi girü bir kallâşlıgıla, **kulmaşlıgıla**, bir hileyle Anadolu leşkeri üzerine hücum edüp, bî-nihayet azîm cenk edüp aralıkda çok adam helâk oldu*” (OT., 1502-1503, s. 125).

Kuyu kaz- (T.+T.) ‘Tuzak kurmak.’

“*Kâfir **kazdı kuyu** gâzi düşeler*” (ÂPT., 15. yy., s. 27).

Mekr-i düşmân (Ar.+Far.) ‘Düşman hilesi.’

“*Olar da gözedürler **mekr-i düşmân***” (SN., 1490, s. 91).

Mekr ü hîle (Ar.+Ar.) ‘Aldatmaca.’

“*Bu dehrüñ **mekr ü hîlesinden** ol şâh*” (SN., 1490, s. 50).

Oyun et- (T.+T.) ‘Hile yapmak, aldatmak.’

“*Anda niçe dürlü **oyunlar eder***” (DE., 1465, s. 26).

Pusu (T.) ‘(bk. Pusu).’

“*Siz anları kande **pusıya** komışdunuz kim biz anları görmedik kim gökden mi indiler yahu yirden mi çıkdılar kim heman ol arada belürdiler*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 20).

Pusu (T.) ‘Birine saldırmak amacıyla saklanılan yer.’

“*kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılıp târmâr olup, Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri **pusuda** imiş, çıkup karşıp, gerü kâmet getirüp dönüp cenge başladılar*” (OT., 1502-1503, s. 108).

Pusu aç- (T.+T.) ‘Pusu yerlerinden çıkıp saldırıya geçmek.’

“*Pes kâfirler atların ve esbabların çıkarmaga çalışırken gaziler dahi **pusuların açub** Allah Te’ala Hazretlerine sığınub tekbir getürdiler*” (LT., 1553, s. 156).

Pusuda dur- (T.+T.) ‘Saldırı için gizlice beklemek.’

“*Han **pusuda durmuşidi***” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

Pusudan çık- (T.+T.) ‘Gizlice saklanılan yerden çıkmak.’

“*Bunlar gafıl olup bilmeyüp, âkibet bunlar dahi bilüp kâfirlerin hile etdiklerin duyup, bizüm gazilerimiz dahi tedbir edüp **pusudan çıkup** kâfirlerin üzerine yürüdüler*” (OT., 1502-1503, s. 172).

Pusu düz- (T.+T.) ‘Tuzak kurmak.’

“*siz ne akla kulluk edersiniz, hiç kaçkun askere **pusu düzmek** ne mümkündür, siz dahi küffârın yüzünü görmeden böyle yan çizersiniz, ya kaçan göresiz, haliniz nice olur*” (GSM., 1443-1444, s. 26).

Pusulan- (T.) ‘Gizlenmek, tuzak kurup beklemek.’

“*Amma küffâr-i la’în derbend içinde vâfir yaya kâfir komuş idi kim, ‘asker-i İslâm gelürse yol vermeyeler ve hatta ol melâ’inler **pusulanmış** idi*” (GSM., 1443-1444, s. 25).

Pusuya gir- (T.+T.) ‘Saldırı için gizlice beklenen alana girmek.’

“*Bu tedbiri câsûs gizilere can atup haber virüp gâziler dahi yortup gelüp, ol kâfirler çıkacak kenarda **pusuya girüp** nihân olup durdılar*” (AOK., 15. yy., s. 13).

Pusuya ko- (T.+T.) ‘Gizlice beklenen alana düşürmek.’

“*Siz anları kanda **pusuya komışsınız** kim biz anları görmedük gökden mi indiler ve yirden mi çıktılar kim heman ol arada belürdiler. Kâfirler anları bizden sandılar*” (AOK., 15. yy., s. 22).

Pusu kur- (T.+T.) ‘Gizlenmek, tuzak kurup beklemek.’

“*niçe bin âdem bile uyup gidüp, küffâr vilâyetin târâc idüp toyumluk ile gelür iken a’dâ-i dîn köpri başında **pusu kurup** ve köpriyi kesüp, küllî muzâkaya virüp*” (ST I., 16. yy., s. 189).

Pusuya yat- (T.+T.) ‘Gizlenmek, tuzak kurup beklemek.’

“siz dahi küffârın yüzünü görmeden böyle yan çizersiniz, ya kaçan göresiz, haliniz nice olur, deyüb bunlarım müşâveresin bozub bunlar dahi derbende bi-bak bi-perva yürüdükleri birle ol **pusuda yatan** mela’in ansızın bunları tûfenge tutub mukavemete mecal olmadı” (GSM., 1443-1444, s. 26).

Pusuya yürü- (T.+T.) ‘Gizlice beklenen alana doğru bilmeden gitmek.’

“Doğru **pusuya yürüdüler**” (ÂPT., 15. yy., s. 10).

Şeytâneti ol- (Ar.+T.) ‘Hilesi, ihaneti olmak.’

“Bundan evvel İshak Beğ Vilkoğlu’nun hıyânetini hünkâra bildürmüşidi kim Karamanoğlu’nun hareketi ve Unguruz’un hareketi cemî’i Vilkoğlu’nun **şeytâneti olmuşidi**” (ÂPT., 15. yy., s. 159).

Telbîs it- (Ar.+T.) ‘Hile yapmak.’

“‘Âkıbet ‘âciz ü mütereddî olup, kenâr gözleyüp, firâr mülâhaza eylerken **telbîs idüp**, ‘Sulţân-ı İslâm, leşker -i Behrâm-intikâmla Tuna kenârına geldi’diyü şuret idüp, talî’a-i sipâh-ı nuşret-penah hud’ayla gösterüp, ol ehl-i ‘inâda i’tikâd virdi” (TB., 15. yy., s. 369).

Şeytânlık et- (Ar.+T.) ‘Hile yapmak.’

“Her kaçan kim İshak Beğ akın etmek istese Vilkoğlu **şeytânlık ederdî** kim akın igende doyum çıkmazdı” (ÂPT., 15. yy., s. 153).

Üzerin bas- (T.+T.) ‘Baskın yapmak.’

“Emir Süleyman mahmûr evkâr yirinde turugeldi «Musa neyler diyince, Musa irişdi, gâfilin **üzerin basdı**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 53).

2.19. Hizmet/ Görev:

‘Askerlik (Ar.) ‘Asker olma durumu, ordu hizmeti.’

“‘**Askerlikde** bunun gibi kudret-i semâ’i insan olan yerlerde eksük olmaz” (OT., 1502-1503, s. 148).

At bin- (T.+T.) ‘Görev üstlenip, görev yerine gitmek.’

“Osman Gâzi kim sancağı beği olup **at bindi**” (ÂPT., 15. yy., s. 20).

‘Azl et- (Ar.+T.) ‘Görevden almak.’

“Bu Mısırlular dahi ol evvelki beğ oğlanlarını tez tez bir ‘**azl etdiler**, birbirine verdiler rişvetilen” (OT., 1502-1503, s. 8).

Baş dik- (T.+T.) ‘Sorumlu bir kişi görevlendirmek.’

“Her gemiye birer sancak beğini **baş dikediler**” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Baş ko- (T.+T.) ‘Fethedilen bölgeye idareci, komutan olarak görevlendirme yapmak.’

“Karındaşı oğlu Aktemür’ü **baş kodu**” (OT., 1502-1503, s. 15).

Baş koş- (T.+T.) ‘Fethedilen bölgeye idareci, komutan olarak görevlendirme yapmak.’

“Mısır’un ulu beğini, Hoşkadem’i leşkere **baş koşdu**” (ÂPT., 15. yy., s. 312).

Baş ve buğ ol- (T.+T.+T.) ‘Komutanlık yapmak, öncülük etmek.’

“Nadajdı ve Bakani ve Ziruncuk nâm melâ’in altmış binden mütecâviz atlu ve yaya cunûd-ı şeyâtîne, zikr olunan üç nefer mel’unların her biri yiğirmişer bin kilâba **baş ve buğ olup** taburından çıkup, memâlik-i İslamiyye’ye dâhil olup” (ST I., 16. yy., s. 339).

Beğ it- (T.+T.) ‘Bey olarak görevlendirmek.’

“Eğer birisi muhalefet itse her kimi dilerise anı **beğ iderdi**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 37).

Beğle- (T.) ‘Bey olarak görevlendirmek.’

“Sultan Hamza ölicecek Cihangir’i **beğlediler**” (ÂPT., 15. yy., s. 322).

Beğlerbeğilik (T.+T.) ‘Osmanlı İmparatorluğu zamanında eyaletlerde, askerî ve sivil yetkileri olan yüksek dereceli görev.’

“Tamâm Rûmili **beğlerbeğiliğin** Lala Şahin’e viridi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 25).

Bölük-ağalığı (T.+T.) ‘Bölük komutanlığı görevi.’

“mukaddemâ Yedi-kulle’de habs buyurulan Çerkes Haydar Paşa ve Yeni-hisâr’da habs olunan sâbıkâ Küçük Mir-âhûr Sinan Ağa ve **bölük-ağalığından** Gazze

sancağına gitmek fermân olunan Mustafa Ağa afv buyurulup, isticâbet-i du'â için halâs buyuruldılar” (ST I., 16. yy., s. 287).

Bölük-sipâhîliği (T.+Far.) ‘Osmanlı ordusunda tımar sahibi olan atlı askerlik görevi.’

*“«Müteferrikalıklar ve çavuşluk ve **bölük-sipâhîlikleri** ve cebeci ve topcı diyi erâzil ü ecnebiyi kapu dirliğine dâhil eyleyüp çırağ idünüp ber-murâd itmeyince gitmezüz diyüp arzlar ider oldılar” (ST II., 16. yy., s. 533).*

Cäsüs göndür- (Ar.+T.) ‘Orduda gizli görevi olan kişiyi istihbarat sağlaması amacıyla görevlendirmek.’

*“Tekür bu sözü işidicek be-gâyet ferahnâk oldu. **Cäsüs göndürdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 39).*

Cebeci başılık (Moğ.+T.) ‘Cebecilerin başında bulunma görevi.’

*“Ve mukakaddemâ Sofi Ali Beğ dimekle ma'rûf, kadîmden **cebeci başılıkla** ve Kapucılar-kethüdâğlığında istihdâm buyrulup ve sancak ile kâmgâr olup” (ST I., 16. yy., s. 3).*

Cebecilik (Moğ.) ‘Savaşta ordunun silâh ve cephanesini ulaştırın, silah yapan, onaran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf asker.’

*“Ve «Ata tona kadir, dirlik ister kul-oğlu ve garib yigitlerden sefere hâzır olmak üzre eğer bölük ve eğer **cebecilik** isteyen Vezir Mahmud Paşa kapusına varup yazılsun diyü münadiler bezzâzistânda nidâlar eylediler” (ST II., 16. yy., s. 770).*

Çavuşluk (T.) ‘Osmanlı ordusunda üstlerin emirlerini astlara ulaştırma görevi.’

*“«Müteferrikalıklar ve **çavuşluk** ve bölük-sipâhîlikleri ve cebeci ve topcı diyi erâzil ü ecnebiyi kapu dirliğine dâhil eyleyüp çırağ idünüp ber-murâd itmeyince gitmezüz diyüp arzlar ider oldılar” (ST II., 16. yy., s. 533).*

Çeribaşılık (T.+T.) ‘Çerilerin başında bulunma, komutanlık görevi.’

*“Kimini subaşı ve kimini sancak beği ve kimine **çeribaşılığı** verdi” (AOK., 15. yy., s. 65).*

Çeri sürici (T.+T.) ‘Devşirme çocuklarını İstanbula getirmekle yükümlü olan görevli.’

“Pâdişâh-ı cihâgüşâ hazretlerini erkân ve a’yân-ı sa’âdet ile selâmlayup görseler gerekdür diyü yarar çavuşlar gönderüp muhkem te’kidat ile tenbîh buyurılıp **çeri süricileri** her cânibe isti’câl üzre salındılar” (ST I., 16. yy., s. 20).

Çöngel- (T.) ‘Körelmek, işlevini yerine getiremez olmak.’

“Kendüler dahi şol kadar gazâ etdiler kim okları dükendi ve kılıc **çöngeldi**” (ÂPT., 15. yy., s. 164).

Deryâser-‘askerlik (Far.+Far.+Ar.) ‘Deniz kuvvetlerinde yerine getirilen görev.’

“Bu minval üzre ol vezir-i müşir-i nik-nam **deryâser-‘askerligi** hıdîmetine kıyam mazmunına ma-sadak, iki yüz pare **keşti** tedarükine ikdam eyledi” (KA., 1592-1598, s. 145).

Dizdârlık (Far.) ‘Kale muhafızlığı.’

“Sultan Mehmed dahi Amâsiyye hisarunun **dizdârlığın** vermişidi” (ÂPT., 15. yy., s. 107).

Elçilük (T.) ‘Elçinin yaptığı iş, sefirlik, sefaret.’

“Arab eydür: «Dilerin ki beni İstanbul’a **elçilüğe** gönderesin, varam> didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 36).

Eli emirlü ol- (T.+Ar.+T.) ‘Görevlendirilmek.’

“Anatoli ve Karaman’un zu’âmâ ve erbâb-ı tîmârı bir yere gelüp kadîmden defterlü ra’iyyetini ve ra’iyyeti oğullarını Âsitâne-i sa’âdet bölüklerine ve sâ’ir dirliklere geçmiş bulup ve niçesi dahi **eli emirlü olmuşlar**” (ST I., 16. yy., s. 56).

Göndür- (T.) ‘Göndermek, hizmetine sunmak.’

“Ve bir oğlu Saru Yatı’yı Sultan Alâaddin’e **göndürdü** kim dedi kim: ‘Bize dahi yurt gösterün. Varalum gazâ edelüm’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 8).

Gözcülük (T.) ‘Gözetleme işi.’

“ve bu Kılıç Arslan Beğ ol oraya varaldan **gözcülüğü** dahi kendü ederdî” (ÂPT., 15. yy., s. 249).

Hidmet zemānı (Ar.+Ar.) ‘Savaş zamanı yapılması gerekenler.’

“*Ve bu cânibden dirlik tasavvur iden Tatar tâ’ifesine tenbîhât ile te’kidât olunup << hizmet zemānında hazır-vakt olasız>> dinildi*” (ST I., 16. yy., s. 322).

İsmarla- (T.) ‘Feth edilen bir bölgenin idaresini vermek, görevlendirmek.’

“*ve ol sebebeden Osman Gāzi ol vilāyeti bunlara ismarladı*” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

İlçilik (T.) ‘(bk. Elçilük).’

“*Kızılbaş içinde sözi bellü kişi ve cangu ödemisi olup yahşi söz bilmek ile meşhûr ve müte’ayyan sühadân olmağla ilçilik hidmetine ta’yin olunmuş oluo ve evvel yaşanup hâtır-nevâzlıktan sonra dimiş ki <<ve’llahi ki bu leşkerün ârâyış ü nümâyiş ve zib ü ferî hemân bir düğün halkına benzer>>*” (ST I., 16. yy., s. 70).

İlçilük (T.) ‘(bk. Elçilük).’

“*Arab eyitdi ‘Dilerin ki, beni İslambol’a ilçilüğe göndüresin’*” (LT., 1553, s. 165).

İstihdāma kal- (Ar.+T.) ‘Sefere çıkmayıp geri hizmette kalmak.’

“*«Ve Asitâne-i sa’âdetde istihdāma kalup ve mânde olan Bölük halkından isteyenler sefere gazâya varsunlar, işlemiş kaç kıst ulûfeleri var ise virilsün ve ikişer akça terakkîleri kayd olunsun» diyü fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 373).

Kaži’askerlik (Ar.+Ar.) ‘Ordu kadılığı görevi.’

“*Ba’dehu Sultan Murad çok leşker cem idüb Lalası Şahine begler begilik virüb ve Candaralu Kara Hali’e kaži’askerlik virdi*” (LT., 1553, s. 160).

Kapucı-kethudālğı (T.+Ar.) ‘Vezirlerle beylerbeyilerin memuriyet yerlerinde ve seferlerde bulundukları zamanlar maiyetlerinde bulunan zâbit, asker ve hademelerin başında bulunulan görev.’

“*Ve mukakaddemâ Sofî Ali Beğ dimekle ma’rûf, kadîmden Cebeci başılıkda ve Kapucılar-kethudālğıında istihdâm buyrulup ve sancak ile kâmgâr olup, Şehzâde-i civân-baht ve sezâvâr-ı tâc u taht Sultân Selîm Han -tâle bakâhu ve nâle münâhu-hazretleri lalası olmuş*” (ST I., 16. yy., s. 3).

Kapudanlık (İt.) ‘Donanma komutanlığı görevi.’

“*Kapudanlık müjdesi Re’îs-i Dîvân Feridun Beğ’e virildi*” (ST I., 16. yy., s. 84).

Koş- (T.) ‘Birini, bir işte görevlendirmek.’

“*Osmân Gâzî, oğlu Orhan’ı Bursa fethine gönderdi. Köse Mihal’i ve Turgut Alp’i bile koşdı*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 85).

Kulaguz edin- (T.+T.) ‘Rehber olarak tayin edilmek.’

“*Kulaguz idinürler anlar anı*” (SN., 1490, s. 26).

Muķābelecilik (Ar.) ‘Askerlerin yoklamalarının yapılması.’

“*Yeniçeriler makābelecisi Molla Kasım Efendi’ye virildi ve muķābelecilik yine eski sâhibi Ferhad Paşa hazretlerinin hidmet-i kitâbetinde Kara Kaymak Mehmed Çelebi’ye fermân olundu, ki küttâbun zübdesidür*” (ST I., 16. yy., s. 337).

Nedîmlik (Ar.) ‘Padişahlarla sohbet arkadaşlığı yapma görevi.’

“*Ahir padişahın bir mashara Arabi var idi, sözi iki olmazdı, nedîmlikde naziri yogidi*” (LT., 1553, s. 164).

Nişâncılık (Far.) ‘Padişah divanı üyesi olan, antlaşma, berat, menşur, name ve fermanların başına tuğra çekilen görev.’

“*Ve Köstendil Sancağı-beği nişâncılıktan giden Feridun Beğ seferden dönüp gelüp Anadolu’da Akhisar Kadılığında Bekece nâm çiftliğinde kışlar iken hatt-ı hümayûn ile tezkire-i şerîf varup «Gelüp nişâncılık hizmetinde olasin» fermân olunup*” (ST I., 16. yy., s. 130).

Paşaluk (T.) ‘Paşa unvanı ya da paşa olma durumu.’

“*Cenderelü Kara Halil’e paşaluk viridi*” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 25).

Piyāde beğliği (Far.+T.) ‘Yaya ordusu komutanlığı.’

“*Bu esnada İstanbul Ağasına müteferrikalık ile, mahlûl piyāde beğliği düşmeğin yolhyle tevcîh buyuruldu*” (ST I., 16. yy., s. 385).

Riyâset (Ar.) ‘Reislik, liderlik, başkanlık.’

“*Hem şecâ’at hem sehâvet ehlidi hem siyâset hem riyâset ehlidi*” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 17).

Sal- (T.) ‘Görevli olarak göndermek.’

“Tezcek Turgut Alp’ı Eynegöl’e **saldılar** kim: “Aya Nikola kim Eynegöl tekürüdür. İsidüp kaçmasun” dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 26).

Sancak ver- (T.+T.) ‘Belli bir bölgenin yönetimini vermek, görevlendirmek.’

“Âhir Sultan Murad Han İbrâhim’e **sancak verdi**, kılıç kuşatdı” (ÂPT., 15. yy., s. 147).

Sefer hizmeti (Ar.+Ar.) ‘Seferde yerine getirilen görev.’

“Niçün görünmeye bunlar katumda

Bulunmaya **seferde hizmetümde**” (HT., 1530-1531, s. 139).

Server eyle- (Far.+T.) ‘Komutan olarak görevlendirmek.’

“Şehzâde-i cüvân-baht u gerdûn-taht, şafder-i meydân Hazrett-i Mîr Süleymân’ı cânib-i cenûbda koyup, Rûm-ili ‘askerine **server eyledi**” (TB., 15. yy., s. 113).

Silahşörlük (Ar.+Far.) ‘İyi silah kullanma.’

“Aleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân-zamanında kadr ü izzet bulup, nâmdâr u nâmverlik ile diyâr-ı arab serhadlerinden yahşi re’y ü tedbirler ile ve yarar yoldaş ve sipahilik ve **silahşörlük** fenninde mümtaz âdemler besleyüp terbiye itmekle müte’ârid olup” (ST I., 16. yy., s. 75).

Subaşılık (T.+T.) ‘Osmanlılarda kapıkulu süvarileri arasından, savaş zamanı güvenlik işlerine bakmak, barış zamanı da vergi toplamakla görevlendirilen kimseye verilen görev.’

“Karacahisâr Sancagı’nı-kim, “İn Öni! ” dirler-oğlı Orhan’a viridi; **subaşılığı** karındaşı Alp Gündüz’e viridi ve Yarhisâr’ı Hasan Alp’e viridi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 83).

Subaşılık böl- (T.+T.+T.) ‘Subaşı olarak görevlendirmek.’

“Bölük edüp **subaşılık böldüler**. Bu Üzer’ün bâki oğlanlarına bahş etdiler” (OT., 1502-1503, s. 7).

Ta'yîn et- (Ar.+T.) ‘Görevlendirmek.’

“Andan sonra Ozgur-oğlu’nu **ta'yîn edelim** kim, küffâr-i hâkisârın ardını kesüb otursun ve bir yanından dahi Yahya Beğ varsun, otursun ve Dâvûd Beği dahi bir cânibinden havâle edelim ve her nerede derbendler var ise, cümlesini bağladalım” (GSM., 1443-1444, s. 12).

Ta'yîn ol- (Ar.+T.) ‘Ordu görevlendirmek.’

“ve hem Gedük Ahmed’e padişah kapusından bir nice bölük kul **ta'yîn olundu**” (ÂPT., 15. yy., s. 247).

Tefvîz et- (Ar.+T.) ‘Vazifelendirmek, görevlendirmek.’

“Tedbir oldur ki, bunu karvayıp tezcek öldürevüz. Tekfurlar bu râyı istisvab edip” Osman[in] emrini Bilecik tekturuna **tefvîz etdiler**” (NT., 1485-1493, s. 43).

Uc ver- (T.+T.) ‘Sınır yöneticiliği göreviyle görevlendirmek.’

“Evrenez Gâzi’ye bu kez Sirez’i **uc verdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 84).

Ulaklık (T.) ‘Haber getirip götürme işi.’

“Ve bir seher ehl-i Dîvân içinde, Kapucılar kethüdâsı Kurd Ağa görünmeyüp giceden yigirmi nefer kapucu yoldaşlar ile **ulaklık** ile Serdâr Mustafa Paşa üstüne salındı haberi şâyi’oldı” (ST I., 16. yy., s. 127).

Yasakcılık (T.) ‘Bekçilik, koruculuk görevi.’

“Niş’den Belgradâ varılınca Yeniçeriler Ağası Ali Ağa **yasakcılık** hizmetinde olan ehl-i vukuf u şu’ûr yeniçerilere mertebeler va’de idüp kadîmden bilüp işitdükleri benâm kesici hırsuzları bulup tutup getürdiler” (ST I., 16. yy., s. 19).

Yoldaşlık (T.) ‘Yarenlik etme, aynı amaç uğruna hareket etme.’

“ve hem **yoldaşlığa** yarar bir karındaşı dahi var” (ÂPT., 16. yy., s. 21).

2.20. İstihbarat:

Ağır elçi (T.+T.) ‘Ciddi, sağlam elçi.’

“Heman emr eyledi nâme yazıldı

Ulu kişi **ağır elçi** düzüldü” (HT., 1530-1531, s. 307).

Ahbār-ı şahīḥā (Ar.+Ar.) ‘Doğru, gerçek haberler.’

“*Evâ’il-i şehir-i muharremü’l-harâm sene selâse ve elfde sefer-i zafer-eserde olan serdâr ve sipehsâlâr-ı asker-i mansûre Sinan Paşa -edâme’llahu ta’âlâ iclâlehû-hazretlerine giden kapucılar geldi, ahbâr-ı şahīḥā getürdiler*” (ST I., 16. yy., s. 390).

‘Arz it- (Ar.+T.) ‘İletmek, bildirmek.’

“*Bunu böyle diyüp ‘arz itdi* leşker

Sekiz bin er dahı yigirmi bin er” (HN., 1414, s. 267).

Āvāze sal- (Far.+T.) ‘Haber göndermek, bildirmek.’

“*Leşker ile Diyârbekr’e gelüp, hâss u âm içre Şâm’a gider diyü āvāze saldı*” (TB., 15. yy., s. 299).

Beşâret (Ar.) ‘Güzel haber, müjde.’

“*Murad Gâzî’ye Şahin Lala beşâret haberin göndürdi, bunca başlar bile göndürdi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 24).

Bildür- (T.) ‘İstihbarat sağlamak, haber vermek.’

“*Bundan evvel İshak Beğ Vilkoğlu’nun hıyânetini hüinkâra bildürmişidi kim Karamanoğlu’nun hareketi ve Unguruz’un hareketi cemî’i Vilkoğlu’nun şeytaneti olmuşidi*” (ÂPT., 15. yy., s. 159).

Cāsūs (Ar.) ‘Bir devlet veya kuruluşun gizli amaçları için çalışan kimse, çâşıt, ajan.’

“*Bunlar bu yana bu kavli itdükle, meğer ki gâzîlerün dahi bu cāsūsı var idi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Cāsūsla- (Ar.) ‘İstihbarat sağlamak.’

“*Hacı Ülbeği dahı anı cāsūsıladı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 24).

Cāsūslat- (Ar.) ‘İstihbarat sağlamak.’

“*Hacı İlbeği hod anı cāsūsılatmışmış*” (NT., 1485-1493, s. 82).

Cāsūsruk it- (Ar.+T.) ‘İstihbarat sağlamak.’

“*Meğer ol yeniçeri Sultan Ahmed’e varup gelürimiş, cāsūsruk iderimiş*” (AOK., 15. yy., s. 136).

Ceng savı (Far.+T.) ‘Savaş haberi.’

“*Avın almış ceng savın salmışdı*” (İK., 16. yy., s. 345).

Çapar ulak (T.+T.) ‘Hızlı bir şekilde haber getiren kişi.’

“*Şâha nâgeh erişür çapar ulak*” (DE., 1465, s. 32).

Çâpük ulak (Far.+T.) ‘Hızlı bir şekilde haber getiren kişi.’

“*Sultân-ı bahr ü bersin devlet serîri üzre*

Her dem nesîm-i himmet çâpük ulağun olsun” (ST I., 16. yy., s. 17).

Çāsūs (Ar.) ‘(bk. Cāsūs).’

“*Karamanoğlu İbrâhîm Beg’e çāsūslar haber virdiler kim: Ne durırsın, başuñ yarağın gör, işde Rûm sultanı Sultân Muḥammed Han’dur; deryâ bigi bî-’ad ‘asker-i keşîr çeküp üzerüñe geldi*” (FSM., 15. yy., s. 88).

Dil al- (T.+T.) ‘İstihbarat için esir almak.’

“*Amma çünkü yakın oldular, Pâdişâh-i ‘alem fermân edüb bir [bölük] yiğitleri cāsūs gönderdi ki, varalar Karaman-oğlu’nı kande idüğün göreler ve bir kaç dil alalar*” (GSM., 1443-1444, s. 5).

Dil çıkarma- (T.+T.) ‘İstihbarat, haber sağlatmamak, zafiyete düşmemek.’

“*Fursatdır, hile edip bolay ki, işbu kal’ayı alayduk, ola mı? ” deyip, ittifak edip kal’a kâfirleri banayır ederken basıp, bir dil çıkarmayıp kırıp kendileri anların libasına girip, geceyile kal’a kapısına geldiler*” (NT., 1485-1493, s. 23).

Dil getür- (T.+T.) ‘Esir alıp, istihbarat elde etmek, haber almak.’

“*Malkoçoğlu Balı Beğ ol bâzîrgândan sahih haberi alup ve hem birkaç yerlerde dahi dil getürdiler*” (OT., 1502-1503, s. 156).

Elçi (T.) ‘Bilgi, haber getirip götüreren kişi, temsilci.’

“*Elçi gelip Sultan Murad sulha kâyil oldu*” (NT., 1485-1493, s. 90).

Elçi düz- (T.+T.) ‘Temsilci göndermek.’

“*Hünkâr ağzından bir elçi düzdü*” (ÂPT., 15. yy., s. 148).

Elçi gönder- (T.+T.) ‘Temsilci göndermek.’

“ve andan sonra Sultan Murad Han Gâzi, Lazoğlu’yla adâvete başladılar. Lazoğlu Sultan Murad’a **elçi gönderdi**” (OT., 1502-1503, s. 28).

Elçi koş- (T.+T.) ‘Temsilci göndermek.’

“Andan İsfendiyaroğlu bunlara **elçi koşdu**” (AOK., 15. yy., s. 39).

El sal- (T.+T.) ‘Temsilci göndermek.’

“**El salar** ağaya dön dir kışırur” (DE., 1465, s. 53).

Feryâdçı (Far.) ‘Elçi.’

“Midilli’den **feryâdçı** gelüp i’lâm eyledi” (AOK., 15. yy., s. 132).

Ġammâz (Ar.) ‘İspiyoncu, söz getirip götüren, arkadan iş çeviren, ara bozucu, fitneci, kovcu.’

“Ya gammâz olur, andan sonra yüz kişi bir araya gelse kimseye söz değmez, andan sonra dünyâda ne kadar **ġammâz** var ise hemân kendü tâyifesindendir” (ANT (Giese), 15. yy., s. 68).

Habarcı (Ar.) ‘İstihbarat yapan, bilgi getiren.’

“Düşmen öldüğü **habarcıdur** sana

Kim varursın sen dahi hem ol yana” (İN., 1410, s. 448).

Haber göndür- (Ar.+T.) ‘Bilgi vermek, istihbarat sağlamak.’

“Karacahisar tekürüne **haber göndürdüler** kim: ”Neye durursun kim seni ve neslünü esir ederler. Ve hem bu vilâyeti bizüm elümüzden alurlar harab ederler. Kendüler hod yer, su dutar Türk degüller kim biz dahi anunile mu’âmele edeyidük” dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 14).

Haberleş- (Ar.) ‘Bilgi alış verişi yapmak.’

“ve beğlerbeğileri ve dilâver ü bahâdırları ve ceng-âzmâları **haberleşüp**, ittifak ile Kızılbaş melâ’inün hayâllerine gelmez yerden ya’nî ardlarından gelüp basup” (ST I., 16. yy., s. 223).

Haber ısmarla- (Ar.+T.) ‘Bilgi göndermek, istihbarat sağlamak.’

“*Derviş dahi **haber ısmarladı** kim: ‘Sakin, ol han dahi gelmesün’ dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 64).

Havâdiş mektûbları (Ar.+Ar.) ‘Bilgi verilen yazılı belge.’

“*Âsitâne-i sa’âdete **havâdiş mektûbların** uçurup ve ol meş’ûm haberler kendüzine hayr olmayup salb ü siyâset için Südde-i sa’âdetden hükm-i hümayûn varup ve Erzurum’da Tebriz kapusunda berdâr olunup mâ-meleki mîrîye zabt olundu*” (ST I., 16. yy., s. 126).

İlçi (T.) ‘Devlet temsilcisi, sefir, bir uzlaşma amacıyla veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse, elçi.’

“*Yıldırım Han andan **ilçi** gönderdi; barışdı*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 99).

İlçi düz- (T.+T.) ‘(bk. Elçi düz-).’

“*Çün nâme-i nâmî irişdi, Yörgüç Pâşâ dahilî **Hzret-i Huzâvendigâr** cânibinden bir **ilçi düzüp**, Artuk-ova’yı bunlara tîmâr virüp, menşûrların gönderüp, teberrükât-ı pâdişâhâne vü teşrîfât-ı husrevâneyle gönüllerin hoş idüp hükümde dimiş ki: “Min-ba’d iyâletüñüz Artuk-ova’dur”* (TB., 15. yy., s. 203).

İlet- (T.) ‘Bilgi göndermek, istihbarat sağlamak.’

“*Karşuda oturan leşkere **ilettiler***” (ÂPT., 15. yy., s. 67).

İlt- (T.) ‘(bk. İlet-).’

“*Leşker-i İslam **iltüp** toyladı*” (DE., 1465, s. 57).

Kaşid (Ar.) ‘Ulak, haberci.’

“*Bundan sonra tekrâr **kaşid** gönderdi*” (CT., 1577-1578, s. 286).

Kulağuz (T.) ‘(bk. Kulavuz).’

“*Mihal önlerince **kulağuzdu***” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Kulavuz (T.) ‘Yol gösteren, istihbarat sağlayan.’

“*Köse Mihal önlerince **kulavuz** idi*” (NT., 1485-1493, s. 41).

Kutlula- (T.) ‘Müjdelemek.’

“ve kendiye pâdişahlık **kutluladı**” (ÂPT., 15. yy., s. 133).

Maşlahat-güzâr çavuş (Ar.+Far.+T.) ‘Elçi.’

“Sultan Süleyman Han mütevellisi müteferrika Derviş Çelebi Emin ta’yin buyurulup, yanınca her tarafa irsâl eylemeğe yarar **maşlahat-güzâr çavuşlar** istihdam eylesin diyü mü’ekked ahkâm-cihân-muta’yazılmak buyuruldu” (ST II., 16. yy., s. 551).

Me’mûr ol- (Ar.+T.) ‘Görevli olmak.’

“Ve mühr-i izzet eğerçi Mustafa Paşa hazretlerine virilmedi velâkin sefere **me’mûr olup**, müneccim ü etibbâ kavliyle arzû-mend olan müterakkıb ve muntazır devletliye dahi varmadı” (ST I., 16. yy., s. 128).

Meydâna oku- (Ar.+T.) ‘Savaşa çağırmak.’

“ma-beynleri niza’a mü’eddi olup yararlık da’va eyleyüp, bir birini **meydâna okuyup** bir seher iki cânibün leşkeri zabt olunmayup, tokuşup ortalıkda ‘Hüdâ-virdi Paşa mağlub düşüp he lak olduğu haberler geldi” (ST II., 16. yy., s. 746).

Muştucu (T.) ‘İyi, güzel haber getiren kişi.’

“Sultan Rüstem’ün haberin alup asker çeküp üzerine varup azim cenk edüp âkibet fırsat bulup Sultan Rüstem’ün başını kesdi, Muharrem ayının evvelinde **muştucu** geldi” (OT., 1502-1503, s. 151).

Muvaḥḥiş haber (Ar.+Ar.) ‘Korkutucu, kötü haber.’

“Ve gelen **muvaḥḥiş haberler** erkân-i sa’âdet arasında söylendükce her kişi hayret ve gayret-i din-i mübin için süz u güdaz ile âh u eninden hâli olmadılar” (ST II., 16. yy., s. 534).

Munâdi (Ar.) ‘Nidâ eden, tellâl, haberci.’

“**Munâdiler** nidâ kıldılar; çağırdılar, ‘Kıral başıdır! ‘diyü” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 116).

Nâme (Far.) ‘İçinde haber, bilgi, emir vs. bulunan yazılı kağıt.’

“yine Karaman-oğlu’nu azdura ve emr edüb Karaman-oğlu’na **nāmeler** yazub ve bir belli başlı keşişini Karaman-oğlu’na **nāmeler** ile irsâl eyledi” (GSM., 1443-1444, s. 33).

Perhîz-kâr cāsūs (Far.+Ar.) ‘Zararlı şeylerden, günahlardan sakınan casus.’

“Fela-cerem vezir-i dilir-i matbu’uş-şiyem ki, İzvirnik havalisine rast-gofter ve kizb ü dūrugdan **perhîz-kâr cāsūs**lar göndürüp ahval-i küffarı kema-yenbai bildi” (KA., 1592-1598, s. 139).

Peyām (Far.) ‘Haber, bilgi.’

“Çün sipâh-ı nuşret-penâh ol hişâr-ı üstüvârı merkez idinüp, pergâr-vâr dâyiresin devr idüp ihâta eylediler, evvelâ iltiyâm gösterüp ilçiyile lînetle **peyām** gönderüp, kal’ayı lutf ile istediler, çâre olmadı” (TB., 15. yy., s. 279).

Peyk (Far.) ‘Haber getirip götüren kişi.’

“İrtesi konakdan kalkup, cümle erkân-ı devlet mâtem libâsiyle şemleler sarınup ve solaklar ve **peykler** sorguçların çıkarup, börkleri üstüne peştemallar sarup ve çavuşlar ve çaşnigîrler ve sâ’ir ağalar karalar sarınup, ve bi-zebânlar çullar geyüp (ST I., 16. yy., s. 50).

Peyk-başı (Far.+T.) ‘Haber getirip götürenlerin başında olan kişi.’

“büyük Mir-âhür Ağâ yürüyüp ve sol cânibe çavuş-başı ve kırk nefer altun taclu ve sorguçu şâtir peykler ve **peyk-başı** murassa’tirkeş ve mücevher tâc ile idi” (ST II., 16. yy., s. 612).

Şâfi haber (Ar.+Ar.) ‘İyi haber.’

“Bize **şâfi haber** ver dedikde, Hadım Balaban gerçi kim lafzan taşaksız idi, ammâ ma’nâda taşaklı er idi” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Tahkîk haber (Ar.+Ar.) ‘Araştırılmış, soruşturulmuş haber.’

“Ve bundan akdem Kapucı-başı Veli Ağâ yiğirmi nefer kapucılar ile serhadd-i mansûreye ve leşker-i İslâmı görüp tecessüs idüp ve ba’zı nihânî maslahat sipâriş buyurulup **tahkîk haber** getürmeğe gitmişlerdi, geldiler” (ST I., 16. yy., s. 359).

Tecessüs et- (Ar.+T.) ‘Gizlice araştırmak, istihbarat yapmak.’

“**Tecessüs edip** fırsat vaktini gözedip bize haber etsin” (NT., 1485-1493, s. 41).

Tercümân (Ar.) ‘Tercüme eden kişi, çevirmen.’

“Haberler söyledür hem **tercümâna**” (ÂPT., 15. yy., s. 83).

Tevzî’et- (Ar.+T.) ‘Dağıtmak, göndermek.’

“Her sancağa **tevzî’etmişlerdi**, topları anda dökdüler” (NT., 1485-1493, s. 265).

Tuydur- (T.) ‘Haberini almak, istihbarat sağlamak.’

“Hisardagi gâzilerden kâfirün bu fi’lini **tuydurdı** Hak ta’ala” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Ulağ (T.) ‘Haber getirip götüren kişi.’

“Hünkâr Bursa’ya **ulağ** göndürdi” (ÂPT., 15. yy., s. 152).

Ulağ-vâr (T.+Far.) ‘Haberli, istihbarat edinmiş.’

“Ve ardınca der-sâ’at **ulağ-vâr** leşker ılğar etdürüp gerd ü gubârına dahı irişmek müyesser olmayup leşkeri gerü tehi’ avdet etdi” (CT., 1577-1578, s. 348).

‘**Ulûfeli cāsūs** (Ar.+T.) ‘Bir devlet veya kuruluşun gizli amaçları için ücret karşılığında çalışan kimse, çaşıt, ajan.’

“istihkâm virmek üzre mücidd olduğu, yarar ve içlerinde tedbîr ü tedârükde bile çalışup hidmetde olan berü cânibden ‘**ulûfeli cāsūs**lar haber inhâ eylediler” (ST I., 16. yy., s. 13).

Yüzi gözi öğrenme- (T.+T.+T.) ‘Bilgi, istihbarat edinmemek.’

“Âhır Maḥmûd Pâşâ beglere eyitdi: “Kâfirün bize **yüzi gözi öğrenmeden** yürüyiş esbâbın müheyyâ idüp, Hak Hâzretine şıgınuş yürüyelim, mercûdur ki fetḥ olına” didi” (TB., 15. yy., s. 279).

2.21. İsyân:

‘**Āşî** (Ar.) ‘İsyân eden.’

“Nice ‘**āşîleri** kılursun âzâd” (SN., 1490, s. 3).

‘**Āşî ol-** (Ar.+T.) ‘İsyân etmek, mevcut düzene karşı gelmek.’

“Ol zamânun pâdişahları şöyle müslüman idi kim şunculayın fesâd idüp ‘**āşî olanları** öldürmeğe kıyamazlardı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 59).

‘**Āşî vü ‘âḳ ol-** (Ar.+Ar.+T.) ‘Baş kaldırmak, itaatsizlik yapmak.’

“İttifâk ol eşnâda Eflak voyvodası Mirçi ḥarâc-güzâr iken ‘**âsî vü ‘âḳ olup**, gelüp, Karn Ovası’nı yakup yıkar” (TB., 15. yy., s. 85).

Baş indürme- (T.+T.) ‘Boyun eğmemek, baş kaldırmak.’

“ve kehanet ü sihrile rüzgarın geçürüp ekseriya ülfet ü sohbeti, iblis-i pür-telbis ile olmagın, hiç kimseye **baş indürmezdi**” (KA., 1592-1598, s. 21).

Baş kaldır- (T.+T.) ‘İsyen etmek, itaat etmemek.’

“Börklice Mustafa dahi vilayetlerde hayli şevket tutup **başkaldırmışdı**” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 58).

Baş kaldur- (T.+T.) ‘(bk. Başkaldır-).’

“Sultân Muhammed’ün oğlanları her taraftan **baş kaldurdılar**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 110).

Hurûc it- (Ar.+T.) ‘Ayaklanmak.’

“Def’a Karamanoğlu İbrâhîm Beğ **hurûc idüp** Anadolu vilâyetin velveleye koyup” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 114).

İğvâ ver- (Ar.+T.) ‘Yoldan çıkartmak, baştan çıkartmak.’

“ve ol kâfir bulara dâyim **îgvâ verürdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 69).

‘İşyân ü tuğyân (Ar.+Ar.) ‘Baş kaldırmak.’

“İşyân ü tuğyânla be-nam ve serkeşler hayline ser-leşker-i dalalet-fercam olup yüz binden ziyade askere kudreti nümüdar idi” (KA., 1592-1598, s. 20).

2.22. İtaat/ Baş eğme:

Ayağına dökül- (T.+T.) ‘Baş eğmek, itaatetmek.’

“Gelüp şahun **ayağına döküldi**” (SN., 1490, s. 34).

Ayak dur- (T.+T.) ‘Saygı göstermek.’

“Osman Gâzi **ayağın durdu** nevbet urulunca” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Baş aşağı getir- (T.+T.+T.) ‘Teslim etmek.’

“Muharrem ayının üçüncü günü ikindi vaktinde hisarın sancağını **baş aşağı getirüp** hisarı verdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Baş ko- (T.+T.) ‘İtaat etmek, hizmetinde bulunmak.’

“Gelür akıncılar Osman’a **kor baş**” (SN., 1490, s. 17).

Bende düş- (Far.+T.) ‘Emri altına girmek.’

“*Bildiler ki, bunlar henüz ölmeyip, İnaloğlu’nun **bendine düşmüşler**” (NT., 1485-1493, s. 167).*

Boyun vir- (T.+T.) ‘İtaat etmek.’

“*Ol gazaya korhudan varmadılar*

*Hakkun emrine **boyun virmediler**” (İN., 1410, s. 442).*

Çıkışma- (T.) ‘Karşı gelmemek, itaat etmek.’

“*Anı feth edicek kalanına ne i’tibar” deyip, havf edip Türk’ile biz **çıkışmazuz** deyip elçi gönderip” (NT., 1485-1493, s. 90).*

El bağla- (T.+T.) ‘Baş eğmek, itaat etmek.’

“*Bular **bağlayuban el şâha karşı**” (SN., 1490, s. 90).*

El öpdür- (T.+T.) ‘İtaat ettirmek, baş eğdirmek.’

“*Bölük bölük ileyinde sürerdi*

*Kimin **el öpdürüp** kimin kırardı” (HN., 1414, s. 271).*

Eteğine yapış- (T.+T.) ‘Aman dilemek, yardımını istemek.’

“*Vilkoğlu vardı Unguruz’un **eteğine yapışdı**” (ÂPT., 15. yy., s. 173-174).*

Hizmetinde tur- (Ar.+T.) ‘İtaat etmek, baş eğmek.’

“*Turur ol **hizmetinde pâdişâhuñ**” (SN., 1490, s. 112).*

İhtiyâr ile ver- (Ar.+T.) ‘Baş eğmek, kendi isteğiyle teslim olmak.’

“*girü Karamanoğlu’yla barışup andan gidüp Aydın ili’ni ve Ayaslıg’ı feth etdi. Ayaslıg’ı kendüler **ihitiyârile verdiler**” (OT., 1502-1503, s. 31).*

İmtisâl et- (Ar.+T.) ‘Verilen emre uygun olarak davranmak.’

“*Pâdişah da bir kuluna emr erdi kim: ‘Var ol mazlumlari o zâlimlerden halâs et’ Kul dahi ol emre **imtisâl edüp** Niğde’den hücum edüp Adana üstüne indi” (ÂPT., 15. yy., s. 288).*

İtā‘at-i külli (Ar.+Ar.) ‘Tamamen baş eğmek.’

“**İtā‘at-i külli** etdi. *Ve dahi oğlanların kapuya hizmete göndürdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 120).

İtā‘at göster- (Ar.+T.) ‘Baş eğmek, boyun eğmek, üstünlüğünü kabul etmek.’

“İzzeddin Keykâvus bin Keyhüsrev bin Keykubad Rum’a müstevlî olup karındaşı Rükneddin kaçıp Hülâgu’ya varıp taht-ı hükûmetinde olup **itā‘at gösterdi**” (NT., 1485-1493, s. 20).

Qabzına gir- (Ar.+T.) ‘İtaati altında olmak, baş eğmiş olmak.’

“**Girdi qabzına** *anun cümle cihan*” (DE., 1465, s. 33).

Kötek çal- (Far.+T.) ‘Dayak atmak.’

“*darb u harb itmek üzre ağalarına dahi kötek çalup, dülbendlerin boğazlarına takup, Kadiasker Efendiler, emr-i Pâdişâhî ile yerlerinden kalkup*” (ST I., 16. yy., s. 210).

Muṭī‘ (Ar.) ‘Yumuşak başlı, itaat eden.’

“Kaçanlar kaçtı, kaçamayanlar kal’ayı virüp **muṭī‘** olalar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 12).

Muṭī‘ u münkād ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Baş eğmek, itaat etmek.’

“**muṭī‘ u münkād oldular.** *Erleri ve avratları karşı geldiler*” (ÂPT., 15. yy., s. 21).

Müste‘men ol- (Ar.+T.) ‘Baş eğmek, itaat etmek.’

“Çâr ü nâ-çâr a’yân-ı küffâr çıkup, ol hisâr-ı üstüvârûñ miftâhın teslim idüp **müste‘men oldular**” (TB., 15. yy., s. 351).

Mute‘allik ol- (Ar.+T.) ‘Asılı, bağlı.’

“Ali Paşa ayıtdı: ‘Karındaş, kamu leşkerün kızıl börk giysünler; sen ak börk gey.’didi. ‘Ve sana **mute‘allik olan** kullar ak börk giysünler.’didi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 87).

Nā-fermānlık eyle- (Far.+T.) ‘İtaat etmemek, baş kaldırmak.’

“Eğerçi sözi dilîrâne idi velâkin Sipâhî ve Yeniçeri sözün eslemeyüp, nüfûsı olmadı. Leşker **nā-fermānlık eylediler**” (ST II., 16. yy., s. 491).

Rām ol- (Far.+T.) ‘İtaat etmek, baş eğmek.’

“*Gelüp rām oldular şahâ tamâmı*” (SN., 1490, s. 36).

Sıgın- (T.) ‘İtaat etmek, baş eğmek.’

“*Mezkûr serdâra ki hazret-i hudâvendigârün civarında hoş geçüb zeyl-i himâyetine sığınmışdı*” (İK., 16. yy., s.192).

Silâh dök- (Ar.+T.) ‘Teslim olmak, baş eğmek.’

“*Ekseri attan ayrılıp, birin ikin kaçup, güruh-ı guzât arasına ya silâh döküp, çadıra girür idi*” (TEF., 15. yy., s. 116).

Tâbi‘ et- (Ar.+T.) ‘Baş eğdirmek, kendisine bağlamak.’

“*Anuniçün esir almadılar, halkı kendülere Tâbi‘ etmekiçün*” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Tazarru ‘(Ar.) ‘Yalvarma, yakarma, boyun eğme.’

“*Ana gönderdi elçiyle belekler*

Yazup nâme tazarru’lar dilekler” (HT., 1530-1531, s. 250).

Teba‘at et- (Ar.+T.) ‘Baş eğmek, itaat etmek.’

“*Amma kendi kabilesi Osman’ı vech görüp el altından haber gönderip halk ortasına gelicek Tundar, halkının Osman’a meyl ve inkıyâdın görüp beğlikden vazgelip Osman’a teba‘at etdi*” (NT., 1485-1493, s. 36).

Tebâh eyle- (Far.+T.) ‘Hükmü altına almak, itaat ettirmek.’

“*Vulk-ili’n Lâz-ili’n eyledi tebâh*” (DE., 1465, s. 39).

Tecāvüz etmeme- (Ar.+T.) ‘Emrinden çıkmamak, itaat etmek.’

“*Anun emrinden tecāvüz etmiyelim*” (NT., 1485-1493, s. 22).

Teslîm eyle- (Ar.+T.) ‘Baş eğmek, itaat etmek.’

“*kal’a-i Ülgün ve Bar’a müstevlî olup, muhâsara eyledüğünde içinde olan kefere irâdetleriyle kal’aları teslîm eyleyüp kendüler emvâliyle emn ü emân üzre vilâyetlerine isâl u irsâl buyurulmak şart eyleyüp*” (ST I., 16. yy., s. 83).

Teslīm it- (Ar.+T.) ‘Bir şeyin kullanımını, korunmasını veya mülkiyetini vermek, bırakmak, devretmek, terk etmek.’

“Aksaray’ı ve Niğde’yi ve Kaysariyye’yi nevahisiyile virüp **teslīm itdiler**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 37).

Teslīm ol- (Ar.+T.) ‘İtaat etmek, baş eğmek.’

“Ki **teslim oldu** viridi can Hudâ’ya” (SN., 1490, s. 53).

Yalvar- (T.) ‘Kendisinden güçlü olduğunu düşündüğü kişiden ısrarla, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek, dilemek.’

“Karamanoğlu İbrahim Beğ bunu işidüp karşıu gelmeyüp kaçup Taş-il’e gidüp, sonra elçiler gönderüp **yalvarup** Sultan Murad Han ile girü sulh olunup, Sultan Murad Han andan gelüp” (OT., 1502-1503, s. 59).

Yüz ur- (T.+T.) ‘İtaat etmek.’

“**Uzur** Osman’a **yüz** bunlar tamâmı” (SN., 1490, s. 17).

2.23. İzin/ Müsaade:

Berât (Ar.) ‘Osmanlıda bir kimseye verilen nişan, rütbe veya toprak imtiyazını gösteren resmî belge.’

“Buyurdu, **berâtın** yazup göndürdiler. Yılları tasarruf idüp yidi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 67).

Destür (Far.) ‘İzin, müsaade.’

“Anadolu’ya geçmeğe sana **destur** yokdur demişdi” (OT., 1502-1503, s. 21).

Destür vir- (Far.+T.) ‘Müsâade etmek, izin vermek.’

“Sultân Murâd yeniçeriye **destür virüp**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 114).

İcâzet ver- (Ar.+T.) ‘İzin vermek, müsaade etmek.’

“Yine azm etdi andan girdi râha

İcâzet verdi yollarda sipâha” (HT., 1530-1531, s. 253).

İzn ü icāzet virilme- (Ar.+Ar.+T.) ‘İzin vermemek, müsaade etmemek.’

“Rûz Kasım geçince feth olunan yerler muhâfazasına ihtimân olunup, leşkere **izn ü icāzet virilmeye**” (ST I., 16. yy., s. 46).

Salvir- (T.+T.) ‘Bırakmak, gitmesine izin vermek.’

“Hemân küffâr gemiye koyulup derya yüzine limondan çıkup revâne olıcak, bu taraftan hâzır düzülmüş topı, İslâm ‘askeri, **salvirdiler**” (FSM., 15. yy., s. 504).

Yardım dile- (T.+T.) ‘Başkasının gücünü ve imkânlarını kendi iyiliği için kullanmak istemek.’

“Gelüp Karaman oğlundan **yardım diledi**. Çok ibrâm idegördi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 69).

2.24. Kaçma/ Kurtulma:

At başın çevirüb git- (T.+T.+T.+T.) ‘Kaçmak, Savaş meydanını terk etmek.’

“Turahan Beğ’den eser âsâr yok ve bu küffâr katı çok, bunlar dahi **at başın çevirüb gitmek** murâd eyleyicek hemân Hasan Beğ-zâde İsâ Beğ bir ahir nâmdâr kişi idi, ben kaçmam, bu küffâr-ı hâkisâra dokunurum deyüb kanar aslan gibi gerindi ve sündü” (GSM., 1443-1444, s. 9).

Baş kurtar- (T.+T.) ‘Kurtulmak.’

“dahi **baş kurtarmak** için uhdesine alup âsânlığile Anadolu’yu ben size alıvereyin dedi, ol ecilden kapudanın öldürmeyüp haps etdiler” (OT., 1502-1503, s. 176).

Boş ko- (T.+T.) ‘Boşaltmak, kaçıp gitmek.’

“Kâfiri hisarı **boş komuş**, gitmiş” (ÂPT., 15. yy., s. 37).

Dâmen-i firâr (Far.+Ar.) ‘Kaçma fırsatı.’

“Ol zâlim-i gaddâr bî-ihtiyâr esb-i ‘azîmeti şavb-ı diyâr-ı idbâra müteveccih idüp, karâr idemeyüp **dâmen-i firâra** teşebbüs itdi” (TB., 15. yy., s. 131).

Firār (Ar.) ‘Kaçma, kaçış.’

“‘Âkabet ‘âciz ü mütereddid olup, kenâr gözleyüp, **firār** mülahaza eylerken telbîs idüp, ‘Sultân-ı İslâm, leşker-i Behrâm-intikâmla Tuna kenârına geldi’ diyü şuret idüp, talî’a-i sipâh-ı nuşret-penah hud’ayla gösterüp, ol ehl-i ‘inâda i’tikâd virdi” (TB., 15. yy., s. 369).

Ġarîb ü ser-gerdân kaç- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Canını kurtarmak için kaçmak.’

“fehvasına iktifâ idüp, sarp tağlara düşüp, asker-i kattâl önince memleketi içinde **ġarîb ü ser-gerdân kaçtı**, yöridi” (TEF., 15. yy., s. 160).

Girisün dönüp kaç- (T.+T.+T.) ‘Savaş alanından kaçmak, savaşı terk etmek.’

“İzladı Derbendi’nde yetişüp derbend başında kâfirle dâyire vü muhârebe idüp kâfir çerisi **girisüne dönüp kaçdılar**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 114).

Ir- (T.) ‘Uzaklaşmak, kaçmak.’

“Derencil Ban-ı mel’un heman kaçmağa yüz dutup **ırdı**, havayı götürdü” (OT., 1502-1503, s. 138).

İhtiyâr-ı firâr it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Kaçmak istemek.’

“Ve oğlu İsfendiyâr Kastamonı’da karâr idemeyüp, **ihtiyâr-ı firâr idüp** Sinob’a vardı” (TB., 15. yy., s. 92).

İltica‘ it- (Ar.+T.) ‘Güvenilir bir yere sığınmak.’

“Kâdî Bürhâneddîn bu kazıyyeden mütefattın olduğınlayın hemîn kaçup, Diyârbekr’ün meşâ’ibine **iltica‘ idüp** metâ’ibe irtikâb eyledi” (TB., 15. yy., s. 90).

Kaç- (T.) ‘Kaçmak, firar etmek.’

“**Kaçdı** öninden Karaman şâh anun

Oldı mihriyle sipihr ü mah anun” (İN., 1410, s. 440).

Kaçayaz- (T.+T.) ‘Kaçmak için fırsat kollamak.’

“Bir şahrâda konup, iki taraftan karavul çıkup talî’a-i sipâh olmağa, ittifâken karavullar buluşup ceng ü cidâl idicek nuşret-i ikkbâl Sultân’a yüz ttutup, Mûsâ Beg karavulı münhezim olup ordularına gelicek, halk ‘akablarınca Sultân’ı geldi şanup, şınup **kaçayazdılar**” (TB., 15. yy., s. 160).

Kaçıp kurtul- (T.+T.) ‘Güç bir durumdan çıkmak, hayatı kurtulmak.’

“*Gelüp kaçup kurtuldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 84).

Kaçmağa iver- (T.+T.) ‘Kaçma düşüncesine öncelik vermek.’

“*Key er yürirdi kaçanın kovardı*

Kem er turmuşdı kaçmağa iverdi” (HN., 1414, s. 269).

Kaçmak yarağı (T.+T.) ‘Kaçma fırsatı.’

“*Çü mevtin atalarının bilürler*

Heman kaçmak yarağını kılurlar” (HT., 1530-1531, s. 162).

Kaş- (T.) ‘(bk. Kac-).’

“*Azm-i Rûm eyledi kaşdı Kutlamış*” (DE., 1465, s. 13).

Kenâr çiz- (Far.+T.) ‘Kaçmak, firar etmek.’

“*Sâyir halk dahı anları görüp, hareket idüp sufûfuñ intizam[ı] bozuldı belki ekseri hemân ol anda kenâr çizdi*” (TB., 15. yy., s. 358).

Kenâr gözle- (Far.+T.) ‘Kaçma eğiliminde olmak.’

“*‘Âkıbet ‘âciz ü mütereddid olup, kenâr gözleyüp, firâr mülâhaza eylerken telbîs idüp, ‘Sultân-ı İslâm, leşker-i Behrâm-intikâmla Tuna kenârına geldi’ diyü şuret idüp, talî’a-i sipâh-ı nuşret-penah hud’ayla gösterüp, ol ehl-i ‘inâda i’tikâd virdi*” (TB., 15. yy., s. 369).

Kenârı gözet- (Far.+T.) ‘Kaçma eğiliminde olmak.’

“*Ammâ mücâhidler ile muvâcehe olmağa kralda mecâl olmaduğı ecilden nâ-çâr kenârı gözetdi*” (TB., 15. yy., s. 217).

Kenâr-ı necât (Far.+Ar.) ‘Kaçma, kurtulma tarafı.’

“*meydân-ı ma’rekeden kenâr-ı necâtı gözlediler*” (İK., 16. yy., s. 67).

Kenârla- (Far.) ‘Savaş esnasında kaçma fırsatı bulunan tarafa doğru ilerlemek.’

“*Çün Pîr Ahmed Beg gördi ki gelen haşmla mukâvemeteye vü muhâşameye iktidârı yok, yüz firâra tutup kenârladı, kaçup Taş’a tehassun itdi*” (TB., 15. yy., s. 295).

Koyı ver- (T.+T.) ‘Bırakmak, salmak, serbest bırakmak.’

“*Karındaşum Mûsâ’yı **koyı verme** kim ben sizünile gâyetde dostluk edeyin’dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 110).

Kurtulup kaç- (T.+T.) ‘Esaretten kurtulmak, kaçmak.’

“*İşitdi kim Temür, Sultan Ahmed ve Kara Yusuf Şam’un hapsinden **kurtulup kaçımlar**, Yıldırım Han’a varmışlar*” (ÂPT., 15. yy., s. 103).

Leşker çek- (Far.+T.) ‘Savaşta çekilmek, kaçmak.’

“*ve Anadolu beğleri dahi tuş olup bunlar dahi dağıldılar. Vilkoğlu dahi Serf **leşkerini çeküp** bir tarafa gitdi*” (OT., 1502-1503, s. 38).

Mecâl-i firâr (Ar.+Ar.) ‘Kaçma fırsatı.’

“***Mecâl-i firâr** bulamayup, kapusın yapup, baş kayusun görmeğe başladı*” (TEF., 15. yy., S. 110).

Mecâl-i hâlâş (Ar.+Ar.) ‘Kaçma fırsatı.’

“*Kâfir bildi ki **mecâl-i hâlâş** kalmadı*” (TEF., 15. yy., s. 110).

Penâh edin- (Far.+T.) ‘Sığınmak, sığınılacak yer olarak belirlemek.’

“*Koyup şehri **penâh edindi** dağı*

Ki bulmaya zafer bunlara yağı” (HT., 1530-1531, s. 46).

Penâhgâh edin- (Far.+T.) ‘Sığınmak, sığınılacak yer olarak belirlemek.’

“*İttifak, yağmurluca günidi. Kal’ada olanlar bunları bilmeyip kendilerden kal’a halkı sanıp, kal’a kapısın açiverip bunlar kal’aya koyulup feth edip **penâhgâh edindiler***” (NT., 1485-1493, s. 23).

Sığın- (T.) ‘Tehlikelerden korunmak için saklanmak.’

“*Kaçuban **sığınduğı** yerde bulur*” (OT., 1502-1503, s. 29).

Siviş- (T.) ‘Gizlice kaçmak, ortadan kaybolmak.’

“*Bir gece **sivişdi**. Destur almadın gine Kastamonu’ya geldi*” (ÂPT., 15. yy., s. 105).

Tahaşşun it- (Ar.+T.) ‘Korunmak için kale ve hisara kapanmak, sarp bir yere sığınmak.’

“Anatolî beglerbegisi ve azebleri hile vü riv ile girivelere **tahaşşun iden** gümrahların kitaline togrıldı” (KA., 1592-1598, s. 156).

Teḥaşşun eyle- (Ar.+T.) ‘Sığınmak.’

“Zarûrî Taş-ili’ne **teḥaşşun eyledi**” (TB., 15. yy., s. 214).

Ṭaraf ṭaraf gürîzân ol- (Ar.+Ar.+Far.+T.) ‘Yer yer, bölge bölge kaçmak.’

“Ol asker-i muhâlif, şâhzâde-i cevân-baht hücûmına tahammül idemeyüp, püşt-i inhizâm gösterdiler; ve ol kavm-i füccâr, asker-i cerrâr-ı ebrâr önince **ṭaraf ṭaraf gürîzân oldular**” (TEF., 15. yy., s. 156).

Tedârük-i firâr etme- (Ar.+Ar.+T.) ‘Kaçış hazırlığı yapmamak.’

“**Tedârük-i firâr itmedin** hisârda muhâsara ideler” (TEF., 15. yy., s. 109).

Varma- (T.) ‘Kaçmak, gitmemek.’

“Ol gazaya korhudan **varmadılar**

Hakkun emrine boyun virmediler” (İN., 1410, s. 442).

Yerinden kaldur- (T.+T.) ‘Kaçırmak, götürülmek.’

“Sultan Murad kim Düzme’yi kova Rum-ili’ne geçicek Mustafa’yı dahi bu tarafta **yerinden kaldurdular**” (ÂPT., 15. yy., s. 134).

Yüz döndürüp gürîzân ol- (T.+T.+Far.+T.) ‘Arkasını dönüp kaçmak.’

“**Gürîzân oldu kâfir döndürüp yüz**” (SN., 1490, s. 27).

2.25. Kıyafet/ Giyim:

Ağ Börk (T.+T.) ‘Beyaz renkte olan börk.’

“İmdi etraftağı beğlerin börkleri kıızıldur. Senün kullarının **börkleri ağ** olsun dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 55).

Āhen-pūş (Far.+Far.) ‘Zırhlı.’

“bizüm, leşkerümüz çıplak, kâfirûn leşkeri **āhen-pūş** kal’a gibi arabası içine girüp toplar, tüfekler atılup, bu heybetle bizüm leşker tâkat getürmeyüp şikest vâkı’olup” (OT., 1502-1503, s. 59).

Ak Börk (T.) ‘(bk. Ağ Börk).’

“Ali Paşa eyitdi: «İy karındaş! Kamu leşkerün kızıl börk geysünler, sen **ak börk** gey» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 16).

Ak imāme (T.+Ar.) ‘Beyaz sarık.’

“ve gülğünî güller gibi ‘asker-i İslām -nassarahumu’llāhu ilā yevmü’d-din-kimi **ak imāmelerle** ve kimi kızıl börklerle gülistānlar güllerle zeyn olduğu gibi bunlar dahi zeyn oldılar” (FSM., 15. yy., s. 298).

Ak libās (T.+Ar.) ‘Zaferden emin olan askerlerin giydiği beyaz kıyafet.’

“-E’azze’llāhu ensārehû-şevket ü haşmet ile **ak libāslar** geyüp nûrdan minâre misâl serv-kadd cümle asker-i mansûreden bâlâ-ter idi” (ST I., 16. yy., s. 14).

Altun külāh (T.+Far.) ‘Altından yapılmış başlık.’

“Mîr Süleyman oldu çünkim pâdişāh

Urdular başına anun **altun külāh**” (DE., 1465, s. 36).

Altın üsküf (T.+İt.) ‘Ucu arkaya sarkık olmayan sırma işlemeli zerrin külāh.’

“**Altun üsküf** geymek, ol zamandan kaldı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 93).

Bābūc (Far.) ‘Ayakkabı.’

“Tay atlu arak atlu gelmesün hiç

Bābūcı eski yayak olmasun hiç” (HN., 1414, s. 265).

Begter (T.) ‘Zırhlı elbise.’

“Ve **begterler** başı ehl-i bâzâruñ fülful düzdügi kedûlara dönüp delük delük oldu, ve zenbereklerden cevşenler zirîhlere döndi” (TB., 15. yy., s. 395).

Börk (T.) ‘Uçları sarkık başa giyilen uzunca külah.’

“*Ali Paşa ayıttı: ‘Karındaş, kamu leşkerün kızıl **börk** giysünler; sen ak **börk** gey. Didi ve sana müteallik olan kullar ak **börk** giysünler. ‘didi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 87).*

Burma dülbend (T.+Far.) ‘Dîvana gelen beylerin taktığı bir çeşit örtü.’

“*Dîvana gelicek beğlerün **burma dülbendi** olmasa ta’yib ederlerdi kim: ‘Dîvana geldün, kanı burma dülbendün’ derlerdi” (ÂPT., 15. yy., s. 56).*

Burma mu‘aqqad dülbend (T.+Ar.+Far.) ‘Dîvana gelen beylerin taktığı bir çeşit örtü.’

“*ve dahi **burma mu‘aqqad dülbend** Orhan zamanında hâdis olmuştur” (NT., 1485-1493, s. 68).*

Bükme elîf tâc (T.+Ar.+Ar.) ‘Savaşçıların başlarına taktıkları uçları sarkık uzunca külah.’

“*Bu dahi anlara cevab böyle vermiş kim: ‘Buna **bükme elîf tâc** derler’ demiş” (ÂPT., 15. yy., s. 308).*

Ceng esbâbı (Far.+Ar.) ‘Savaş kıyafetleri.’

“***Ceng esbâbını** hazır etmiş, atlularını dahi” (ÂPT., 15. yy., s. 268).*

Cevşen-i rezm (Far.+Far.) ‘Savaş zırhı.’

“*Ceyş-i zafer kîş hod miğfer-i hazm ve **cevşen-i rezmle** hazırıldılar, ol bed endiş gumrâhlar nâgâh bir iş ideler deyü nâzırdılar, yolların” (İK., 16. yy., s. 270).*

Cevşen-i rüşen-mâhitâb (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Işıl ışıl parlak zırh.’

“*Salar çiğinine çînî kalkanını **cevşen-i rüşen-mâhitâbı** giyüb sinân-ı şehâbı eline almışdı” (İK., 16. yy., s. 213).*

Cevşen-püş (Far.+Far.) ‘Zırlı.’

“*Ni’âl-i huyûlden nîrân-ı fitne vü fesâd zâhir olup **cevşen-püşlar** tefte sindâna döndi, ve gubâr-ı merâkib ü mevâkibden cevş-i ‘âlem pür-duhân olup, çeşme-i hurşîd-i raşşân gerd içinde dînâr-vâr pinhân oldu” (TB., 15. yy., s. 117).*

Çifte sorguç (T.+T.) ‘Başa takılan tuğ.’

“*hazret-i Pâdişâh-ı zillu’llâh ak şib libâslar geyüp, murassaât ile zib ü ferr virüp, çifte sorguçlar takınup*” (ST II., 16. yy., s. 612).

Çokal (T.) ‘Zırh.’

“*Urısmaga yarar ademler olsun*

Silahın hem çokalın bile alsun” (HN., 1414, s. 264).

Çuka (Far.) ‘Yünden dokunmuş, tüysüz, ince ve sık düz kumaş.’

“*Baskın bulunan kadırgalardan iki pâre gemi Selanik’den seksen beş denk Yeniçeri çukasın yüklenmiş bulunup*” (ST II., 16. yy., s. 637).

Dāvūdī cebe (Ar.+Moğ.) ‘Kalın zırh.’

“*ve tuğ ve sorguçlar, zîba Dāvūdī cebeler ve ellerinde polad-nîzeler ve harbeler ve şâbeteler ve yalduzlu cebe tonı yakalıklar geyüp*” (ST II., 16. yy., s. 610).

Demir cübbe (T.+Ar.) ‘Zırh.’

“*Hemân Yanko mel’un emr eyledi kim, yirmi bin kadar yanak demir cübbeler giyüp gelsinler, eyle olsa fi’l-hal yirmi bin kadar küffâr demir cübbeler giyüb ol gâhbân karşıladılar*” (GSM., 1443-1444, s. 55).

Demür polād (T.+Far.) ‘Demir zırh.’

“*ve on bin dahi akıncılardan fi cümle yetmiş seksen bin demür-polād içinde gark olup toplar, tüfenkler, zenberekler, şişli kalkanlar, nebtiz harbeler; bu şevketile yürüyüp derya-yı umman gibi leşker hazır olup*” (OT., 1502-1503, s. 108).

Destūr kaftānı (Far.+Ar.) ‘Padişâh tarafından verilen mükafaat.’

“*Destūr kaftānları ile mütezeyyin olup, asker-i muzaffer ki yirlü yirine gittiler*” (TEF., 15. yy., s. 118).

Donlu (T.) ‘Zırhlı.’

“*ol keşişi ziyaret edüp, ol ruhbanlar hep cem olup, üç yüz altmış bin oğlanları ve yüz bin atı donlu, kendü donlu, atlu leşkerler cem olup*” (OT., 1502-1503, s. 87).

Dūhte cebe tonı (Far.+Moğ.+T.) ‘İğne ile dikilmiş zırh.’

“ve dahi zi-kudret olanlar, **dūhte cebe tonı** gırîbânlar geyüp, kemâl-i şevket ü zînet izhâr eylediler” (ST II., 16. yy., s. 610).

Elef (Ar.) ‘Savaşçıların başlarına giydikleri uçları sarkık uzunca külah.’

“Sordular kim: ‘Bu başındaki nedür?’ ‘ol eyitdi: ‘buna **elef** derler’dedi, vallâhi bunların taclarının hakikati budur” (ÂPT., 15. yy., s. 309).

Esbâb (Ar.) ‘Savaş kıyafetleri, teçhizat.’

“Herbiri atların ve **esbâbların** çıkarmaga çalışırken gâziler dahi salup kâfirler üstüne koyulup kılıc urdılar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 12).

Esbâb-ı ceş (Ar.+Far.) ‘Ordu kıyafetleri.’

“düşmen yarağı ile **esbâb-ı ceş** ve âlât-ı harblerle yürüyüp Kara Devlet Şah kagala’da fârig-i bî-haber otururiken Sultan yetişip bî-tevakkuf üzerine at depip hamle etdi” (NT., 1485-1493, s. 159).

Esbâb-ı darb u harb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş kıyafetleri.’

“İç **esbâb-ı darb u harb** ve âlât-ı cidâl u kıtâllle memlû olub abtâl-ı ricâlle ki her biri sâni-i Sâm-süvâr ve sâlis-i Rüstem ü İsfendiyârdı, toldı; ceng ü cidâl ve harb u kıtâl için her biri hazır baş oldı” (İK., 16. yy., s. 35).

Esbâb-ı gâzâ (Ar.+Ar.) ‘Savaş kıyafetleri.’

“ve cemî’i **Esbâb-ı gâzâdan** müheyya edüp göndürdi” (ÂPT., 15. yy., s. 283).

Eski börk (T.+T.) ‘Eskimiş, kullanılmış olan uçları sarkık başa giyilen uzunca külah.’

“Meğer bir gün yeniçerilerden bir **eski börk** dilemiş” (ÂPT., 15. yy., s. 308).

Ġarķ-ı âhen ol- (Ar.+Far.+T.) ‘Zırhlı olmak.’

“Her tarafun askeri müretteb ü müheyyâ, râkib ü merkûb, ezpây tâ-be-fark **Ġarķ-ı âhen olup** geldiler” (TEF., 15. yy., s. 208).

Ġazâ donu (Ar.+T.) ‘Savaş kıyafetleri.’

“**Ġazâ donun** gönderdi viribidi” (OT., 1502-1503, s. 95).

Ġazā tonu (Ar.+T.) ‘Savaş kıyafetleri.’

“Yorgi **gazâ tonlarını** gönderdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 145).

Ġāzi tacı (Ar.+Ar.) ‘Savaşçıların başlarına taktıkları uçları sarkık uzunca külah.’

“Eyitmiş kim: ‘Üşde ben **ġāziler tacın** giyüp geldüm deyü hayli tefâhur dahi eylemiş’’ (ÂPT., 15. yy., s. 308).

Gök demür giy- (T.+T.+T.) ‘Zırh giymek, kuşanmak.’

“**Gök demür giymiş** kamu sekrânidi” (DE., 1465, s. 28).

Giyüm (T.) ‘Teçhizat, donanım.’

“Şöyle itdi kim yüzbin er atı, tonı ve **giyümiyle** ol hisarun dâyiresinde hâzır olalar, hâcet vaktinde gerek ola” (ANT (Giese), 15. yy., s. 85).

Gönlek (T.) ‘Savaşta yaralanmayı önlemek için giyilen çelik giysi.’

“Cebe gevşen zırh **gönlek** çokalı

Geyüp komuşlar idi hoş makalı” (HN., 1414, s. 268).

Ĥaftān (Ar.) ‘Zırh üzerine giyilen pamuklu elbise.’

“Envâ-ı etvâr ile dört binden mütecâviz yayaları a’lâ toğulgalar ve toygunlar ve zırhlar ve **ĥaftānlar** ve tuğ ve sorguclar, zîba Davudî cebeler ve ellerinde polad-nîzeler ve harbeler ve şâbeteler ve yaldızlı cebe tonı yakalıklar geyüp” (ST II., 16. yy., s. 610).

Ĥil’at (Ar.) ‘Padişah veya vezir tarafından takdir edilen ve beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise.’

“ilçilige gelüp Sultan Bâyezid Yahşi oğlunu bunca hümetleyüp âdet üzrine konuklayup âdet üzerine ağır **ĥil’atler** virüp bunca mal birle girü memleketine göndürüp Edrene’den çıkup azm idüp Semendire yanına varmakda” (ANT (Giese), 15. yy., s. 121).

Hil'atle- (Ar.) ‘Padişahlar tarafından, gönül almak, ödüllendirmek için birine değerli kumaş veya kürkten yapılmış kaftan giydirmek.’

“Süleyman Paşa ol kâfiri **hil'atledi**, andan bu kâfire eyitdi: «Sizün hisara girmeğe hiç çâre var mıdur kim kimesne görmedin varavuz? » didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 18).

Hil'at-i fâhire (Ar.+Ar.) ‘Padişahların, gönül almak, ödüllendirmek için birine giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılmış kaftan.’

“Sultan Alâaddin Ertuğrul’a **hil'at-i fâhire geyürdi**; tevâbi'ine ve levâhıkına atâlar ve ihsanlar eyledi” (NT., 1485-1493, s. 31).

Hil'at-i şâhâne (Ar.+Far.) ‘Padişahların, gönül almak, ödüllendirmek için birine giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılmış kaftan.’

“Andan beğleri cem'olup nasihat edip, yas donun çıkarıp yine devlet ü sa'âdet birle **hil'at-i şâhâne** geyip ata süvâr oldular” (NT., 1485-1493, s. 179).

Işık (T.) ‘Bir çeşit başlık, serpuş.’

“Cebeler ve zirîhler geydiler, başlarına **ışıklar** urundılar, kılıçların ‘uryân kıldılar, şâh-ı ‘âlem yolunda cân u baş meydâna atdılar” (FSM., 15. yy., s. 488).

Kızıl börk (T.+T.) ‘Kızıl renkte olan börk.’

“Ali Paşa eyitdi: «İy karındaş! Kamu leşkerün **kızıl börk** geysünler, sen ak börk gey» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 16).

Kolçak (T.) ‘Zırhın kola geçirilen kısmı, kol zırhı.’

“Ekseri harem-i hümayûndan çakup ve sultân-zâde ve vezir-zâdeler ve mansıbdan ri'âyet olunan mükerrem u muhterem alay olmağla zi-kıymet nazara megrub siperler berdüş murassa' toğolgalar ve **kolçaklar** ve sorğuçlar takınup, hey'et-i heybet ve pesendîde etvâr ile geydükleri yaraşık göründiler” (ST II., 16. yy., s. 611).

Pülâd (Far.) ‘Çelik, zırh.’

“Ki başdan ayağa **pülâd** içinde

Çomışlar baş u cânı rāh-ı dînde” (FSM., 15. yy., s. 358).

Pülād-ı Çîn (Far.+Far.) ‘Çelik zırh.’

“Cemi’i geydiler **pülād-ı Çîn**’i

Daşından berg-reg tutup içini” (HT., 1530-1531, s. 359).

Pülād geyim (Far.+T.) ‘Çelik zırh.’

“Gâziler üzerinde olan **pülād geyimler** üzerinde kebâb bişmek mümkün”

(TEF., 15. yy., s. 113).

Sorğuç (T.) ‘Serpuşların ön tarafına takılan tüy veya püskül biçimindeki süs.’

“İrtesi konakdan kalkup, cümle erkân-ı devlet mâtem libâsiyle şemleler sarınup ve solaklar ve peykler **sorğuçların** çıkarup, börkleri üstüne peştemallar sarup (ST I., 15. yy., s. 50).

Sürh kulâh (Far.+Far.) ‘Kırmızı başlık.’

“Ya’ni ki sağ kolda otuz namdar sancak begleri ile Rum-ili beglerbegisi ve önlerinde azeb namına **sürh kulâh** tamam yigirmi bin sipah ve sol tarafda yigirmi dört emir-i kar-güzar ile Anadolu Beglerbegisi Davud Paşa ve yigirmi bin azeban-ı ceng-cüyan ale’l-husus canib-i yeminindeki Rum ili askerinin kafasında kutb-ı felek-medar varis-i mülk Şeh-zade Sultan Beyazıd Han-ı namdar” (KA., 1592-1598, s. 155).

Şevkele (Şeb-kulâh) (Far.) ‘Farsça, iki kelimedden şeb-kulah kelimesinden oluşmuş bir ifâde. Gece kulahı, gece başlığı demektir. Dövme yünden yapılan, bir karış veya daha kısa olan bu başlık, gece yatarken de giyilirdi.’

“ve börk altına dahi **şevkele** geyürlerdi” (ÂPT., 15. yy., s. 57).

Tâc (Ar.) ‘Askerlerin başına taktıkları kulâh.’

“Sual: Ya bu Bekdaşiler eydürler kim: ‘Bu yeniçerinün başındaki **tâc** Bekdaşiler’ dendür’ derler” (ÂPT., 15. yy., s. 308).

Takye (Ar.) ‘Önü kısa, arkası uzun, içi deri kaplı şevkele.’

“Şevkale bir **takye**dir ki önü kısa, ardı uzun, içine deri kaplamış” (NT., 1485-1493, s. 68).

Taylesân (Ar.) ‘Sarıkların yandan omuzlara doğru sarkan bölümü.’

“*kadd u kâmetleri ayyûka peyveste, uzun kılıçlı ve nîzelü ve uzun **taylesânlu** mehib-hey’et ü heybetle üstümüze ol sancak ile hücûm itdiler*” (ST I., 16. yy., s. 420).

Ton (T.) ‘Zırh, teçhizat.’

“*Şöyle itdi kim yüzbin er atı, **tonı** ve giyümiyle ol hisarun dâyiresinde hâzır olalar, hâcet vaktinde gerek ola*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 85).

Tonı atı pür demür (T.+T.+T.+T.) ‘Zırhlı.’

“***Tonı atı pür demür** evvel ü âhir ”* (SN., 1490, s. 44).

Tonlu (T.) ‘Zırhlı.’

“*Gömgök demürlü kâfirler atı **tonlu** ve kendü **tonlu** girişüne dahi dönmeğe mecâlleri yok; kaçmağa yüz tudılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Üsküf (İt.) ‘Yeniçerilerin başlarına taktıkları uçları sarkık uzunca külah.’

“*Yeniçeri **üsküfünü** çıkardı, bunun başına giydirdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 309).

Yalduzlı cebe tonı (T.+Moğ.+T.) ‘Parlak zırh.’

“*ve zırhlar ve haftânlar ve tuğ ve sorguclar, zîba Davudî cebeler ve ellerinde polad-nîzeler ve harbeler ve şâbeteler ve **yalduzlı cebe tonı** yakalıklar geyüp, âdemler mütehayyir olur cevşenler ile müzeyyen ü müretteb yaraşık alay idi*” (ST II., 16. yy., s. 610).

Yās tonu (T.+T.) ‘Yas zamanlarında giyilen kıyafet.’

“*Bildiler ve ol hararetle günden güne ziyade harb ü rezm ideceklerine anladılar; senevi virgülerini ta’yin idüp sulh eylediler ve eşraf-ı ümmete hazret-i ebi-Eyyüb’ün matemîn tutmagıçün **yās tonların** göndürdiler*” (KA, 1592-1598, s. 41) .

Yeñiçeri bōrkü (T.+T.+T.) ‘Yeniçerilerin başlarına taktıkları uçları sarkık uzunca külah.’

“*Bu Abdal Mûsâ olan derviş dahi bu **yeñiçeri bōrkünü** başına giymiş; seferi bunlarunile bile seferlemiş*” (ÂPT., 15. yy., s. 308).

Zırh (Far.) ‘Savaşta yaralanmayı önlemek için giyilen çelik giysi.’

“Cebe gevşen **zırh** gönlek çokalı

Geyüp komuşlar idi hoş makalı” (HN., 1414, s. 268).

Zirihlü cebelü ve cevşenlü (Far.+Moğ.+Ar.) ‘Tam teçhizatlı, donanımlı.’

“Nigebolı çerisiyle ve hâzır akıncıyla kâfirün ardın basup bunca kâfirleri kırup helâk idüp **zirihlü, cebelü, ve cevşenlü** kâfirleri dutup göndermekde” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

2.26. Korku/ Cesaretsizlik:

Aceble- (Ar.) ‘Tereddüt etmek, korkmak.’

“Hemîn ‘âlem esliha vü sinâna müstağrak olup cihânda tûfân-ı seleb oldu şanup **‘aceblediler**” (TB., 15. yy., s. 288-289).

Belinle- (T.) ‘Aniden uyanarak çevresine korku ve şaşkınlıkla bakmak, irkilmek.’

“Serf leşkeri serhoş uykudan **belinleyüp** at ürkündüsü olup, atları boşanup birbirine dokunup erteye dek birbirin kırup sınup münhezim oldular” (OT., 1502-1503, s. 26).

Bîm (Far.) ‘Korku.’

“Hasan Han bunların her biri taht-gâhlarında satvet ü şadme-i husrevâniden **bîm** ü havf idüp” (CT., 1577-1578, s. 237).

Haşîr ü nevmîz ol- (Ar.+Far.+T.) ‘Mahşer gününde dirilmiş gibi olmak.’

“Karamanoğlu bu ahvâli işidicek **haşîr ü nevmîz oldu**” (NT., 1485-1493, s. 303).

Havf eyle- (Ar.+T.) ‘Korkmak.’

“Mûsâ bundan hîle duyup **havf eyledi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 105).

Heybet düş- (Ar.+T.) ‘Düşmanın gücünü görmek, korkmak.’

“Mirçi kâfire bu **heybet düşüp**, gönlüne korku düşüp, gördü kâfirler çok kırılmış deyû” (OT., 1502-1503, s. 32).

İbā‘ göster- (Ar.+T.) ‘Korkmak, çekinmek.’

“*asker-i İslâm dahi ber-dest çatup cenge şurû eyledüklerinde kara cânibin gözedüp ven cengden **İbā‘ gösterüp**, ekser karaya oturup, içinde olan leşker suya dökülüp*” (ST I., 16. yy., s. 82).

İhtirāz et- (Ar.+T.) ‘Korkmak, çekinmek.’

“*Etrafun kâfirleri **ihtirāz eder** oldular*” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Korhu düş- (T.+T.) ‘Korkmak.’

“*Bularuñ içine **düşmişdi korhu***” (SN., 1490, s. 13).

Maḥāfet sal- (Ar.+T.) ‘Korku vermek, korkutmak.’

“*Mü’mine rahmetdi âfet kâfire*

Salmış-ıdı bin maḥāfet kâfire” (İN., 1410, s. 436).

Mebhût ol- (Ar.+T.) ‘Şakınlık, şakın olma.’

“*Kılıç korkusundan **mebhût olmuşlardı***” (NT., 1485-1493, s. 347).

Nāmerdlik (Far.) ‘Korku, alçaklık.’

“*hanların yüzi suyun **nāmerdlik** ile yere döküp, «Kırım ocağına su koydun hey kaltaban» diyüp yetişüp*” (ST I., 16. yy., s. 144).

Nice edeceğini bilme- (T.+T.+T.) ‘Ne yapacağını bilememek, şaşırma.’

“*ve bu tedbir ile ‘asker-i İslâm alay alay ve bölük bölük feve feve ve meve meve çekilüb kaçan kim küffâr-i hâkisâr bu heybeti gördüler, **nice edeceklerin bilmediler, gördiler***” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Remīde ol- (Far.+T.) ‘Ürkmek, korkmak.’

“*Tatar tâ’ifesiniün **remīde olmasına** sebep ü bâ’is oldılar*” (ST II., 15. yy., s. 450).

Rencīde et- (Far.+T.) ‘Tedirgin etmek, korkutmak, incitmek.’

“*Amma bu taraftan Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri birkaç beğlere tenbih eyledi kim, varın arabaları muhasara edüb bu gece bekleyin ki, bir kimesne varub **rencīde etmeyeler***” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Şübhe vir- (Ar.+T.) ‘Korku salmak, tedirgin etmek.’

“Şebağa döndi , düşmene **şübhe virdi**” (TB., 15. yy., s. 212).

Taşaksız (T.) ‘Korkak kişi.’

“Bize şâfi haber ver dedikde, Hadım Balaban gerçi kim lafzan **taşaksız** idi, ammâ ma’nâda taşaklı er idi” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Ürk- (T.) ‘Korkmak, çekinmek.’

“Küffâr dahi gördü kim İslâm leşkeri pusuda dahi varımış; **ürkdü** kaçmağa yüz tutdu” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

2.27. Mimarî:

Bârû (Far.) ‘Kale duvarı.’

“Lakımla **bârûlarını** yıkdı” (ÂPT., 15. yy., s. 104).

Gedük (T.) ‘(bk. Gedik).’

“Nice **gedükleri** berkitdi Ahmed” (ÂPT., 15. yy., s. 266).

Havâle kal’a (Ar.+Ar.) ‘Bir arsayı çevirmek, kapamak için çekilen perde veya duvar.’

“Vardılar Yenişehir’den yana olan tag divarında bir **havâle kal’a** yaptılar” (ANT., 15. yy., s. 11).

Hişâr (Ar.) ‘Kale.’

“Ol zamân **hişârda** olanlar rivayet itdiler kim hiç savaş itmeyüp heman şöyle konup yaturlardı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 39).

Köprü döşe- (T.+T.) ‘Savaş zamanlarında öncü birliklerin ordunun zaman kaybetmesini engellemek amacıyla geçilmesi gereken dere, nehir vb. yerlere köprü inşa etmesi.’

“İgriboz’un önüne **köprü döşediler**” (ÂPT., 15. yy., s. 244).

Kulle (Ar.) ‘Kalenin yüksek yerleri, kule.’

“Ol kal’ayı taşrasın ve içerisin mikdâm ve cerî çeriyle tamâm toldurub **kulleleri** serdârlar kellesinden ve bârûları zorbâzlar bazûsundan ve bedenleri saht-peyker dilâverler teninden yapılmış hisara dönderdiler” (İK., 16. yy., s.176).

2.28. Müzik/ Ses:

Allāhū ekber ünü (Ar.+Ar.+T.) ‘En yüce olan Allah’tır sesleri, tekbir.’

“*kâfirlerin haberi yogiken geceyle hisarun bir tarafından girüp **Allāhū ekber ünüyle** âlemi doldurup*” (OT., 1502-1503, s. 27).

Añırış- (T.) ‘Yüksek ses çıkarmak.’

“*Ne durursız deyince hemân-dem taraf be-taraf çeng-i harbiler çalınub ve zurnalar feryâda başlayub ve borular **añırışub** ve ziller sahn-ı meydâna lerzeler bırakub ve kösler gümbürdenmeğe ve yer yer sancaklar açılub*” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Angra- (T.) ‘(bk. Añırış-).’

“*Bu anduğumuz gaziler, dilâverler her biri zamanında şîr-i nerler, ejderha misâl gırgırup, arslan gibi **angrayup**, mest deve [gibi] kükreyüp, kendülerini kâfir çerisinün alayına urup gâh anlar bunları gâh bunlar anları birbirine karışup*” (OT., 1502-1503, s. 153).

Bāng ur- (Far.+T.) ‘Yüksek ses çıkarmak.’

“‘*Mehmed kimdir ki, benim memleketime gire’deyip, **bāng urdu***” (NT., 1485-1493, s. 156).

Borizen (T.+Far.) ‘Perdesiz, üflemeli çalgı çalan kişi, borazan.’

“*İki diri tutulup, biri **borizen** ve biri bayrakdâr alunup geldiler ve ol hinde söyledildi*” (ST I., 16. yy., s. 32).

Boru (T.) ‘Savaşta hücumu başlatmak için çalınan üflemeli çalgı.’

“*İki yana **boru** surna nakare*

Çalup bilinmez oldı ak u kara” (HN., 1414, s. 267).

Ceng ü çegâne (Far.+Far.) ‘Savaşta (hücumu başlatan) çalınan müzik aleti.’

“*Ve Magnisa kurbunda Torlak Yahudi Kemal ol dahi bir iki bin Torlak ile **ceng ü çegâne** ile illeri azdurub yürürdi*” (LT., 1553, s. 173).

Ceng çengi (Far.+T.) ‘Savaşta çalınan telli müzik aleti.’

“*Ceng çenginden dâmenlerinkutarub selâmet yakasına çıkmağa komazlar, boğazların devşürürler, ilüşüb el üşürürler, her birinin başına yüz kişi düşüb döğüşü döğüşü bunları düşünürler*” (İK., 16. yy., s. 38).

Ceng ü veğâ (Far.+Far.) ‘Savaş yerinde çıkan gürültü, harp gürültüsü.’

“*ulaqlar ile evâmir-i ‘âliye gönderildi ve cezîre-i mezbûrenüñ üzerine cā-be-cā taraf taraf hücum ve âlât-ı harb u kıtāl ile ceng ü veğâ fermân olındı*” (CT., 1577-1578, s. 401).

Cüş u hurüş (Far.+Far.) ‘Savaş esnasında coşku ile çıkan sesler, şamata.’

“*Kızılbaş leşkeri tarafından olup asker-i İslâmın ırakdan geliş ve cüş u hurüşün görüp velvele-i top u tûfeng avâzesiyle kat’â karâra a’dâ-i dînün mecâlleri kalmayup*” (ST I., 16. yy., s. 120).

Çal- (T.) ‘Müzik aleti kullanmak.’

“*İki yana boru surna nakare*

Çalup bilinmez oldı ak u kara” (HN., 1414, s. 267).

Çavlan- (T.) ‘Gürültüsü etrafa yayılmak.’

“*Bu fethiün sit ü sadası garb u şarka çavlandı*” (KA., 1592-1598, s. 17).

Çeng-i harbî (Far.+Ar.) ‘Savaş zili.’

“*Ne durursız deyince hemân-dem taraf be-taraf çeng-i harbîler çalınub ve zurnalar feryâda başlayub ve borular anırışub ve ziller sahn-ı meydâna lertzeler bırakub*” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Çeri haykırması (T.+T.) ‘Hücuma kalkan askerlerin sesleri.’

“*Çeri haykırması vü top âvâzı sadâ-yı kûs u tabl ü nây-i rûyin. Dimağ-ı çarhı itmişken mutannen*” (TEF., 15. yy., s. 81).

Çiğşeş- (T.) ‘Savaş esnasında zırhları birbirine çarparak ses çıkarmak.’

“*Hem zırhlar hem çukallar çiğşeşür*” (DE., 1465, s. 50).

Ergān (Far.) ‘Söz dinleme, ses duyma.’

“*Ve nısf -ı leyde kal’a-i Sigetvar’ın içindeki düşmen-i dîne dahi nevbet değüp gayret-i câhiliyye ile ma’an top u tûfenglerin boşandırıp tabl u nakkâre ve mezâmîr-i iblis ve **ergān**unların çalup*” (ST I., 16. yy., s. 29).

Feryād (Far.) ‘Yüksek ses çıkarma.’

“*Ne durursız deyince hemân-dem taraf be-taraf çeng-i harbiler çalınub ve zurnalar **feryāda** başlayub ve borular anırışub ve ziller sahn-ı meydâna lerzeler bırakub ve kösler gümbürdenmeğe ve yer yer sancaklar açılub ve bir kerre dahi gülbâng çekilüp*” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Gırgır- (T.) ‘Yüksek ses çıkarmak.’

“*Bu anduğumuz gaziler, dilâverler her biri zamanında şîr-i nerler, ejderha misâl **gırgırup**, arslan gibi anrayup, mest deve [gibi] kükreyüp, kendülerini kâfir çerisinün alayına urup gâh anlar bunları gâh bunlar anları birbirine karışup*” (OT., 1502-1503, s. 153).

Girîv (Far.) ‘Ses, gürültü.’

“*Âteş-i âheng-i neberd-i ceng toplarûñ **girîvinden** derya cûşa gelüp*” (MN., 1533-1536, s. 221).

Gulbāng çek- (Far.+T.) ‘Nâra atmak, bağırmak.’

“*ve bir kerre dahi **gulbāng çekilüp** ‘asâkir-i İslâm düşman üzerine yürüyüb bir ceng durdı kim, ol gün güneş kanın buharından kıp-kırmızı doğdu ve çok kimesneler âhiret murâdına erüb*” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Gulbāng et- (Far.+T.) ‘Nâra atmak, bağırmak.’

“*yiğit yenil cümle leşker bir uğurdan Allah Allah **gulbāng edüp** tekbir getirüp Allâhu ta’âlâ rast getirürse biz dahi niyyet-i gazâ deyüp*” (OT., 1502-1503, s. 155).

Gulbāng getir- (Far.+T.) ‘Nâra atmak, bağırmak.’

“*Andan Yeniçeri külliyyen **gulbāng getirüp** Sultan Selim’e gitdiler, hicretün tokuz yüz on sekizinde vâkı’oldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 135).

Gümbürden- (T.) ‘Çalınmak, vurulmak.’

“ve kösler **gümbürdenmeğe** ve yer yer sancaklar açılıb ve bir kerre dahi gülbâng çekilüp ‘asâkir-i İslâm düşman üzerine yürüyüb bir ceng durdı kim, ol gün güneş kanın buharından kıp-kırmızı doğdu ve çok kimesneler âhiret murâdına erüb şerbet-i şehâdeti nûş edüb” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Hây u hûy na‘ra-i meydân-ı âfâka çık- (Far.+Far.+Ar.+Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş meydanında motivasyon eşliğinde savaşma esnasında hep bir ağızdan Allah Allah demek.’

“akdarma ve döndürme ve kovuşma olup, **hây u hûy na‘ra-i meydân-ı âfâka çıkup**, muhkem ceng ü neberd ile hareket olunup, konak yerine konulup, poladdan hisâr misâl toplar çekilüp” (ST I., 16. yy., s. 161).

İt gibi ulu- (T.+T.) ‘(Havlamak), düşmanı küçümseyen bir niteleme.’

“Şöyle oldu ki, üç gün tavakkuf olunup kâfir karşusunda mahbûp ve mahbûbeleri bûs û kinâra çekerler idi, kâfir **it gibi ulur** idi” (TEF., 15. yy., s. 99).

Ķāmet (Ar.) ‘Ses, gürültü, namazdan önce okunan iç ezan.’

“kırklar leşkeri sındı deyüp dört tarafa dağılıp târmâr olup, Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin yarar eri pusuda imiş, çıkup karşıp, gerü **ķāmet** getirüp dönüp cenge başladılar” (OT., 1502-1503, s. 108).

Kebk-i derī tabl-ı seferi (Far.+T.+Ar.+Ar.) ‘Deriden yapılmış sefer davulu.’

“Mezkûr âm-î ferhunde-âsârün hengâm-ı baharında ki leşker-i ezhârün önünce şükûfe-i eşcâr ‘alem çeküb kenâr-ı kûhsârda **kebk-i derī tabl-ı seferi** çaldı” (İK., 16. yy., s. 181).

Kıjgur- (T.) ‘Haykırmak, haykırarak hücum etmek.’

“Ve’l-hâsıl berden ve bahrdan muhât olup, yir yirden ejdhâ-girdâr toplar **kıjgurup**, ağızlardan otlar saçup, hisâr-ı kûh-mıkdâruñ bürc u bâruların iltikâma ıkdâm eyledi” (TB., 15. yy., s. 350).

Kıss (Far.) ‘(bk. Kös).’

“Nakare tabl u **kıss** u sunc u sûrnây

Bile mehterleri kim ri-efzây” (HT., 1530-1531, s. 38).

Kös (Far.) ‘Savaş davulu.’

“*Kösler ve tabıllar çalındı*” (AOK., 15. yy., s. 44).

Kūs (Far.) ‘(bk. Kös).’

“*Çalınur kūs u nakâra vü boru*” (DE., 1465, s. 28).

Kūsber (Far.) ‘Savaş davulu götüren, çalan kişi.’

“*Nice kūsberler eflâk ola yarın*” (SN., 1490, s. 48).

Kūs-ı ra‘ad-gırīv-ı harb (Far.+Ar.+Far.+Ar.) ‘Hiç durmadan çalınan savaş davulu.’

“*Kūs-ı ra‘ad-gırīv-ı harb hurûşa gelüb âvâzesiyle dervâze-i tâk-ı lâciverdi-nitâk yankulandı*” (İK., 16. yy., s. 129).

Kūs-i harbî (Far.+Ar.) ‘Savaş davulu.’

“*İki taraftan sancaklar çözülp kūs-i harbîler döğölüp, nefir ü nakâre ve ceng-i harbi çalınıp yürüş olup iki çeri birbirine mukabil olup Allahu ekber kebîran tarafeynden at kişnemesinden, adam galebesinden, kus ü nefir gürüldüsünden niceler can verip evvel emrden halâs oldu*” (NT., 1485-1493, s. 97).

Kükre- (T.) ‘(Aslan gibi kükremek), yüksek ses çıkarmak.

“*mest deve [gibi] kükreyüp, kendülerini kâfir çerisinün alayına urup gâh anlar bunları gâh bunlar anları birbirine karışup, birbiriyle el ele baş başa çatup, döne döne birbirini aktarup dönderüp*” (OT., 1502-1503, s. 153).

Mehter (Far.) ‘Orduda bulunan askerî müzik takımı.’

“*Nakare tabl u kiss u sunc u sûrnây*

Bile mehterleri kim ri-efzây” (HT., 1530-1531, s. 38).

Mehter-başı (Far.+T.) ‘Mehter başında bulunan kişi.’

“*Bunlardan macada yukaruda beyan olındığı üze dördüncü, cebeci-başı ve topcı-başı ve mehter-başı ve alem-i mir-i mehteran-hayme’dür ve arabacı-başı’dur*” (KA., 1592-1598, s. 96).

Mezāmīr-i iblīs (Ar.+Ar.) ‘Şeytan düdüğü.’

“*Ve nısf-ı leylde kal’a-i Sigetvar’ın içindeki düşmen-i dîne dahi nevbet değıp gayret-i câhiliyye ile ma’an top u tüfenglerin boşandırıp tabl u nakkâre ve mezāmīr-i iblīs ve erganunların çalup*” (ST I., 16. yy., s. 29).

Mizmār-ı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş kavalı, düdüğü, borusu.’

“*Bâki bed-girdârları mizmār-ı cengde helâk etdiler*” (İK., 16. yy., s. 123).

Mizmār-ı muķābele (Ar.+Ar.) ‘Savaş kavalı, düdüğü, borusu.’

“*İrtesi iki cânibden leşkerler süvâr olup, Ulubad kenârında mübâ[ri]zler Mizmār-ı muķābeleye gelüp iltikâ-yı şaffeyn oldu*” (TB., 15. yy., s. 140).

Naķāra (Far.) ‘Kös, davul, dümbelek.’

“*Çalınur kûs u naķāra vü boru*” (DE., 1465, s. 28).

Naķāre (Far.) ‘(bk. Naķāra).’

“*İki yana boru surna naķāre*

Çalup bilinmez oldu ak u kara” (HN., 1414, s. 267).

Nāy-i rūy (Far.+Far.) ‘Hücum esnasında çalınan bir çeşit üflemeli çalgı.’

“*Husrev-âyin resmince yir yir nakâre vü tabl ü kûs ve nāy-i rūyin çalındı*” (TEF., 15. yy., s. 81).

Nefīr (Far.) ‘Boynuzdan yapılan bir tür savaş borusu.’

“*iki çeri birbirine mukabil olup Allahu ekber kebîran tarafeynden at kişnemesinden, adam galebesinden, kus ü nefīr gürüldüsünden niceler can verip evvel emrden halâs oldu*” (NT., 1485-1493, s. 97).

Nevbet çal- (Ar.+T.) ‘Savaş davulları çalmak.’

“*Seferde tura şâh çalına nevbet*” (SN., 1490, s. 17).

Nevbet ur- (Ar.+T.) ‘Savaş davulları çalmak.’

“*Hema[n] nevbet uruldu*” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Nuşret zaḥmesi (Ar.+Ar.) ‘Davula vurulan zafer darbeleri.’

“Buyırdı, ‘izzet livāsın kaldurdılar, ḥarb-i sa’ādet kūslarına **nuşret zaḥmelerin** urdılar” (FSM., 15. yy., s. 88).

Remy-i tūr (Far.+Far.) ‘Ok titremesi.’

“ve Tayı Karaca Beğ -ki Sultân Alâ’üddîn tayısı idi, ve darb-ı şemşîr ve **remy-i tūr** ve re’y ü tedbîr umûrında mâhir ve bahâdır-ı ciğerdâr idi” (TEF., 15. yy., s. 51).

Şadâ’y-ı şalây-ı ğazâ (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaşmak için atılan naralar.’

“**Şadâ’y-ı şalây-ı ğazâyı** cihâna salınca hayl-ı cerrâr-ı düşman-şikâr duydu” (İK., 16. yy., s.169).

Şadâ’-yı top (Ar.+T.) ‘Top sesleri.’

“Kal’adan guzât üzerine neft-efşânlığ ile âteş-bâzlık ittiler. Ve âteş-i neftun duhânı bulutlardan yıldırımlar şakıdı, ve **Şadâ’-yı toptan** gırîv-i ra’d peydâ oldu” (TEF., 15. yy., s. 177).

Şadâ’-yı top-ı gerbân (Ar.+Far.+T.) ‘Top sesleri.’

“Sürüp şol hadde erişdi mîr-i mîran

İşidildi şadâ’-yı top-ı gerbân” (HT., 1530-1531, s. 176).

San öt- (T.+T.) ‘Ordunun şanını, yüceliğini göstermek.’

“Sûr urulur **san öter** beş yüz boru” (DE., 1465, s. 28).

Savaş borusu (T.+T.) ‘Savaşta hücum için çalınan üflemeli çalgı.’

“**Savaş borusu** çalındı” (İK., 16. yy., s. 64).

Sûr ur- (Ar.+T.) ‘Savaş esnasında hücum ederken üflemeli bir müzik aleti çalmak.’

“**Sûr urulur san öter** beş yüz boru” (DE., 1465, s. 28).

Sûrnâ (Far.) ‘Sefer sırasında çalınan üflemeli bir çalgı.’

“İki yana boru **sûrnâ** nakare

Çalup bilinmez oldu ak u kara” (HN., 1414, s. 267).

Sūr-ı harb (Ar.+Ar.) ‘Savaş borusu.’

“Tenevvür-i pür-şerr ü **sūr-ı harbde** ol serkeşleri yakub kül idüb ateş-i ‘azabun taff ü tâbiyle civarlarında olan hisârlar içindeki küffâr-ı bedgirdar kızdılar” (İK., 16. yy., s. 225).

Sūr u ğavġā (Ar.+Far.) ‘Savaş esnasında çıkan sesler.’

“Kızıl kan bahra döndü cây-i heycâ

Erişdi âsmâne **Sūr u ğavġā**” (HT., 1530-1531, s. 155).

Ṭabl (Ar.) ‘Savaş davulu.’

“Kösler ve **ṭabıllar** çalındı” (AOK., 15. yy., s. 44).

Ṭabl (Ar.) ‘(bk. Ṭabl).’

“Çalup **ṭablını** derbende yürüdi” (SN., 1490, s. 109).

Ṭabl āvāzı (Ar.+Far.) ‘Savaş davulu sesi.’

“**Ṭabl āvāzın** ve gâziler ünin işitdiler” (AOK., 15. yy., s. 27).

Ṭabl-bāz kak- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaş davulu çalmak.’

“Lala Şahin Allah’a sığınup gaziler ile bir gice **ṭabl-bāz kakup** dün basgunı itdi” (AOK., 15. yy., s. 26-27).

Ṭabl-bāz tantanası (Ar.+Far.+T.) ‘Savaş davulu sesi.’

“İki azîm kadırgâsı, içindeki esbâbı ve kâfiri ile gâziler eline düştü; ve yine, denize varınca sunun iki tarafından asker âvâz idüp, **ṭabl-bāz tantanasından** çok kâfir gemiden çıkıp adaya düştü” (TEF., 15. yy., s. 178).

Ṭabl-bāz ur- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaş davulu çalmak.’

“Her kaçan ben **ṭabl-bāz urup** haykıram, her birinüz dahı eyle idün didi” (AOK., 15. yy., s. 27).

Ṭabl hâne döğ- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaş davulu çalmak.’

“Pâdişâh fermân edüb Rum-eli askerinin nisfini Edrene’de alıkoyub ve nisfini bile alub ‘azamet-i tâm ile **ṭabl hânesin** döğerek ‘azm-i Karaman edüb revâne oldular” (GSM., 1443-1444, s. 5).

Ṭabl-ı āsāyiş (Ar.+Far.) ‘Savaş düzenine geçiş davulu.’

“*Ṭabl -ı āsāyiş çalınup her kişi çadırına geldi*” (TEF., 15. yy., s. 177).

Ṭavlunbāz kak- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaş davulu çalmak.’

“*Ahşam karanusunda ṭavlunbāz kakdı*” (ÂPT., 15. yy., s. 77).

Ṭavulbāz (Ar.+Far.) ‘Savaş davulu çalan kişi.’

“*Serf leşkeri magrûr olup sarhoş yaturken nâgâh ṭavulbāz âvâzı ve gazilerinin işitdiler, «Türk geldi» diyü birbirine tokunup*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 25).

Tekbîr âvâzı (Ar.+Far.) ‘Allah Allah nidâları atarak düşman üzerine hücum etme.’

“*Cihâna tekbîr âvâzı yayıldı*” (SN., 1490, s. 27).

Tekbîr et- (Ar.+T.) ‘Allah Allah nidâları atarak düşman üzerine hücum etmek.’

“*Gâziler dahi tekbîr edüp küffâra karşı yürüdüler*” (ÂPT., 15. yy., s. 86).

Tekbîr getir- (Ar.+T.) ‘Allah Allah nidâları atarak düşman üzerine hücum etmek.’

“*Heman tekbîr getirüp sâh yürüdi*” (SN., 1490, s. 28).

Tekbîr getür- (Ar.+T.) ‘Allah Allah nidâları atarak düşman üzerine hücum etmek.’

“*Allah’a tevekkül edüp, Huda’ya sığınup Hazret-i Risâlet’ün salla’llahu aleyhi ve sellem mu’cizatı berekâtında niyyet-i Gazâ deyüp tekbîr getürüp, Lala Şahin leşkeri üç bahs edüp üç taraftan yürüyüp*” (OT., 1502-1503, s. 26).

Top âvâzı (T.+Far.) ‘Atış yapılan topların atış sırasında ve hedefe değdiği anda ortaya çıkan sesleri.’

“*Vidin Sinanı eydür: ‘Dil degül midür üş düşmanun topu âvâzından atlarumuz tavilada tavlasın kırar? ‘dedi’*” (ÂPT., 15. yy., s. 157).

Tunçturāk (Far.) ‘Söylenişi ahenkli ve parlak olan sözler, marş.’

“Andan hareket edüb bu kadar arabalar ve toplar ve cebehâne ve **tunçturāk** ile ‘azîmet edüb Tuna’yı geçüb Belgrad’a gelüb nasb-i hiyâm edüb oturdılar ve cümlesi bir yere gelüb törvin eylediler” (GSM., 1443-1444, s. 8).

Tranpete (İt.) ‘Boyna asılarak iki değnekle çalınan küçük davul.’

“ol ovalar katran deryâsından nişâne verdi ve Kırıl-ı bed- fi’âl Pâdişâh ile eylediği ‘ahdi bozub bu kadar top ve cebehâne ile **tranpetesin** döğüb bir nahs saatte göçüb bir gün Orşova nâm mahalle gelüb andan Savarina’ya gelüb” (GSM., 1443-1444, s. 41).

Velvle düş- (Ar.+T.) ‘Gürültü, patırtı, kopmak.’

“Lâza **düşmiş-idi** andan **velvele**

Üngürüsün illerine zelzele” (İN., 1414, s. 436).

Yankulan- (T.) ‘Savaş meydanından gelen sesler.’

“Cihan ol velveleden **yankulandı**” (SN., 1490, s. 48).

Yekdir Allâh yek de- (Far.+Ar.+Far.+T.) ‘Allah bir diyerek düşman üzerine hücum etmek.’

“ve gûşe be-gûşe kırmızı bayraklar diküb küffâr tarafına göz kulak tutub **yekdir Allâh yek deyüb** durmakda; Ez-în-cânib küffâr-i hâkisâr ertesi gün kalkub bunca tunturak ile göçüb gitmekde, Ammâ haber-i siyâh Edrene’de paşalara gelüb vâsıl oldu, ve paşalar müşâvere edüb Şâhzâde’ye bu ahvâli söylediler” (GSM., 1443-1444, s. 42).

Zıl (Far.) ‘Savaş zamanında çalınan vurmali çalgı.’

“Ne durursız deyince hemân-dem taraf be-taraf çeng-i harbiler çalınub ve zurnalar feryâda başlayub ve borular anırışub ve **ziller** sahn-ı meydâna lertzeler bırakub ve kösler gümbürdenmeğe ve yer yer sancaklar açılıb” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Zürnâ (Far.) ‘(bk. Sürnâ).’

“Ne durursız deyince hemân-dem taraf be-taraf çeng-i harbiler çalınub ve **zürnâlar** feryâda başlayub ve borular anırışub ve ziller sahn-ı meydâna lertzeler bırakub ve kösler gümbürdenmeğe ve yer yer sancaklar açılıb” (GSM., 1443-1444, s. 21).

2.29. Ölüm/ Yok olma:

‘**Adem bul-** (Ar.+T.) ‘Ölmek, yok olmak.’

“Anlaruñ dahı re’y ü tedbîr ile vücûdları ‘**adem bulup** ve māl u tavarları nehb ü garet olunup İsmā’îl’üñ leşkeri üç biñ iken on beş biñden ziyāde oldu” (CT., 1577-1578, s. 434).

‘**Adem iriş-** (Ar.+T.) ‘Ölmek.’

“Halîl Paşa’yı ibtidā Yedi Kulle’de habs etdi ve andan kılçık boğazına durup vücûdına ‘**adem irişdi**” (CT., 1577-1578, s. 242).

‘**Adem irişdür-** (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“vücûdlarına ‘**adem irişdürüp** şehr-yâr-ı Māverāü’n-nehr Şeybe Han’uñ kafasını altunladup meclisinde ümerāsına ol kafa ile tolu cām içir idi” (CT., 1577-1578, s. 437).

Ad u san koma- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek, yok etmek.’

“Eytidiler kim: ‘Türk’ün üzerine varalum; tâ anı ol aradan götürelüm. Hiç **ad u sanın komayalum** ki anun şerrinden emin olavuz’ dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 32).

Âhîret murādına er- (Ar.+Ar.+T.) ‘Ölümü göze almak.’

“‘asâkir-i İslâm düşman üzerine yürüyüb bir ceng durdı kim, ol gün güneş kanın buharından kıp-kırmızı doğdu ve çok kimesneler **âhîret murādına erüb** şerbet-i şehâdeti nûş edüb ve nicesi dünyevi murādına vâsıl olub başlar kesüb kanlar saçtılar” (GSM., 1443-1444, s. 21).

‘**Alef-i şimşir it-** (Ar.+Far.+T.) ‘(Hayvan yemi yapmak), öldürmek.’

“Gâzîler ol gurâzlarun kimin ‘**alef-i şimşir idüb** telef etdiler” (İK., 16. yy., s. 388).

Amân bulma- (Ar.+T.) ‘Ölmek.’

“Kılıçdan [kim] **amân bulmaya** bir ser” (SN., 1490, s. 86).

Aradan götür- (T.+T.) ‘Öldürmek, yok etmek.’

“Eytidiler kim: ‘Türk’ün üzerine varalum; tâ anı ol **aradan götürelüm**. Hiç **ad u sanın komayalum** ki anun şerrinden emin olavuz’ dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 32).

Asa ko- (T.+T.) ‘Asmak, darağacına göndermek.’

“Torlak Hu Kemâl’i dahi bir mürîdiyle dutup **asakodılar**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 109).

Avla- (T.) ‘Vurmak, öldürmek.’

“Kâfir dönüp hisarına kaçacak **avlayalar** ve bir nice yerlerde dahi pusular kodular” (ÂPT., 15. yy., s. 69).

Bağırsak perrân et- (T.+Far.+T.) ‘Öldürmek.’

“Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eyitdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağırını hûn ve kanını Ceyhun edip **bağırsakların perrân** ve başlarını top gibi galtân edevüz’” (NT., 1485-1493, s. 121).

Bağırını hûn et- (T.+Far.+T.) ‘Öldürmek.’

“Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eyitdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin **bağırını hûn** ve kanını Ceyhun edip bağarsakların perrân ve başlarını top gibi galtân edevüz’” (NT., 1485-1493, s. 121).

Baş al- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Yigitler cana kıyup **aldı başlar**

Tutup iderler idi çok savaşlar” (HN., 1414, s. 268).

Baş ele al- (T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“bir nice yüz düşmenden yüz döndermez yoldaşla savaş gereğin bekleyüb beden üstinde **başın eline aldı**” (İK., 16. yy., s. 246).

Baş ez- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Ol bed-gümāna amān virmeyüb üzerine varalar seng-i mārvar **başın ezeler**” (MN., 1533-1536, s. 240).

Baş götür- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Niçelerün **başını götürdi** ol

Yirden ü pes göklere yitürdi ol” (İN., 1410, s. 439).

Baş kes- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Karaman Paşası Haydar Paşa’yla Cündî Kemâl Beğ sancakbeğiyle ceng idüp Haydar Paşa’nun ve Kemâl Beğ’ün **başın kesüp** şehîd eylediler” (AOK., 15. yy., s. 134).

Baş kesil- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Nice biñ **baş** ol arada **kesilmiş**” (SN., 1490, s. 47).

Baş korkusu (T.+T.) ‘Ölüm korkusu.’

“Hânumân acısı ve **baş korkusu**yle cânına ôd düşüb iklim-i Azerbaycan’a ‘azmetdi” (İK., 16. yy., s. 200).

Baş kurtar- (T.+T.) ‘Canını kurtarmak, ölmemek.’

“Ve Unguruz’un kıralı bir sehel kâfirle kaçup gitdi. **Baş kurtardı.**” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

Başları at yanına as- (T.+T.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“**Başlarını at yanına asdılar**” (DE., 1465, s. 16).

Baş oyna- (T.+T.) ‘Ölümü göze almak.’

“İslâm ‘askeri şāh-ı ‘ālemüñ bu lutfını göricek cân u gönülden yolına **baş oynamağı** minnet dutdılar” (FSM., 15. yy., s. 180).

Baş üt- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Baş oynadı vü hem çok **başlar ütdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 27).

Baş yit- (T.+T.) ‘Ölmek.’

“Oldılar yagı ana kardaşları

Kamunun **yitdi** elinde **başları**” (İN., 1410, s. 440).

Bā-zōr kurtar- (Far.+T.) ‘Ölmemek.’

“Kara Boğdan oğlu başını **bā-zōr kurtardı**” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Beden beden as- (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“Tutdukların Karamân-oğlu’na karşı nîme nîme idüp **beden beden asardı**” (TB., 15. yy., s. 171).

Belürsüz ol- (T.+T.) ‘Ölmek, yok olmak, akıbeti belli olmamak.’

“*Altı oğlu kaldı; biri cengde **belürsüz oldu***” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 103).

Berdār (Far.) ‘Salbedilmiş, asılmış.’

“*Vardılar; Siroz içinde bir çarşuda **berdār** itdiler*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 109).

Bī-cān ol- (Far.+T.) ‘Ölmek.’

“*Kemân-dârlar hışâra ebr-i nîsân gibi tîri şöyle bârân eylediler ki hışâr halkınıñ ba’zî zaḥm-ı peykândan nâ-tüvân olup, ba’zî zaḥmdan **bī-cān oldu***” (TB., 15. yy., s. 128).

Biç- (T.) ‘Öldürmek.’

“*Buluşan kâfiri anda **biçeler***” (SN., 1490, s. 26).

Biçür- (T.) ‘Öldürtmek.’

“*Sultân-ı ‘âlem ba’zısını çökerüp boyunların urdı ve ba’zısını ortalarından iki **biçürdi**, cemî’isini oñinde kılıçdan geçürtdi*” (FSM., 15. yy., s. 320).

Bī-nām u nişân it- (Far.+Far.+T.) ‘Öldürmek, yok etmek.’

“*pehlivân-ı merg ü memât arkaların yere getürdüp **bī-nām u nişân itmişdür***” (CT., 1577-1578, s. 465).

Bī-rûh ol- (Ar.+T.) ‘Ölmek.’

“*Leşkeri kırılıban **bī-rûh olup***” (DE., 1465, s. 51).

Boyun biç- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Geçüp kâfirlerüñ **boynını biçsün***” (SN., 1490, s. 25).

Boyun çal- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Yayan olup çevre yanına çalışırken Arab be-nâmlarından ol dahi birisini tig-i Samsam’ile atının **boynunu çalup** atdan yıkup, akıbet üzerine çokluk adam üşüp dutup Özbek Beğ’e iletdiler*” (OT., 1502-1503, s. 122).

Boyun ur- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*evvel muharremün ve sâ’ir üç neferün cellâd meydanda **boyunların urup***” (ST II., 16. yy., s. 836).

Burun kes- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“ve ol kırdukları kâfirlerin **burunların kesdiler**, iplere dizdiler, hünkâra bile göndürdiler kırılan kâfirün adedi ma’lum olsun için” (ÂPT., 15. yy., S. 319).

Câna kıy- (Far.+T) ‘Öldürmek.’

“Yigitler **câna kıyup** aldı başlar

Tutup iderler idi çok savaşlar” (HN., 1414, s. 268).

Cân al- (Far.+T.) ‘Öldürmek.’

“Nice biñ kâfirden **aldılar cân**” (SN., 1490, s. 110).

Cân baş al- (Far.+T.+T.) ‘Öldürmek.’

“İki leşker birbiriyle ahenk edüp, **cânlar başlar alınup** kanlar dökülüp, akibet Uzun Hasan leşkeri bir hile edüp, vilayetün kurdudur” (OT., 1502-1503, s. 108).

Cân kurtar- (Far.+T.) ‘Ölmesini engellemek.’

“Koyuban top tüfenk **kurtarur cân**” (SN., 1490, s. 79).

Cân sipârlık et- (Far.+T.+T.) ‘Ölümü göze almak, vücudunu siper etmek.’

“Ümerây-ı sâhab-i fütûhdan Nasûh beğ ki meydân-ı merdânda cevelân urub sultân-ı cihânun önünde **cân sipârlık iderdi**” (İK., 16. yy., s. 136).

Cân-sitânlık eyle- (Far.+T.) ‘(Can almak), öldürmek.’

“şîr-i jiyân neyistâna girdügi gibi rumh [ü] sinândan vehm itmeyüp, haşmuñ alayına duhûl idüp mihleb-i hûn-feşânla **cân- sitânlıklar eyledi**, yanında olan mukarrebler top u tüfekden ziyâde vehm idüp, ‘inân-ı tevsen-i celâdet-i sultân[ı] teklîf-i anifle döndürdiler” (TB., 15. yy., s. 277).

Cân ver- (Far.+T.) ‘Ölmek.’

“iki çeri birbirine mukabil olup Allahu ekber kebîran tarafeynden at kişnemesinden, adam galebesinden, kus ü nefîr gürüldüsünden niceler **cân verip** evvel emrden halâs oldu” (NT., 1485-1493, s. 97).

Cān vir- (Far.+T.) ‘Ölmek.’

“*Ve adâ-i dîn gelüp muhâsara eyledükleri kılâ’ı aman virmeyüp alup fazîlet-i gazâ vü şehâdet tâlibi olan mü’minîn ü muvahhidîn ibâdet-i mu’tâd kılıcı üstüne cihâd ile cān virince çalışup kal’a alınınca dürüşüp döğüşmişler idi*” (ST I., 16. yy., s. 371).

Cellād (Ar.) ‘Öldürmekle görevli olan kişi.’

“*Denesin bende cellād bu işi hem*” (SN., 1490, s. 42).

Cesed-i cife (Ar.+Far.) ‘Leş.’

“*Ammâ çün azuksuzluktan virildiği ma’lûm oldu; îman-ı be’s fâyide virmez diyü, tecellüdlerine ivaz, <<el-cinsiyyetü illetü’z-zamm>> kazıyyesince küffâr-ı bed-kirdârı tığ-ı celîde musâhib ittiler ve bereket-i musâhabetten cesed-i cîfeleri mütezâ’ifü’l-aded oldu*” (TEF., 15. yy., s. 179).

Cîğەر togra- (Far.+T.) ‘Öldürmek.’

“*ve ol pa-bend ile paymal ü haksar iken, süyuf-ı guzat ve keman [süyüf ü keman-ı guzat], cîğەرlerini togradı*” (KA., 1592-1598, s. 123).

Cināyet (Ar.) ‘Öldürme.’

“*ol emâkinde tavattun iden eşkıyâ ve levendât cemi’ezmânda küfrânu’n-ni’melik ile mevsûf habâset ü cināyet ve hiyânetden hâlî olmayup*” (ST I., 16. yy., s. 225).

Dār-ı cahīme gönder- (Far.+Far.+T.) ‘(Cehenneme göndermek), öldürmek, yok etmek.’

“*mübâlağa küffâr-ı hâksâr üşdükke top ve tüfeng ile çok melâ’in-i müşrikîn dār-ı cahīme gönderdiği haberleri geldi*” (ST II., 16. yy., s. 485).

Dār-ı na’īme git- (Far.+Ar.+T.) ‘(Cennete gitmek), ölmek.’

“*ve ol mahalden kurtulanlar kaçup bir kiliseye girüp cümlesi ceng iderek şerbet-i şahâdet içüp dār-ı na’īme gitdiklerin feryatcılar gelüp haber virdiler*” (ST I., 16. yy., s. 409).

Dāru’l bevāra gönder- (Ar.+Ar.+T.) ‘Cehenneme göndermek.’

“*asker-i İslâm ta’kīb idüp yetişüp ve beglerin tutup ve sâ’irlerin tığ-ı âteş-bâr ile dāru’l bevāra gönderdiler ve melâ’in berüde kal’a kapısı altında nihânî barut kayup*”

ve leşker-i İslâm gafllet kapudan girüp giderken kurdukları fitil kazâ-i ilâhî ile baruta yetişüp” (ST I., 16. yy., s. 335).

Dār ü gîr it- (Ar.+Far.+T.) ‘Asmak, öldürmek.’

“Kırdılar anları idüp **dār ü gîr**

Avret oğlan kamu itdiler esir” (İN., 1410, s. 442).

Defter-i ebter dür- (Ar.+Ar.+T.) ‘Soyunu tüketmek, öldürmek.’

“Vücûd-ı bî-sûdlarının **defter-i ebterin dürdi**” (İK., 16. yy., s. 156).

Demür kanına dön- (T.+T.+T.) ‘Kılıç darbeleriyle kan akıtmak.’

“Kılıc bıçak pârelerinden hişâr demürce dükkânına, belki **demür kanına döndi**” (TB., 15. yy., s. 388).

Deñize dök- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Beşir ibn-i Ertal âkibet fırsat bulup, Muhammed-i Mustafa’nun sallallahu aleyhi vesellem mu’cizâti berekâtında kâfirleri sıyup **deñize döküp helak edüp**” (OT., 1502-1503, s. 95).

Depele- (T.) ‘Öldürmek.’

“Ben ancılayın hoyrat kafirden âcizmiyem ki, dileyem bir zebun kâfiri alam **depeleyem**” (AOK., 15. yy., s. 79).

Derece-i şehâdete yitiş- (Ar.+Ar.+T.) ‘(Şehitlik mertebesine ulaşmak), ölmek.’

“Ba’zı **derece-i şehâdete yitişüp**, ekşeri halâş olup, sâbık müstahfızlara lâhiķ olup, küffârla mudâfa’aya, muhâbereye bünyâd eylediler” (TB., 15. yy., s. 396).

Deri yüz- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“yetişdüklerin kılıçdan geçirüp ve serdârları olan mel’ûnı ele getirüp, fi’l-hâl endâmiyle **derisin yüzüp** ve kaleyte hazırlayup, deryâ-i Mağrib’den İstanbul’a Südde-i sa’âdeye vâki’olan hâlâtı bildürdiler” (ST I., 16. yy., s. 222).

Düpdüz kır- (T.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“Tutuban erkeğini **kırdı düpdüz**” (SN., 1490, s. 79).

Düşür- (T.) ‘Öldürmek.’

“Sultan Murad’a dahi Burusa’da haber vardı kim, ‘üşte Düzme Mustafa çok leşker **düşürüb** üzerine geliyor’deyu” (LT., 1553, s. 175).

Ecelsüz (Ar.) ‘Ölümsüz.’

“Kime uğrar ise toğrardı şol dem

Ecelsüz ana uğramazdı adem” (HN., 1414, s. 270).

Emîr-i kişver-i cehennem it- (Ar.+Far.+Ar.+T.) ‘(Cehennem ülkesine göndermek), öldürmek, yok etmek.’

“Şol mertebede ki, azebler bunların kimini esîr-i bend-i izlâl ve kimin **emîr-i kişver-i cehennem ittiler**” (TEF., 15. yy., s. 59).

Esfel-i sāfiline uç- (Ar.+Ar.+T.) ‘(Aşağıların aşağısına gitmek), Ölmek.’

“A’lâ-yı ’illiyinden **esfel-i sāfiline** uçdılar” (TB., 15. yy., s. 290).

Fevt (Ar.) ‘Ölüm.’

“bu haber-i pür-gamm, Şeh-zade Sultan Mustafanın **fevti** haberiyle müdgam ve hazret-i şehryar-ı alem ol esnada, iki cihetden gamm-gin-i matem olmagıla İstanbul’da iki sene rahatları bi’z-zarûre hareketlerini müstevcib olup” (KA., 1592-1598, s. 167).

Ġālğan kıl- (Ar.+T.) ‘(Yuvarlamak), öldürmek.’

“ol’ifrîyet-i kûh-ı şükûh dahi üzerine yürüyince bark gibi kılıcla karşunda çalub top gibi başın **Ġālğan kıldı**” (İK., 16. yy., s. 135).

Ġāzi-yi Şehîd (Ar.+Ar.) ‘Şehit olan savaşçı, asker.’

“Çün şehâdet buldı **Ġāzi-yi şehîd**

Yirine oturdı Sultân Bâyezîd” (İN., 1410, s. 446)..

Gider- (T.) ‘Öldürmek.’

“Âhir Mûsâ Îsâ’yı **giderdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 109).

Git- (T.) ‘Ölmek.’

“Akıbet Anadolu leşkeri mukavemet edemeyüp kırılan kırılıp, eceli gelen **gidüp** eceli gelmeyen hod dağılıp **gidüp**, Arab çerisi yeğın gelüp, bu esnâda Rumeli anı gördü” (OT., 1502-1503, s. 125).

Hâk it- (Far.+T.) ‘(Toprak etmek), öldürmek.’

“Kırıp bunları **hâk iderleridi**” (SN., 1490, s. 105).

Hançere düş- (Ar.+T.) ‘(Kendini hançerlemek), ölmek.’

“Çünkü Yorgi bu haberi işitdi kim iki oğlu berdâr olmuş, kalan leşker kırılmış, ol gazab ile ve ol acılığa **hançere düşüp** kendüni helak eyledi, fi’n-nâri fi’s-sakar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 106).

Hançere ur- (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“Andan gelüp girü Şam-ı şerifde karar etdiler. Yorgi tekür-i mel’un bu haberi ve bu kaziyyeleri işidüp, ol acılıgıle kendüyi **hançere urup** helâk eyledi fi’n-naris-sakar” (OT., 1502-1503, s. 96).

Hāsaret ol- (Ar.+T.) ‘(Ziyan olmak, hasar almak), ölmek.’

“Eflak ilinden geçeceği vakit bir derbend ağzında Ungurus leşkeri gelüp ardın öndin alup çerilerimizden, leşkerimizden hayli adam **hāsaret oldu**” (OT., 1502-1503, s. 134).

Hayâtı git- (Ar.+T.) ‘Ölmek.’

“Key at gögsile **yıkardı** kem atı

Kem atı binenün gitdi **hayâtı**” (HN., 1414, s. 269).

Helâk kıl- (Ar.+T.) ‘Mahvetmek, öldürmek.’

“Aldı anı kâfirin **kıldı helâk**

Şimdi mü’min yiridür ol â u hâk” (İN., 1410, s. 435).

Helâk ol- (Ar.+T.) ‘Mahvolmak, ölmek.’

“Kıralıla bulışup ton degşürüp dün basgunın idüp kıral leşkerin Tuna suyına döktü. Külli **helâk oldılar**, hicretün sene 793-yedi yüz doksan üçünde vâki’olup” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 96).

Hemdem-i qatl ü qitâl eyle- (Far.+Ar.+Ar.+T.) ‘(Katliam yapmak), öldürmek, yok etmek.’

“*Vilâyet-i Şîrvân’un dârü’l-mülki olan şehir’i Şemahî’ya varulup, Kızılbaş nâmına bulunan melâhideden kimseyi sağ komayup **hemdem-i qatl ü qitâl eylediler***” (ST I., 16. yy., s. 120).

İfnâ kıl- (Ar.+T.) ‘(Ortadan kaldırmak), öldürmek, yok etmek.’

“*Kalilenün hayatları hurmenin âteş-i fenayile ve vücudları bedenîm şimşir-i âfitâbile mucibiyle **ifnâ kılmağa** başladılar*” (MN., 1533-1536, s. 251).

Kana bulaş- (T.+T.) ‘Ölmek.’

“*Sünüler ejdeha bigi tolaşdı*
*Alemler başı hep **kana bulaşdı***” (HN., 1414, s. 268).

Kan dök- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Şu deñlü **dökdiler kan** kestiler baş*” (SN., 1490, s. 76).

Kan dökül- (T.+T.) ‘Kan akıtmak, öldürmek.’

“*İki leşker birbiriyle ahenk edüp, canlar başlar alınup **kanlar dökülüp**, akibet Uzun Hasan leşkeri bir hile edüp, vilâyetün kurdudur, kaçır gibi olup*” (OT., 1502-1503, s. 108).

Kan ittür- (T.+T.) ‘Öldürtmek.’

“*murâdları, her kim ise diyâr-ı Garb’a ve Şark’a çıkup gitsinler turmasunlar, benüm dâmenime murdâr kanların bulaşdurmasınlar, bana **kan ittürmesünler**, maksûdları yerine gelsün diyü buyurdılar didüklerince şetemât ü darabât ile tamâmen erkân-ı devlet ve a’yân-ı sa’âdeti taşa tutup, kimseyi yanlarına uğratmadılar*” (ST I., 1443-1444, s. 302).

Kan iyle- (T.+T.) ‘Kan akıtmak, öldürmek.’

“*Tolu **kan iylediler** bu zamânı*” (SN., 1490, s. 83).

Kan saç- (T.+T.) ‘Kan akıtmak, öldürmek.’

“*ol gün güneş kanın buharından kıp-kırmızı doğdu ve çok kimesneler âhiret murâdına erüb şerbet-i şehâdeti nûş edüb ve nicesi dünyevi murâdına vâsıl olub başlar kesüb **kanlar saçtılar***” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Kan saçıl- (T.+T.) ‘Kan akıtmak, öldürmek.’

“***Saçıldı kanlar** u kesildi çok baş*” (ÂPT., 15. yy., s. 35).

Kap- (T.) ‘Düşürmek, yıkmak, yakalamak.’

“*Atı Rüstem bigi çünkü deperdi*

*Sünü ile eri atdan **kapardı***” (HN., 1414, s. 270).

Karnın yar- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Ol itün **karnını yarun***” (ÂPT., 15. yy., s. 14).

Ķātil (Ar.) ‘Öldüren kişi.’

“*Kılıç cârûbu edüp râh-ı dînün*

*Kavî **Ķātil**leridür müşrikînün*” (HT., 1530-1531, s. 21).

Ķatl eyle- (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Varan ilçiyi **Ķatl eyledi***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 137).

Ķatl-i‘âm ol- (Ar.+T.) ‘Toplu öldürmek, yok etmek.’

“*derûnlarında ukde olmağla dâd almağa bahâne ister iken hikmet-i ilâhi ile askerün lisânına cârî olur ki bunlar **Ķatl-i‘âm olmak** gerekdür ve illâ bunlar mutî’olmazlar, hakka ka’il değillerdür didüklerini Serdâr-ı bâ-vakâr hazretleri işidür*” (ST I., 16. yy., s. 162).

Ķatl it- (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Her yana birbidi bir bölük çeri*

*K’il uralar **Ķatl ideler** kâferi*” (İN., 1410, s. 433).

Ķayıt gör- (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Âkıbet, Yakûb Çelebî’yi getirüp “Gel; baban ister! ” deyüp çadıra koyup **Ķaydın gördiler***” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 95).

Kayıt kayur- (Ar.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Heman o kâfirün **kaydın kayurdu***”

Kığırdup Lala Şâhin’e buyurdu” (HT., 1530-1531, s. 77).

Kazığa ur- (T.+T.) ‘(Kazığa oturtmak), işkence yaparak öldürmek.’

“*Ve irtesi kâfirleri bedenler arasında **kazığa urmuşlar** görüldi*” (ST I., 16. yy., s. 31).

Keçelere kapla- (T.+T.) ‘(Keçelere sarmak), öldürmek.’

“*Derisini birbirine dikdiler, **keçelere kapladılar***” (ÂPT., 15. yy., s. 16).

Kılıcdan geçür- (T.+T.) ‘Kılıç vasıtasıyla öldürmek.’

“*Konstantin öninde gelüp ceng idüp on binden ziyâde kâfiri **kılıcdan geçürdiler***” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 148).

Kılıçtan kurtul- (T.+T.) ‘Ölmemek.’

“*hinde **kılıçdan kurtulanı** dahi sonra pâdişâh kılıçdan geçürdi*” (OT., 1502-1503, s. 173).

Kır- (T.) ‘Soykırım yapmak.’

“*Avret oğlan buldugın itdi esîr*”

***Kırdılar** bâkî ne var bürnâvü pîr*” (İN., 1410, s. 434).

Kırgun (T.) ‘Toplu ölüm.’

“*Gâyet **kırgun** oldu, kâfirlerden ve gâzîlerden*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 84).

Kırup geçür- (T.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“*bi-inâyeti’llâhi ta’âlâ kuvvet-i kahire ve darbet-i şemsirin gösterüp merdân-ı kâr-zâr ile **kırup geçürüp** keşân ber-keşân akdarmaların **yedüp** Âsitân-ı âsümân-nişânda Tersâne-i Amîre’ye sancakları ma’kûs gelüp bağlamışlardı*” (ST I., 16. yy., s. 5).

Kırıp tüket- (T.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“***Kırıp tükettün** ol Türkmen erini*” (SN., 1490, s. 101).

Kırıl- (T.) ‘Çok sayıda ölüm olmak.’

“*Hayli âdem **kırıldı***” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 91).

Ḳitāline togrıl- (Ar.+T.) ‘Öldürmek için harekete geçmek.’

“*Anatolı beglerbegisi ve azebleri hile vü riv ile girivelere tahassun iden gümrahların **ḳitāline togrıldı**”* (KA., 1592-1598, s. 156).

Ḳitāl-i kesir (Ar.+Ar.) ‘Yoğun şekilde ve çokça can almak.’

“*Andan Oğuz’ile atası Kara Han arasında yetmiş beş yıl **ḳitāl-i kesir** vâkı’olup âhirü’l-emr Kara Han maktul olup Oğuz atası elinde olan memâlike-i maşrıkla bilâd-ı Hıta ve Sîn ve Talas ve Sayram arasında olan mevâşî ve şiyâh ve agnâm ve beyâhim ve en’âma bil-küllîye mâlik olup*” (NT., 1485-1493, s. 7).

Köki kesil- (T.+T.) ‘Yok edilmek, ölmek.’

“*Müzevvir olanuñ **köki kesildi**”* (SN., 1490, s. 88).

Kökünü kazı- (T.+T.) ‘Yok etmek, öldürmek.’

“*Çeh kalur; cümlesini harab yebab edüb Kirisgân tâyifesinin **kökünü kazır**”* (GSM., 1443-1444, s. 3).

Ḳurbân et- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Bir çeriye anda **ḳurbân etdiler**”* (DE., 1465, s. 30).

Küşte (Far.) ‘Ölmüş olan, maktul.’

“*Yir tolu baş u ten-idi kat kat*

“***Küşteler** üstinde yürür-idi at”* (İN., 1410, s. 445).

Lâle-zâra döndür- (Far.+Far.+T.) ‘(Lale bahçesine döndürmek), Yok etmek, öldürmek.’

“*Rûm-ili begleriyle kûh-vâr sağı cânibde karâr idüp, ve Dâvud Pâşa Anatolı beglerbegisiydi, Anaṭolı begleriyle sol cânibde kadem-i müşâcereyi hemîn zemîn gibi sâbit idüp, öñlerine Urum-ili ‘azebiyle Anaṭolı ‘azebini sedd-i Sikenderî idüp, fezâ-yı kâr-zârı **lâle-zâra döndürdiler**”* (TB., 15. yy., s. 307).

Lâşe (Far.) ‘Hayvan ölüsü, düşman ölüsü için söylenen bir söz.’

“*‘Asâkir-i Çerâkise’nüñ ekşeri tu ‘me-i tîğ-ı âb-dâr olup **lâşeleri** gîdâ-yı mûr u mâr oldı”* (CT., 1577-1578, s. 329).

Lekedküb eyle- (Far.+T.) ‘(Çifte yemek), öldürmek.’

“sulh idelüm dirken aşğa At-meydanı’na çıkdığı gibi canı acımış sipâhi tâ’îfesi
«Sen sipâhiye el uzatdun» diyü hancer üşürüp **lekedküb eylediler**” (ST II., 16. yy., s. 800).

Leş (Far.) ‘(bk. Lāşe).’

“Sultân Murâd uğraş yerin gizüb ol kâfirlerin kurulduğun temâşâ itdi kim, ol sahra
toptolu **leş** olub birbirinin üzerinde yaturlardı” (LT., 1553, s. 182).

Leş leşe dayan- (Far.+T.) ‘Çok sayıda düşman öldürmek, kırmak, yok etmek.’

“Gördü kim, **leş leşe dayanmış** ve kan gövdeyi götürmüş, ol kadar kâfir kırılmış kim,
hadd u hesabını Allâh bilür ve oradan küffâr-ı hâkisârın ordusuna gelüb teferrüc
eyledi” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Mağz et- (Far.+T.) ‘(İliğini çıkartmak), öldürmek.’

“Kimi gürzile **mağz ederdî** efşân
Kimi ser tig-i bürrânile perrân” (HT., 1530-1531, s. 361).

Meclis-i memâta sal- (Ar.+Ar.+T.) ‘(Ölüm meclisine göndermek), öldürmek.’

“Hâsılâ, ser-hayl-i afârît Mîrzâ Yûsuf ve iki yüz niçe nâmdâr beğlerini kemend-i esr
ü kahra dizdiler, ve ekser-i muhâlîfi, ardından yitişüp me’nis-i hayâtta **meclis-i
memâta saldılar**” (TEF., 15. yy., s. 156).

Merg (Far.) ‘Ölüm.’

“Kılıcı anun bir musavver **merg-idi**
Sanasın ol bâd u cânlar berg-idi” (İN., 1410, s. 436).

Merhûm (Ar.) ‘Ölmüş kişi.’

“Andan sonra Sultan Murad **merhûm** mağfur u sa’id u şehid tayyebellahu serâhu ve
cea’le’l-cennete mesvâhu, muharrem ayının evvelinde çaharşenbe gün nakl eyledi”
(ANT (Giese), 15. yy., s. 77).

Muķâtele (Ar.) ‘Karşılıklı vuruşma, birbirini öldürme.’

“Kâfir haylî mudâfa’aya ve **muķâteleye** mukâbele itti” (TEF., 15. yy., s. 126).

Murdār ol- (Far.+T.) ‘(Kirli, pis olmak), ölmek.’

“*Topların tüfeklerin ve sâyir âlat-ı kâr-zârların alıkodılar, orduları yerin ki elfeleriyle **murdār olmuşdı**, kanla yudılar*” (İK., 16. yy., s. 247).

Müdemmer kıl- (Ar.+T.) ‘(Mavetmek), yok etmek, öldürmek.’

“*Ve zikr olunduğu gibi, muhkem kal’a ile te’kîd-i düşmeni **müdemmer kılmış idi***” (TEF., 15. yy., s. 142).

Mürd et- (Far.+T.) ‘Öldürmek, gebertmek.’

“*Ali Beğ darbı erüp hürd ederdi*

*Ki her darbile birin **mürd ederdi***” (HT., 1530-1531, s. 360).

Nâ-bedîd ol- (Far.+T.) ‘Belirsiz olmak, akıbeti belli olmamak.’

“*Zîrâ ol cengde **nâ-bedîd olmuşıdi***” (ÂPT., 15. yy., s. 109).

Naql eyle- (Ar.+T.) ‘Ahiret yurduna göndermek.’

“*Andan sonra Sultan Murad merhum mağfur u sa’id u şehid tayyebellahu serâhu ve cea’le’l-cennete mesvâhu, muharrem ayının evvelinde çaharşenbe gün **naql eyledi***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 77).

Naql it- (Ar.+T.) ‘Dünyadan göçmek, ölmek.’

“*çün Süleyman Paşa merhum dünyadan **naql itdi**, dâyireden kâfirler işidüp şâd olup hayli leşker cem’idüp deniz yüzinden gemiler ile azm itdiler kim varalar, gine ol gazilerden ol yirleri alalar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 20).

Nîme nîme it- (Far.+Far.+T.) ‘Parçalamak, öldürmek.’

“*Tutdukların Karamân-oğlu’na karşı **nîme nîme idüp** beden beden aşardı*” (TB., 15. yy., s. 171).

Öl- (T.) ‘Hayatın sona ermesi.’

“*Birisi **öldi** biri oldu sultan*

Ol Ucatun içinde key büyük han” (HN., 1414, s. 258).

Öldür- (T.) ‘Hayatına son vermek, katletmek.’

“*Da’vet-ile gelmeyi **öldüre***

Leşker-i islam galib oldura” (İN., 1410, s. 437).

Pā-māl ol- (Far.+Far.+T.) ‘Ölmek, yok olmak.’

“Ayag altında hep pā-māl olırsar

Ne oğul kız ne kendüler kalırsar” (HT., 1530-1531, s. 186).

Parala- (T.) ‘Parçalamak, öldürmek.’

“Bâyezîd Paşayile Sultan Murad Karaburun’a varup Börklıceyile buluşup hayli ceng itdiler. İki taraıdan hayli adam kırıldı, akıbet Börklıce Mustafa’yı dahi anda paraladılar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 58).

Pāre pāre et- (Far.+Far.+T.) ‘Parçalamak, parça parça etmek.’

“Getürdiler, Kite hisarına karşı pāre pāre etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 33).

Pāre pāre kıl- (Far.+Far.+T.) ‘Parçalamak, parça parça etmek.’

“başı hurde-hâş olup, girü birkaç dilâverler hazır bulunup, tîg-i Samsam’ile kâfir-i hınzırı pāre pāre kıldılar” (OT., 1502-1503, s. 133).

Pāymāl et- (Far.+Far.+T.) ‘Ayaklar altına alıp öldürmek.’

“Yayayı at ayağı altında pāymāl edüp kırdılar” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Pāy-māl-i kūpāl (Far.+Far.+Far.) ‘Demir gürz ile öldürölme.’

“Leşker-i şecâ’at-tıbâ’[u] nuşret-iltimâ’uñ şavlet-i nişâlinden ve heybet-i kıtâlinden küffâr-ı füccâr bî-mecâl olup çâr ü nâ-çâr pāy-māl-i kūpāl olacakların bildirdiler” (TB., 15. yy., s. 268).

Pençe ur- (Far.+T.) ‘(Pençe darbesi vurmak), öldürmek.’

“Nicelere uruban anda pençe” (SN., 1490, s. 58).

Püşte püşte ol- (Far.+Far.+T.) ‘Tepe gibi yığılmak.’

“Küşteler püşte püşte oldu” (NT., 1485-1493, s. 272).

Rihlet it- (Ar.+T.) ‘Göç etmek, göçmek. Ölmek.’

“Sonra Konur Alp ve Akça Koca dâr-ı bekaya rihlet itdiler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 16).

Rîze rîze it- (Far.+Far.+T.) ‘Parçalamak, parça parça etmek.’

“Birisi at deptüp döndürse nîze

İde hasmuñ alayın rîze rîze” (FSM., 15. yy., s. 84).

Rîze rîze ol- (Far.+Far.+T.) ‘Parça parça olmak, ölmek, helak olmak.’

“Lâ-cirem fikr itdiler: Eger bunlaruñla ceng idersek, bu, müte’ayyin ki, gâzîleruñ kılıçları altında **rîze rîze oluruz** ve ehl ü ‘ayâllerümüz esîr olur ve esbâb u mâllarumuz tārāca varur” (FSM., 15. yy., s. 304).

Sağ gönderme- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Kılıç gibi serendâzlar ki cevşen gibi bedenleri başdan ayağa delik delik olsa siper gibi yüzlerin burtarmazlar ve üzerlerine gelen yâğîyî konağına **sağ göndermezlerdi**” (İK., 16. yy., s. 338).

Sağ koma- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Vilâyet-i Şîrvân’un dârü’l-mülki olan şehir’i Şemahî’ya varulup, Kızılbaş nâmına bulunan melâhideden kimseyi **sağ komayup** hemdem-i katl ü kîtâl eylediler” (ST I., 16. yy., s. 120).

Şalb et- (Ar.+T.) ‘İdam etmek, asmak, öldürmek.’

“Düzme’nin önüne düşüb Mihalic’a geçtiklerin ancak lûtf-i Hak ile Mihalic’ta anlara da neler olduğın, andan sonra yine önüne düşüb kaçub Gelibolu’dan denizi geçüb ve biz dahi ardlarına düşüb kovub ve Edrene’den ardlarına adamlar koşub Eski dedikleri kasabada yetişüb tutub ve fermânımla ani boğazından **şalb edince neler oldu idi**” (GSM., 1443-1444, s. 13).

Şayd al- (Ar.+T.) ‘Avlamak, öldürmek.’

“Bir def’a çün ol bed-gumân semend-i fikrle meyân-ı meydân-ı mekrde cevelân kılub kemend-i keydle düşmeni bende düşürüb **şaydın aldı**” (İK., 16. yy., s. 346).

Sengsâr et- (Far.+Far.+T.) ‘Taşlayarak öldürmek.’

“Teftiş etdiler bir kişi buldular zinâ etmişdür, bulup anı **sengsâr etdiler**” (OT., 1502-1503, s. 161).

Ser al- (Far.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Alurdu dâyimâ düşmandan ol ser*” (SN., 1490, s. 33).

Sınıkdur- (T.) ‘Öldürmek.’

“*Sınıkdurmuşdı kâfir leşkerini*

Diri kurtarmayup yüzden birini” (HT., 1530-1531, s. 98).

Söyündür- (T.) ‘Söndürmek, öldürmek.’

“*Ve ba’zı kenâr yerlerde çayır kolayına konan halkı gözine kestirenler kılıç koyup çadırlar söyündürmeğe başladılar*” (ST I., 16. yy., s. 19).

Süñülere dik- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“*Bir kısmının bakışları tenlerinden cüdâ düşüp simâr-ı eşcâr-ı rimâh oldılar, ya’nî süñülere dikildiler*” (TEF., 15. yy., s. 117).

Şehâdet (Ar.) ‘Şehit olma, şehitlik.’

“*Çün şehâdet buldı Gazî-yi şehîd*

Yirine oturdı Sultân Bâyezîd” (İN., 1410, s. 446).

Şehâdet menzelesi (Ar.+T.) ‘Şehitlik mertebesi.’

“*Dest-i bî-amânında çok kimesneler şehâdet menzelesine erişdi*” (NT., 1485-1493, s. 286).

Şehîd (Ar.) ‘Din veya yüce bir ülkü uğrunda canını veren kimse; savaşta ölen.’

“*Bir gün ol sultan Alâüddîn said*

Sordı n’olur hâl-i gâzi vü şehîd” (İN., 1410, s. 432).

Şerbet-i şahâdet iç- (Ar.+Ar.+T.) ‘(Şehitlik şerbetini içmek), ölmek.’

“*bir kiliseye girüp cümlesi ceng iderek şerbet-i şahâdet içüp dâr-ı na’îme gitdiklerin feryatcılar gelüp haber virdiler*” (ST I., 16. yy., s. 409).

Şerbet-i şehâdeti nüş et- (Ar.+Ar.+Far.+T.) ‘(Şehitlik şerbetini içmek), ölmek.’

“*ve bir kerre dahi gülbâng çekilüp ‘asâkir-i İslâm düşman üzerine yürüyüb bir ceng durdı kim, ol gün güneş kanın buharından kıp-kırmızı doğdu ve çok kimesneler*

âhiret murâdına erüb şerbet-i şehâdeti nûş edüb ve nicesi dünyevi murâdına vâsıl olub başlar kesüb kanlar saçtılar” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Şuhedâ‘ mertebesi (Ar.+T.) ‘Şehitlik makamı.’

“Kâfir gelüp hücum edüp, âkibet Mezid Beğ sınıp, sonra Mezid Beg merhum anda şehid olup, şühedâ‘ mertebesin bulup tovcalardan dahi hayli adam helâk olup, ol akın rast gelmeyüp leşkerimize şikest vâkı’ oldu” (OT., 1502-1503, s. 58).

Tebâh eyle- (Far.+T.) ‘(Harap etmek, ahvetmek), öldürmek.’

*“Bir ânuñ içinde Ak-koyunlu sipâhîlerinden haylî âdem **tebâh eylediler**”* (TB., 15. yy., s. 310).

Telef ol- (Ar.+T.) ‘Ölmek, yok olmak.’

*“Hem Tatar hem Türk **oluban telef***

Kılıcına oldılar anun alef” (İN., 1410, s. 440).

Terk-i cân kıl- (Ar.+Far.+T.) ‘Ölmeyi göze almak, ölmekten korkmamak.’

“Ne fazîletdür gâza bilür-idi

*Hak yolında **terk-i cân kılur-ıdı**”* (İN., 1410, s. 436).

Teşhîşden kal- (Ar.+T.) ‘Tanıyamamak, tespit, teşhis edememek.’

*“Guzzât-ı İslam bu hali müşahede edince herkes eline balta ve topuz ve külünk alub küffâr-ı hakisara âşıkâne ve dilirâne topuzlar urdular, ve şöyle oldu kim, bir zaman oğul atayı ve ata oğulu **teşhîşden kaldı**”* (GSM., 1443-1444, s. 62).

Tığ-ı yasaya mulhâk ol- (Far.+T.+Ar.+T.) ‘(Kılıçla öldürölmek), yok olmak, ölmek.’

*“Menzil oldu ki, üç bin ve dört bin ve yidi bin kâfir **tığ-ı yasaya mulhâk oldu**”* (TEF., 15. yy., s. 141).

Toğra- (T.) ‘Öldürmek, parçalamak.’

*“Kime uğrar ise **toğrardı** şol dem*

Ecelsüz ana uğramazdı adem” (HN., 1414, s. 270).

Top gibi ğaltān et- (T.+Far.+T.) ‘(Düşman kellesini top gibi yuvarlamak), öldürmek.’

“Erenler at arkasına gelip çavuşlar çağrışıp eyitdiler: ‘Bugün ol gündür ki, kâfirin bağırını hûn ve kanını Ceyhun edip bağarsakların perrân ve başlarını **top gibi ğaltān edevüz**’” (NT., 1485-1493, s. 121).

Toprağa düşür- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“siz andan müşâhede etmediniz mi kim, bir avuc asker ile bir beg size neler etti, alaylarınızı birbirine katub otuz binden mütecâviz askerünüzü **toprağa düşürdü**” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Toprağa sal- (T.+T.) ‘Öldürmek.’

“Dağhı cıdasın eline aldı, mukâbiline gelen kâfir tulpına depdi, seçülüp ileri gelen afârîden üçünü **toprağa saldı**” (TEF., 15. yy., s. 82).

Uç- (T.) ‘Ölmek.’

“Key at seğrirdi sıçrardı uçardı
Kem at sürçüp düşüp der-hal **uçardı**” (HN., 1414, s. 269).

Vefât et- (Ar.+T.) ‘Ölmek.’

“Cengiz Han kim, Belh şehrini harab etdükde, Hurozım Şah’ı memleketden çıkarup, ol hinde Cengiz Han **vefât edüp**, fî ‘n-nâri fis-sakar oğlu Hülagü Han ve bir oğlu Ögetey Han, ikisi dahi yürüyüp” (OT., 1502-1503, s. 4).

Yarak üşür- (T.+T.) ‘(Kılıç, ok vs. ile can almak), silahla saldırmak.’

“Üzerine **yarak üşürdiler**, helâk iddiler” (AOK., 15. yy., s. 133).

Yere kan dök- (T.+T.+T.) ‘Kan akıtmak, öldürmek.’

“İki üç bin kâfirün **kanın yere dökdüler**” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Yık- (T.) ‘(Alt etmek), öldürmek.’

“Muhammed bigi elde zülfikârı
Tutup **yıkardı** ol yüz yüz süvarı” (HN., 1414, s. 269).

2.30. Psikolojik Harekât/ Durum:

Acısını al- (T.+T.) ‘İntikam almak.’

“Vezir Rum Mehmed’ün evvel şeytaniyeti buyıdı kim Mahmud Paşa gibi tedbir ehli veziri padişahun kapusından red etdüirdi kim Müslümanlara ya’ni eza ve intikam ede, İstanbul’un **acısını ala**” (ÂPT., 15. yy., s. 243).

Ağırt- (T.) ‘Sıkıntı vermek, zor durumda bırakmak.’

“Andan etrâf-ı ‘âleme nâmeler perakende idüb kâfirler İzvornik **ağırtmakda** iken Sultân Mehmed, Mahmud Paşa’yı İzvornik yardımına göndürüb kendü ardınca gitmek sadedinde iken bir gice kâfirlere Hak-Sübhanehu ve Te âlâ-belâ virüb ehl-i İslam geldi” (LT., 1553, s. 187).

Alak bulak et- (T.+T.+T.) ‘Karıştırmak, alt üst etmek.’

“**Alak bulak eder** düşmen içini

Çi âb-ı kine çi pulâd-ı Çin’i” (HT., 1530-1531, s. 362).

Alan ve talan et- (T.+Moğ.+T.) ‘Yağmalamak.’

“Gelerek ol melâ’in ve bî-din Rahova’yı ve Lofca’yı **alan ve talan edüb** yürüdü küffâr-i hakisarın Nikebolu’ya gelüb münhezim oldukları mahaldir Ammâ kaçan kim Nikebolu’ya yakın geldiler” (GSM., 1443-1444, s. 45).

Alan u talan it- (T.+Moğ.+T.) ‘Yağmalamak.’

“nâgehânî gaflet ile Beği basup olanca hazînesin katarıyle **alan u talan** idüp bozup kendüzi yaralu iki hitmedkâr ile Sıkloş kal’asına düşüp halâs olduğu haber şâyî oldu” (ST I., 16. yy., s. 23).

Añırt- (T.) ‘Sıkıntı vermek, zor durumda bırakmak.’

“Ve ba’zı hisârlar **añırdub** tururken Sultân Mehmed kendü hücum idüb üzerine varub kâfir Sultan Mehmed geldügin işidicek karâr idemeyüb kaçdı” (LT., 1553, s. 186).

Ārām virme- (Far.+T.) ‘Huzursuz etmek, sıkıntı vermek.’

“*Ve ’l-hâsıl üç gün mütevâliyen mütetâliyen eyyâm [ü] leyâl-ile mücâhidân-ı Behrâm-intikâm yatmayup uyumayup ol ceng ü iltihâmda samsâm-ı intikâma niyâmında **ārām virmediler***” (TB., 15. yy., s. 243).

Barmağın çıkartmaz ol- (T.+T.+T.) ‘Abluka altına alıp aman vermemek.’

“*Ve illâ hisardan bir kâfire **barmağın çıkartmaz oldular***” (ÂPT., 15. yy., s. 34).

Bedbâhtlık (Far.+Far.) ‘Kötülük.’

“*Kâfirler hayli **bedbâhtlıklar** etdiler*” (ÂPT., 15. yy., s. 77).

Belâ’ (Ar.) ‘Musibet, içinden çıkılması güç, sakıncalı durum.’

“*Ya ’ni **belâ’dan** kurtılalum sandılar, dahi ziyâde **belâ’ya** ugradılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 53).

Belâ’ya uğra- (Ar.+T.) ‘İçinden çıkılması zor bir durum içine düşmek.’

“*Belâya uğradı kâfir anâdan*” (ÂPT., 15. yy., s. 34).

Beter eyle- (T.+T.) ‘Perişan etmek, çok kötü bir duruma sokmak.’

“*Anı dahi Haleb’den **beter eyledi***” (ÂPT., 15. yy., s. 104).

Bî-ārām et- (Far.+T.) ‘Huzursuz, tedirgin etmek.’

“*Cenk içinde hasmı **bî-ārām eder***” (DE., 1465, s. 28).

Bî-mecāl āşufte-ḥāl eyle- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Perişan etmek, üstün gelmek.’

“*Çün ḥarb ü ḍarb ü cidâl ü kītâl küffârı **Bî-mecāl āşufte-ḥāl eyledi** neye ugradukların bil[me]diler*” (TB., 15. yy., s. 388).

Boz- (T.) ‘Yıkma, perişan etmek.’

“*‘ve eğer Müsülman olmazise evvel anun vilâyetini uralum, bozalum’ dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 35).

Bunalt- (T.) ‘Yoğun saldırıyla bunaltmasına yol açmak.’

“*El-hâsılı, İsatanbul’un hisarını **bunaltmışlaridi***” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

Buñ demi (Far.+Far.) ‘Sıkıntılı, zor zamanlar.’

“*Samagar ve Tula ve Barambay ve Cagazan ve Suga ve Teberrük ve Kazan ve Tosbağa cümle yüz döndürüp, buñ deminde kaçmak dahi erlikdendir*’deyip, baş kurtar mağa cehd etdiler” (NT., 1485-1493, s. 98).

Burnunu kır- (T.+T.) ‘Sınır bölgelerine saldırı düzenlemek.’

“*Ben Türkün burnunu kırdım, ba’d’el-yevm anlar bana karşı durub benimle ceng eylemek muhâldir, hemân olısı budur ki, bu etrâflarda olan papaslara nâmeler gönderelim kim, gelüb mekûlât yetiştirüb ve bize yardım eylesinler dedikde*” (GSM., 1443-1444, s. 16).

Cebr (Ar.) ‘Zor, güç.’

“*Andan tekvurile hazır olan kâfirler eyitdiler: Ya nice idelim, aciz kaldık, eğer buları üzerümüzden gidermezsek de az kaldı kim helak olavuz, yahud cebrile kal’ayı alup avratlarımız oğlanlarımızla esir iderler*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 108).

Cebren ve қahren (Ar.+Ar.) ‘Zorla, zor kullanarak.’

“*Cebren ve қahren gaziler hisara koyulup kafirlerin kırıp avretlerin oğlanların kızların, esbabların yagma kıldılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 78).

Cebrî (Ar.) ‘Zorla, güç kullanarak.’

“*Hücum edüp heman bâ-avn-i bârî*

Şehinşâh aldı cebrî ol hisarı” (HT., 1530-1531, s. 226).

Çalkalan- (T.) ‘Karışmak, kargaşa çıkmak.’

“*Adû çalkandüğün görüp, hemân ‘Furşat u nuşret bizümdür’diyü*” (TB., 15. yy., s. 358).

Çalup çarpmağa ko- (T.+T.+T.) ‘Yağmalamak, talan etmek.’

“*Vilâyet-i Dimetoka’yı ve gayrı vilâyetleri çalup çarpmağa kodular*” (ÂPT., 15. yy., s. 70).

Dartağan ol- (Far.+T.) ‘Darmadağın olmak.’

“*Toplar đarbından niçe serler dartağan oldu*” (FSM., 15. yy., s. 208).

Eline gönder al- (T.+Rum.+T.) ‘Hücum etmek için hazır olmak.’

“*Alup gönder eline şâh-ı gâzî*” (SN., 1490, s. 108).

Ezâ et- (Ar.+T.) ‘Eziyet etmek.’

“*Vezir Rum Mehmed’ün evvel şeytaniyeti buyıdı kim Mahmud Paşa gibi tedbir ehli veziri padişahun kapusından red etdüirdi kim Müslümanlara ya ’ni ezâ ve intikam ede, İstanbul’un acısını ala*” (ÂPT., 15. yy., s. 243).

Fettânlık (Ar.) ‘Kışkırtıcılık, fitnecilik.’

“*Bilür vılkoğlu ’nun fettânlığını*

Bozup akınları şeytanlığını” (HT., 1530-1531, s. 172).

Ġam-gîn (Ar.+Far.) ‘Kederli olmak.’

“*Key er şadan idi cenk itmek için*

Kem er ġam-gîn idi tiz gitmek için” (HN., 1414, s. 268).

Ġâret it- (Ar.+T.) ‘Düşmân toprağına yağma için yapılan saldırı düzenlemek.’

“*Yuvan illerin ġâret idüp Akça Hisâr üzerine düşüp alımayup geri gelüp Edirne ’de karâr itdi, hicretün sekiz yüz elli dördünde*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 119).

Ġâret ü hasâret it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Düşmanı zayıflatmak için saldırı yapmak.’

“*Kara-hişâruñ etrâfin eknâfin ġâret ü hasâret idüp, hişâr muhâşara eylemiş*” (TB., 15. yy., s. 131).

Ġâret-kunân (Ar.+Far.) ‘Yağma yapan.’

“*Bundan ma’ada padişah-ı cihan, Rum-ili’ne geçüp küffar-ı haksarun vilayetlerini ġâret-kunan iken, vakt-i fursatdur diyü leşker çeküp Antakiyye’yi muhasara kıldı*” (KA., 1592-1598, s. 129).

Ġaşb et- (Ar.+T.) ‘El koymak, zorla almak.’

“*İstanbul’da olan gemileri ġaşb edip Kalıyabolı Boğazı’ndan denizi geçip, Kılıç Arslan memleketine dâhil olup üç kez Türkmanlarile kıtâl-i azîm edip otuz üç günde bunları sürerek Konya’ya yakın yerdi*” (NT., 1485-1493, s. 15).

Ġazā-yı yağma (Ar.+T.) ‘Hak yolunda yapılan mal gaspı.’

“*Sultân Muhammed ‘Hakk yolına fî sebîl-i Allah ġazā-yı yağma’ buyurdu*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 120-121).

Gūm iyle- (Far.+T.) ‘Kayıp, zayi etmek, boşa çıkartmak.’

“*Oradan kâfir işin iyledi gūm*” (SN., 1490, s. 79).

Güç iyle- (T.+T.) ‘Diş geçirmek, üstünlük sağlamaya çalışmak.’

“*Kimesne kimseye güç iylemez hiç*” (SN., 1490, s. 100).

Ḥakāret it- (Ar.+T.) ‘Horlamak, kötü davranmak.’

“*Tutup halkın anuñ ḥakāret itdi*” (SN., 1490, s. 81).

Ḥāk-yek it- (Far.+Far.+T.) ‘Yerle bir etmek.’

“*Köylerini ve evlerini oda urup ḥāk-yek idüp, harâb edüp bahş bahş etdiler*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Ḥarāb et- (Ar.+T.) ‘Perişan etmek, yok etmek.’

“*Şol tarihte kim, hicretün sene 622, Cengiz Han kim Hitay vilayetinden huruc edüp, yirmi kez yüz bin erile gelüp Belh vilayetini ve şehrini, Horasan ve Irak ol vilayetleri ḥarāb etmiş idi. Ol zamanda Mahan şehrinde pâdişâh Süleyman Şah’ıdı*” (OT., 1502-1503, s. 4).

Ḥarābe vir- (Ar.+T.) ‘Perişan etmek, yok etmek.’

“*Yedi yüz altmış altısında Murâd Han Gâzî Bursa’da oturmuş-iken haber geldi; kim, Serf ağır leşker cem’idüp memleketleri ḥarābe viridi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 92).

Ḥarāb kıl- (Ar.+T.) ‘Perişan etmek, yok etmek.’

“*Akıbet yagma kıldı, cebr ile aldı, ḥarāb kıldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 41).

Ḥarāb u yebāb it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Perişan etmek, yok etmek.’

“*Rûm-ili’nden dahı ittifâk Eflak Voyvodası Dırakula voyvoda dahı ḥurûc idüp Silisire cevânibin ḥarāb u yebāb itdi diyü ulak geldi*” (TB., 15. yy., s. 195).

Hāsāret ol- (Ar.+T.) ‘Zarar, ziyan olmak.’

“*toplar, tüfekler atılıp, bu heybetle bizüm leşker tâkat getürmeyüp şikest vâkı’olup, bizden bunca begler **hāsāret olup**, vezir Halil Paşa karındaşı Mahmud Çelebi derler ol dutulup esir olup Sultan Murad Han’a haber olup*” (OT., 1502-1503, s. 59).

Heybet göster- (Ar.+T.) ‘Korkutmak.’

“*Meydân-ı neberdde merd-i heybet gösterdi, meydân-ı cengde firenge bir **heybet gösterdi** ki ol şir-i dilirün yatağı üzerine varduklarına nedâmet etdiler; varmış bulundılar, iş başarımadan, hisâra el karımadan göçüb gitmeğe gayret etdiler*” (İK., 16. yy., s. 246).

Hizebr- intiķām (Far.+Ar.) ‘Yiğitçe alınan intikam.’

“*ve nerre-şiran-ı **hizebr-intiķām**, içindeki hanazir kellesini şir-şemşir ile tagıtdılar*” (KA., 1592-1598, s. 14).

Hüm iyle- (Far.+T.) ‘Zorbalık yapmak, korkutmak.’

“*Gelüp leşker buradan **iyledi Hüm***” (SN., 1490, s. 79).

İztırāb ol- (Ar.+T.) ‘Eziyete dönüşmek, sıkıntılı olmak.’

“*Ol gece leşker arasında be-gāyet **ıztırāb oldu***” (ÂPT., 15. yy., s. 87).

İdlāl eyle- (Ar.+T.) ‘İslam dininden, hak yolundan saptırmak, azdırmak.’

“*Lâz kim anları **idlāl eyledi***” (DE., 1465, s. 26).

İğvā ver- (Ar.+T.) ‘Azdırmak, kıskırtmak.’

“*Ammâ Pâdişâh -i ‘âlem-penâh hazretleri Edrene şehrinde oğlu Şâhzâde ile zevk sohbet ederken bir gün bu tekvur mel’ûnun tekrâr Karaman-oğlu’na **ığvā verüb** ve Karaman-oğlu baş kaldırdığın haber aldı*” (GSM., 1443-1444, s. 36).

İhtilāl sal- (Ar.+T.) ‘Kargaşa çıkarmak.’

“*Anun şakâveti ehl-i sa’âdet hâline dahı **ihtilāl saldı***” (TEF., 15. yy., s. 146).

İncin- (T.) ‘Zahmet çekmek.’

“*Bu Rum’un dağlarından ve derelerinden **incindiler***” (ÂPT., 15. yy., s. 6).

İncit- (T.) ‘İncinmesine yol açmak.’

“*Hisârı aldılar; ammâ, kâfirlerin **incitmediler**; belki, kâfirlerine in’âmlar itdiler*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

İntikâm al- (Ar.+T.) ‘Öç almak.’

“*Babayileri kıranlardan Kudret desturuyla **intikâm alup**, Babayileri kıranları hep kılıçdan geçürdi, kim varısa kırdı*” (OT., 1502-1503, s. 12).

İntikâm it- (Ar.+T.) ‘Kin gütmek.’

“*Hâk Ta’âlâ’nun ve Rasûlinün düşmanlarına **intikâm itdiler***” (FSM., 15. yy., s. 180).

İrtikâb et- (Ar.+T.) ‘Zorunda kalmak, mecbur olmak.’

“*Beni gazadan men’edip Müslümanlar üzerine kılıç salmağa **irtikâb etdirir***” (NT., 1485-1493, s. 92).

İşkence (Far.) ‘Eziyet, azap.’

“*Virür can görmeden **ışkencesini***” (SN., 1490, s. 81).

İtneş- (T.) ‘İtişmek, tepişmek, uğraşmak.’

“*Ulular ile **itneşme** birâder*

Helâk olmaya mikdârın bilen er” (HT., 1530-1531, s. 287).

Kan dol- (T.+T.) ‘Sinirlenmek, savaş isteği duymak.’

“*Hünkâr işidip bunların hîlesin ve Laz’ın isyânın bilip gâyet incinip eyitdi: ‘Zehî mel’un’deyü ta’accüb edip gazabdan **kan dolup** Yemeni akîka döndü*” (NT., 1485-1493, s. 102).

Karcaş- (T.) ‘Birbirine girmek, karmakarışık olmak.’

“*evini basup sarayında Hadım Şehabeddin Paşa bir ugrı kapudan kaçup Sultan Mehmed katına varup halâs olup, yeniçeri **karcaşup** âlem karış murış olup gördüler kim hâl böyle oldu*” (OT., 1502-1503, s. 64).

Karışmarış ol- (T.+T.) ‘Düzenin bozulması, karışıklık çıkması.’

“*Andan sonra Sultan Mehmed’in oğulları her taraftan baş kaldırub alem **karışmarış oldu***” (LT., 1553, s. 174).

Karış murış ol- (T.+T.) ‘Düzenin bozulması, karışıklık çıkması.’

“İzmiroğlu ve Menteşeoğlu her tarafun beğleri depindiler. Âlem **karış murış oldu**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 110).

Kek- (T.) ‘(Gagalamak), başından geçen sıkıntı ve zahmetlerle pişmek, pekleşmek.’

“Çeri **kekince**, dirilüb gelince Bursa’da saray-i hurrem-fezâyâ girüb ârâm etdi” (İK., 16. yy., s.181).

Kervân bas- (Far.+T.) ‘Kervanların yolunu kesip yağma yapmak.’

“ve girü Edrene’ye geldükde Kavala ve Yenişehir tarafında deryâ yüzünden gemiyle harâmi belürmiş idi. Hem denizden hem kurudan çıkup yollar basup başlar keserlerdi, **kervânlar basarlardı**” (OT., 1502-1503, s. 175).

Kış zahmeti (T.+Ar.) ‘Kış ayından kaynaklanan zorluklar.’

“ol Kara Boğdan-ı mel’un Tokad içinden toplar kurdurup atılup iki taraftan azîm cenk olup, âhir zafer bulmayup **kış zahmetinden** leşkerimiz mukavemet edemeyüp gelüp gitdiler” (OT., 1502-1503, s. 111).

Kolay olma- (T.+T.) ‘Zora girmek, zorlamak.’

“Müşkil oldu iş bu kez **olmaz kolay**” (DE., 1465, s. 34).

Korhu bırağ- (T.+T.) ‘Korkutmak, tedirgin etmek.’

“Fireng’ün içine velvele düşüp bu hirâsanile hisarı zebun edüp almışiken kudret-i Hak bunların gönlüne **korhu bırağup** can bazarıdır, evvel can andan cihan deyüp, hisar kayısı kalmayup topların, tüfeklerin, yarakların koyup kaçdılar” (OT., 1502-1503, s. 185).

Mazarrat (Ar.) ‘Zarar, ziyan.’

“Karasi iline iledün kim bunlardan âhir bir **mazarrat** erişmeye” (ÂPT., 15. yy., s. 67).

Me’yûs ol- (Ar.+T.) ‘Umutsuz, karamsar olmak.’

“nice edeceklerin bilmediler, gördiler kim buna çâre yoktur, bu gürûha ne top ve ne tüfenk çâre eder, küffâr-ı hâkisâr **me’yûs olub** ak bayrak diküb amân el-amân deyü çıgrıştılar ve cümle ceng âlâtını ellerinden biragub arabalardan taşra çıktılar” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Mezmûm u mel'ûm eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Kötü, yerilmiş bir hâle sokmak.’

“A'yân-ı devlete ve erkân-ı memlekete gelmesi ma'lûm u muhakkak olup müte'ayyin ü müteyakkın olıcak guzât-ı Rûm'a hücûmi 'âlem içinde anı **mezmûm u mel'ûm eyledi**” (TB., 15. yy., s. 104).

Muzâyaka vir- (Ar.+T.) ‘Sıkıntı vermek, zor duruma düşürmek.’

“Pes Timür'ün cemî'-i 'askeri kapu halkıyla Rûm-ili leşkerinün üstine hamle idüp, gâyetde **muzâyaka virdiler**” (TB., 15. yy., s. 118).

Müddet muzâyaka vü zahmet çek- (Ar.+Ar.+Ar.+T.) ‘Sıkıntı içinde olmak, zorlanmak.’

“Esbâb-ı ma'âşda ve meşâlih-i inti'âşda leşkeri bir niçe **müddet muzâyaka vü zahmet çekicek** mukâbeleyle mukâteleye kudretleri kuvvetleri kalmaz, leşkeri za'îf olur” (TB., 15. yy., s. 111).

Müntakim (Ar.) ‘İntikam almak, suçluya cezasını vermek.’

“Gâyet cebbâr ve cefâ-kâr, hûnî ve siyeh-dîn ve siyeh-rû, **müntakim** ve müfsid” (FSM., 15. yy., s. 280).

Müşkil ol- (Ar.+T.) ‘Zora girmek.’

“**Müşkil oldu** iş bu kez olmaz kolay” (DE., 1465, s. 34).

Müyesser olma- (Ar.+T.) ‘Kısmet olmamak.’

“Ve bu esnâda evâhir-i sene 973 zilhiccesinde Malta kal'ası cenginde olan asker-i İslâma feth **müyesser olmayup**, ekâvil ü rivâyât u hikâyât muhtelif, mevsim mürûr eyleyüp zamân az kalmâğla, toplar çekdirilüp” (ST I., 16. yy., s. 10).

Nâr ile nîrân et- (Far+Far.+T.) ‘Yakıp yıkmak, cehenneme çevirmek.’

“Cemî'-i makarr-ı iyâletin ve eṭrâf-ı vilâyetin **Nâr ile nîrân idüp**, dûzahla yeksân eyleyüp vîrân eyledi” (TB., 15. yy., s. 217).

Nazlan- (T.) ‘Kolayca gönlü olmamak, ısrar beklemek.’

“ve evvelki Ahdini bozup **nazlanmağa** başladı” (ÂPT., 15. yy., s. 238).

Nehb ü ğāret it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yağmalamak.’

“*Bakıyye-i evlâd-ı Karaman Kasım Beg ve Ayvaz Beg dimekle meşhur olan Ulaş oğlu Hasan Beg lâ-yenkâtı havali-i Yunan’da fesad ü şenaat ve aceze vü mesakin zümresinün ma-meleklerini **nehb ü ğāret itdükleri** maruz-ı Bab-ı Ali kılındukda Karaman Beglerbegisi mezbur Muhammed Paşa bu fitnelerin define memur kılındı*” (KA., 1592-1598, s. 163).

Nehb ü yağma it- (Ar.+T.+T.) ‘Yağmalamak.’

“*Asker-i cerrâr tarfetü’l-ayn içinde yitişüp şemşîr-i âbdâr ile atnâb-ı serâ perdelerini habl-i meveddet-i le’imân gibi pâre pâre idüp, Ordu yurdını cümle **nehb ü yağma ittiler***” (TEF., 15. yy., s. 166).

Oda ur- (T.+T.) ‘Yakmak, yıkmak.’

“*Ol limanda hayli gemi var idi, varup ol gemileri **oda urdılar**, yakdılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 18).

Penhâni güm et- (Far.+Far.+T.) ‘Gizlice saldırmak.’

“*Atını, esirini vermeyeni ardınca alup **penhâni güm etdiler***” (OT., 1502-1503, s. 161).

Perîşân eyle- (Far.+T.) ‘Dağıtmak, düzensiz hâle getirmek, karmaşık hâle getirmek.’

“*Odun serpindisi askeri **perîşân eyledi***” (ST I., 16. yy., s. 31).

Perîşân u pejmân ol- (Far.+Far.+T.) ‘Dağınık, düzensiz, pişman olmak.’

“*Dırakula voyvoda ‘inân-ı ‘azîmeti kendüye müteveccih olduğın bilüp **perîşân u pejmân oldu***” (TB., 15. yy., s. 196).

Râhat etme- (Ar.+T.) ‘Huzursuz, rahatsız etmek.’

“*Gündüz hisara girürdi, gece sabaha olunca etrafun kâfirlerini **râhat etmezidi***” (ÂPT., 15. yy., s. 73).

Râhatlık verme- (Ar.+T.) ‘Huzursuz, rahatsız etmek.’

“*Bir nice yıl hisara **râhatlık vermediler***” (ÂPT., 15. yy., s. 34).

Rence-i işkenceye çek- (Far.+Far.+T.) ‘Eziyet etmek.’

“Fe ’stehaffe kavmehû fe-eta ’ûh” tarîkinden, direm-beste-girih talebinde dest-i zulmî küşâde kıldılar, ve niçe pençe-i eyâdî erbâb-ı eyâdîyi **rence-i işkenceye çeküp** emvâl ü ehl ü iyâl-i müslimîne zulm elin uzattılar, ve ‘âkıbetü’z-zulmi vahîmün’sırrından gâfil oldılar” (TEF., 15. yy., s. 156).

Renc ü ta’ab çek- (Far.+Ar.+T.) ‘Eziyet, sıkıntı vermek.’

“İznik’i dahı **çeküp renc ü ta’ab**

Aldı çün fethini eyledi taleb” (İN., 1410, s. 435).

Şabr ettür- (Ar.+T.) ‘Acele ettirmemek, beklemesini sağlamak.’

“Temür dahi elçisine **şabr etdürdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 103).

Sarplanmağa başla- (T.+T.) ‘Zorlu olmak, yorucu olmak.’

“Ey vezirler! Hiç görür misiz ki, bizim işimiz gitdikçe **sarplanmağa başladı**” (NT., 1485-1493, s. 200).

Sâz u selb (Far.+Ar.) ‘Zorla alma.’

“Karâra mecâl kalmayup ale’l-fevr cebehâne ve sâ’ir esbâb u alât-ı sefer hâzır u müheyyâ itmekde dakîka fevt itmeyüp **sâz u selb** darb u harb tedârükünde ikdâm u ihtimâmlar olundu” (ST I., 16. yy., s. 315).

Şenlik koma- (T.+T.) ‘Huzur bırakmamak, rahatsız etmek.’

“ve cemî’i vilâyetde gâzilerün eli erdüği yerde **şenlik komadılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 269).

Şikence kıl- (Far.+T.) ‘Zorbalık yapmak.’

“Tutup halkına **kılmışdı şikence**” (SN., 1490, s. 58).

Ta’ab (Ar.) ‘Yorgunluk, sıkıntı.’

“Paşalar eyitdi: ”Ey Han! Ne lazım ki, leşkelerimize **ta’ab** çektirevüz” (NT., 1485-1493, s. 145).

Ta‘cîz eyle- (Ar.+T.) ‘Rahatsızlık vermek, rahatsız etmek.’

“içeriye zâd ü zevâde virdülemeyüp, muhkem **ta‘cîz eyleyüp** kal’a içinde mevcûd bulunan merdân kal’aya <<Elbette başın virün>> diyü azîm ceng ü Âsûb üzre oldukları haberler gelüp ve yakın yerde birkaç hânelü bir karye olup” (ST I., 16. yy., s. 275).

Talan it- (T.+T.) ‘Zor kullanarak bir malı alıp kaçmak, canlıları tutsak olarak almak ve malı ele geçirmek.’

“ve bu tarafda Arab leşkeri girü hücûm idüp geldi, Lârende’yi yıkdı ve bir niçe yiri dahi **talan idüp** döndi gitdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 128).

Tahrîk et- (Ar.+T.) ‘Düşman olarak gördüğü kişilerin saldırması için türlü işler yapmak.’

“Ekser **tahrîk eden** Tahraten’ün ve Germiyanoglu’nundur” (ÂPT., 15. yy., s. 101).

Tahrîş ü tahrîz (Ar.+Ar.) ‘Kışkırtma.’

“Ol sivâ-tıbâ’ları muktezâsınca tedbîrât-ı şâyib ve efkâr-ı münâsib idüp, cemî’-i milel-i ‘Îsâ’yı ve ahhâb-ı Mesîhâ’yı izlâl ü igvâ idüp, biri birini ceng ü cidâle **Tahrîş ü tahrîz** eylediler” (TB., 15. yy., s. 227).

Tahrîz et- (Ar.+T.) ‘Kışkırtmak.’

“Merhum gâyet gayret edip, hattâ ok dahi dokundu, lâkin sa’y-i belîğ edip, her gün bir haber çıkarıp, ‘işde Sultan Mehmed, Mûsâ Çelebi’yi öldürüp geliyorur’deyip, halkı cenge **tahrîz edip** kal’ayı hıfz etdi” (NT., 1485-1493, s. 223).

Tārâc it- (Far.+T.) ‘Harap etmek, Perişan etmek.’

“Her yanadın yürüyüben bir çeri

Rûz u şeb **tārâc itdi** kâferi” (İN., 1410, s. 434).

Tarâş talan et- (Ar.+Moğ.+T.) ‘Yağmalamak.’

“Zîrâ, ekseriyâ mal-ı hazîne arabada idi. Gaziler dahi kâfirleri münhezim olduğunu görüp, tahkik bildükden sonra anlar dahi dönüp araba yağmasına gelüp **tarâş, talan etdiler**” (OT., 1502-1503, s. 153).

Tārumār it- (Far.+T.) ‘Dağıtmak, perişan etmek.’

“*Amma Sultan Murad dahi şöyle muhkem durdı kim ne kadar ki cehd itdiler, kâfir çerisi Sultan Murad’ı yirinden depredimediler. Andan sonra İslâm çerisi gördi kim kâfirler gömgök demüre gark olmuşlar, ehl-i İslâm’ı **tārumār itdiler***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 76).

Tārumār kıl- (Far.+T.) ‘Dağıtmak, perişan etmek.’

“*Vardı Osman cümle **kıldı tārumār***” (DE., 1465, s. 20).

Te’dib et- (Ar.+T.) ‘Terbiye etmek, uslandırmak.’

“*ve hem azebler edepsizlik ederse **te’dib edesin***” (NT., 1485-1493, s. 301).

Teşviş çek- (Ar.+T.) ‘Karıştırmak, bulandırmak.’

“*Hele ben hiç **teşviş çekmezem***” (NT., 1485-1493, s. 118).

Tırāşla- (Far.) ‘Yağmalamak.’

“*Bu yana hisar halkı gördiler kim, Karaman-oğlu böyle olub leşkeleri sındı hisardan çıkub ordu yerinde kalanlar **tırāşlayıb** toyum aldılar*” (LT., 1553, s. 177).

Tütün et- (T.+T.) ‘Yakıp duman etmek.’

“*Ol dört kardaşın başın kesip, öl dört yüz kişiyi bend edip, cümlesin bir zindana koyup zindanın kapısından **tütün edip**, cümlesi tütünden kırıldılar*” (NT., 1485-1493, s. 251).

Tütün eyle- (T.+T.) ‘Yakıp duman etmek.’

“*Bâyezîd Pâşâ dahı eţrâfından oda urup yakup **tütün eyledi***” (TB., 15. yy., s. 133).

Ulu belā’ (T.+Ar.) ‘Büyük sıkıntı.’

“*Getürelüm aña **ulu belā’yı***” (SN., 1490, s. 82).

‘Unveten (Ar.) ‘Zorla, cebrile.’

“*Vezîr-i müşîr, zîver-i tâc ü serîr; pâk-’akîdet, hâlid-sîret merhûm mağfûr ‘Ali Pâşâ’yı sâbıkâ gönderdiler ki **tarîk-i emân-ıla** isteye, virürlerse müste’men olalar, ve illâ kahren, **‘unveten** alınursa Moton müstahfızlarına olan anlara dahı ola*” (TB., 15. yy., s. 389).

Usan ol- (T.+T.) ‘Tembel, üşengeç, gafil olmak.’

“Yarağı neyse görün ol hisarun

Usan olman ale’t-ta’cîl varun” (HT., 1530-1531, s. 232).

Ürküt- (T.) ‘Korku salmak, tedirgin etmek.’

“Nice kerre ilin **ürkütmüşidi**” (ÂPT., 15. yy., s. 292).

Üşendür- (T.) ‘Yıldırmaq, usandırmak.’

“Bu Karahisar vilâyetiyle Bilecük vilâyetini gâh gâh gelürler, ururlar, **üşendürürleridi**” (ÂPT., 15. yy., s. 8).

Vaqtine hâzır ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Üzerine hücum edilme zamanını beklemek.’

“murâdınız nedir dedikde, paşalar dediler kim, eğer sizin kırallarınız eğer Despot ve eğer Yanko ve eğer Kırıl kendi and içerlerse ne güzel ve eğer yemin etmeğe ırzları tahammül eylemez ise, hemân **vaqtine hâzır olun** kim, bu günden altmış beş güne değin Belgrad altınsa safâ-i hatır ile söyleşüb elbette bu iş bir yana döner” (GSM., 1443-1444, s. 32).

Vîrân kıl- (Ar.+T.) ‘Yakıp, yıkmak, harabeye döndürmek.’

“Girü zafer bulamayup dayire kal’arın ve illerin **vîrân kıldılar**” (AOK., 15. yy., s. 115).

Yağma buyur- (T.+T.) ‘Fethi hızlandırmak için askere yetki vermek.’

“**Buyurdu anı yağma ol güzel han**” (SN., 1490, s. 75).

Yağma çağirt- (T.+T.) ‘Fethi hızlandırmak için askere yetki vermek.’

“Murad Han **yağma çağırdıp** kurudan yürüdü” (NT., 1485-1493, s. 85).

Yağma it- (T.+T.) ‘Savaş sonrasında fethedilen bölgede ganimet toplamak.’

“Gelüp İznik’i ve Köpri Hisâr’ını dahı **yağma itdiler**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 84).

Yağma kıl- (T.+T.) ‘Feth sonrasında askerin ganimet almada serbest davranması.’

“Sultan Murad Han fi-sebîli’llah Hak yoluna yağma deyüp, gâziler her taraftan yürüş edüp, bure [u] bârûlarını yıkup **yağma kılup**, nihâyetsüz Genc-i Kârûn hazineler çıkup gâyet ile doyumluk olup gâziler gâyet gani oldular” (OT., 1502-1503, s. 54).

Yağma ur- (T.+T.) ‘Yağmalamak, talan etmek.’

“Gördüler kim Karaman hâyinleri **yağmaya urmuşlar**” (ÂPT., 15. yy., s. 316).

Yağma ve talan it- (T.+Moğ.+T.) ‘Fetih sonrasında ganimet almada serbest olmak, bölgeyi perişan etmek.’

“Anatoli ve Rûm İli çerisi gelüp kâfir üzerine bir uğurdan hücum idüp azab ve yeniçeri mecmû’ hazır olan çeriler kâfirün arabası üzerine gelüp ceng idüp arabasın **yağma ve talan idüp** gâziler mâl-ı ganimetle Sultân Murâd’a gelüp “Bayram kutlu olsun! ” deyü bayrâmlaşdılar” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 116).

Yağma vü pâymâl eyle- (T.+Far.+T.) ‘Fetih sonrasında ganimet almada serbest olmak, bölgeyi perişan etmek.’

“<<Anun biz çanağın yalamak maslahatına bunda gelmedük>> diyüp ber-vech-i güstâhi cümle âlât-ı ziyâfet ü bezmi **yağma vü pâymâl eyleyüp** bî-iltifâtlıklar eylediler” (ST I., 16. yy., s. 74).

Yağmaya boşan- (T.+T.) ‘Yağmaya başlamak.’

“Anda **yağmaya boşandukda** guzât” (DE., 1465, s. 45).

Yak- (T.) ‘Harap etmek, ateşe vermek.’

“Semarkand ile Belh’i **yakmışıdı**” (SN., 1490, s. 12).

Yerle berâber et- (T.+Far.+T.) ‘Harap etmek, taş taş üstünde bırakmamak.’

“Akıbet silihdâr başı anda şehid olup kırk elli âdemisiyle hisar erlerinden dahi yarısı kalmayup kırılıp zebun olup nâçâr olmuşiken, Efrenc-i la’in dahi hisarun her bir tarafını yıkup **yerle berâber edüp**, hâk-yek edüp, tamam alacakları vakit kudret-i Hak bu taraftan pâdişâha haber olup ulak varmış idi” (OT., 1502-1503, s. 184).

Yerle berâber eyle- (T.) ‘Harap etmek, taş taş üstünde bırakmamak.’

“Hisarun beş yüz arşun mikdârı yerini **yerle berâber eyledi**” (AOK., 15. yy., s. 131).

Yık- (T.) ‘Dağıtmak, bozmak, tahrip etmek.’

“Andan kızılbaş kuvvetlenüp ili günü **yıkup** çok fesadlar eylediler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 132).

Yıprat- (T.) ‘Eski gücünü yok etmek.’

“Ol vakit kim geri döner, ardın basalum, yad çeridür biraz **yıpransun** dediler” (AOK., 15. yy., s. 41).

Zāhireden bunal- (Ar.+T.) ‘Savaş zamanında iaşe kıtlığından dolayı sıkıntı çekmek.’

“getürülmek gerekdir, istediğümüz denlû virün yüklenelüm, **zāhireden bunalmayalum**, virmek Allâh ta’âlânundur didiler” (ST I., 16. yy., s. 6).

Zahmet çek- (Ar.+T.) ‘Sıkıntı, güçlük, eziyet hâlinde olmak.’

“Ne hâcet kim leşkerümüze **zahmet çekdürevüz**” (ÂPT., 15. yy., s. 103).

Zarar (Ar.) ‘Bir olayın, bir durumun ortaya çıkardığı kötü durum.’

“El-hasılı, Ahmed Paşa bunları teslli etdi kim ne beğlerine ve ne kendülere Nef’i ere **zararı** ermeye” (ÂPT., 15. yy., s. 248).

Zarar u gezend kaçdında ol- (Ar.+Far.+Ar.+T.) ‘Zarar ve ziyan vermek istemek.’

“Kendü yirleri ve yurdları olup ehl-i vukuf olduklarına binaen bazı muzik maberlerde asakir-i İslama **zarar u gezend kaçdında oldu**” (KA., 1592-1598, s. 119).

Zîr ü zeber kıl- (Far.+Far.+T.) ‘Perişan etmek, üstün gelmek.’

“Lâ cirem kim kafîre buldı zafer

Kıldı dar-i küfri ol **zîr ü zeber**” (İN., 1410, s. 441).

Ziyân değ- (Far.+T.) ‘Zararı dokunmak.’

“Osman Gâzi gâyetde gazaba gelüp eydür: ‘Bir kişi kim kazana, kendünün mülkü olur. Ben anun malında ne kodum ki bana akça ver diyem. Bire kişi! Git. Bu sözü bana söyleme kim sana **ziyanum değer**’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 30).

Zulm (Ar.) ‘Eziyet, işkence.’

“**Zulm** itdiler veli kanun-ıla

Ellerin boyamadılar hûn-ıla” (İN., 1410, s. 431).

Zör-ı bâzü göster- (Far.+Far.+T.) ‘Güç kullanmak, zorlamak.’

“Ve kemân-ı keşler **zör-ı bâzü gösterüp**, darblar urup, kerâmet mertebesine arz-ı kemâl-i idman ve hüner eylediler” (ST I., 16. yy., s. 342).

2.31. Savaş/ Sefer:

Ağ- (T.) ‘Sefere çıkmak, yürümek.’

“Bayezid Han Boğdan’a **ağduğında**” (ÂPT., 15. yy., s. 49).

Âheng-i ceng ü cidâl (Far.+Far.+Ar.) ‘Savaşa katılma.’

“**Âheng-i ceng ü cidâl** ve kasd-ı harb u kîtâl idicek sefâini Nusrât bar ve keştibân-ı meymenet-şi’âr dahi azm-i kenâdır bîhâr ve lenger salup” (ST I., 16. yy., s. 93).

Âhenk et- (Far.+T.) ‘Savaşmak, katılmak.’

“İki leşker birbiriyle **âhenk edüp**, canlar başlar alınup kanlar dökülüp, akıbet Uzun Hasan leşkeri bir hile edüp, vilayetün kurdudur, kaçır gibi olup” (OT., 1502-1503, s. 108).

Akın (T.) ‘Düşmanı tedirgin etme, yıldırma, çapul vb. amaçlarla düşman topraklarına yapılan baskın.’

“Biri Çandarlı Kara Halîl’den; biri Kara Rüstem’den ve hem Gâzî Evranos Beğ’e dahi ısmarladılar; kim, **akında** çıkan esîrden beşde birin alalar; dört esîri olanun yigirmi bişer akçesin alalar” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 91).

Akın çağır- (T.+T.) ‘Sefer düzenlemek.’

“Eflak iline **akın çağırdı**” (OT., 1502-1503, s. 53).

Akın çağırt- (T.+T.) ‘Sefer düzenletmek.’

“Çün Sultân Murâd Hân Semendire fethinden ferâgat eyledi, **akın çağırdup** mübâlaga akıncı cem’kıldı” (TB., 15. yy., s. 221).

Akın doğrult- (T.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“Andan giri **akını** Bosna vilâyetine **doğrultdular**” (NT., 1485-1493, s. 255).

Akın gönder- (T.+T.) ‘Saldırı düzenlemek, saldırmak.’

“Mora tarafına vardı; Kara Ferde’ye turdı ve dört yana **akın gönderdi**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 97).

Akınlar estür- (T.+T.) ‘Savaşmak, hücum etmek.’

“Pâdişâh-ı muzaffer dahı bu fethe kanâ’at itmeyüp ol memlekette dahı **akınlar estürdi**” (TEF., 15. yy., s. 203).

Akın et- (T.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Gelibolu feth olundukdan sonra varup Süleyman Paşa Hayrabolu’yu ve Çorlu’yu ve vilayetini **akın edüp**, kapup kazup, çalup çarpup giri Gelibolu’ya gelürlerdi” (OT., 1502-1503, s. 21).

Akın eyle- (T.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Kara Boğdan’a varup **akın eyleyüp** iki üç def’a Allah inâyetinde rast gelüp bî-nihâyet mâl-ı ganâyim ile bunca esîrle gelüp” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 157).

Akın it- (T.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Gelibolu feth itdüklerinden sonra dahı Süleymân Şâh Hayrabolu’yı ve Çorlu vilâyetine **akın idüp** kaparlardı; girü Gelibolu’ya gelürlerdi” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 89).

Akın koyuver- (T.+T.) ‘Saldırı düzenlemek, saldırmak.’

“Andan sonra **akın koyuverdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 163).

Akın sal- (T.+T.) ‘Saldırı düzenlemek, saldırmak.’

“Dahı dört yana **akın saldı**” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 31).

Akın ver- (T.+T.) ‘Saldırı düzenlemek, saldırmak.’

“Lalası Şâhin’e Zağara tarafına ve Filibe’ye **akın verdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 75).

Akın vir- (T.+T.) ‘Saldırı düzenlemek, saldırmak.’

“*Sultân Murâd Gâzî, ol hinde lalası Şâhin’i Zagra’ya ve Filibe’ye ve ol taraflara **akın virdi**; gönderdi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 91).

Alaya bin- (T.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“*Yarâğ u yâtla **alaya binen** yüz binden ziyâdeydi*” (İK., 16. yy., s. 339).

Alay alaya gel- (T.+T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*iki derya gibi leşkerler birbirine alay bağlayup, her taraftan yürüyüp **alay alaya gelüp**, kalb kalbe dokunup toplar, tüfekler ve zenberekler kaza yağmuru gibi yağup birbirine atılup*” (OT., 1502-1503, s. 61).

Alay tut- (T.+T.) ‘Karşılaşmak, savaşmak.’

“*Saflar bağlayup **alaylar tudup** cenk ederken mukabil olup, kösler çalınup ceng [u] harbi olmuş iken, nâgah Tatar leşkeri hayin olup, Tatar’un beğleri oğlu vardı*” (OT., 1502-1503, s. 38).

‘Âli rezm ü ceng (Ar.+Far.+Far.) ‘Büyük savaş.’

“*Hâzret-i Sultân-ı mücâhidîn ‘Osmân Ğâzî üzerine hücum idüp mâbeynde ‘**âli rezm ü ceng** olup*” (CT., 1577-1578, s. 147).

Aralığa gir- (T.+T.) ‘Savaşa katılmak.’

“*Gaziler de koştular kim orduya yakın geldi, ta kim **aralığa girdi***” (ÂPT., 15. yy., s. 228).

‘Arbede kıl- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Arab’la ‘**arbede kıldukda** ol han*” (SN., 1410, s. 106).

Âsiyâb-ı ceng (Far.+Far.) ‘(Su değirmeni misali yapılan savaş) Savaş.’

“*‘**Âsiyâb-ı ceng** ki döne döne savaş iden çerhacılar anun çarhıydı*” (İK., 16. yy., s. 352).

Âteş-aheng u peleng-ceng (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Karşılıklı yapılan savaş.’

“*Maraş vilayetleri hududunda türân **âteş-aheng u peleng-ceng** dilaver emirlerine tenbih olundu*” (MN., 1533-1536, s. 240).

Āteş-i harb (Far.+Ar.) ‘Savaş harareti.’

“ehl-i İslam kal’alarına ve Tuna yalılarında vâkı’şehirlere ve kasabâta hücûm idüp, katl ü kılâl ve etfâl-i zukûr u inâs esir eyleyüp, **āteş-i harb** işti’âl üzre iken leşker-i Tatar ile Gazi Giray Han hazretleri dahi gelüp, düşmen-i dini hiçe sayup” (ST II., 16. yy., s. 450).

‘Atıf-ı ‘inân eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Üzerine gitmek, sefere çıkmak.’

“Pes ilçî’akabınca revân olup leşker-i deryâ-şan ile Karamân’a **‘atıf-ı ‘inân eyledi**” (TB., 15. yy., s. 88).

Atlan- (T.) ‘Ata binip sefere çıkmak.’

“Andan sonra sabah oldu. Gördiler kim padişah **atlandı**, cümle ekâbirler dahi **atlandılar**, ol binâ üzerine geldiler. Gördiler kim bir acâyib resim olmuş kim vasf olmaz Hayran kalup bu oglana afezinler itdiler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 100).

Ayak al- (T.+T.) ‘Karşılama, düşmanın karşısına çıkmak.’

“Hasmun **ayağın alam** deyu muntazırdı” (İK., 16. yy., s. 15).

Ayak bağından ayrıl- (T.+T.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“ve kapudan Cığala-zâde Sinan Paşa hazretleri yigirmi yedi pâre yarar forsa çekdirür başardalar ile ümerâ ve kapudan korsan re’îsler ile dümen çekdirüp düşmen haberin alup **ayak bağından ayrılup** üstine gitdiklerin i’lâm eylediler” (ST I., 16. yy., s. 406).

‘Azîm ceng (Ar.+Far.) ‘Büyük savaş.’

“Edrene’ye gelüp kâfirler karşı gelüp **‘azim ceng** itdiler” (AOK., 15. yy., s. 25).

‘Azimet et- (Ar.+T.) **‘(bk. ‘Azm et-).**

“avdet edüb Edrene tarafına **‘azimet edüb** geldiler” (GSM., 1443-1444, s. 5).

‘Azm (Ar.) ‘Hedefe yönelme, yola koyulma.’

“Bunun **‘azmine** katlanmadı kaçdı

Kodı Osman ilin Ucata geçdi” (HN., 1414, s. 257).

‘Azm et- (Ar.+T.) ‘Gitmek, yola çıkmak, yönelmek.’

“Gine Türkistan’a **‘azm etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 6).

‘**Azm-i rezm eyle-** (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşmaya karar vermek.’

“i’tikâd-ı şâfi vü ictihâd-ı vâfi ile fikr-i cihâd idüp ‘**azm-i rezm eyledi**, göçüp Engüri şavbına müteveccih oldu” (TB., 15. yy., s. 110).

‘**Azm-i rükûp** (Ar.+Far.) ‘Binip gitmeye karar verme, sefere çıkma.’

“Mütevekkilen ala’llâh, ol tarafa ‘**azm-i rükûp** buyurdu” (TEF., 15. yy., s. 78).

‘**Azm-i sefer kıl-** (Ar.+Ar.+T.) ‘Sefere çıkmaya karar vermek.’

“Her ile ‘**azm-i sefer kıluridi**” (DE., 1465, s. 25).

‘**Azm-i sîtiz et-** (Ar.+Far.+T.) ‘Kavga etmek, dövüşmek, savaşmak.’

“Âheng-i cenk ve ‘**azm-i sîtiz etmişdi**” (İK., 16. yy., s. 11).

‘**Azm it-** (Ar.+T.) ‘(bk. ‘**Azm et-**).‘

“Andan göçüp Edirne’ye geldi. İflâk İli’ne ‘**azm itdi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 107).

Baħr-i ħarb (Ar.+Far.) ‘Deniz savaşı.’

“yirmi kâfirün başı kesüb, otuzın diri alıkodı, **baħr-i ħarbi** cûşa getürüb leb-i deryayı kan mevcile yudı; bâkısı hazır gemi bulub giremeyecek, dâmen- i necâta elleri iremeyecek, nâçâr olub girü döndiler hisârdan yaña azm etdiler” (İK., 16. yy., s. 295).

Bārān -ı sehāb-ı ğazā (Far.+Far.+Ar.) ‘(Savaş bulutu yağmuru), Savaş.’

“**bārān-ı sehāb-ı ğazāya** katılan deryây-ı hayrete talma, kemân-ı gayreti yasub siper-i mukavemeti elden salma ki pâdişâh-ı kişver penâh leşker-i küh-şükûh ve sipâh-ı Nil-cûs ü pil-hurûşla üş geldi irdi” (İK., 16. yy., s. 259).

Baş alış- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Vara baş ala yâhûd **baş alışa**” (SN., 1490, s. 79).

Baş koş- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Benümile ol aralıkda **koş baş**” (SN., 1490, s. 20).

Baş oyna- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“**Baş oynadı** vü hem çok başlar ütđi” (ÂPT., 15. yy., s. 27).

Baş u cān oyna- (T.+Far.+T.) ‘Savaşmak.’

“Erte gün erterken Hak ta’âlâya tevekkül edip tekbir getirip, sultanım önünde **baş u cān oynavuz**” (NT., 1485-1493, s. 117).

Bāzār dut- (Far.+T.) ‘Savaş alanı belirlemek.’

“Buluşup **dutdılar** [hem]cenge **bāzār**” (SN., 1490, s. 109).

Bāzār-ı kār-zār (Far.+Far.+Far.) ‘Savaş meydanı, savaş yapılan yer.’

“Ben dahi bilesince döndüm savaş yerine varduk, gördüm, **bazâr-ı kâr-zâr** savulmalı olmuş” (İK., 16. yy., s. 134).

Beşâret-i ğazā (Ar.+Ar.) ‘Savaş haberi.’

“Ve çün bu **beşâret-i ğazā** ve galebe-i cündü’llâh haberi âleme sürûr-bahş oldu, her dil-i hazîn ferah bulup medh-i Pâdişâh-ı muzafferden dem urdı” (TEF., 15. yy., s. 203).

Birbirini aktarup dönder- (T.+T.+T.) ‘Savaşmak.’

“birbiriyle el ele baş başa çatup, döne döne **birbirini aktarup dönderüp**, kâfir çerisi gömgök âhen-pûş demüre gark olup, gaziler dahi kâfirlerin cebesine cevşenine, topuna, tûfengine, bakmayup, göze göz yüze yüz meydana girdiler” (OT., 1502-1503, s. 153).

Birbirine karış- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“mest deve [gibi] kükreyüp, kendülerini kâfir çerisinün alayına urup gâh anlar bunları gâh bunlar anları **birbirine karışup**, birbiriyle el ele baş başa çatup, döne döne birbirini aktarup dönderüp” (OT., 1502-1503, s. 153).

Birbirine yürü- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“azeb ve yeniçeri ve yaya önce durup, kâfir çerisine karşı gelüp Lazoğlu dahi hem-çünân ol vechile çerisini düzüp **birbirine yürüdüler**” (OT., 1502-1503, s. 28).

Bulaş- (T.) ‘Savaşmak.’

“Buraya gelince kaç yirde ‘adûya **bulaşduk**” (TB., 15. yy., s. 136).

Buluş- (T.) ‘Düşmanın karşısına çıkmak, savaşmak.’

“oğulları Bayezid ve Ya’kub Çelebi’yi bile alup Kös-ova’ya çıktı. Ve Sırf leşkerin **karşıladı** Dahi Kos-ova’da buluşdılar. Gayet azim ceng oldu” (AOK., 15. yy., s. 30).

Büyük ğazā (T.+Far.) ‘Ulu, yüce savaş.’

“Dönüp güççek **ġazādan büyüğine**

Gerekdür isti’ānet ola dīne” (FSM., 15. yy., s. 168).

Cāna başa kalma- (Far.+T.+T.) ‘Ölüm korkusu olmadan savaşmak.’

“alp erenler, şîr-i nerler, gaza kanıyla elin yüzün yuyanlar, din yolunda **cāna başa kalmayanlar**, ner-ejderha gibi dağa tırmanup çıktığı bigi gazilerimiz dahi ol karga sekmez yerlere çıkup yavsı bigi yapışup” (OT., 1502-1503, s. 132).

Cān baş terkin ur- (Far.+T.+T.+T.) ‘Ölümüne savaşmak.’

“Burada paşa **cān baş terkin urdı**” (SN., 1490, s. 108).

Cebr-i ħarb (Ar.+Far.) ‘Savaş zoru.’

“Nice şehriyârun **cebr-i ħarble** şevketini kesridüb şehrini ve diyârını kendü mülkine zam eyledi” (İK., 16. yy., s. 317).

Ceng (Far.) ‘Savaş.’

“Anun seksen bin artuk leşkeri var

*Müsellah hazır u **cengi** eri var*” (HN., 1414, s. 259).

Ceng āşub (Far.+Far.) ‘Savaş karışıklığı.’

“Ol dahi Çaldıran nam bir sahrada karşı gelüp buluşup sabahdan ikindü mahalline değin **ceng āşub** oldu” (ANT (Giese), 15. yy., s. 136).

Cenge gir- (Far.+T.) ‘Savaşmak.’

“Fikre düşdekde ol Âsaf-râ-y-ıdı

Cenge girdüğinde saff-ârâ-y-ıdı” (İN., 1410, s. 436).

Cenge mübâşir ol- (Far.+Ar.+T.) ‘Savaşa girmek, savaşmak.’

“leşker-i zalâm münhezim oldu, Şeh-i Rûm-ı şecâ’at-rüsûm âlet-i harble ârâste olup, ol kûh-ı sengînün teftîhi teshîri kasdına direng itmeyüp **cenge mübâşir oldu**” (TB., 15. yy., s. 267).

Ceng günü (Far.+T.) ‘Savaş günü.’

“**Ceng gününde** kazâ tîrinden ve merg şimşirden sebak alırdı” (NT., 1485-1493, s. 74).

Ceng-i ‘azîm (Far.+Ar.) ‘Büyük, zorlu savaş.’

“Gâyetde **ceng-i ‘azîm** etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 36).

Cengi firâvan (Far.+Ar.) ‘(Firavun savaşı), büyük savaş.’

“Kılur birbiriyle **cengi firâvan**” (SN., 1490, s. 61).

Ceng-i kıtâl (Far.+Ar.) ‘Katliam yapma, ölüm savaşı.’

“Serâr Tâl anları sıyup denize döküp **ceng-i kıtâl** idüp helâk idüp hisâra girüp girü kalan kâfirlerle Serâr Tâl hisâr dâyiresini idüp hisârı alımayup girü Şâm’a geldiler” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 144).

Ceng-i Sulţânî (Far.+Ar.) ‘Sultanların savaşı, büyük savaş.’

“**Ceng-i Sulţânîler** bünyad uruldu” (ÂPT., 15. yy., s. 230).

Ceng it- (Far.+T.) ‘Savaşmak.’

“üzerine kimler gelüp **ceng itmişlerdür** ve nice gün harab yatup gine ma’mûr kılmışlardır, cümle beyan olmuşdur va’llâhu a’lem” (AOK., 15. yy., s. 6).

Ceng kıl- (Far.+T.) ‘Savaşmak.’

“Buluşup şâhile **ceng kılması** var” (SN., 1490, s. 44).

Ceng kop- (Far.+T.) ‘Savaşa başlamak.’

“**Kopdı** bir **ceng** arada kim rûzigâr

İtdi târihini anun yâdigâr” (İN., 1410, s. 445).

Ceng muḳaddimatı (Far.+Ar.) ‘Savaş başlangıcı.’

“ve darbet-i çüb u seng ve neberd-i şemşir ve nize ile **ceng muḳaddimatına** mani’olup her tarafı varta’-i helak ve berzah-ı magak idügi mukarrer idi” (KA., 1592-1598, s. 164).

Ceng [u] ḥarb (Far.+Ar.) ‘Savaş.’

“Saflar bağlayup alaylar tudup cenk ederken mukabil olup, kösler çalınup **ceng [u] ḥarbi** olmuş iken, nâgah Tatar leşkeri hayin olup, Tatar’un beğleri oğlu vardı, evvelden Timur Han katında olurmuş” (OT., 1502-1503, s. 38).

Ceng u kītāl eyle- (Far.+Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Yeni şehirde **ceng u kītāl eylediler**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 118).

Ceng ü āşub (Far.+Far.) ‘Savaş.’

“Göre nice olur bu **ceng ü āşub**

Göründü gözüne didâr-ı mahbûb” (HT., 1530-1531, s. 53).

Ceng ü cidāl (Far.+Ar.) ‘Savaş.’

“Ertuğrul Gâzi zamanında **ceng ü cidāl** olmadı” (ÂPT., 15. yy., s. 8).

Ceng ü cidāle müeddī ol- (Ar.+Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşa sebep olmak.’

“nice mahall ü mekânda fesâdâtı **ceng ü cidāle müeddī olup**, ifrât u tefrit ile siyaset iderek nâm-ı Celâli oldu” (ST II., 16. yy., s. 816).

Ceng ü muḥārebe (Far.+Ar.) ‘Savaş.’

“Deşt vilâyetine varup Tahımtaş Han’ıla **ceng ü muḥārebe** idüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 95).

Ceng ü peygar (Far.+Far.) ‘Savaş sureti, resmi.’

“Mezbur Mihayıl dahi karaya çıkıdı ve alaylarımı bağlayup harb ü darba dikkat kıldı. Tekrar yine üç gün üç gice ale’t-tevâli **ceng ü peygar** oldu” (KA, 1592-1598, s. 43).

Ceng zamānı (Far.+Ar.) ‘Savaş vakti, anı.’

“Ali Paşa deyüp men’etdi hânı

Kış erdi kalmadı **cengün zamānı**” (HT., 1530-1531, s. 107).

Cenk it- (Far.+T.) ‘(bk. Ceng it-).’

“*Key er şadan idi **cenk itmek** için*

Kem er gam-gin idi tiz gitmek için” (HN., 1414, s. 268).

Cevāb veril- (Ar.+T.) ‘Karşı taaruz yapmak, savaşmak.’

“*Amma biz bir senede bir iki düşmana **cevāb verildiğin** görürüz*” (GSM., 1443-1444, s. 27).

Cevelān et- (Ar.+T.) ‘Dönüp dolaşmak, savaşmak.’

“*Sabah olup, iki taraftan ceng-i harbî çalınıp, alaylar bağlanıp, bahadırlar ve mübârizler meydana girip, **cevelān edip**, birbirine nişeler sunuşup*” (NT., 1485-1493, s.189).

Cevelān kıl- (Ar.+T.) ‘Dönüp dolaşmak, savaşmak.’

“*Bir def’a çün ol bed-gumân semend-i fikrle meyân-ı meydân-ı mekrde **cevelān kılub** kemend-i keydle düşmeni bende düşürüb saydın aldı*” (İK., 16. yy., s. 346).

Cevelān ur- (Ar.+T.) ‘Dönüp dolaşmak, savaşmak.’

“*Ümerây-ı sâhab-i fütûhdan Nasûh beğ ki meydân-ı merdânda **cevelān urub** sultân-ı cihânun önünde cân sipârlık iderdi*” (İK., 16. yy., s. 136).

Cevlān et- (Ar.+T.) ‘(bk. Cevlān et-).’

“*Kösova’yı meydan edelüm*

*Mübâriz cem’edüp **cevlān edelüm***” (HT., 1530-1531, s. 95).

Cidāl (Ar.) ‘Savaş.’

“*Kamusının işi kafirle **cidāl***

Geydügi vü yidügi mâl-ı halâl” (İN., 1410, s. 431).

Cidāl u kītāl (Ar.+Ar.) ‘Savaş.’

“*Savaş kolayın bilür baş baş serdarlar kol kol turub zarb u harb ve **Cidāl u kītāle** meşgul oldılar*” (İK., 16. yy., s. 60).

Cihād (Ar.) ‘Din uğruna yapılan savaş.’

“Pes heves itdi k’ide ol bir **cihād**

Ola kim gâzi uralar ana ad” (İN., 1410, s. 432).

Cihāda meyelān it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşmak istemek.’

“Pes Al-i Osman, küffar-ı haksar ile gaza vü **cihāda meyelān idüp** Yunan canibine iltifat itmemekle, anlar Karaman Vilayetine müstakil padişah oldılar” (KA., 1592-1598, s. 128).

Cihād-ı asğar (Ar.+Ar.) ‘Küçük savaş.’

“Ki küffār-ıla eylemek **cihādı**

Cihād-ı asğar oldu anuñ adı” (FSM., 15. yy., s. 168).

Cihād-ı ekber (Ar.+Ar.) ‘Büyük savaş.’

“Nefir-i âmm! ” diyü **cihād-ı ekberdür.** ‘diyü ehl-i İslâm Sultân Murâd Üngürüs lâinün üzerine yürüyüp” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 115).

Cihān gavgâsı (Far.+Far.) ‘Dünya savaşı.’

“Dilin dutdı **cihan gavgâlarından**” (SN., 1490, s. 84).

Cihān-ı cāvidānī sefer (Far.+Far.+Ar.) ‘Ebedi sefer.’

“Âlem-i fânîye vedâ’idüp, **cihān-ı cāvidānī seferin** ihtiyâr eyledi” (ST I., 16. yy., s. 318).

Cihet-i sefer (Ar.+Ar.) ‘Sefer yönü, tarafı.’

“Emr-i istirkâb varduğı gibi makâm-ı me’mûrda, vakt-i ma’hûdda hâzır bulunalar. Ve **cihet-i sefer** taraf-ı Anadolu olduğu ma’lûm olundu, ammâ Arab mı Acem mi ma’lûm olmadı” (TEF., 15. yy., s. 181).

Cünbüş (Far.) ‘Kımıldama, hareket, savaş.’

“Bu yana Yıldırım Han hazırıdı

Temür Han **cünbüşüne** nâzırıdı” (HT., 1530-1531, s. 120).

Cüş kıl- (Far.+T.) ‘Coşmak, kaynamak, savaşmak.’

“Yürüyüp bahr gibi **kıldı cüşü**” (SN., 1490, s. 82).

Çadır ol- (Far.+T.) ‘Çok sayıda askerle sefere gelmek.’

“*Çadır olmuş dolu Vilk-ili yeri*” (DE., 1465, s. 26).

Çalış- (T.) ‘Savaşmak.’

“*Süleyman Paşa seksen mikdârı gazi seçip anlardan ki iş başa düşicek yüz döndermeyip, biri öldüğü yerde kalanı dahi ölünce **çalışa***” (NT., 1485-1493, s. 75).

Çalup çarp- (T.+T.) ‘Vurmak, yıkmak, savaşmak.’

“*Gelibolu feth olundukdan sonra varup Süleyman Paşa Hayrabolu’yu ve Çorlu’yu ve vilayetini akın edüp, kapup kazup, **çalup çarpup** giri Gelibolu’ya gelürlerdi*” (OT., 1502-1503, s. 21).

Çekiş- (T.) ‘Savaşmak.’

“*Anun beyanundadır kim Sultan Mehmed bin Bayezid Han diler kim karındaşı Mûsâ’yilen buluşa, bu vilayetleri **çekişeler**, devlet her kangısınunise Hak ta’âlâ emriyle bu memlekete hâkim ola*” (ÂPT., 15. yy., s. 113).

Çengâl-i cidâl (Far.+Ar.) ‘Savaş pençesi.’

“*bir nize-dâr ol nabekâra aşâğadan yukaru cidâl elin ki **çengâl-i cidâldur***” (İK., 16. yy., s. 67).

Çeri cengi (T.+Far.) ‘Ordu savaşı.’

“*Dāvūd Paşa bunlaruñ serveri-di*

“*Çeri cengin bilür gey iş eri-di*” (FSM., 15. yy., s. 482).

Çeri vakti (T.+Ar.) ‘Savaş zamanı.’

“*çün çeri vakti olup bunlar gele*” (DE., 1465, s. 18).

Çete akını (Yun.+T.) ‘Ordu birliklerinden olmayan silahlı küçük grup saldırısı, hücumu.’

“*Meğer Mustafa Voyvoda yüz elliden ziyâde mikdârı adamile **çete akını** deyü hazır olmuşlardı kim gideler*” (OT., 1502-1503, s. 177).

Çiğne- (T.) ‘Sefer etmek, yürümek.’

“*Bir ay **çiğnediler**, hiç düşmen belirmedi*” (NT., 1485-1493, s. 261).

Çık- (T.) ‘Sefer etmek, yürümek.’

“Âkıbet andan göçüp Halebe **çıkıldılar**” (AOK., 15. yy., s. 7).

Çıkış- (T.) ‘Karşı durmak, savaşmak.’

“Dünyâ halkı anunile **çıkışmağa** kâdir değildir” (NT., 1485-1493, s. 308).

Đarbet-i şemşîr göster- (Ar.+Far.+T.) ‘Kılıç darbesi vurmak, Savaşmak.’

“Rüstem Paşa karındaşı neheng-i lücce-i deryâ Kapudan Sinan Paşa mevsim ile çıkup bi-inâyeti’llâhi ta’âlâ kuvvet-i kahire ve **darbet-i şemşîrin gösterüp** merdân-ı kâr-zâr ile kırup geçürüp keşân ber-keşân akdarmaların yediüp Âsitân-ı âsümân-nişânda Tersâne-i Amîre’ye sancakları ma’kûs gelüp bağlamışlardı” (ST I., 16. yy., s. 5).

Đarb ü harb (Ar.+Ar.) ‘Savaş.’

“Bu vech ile tarafeynden neberd-i fitne-engîz -ki fi’l-hakîkâ maslahat-âmîzdür- vâkı oldu. Çün böyle oldu, sırr-ı <<ve yukallilüküm fi a’yünihim li-yakızıya’llahü emren kâne mef’ûlâ>> âşikâre göründi, ya’ni bu galebeden ser-hayl-i zaleme <<Hengâm-ı fursattur>> didi; dahı **darb ü harbe** müteşemmir oldu” (TEF., 15. yy., s. 162).

Dâr ü gîr et- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaşmak.’

“Bunlar **etmez** kafirile **dâr ü gîr**” (DE., 1465, s. 37).

Def’ it- (Ar.+T.) ‘Savaşmak, uzak tutmak.’

“Virdi ol etrâfı Ertogrula şâh

K’ide **def’in** ehl-i küfrün sâl u mâh” (İN., 1410, s. 433).

Dem-i âheng-i ceng (Far.+Far.+Far.) ‘Savaş zamanı.’

“İki yüz mikdârı benâm serdâr ki her biri **dem-i âheng-i ceng** ve eyyâm-ı zarb u harbde Rüstem’e âdem dimezdi ve hengâm-ı kâr-zârda kendüyi İsfendiyar ve Sührab’a nisbetden ar idüb pür-tab olurdu” (İK., 16. yy., s. 329).

Dendân-ı tîr-i sîtiz (Far.+Far.+Far.) ‘Ok savaşı.’

“ol gurâz **dendân-ı tîr-i sîtizle** kendüyi korurken” (İK., 16. yy., s. 67).

Deñiz gâzâsı (T.+Ar.) ‘Denizde yapılan savaş.’

“Ol vakit bundan gidüp varup **deñiz gâzâsını** ederimiş” (OT., 1502-1503, s. 146).

Deñiz deryâ ğazâsı (T.+Far.+Ar.) ‘Deniz savaşı.’

“Ol Kemal Reis ki derler cihan-dîde **deñiz deryâ ğazâsını** çok görmüş idi” (OT., 1502-1503, s. 164).

Deryâ seferi (Far.+Ar.) ‘Denizden sefere çıkma.’

“ve girü bu yıl Sultan Bayezid Han ebbeda ’llâhu ta ’âlâ devletü gazâyı niyyet edüp, **deryâ seferin** etmeğe gemilerile” (OT., 1502-1503, s. 163).

Deryâ yüzünü tut- (Far.+T.+T.) ‘Deniz seferi yapmak.’

“Gelibolı’ya geldi. Efrenc-i lain dahi mubalaga gemiler göndürüp **deryâ yüzünü tutdı**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 73).

Dest ur- (Far.+T.) ‘El vurmak, savaşmak.’

“dahı Timur’un Rûm’da tamâm-ı tasalluť ve kemâl-i istîlâsı var iken bunca a’dâya **dest urup**, zâfer bulup niçe kerre manşûr u muzaffer olduğı dâstân-ı cihanda dâstân oldı” (TB., 15. yy., s. 134).

Dilirâne savaş (Far.+T.) ‘Yiğitçe, mertçe yapılan savaş.’

“Eyle olsa bize vâcib olan budur ki, şimdi fırsat elimize girmişken **dilirâne savaş** edüp gazâlar edelim” (GSM., 1443-1444, s. 57).

Doğrut- (T.) ‘Yöneltmek, yön tayin etmek.’

“Akını Bosna vilâyetine **doğrutdular**” (ÂPT., 15. yy., s. 154).

Dokun- (T.) ‘Savaşmak.’

“ben kaçmam, bu küffâr-i hâkisâra **dokunurum** deyüb kanar aslan gibi gerindi ve sündü” (GSM., 15. yy., s. 9).

Dokunuş dokun- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Süngüsün silküb ölüm-eri oldu ve bu küffâr-i hâkisâra bir **dokunuş dokundu** kim, ân-i sa’âtin içinde küffârın alaylarını birbirine giriht edüb” (GSM., 1443-1444, s. 18).

Dokuş- (T.) ‘Savaşmak.’

“çün iki asker birbirine gelip **dokuşup** cenge giderler, sanasın âlemi yenge koyup, birbirine nize ve kılıç birle uruşup bir ceng-i sultân-î olup iki asker birbirinden bir gün bir gece ayrılmayıp” (NT., 1485-1493, s. 167).

Donanma seferi (T.+Ar.) ‘Deniz kuvvetlerinin yapmış olduğu savaş harekâtı.’

“Kürekçi muzâyakası bir mertebeye vardı ki kadîmden Maryol levend bin akça bedel akçasıyla **donanma seferi** cânibine minnet ü safâ idi” (ST I., 16. yy., s. 377).

Döğüp yürü- (T.+T.) ‘Savaşıp ilerlemek.’

“ve bu tarafda Gâzi Evrenez dahi Kişen hisarını almışdı ve İpsala’yı **döğüp yürürdü**” (ÂPT., 15. yy., s. 73).

Dön- (T.) ‘Seferden geri gelmek.’

“Ba ’zısı gine Rum ’a **döndüler**” (ÂPT., 15. yy., s. 7).

Döndürüş- (T.) ‘Geri püskürtme, saldırı.’

“Kula kul mukâbil itti ve merreten ba ’de uhrâ ve evbeten ba ’de ûlâ kul kula mukâbil olup kol kola musâdefe itmekten pâdişâhâne çok cengler ve **döndürüşmeler** vâkı oldu” (TEF., 15. yy., s. 209).

Dönüp git- (T.+T.) ‘Savaşmamak.’

“bu yorgunlugile, bozgunlugile yüzümüz suyuyla bir rüsvaylık, behtâlik olmadın **dönüp gitmek** yeğdür deyüp, bu tedbiri edüp ma ’kul görüp gelüp gitdiler” (OT., 1502-1503, s. 111).

Döyiş virme- (T.+T.) ‘Savaş imkânı tanımamak.’

“Ammâ şol askere ki kal ’alar **döyiş virmez**” (TEF., 15. yy., s. 123).

Duĥân-ı top u tüfek (Ar.+T.+Far.) ‘Savaş sırasında savaş aletlerinden çıkan duman.’

“**Duĥân-ı top u tüfekten** bulud bulurdı zuhûr Ki halk gevdeleri tolu, kan idi yağmur” (TEF., 15. yy., s. 125).

Dutuş- (T.) ‘Savaşmak.’

“**Dutuşdular.** Kâfiri basdılar ve sıldılar” (ÂPT., 15. yy., s. 46).

Düriş- (T.) ‘Savaşmak.’

“*Hakdan ayrugı gönülden sür **düriş***”

Diler-isen kim yavuz olmaya iş” (İN., 1410, s. 441).

Dürtüş- (T.) ‘Savaşmak.’

“*ve top yıkuğı rahnelerinde aşağıdan yukarıya, yukarudan aşağıya çakacak kılıçlar ile ve çengellü sünüler ve harbeler ile muhârebe vü **dürtüşmekte***” (TEF., 1977, s. 56).

Düşmân kaçdı (Far.+Ar.) ‘Düşman saldırısı.’

“*Ki **düşmân kaçdına** nice yaraklar*” (SN., 1490, s. 17).

Ekber gâzâ (Ar.+Ar.) ‘Büyük savaş.’

“*Sındı kâfir kıldılar **ekber gâzâ***” (DE., 1465, s. 38).

El kılıca ur- (T.+T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Bes Ertuğrul etbâ’iyile **el kılıca urup**, bir taraftan sultanın mukabilinde kılıç koydular*” (NT., 1485-1493, s. 31).

Elleş- (T.) ‘Sıcak temas kurmak, savaşmak.’

“*“Askerine istimâlet eyledi; cem’i beglerine emr itdi, taraf taraf gönderdi, yir yir vardılar, düşmenle **elleşdiler**, er yigitler kılıçlar ‘uryân idüp çerhaya girüp kılıçlaşdılar; kol kol begler, alaylarla ilerü yürüdiler”* (FSM., 15. yy., s. 428).

Elleşmek döğüş- (T.+T.) ‘Sıcak temas kurmak, savaşmak.’

“*Kâfir ile ehl-i İslâm, **elleşi döğüşü** pâdişâh-ı islâm turduğı yire karîb gelicek*” (TEF., 15. yy., s. 82).

El sunuş- (T.+T.) ‘Sıcak temas kurmak, savaşmak.’

“*İdüp ceng birbirleri **el şunuşdı***” (SN., 1490, s. 55).

El uzat- (T.+T.) ‘Sıcak temas kurmak, savaşmak.’

“*Hemîn çâresi oldur ki siper gibi sîneyi tîr-i kazâyâ karşı dutup, şemşîr gibi rû be rû olup mukâbelede nîze gibi mukâteleye **el uzadalum***” (TB., 15. yy., s. 111).

Eren hengāmesi (T.+Far.) ‘Savaş.’

“Bu semâ’i dahi takdirde böyle gösterdi. Kudret-i semâ’îdür. **Erenler hengāmesidür**. Rüstem-i Zaller oyunudur. Kudret kime yüz gösterürse çarh hokkabazı ol tarafa yüz dutar” (OT., 1502-1503, s. 122).

Erlik ve bāhādırlık günü (T.+Far.T.) ‘Yiğitlik, kahramanlık, savaş günü, zamanı.’

“Ha göreyim sizi, **erlik ve bāhādırlık günüdür**” (GSM., 1443-1444, s. 58).

Esnā’-yı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş sırası, esnası.’

“**Esnā’-yı cengde** Miḥal-oğlı Meḥemmed Beg, Mūsā Çelebi’ye didi ki: ‘Leşker-i cerrârdan birez yararın baña koşuñ, varup leşkerüñ bir cânibinden tokınayım, ümüddür ki manşûr u muzaffer olavuz’” (TB., 15. yy., s. 160).

Eşgāl u ahvāl-i sefer (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş harekâtı için gerekli olan malzemeler.’

“Pâye-i serir -i a’lâya yüz sürüp çıkdığı gibi Cebelhâne-i Amire önünde tûğ dikildi **eşgāl u ahvāl-i sefer** hâzır u müheyyâ olmağa başlandı” (ST II., 16. yy., s. 465).

Eyyām-ı sefer (Ar.+Ar.) ‘Sefer günleri, zamanı.’

“**Eyyām-ı sefer** ve hengâm-ı hatar imtidâd ve iştidâd buldı” (İK., 16. yy., s. 159).

Eyyām-ı zarb u ḥarb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş günleri, zamanı.’

“İki yüz mikdârı benâm serdâr ki her biri dem-i âheng-i ceng ve **eyyām-ı zarb u ḥarb** Rüstem’e âdem dimezdi ve hengâm-ı kâr-zârda kendüyi İsfendiyyar ve Sührab’a nisbetden ar idüb pür-tab olurdı” (İK., 16. yy., s. 329).

Fazîlet-i ğazā (Ar.+Ar.) ‘Savaş için hissedilen manevi kuvvet.’

“ve bî-gayret din yohsulları **Fazîlet-i ğazā** ve şehâdetden kaçup hasire’ d-dünya ve l-âhire kıla’İslâmı küffâr-ı hâksâra vere tarîkiyle teslim eyleyüp a’dâ-i din ahd ü emânında dürüstdür” (ST I., 16. yy., s. 365).

Feth-i ‘azîm (Ar.+Ar.) ‘Görkemli fetih.’

“Hak Te’ala Sultan Murad’a bu **feth-i ‘azîm** müyesser idüb dahi nice memleket alub mülküne ilhak eyledi” (LT., 1553, s. 160).

Fikr-i cihād (Ar.+Ar.) ‘Savaş düşüncesi, kararı.’

“*hıfz-ı süggûr-ı mülk-i dîn ve himâyet-i harîm-i mücâhidîn kaşdına kemer-i mücâhidi ney-şeker gibi mükerrer bağlayup, i'tikâd-ı şâfi vü ictihâd-ı vâfi ile **fikr-i cihād** idüp 'azm-ı rezm eyledi , göçüp Engüri şavbına müteveccih oldu*” (TB., 15. yy., s. 110).

Fîrûz-cenglik (Far.+Far.) ‘Uğurlu, kutlu savaş.’

“*Ve bir cânibinde ferzen-i büzürgterin Uğurlu Mehemmed'i kodı ki **Fîrûz-cenglikde** nâm-dâr ve yümnle rûzgârda iştihâr bulmuşdı*” (TB., 15. yy., s. 308).

Ġarâ'yib-i ceng (Ar.+Far.) ‘Tuhaf, şaşırtıcı savaş.’

“*Ve **Ġarâ'yib -i cengden** bu görülür idi ki, tağa mülâsık uçurum kaya dibinde çün kuvvet-i İslâm ile kâfir-i sersâm tûskürülür idi*” (TEF., 15. yy., s. 124).

Ġavġâ (Far.) ‘Kavga, tartışma.’

“*Bir gün leşker içinde bir **Ġavġâ** belürdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Ġavġâ vü âşüb (Ar.+Far.) ‘Savaş.’

“*Kâfir başına **Ġavġâ vü âşüb** gösterdi, ve mevâdd-ı fesâd gibi a'zâ vü eczâ-yı şehre insıbâb bulup yayıldı*” (TEF., 15. yy., s. 57).

Ġayret demi (Ar.+Far.) ‘Savaş zamanı.’

“*Bir araya gelün **Ġayret demidür***” (SN., 1490, s. 70).

Ġayret günü (Ar.+T.) ‘Savaş zamanı.’

“*Kamu cem' olsun u gelsün irişsün*

*Bu gün **Ġayret günidür** hep urışsun*” (HN., 1414, s. 265).

Ġayret-i İslâm bürü- (Ar.+Ar.+T.) ‘Cihad niyetinde olmak.’

“*Padişâhı **Ġayret-i İslâm bürüdü***” (ÂPT., 15. yy., s. 267).

Ġazâ (Ar.) ‘Din uğruna savaş.’

“*Bildi anı kim **Ġazâ** key iş olur*

Gâzi olanuñ haşri bî-teşvîş olur” (İN., 1410, s. 432).

Ġazā bil- (Ar.+T.) ‘Savaş tecrübesi olmak, nasıl savaşılacağını bilmek.’

“*Ne fazîletdür Ġazā bilür-idi*

Hak yolında terk-i cân kılur-ıdı” (İN., 1410, s. 436).

Ġazā it- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Kâfir üzre ahdılar a’vân-ı dîn*

Andan itdiler Ġazā adın ahın” (İN., 1410, s. 434).

Ġazā kaçdı kıl- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşmak istemek.’

“*Vardur üç bin er Ġazā kaçdı kılur*” (DE., 1465, s. 17).

Ġazā kıl- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Ol zamandan kim fariza oldı gazâ*

Bâri anlar bigi kim kıldı Ġazā” (İN., 1410, s. 434).

Ġazā resmi (Ar.+T.) ‘Savaş tasviri, savaş sırasında yaşananlar.’

“*Kim Ġazā resmini bunlar kıldılar*” (DE., 1465, s. 26).

Ġazā seferi (Ar.+Ar.) ‘Savaş için yola çıkma, sefere çıkma.’

“*Ben dahi hayli Ġazā seferlerin etdüm*” (ÂPT., 15. yy., s. 174).

Ġazā tozu (Ar.+T.) ‘(Savaş havası soluma), Savaş tecrübesi.’

“*Peygamber demiştir ki kimin ki, burnuna Ġazā tozu gire, ol cehennem buharın ve râyihasın görmez*” (NT., 1485-1493, s. 119).

Ġazā vaḳti (Ar.+Ar.) ‘Savaş zamanı.’

“*Zira hilye-i şer’le araste ve sünnet-i Hazret-i Resulu’llah -aleyhisselam-ile piraste ve gaza vaktinde her biri Rüstem-i Dastan olub ve rüy-i zemini hun-ı melahide ile mala-mal ve küffar-ı Bed-girdar kanı ile yer yüzün derya-misali itmişlerdir*” (LT., 1553, s. 144).

Ġazāvet (Ar.) ‘Gayret hâlinde olmak, savaşmak.’

“*Ġazāvetde bil ol sâhib-kırândur*” (ÂPT., 15. yy., s. 183).

Ġazā vü cihād (Ar.+Ar.) ‘Savaş.’

“«Ecdâd-ı izâmum Âl-i Osmân-nevvere'llâhu ta'âlâ merâkadehüm her çend ki **Ġazā vü cihād** idüp fûtûhât itdüklerinde a'dâ-i din ü devlet rağmına şehr halkına sürûr ve selvet-i hatırlarıyçün donanma idüp, şevk u zevk ve ayş u nûş eylemeğe ruhsat virmek kânûn-ı kadîmdür” (ST I., 16. yy., s. 61).

Ġazā'ya âheng etme- (Ar.+Far.+T.) ‘Savaşa katılmamak.’

“Ġazā'ya Ertuğrul âheng etmemişdi

Dahi küffârile ceng etmemişdi” (HT., 1530-1531, s. 28).

Ġazā-yı âmedânî (Ar.+Far.) ‘Ansızın, birdenbire olan savaş.’

“Vilâyetimizde, memleketimizde bunun gibi gazâ olduğunu bilsün deyüp, bu gazâyâ **Ġazā-yı âmedânî**, gazâ-yı ekber dahi dediler” (OT., 1502-1503, s. 154).

Ġazā-i ‘azim eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Sefere çıkmaya karar vermek.’

“feth u teshîr eyleyüp ve yanınca dahı niçe kılâ'feth idüp, **Ġazā-i ‘azim eyledüğü** haberleri gelüp ve memâlik-i İslâmiyye'ye lâzım u mühim ve menfe'at-i azîme ile müfîd olur” (ST I., 16. yy., s. 286).

Ġazā-yı ekber (Ar.+Ar.) ‘Büyük savaş.’

“ve Sultân Murâd tâ sefer idüp **Ġazā-yı ekber** diyüp Selanik şehrini feth idüp ve Yuvan ellerin alup ve kal'aların feth idüp gâziler mâl-ı ganâyimle gelelden berü sene sekiz yüz otuz üçünde” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 112).

Ġazā-yı enver (Ar.+Ar.) ‘Din uğruna yapılan kutsal savaş.’

“Aslâ nâyere-i fesadının intifâsına kâdir olmayıp, bu **Ġazā-yı envere** zafer kimesnenin dîvân-ı a'mâline mektub olmadı” (NT., 1485-1493, s. 286).

Ġazā-yı iksâr (Ar.+Ar.) ‘Savaşma imkânı varken savaşmama durumu.’

“Küffâr-ı Etrâk'e **Ġazā-yı iksâr** ederdi” (NT., 1485-1493, s. 10).

Ġazā-yı nâgehânî (Ar.+Far.) ‘Ansızın, birden bire olan savaş.’

“Bu gazâyâ gazilerimiz **Ġazā-yı nâgehânî** dediler” (OT., 1502-1503, s. 154).

Ġazā-yı nâ-muradî (Ar.+Ar.) ‘Kısmet olmayan savaş.’

“Bu gazâyâ gâziler, **Ġazā-yı nâ-muradî** dediler” (OT., 1502-1503, s. 162).

Ġazāyı şeb’ânî (Ar.+Ar.) ‘Savaş sonunda ganimet için verilen savaş, gece savaşı.’

“*Gâziler bu gazâyâ ġazāyı şeb’ânî dediler, ya-ni tokluk, doyumluk ganîlik olduğı için gazâyı şeb’ani dediler*” (OT., 1502-1503, s. 158).

Ġazā-yı yūf (Ar.+Far.) ‘Karşılıksız, boşa giden savaş.’

“*Bunun bigi gazâyâ gaziler ġazā-yı yūf dediler*” (OT., 1502-1503, s. 188).

Ġazā yolu (Ar.+T.) ‘Sefer, savaş serüveni.’

“*Ya ’kub bilin merdandur ġazā yolunda*” (ÂPT., 15. yy., s. 320).

Gelmek çat- (T.+T.) ‘Savaş için sınıra dayanmak.’

“*pür-yaragile işde Türk ġeldi çatdı deyü, Fireng ’ün içine velvele düşüp bu hirâsanile hisarı zebun edüp almışiken kudret-i Hak bunların gönlüne korhu bıragup*” (OT., 1502-1503, s. 185).

Giriş- (T.) ‘Savaşmak.’

“*Ol arada süvâr ve piyâde biri birine ġirişmeğîn ceyş-i guzât irüb kîş-i buğatı şehriyâr-ı kâmkârün üzerinden ıyırub tağıtdı*” (İK., 16. yy., s. 136).

Girişmek vü karış- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Sürüp kâfir çerisine erişdi*

İki leşker ġirişdi vü karışdı” (HT., 1530-1531, s. 222).

Göç- (T.) ‘Sefere çıkmak.’

“*Buyurdu ol geçince biz geçelüm*

Çeriye bakmayalum tiz ġöçelüm” (HN., 1414, s. 259).

Göç be-göç göç- (T.+T.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“*İlçi gidicek ’akabınca ġöç be-ğöç ġöçüp, merhale be-merhale müsâra’at ü müsabakat idüp, muğâbele vü muğatele kaşdına Rûm’a müteveccih oldu*” (TB., 15. yy., s. 107).

Göç göç- (T.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“*Ve bu mâcerâdan soñra biş ġöç ġöçüp, ilerü varup, altıncı konakda aqđâm-ı iltihâma ihtimâm ile başup intikâma mücâzâta kaşd eyledi*” (TB., 15. yy., s. 306).

Ġubār-ı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş tozu.’

“*Ġubār-ı ceng yerden göğe bulud gibi âğdı*” (İK., 16. yy., s. 64).

Güççek ġazā (T.+Ar.) ‘Küçük savaş.’

“*Dönüp güççek ġazādan büyüğine*

Gerekdür isti ’ānet ola dīne” (FSM., 15. yy., s. 168).

Hācet vakti (Ar.+Ar.) ‘Savaş zamanı.’

“*Şöyle itdi kim yüzbin er atı, tonı ve giyümiyle ol hisarun dāyiresinde hāzır olalar, hācet vaktinde gerek ola*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 85).

Haklaş- (Ar.) ‘Savaşmak.’

“*Eydür: ‘Hay! Ne sözdür. Ol benüm üzerime gelürse ben anunile haklaşurın’ dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 116).

Halt ol- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“*İki deryâ-yı hûn-hâr biri birine halt olup ser-dârlar şarf-ı ıktidar eylediler*” (TB., 15. yy., s. 242).

Hān-ı hā’in fethi (T.+Ar.+Ar.) ‘(Hıyanet edenlerin Hakan’ının yenildiği savaş), Savaş.’

“*Ve mukaddemâ Tatar hān-ı hā’in fethinde kendülere ve Kapudan Paşa’ya şemşîr-i murassa’ile hil’at-i fâhire gönderilüp, saltanat tarafından teşrîf buyurulmuşlardır*” (ST I., 16. yy., s. 145).

Harb (Ar.) ‘Savaş.’

“*Aldı Engûriyyeyi ol harb-ile*

Tutdı Sultân önünü hem darb-ıla” (İN., 1410, s. 440).

Harb-i ‘acīb (Ar.+Ar.) ‘Tuhaf, şaşırtıcı savaş.’

“*Mukaddeme-i ceyş-i zafer-bahş çün kal’a-i Boboç’a -ki talî’a-i memleket-i Bosna’dur-üzerine geldiler, tarafeynden ceng-i azîm ve harb-i ‘acīb oldu*” (TEF., 15. yy., s. 123).

Ḥarb u ɗarb eṣnāsı (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş zamanı.’

“bi’l-âhire küstahlık hadden efzûn olıcak Yeniçeri tâ’ifesiün kadîmî ittifâkları muktezâsınca avâma cür’ete başlayup, **ḥarb u ɗarb eṣnâsında** kol ufanup ve baş yarılup” (ST I., 16. yy., s. 282).

Ḥarb u ɗarb (Ar.+Ar.) ‘Savaş.’

“Mezbur Mihayıl dahi karaya çıkdı ve alaylarını bağlayup **ḥarb u ɗarba** dikkat kıldı” (KA., 1592-1598, s. 43).

Ḥarb ü rezm (Ar.+Far.) ‘Savaş.’

“Bildiler ve ol hararetle günden güne ziyade **ḥarb ü rezm** ideceklerine anladılar; senevi virgülerini ta’yin idüp sulh eylediler ve eşraf-ı ümmete hazret-i ebi-Eyyüb’ün matemîn tutmağıçün yas tonların göndürdiler” (KA., 1592-1598, s. 41) .

Ḥareket et- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Ol vakit Sultan Mehmed, Mûsâ Beğ ile kovuşurken, bu taraftan Karamanoğlu **ḥareket etdi**” (OT., 1502-1503, s. 46).

Ḥaşmâne ceng (Ar.+Far.) ‘Acımasız, merhametsiz savaş.’

“Buyurmuş kim: ‘Cemî’isi yayk olmuşlar kim eyü **ḥaşmâne cengler** ederler” (ÂPT., 15. yy., s. 268).

Ḥavâle ko- (Ar.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“gazayı koyup gitmediler Âhiru’l-emr Ömer bin Abdülaziz halife kendi geldi. Kala’yı ol yapdurdı. Kostantiniyye üzerine **ḥavâle kodı**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 111).

Ḥāzır baş ol- (Ar.+T.+T.) ‘Savaş için hazır beklemek.’

“İçi esbâb-ı darb u harb ve âlât-ı cidâl u kütâllle memlû olub abtâl-ı ricâlle ki her biri sâni-i Sâm-süvâr ve sâlis-i Rüstem ü İsfendiyârdı, toldı; ceng ü cidâl ve harb u kütâl içün her biri **ḥāzır baş oldu**” (İK., 16. yy., s. 35).

Hengām ceng (Far.+Far.) ‘Kalabalık ordu savaşı.’

“Cûybar-ı dedî kâr-zârum bâd-hîz ve âteş âheng ve neng-i tîz çengleri **hengām cenge nâzır oldu**” (İK., 16. yy., s. 120).

Hengām-ı āheng-i ceng (Far.+Far.+Far.) ‘Kalabalık ordu savaşı.’

“Yanko diyen bî-dîn-i bed-endîş ceyş-i zalâlet kişile makamında hâzır ve **hengām-ı āheng-i cenge** nâzır idüğin bildiler” (İK., 16. yy., s. 122).

Hengām-ı żarb u ħarb (Far.+Ar.+Ar.) ‘Savaş vakti.’

“leşker-i islâm derbende gele gire, ol tar ağızlarda boğazı ele vire deyü **Hengām-ı żarb u ħarbe** nâzır tururlardı” (İK., 16. yy., s. 257).

Heves et- (Ar.+T.) ‘Sefer düzenlemek, savaş niyetinde olmak.’

“Uzun Hasan Tebriz’e **heves etti**” (ÂPT., 15. yy., s. 259).

Ĥîn-i muĥārebe (Ar.+Ar.) ‘Savaş zamanı.’

“Ammâ Mûsâ Çelebi’ye ĥalkuñ iĥâ’atleri tav’an olmaduğı hayşiyetden **ĥîn-i muĥārebe** ve vakt-i mücādelede kaçup Emîr Süleymân’a geldiler” (TB., 15. yy., s. 155).

Ĥîn-i đarb (Ar.+Ar.) ‘Saldırı zamanı.’

“**Ĥîn-i đarbda** devletlü ĥünkâra haber oldu” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Ĥürüb-ı kesîre (Ar.+Ar.) ‘Yoğun ve zorlu savaşlar.’

“Ol cihetden sultanile Âl-i Selçuk arasında vahşet-i azîme ve **ĥürüb-ı kesîre** vâkı’oldu” (NT., 1485-1493, s. 13).

Ĥurûc et- (Ar.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“Şol tarihte kim, hicretün sene 622, Cengiz Han kim Hitay vilayetinden **ĥurûc edüp**, yirmi kez yüz bin erile gelüp Belh vilayetini ve şehrini, Horasan ve Irak ol vilayetleri harab etmiş idi” (OT., 1502-1503, s. 4).

Hüner göster- (Far.+T.) ‘Savaşta yeteneklerini sergilemek.’

“Dil-âverler **hünerler gösterüp** mübârezetde hiç kuşûr komadılar” (TB., 15. yy., s. 160).

İĥtizā-yı ġazā (Ar.+Ar.) ‘Savaş kararı.’

“Çün ol semî-i ism-i sâmi-i Ahmedî takvîyet-i millet ve kiş-i Muhammedî idüp, **İĥtizā-yı ġazā** idüp, sa’âdet-i sermedi ve devlet-i ebedî makşûd idindi” (TB., 15. yy., s. 227).

İdmāna meydāna çık- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Acemi olan yoldaşlar Zakon üzre **İdmāna meydāna çıkdılar**” (ST I., 16. yy., s. 355).

İkdām et- (Ar.+T.) ‘İlerlemek, sefere devam etmek.’

“Her kankı tarafa yürüyüp **ikdām etseler** kâfirler önlerine durmaz oldular” (ÂPT., 15. yy., s. 68).

İkrām et- (Ar.+T.) ‘Savaşa çağırmak, savaşı başlatmak.’

“Evrenüz Gâzi du’a kılıp eyitdi: ”kemineye şöyle hoş gelir ki, Hak ta’âlâya tevekkül edip erkenden varıp yerin iyisin alıp, ol sonra gelip andan ivecenlik etmiyevüz evvel cenge ol **ikrām ede**” (NT., 1485-1493, s. 114).

İ’lām -ı ğazā (Ar.+Ar.) ‘Savaş ilanı.’

“Nevbet kim urulur, **İ’lām -ı ğazā dur**” (ÂPT., 15. yy., s. 18).

İn- (T.) ‘Sefer yönünde devam etmek.’

“Erzurum’dan dahi Erzincan’a **indi**” (ÂPT., 15. yy., s. 6).

İstikbāl-i kıtāl it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Katliam yapmak, savaşmak için konuk etmek.’

“Cemî’-i askerini cem’kılıp **istikbāl-i kıtāl idüp**, gelüp Ulubad’uñ Burûsa cânibin alup muşâra’ata mukâvemete müsâra’at itdi” (TB., 15. yy., s. 139).

İsti’mālet ver- (Ar.+T.) ‘Fetih hareketi yapmak.’

“Ahir Turhan Beğ yoldaşlık etmeyüp akıncılara **isti’mālet verüp** cevablaşup dedi kim: ‘Bunlar bir avuç kâfirdür, bunları dağıdıp sonra varup her birinüz çiftünüz süregidüp varun’deyüp, akıncılara bu **isti’māleti verüp** akıncılar ve tovcalar bu haberi işidüp varamayup Kasım Paşa yalunuz kalup, nâçâr varup kâfir leşkeriyle buluşup cenk edüp” (OT., 1502-1503, s. 59).

İstirķābına aḥkām sal- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş, sefer kararı alıp bildirmek.’

“Etrâf-ı askerün **istirķābına aḥkām salındı** ve ulu tonanma emr olundı” (TEF., 15. yy., s. 147).

İş erliĝi (T.+T.) ‘Savaşçılık.’

“**İş erliĝinde** yokdur naziri” (SN., 1490, s. 112).

İş gör- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Sultan Bayezid dahi bu haberi işidüp Kostantin üzerinden göçüp atı yarar, kendüsi yarar güzide **iş görmüş** dilâverler, yiğitler, ceng-azmudeler, on bin kişiyle ikişer yedeklü bedevi atlar ile yürüyüp” (OT., 1502-1503, s. 32).

Jeng (Far.) ‘(bk. Ceng).’

“Hikmet Hudâ’nundur, ol esnada derûn-ı şehirdeki küffârdan diller alındı, Küffâr-ı Nasârâ ve Freng mâ-beynine bu gûne muhalefet ü nîreng ve safa-yı kalb-i zulmânilerine küdürret ile **jeng vâki**’oldığı bilindi” (KA., 1592-1598, s. 13).

Ğalbi ħalbe ur- (Ar.+Ar.+T.) ‘Göğüs göğüse savaşmak.’

“Pek erler **ğalbi ħalbe ururlar**” (SN., 1490, s. 105).

Ğalp ħalbe dokun- (Ar.+Ar.+T.) ‘Göğüs göğüse çarpışmak, savaşmak.’

“Varna’ya gelüp, iki derya gibi leşkerler birbirine alay bağlayup, her taraftan yürüyüp alay alaya gelüp, **ğalp ħalbe dokunup** toplar, tüfekler ve zenberekler kaza yağmuru gibi yağup birbirine atılup” (OT., 1502-1503, s. 61).

Kanat bük- (T.+T.) ‘Sefer yönünü belirlemek.’

“**Kanat büküp** heman Tarsus’a indi” (SN., 1490, s. 104).

Kan tūfānı (T.+Ar.) ‘(Savaşın şiddetli olması, yoğun ölümler yaşanması), şiddetli savaş.’

“Ve ol ceng-i sultânîde **kan tūfānı** olup, cihânı gark idüp, gubâr-ı kâr-zâr âsmâna sakf u cidâr olmuş iken teskîn bulup kılıclar seylâb, türâb sır-âb eyledi” (TB., 15. yy., s. 230).

Kara seferi (T.+Ar.) ‘Kara topraklarında yapılan sefer.’

“Bin akça virelüm, beş yüz yük **kara seferine** gitsün’ diyüp hâlâ Kapucı-başı Yemişci Hasan Ağa kırk nefer kapucı yoldaşlar ile ihzâr olunup sît u sadâ olmuşken, varsun Rûmili’nde olan emvâl-i bakâyâyı tahsîl eyleyüp” (ST I., 16. yy., s. 360).

Karşıla- (T.) ‘Karşısına çıkıp beklemek.’

“Sultan Murad’a haber gönderdiler, gelsün ceng idelum devlet kimün ise ola diyü. Ol dahi leşker cem’idüp oğulları Bayezid ve Ya’kub Çelebi’yi bile alup Kös-ova’ya çıkdı. Ve Sırf leşkerin **karşıladı** Dahi Kos-ova’da buluşdılar. Gayet azim ceng oldı” (AOK., 15. yy., s. 30).

Karşu tur- (T.+T.) ‘Karşısına çıkıp beklemek.’

“Bunı işitdi sultan vardı karşu

Beraber Engüride **turdi karşu**” (HN., 1414, s. 257).

Karşu var- (T.+T.) ‘Karşısına çıkıp beklemek.’

“Duralum mı yahud **karşu varalum**” (SN., 1490, s. 46).

Karılup katıl- (T.+T.) ‘Askerlerin birbirine hücum etmesi, saldırması.’

“Şöyle kim, Rüstem-i Zal bigi iki leşker birbirine **karılup katılup** başlar kesilüp kanlar dökdüler” (OT., 1502-1503, s. 135).

Karuş- (T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Ceng **karışdukdan** sonra küffârun gemileri bî-hadd ü bî-kıyâsdur” (ST I., 16. yy., s. 87).

Kaşd eyle- (Ar.+T.) ‘Sefer düzenlemek, üstüne gitmek.’

“Bunı işidüp Şâma ol **kaşd eyledi**

Mısır binüm oldı diyü söyledi” (İN., 1410, s. 447).

Kaşd-ı harb u kîtal (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş niyeti.’

“Âheng-i ceng ü cidâl ve **kaşd-ı harb u kîtal** idicek sefâini Nusrât bar ve keştibân-ı meymenet-şi’âr dahi azm-i kenâdır bîhâr ve lenger salup karar eddükde sersâr-ı kâm-gâr ve ser-asker-i nâm-dar hazretleri fi’l hâl bilâ ihtiyâr otak-ı şâh-vâr ve seyebân-ı âsumân-medârların taşra çıkarıp” (ST I., 16. yy., s. 93).

Kaşd it- (Ar.+T.) ‘Sefer düzenlemek, üstüne gitmek.’

“Aralarında nice sözler oldı. Söz çok akıbet birbirine uymayup ikisi arasında adavetleri ziyâde oldı. Birbirine **kaşd itdiler**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 38).

Kaşid düz- (Ar.+T.) ‘Sefer düzenlemek, üstüne gitmek.’

“Heman emr eyledi nâme yazıldı

Yarağın gördüler **kaşid düzildi**” (HT., 1530-1531, s. 69).

Kendini ur- (T.+T.) ‘Savaşmak için hücumla geçmek.’

“kecenek harbîlere turra uruldu ve bir kerre şevkle Allâh Allâh deyüb ol azametlî
‘asâkir-i melâ ‘îne **kendisini urdu**” (GSM., 1443-1444, s. 9).

Kılıca turma- (T.+T.) ‘Savaşa katılmamak.’

“sen de ata biner tona kâdir ra’iyyetden yevmlî tâ’ifesin memleketden yazup karşı
turasın, anun gibiler **kılıca turmaz** kaçarlar, kırıldıkları yeğdür dimişlerdi” (ST I.,
16. yy., s. 57).

Kılıc çekme- (T.+T.) ‘Savaşa katılmamak.’

“Timur Han eyitdi: «Ben Mekke’ye karşı **kılıc çekmez**in»” (ANT (Giese), 15. yy.,
s. 40).

Kılıc kılıca ol- (T.+T.+T.) ‘Savaşmak.’

“İslâm ‘askeri yürüdiler, geldiler hisâr üzerine çıktılar, küffâr-ıla **kılıc kılıca
oldılar**; neberd-i ‘azîm oldu” (FSM., 15. yy., s. 208).

Kılıc ur- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“koyulup **kılıc urup** kâfirleri birbirine katdılar” (AOK., 15. yy., s. 13).

Kılıç çalışdur- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“**Kılıç çalışdurmakta**. Ebü’l-feth, visâk-ı zafer ittifâkında hayâl-i nevarûs-ı feth ile
sohbet idüp visâl ü cemâl temâşâsına muntazır turmuş idi” (TEF., 15. yy., s. 51).

Kılıc döşe- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“**Kılıcı** sedd-i ye’cûc -ı fiten **döşedi**, hükmi berr ü bahra revân oldu” (TEF., 15. yy.,
s. 150).

Kılıç koy- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Bir uğurdan hasma **kılıç koyalım**” (DE., 1465, s. 10).

Kılıçlaru yalun et- (T.+T.+T.) ‘Savaşmak için hücumla geçmek.’

“*Vasiyyet kıldı kim: ‘Kılıçlarınızı yalun edün hisara yürüş edün’*” (OT., 1502-1503, s. 95).

Kılıçlaş- (T.) ‘Savaşmak.’

“*Askerine istimâlet eyledi; cemî’-i beglerine emr itdi, taraf taraf gönderdi, yir yir vardılar, düşmenle elleşdiler, er yigitler kılıçlar ‘uryañ idüp çerhaya girüp kılıçlaşdılar; kıl kıl begler, alaylarla ilerü yürüdiler’*” (FSM., 15. yy., s. 428).

Kılıçlaş tur- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Burgaz üzerinden bir gâzîyle kılıçlaş tururken*” (İK., 16. yy., s. 67).

Kılıç sal- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Key er kılıç salup tutardı yayı*

Kem erün aklı olmuş idi yayı” (HN., 1414, s. 269).

Kılıç üşür- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Mihaloğlu’nun kulları dahi Tâceddinoğlu’na kılıç üşürdiler*” (ÂPT., 15. yy., s. 136).

Kıran-ı ‘aẓîm (T.+Ar.) ‘Çetin, çok ölümlü savaş.’

“*şol delü ceng etdiler ki, gövdeyi kan götürüp, küştelerden püşteler olup bir kıran-ı ‘aẓîm oldu ki, ol esnâda Mihal Beğ oğlu ceng içinde Mûsâ Beğ katına gelip eyitildi ki: ‘Bana birkaç yarar yoldaş koş ki, varıp karındaşın Sultan birez sıkıp, âlemi anun gözüne tar edem’ dedi*” (NT., 1485-1493, s. 211).

Kırış- (T.) Savaşmak.’

“*Leşker-i islâmla kırışdılar*” (İK., 16. yy., s. 410).

Kış akını (T.+T.) ‘Kış aylarında yapılan sefer.’

“*Def’a Sultân Bâyezîd Konstantin’de karâr idüp Malkoçoğlu Bâlî Beğ’e Lih vilâyetine akın virüp gazâya gönderüp kış akını olup çok hadiseler vâki oldu sene 904*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 163).

Kıtâl (Ar.) ‘Katliam, vuruşma, birbirini öldürme, savaş.’

“*Kamusınun işi kafirle kıtâl*” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 3).

Ėıtāle iĖbāl et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Katliam, savaş için yola çıkmak.’

“*alaylarına tertib virüb Ėıtāle iĖbāl etdi*” (İK., 16. yy., s. 210).

Kıyış- (T.) Savaşmak.’

“*Mûsâ Çelebi anda yine görünüp ol def’a dahi kıyışmayıp yine kenara turıdı*” (NT., 1485-1493, s. 218).

Kime kim uğra- (T.+T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Kime kim uğrasalar anda doğrarlar*” (SN., 1490, s. 105).

Ėıtāl-i ‘azm (Ar.+Ar.) ‘Katliam, savaş için yola çıkmak.’

“*Kaliyabolı Boğazı’ndan denizi geçip, Kılıç Arslan memleketine dâhil olup üç kez Türkmanlarile Ėıtāl-i ‘azm edip otuz üç günde bunları sürerek Konya’ya yakın yerdı*” (NT., 1485-1493, s. 15).

Kovuş- (T.) ‘Mücadele etmek, birbirinin peşinde olmak.’

“*Sultan Mehmed Mûsâ’yile kovuşurken İstanbul tekvuru, Emir Süleyman’ın oğlunu kabul etmezlendi*” (NT., 1485-1493, s. 224).

Köpek cengi (T.+Far.) ‘Dalaşma, savaş.’

“*leşker-i şeyâtîn cüst hareket idüp, gemilerine girince karardan savâd üstinde bir mikdâr elleşilüp köpek cengi olup, leşker-i İslam yetişüp cem’iyyet idince küffâr ceng yerinden ayrılıp, deryâya çıkup donanmayı göricek kulûblarına havf u haşyet gelebe idüp*” (ST I., 16. yy., s. 86).

Kûhsâr-ı ceng (Far.+Far.) ‘Dağlık alanda yapılan savaş.’

“*Ol bilesindeki kûhsâr-ı cengün peleng-i tîz-çengleri dahi ebr gibi hurûş idüb bahr gibi cûş idüb çakdılar*” (İK., 16. yy., s. 402-403).

Kul içine gir- (T.+T.+T.) ‘Savaşa katılmak.’

“*Gördi ki kendüyi tutarlar, hemân [at] şıçradup, gelüp kul içine girdi*” (TB., 15. yy., s. 169).

Leşker koş- (Far.+T.) ‘Üzerine asker sevk etmek, savaşmak.’

“*Mirçi kâfir ana leşker koşdu*” (OT., 1502-1503, s. 42).

Leşker yürüt- (Far.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“*O dahi cem’idüp yürütdi leşker*” (SN., 1490, s. 34).

Mâcerâ-yı ğazâ (Ar.+Ar.) ‘Savaş serüveni.’

“*Mâcerâ-yı ğazânun târihi hicretün sekiz yüz otuz yedisinde vâkı olundu, Vidinli Sinanı elinden*” (ÂPT., 15. yy., s. 158).

Mebādî-i ğazāvāt (Ar.+Ar.) ‘Savaş temeli, ilkesi.’

“<<El-hamdü li’lâllhi’l-Mennân>> ki sultân-ı cüvân-baht u pîr-tedbîr, hazret-i hilâfet-penâhî pâdişâhumuz <<azze nasruhû>> nun **mebādî-i ğazāvātından** ve makâsıd-ı azemâtından bu kadar beyân müyesser oldu” (TEF., 15. yy., s. 215).

Menzil (Ar.) ‘Ordunun kat ettiği mesafe.’

“*Ve Pâdişâh hazretleriyle Belgrad’a dört menzil yakın olundu*” (ST I., 16. yy., s. 47).

Meşgûl ol- (Ar.+T.) ‘Savaşa girmek.’

“*O da bir taraftan cenge meşgul oldu*” (ÂPT., 15. yy., s. 15).

Meydâna gir- (Ar.+T.) ‘Savaşa girmek.’

“*gaziler dahi kâfirlerin cebesine cevşenine, topuna, tûfengine, bakmayup, göze göz yüze yüz meydâna girdiler*” (OT., 1502-1503, s. 153).

Meydâna çık- (Ar.+T.) ‘Savaşa girmek.’

“*Osman Gâzi dahi subh vaktin durup gusl edüp, abdest alup subh namazını kılup, Rüstem-vâr ata süvâr olup, dilâverler, şîr-i nerler, bahadırlar, alp-erenler koşuya meydâna çıkdılar, at koşusunu etdiler*” (OT., 1502-1503, s. 13).

Muḥālif iş (Ar.+T.) ‘(Karşıt iş), Çatışma, savaş.’

“«Kıyâmet asker itâ’at itmez, ben giderüm kimse gelmeyecek düşmen ile **muḥālif iş** olup, nâmûs eksikliği olmak ihtimâldür» diyü kelimât itmeğin «Te’allül ü bahâne idersin» diyüp azl idüp Erzurum’u hiddet ile Hızır Paşa’ya tevcîh idüp” (ST I., 16. yy., s. 200).

Muḥārebat (Ar.) ‘Savaş.’

“ve bu **muḥārebatda** niçe serverler şehid düşdi ve niçesi, mesubat-ı gaza ile serfirâz oldu” (KA., 1592-1598, s. 47).

Muḥārebe (Ar.) ‘Savaş.’

“ol şehir-i ‘azîmi sûr-ı hadîd ile müsevver idüp, ol hisâr-ı haşîni muḥâşara kılup, def’î bî-muḥâbâ **muḥārebeye** mübâderet ü mübâşeret eylediler” (TB., 15. yy., s. 94).

Muḥārebe kıl- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Andan sonra Sultân Ahmed’ile **muḥārebe kılup** Sultân Ahmed’i katl eyledi ve karındaşı oğulların katl eyledi ve veziri Mustafâ Paşa’yı katl eyledi, sene 919 ve bu târîhde Sultân Korkud’ı katl eyledi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 163-164).

Muḥārebe ve muḳāteleye başla- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Küffâr ve müşrikîn, kazâ-peykerler ve kader-endâzlar, parnıklar ve darbızânlarla, tüfekler ve zenbereklerle **muḥārebe ve muḳāteleye başladılar**” (FSM., 15. yy., s. 138).

Muḳābele vü muḳātele kaşdı (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş niyeti.’

“İlçi gidicek ‘akabınca göç be-göç göçüp, merḥale be-merḥale müsâra’at ü müsabakat idüp, **Muḳābele vü muḳātele kaşdına** Rûm’a müteveccih oldu” (TB., 15. yy., s. 107).

Muḳābil dur- (Ar.+T.) ‘Savaş için karşısına çıkmak.’

“Kimün zehresi var kim ola kabil

Benüm karşuma **durmağa mukabil**” (HN., 1414, s. 263).

Muḳābil ol- (Ar.+T.) ‘Savaş için karşısına çıkmak.’

“Alaylar bağlandı. İki çeri, **muḳābil oldılar**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Muķātele et- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Bunlar mütenâzi’olup ba’zı asker İzzeddin’e, ba’zı Rükneddin’e mâyl olup birbiriyle **muķātele edip** İzzeddin Keykâvus bin Keyhüsrev bin Keykubad Rum’a müstevlî olup karındaşı Rükneddin kaçıp Hülâgu’ya varıp taht-ı hükümetinde olup ita’at gösterdi” (NT., 1485-1493, s. 20).

Mulāhaza-i şevāb-ı ğazā (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş hayrı değerlendirmesi.’

“Ammâ asker-i sultânî, **mulāhaza-i şevāb-ı ğazā** ve ümmîd-i nisâb-ı ganâyim-i uzma fikri ile akdâm-ı ikdâmı şöyle bastılar ki, her kûh-ı meni’ve her vâdi-i amîk bunlara sahrâ-yı melsâ, göründi” (TEF., 15. yy., s. 140).

Musābaķat eyle- (Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“İttifâķ sipeh-sâlârları ‘asker önüne düşüp **müsābaķat eyler**” (TB., 15. yy., s. 397).

Mübāderet ü mübāşeret eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaşı girmek.’

“Kostantiniyye fethine taşmîm-i ‘azîmet idüp, deryâ-yı bî-pâyân ile revân olup, seyl-i seri’ü’l-inhidâr-vâr varup, ol şehir-i ‘azîmi sûr-ı hadîd ile müsevver idüp, ol hisâr-ı haşîni muhâşara kılup, def’î bî-muhâbâ muhârebeye **mübāderet ü mübāşeret eylediler**” (TB., 15. yy., s. 94).

Mübārezet (Ar.) ‘Savaş alanına çıkma.’

“Dil-âverler hünerler gösterüp **Mübārezetde** hiç kuşûr komadılar” (TB., 15. yy., s. 160).

Mücādele (Ar.) ‘Savaş.’

“İttifâķen iki deryâ-yı pür-emvâc, ya’ni iki pâdişâh-ı şâhîb-taht u tâc muhâşama mu’ânede idüp, akdâm-ı ikdâm mizmâr-ı muķābeledede ve meydân-ı muķāteledede şâbit kılup, muhârebeye **mücādeleye** mübāşeret ü mübāderet eylediler” (TB., 15. yy., s. 101).

Mücāhede (Ar.) ‘Din düşmanına karşı koyma, savaşma.’

“Kollu kolından metrisler ve nerdübânlar yöridüb, kal’a dîvârına tayadılar; **mücāhede** ile giceyi ihyâ ittiler” (TEF., 15. yy., s. 81).

Müteraşşid-ı harb (Ar.+Ar.) ‘Savaşı kollayan, gözeten.’

“Berü canibde görenler dahı Eflak Hakimi olan kafır-i güstah sanup alaylar baglayup **müteraşşid-ı harb** oldılar” (KA., 1592-1598, s. 122).

Müvācehe ceng et- (Ar.+Far.+T.) ‘Yüz yüze savaşmak.’

“Tâ ki, kâfir leşkerini mu’âyede görüp **müvācehe ceng edevüz**” (NT., 1485-1493, s. 120).

Naḥv-ı ğazā (Ar.+Far.) ‘Savaşa usulü.’

“Hınk-i azîmet arkasına zîn-i himmet salup, inân-ı zafer-ıyânı **naḥv-ı ğazāya** sarf eylemeği kendüye farz-ı Ayn bildi” (TEF., 15. yy., s. 37).

Nār-ı harb (Far.+Ar.) ‘Savaş harareti.’

“Yakdı yıkdı yirigöği bâd-ı zarb u **nār-ı harb**” (İK., 16. yy., s. 55).

Nasb-ı nefis et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş niyetinde olmak, savaşmak istemek.’

“Osman Gâzi bunların zamanında Sultan Alaaddin Keykubad bin Ferâmürz’den kılıç kuşanıp atası Ertuğrul tarîki üzerine gazāya **nasb-ı nefis edip** niyyeti hayr olup ‘mahzâ etmeği gazâdan çıkarayın, hiç bir melike ihtiyâc göstermiyeyin; hem dünyâ ve hem âhiret elime girsin’ derdi” (NT., 1485-1493, s. 26).

Nāzır ol- (Ar.+T.) ‘Savaşa nezaret etmek.’

“Cûybar-ı dedî kâr-zârum bâd-hîz ve âteş âheng ve neng-i tîz çengleri hengâm cenge **nāzır oldu**” (İK., 16. yy., s.120).

Neberd (Far.) ‘Savaş.’

“Ki ideler Gâzi Murad ile **neberd**

Kılalar anun vücudun hâk [ü] gerd” (AOK., 15. yy., s. 30).

Neberd-i ḥaḳanî (Far.+T.) ‘Padişahların savaşı.’

“Bu kerre Padişah buyurdu kim, yarın ‘al’es-seher ceng-i sultânî ve **neberd-i ḥaḳanîdir**, göreyim sizi er gibi deprenesiz” (GSM., 1443-1444, s. 22).

Nefir-i âm (Ar.+Far.) ‘Düşmanla savaşmak için ilan edilen genel seferberlik.’

“**nefir-i âmdur** deyüp, ulemâdan ve meşâyihden ve sulehâdan cem’olup ve yirmi binden ziyade akıncıdan hazır olup, Anadolu beglerbeğisi Ozguroğlu İsâ Beğ ve Rum-eli beğlerbeğisi Karaca Beg, vezirleri İshak Paşa, Saruca Paşa ve Halil Paşa idi” (OT., 1502-1503, s. 65).

Niyyet-i ğazâ (Ar.+Ar.) ‘Allah yolunda savaşmaya karar verme.’

“hâzır olan leşkeriyle Allah’a tevekkül idüp Haret-i Resûl -alehi’s-salâtü ve’s-selâm mu’cizâtına sığınup **niyyet -i ğazâ!** ‘diyü tekbîr getirüp çeriye üç bölük kıldı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 92).

Niyyetü’l- ğazâ (Ar.+Ar.) ‘Allah yolunda savaşmaya karar verme.’

“Bir gün Pâdişah **niyyetü’l-ğazâ** deyüb Karaman-oğlu’nun kasdine sefer edüb yürüdü ve bir gün sa’âdetle deryâyı geçüb Bursa şehrine vardı. Andan geçüb Yenişehir’e dâhil oldukda bir gün Karaman-oğlu’na kara haber yetişdi ki, gözün aydın ola ki, Sultan Murad Hân yer götürmez asker ile işte üzerine geliyor” (GSM., 1443-1444, s. 36).

Nîze sunuş- (Far.+T.) ‘Mızraklaşmak.’

“Sabah olup, iki taraftan ceng-i harbî çalınıp, alaylar bağlanıp, bahadırlar ve mübârizler meydana girip, cevelân edip, birbirine **nîzeler sunuşup** ceng ederken Sultan bu meydanı görüp, cûş u hurûş edip” (NT., 1485-1493, s. 189).

Nîze toğrult- (Far.+T.) ‘Mızraklaşmak.’

“yedeklerden ve Yeniçeriden ve ardında sancakdan ve alay bayraklarından ayırup, fi’l-hâl gird-a-gird hâlevâr ortaya alup, **nîzelerin toğruldup**, bir mertebe küstâhlığa cür’et idüp, hezeyân söylediler, ki şerh u beyân olunmaz” (ST I., 16. yy., s. 205).

Numûne-i ıdarb u ıharb (Far.+Ar.+Ar.) ‘Savaş örneği.’

“Ve Sipahiler **numûne-i ıdarb u ıharb** gösterüp, üstâdâne matrakcı-başı kırk nefer yoldaşlarıyla hasmâne cüst ü çâlâk matrak oynadılar” (ST I., 16. yy., s. 342).

Ortaya gir- (T.+T.) ‘Savaşa katılmak.’

“Siper-i âhen ciger-i seyf ü sinân kazâ vü kadere göğüs gerüp, hancer-i âteş-feşân ğamze-i hûn-rîz-i dil-sitân gibi meydân içinde cûy-ı hûn revân idüp, şemşîr ü tîr kat’-ı nizâ’u faşl-ı huşûmet itmege **ortaya girdiler**” (TB., 15. yy., s. 229).

Otur- (T.) ‘Sakin olmak, savaşmadan beklemek.’

“Temür çağırttı kim: ‘Çeri imden girü **otursun**, ceng etmesünler’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 107).

Ölünce savaş it- (T.+T.+T.) ‘Ölümüne savaşmak.’

“**Ölünce savaş idelüm** deyü biri biriyle ahd u peymân berkidüb eyitdiler” (İK., 16. yy., s. 169).

Öñ ğazā (T.+Ar.) ‘İlk savaş.’

“Sitanbul fethi-y-idi **öñ ğazāsı**

Sikenderiyye oldu soñ ğazāsı” (FSM., 15. yy., s. 476).

Pâdişâhâne ceng (Far.+Far.) ‘Büyük, ulu savaş.’

“Kula kul mukâbil itti ve merreten ba’de uhrâ ve evbeten ba’de ûlâ kul kula mukâbil olup kol kola musâdefe itmekten **pâdişâhâne çok cengler** ve döndürüşmeler vâkı oldu” (TEF., 15. yy., s. 209).

Rast gel- (Far.+T.) ‘Karşılaşmak, tesadüf etmek.’

“Anlar dahi atılıp hikmet-i İlâhî her atdukça mel’ûnların alaylarına **rast gelüp** niçe melâ’îni dâhil-i nâr-ı cahîm eyleyüp bir vechile fırsat bulmamağla aşğa koldan geçenler üzerine hucûm idüp” (ST I., 16. yy., s. 397).

Revâne ol- (Far.+T.) ‘Koyulmak, gitmek.’

“Andan Hayreddin Paşa kal’anun yıkuğın ve gediğın yapmağa ve sancak beğlerine ısmarlayup kendü tonanma ile deniz yüzine **revâne oldu**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 148).

Rûz-ı veğā (Far.+Ar.) ‘Kavga, savaş günü.’

“Sâbıkâ Mihal-oğlu Sikender Beg’i -ki **rûz-ı veğāda** ğazanfer idi-biş yüz kadar dilâver ile gönderdiler” (TB., 15. yy., s. 291).

Rüstem-i Zāl oyunu (Far.+T.) ‘(İranın mitolojik kahramanı), savaş.’

“*Bu semâ’i dahi takdirde böyle gösterdi. Kudret-i semâ’îdür. Erenler hengâmesidür. Rüstem-i Zâller oyunudur. Kudret kime yüz gösterürse çarh hokkabazı ol tarafa yüz dutar*” (OT., 1502-1503, s. 122).

Sâkin ol- (Ar.+T.) ‘Savaş yapmama durumu.’

“*Yeniçeri sâkin oldu*” (AOK., 15. yy., s. 76).

Salın- (T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

“*Salındı seyf-i İslâm kâfir üzre*” (ÂPT., 15. yy., s. 14).

Salt yort- (T.+T.) ‘Mutlak sefer düzenlemek.’

“*Belki güğercinlik kal’asına salt yortmak emr olmak*” (TEF., 15. yy., s. 98).

Sancak çöz- (T.+T.) ‘Savaş durumuna geçmek.’

“*Sultân Beyâzîd’ün haberi yogiken Sultân Beyâzîd sancakların çözüp alaylar düzüp kösler çalındı*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 101).

Sancak götür- (T.+T.) ‘Sefere çıkmak, savaşmak.’

“*‘ve ger minneti şu sancağ ise ben hod dahi sancak götürüp kafirile uğraşmadum’der*” (ÂPT., 15. yy., s. 29).

Sarmaşup dur- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“*Karınovası subaşı Mustafa Beğ anda şehid olup, Atluoğlu Mustafa Beğ cenk arasında bir banile Atluoğlu ol cenkde birbirini sarmaşup dururken âkıbet Atluoğlu Mustafa Beğ galib olup, Hak ta’âlâ hazreti fırsat ve nusret verüp, ol banı atdan aşğa yıkup dutup sancağıle Ali Beğ’e getirdi*” (OT., 1502-1503, s. 129).

Savaş (T.) ‘İki ya da daha çok devletin, isteklerini kabul ettirmek ya da başkasının isteklerine boyun eğmemek, karşı çıkmak amacıyla, birbiriyle diplomatik ilişkilerini keserek silâhlı güçlerle mücadele etmelerine verilen isim.’

“*Yigitler cana kıyup aldı başlar*

Tutup iderler idi çok savaşlar” (HN., 1414, s. 268).

Savaş- (T.) ‘İki ya da daha çok devletin, isteklerini kabul ettirmek ya da başkasının isteklerine boyun eğmemek, karşı çıkmak amacıyla, birbiriyle diplomatik ilişkilerini keserek silâhlı güçlerle mücadele etmeleri.’

“ve girü Sultan Murad Han girü leşkerler cem’edüp Belgrad’a varup, âhir bunca cenk edüp **savaşup**, feth olunmayup takdîrde nasib değül idi” (OT., 1502-1503, s. 57).

Savaş eyle- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Yine sultan vardı **eyledi savaş**” (DE., 1465, s. 31).

Savaş ğavġası (T.+Far.) ‘Savaşma.’

“**Savaş ğavġasından**, heymeler hâbdan başların kaldırub ol deryânun içi habab toldı” (İK., 16. yy., s. 213).

Savaş it- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Ol zamân hisarda olanlar rivayet itdiler kim hiç **savaş itmeyüp** heman şöyle konup yaturlardı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 39).

Savaş kıl- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Konstantin şehrini hisâr idüp altı ay ceng idüp âkıbet bir cum’a gün yürümiş itdiler. Azîm ceng ve **savaş kıldılar**” (ANT (Edirne), 2021, s. 144).

Savaş şevķi (T.+Ar.) ‘Savaş isteġi, hevesi.’

“**Savaş şevķine taldı**” (İK., 16. yy., s. 342).

Savaş ver- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Turahan Beġ eydür: ‘Üç yerden **savaş vermek** gerek her birine.’” (ÂPT., 15. yy., s. 169).

Sebîl-i ġazâ (Ar.+Ar.) ‘Savaş yolu.’

“Rızây-ı hudayı tahsil içün **sebîl-i ġazâda** ki şah-râh-ı dârü’l-âmân-ı cinândur” (İK., 16. yy., s.196).

Sefer (Ar.) ‘Savaş yolculuġu.’

“Tâ şimdiye değin Âl-i Osman **seferde** nevbet ursalar ayaġın dururlar” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Sefer aḥkāmı (Ar.+T.) ‘Savaş yolculuğu hükümleri.’

“*Ve cümle asâkir-i mansûre zîr-i destinde, Allâh ta’âlâ mu’in olup, destgîrün ola*» diyü muhkem te’kîd ü tenbîh buyurılıp ve cümle Memâlik-i mahrûsa beğlerbeğilerine hâzır u müheyyâ olasız dinilüp, mufasssal u meşrûh **sefer aḥkāmı** yazılıp irsâl olundu” (ST I., 16. yy., s. 153).

Sefere kalk- (Ar.+T.) ‘Savaş harekâtına başlamak.’

“*sefere ağalarıyla kalkmak münasibdür* dinilmeğin gelmeğe ruhsat buyurulmuşdı” (ST I., 16. yy., s. 424).

Sefer eyle- (Ar.+T.) ‘Savaş harekâtına başlamak.’

“*çün Sultan Süleyman tahta geçüp padişah oldu, birkaç aydan sonra Belğırad fethine yarak ve çeri cem’idüp hicretün 927 senesinde cemâziyelevvel ayının on birinci güninde Rûmili’ne sefer eyledi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 140).

Sefer-i humāyūn (Ar.+Far.) ‘Kutlu savaş yolculuğu.’

“*Zerrin âsâ ile dergâh-ı mu’allâda makamında turup ve sefer-i humāyūna gidüp, me’mûr olduğu zahire ve nüzl hidmetinde mücidd ü sâ’i olup ve âdet ve kanûn-ı kadim üzre at ve katar deve ve katır virilmek fermân olunup virildi*” (ST II., 16. yy., s. 795).

Sefer iyle- (Ar.+T.) ‘Savaş harekâtına başlamak.’

“*Sefer iylemedük hayli zamandır*” (SN., 1490, s. 77).

Sefer-i zafer-rehber (Ar.+Ar.+Far.) ‘Zafer elde edilecek savaş yolculuğu.’

“*Gurebâ-i yesâr bölüğü umûmen vecemâ’at-ı silahdârân kethüdâsı altı yüz nefer güzide yoldaşlarıyla ve altmış üç nefer çavuş ağalar ta’yîn buyurılıp sefer-i zafer-rehbere çıkmak fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 12).

Seferlü (Ar.) ‘Savaş yolculuğunda olan asker.’

“*Seferlüler ve gayri cümlesi çıkup öteden gelen hüddâm-ı vâcibü’l-ihtirâm mertebelerince ber-murâd olup, kâmgâr oldılar*” (ST I., 16. yy., s. 59).

Sefer miḥneti, meşakḳeti (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş yolculuğu sırasında çekilen zorluklar.’

“Çıplak, yorgun argun **sefer miḥnetin meşakkâtin** çekmişlerdür” (TB., 15. yy., s. 371).

Sefer muḥāsebesi (Ar.+Ar.) ‘Savaş harekâtı için yapılan değerlendirme.’

“Baş-defterdar Mahmud Efendi Sadria’zam hazretlerinin **sefer muḥāsebesin** okuyup, umûr-î mülk ü mala müte’allık Sadria’zam izz-i huzur-î Padişahi’de nice mukaddemât ile bast-î kelim idüp” (ST II., 16. yy., s. 546).

Sefer-i muẓaffer (Ar.+Ar.) ‘Zafere ulaşmış savaş yolculuğu.’

“Şehriyar-kâmkârun ol **sefer-i muẓafferi** ve gazây-i fütüh eseri” (İK., 16. yy., s. 201).

Sefer-i mübāreke (Ar.+Ar.) ‘Kutlu savaş yolculuğu.’

“**Sefer-i mübāreke** niyyet idüb tasmim-i azîmet idicek ba’zı azîzler” (İK., 16. yy., s. 369).

Sefer it- (Ar.+T.) ‘Savaş harekâtına başlamak.’

“Varup İflâk’a **sefer itdi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 111).

Seferle- (Ar.+T.) ‘Savaş harekâtına başlamak.’

“Bu Abdal Mûsâ olan derviş dahi bu yeniçeri bôrkünü başına giymiş; seferi bunlarunile bile **seferlemiş**” (ÂPT., 15. yy., s. 308).

Seferli (Ar.) ‘(bk. Seferlü).’

“Eğer olursa olur, ve illâ olmaz, hiç savmıya eğlenüb işinden kalma ve bizi dahi işimiz geri koma, zirâ gün gecelidir, biz cümlemiz **seferliyüz**, tedârikimize mâni olma” (GSM., 1443-1444, s. 32).

Sefer niyyeti (Ar.+Ar.) ‘Savaşa çıkma isteğinde olmak.’

“ve dahi Sultan Bayezid Han **sefer niyyetine** Kostantin’den çıkup, Rebîülahir’ün yirmi altısında Seşenbe gününde Edrene’de olan Yeni-saray katında olan, su kenarında olan imâretün ve bîmârhânenün Sultan Bayezid kendü eliyle bünyadını urup” (OT., 1502-1503, s. 120).

Sefer üsti (Ar.+T.) ‘Savaş yolculuğu esnası, sırası.’

“*Muvâcehen müşâfehen istemek küstâhlık olduğu ecilden sû-yi edeb itdiler diyü gayetde vî-huzûr oldu, ammâ sefer üsti olduğuçün ızhâr-ı fütûr itmedi*” (TB., 15. yy., s. 258).

Sefer vaḳti (Ar.+Ar.) ‘Savaş yolculuğu esnası, sırası.’

“*Rûm İli beḡleri ittifâk idüp sefer vaḳti deḡüldür*’deyüp padişâhımız-hallede Allahu saltanatahu-azablara destûr virüp kendü Kostantaniyye içinde” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 161).

Sevâb-ı ḡazâ (Ar.+Ar.) ‘Savaşta elde edilen hayır.’

“*Devletiün hizmetine gelüp sevâb-ı ḡazâdan ve avâtıf-ı husrevânemden behremend olmadı*” (TEF., 15. yy., s. 109).

Sukûn-i iḡâmet (Ar.+Ar.) ‘Savaş yapmama durumu.’

“*Beḡlerine mürâsele bâbı feth olup, bu emr-i mesnûn i’lâm olunması takdîm olunan; ve bu yıl, asker-i deryâ-hareket sükûn-i iḡâmet ide*” (TEF., 15. yy., s. 84).

Sûñü ufan- (T.+T.) ‘(Sünüleri parçalamak), Şiddetli bir savaş olmak.’

“*Tarafeynden dâr-ü-gîr şol hadde yitişti ki; kılıçlar gedildi, sûñüler ufandı, yaylar sındı*” (TEF., 15. yy., s. 148).

Şark seferi (Ar.+Ar.) ‘Doğu bölgesine yapılan savaş yolculuğu.’

“*Divân-ı âlide ve eḡer maliye canibinde bi-edeb kâtibler müzevver berât ve tezkireler yazup ve serdârlar içün şark seferlerine gönde rilen beyaz tuḡrâ-i şerîf ile mu’anven kaḡıtlar küttâb-ı hâ’in eline girüp, istediklerin yazmak ile umûr-ı devletde teşevvüş müşâhede idüp*” (ST I., 16. yy., s. 227).

Şeh ḡazası (Far.+Ar.) ‘Padişahların savaşı.’

“*Ḡazâsın şehirün her feth-i bâbın*” (SN., 1490, s. 97).

Şemşîr-i intikâm çek- (Far.+Ar.+T.) ‘Öç almak için kılıç çekmek, savaşmak.’

“Şâh babama âsî olup sarâyın taşlayup mürşide âk oldunuz diyüp ve sebb-i ashâb-ı guzîn eyleyen teberrâ’îlerin dahi dört bin neferin yerbâr meydân-ı siyâsetde **şemşîr-i intikâm çeküp** katl eylediği haberleri te’akub eylemekle, ilçi Tokmak Han-ı bî-cân sabr u karâr idemeyüp, <<Kızılbaş ocağına su koyuldu, ay vây >> diyüp evine vâveylâ girdi” (ST I., 16. yy., s. 116).

Şî’r-âne harb (Ar.+Ar.) ‘Destansı savaş.’

“Barkıdı vü irişiben urdı darb

Düşmen-ile eyledi **Şî’r-âne harb**” (İN., 1410, s. 440).

Şuğl gösterme- (Ar.+T.) ‘Savaşa meşgul olmamak, savaşmamak.’

“Ol taraftan kâfire **şuğl göstermedüklerinden**, pâdişâhun hâtır-ı âturına âsâr-ı gubâr eksük olmaz idi” (TEF., 15. yy., s. 52).

Ṭâb’-ı saķâr-ı sefer (Ar.Ar.+Ar.) ‘Sefer cehennemi harareti.’

“Leşkerün ki **Ṭâb’-ı saķâr-ı sefer** hararetiyle câna irmişdiler” (İK., 16. yy., s. 198).

Tabur muḥârebesi (Mac.+Ar.) ‘Ordugâh savaşı.’

“Osmânli’nun devleti **tabur muḥârebesinde** sindılar kaçdılar, Pâdişâh güçle halas oldı” (ST II., 16. yy., s. 744).

Tabur muķâbelesi (Mac.+Ar.) ‘Ordugâh savaşı.’

“Hasan Paşa hazretleri leşker-i İslâm ile kal’a muḥâarasından kalkup nehr-i azîm üstünde olan cisri geķüp ve kesüp varup **tabur muķâbelesinde** mukâteleye âğâz idüp” (ST I., 16. yy., s. 321).

Tengnây-i ceng (Far.+Far.) ‘Sıkıntılı savaş.’

“Bildi ki ‘İsa Beğ **tengnây-i cenge** düşmüşdür” (İK., 16. yy., s. 402).

Te’ḥîr olun- (Ar.+T.) ‘Seferi ya da savaşı ertelemek.’

“ve ol gazâ **te’ḥîr olundu**” (ÂPT., 15. yy., s. 282).

Te'hîr-i cihād (Ar.+Ar.) ‘Seferin ertelenmesi durumu.’

“Çün Hâzret-i Sultân Murâd-ı kudsî-nijâd iki yıl Edrene’de oturup, **te'hîr-i cihād** ve te'lif-i kulûb-ı 'ibâd ve te'lîb-i ecnâd idüp adl ü dâda, mesâlih-i 'ibâda meşğûl oldu” (TB., 15. yy., s. 210).

Tekerrür-i sefer (Ar.Far.) ‘Tekrar edilen sefer.’

“Binâber in ma'nâ, çün feth-i zafer-feyh **tekerrür-i sefer** akabinca -ki katı kıştan ve şiddet-i sermâdan, el-hak ol sefer nâr-ı sakardan eşedd ü aşak görülmüş idi” (TEF., 15. yy., s. 176).

Telâţum virme- (Ar.+T.) ‘(El ayasıyla vurmak), savaşmamak, vuruşmamak.’

“Ol kadar âvaz deryâ-yı askere **telâţum virmeyüp** kapu halkı ve Anadolu aslâ hareket itmedi” (TEF., 15. yy., s. 114).

Tenevvür-i harb (Ar.+Ar.) ‘Savaş ışığı, nuru.’

“**Tenevvür-i harbün** iltihabından tâbe-i çarh pür-tab olub ber zerre bir oddan gönlek ve her şık bir kızmış tâş oldu” (İK., 16. yy., s. 65).

Teveccüh et- (Ar.+T.) ‘Sefer için düşünülen bölgeye yönelmek.’

“Bunlar dahi Rum’a **teveccüh etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 8).

Tokuş- (T.) ‘(bk. Tokuş-).’

“İrüp **tokuşdı** bunlar birbirile” (SN., 1490, s. 56).

Tokuş- (T.) ‘Savaşmak.’

“Bugün yarın inşae'llâhu ta'âlâ **tokuşurlar** virmek Allah ta'âlâ hazretindendir” (ST I., 16. yy., s. 390).

Tolaş- (T.) ‘Savaşmak.’

“İki kardaşı çün anda ulaşdı

Hem iki ejdeha bigi **tolaşdı**” (HN., 1414, s. 257).

Turuş- (T.) ‘(bk. Duruş-).’

“Sultan Cem dahi Karaman leşkeriyle karşı gelüp, uyundu halkla birbiriyle beraber **туруşup**, ceng [ü] muhârebe edüp arada bunca adam helâk olup, âkıbet Sultan Cem’e şikest vâkı' olup kaçup Karaman’a gitdi” (OT., 1502-1503, s. 118).

Turiş vir- (T.+T.) ‘Savaş İmkânı olmak.’

“Becene anlara niceye dek **turiş vire**” (TEF., 15. yy., s. 123).

Tutuş- (T.) ‘Mücadele etmek, savaşmak.’

“Birbiriyle **tutuşdular**” (ÂPT., 15. yy., s. 241).

Tutuştur- (T.) ‘Savaştırmak.’

“Heman bunun olısı budur ki, ben bu Türkü Ungurus ile ve Leh ve Çeh ile **tutuşturayım**, temâm Osman-(oğlu) yoruldukta ben hazır müheyyâ olub çıkayım ve Edrene’yi elinden alub ve cümle Rum-eli’ne mâlik olub zabt u rabt edeyim” (GSM., 1443-1444, s. 2).

Uğraş (T.) ‘Mücadele, savaş.’

“Dördüncü **uğraşda** Körfez ağzına girmek dilediler” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Uğraş- (T.) ‘Savaşmak.’

“Gelüp bunlarla **uğraşdılar**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 19).

Uğraş et- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Tırabuzon leşkeriyle **uğraş etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 331).

Ulu ceng (T.+Far.) ‘Büyük, zorlu savaş.’

“Orada iylediler bir **ulu ceng**” (SN., 1490, s. 26).

Ulu ğazâ (T.+Ar.) ‘Büyük, zorlu savaş.’

“Andan bir **ulu ğazâm** vardır diyü Rum-ili ve Anatoli ve kapu-halkı ve akıncılar azîm asker cem’idüp Ungurus vilâyetine ğazâ-yı ekber diyüp Sofya’ya varup Ungurus seferi râst gelmeyüp Anatoli çerisiyle Yahya Paşa, Ahmed Beğ’i Sofya’da koyup Davud Paşa’yı Üsküp tarafına gönderdi” (AOK., 15. yy., s. 131).

Ulu kurgun (T.+T.) ‘Büyük, zorlu savaş.’

“Olur ol arada bir **ulu kurgun**” (SN., 1490, s. 27).

Ulu sefer (T.+Ar.) ‘Büyük, zorlu savaş yolculuğu.’

“Hemandem Mihal’e adam göndürdiler: ‘**Ulu seferümüz** vardır. Tez gelmek ardınca ol kim biz hazır olup dururuz’ dediler” (ÂPT., 2013, s. 35).

Ulu toplar dökürüp çekdür- (T.+T.+T.+T.) ‘Büyük toplar ile sefere çıkmak.’

“ve girü Sultan Mehmed Han Gazi **ulu toplar dökürüp çekdürüp** Belgrad’a vardı. (OT., 1502-1503, s. 101).

Uriş- (T.) ‘Savaşmak.’

“**Urişmaga** yarar ademler olsun

Silahın hem çokalın bile alsun” (HN., 1414, s. 264).

Uzak sefer (T.+Ar.) ‘Gidilmesi çok uzun süre alan sefer.’

“leşker-i ahterşümâr, **uzak sefere** yarak görüb âlât-ı rezmi ihzâr etsin deyü beğlere *ahkâm getdi*” (İK., 16. yy., s.181).

Üzerine düş- (T.+T.) ‘Bir yere yönelmek.’

“Bursa’nun **üzerine düşdiler**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 84).

Üzerine gel- (T.+T.) ‘Savaşmak amacıyla düşmanın karşısına çıkmak.’

“Çağatay leşkeri gelüp yügürüp Sultan Alaaddin **üzerine gelmişidi**” (OT., 1502-1503, s. 10).

Üzerine ilet- (T.+T.) ‘Savaşmak için yönlendirmek, ulaştırmak.’

“Aldı bu gâzileri doğru Sorkun **üzerine iletirdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 21).

Üzerine var- (T.+T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

“ve Eflakoğlu Dırakula’ya haber göndürdi: ‘Tezcek leşkerünü cem’et. Eyü yarar yoldaşlarile gel. Yohsa ben senün **üzerüne varmağa** üşenmezsin’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 162).

Üzerüne uğra- (T.+T.) ‘Saldırıya geçmek, hücum etmek.’

“Şahin Lala da bihazır olan gazilerile küffarı karşılayıp ahşam karanusunda tablbaz kakıp. Allahu ta’alaya sığınıp tekbir getirip, Şahin Lala gazilerile kargaya girer gibi kafirin **üzerine uğradı**” (NT., 1485-1493, s. 86).

Vahşet-i ‘azîme (Ar.+Ar.) ‘Zorlu, acımasız savaş.’

“Ol cihetden sultanile Âl-i Selçuk arasında **vahşet-i ‘azîme** ve hurûb-ı kesîre vâkı’oldu” (NT., 1485-1493, s. 13).

Vaqt-i hurûc (Ar.+Ar.) ‘Sefere çıkma vakti.’

“pâdişâhlar ayak üzerine gelip guya ibham ederleridi ki, **vaqt-i hurûc** oldu; şimden girü oturmak revâ değil” (NT., 1485-1493, s. 47).

Vaqt-i mücâdele (Ar.+Ar.) ‘Savaş zamanı.’

“Ammâ Mûsâ Çelebi’ye halkuñ iţâ’atleri tav’an olmaduğı hayşiyetden hîn-i muhârebede ve **vaqt-i mücâdelede** kaçup Emîr Süleymân’a geldiler” (TB., 15. yy., s. 155).

Varṭa (Ar.) ‘Tehlike, bela, badire, savaş.’

“Kaçan kim, Yıldırım Bayezid Han, Timur Han **varṭasına** vâkı’olıcak Mısır sultanı Melik Eşref girü bunlara verdi. Türkmen girü yerlü yerine vardılar” (OT., 1502-1503, s. 36).

Vaşf-ı cihād (Ar.+Ar.) ‘Savaş tasviri.’

“Bunlara kıldı beyan **vaşf-ı cihād**” (DE., 1465, s. 6).

Velvele (Ar.) ‘Savaş gültüsü, patırtısı.’

“Cihan ol **velveleden** yankulandı” (SN., 1490, s. 48).

Yay sın- (T.+T.) ‘(Yay parçalamak), savaşmak.’

“Tarafeynden dâr-ü-gîr şol hadde yitişti ki; kılıçlar gedildi, sünüler ufandı, **yaylar sindi**” (TEF., 15. yy., s. 148).

Yay tut- (T.+T.) ‘(Eline yay almak), savaşmak.’

“Key er kılıc salup **tutardı yayı**

Kem erün akli olmuş idi yayı” (HN., 1414, s. 269).

Yerlü yerinde ko- (T.+T.+T.) ‘Sefere çıkmamak, yerinde sabit kalmak.’

“Osman Gâzi dahi **yerlü yeründe kodu**” (ÂPT., 15. yy., s. 32).

Yol çek- (T.+T.) ‘Seferde olmak, ilerlemek.’

“Bir düşmedür, şol kadar zamândur **yol çeker**, bu kadar dahı geldi” (TB., 15. yy., s. 111).

Yol dut- (T.+T.) ‘Sefere çıkmak.’

“Fursatıdur diyibenün dutdı yol

Leşkeri -y-le Mildeniye vardı ol” (İN., 1410, s. 448).

Yoluş- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Adana hâkimi İbrahim Beğ-oğlu Mehmed Paşa tevâbil bir mikdâr melâ’in ile elleşüp, yoluşup cengde iken Hafız Ahmed Paşa üstüne bi-hadd melâ’in ile Mihal mel’ün kendüzi hucum idüp” (ST II., 16. yy., s. 768).

Yorgun ve müteferriķ bulun- (T.+Ar.+T.) ‘Savaşmaktan bitkin düşmek.’

“Gâziler yorgun ve müteferriķ bulunup, ol Cem’e mukâvemetten mertebe-i acze varup, Hak Ta’âlâ’ya tevekkül idüp karşu yöridiler” (TEF., 15. yy., s. 114).

Yort- (T.) ‘Sürekli yürümek, sefere çıkmak.’

“Oradan Bolayır üstine yortar” (SN., 1490, s. 28).

Yüriyiş et- (T.+T.) ‘Hücuma geçmek, saldırmak.’

“Sultan Mehmed Yayça’ya yürüyüş etdi” (AOK., 15. yy., s. 120).

Yüri- (T.) ‘(bk. Yürü-).’

“Yüridi tutdı hep ol ili sultan

Bunı dilerdi ‘Osman ile Orhan” (HN., 1414, s. 257).

Yürü- (T.) ‘Seferde olmak.’

“Kandan yürüyüp ne ile vardı” (ÂPT., 15. yy., s. 5).

Yüze yüze meydāna gir- (T.+T.+Ar.+T.) ‘Savaşmak.’

“Çepeleş üzerine gelüp, ikisi birbirine yüze yüz meydāna girüp, devlet kimün ise ol beğ ola deyüp, arada leşker kırılmasun deyüp, ikisi meydanda mukabil birbiriyle cenk edüp, âkıbet Çepeleş fırsat bulup Kazıklı’nun başını kesüp yerine istiklâlî beğ oldu” (OT., 1502-1503, s. 104).

Yüze yüz ol- (T.+T.) ‘Birebir savaşmak.’

“Ardından giren şimşirlerle siper gibi göğsin gerüb yüze yüz olamadı” (İK., 16. yy., s. 302).

Yüz kaytarma- (T.+T.) ‘Korkup kaçmamak, savaşmak.’

“*Buluşur aña yüz kaytarmaz iy can*” (SN., 1490, s. 100).

Žarb u ħarb (Ar.+Ar.) ‘Vuruşma, çarpışma ve savaş.’

“*Savaş kolayın bilür baş baş serdarlar kol kol turub žarb u ħarb ve cidal u kıtale meşgul oldılar*” (İK., 16. yy., s. 60).

2.32. Savaşçı/ Asker/ Ordu:

A‘dā-şikār (Ar.+Far.) ‘Düşman avlayan, savaşçı.’

“*Murād Ħan enāra’llāhu bürhānehu ol menzil-i dil-güşādan ‘asākir-i cerrār ve cünd-i a‘dā-şikār ile hemān Edirne üstüne ‘azm ü şitābān kıldı*” (CT., 1577-1578 s. 165).

Adlu sanlu товца (T.+T.+Slav.) ‘Şanlı şöretli savaşçı.’

“*ve dahi dilâverlerden Veys Gazi ve Kara Hacı Gazi ve dahi nice voyvodalar, adlu sanlu товцалар, iş görmüşler, her biri zamanında Rüstem-i Zallerdür, dirilüp kendülerine ve kılıçlarına ve atlarına inanup*” (OT., 1502-1503, s. 152).

‘Adüvv-girīz (Ar.+Far.) ‘Düşman kaçıran, savaşçı.’

“*Tebriz-i ‘adüvv-girīze ve Tebriz’den Sultāniyye’ye ve Dergüzīn’e ‘azīmet idüp Şāh Ṭahmāsb’uñ maķarr-ı emāreti olan medīne-i Ġazvīn semtine pūyān u devān oldı*” (CT., 1577-1578 s. 386).

Ağır leşker (T.+Far.) ‘Sayıca fazla olan asker.’

“*Def’a sultan Muhammed Konstantin’de karar idüp veziri Mesih Paşayı deniz yüzinden gemiler ile ve ağır leşkerler ile ve azap ve yeniçerüleri gönderüp Rodos kaldıra düşüp fetih olamayup girü geldi*” (AOK., 15. yy., s. 124).

Āhen-cīger gāzī (Far.+Far.+Ar.) ‘Demir yürekli, yiğit savaşçı.’

“*Gedükden hâzır bulunan āhen-cīger gāzīlerden birisi anı fī’l-ḥâl çengāl-i kītāl ile ḥişār içine çeker*” (TB., 15. yy., s. 397).

Akıncı ‘askeri (T.+Ar.) ‘Akıncı ordusu mensubu.’

“Mübalağa leşker-i şeyâtin-i mela’in yetişüp köpri başında ceng-i azim eyleyüp, fi sebili’llah gazaya gelen eğer ‘**akıncı askeri** ve gayri çok kimse şehid ü dest-gir olduğın hikâyet ü rivayet eylediler” (ST II., 16. yy., s. 537).

Akıncıyân (T.) ‘Akıncılar.’

“Turhan Beg delâleti-y-le Mora vilâyetine sefer emr idüp kılâ’ u buķâ’ından bir niçesi feth olunup ve mâ’adâ yerleri fırķa-i **akıncıyâna** ġâret etdürildi” (CT., 1577-1578 s. 232).

Alay karaltısı (T.+T.) ‘Ordunun uzaktan görüntüsü.’

“Bire kafir geldi basdı diyü feryâd u figana başlayup ve huzûr-ı melâ’in ve hâsirîn **alayının karaltısı** göründükde asker cengden yüz dönderip, kimse ardına bakmayup, serdârı tenhâ koyup” (ST I., 16. yy., s. 10).

Alp (T.) ‘Savaşçı, yiğit, kahraman.’

“Ki **alpun** sabrı olur ana âsân” (ÂPT., 15. yy., s. 73).

Alp er (T.+T.) ‘Savaşçı, yiğit, kahraman.’

“Evranos Beğ! ‘dirlerdi; bir **alp er** var-idi ve bir dahı ‘Hacı İlbeği! ‘dirler; bir dilâver dahı var-ıdı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

Alp eren (T.+T.) ‘Savaşçı, yiğit, kahraman.’

“Süleyman Paşa yetmiş seksen kişiyle ve **alp-erenler** ve bahadırlar sala bindiler” (AOK., 15. yy., s. 19).

Arak atlu (T.+T.) ‘Atı çalıntı olan atlı.’

“Tay atlu **arak atlu** gelmesün hiç

Babucı eski yayak olmasun hiç” (HN., 1414, s. 265).

Arğun leşker (T.+Far.) ‘Zayıf düşmüş ordu.’

“ol atı yorğun âlâtı bozgun kendü **arğun leşker**” (İK., 16. yy., s. 208).

‘Asâkir (Ar.) ‘Askerin çoğulu, askerler.’

“Melik Kılıç Arslan oğlu Kutbeddin ‘**asâkir** cem ‘edip karşılayıp ceng edip, despot muzaffer olup Kutbeddin’i münhezim kılıp, Konya ileyine gelip şehre hücum edip

Müslümanlardan cemâ'at-i azîme çıkıp uğraşıp, Müslümanlardan çok kişi maktul oldu" (NT., 1485-1493, s. 16).

‘Asâkir-i cerrâr (Ar.+Ar.) ‘Tam donanımlı ordu.’

“Hazâyin-i bisyâr ve cevâhir-i âbdâr ve ‘asâkir-i cerrâr ile temettü’ü istizhâr artura" (TEF., 15. yy., s. 15).

‘Asâkir-i desâkir (Ar.+Ar.) ‘(Dağ başında olan ordu), Ordu.’

“ve Abdullah ibn-i Zeyd ile niçe bozorgvâr, biş yüz pâre gemi donadup elli bin şeci u dilir u refi u l-kadr-i beladet-mesir asakir-i desakir teshire sâlâr ü pişva olup Kostantiniyye fethine çekildiler" (KA., 1592-1598, s. 40).

‘Asâkir-i desâkir-güşâ (Ar.+Ar.+Far.) ‘Dağları aşan ordu.’

“Husus müeyyedat-ı maneviyyeden evval bu mani dahı layih ve Efrence leşkeri miyanında bir iki gün mukaddem meihur-ı vazih olmuşdı ki, Vezir Mahmud Paşa vafir ‘asâkir-i desâkir-güşâyıla gelmek ardıncadır" (KA., 1592-1598, s. 136).

‘Asâkir-i encüm-şumâr (Ar.+Ar.+Far.) ‘Sayısı yıldızlar kadar olan ordu, sayısız ordu.’

“Bacadehü ‘asâkir-i encüm-şumâra ol ay ruhsat virilüp vatanlu vatanlarına göndürildi" (KA., 1592-1598, s. 106).

‘Asâkir-i ferhunde (Ar.+Far.) ‘Kutlu ordu.’

“ve şol dem ki, ‘asâkir-i ferhunde-meyâsir-i rebî’-i bedî’-i sene hamsin ve hamsîne ve semâni mi’e kemîn-i kümûndan çıkup, serâyâ-yı sülûcı suya garka viridi" (TEF., 15. yy., s. 38).

‘Asâkir-i hidâyet-rehber (Ar.+Ar.+Far.) ‘İslâm yolunu gösteren ordu.’

“Andan maada bi-inayetillah Tealâ küffarun topları yüksek yirlerde ve ‘asâkir-i hidâyet-rehber neva nişibe mail mahallde olmagıla ekseriya top ü tûfeng daneleri aşurı giderdi; döğmede Müslimine ve huyûl-i asker-i güzine tokınmaz geçerdi" (KA., 1592-1598, s. 168).

‘**Asākir-i kişver-güşā** (Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Bilmem gerekdür zulümāt-ı küfürden kankı vilāyeti İslām güneşinüñ nûr-ı-la rûşen idüp ‘**asākir-i kişver-güşā** ve memālik-ārā cem idüp yürimek gerekdür, didi” (FSM., 15. yy., s. 78).

‘**Asākir-i manşüre** (Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“Elçiyi kovup ertesi göçüp üç göçde ‘**asākir-i manşüre** Karahisar’a gelip anda birkaç gün oturdular” (NT., 1485-1493, s. 95).

‘**Asākir-i mevfüre** (Ar.+Ar.) ‘Sayısız asker.’

“ahval-i küffarı kema-yenbai bildi ki, yat ü yarag tabiye olınan yollardan geçmesi muhal ve geçildiği takdirce Kral-ı dallün ‘**asākir-i mevfüresi** ile mukabele-i mühlike ve maraz-ı zeval-i mukaddimesi zahir semt-i hileden bir tedbir ile bin asker-i kesir münhezim kılınması saldır olur” (KA., 1592-1598, s. 139).

‘**Asākir-i meymün-meyāsir** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Uğurlu, kutlu, mübârek ordu.’

“‘**Asākir-i meymün-meyāsir**, emvâl-i ganâyim ile muğtenemoldılar” (TEF., 15. yy., s. 93).

‘**Asākir-i mütekāsire** (Ar.+Far.) ‘Sayısız asker.’

“Emir müte’assir ‘**asākir-i mütekāsire** ile kışlanması müte’azzir olub” (MN., 1533-1536, s. 238).

‘**Asākir-i nā-mütenāhi** (Ar.+Far.) ‘Sonsuz asker.’

“Bad-ma, etraf-ı âleme ulaklar ve hükmler tagıdup İstanbul fethine mübaşeretini, ‘**asākir-i nā-mütenāhisine** ve gayra tuyurdu” (KA., 1592-1598, s. 9).

‘**Asākir-i nuşret meāsir** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu izleri.’

“Ol demde Halil Pâşâ vezîr-i a’zam idi,câyiz görmeyüp İshâk Pâşâ’yı ‘**asākir-i nuşret-meāsir** ile Anadolu cânibine gönderdiler, ve Rûm-ili Beglerbegisi Karaca Pâşâ’yı sedd-i sügûr için Şofya ser-haddinde kodılar” (TB., 15. yy., s. 257).

‘**Asākir-i nuşret-şikār** (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Çün hâ’it-i ‘**asākir-i nuşret-şikār** ol noktayı dâyre-vâr ihâta eyleyüp devr itdiler, dil-rübâlar müjgân-ı dil-dûzî gibi tîr-i ciger-sûzlar yukarudan aşağıdan perrân olup, meh-likâlar zülf-i tâbdârları gibi her taraftan kemendler ejdehâ-vâr pîçân oldu” (TB., 15. yy., s. 262-263).

‘**Asākir-i peygār-kār** (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Bu mabeynde yetmiş dört yıl dahi geçüp, tarih-i Hicretün iki yüz otuz tokuz senesindeki, hulefa-i Beni-‘Abbas’dan Yahya ibn-i ‘All zamanı oldukda, elli bin yarar ve garet-giran ve şeca’at girdar ‘**asākir-i peygār-kār** ile ol dahi yürüyüp” (KA., 1592-1598, s. 46).

‘**Asākir-i şehryār-ı cihân** (Ar.+Far.+Far.) ‘Padişahın ordusu.’

“Bu tarıkla ‘**asākir-i şehryār-ı cihân**, envac-ı fütühatla şamdan ve cünüd-i macdud-ı mahmudü’l erken Mahmud Paşa mürafakatiyle kamran, ittişal-i sacd-i ekber ü asgar mukarrer oldu” (KA., 1592-1598, s. 114).

‘**Asākir-i zafer-asār** (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Tekmil-i ‘**asākir-i zafer-asār** için dört gün ārām-ı ‘işret meram olduktan sonra” (MN., 1533-1536, s. 224).

‘**Asākir-i zafer-maḫrûn** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“Kefere-i Efrenc-renc Mora Vilayeti’ne er döküp berr ve bahr gelecek ‘**asākir-i zafer-maḫrûn** men u def için midfalar ile müretteb Germe nam germiyyeti mustagreb bir kala bünyad idüp müterassıd-ı kıtal idükleri istima kılındı” (KA., 1592-1598, s. 135).

‘**Asākir-i zafer meāsir** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“şimdiki halde cevab berr ü bahrden **asakir-i zafer-measir** sizi ihata kılmışdur” (KA., 1592-1598, s. 117).

‘**Asker halkı** (Ar.+Ar.) ‘Ordu mensubu.’

“*Ve Mîr-âhûr Ferhad Ağa için iç-ağalardan ba’zı*’ ‘Bu mahal-i fırsatdur’ diyüp Padişahum, cümle ‘**asker halkının** konağa tavarları ile ağırlıkları çekilüp geldi, çadırları kuruldu, hemân ancak Pâdişâhımın gelmedi dimişler” (ST I., 16. yy., s. 20).

‘**Asker-i bî-kerân** (Ar.+Far.) ‘Uçsuz bucaksız ordu.’

“*Cinân gibi hulel-i sebz ile zînet buldı, feth-i tamâm-ı mora kasdına, ‘asker-i bî-kerân*” (TEF., 15. yy., s. 103).

‘**Asker-i cerrâr** (Ar.+Ar.) ‘Tam donanımlı ordu.’

“*Bu ‘asker-i cerrâra kal’a mâni’ olmaz*” (TEF., 15. yy., s. 107).

‘**Asker-i cerrâr-ı ebrâr** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Hayır işleyen tam donanımlı ordu.’

“*Ol asker-i muhâlif, şâhzâde-i cevân-baht hücûmına tahammül idemeyüp, püşt-i inhizâm gösterdiler; ve ol kavm-i füccâr, ‘Asker-i cerrâr-ı ebrâr önince taraf taraf gürîzân oldılar*” (TEF., 15. yy., s. 156).

‘**Asker-i deryâ-hareket** (Ar.+Far.+Ar.) ‘Deniz ordusu.’

“*Beğlerine mürâsele bâbı feth olup, bu emr-i mesnûn i’lâm olunması takdîm olunan; ve bu yıl, ‘asker-i deryâ-hareket sükûn-i ikâmet ide*” (TEF., 15. yy., s. 84).

‘**Asker-i deryâ-mevvâc** (Ar.+Far.+Ar.) ‘Dalgalı deniz ordusu.’

“*‘Asker-i deryâ-mevvâc kal’aya karşı gelüp visâk-ı saltanat-ı bargâhı gerdûniştibâh kuruldu*” (TEF., 15. yy., s. 110).

‘**Asker-i dey** (Ar.+Far.) ‘Uzak diyarlarda olan ordu.’

“*Şol dem ki çavuşân-ı vâlî-i vilâyet-i bahâr-ı sene sittin ve semânîne ve semâni mi’e asker-i dey def’inde hükm-i mülk-i hay tevki’lerin ulaştırup asâkir-i rebî-i cünbişe getürdi, asâkir-i etrâfa ahkâm-ı sultânî perâkende kılındı ve i’lan olundu ki uzak sefer yarağı ile müretteb ü mükemmel hâzır olalar*” (TEF., 15. yy., s. 181).

‘**Asker-i enbüh** (Ar.+Far.) ‘Kalabalık ordu.’

“Belgrad kalcası feth olunmak kendü hanmanına yol bulunmak mertebesinde idüğini bilüp ‘**asker-i enbühla** vafır gemiler donadup yat ü yarag ve top ü tüfeng alatını, memül olandan ziyade efzün idüp canib-i bahrden göndürdi” (KA., 1592-1598, s. 108).

‘**Asker-i güzîn** (Ar.+Far.) ‘Seçkin ordu.’

“Andan maada bi-inayetillah Tealâ küffarun topları yüksek yirlerde ve asakir-i hidayet-rehber neva nişibe mail mahallde olmagıla ekseriya top ü tüfeng daneleri aşurı giderdi; döğmede Müslimine ve huyül-i ‘**asker-i güzîne** tokınmaz geçerdi” (KA., 1592-1598, s. 168).

‘**Asker-i memleket-süz** (Ar.+Ar.) ‘Vatansız asker.’

“Gün ārām eyledüken sonra ‘**asker-i memleket-süz**” (MN., 1533-1536, s. 226).

‘**Asker-i bî-pāyān** (Ar.+Far.) ‘Sonsuz, sayısız asker.’

“Bu ‘**asker-i bî-pāyān** ki, hadd ü hasrı olmayıp, cebe bü cevşen görüp azm etmek isteyecek haber geldi ki, Dulkadiroğlu geldi deyü” (NT., 1485-1493, s. 215).

‘**Asker-i kıttāl** (Ar.+Ar.) ‘Ölümcül ordu.’

“Müteâkıben ‘**asker-i kıttāl** ve ricâl-i ebtâl gülbâng-ı Allah Allah idüp kal’aya yöriyiş ittiler” (TEF., 15. yy., s. 81).

‘**Asker-i kūh şebāt** (Ar.+Far.+Ar.) ‘Sabırlı, aceleci olamayan ordu.’

“‘**Asker-i kūh şebāt** deyâ gibi hareket itti” (TEF., 15. yy., s. 113).

‘**Asker-i kūh şebāt-ı deryâ-hareket** (Ar.+Far.+Ar.+Far.+Ar.) ‘Aceleci olmayan deniz hareketi yapan ordu.’

“‘**Asker-i kūh şebāt-ı deryâ-hareket**, bir sancak-beği ile husâli âsân olan kal’ada mecrâh u yorgun olmaktan düşmene karşı yörimek evlâdur, didi” (TEF., 15. yy., s. 135).

‘**Asker-i manşūr** (Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“Hem andem andan dilediler; ‘**asker-i manşūra** destur vereler” (ÂPT., 15. yy., s. 205).

‘**Asker-i manşūr serdār** (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordunun başında bulunan asker.’

“Bu makûle re’âyâ isyânı Eflâk ve Boğdan vilâyetlerinde niçe nice vukû’bulmuşdur. ‘**Asker-i manşūr serdār**lar ile def’-i şerr ü şûr ide-gelmişlerdür. Pâdişah-ı âlempenah hazretleri bizzat kalkacak” (ST II., 16. yy., s. 482).

‘**Asker-i memleket-sitânî** (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“El-kıssa, eshâb-ı kal’a-küşâyî ve ‘**asker-i memleket-sitânî** tertîbi ile, menzil be-menzil göç idüp, Arnavud ilinün sarp derelerinden ve derbendlerinden geçüp, Dirin suyına kondı” (TEF., 15. yy., s. 177).

‘**Asker-i nâ-maḥşūr-ı ğavî** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Düşman tarafından kuşatılmamış ordu.’

“Sübhanellahil-kavi, ol makule ‘**Asker-i nâ-maḥşūr-ı ğavî** bir an içinde fetret-i manevî cümlesini muhtevi olup bila-tehacüm ü tedarub sindılar ve bila-tesahüm ü tecarüb canlarından usandılar” (KA.,2003, s. 142).

‘**Asker-i muzaffer** (Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“‘**Asker-i muzaffer** yitişüp kal’ayı kurtardı” (TEF., 15. yy., s. 103).

‘**Asker-i muzaffer-i nuşret-eşer** (Ar.+Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“pes nesîm-i gülistân-ı anber-feşân kişversitânliga her taraḫa ‘atf-ı’ınân idicek, sulṭân-ı şâḫıḫ-kırân-ı şâḫıḫ-celâl dahı İzid-i müte’âle şığınup, ‘azm-i kral-ı zâl idüp, fi’l-hal’ ‘**asker-i muzaffer-i nuşret-eşeri** cem kılup Gelibolı Ma’beri’nden ‘ubûr eyledi” (TB., 15. yy., s. 93).

‘**Asker-i muzaffer-i nuşret-rehber** (Ar.+Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Mahmut Pâşâ’ya ‘**asker-i muzaffer-i nuşret-rehber** nâm-zed idüp, reh-meysereden Tırabzon üzerine ılgar ittürdi” (TEF., 15. yy., s. 109).

‘**Asker-i saf-şiken-i merd-efken** (Ar.+Ar.+Far.+Far.+Far.) ‘Cesur ordu.’

“‘**Asker-i saf-şiken-i merd-efken** seçüp, a’zam-ı vüzrrâ Mahmûd Pâşâ’ya kıldı” (TEF., 15. yy., s. 106).

‘**Asker-i sitāre-ḥaṣr** (Ar.+Far.+Ar.) ‘Görkemli ordu.’

“Meymenede ‘**asker-i sitāre-ḥaṣr** Mîrzâ Ḥalîl’i Îran u Turan u Hindûstân u Bedeḥşan leşkeriyle ve meyserede Emir Süleymân Şâh’la Emîr Yâdgâr’ı ba’zı şehzâdeler ile ve Ḥorasan ve Sistan ve Mâverâünnehr leşkeriyle cenâh eyledi” (TB., 15. yy., s. 116).

‘**Asker-i şitâ** (Ar.+Ar.) ‘Kış ordusu.’

“Ebr-i nîsân ile, çihre-küşâyan-ı rebî’sebâyâsına, ki leked-kûb-ı ‘**asker-i şitâ** ve pâymâl-i huyûl-i sermâ olmuş idi, zinet-i tâze ve libâs-ı bukâlemûn geydürüp” (TEF., 15. yy., s. 47).

‘**Asker-i zafer-peyker** (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Andan ‘**Asker-i zafer-peyker** ile Konya’ya varıp feth edip andan Aksaray’a ve Niğde’ye ve Kayseri’ye ve Develi’nin Karahisarı[nı] hünkâra teslim etdiler” (NT., 1485-1493, s. 134).

‘**Asker-i zafer-tev’emân** (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“İskender-i Dârâ-ihtişâm, kayser-i kîsrâ-gulâm, on beş tümen ‘**Asker-i zafer-tev’emânla** ser-hayl-i Eflak’ı pür nîfâkun üzerine yürüdi” (İK., 16. yy., s. 207).

Âteş-gîrdâr (Ar.+Far.) ‘(Ateş gibi olan kişi), savaşçı için söylenen bir söz.’

“Zafer-şîâr hayl-i **âteş-gîrdâr** ve bâd-refâtârla düşmen-i bed nihadû hâksârûn dârü’l-mülkin bünyâdından harâb etmege seyl-i pür-şîtab gibi akdılar” (İK., 16. yy., s. 230).

Âteş-heycâ (Ar.+Far.) ‘Cesur, güçlü savaşçı.’

“Hâlâ sancağı Beği Hızır Beğ ile elli nefer dilâverân ve bahâdırân Yemen kullarından tûfeng-endâz **âteş-heycâ** semenderleri yiğitler ile koşulup Dergâh-ı mu’allâya ve bârgâh-ı a’lâya vüzerâ-i izâm huzûrlarına getürdiler” (ST I., 16. yy., s. 184).

‘**Azebân-ı ceng-cüyân** (Ar.+Far.+Far.) ‘Savaşmayı isteyen asker, savaşçı.’

“Ya’ni ki sağ kolda otuz namdar sancak begleri ile Rum-ili beglerbegisi ve önlerinde azeb namına sürh külah tamam yigirmi bin sipah ve sol tarafda yigirmi dört emir-i kar-güzar ile Anadolu Beglerbegisi Davud Paşa ve yigirmi bin ‘**Azebân-ı ceng-cüyân** ale’l-husus canib-i yeminindeki Rum ili askerinin kafasında kutb-ı felek-medar varis-i mülk Şeh-zade Sultan Beyazıd Han-ı namdar” (KA., 1592-1598, s. 155).

‘**Azebân-ı tîr-endâz** (Ar.+Far.+Far.) ‘İyi ok kullanan savaşçı.’

“ve ‘**azebân-ı tîr-endâz** Rûm-ili ve Anadolu kolında mümtâz otuz bin nefer serbâz olup yüz-başlıları ve bin-başlıları nâmında zabıtları mukarrerdir” (KA., 1592-1598, s. 96).

‘**Azîm leşker** (Ar.+Far.) ‘Büyük ordu.’

“Ana ‘**azîm leşker** koşdu” (ÂPT., 15. yy., s. 14).

Bād-reftâr (Far.+Far.) ‘(Rüzgar gibi hızlı yürüyen kişi), savaşçı için söylenen bir söz.’

“Zafer-şîâr hayl-i ateş-girdar ve **bād-reftâr**la düşmen-i bed nihadû hâksârın dârü’l-mülkin bünyâdından harâb etmege seyl-i pür-şitab gibi akdılar” (İK., 16. yy., s. 230).

Bâhâdır (Far.) ‘Savaşçı, yiğit, kahraman.’

“Tefekkür âleminde iken Ece Beğ dirlerdi, bir **bâhâdır** er vardı hayli dilirlerden anılır idi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 18).

Bâhâdırân-ı kâr-zâr (Far.+Far.+Far.) ‘Savaş, kahramanı.’

“Sultan dahi ol kal’ayı göricek anun fethine ikdâm edip vüzerâ vü nâmdâr ve **Bâhâdırân-ı kâr-zârlarla** müşveret edip mecmû’ı bu ikdâmı ahsen görüp, hemen ol gün kal’anın üzerine yürüş edip ber-nevbet kal’aya ceng etdiler” (NT., 1485-1493, s. 161).

Bâhâdır er (Far.+T.) ‘Savaşçı, yiğit, kahraman.’

“Kara Mürsel derleridi, bir **bâhâdır er** varıdı” (ÂPT., 15. yy., s. 54).

Bāhādır-ı ciğerdār (Far.+Far.+Far.) ‘Savaşçı, yiğit, kahraman.’

“ve Tayı Karaca Beğ -ki Sultân Alâ’üddîn tayısı idi, ve darb-ı şemşîr ve remy-i tîr ve re’y ü tedbîr umûrında mâhir ve **bāhādır-ı ciğerdār** idi” (TEF., 15. yy., s. 51).

Bāhādır yiğit (Far.+T.) ‘Savaşçı, kahraman.’

“Şimdi ol hisara Temür hisarı dirler. Gâyet **bāhādır yiğit** idi” (AOK., 15. yy., s. 15).

Bāhādur (Far.) ‘(bk. Bāhādır).’

“Bir **bāhādur** server-idi Urhân

K’ana dirlerdi Nerîmân-ı zamân” (İN., 1410, s. 435).

Bahrî kotash (Ar.+T.) ‘Deniz kıyafetli savaşçı.’

“ve müsellaḥ alayı geyimli âyîne gümüş cebelü ve cevşenlü, mutallâ çarhi kalkanlu, gümüş toğulgalu altun üsküflü demed sorguçlu ve **bahrî kotaslu** pür zîb ü zînet yarar u güzide asker geydüği yaraşur, bahadır u dilâver server yiğitler ile a’dâ-i dîn üstine çıkup kimse görmemişti” (ST I., 16. yy., s. 250).

Bāver Bāhādır (Far.+Far.) ‘İnanılan, doğru olan yiğit, savaşçı.’

“Çün kral-ı mest iki yüzlü şemşîre dest urup piyâdeler içine girdi, meger anı **Bāver Bāhādır** ‘dirler bir yayabaşı var idi, hem bahadır kişiydi, piyâdeler içine girdüğün göricek at şalup bir gönder urdı ammâ yıkamadı” (TB., 15. yy., s. 232).

Bī-ad ‘asker (T.+Ar.) ‘Sayısız asker.’

“Lā-cirem bu taraftan Rûm pâdişāhı Sultân Muḥammed Han Ġāzîdārü’n-nasrı ve ve’l-ḳarār-şehr-i Edrene’den **bī-ad ‘asker** cem’eyledi” (FSM., 15. yy., s. 88).

Bilmiş, yılmış yüpürmiş ġāzi (T.+T.+T.+Ar.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Hocacuk gerçi **bilmiş, yılmış yüpürmiş ġāziydi**, ammâ anlaruñ ḥile-bâzlığına aldandı” (TB., 15. yy., s. 368).

Bozulan ‘asker (T.+Ar.) ‘Savaş meydanında bozguna uğrayan, dağılan asker.’

“Ez-in-cânib ol **bozulan ‘askerin** bâkisi kaçub Karaman-oğlu’na geldiler ve başlarına ne hâl geldiğin bir bir ‘ayân ve beyan edüb ve nicesi tutulub giriftâr olduklarını hikâyet eylediklerinde Karaman-oğlu’nın aklı başından çıkub nice edeceğin bilmedi ve yanında asker bu ahvâli duyucak bölük bölük kaçub her birisi evli evine dağılub perakende oldular” (GSM., 1443-1444, s. 5).

Bölük-halkı (T.+Ar.) ‘Bir grup savaşçı sınıfı.’

“Âmme-i Yenişeri tâîfesi ve **bölük- halkı** kollu kolunda sâf-ber-sâf alaylar bağlayup, kemâl-i kesret ve izdihâm-ı küllî ile turıldı” (ST I., 16. yy., s. 38).

Câna başa kalmaz [kişi] (Far.+T.+T.) ‘Korkusuz, sonunu düşünmeyen savaşçı.’

“Girü bu taraftan yenişeriye dahi haber olup şîr merdler, şîr yiğitler, merd gaziler, **câna başa kalmazlar**, bunlar dahi yürüdüler” (OT., 1502-1503, s. 173).

Cānbāz (Far.) ‘İşinde mahir, kurnaz savaşçı.’

“Şimdiki halde dahi bu müselleme ve **cānbāzlar** kim, vardır” (LT., 1553, s. 174).

Cānsipār (Far.+Far.) ‘Canını feda eden savaşçı.’

“Rıkâb-ı şehriyâr-ı kâmyâbda mülâzım olan **cānsipārlar**, nîze-güzârlar ol dîv-nijâd bed-nihâdlarum üzerlerine at saldılar” (İK., 16. yy., s. 123).

Cebelü (Moğ.) ‘Zırhlı.’

“ve dahi hayli **cebelü** kâfir bile göndürdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 177).

Ceng-āzmā (Far.+Far.) ‘Savaş tecrübesi olan savaşçı.’

“kapudan mânî’olup, top atdırmayup, <<Kara görünür yerde ceng olmaz askerün gözi korkmuşdur, **ceng-āzmā** kimsemüz kalmamışdur” (ST I., 16. yy., s. 87).

Ceng-āzmūde (Far.+Far.) ‘Savaş tecrübesi olan savaşçı.’

“Sultan Bayezid dahi bu haberi işidüp Kostantin üzerinden göçüp atı yarar, kendüsi yarar güzide iş görmüş dilâverler, yiğitler, **ceng-āzmūdeler**, on bin kişiyle ikişer yedekli bedevi atlar ile yürüyüp” (OT., 1502-1503, s. 32).

Cengci (Far.) ‘Savaşçı.’

“Bin [bu] âna değin bu resme **cengci** görmüş değilüz” (GSM., 1443-1444, s. 22).

Ceng-cū leşker (Far.+Far.) ‘Savaşçı ordu.’

“anları âdem tutup yüce yerler çekdürüp, leşker-i İslam üzre atup, hay hay ile hilesi aşikâr olup bizim **ceng-cū leşkerimüz** top atulduğun göricek yine firâra başlayup” (ST II., 16. yy., s. 768).

Ceng-cū âteş-efşân yeñiçeri dilâveri (Far.+Ar.+Far.+T.+T.+Far.) ‘Yiğit, cesur yeniçeri askeri.’

“ve on iki bin nefer **ceng-cū âteş-efşân yeñiçeri dilâverleri**, kâ’ide-i kadîme-i saltanat üzre, üslûp u âyînlerince iki fersah yere alayları uğur-ı hümayûnda döşenüp içlerine bir ferd karışmayup yürüdiler” (ST I., 16. yy., s. 27).

Cengcū dilâver (Far.+Far.) ‘Savaşçı yiğit, kahraman.’

“Husûsâ eyüce kürek çekdürür baştardaların forsa kâfirleri eyleyüp, içinde olan **Cengcū dilâverler** âteş-efşân olup” (ST I., 16. yy., s. 69).

Ceng-kâr (Far.+Far.) ‘Savaşçı.’

“Kıla şâh iline ol **ceng-kârı**” (SN., 1490, s. 80).

Ceng-nevâz (Far.+Far.) ‘(Savaş okşayan), savaşçı.’

“ve harbe-sâz ve **ceng-nevâz** yeñiçeri bölükine kayd olunmağa buyurdı” (CT., 1577-1578, s. 166).

Ceng-sâz (Far.+Far.) ‘Savaşçı.’

“Bi-hamdi’llâh pâdişâhumuz devletinde hişârumuz sağ u sâlim, muhkem ü müstahkem, zağâyir kemâlinde vâfir, **ceng-sâz** ser-bâzlar bî-nihâyet, maḥall-i tevehhüm degül’didi” (TB., 15. yy., s. 95).

Cenk eri (Far.+T.) ‘Savaş askeri.’

“Girü Fireng azgunları **cenk erleri** iki binden ziyâde, içi dolu yarak yasak ve hem azık, ya’ni gelüp hisara girüp yardım edelerdi” (OT., 1502-1503, s. 171).

Cenk gören [kişi] (Far.+T.) ‘Savaş tecrübesi olan savaşçı.’

“Ya’kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş görmüş gaziler, alp-erenler, şir-i nerler, dilâverler, cenk kolayını bilenler nice bunun gibi **cenk görenler** cenk sınımışlar” (OT., 1502-1503, s. 137).

Cenk kolayını bilen [kişi] (Far.+T.+T.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Ya’kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş görmüş gaziler, alp-erenler, şir-i nerler, dilâverler, **cenk kolayını bilenler** nice bunun gibi **cenk görenler cenk sınımışlar**” (OT., 1502-1503, s. 137).

Cenk sınımış [kişi] (Far.+T.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Ya’kub Paşa dahi kendü bunca iş görmüş iken bunca ceng-azmûde iken iş görmüş gaziler, alp-erenler, şir-i nerler, dilâverler, **cenk kolayını bilenler** nice bunun gibi **cenk görenler cenk sınımışlar**” (OT., 1502-1503, s. 137).

Cerî çeri (Far.+T.) ‘Becerikli, eli çabuk savaşçı.’

“Ol kal’ayı taşrasın ve içerisin mikdâm ve **cerî çeriyle** tamâm toldurub kulleleri serdârlar kellesinden ve bârûları zorbâzlar bazûsundan ve bedenleri saht-peyker dilâverler teninden yapılmış hisara dönderdiler” (İK., 16. yy., s. 176).

Cerî yeñiçeri (Far.+T.+T.) ‘Yiğit yeniçeri askeri.’

“Zîrâ çeride **cerî yeñiçeriler** var idi ki cüz’-i lâ-yetecezzâyı nişân itseler bî-gümân haâtâ itmezlerdi, belki şahîfe-i dilden hayâl-i nokta-i mevhumı kaşd itseler hak iderlerdi” (TB., 15. yy., s. 386).

Cevân (Far.) ‘Genç savaşçı.’

“Ecel irişidi öldi ol **cevâne**” (SN., 1490, s. 54).

Cevher (Ar.) ‘Kıymetli savaşçı.’

“Şehinşâhuñ bular **cevherlerüdü**” (SN., 1490, s. 90).

Ceyş-i cerâr-ı gûzât (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Gazilerden oluşan ordu.’

“Tir-i dildûz ve şimşir-i ciğersûzla **ceyş-i cerâr-ı gûzât**, kişi bed-girdar-bugâtun yüzün dönderüb târ-u-mâr etdiler; henüz tâli’-i firûzla paşay-ı rezm-efrûz ufk-ı zaferden tulû etmeden ol kara gönlülerün gözlerine rûz u rûşeni şeb-târ etdiler.” (İK., 16. yy., s. 230).

Ceyş-i mücâhidîn (Far.+Ar.) ‘Allah yolunda savaşanların ordusu.’

“Kişi câhidine **ceyş-i mücâhidîn** zafer buluserdi” (İK., 16. yy., s. 62).

Ceyş-i zafer kîş (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“*Ceyş-i zafer kîş hod miğfer-i hazm ve cevşen-i rezmle hazırdılar, ol bed endiş gumrâhlar nâgâh bir iş ideler deyü nâzırdılar, yolların*” (İK., 16. yy., s. 270).

Ciğerdâr gâzi (Far.+Ar.) ‘Yürekli, cesaretli savaşçı.’

“*Pâdişah emriyle hisarların yarakların gördüler ve içlerine yarar ciğerdâr gâziler kodular*” (ÂPT., 15. yy., s. 282).

Ciğerdür (Far.) ‘Yürekli, cesaretli savaşçı.’

“*Gayet bahadır ciğerdür kişiyidi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 69).

Cihân-dâr-ı kām-kār (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“*Çün re’âya bu’adl ü dâdı görüp, Karamânîlerün zulm ü bî-dâdın bilürler idi, ihtiyârlarıyla hişâruñ kapusın açup, cihân-dâr-ı kām-kāra teslim idüp, belâ-yı mütevâli ve kazâ-yı mütetâlîden hâlâş oldılar*” (TB., 15. yy., s. 84).

Cünd-i ‘azîmet (Ar.+Ar.) ‘Görkemli ordu.’

“*Asker-i Nusret-şi’ar ve cünd-i ‘azîmet dışarıyla akablerince varılması müte’azzir*” (MN., 1976, s. 345).

Cünd-i zafer-füzun (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“*Cünd-i zafer-füzun birle dergezin’den gecüb Hemedân mukabelesinde La’lin Çemen dimekle ma’ruf nām mevzi’e vārüb nüzul eyledi*” (MN., 1533-1536, s. 234).

Çadırılı (Far.) ‘Çadırdaki kalan asker, savaşçı.’

“*Gelüp çadırılı çadırın bulalar*” (SN., 1490, s. 105).

Çapkuncı (T.) ‘Hızlı atlara sahip, atını hızlı süren savaşçı.’

“*Nogay-ı Kebîr Tatarı’na ilticâ idüp «Babamuz kanın almak için bize mededkârlık eylen» diyüp aç ve muhtâc on bin mikdârı çapkuncı ile ılğar idüp Kırım Hanlarının kadîmi ma’mûr makarr u mekânları olan Bağçe-sarây’ı ale’l-gafle gelüp basup, yağma vü târâc idüp*” (ST I., 16. yy., s. 148).

Çatal atlu (T.+T.) ‘Yedek atı bulunan savaşçı.’

“Ve hizebr-i küh-i veğâ Ca’fer Paşa hazretleri Tatar Han karındaşı Kagılğay Feth Giray Sultan yarar güzide çaykoncu, **çatal atlu** on bin nefer Tatar-ı sabâ refîâr ile hâzır u âmâde, emr-i kazâ cereyânına muntazırlar” (ST II., 16. yy., s. 625).

Çekre-zen (Far.+Far.) ‘İyi ok kullanan savaşçı.’

“Sadrını **çekre-zenler** ve tüfek-endâzlar ile ve darbuzenler ile berkitti, şehir ucında turgurdu” (TEF., 15. yy., s. 127).

Çerik-i mahzûl (T. +Ar.) ‘Perişan haldeki ordu.’

“Ordu tırâşçısı yayıldığından Evrenoz Beğ akıncısın salup, **çerik-i mahzûlin** on alay idüp Rum-ili tarafından geldi” (TEF., 15. yy., s. 114).

Çıplak (T.) ‘Zırhsız, teçhizatsız.’

“Kasım Paşa yalunuz kalup, nâcâr varup kâfir leşkeriyle buluşup cenk edüp, kış günü zemheri vakt, soğuk Rum-ili sovuğudur bizüm, leşkerümüz **çıplak**, kâfirûn leşkeri âhen-pûş kal’a gibi arabası içine girüp toplar, tüfekler atılup” (OT., 1502-1503, s. 59).

Çıplak akıncı (T.+T.) ‘Zırhsız, teçhizatsız savaşçı.’

“Bu beğler dahi gâfil olup Kudret bir dürlü yüz gösterüp, bu taraf dan Ungurus leşkeri hazır olup yaraklu, cebelü cevşenlü kâfirler gâfilin bunların üzerine **çıplak akıncıda** cebe cevşen yok” (OT., 1502-1503, s. 115).

Çıplak leşker (T.+Far.) ‘Zırhsız, teçhizatsız savaşçı.’

“Yeni yazılan **çıplak leşker** düşmen-i dîn mukâbelesinde mukâteleye mukâvemet idemeyeceği rûşen üç zâhirdür” (ST I., 16. yy., s. 347).

Çuğallu (Far.) ‘Zırhlı.’

“Atı kecimli vü gendü **çuğallu**

Mübâriz pehlevânlar k’adı bellü” (FSM., 15. yy., s. 84).

Dādger (Far.) ‘Doğru, insaflı savaşçı.’

“Hem müslümandı ol hem **dādger**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 3).

Deñiz dilâveri (T.+Far.) ‘Deniz savaçısı.’

“âkıbet hakın Subhânehu ve ta’âlâ hazreti fursat ve Nusret verup **deñiz dilâverleri**, deniz ejderhaları, deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getirüp” (OT., 1502-1503, s. 158-159).

Deñiz ejderhası (T.+Far.) ‘Deniz savaçısı.’

“âkıbet hakın Subhânehu ve ta’âlâ hazreti fursat ve Nusret verup deniz dilâverleri, **deñiz ejderhaları**, deniz gâzileri, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getirüp Allâhu ekber âvâzesiyle üniyile deniz yüzünü doldurup erenlerün ve gâzilerün himmetiyle yürütüp gemileri birbirine çatup” (OT., 1502-1503, s. 158-159).

Deñiz gâzisi (T.+Ar.) ‘Deniz savaçısı.’

“âkıbet hakın Subhânehu ve ta’âlâ hazreti fursat ve Nusret verup deniz dilâverleri, deniz ejderhaları, **deñiz gâzileri**, Umur Beğ müridleri bir uğurdan tekbir getirüp” (OT., 1502-1503, s. 158-159).

Dilâver (Far.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Evranos Beğ! ” dirlerdi; bir alp er var-idi ve bir dahı “Hacı İlbeği! ” dirler; bir **dilâver** dahı var-ıdı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

Dilâverân (Far.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Donanma-yı Hümayûn gemileri leşker-i merdân-ı kârzâr ile bir vechile pür-haşmet ü şevket müzeyyen idiler ki halk-ı âlem seyr ü temâşâda tahsîn ve şâbâşlar okuyup **dilâverânun** her biri bebr ü peleng-mânend mehâbet ü salâbet ile pür yat u yarak, sâz u seleblerin geyüp” (ST I., 16. yy., s. 7).

Dilâverân-ı veğâ (Far.+Ar.) ‘Savaş kahramanı.’

“Hemân ki cānibeynüñ leşkeri ârâyide olup **dilâverân-ı veğâ** meydân-ı ma’rekeye nâzır oldukları zamânda ol begler ile” (CT., 1577-1578 s. 187).

Dil-âverân-ı zafer-bâr (Far.+Ar.) ‘Muzaffer savaşçı.’

“**Dil-âverân-ı zafer-bâr** tuhaf ü ganayimle zir-bar ve bahadırân-ı müfaharat-şiar, üsara-i cemilü’l-meha-sin ile kam-kar olup dirlerdi” (KA., 1592-1598, s. 16).

Dilrân-ı leşker-şiken-i merdân (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Ordular dağıtan yiğitler.’

“tüfeng-endâz Yeniçeri dilâverleri ve sâ’ir, şîrân-ı pîl-efgen ve **dilrân-ı leşker-şiken-i merdân** yürüyüp darbuzenler ile top-arabaları çekilüp, hergiz dîde-i eyyâm ol diyârda bu üslub ü ka’ide üzre zîb ü zînet görmeyüp” (ST I., 16. yy., s. 73).

Dilîr er (Far.+T.) ‘Yiğit savaşçı.’

“Karındaşı oğlu Ak Temür’ü anda kodu kim, ol be-gâyet bahadır, **dilîr eridi**” (ÂPT., 15. yy., s. 34).

Dinç akıncı (T.+T.) ‘Güçlü, kuvvetli öncü savaşçı.’

“Hâzır **dinç akıncı** varmış” (İK., 16. yy., s. 134).

Dinç ‘asker (T.+Ar.) ‘Güçlü, kuvvetli öncü savaşçı.’

“bir mikdâr Kızılbaş alaynı önlerine katup kovup yetdüklerini sançup aman vormeyüp Şâh ordusına-dek iletüp ve anlardan dahi bi-hadd **dinç ‘asker** binüp bunları önüne katup, leşker-i İslâm ordusına gelince ahşam basup yollarda niçeler şerbet-i şehâdet nûş eyleyüp (ST I., 16. yy., s. 162).

Dinç leşker (T.+Far.) ‘Güçlü, kuvvetli öncü savaşçı.’

“Anadolu’dan ve Rum-eli’nden girü **dinç leşkerler** cem’edüp, on bin azeb ve sekiz bin yeniçeri ve dahi bu taraftan vilayetlerden cerehorlar çıkarup ve sâyir halk dahi cihâd-ı ekberdür, nefîr-i âmdur deyüp” (OT., 1502-1503, s. 65).

Dizdâr-ı nâmdâr (Far.+Far.) ‘Kale muhafızı, Savaşçı.’

“Çün kal’a emri tamâm olup **dizdâr-ı nâmdâr** ve hafaza-i cânsipâra sipâriş ittiler” (TEF., 15. yy., s. 142).

Dülbend-vâr (Far.+Far.) ‘Muhafaza eden savaşçı.’

“Yetmiş atludur bular **dülbend-vâr**” (DE., 1465, s. 21).

Düşmen çerisi (Far.+T.) ‘Düşman askeri.’

“çün ana **düşmen çerisi** yetişür” (DE., 1465, s. 11).

Düşmen-kūş (Far.+Far.) ‘Düşman öldüren, savaşçı.’

“Miḥal oğlu ‘Ali Beg gibi leşker-keş, **düşmen-kūş** ser-dâr[ı] bu derbendde münhezim idüp ve Gürz (?) İlyas gibi sü’bân-ı nâs[ı] şîr-i dâr ü gîr iken sehl âdemle başın kesdüm” (TB., 15. yy., s. 371).

Düşmen-şîken (Far.+Far.) ‘Düşman öldüren, savaşçı.’

“Şîr-gîr-idi vü hem şimşîr-zen

Hasm-bend-idi vü hem **düşmen-şîken**” (İN., 1410, s. 436).

Ecel çerisi (Ar.+T.) ‘Ölüm eri.’

“Ve Sultân Murâd Edirne’de karâr idüb otururken **ecel çerisi** hücum idüb ecel câmin içüb Muharrem ayınıñ evvel çeharşenbe günü nakl idüb, Hak Te ‘âlâ Hazretlerinin emrine vâsıl oldu” (LT., 1553, s. 182).

Ehl-i âdemî (Ar.+Ar.) ‘İnsana (düşmana) alışkın olan savaşçı.’

“Tuna üstünde ceng etdi gemiler

Şehîd oldu nice **ehl-i âdemîler**” (HT., 1530-1531, s. 221).

Ehl-i ‘âdl (Ar.+Ar.) ‘Dürüst, adil savaşçı.’

“Zikre getürelüm **ehl-i ‘âdli** hem” (ANT (Giese), 15. yy., s. 3).

Ehl-i ‘asker (Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Anlar ki nôker ve **ehl-i ‘askerdür**, yazılıp defter oldılar” (TEF., 15. yy., s. 106).

Ehl-i cihād (Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Çün Sultân Murâd-ı **ehl-i cihāda** bu haber-i meserret-fezâ vü kûdûret-zidâ irişdi, Sinân Beg’e ve sâyir beglere ıhsânlar, taḥsînler idüp her birine va’de-i ḥaseneler itdi, ve ol alınan yirleri Mezîd Beg’e viridi, sancak idüp. (TB.,2016, s. 200).

Ehl-i ğazv ü cihād (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Düşmiş idi **ehl-i ğazv ü cihād**, kollu kolından metrisleri ve a’lâm-ı zafer-i lâmi, andak handak başını iletiler” (TEF., 15. yy., s. 54).

Ehl-i ḥarb (Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“Yüz bin er katında vardı **ehl-i ḥarb**” (DE., 1465, s. 12).

Ehl-i ħiref (Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli (zanaatkâr) savaşçı.’

“Yeniçeri ve Cebeci ve Topci ve azeb-sitan ve **ehl-i ħiref** mukaddem ü mu’ahhar yürümekde nizâ’lar eyleyüp rü’esâ ve mücâhidin alayının Yeniçeriden sonra meziyyet u ruchânları her vechile mukarrer olup yürüdiler” (ST II., 16. yy., s. 639).

Ehl-i şana’ât (Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli (zanaatkâr) savaşçı.’

“Yiğirmi bin azab ve on bin yeniçeri ve on bin kapu halkı ve cerâhordan ve dahı **ehl-i şana’âtden** niçe leşker cem’idüp yetmiş seksen bin âdemile Uzun Hasan’a yürüdiler” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 152).

Ejder (Far.+) ‘Görkemli, korku salan savaşçı.’

“Ve Rum Bayezid Han gayet pir olmanın Rum vilayetinde her tarafda birer **ejder** baş kaldurub alemleri yakub yıkmakda idi” (LT., 1553, s. 147).

Eli yedeklü bâhâdır leşker (T.+T.+Far.+Far.) ‘Yedek teçhizatı bulunan asker.’

“asker-i İslâm-penâhdan sebük-bâr mübâlağa **eli yedeklü bâhâdır leşker** yoklanup gitdiler” (ST I., 16. yy., s. 124).

Emîn dizdâr (Ar.+Far.) ‘Güvenilir kale muhafızı.’

“**Emîn dizdâr** ve hafezâ-i cân sipâr, yeniçeriden ve azebden kiyâfet ittükçe tâ’yin idüp, sancağı beğine hükm-i cihân-mutâ’gönderüp kal’ayı zabt ittürdiler” (TEF., 15. yy., s. 104).

Emîr-i kâr-güzâr (Ar.+Far.+Far.) ‘Savaşçı komutan.’

“Ya’ni ki sağ kolda otuz namdar sancak begleri ile Rum-ili beglerbegisi ve önlerinde azeb namına sürh külah tamam yigirmi bin sipah ve sol tarafda yigirmi dört **emîr-i kâr-güzâr** ile Anadolu Beglerbegisi Davud Paşa ve yigirmi bin azeban-ı ceng-cüyan ale’l-husus canib-i yeminindeki Rum ili askerinin kafasında kutb-ı felek-medar varis-i mülk Şeh-zade Sultan Beyazıd Han-ı namdar” (KA., 1592-1598, s. 155).

Enbüh-ı asker (Ar.+Ar.) ‘Kalabalık ordu.’

“Pâdişâhun bu **enbüh-ı asker**in bunun gibi muhâtara derbendelere koymak isâbetten görünmez” (TEF., 15. yy., s. 126).

Enük yaya (T.+T.) ‘Yaya olan asker, kötü karakterli düşman askeri için söylenen bir söz.’

“*Enük yaya* deyü niçün dediler

Uğurlar biri bir enük yayanun” (HT., 1530-1531, s. 58).

Eren (T.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Altmış bin atlu yaraklu eren*” (DE., 1465, s. 27).

Er kişi (T.+T.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Ammâ er kişiyile göndürmezleridi*” (ÂPT., 15. yy., s. 19).

Er yiğit (T.+T.) ‘Kahraman, savaşçı.’

“*Hasan Alp dahı bir er yiğit idi; bahadurlardan idi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 83).

Fâtih (Ar.) ‘Fetheden.’

“*Sultân Murâd Han ibn-i Mehemmed Han'uhn Varna'da kral-ı Üngürüs ile olan muhârebeleri ve şalişen fâtih-i İstanbul Sultân Mehemmed Han bin Murâd Han'uhn şehir-yâr-ı ‘Acem Ak-koynlu Uzun Hasan pâdişâh ile*” (CT., 1577-1578 s. 355).

Fedâ-yı tîg-zen (Ar.+Far.+Far.) ‘İyi kılıç kullanan savaşçı.’

“*Tüfek-endâz u tır-endâz cümle*

Fedâ-yı tîg-zen ser-bâz cümle” (HT., 1530-1531, s. 348).

Fedâyi (Ar.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Erüşüp bir fedâyi nâgmehânî*

Urup ok zahmile öldürdü anı” (HT., 1530-1531, s. 320).

Ferîd (Ar.) ‘Eşsiz savaşçı.’

“*Zamânında her birisi bir ferîd*” (TB., 15. yy., s. 75).

Fidâyi (Ar.) ‘(bk. Fedâyi).’

“*Fidâyi geldi*” (ÂPT., 15. yy., s. 207).

Ġâret-ger (Ar.+Far.) ‘Yağmacı, savaşçı.’

“*Ġâzîlerüh Ġâret-gerleri varup, Eflak'ı vurup, nehb ü târâc idüp hasâret ü Ġâret itdiler*” (TB., 15. yy., s. 195).

Ġarīb yiğit (Ar.+T.) ‘Zavallı, bîçare savaşçı.’

“Yanında **ġarīb yiğitler** hazırda” (ÂPT., 15. yy., s. 201).

Ġarķ-ı āhen er (Ar.+Far.+T.) ‘(Demir zincir içindeki savaşçı), zırhlı er.’

“Zaman ta ’yîn edüp cem ’etdi leşker

Cem’i **ġarķ-ı āhen atile er**” (HT., 1530-1531, s. 310).

Ġarrā bāhādır (Ar.+Far.) ‘Parlak, gösterişli yiğit.’

“Sultan Murad üzerine yürüyüp mağrurlığından kendüyi **ġarrā bāhādır** sanup yalnız bu leşkeri târümâr sanup kendiyi Sultan Murad halkına urdı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 73).

Ġazanfer (Ar.) ‘Kahraman, cesur, savaşçı.’

“Sâbıkâ Mihal-oğlı Sikender Beg’i -ki rûz-ı vegâda **ġazanfer** idi-biş yüz kadar dilâver ile gönderdiler” (TB., 15. yy., s. 291).

Ġazanfer-i vegâ (Ar.+Ar.) ‘Savaş kahramanı.’

“Meydân-ı ma ’reke **ġazanfer-i vegâ** ve ’arşâ-i mücâhedede faraza Sām u Nerrimân idi” (CT., 1577-1578 s. 469).

Ġāzi dilâver (Ar.+Far.) ‘Kahraman, yiğit savaşçı.’

“Edrene’den çıkup azm edüp Semendire yanına vardukda ol vilâyetde bir **ġāzi dilâver**, şir ü ner niyyet-i gazâ diyüp meğer evvel kûdüreti olduğı sebebdan ötürü fî-sebîlilah diyüp” (AOK., 15. yy., s. 127).

Ġāzi eren (Ar.+T.) ‘Kahraman, yiğit savaşçı.’

“**Ġāzi erenler** üş önümce gitdi” (ÂPT., 15. yy., s. 155).

Ġāzi kul (Ar.+T.) ‘Kahraman, yiğit savaşçı.’

“Hemen padişahun **ġāzi kulları** hazırladı” (ÂPT., 15. yy., s. 228).

Ġāziyân-ı dîn ü mücâhidîn (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Din yolunda savaşan asker.’

“anun dahi üstüne **ġāziyân-ı dîn ü mücâhidîn** üşüp, nice yerden lağımlar salup, bi-avni ’llâhi ta ’âlâ onuncı gün melâ’in-i hâsırîn feryâd-ı el-amâna başlayup lağımla tamam gedük açılup” (ST II., 16. yy., s. 635).

Ġāziyān-ı mücāhidīn (Ar.+Ar.) ‘Din yolunda savaşılan asker.’

“ağır basup yeyni kalkar’meseli zâhir oldukda ekseri ümera-i İslâm üstünde olan **Ġāziyān-ı mücāhidīnden** az kimse kalup cümle melâ’in Hasan Paşa’ya hamle idüp bir nice zahm yiyüp cisre gelüp mecrûh suya düşdi, halâsa mecâl olmadı gark oldı” (ST I., 16. yy., s. 321).

Geyimli er (T.+T.) ‘Zırhlı, teçhizatlı savaşıcı.’

“Arab leşkerinin dokuz bin **geyimli**, cebeli cevşenli pür-yaraklu **erle** erişüp birbiriyle gayet azîm cenk etdiler” (OT., 1502-1503, s. 135).

Gönüllü ‘asker (T.+Ar.) ‘Kendi isteğiyle orduya katılmış asker.’

“ve on bin neferden mütecâviz her bölükden **gönüllü ‘asker** muhâfazaya ihtiyârlarıyla kalup ve kal’anun şimdiye dek muhâsarada ve cengde harâb olan yerleri muhkem ta’mîr ü tecdîd olunup (ST I., 16. yy., s. 175).

Gözcü (T.) ‘Gözetleme işi yapan kişi.’

“Deniz kenarında **gözcüler** korkar kim denizden harami gemileri gelüp urmasun deyü dahi gözedürlerdi” (ÂPT., 15. yy., s. 249).

Ġuzât (Ar.) ‘Gaziler.’

“Alay alay saf saf oluban **Ġuzât**” (DE., 1465, s. 41).

Ġuzât-ı ahyâr (Ar.+Ar.) ‘Hayırlı ordu.’

“Hemana semiyi-i Resul-i Muhtar Sultan Muhammed Han-ı namdar, **Ġuzât-ı ahyâra** istimalet-i bisyar ve kûmat-ı zafer-girdara mevaîd-i bi-şumar idüp zümre-i öşrikinün zaft, anların kuvvet-i kalblerine sebep oldu” (KA., 1592-1598, s. 13).

Ġuzât-ı cumhûr (Ar.+Ar.) ‘Gazi halkı, sınıfı.’

“ve İstanbul fethine memur olan **Ġuzât-ı cumhûr**, cem yetmiş bin nüfus-i mesur idügi ve feth u teshire mübaşeret-i mücahidin, tir ü şemşir ile vuku bulmayup her ne canibe yürüyüş itdiler” (KA., 1592-1598, s. 10).

Ġuzât-ı dindâr (Ar.+Ar.) ‘İnançlı gaziler.’

“**Ġuzât-ı dindâr** her taraftan sada-yı “Allah! Allah! ” ile be-didar, ve mücahidin-i zafer-girdar, gûruh-a-gûruh tantana ve heybet ü şükuh ile aşîkar” (KA., 1592-1598, s. 12).

Ġuzāt-ı muẓaffer-âlem (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Muẓaffer gaziler.’

“*Fe lâ-cerem, kibar u sıgar-ı mûkerrem-sıkat ġuzāt-ı muẓaffer-âlem ve dil-averan-ı salah-ı iştihar-ı letafet-şiyem, ġürüh-a-ġürüh geldiler ve ceng ü cidal ü cihada durılır gibi dürildiler ve ta’at ü mücadele için saff saff dizildiler*” (KA., 1592-1598, s. 17/18).

Ġuzāt-ı mücâhidîn (Ar.+Ar.) ‘Allah yolunda savaşılan gaziler.’

“*atlu ve yaya ġuzāt-ı mücâhidîn, mülâhidin ü muhâzilin alayına karşı çıkup, yahşi şemşîr-i intikâm ile haklarından gelüp, yüzlerin tersine dönderüp, niçe yüz baş kesilüp ve firâr idenlerden Nahcivan üstüne segirdüp*” (ST I., 16. yy., s. 198).

Gül yüzlü (Far.+T.) ‘(Yakışıklı), yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Nice gül yüzlüler hak ola yarın*” (SN., 1490, s. 48).

Gürbüz çeri (T.+T.) ‘Sağlam, yiğit, savaşçı.’

“*Görürler kâfirün çerisi gürbüz*” (SN., 1490, s. 80).

Gürbüz er (T.+T.) ‘Sağlam, yiğit, savaşçı.’

“*Bular söz içinde gayet gürbüz er*” (SN., 1490, s. 112).

Güzide ‘asker (Far.+Ar.) ‘Gözde savaşçı.’

“*Uzun Hasan bu sunun yakaları eteklerinde, güzide ‘askeri ile kendü busuya girmiş*” (TEF., 15. yy., s. 160).

Güzide server (Far.+Far.) ‘Gözde komutan.’

“*mukâbele vü mukâtelelerde küllî muhârebeler oldukda bi-inâyeti’llâhi ta’âlâ melâ’inün güzide serverlerinden vekîl-i saltanatları olan Şâhruh, ki vezîria’zam makâmında cümletü’l-mülk Şâh Hüdâ-bende’dür*” (ST I., 16. yy., s. 175).

Güzide yedek (Far.+T.) ‘Eski gözde savaşçı.’

“*Lalası Mehmet Beğ ve Mir-âhûrî Ahmet Ağa vesâ’ir rikâb-ı hümyâyûnı mukarrebleriyle yarar atlara binüp, güzide yedekler uydurup, kar ve tufânda çıkup şedâ’id-i sefer ile ve hezâr mihnet ü meşakkat-ı rüzgârı çeküp*” (ST II., 16. yy., s. 433)

Güzîn er (Far.+T.) ‘Gözde savaşçı.’

“Çerisinden alur on bin **güzîn er**

Ki her biri olur yüze berâber” (HT., 1530-1531, s. 352).

Hafaẓa-i cānsipār (Ar.+Far.+Far.) ‘Ölümüne savaşan savaşçı.’

“Çün kal’a emri tamâm olup dizdâr-ı nâmdâr ve **hafaẓa-i cānsipāra** sipâriş ittiler”

(TEF., 15. yy., s. 142).

Hafeẓa-i cānsipār yeñiçeri (Ar.+Far.+Far.+T.+T.) ‘Ölümüne savaşan savaşçı.’

“Emin dizdâr ve **hafaẓa-i cānsipār yeñiçeriden** ve azebden kiyâfet ittükçe tâ’yin idüp, sancağı beğine hükm-i cihân-mutâ’gönderüp kal’ayı zabt ittürdiler” (TEF., 15. yy., s. 104).

Hâ’in ü hâ’if bakîyye-i ‘asker (Ar.+Ar.+Ar.+Ar.) ‘Korkak, nankör asker, savaşçı.’

“leşker-i Kızılbaş melâ’îne mukâvemet idemeyüp şehâdetleri mukadder olup, ceng-azmâ kimse kalmayup ve tîmâr defterdârı Hızır Çelebi **hâ’in ü hâ’if bakîyye-i ‘asker** ile perişân-ı ruzgâr firâr idüp” (ST I., 16. yy., s. 126).

Hak kılıcı (Ar.+T.) ‘Allah’ın kılıcı.’

“Gâzi olan **Hak kılıcıdur** yakîn

Gâzi olur püşt ü penâh-ı ehl-i din” (İN., 1410, s. 432).

Hām (Far.) ‘Tecrübesiz savaşçı.’

“Edemez cenge sultan Ahmed ikdâm

*Savaş görmüş değül idi dahi **hām***” (HT., 1530-1531, s. 334).

Hām sipāhī (Far.+Far.) ‘Tecrübesiz savaşçı.’

“Zırh çinde kâfirün **hām sipāhī leri** ki dâme düşmüş mâhîlerdi” (İK., 16. yy., s. 65).

Harbegīr (Ar.+Far.) ‘Kısa mızrak kullanan savaşçı.’

“Müjgân-ı dildâr gibi **harbegīr** ve nîze-dâr” (İK., 16. yy., s. 18).

Harb-i musallah (Ar.+Ar.) ‘Silahlı savaşçı, asker.’

“Bunun eyyâmında melik-i Serf ve Alman Görge nâm kâfir ki, despot demekile mülakkabdır verâ-i Konstantiniyyeden yüz kırk bin **harb-i musallah** fârisle, yayanın kıyâsın ancak Allah bilir” (NT., 1485-1493, s. 15).

Hâş asker (Ar.+Ar.) ‘Seçkin savaşçı.’

“Bu dahi kendinin **hâş asker** Rum dilâverleriyle sancağın çekip, Temür askerin yarıp çıkıp, azm-i Rum edip önüne gelenden Tatar’dan bî-hadd ü bî-kıyâs leşker kırıp, gelip Tokat’a yetişdi” (NT., 1485-1493, s. 155).

Hâş eren (Ar.+T.) ‘Seçkin savaşçı.’

“Karavul seçti on bin **hâş erenler**” (SN., 1490, s. 47).

Haşm-bend (Ar.+Far.) ‘Düşman aldatan, savaşçı.’

“Şîr-gîr -idi vü hem şimşî-zen

Haşm-bend-idi vü hem düşmen-şiken” (İN., 1410, s. 436).

Hünerver (Far.+Far.) ‘Hünerli, iyi savaşçı.’

“Hünkarın kendi ağzından işitdim, yetmiş bin erdir ammâ cümlesi **hünerver** ve dilâverdir” (NT., 1485-1493, s. 95).

İştâbur (Slav.) ‘Açık arazilerde her yöne ateş edebilecek şekilde dizilmiş asker.’

“Gazâ-yı **ıştabur**dan soñra aşhâb-ı şirk ü küfrân-la zerre kadar pâye-i ednâda olan gazâlardan Peşte üzerine gelen kâfirân ile vâkı‘ olan gazâdur” (CT., 1577-1578 s. 366).

İpcîn (T.) ‘Hazır olan savaşçı.’

“Askerün yeğîni içinden atı dincini ve kendü yiğînini güzîn idüb yigirmi bin çîn olmuş **ipcînle** ol canibe getdi” (İK., 16. yy., s. 325).

İpcînlü (T.) ‘Savaşmaya hazır savaşçı olan.’

“Ammâ bir gice Sinân Beg hışârdan ye’s idüp, Allah’a tevekkül idüp, şîr-dil dilâverlerden altmış **ipcînlü** (?) Çîn eyledi ki her biri varmada tîr, tûrmada şemşîr idi” (TB., 15. yy., s. 289).

İş-ereni (T.+T.) ‘Savaşçı.’

“Beğler ve **iş-erenleri** bir yere gelüb müşâvere eylediler” (GSM., 1443-1444, s. 36).

İş eri (T.+T.) ‘Savaşçı.’

“Cihanda çok bulunur **iş eri** er” (SN., 1490, s. 112).

İş görmüş gâzi (T.+T.+Ar.) ‘Savaş tecrübesi olan savaşçı.’

“Ya’kub Paşa dahi kendü bunca **iş görmüş** iken bunca ceng-azmûde iken **iş görmüş gâziler**, alp-erenler, şir-i nerler, dilâverler, cenk kolayını bilenler nice bunun gibi cenk görenler cenk sınımışlar” (OT., 1502-1503, s. 137).

İş görmüş tavca (T.+T.+Slav.) ‘Savaş tecrübesi olan akıncı çeribaşısı.’

“efendileri Evrenos Beg’den ve İshak Beğ’den gazâ yolunu işidigelmışler, ceng-şürideler ve dahi **iş görmüş tavecalarla** Ya’kub Paşa bunlarunile meşveret edüp” (OT., 1502-1503, s. 137).

İttifak sipeh-sālārı (Ar.+Far.+Far.) ‘Antlaşan, birleşen orduların komutanı.’

“**İttifak sipeh-sālārı** ‘asker önüne düşüp müsâbakat eyler” (TB., 15. yy., s. 397).

Kaçkun ‘asker (T.+Ar.) ‘Kaçan asker, kaçmaya başlayan asker.’

“siz ne akla kulluk edersiniz, hiç **kaçkun** ‘askere pusu düzmek ne mümkündür, siz dahi küffârın yüzünü görmeden böyle yan çizersiniz, ya kaçan göresiz, haliniz nice olur” (GSM., 1443-1444, s. 26).

Qadr-endâz (Ar.+Far.) ‘Güçlü, kuvvetli savaşçı.’

“Rûm ser-firâzlarınıñ bir **qadr-endâzı** kazâyı gözine okla vurup atdan yıkdı” (TB., 15. yy., s. 126).

Kâfir çerisi (Ar.+T.) ‘Düşman ordusu.’

“Orada kırdılar **kâfir çerisi**” (SN., 1490, s. 44).

Qahramânân (Far.) ‘Kahramanlar.’

“Şîr-i garrâ[n] benem.” diyü da’vâ-yı ri’yâset iden **qahramânân** etrâf u eknâf rübâh-vâr sūrâhlarına siñüp” (CT., 1577-1578 s. 313).

Kār-āzmūde bāhādūr (Far.+Far.+Far.) ‘Savaş tecrübesi olan yiğit, savaşçı.’

“Müşâverede Rûm-ili beği Tayı Karaca Beğ merhûm ki **kār-āzmūde**, rûzgâr dide **bāhādūr** beğ idi” (TEF., 15. yy., s. 80).

Ḳavī yiğit (Ar.+T.) ‘Güçlü, kuvvetli savaşçı.’

“Bu taraftan ve anlardan hayli kimesne düşdükden sonra Emir Süleyman karavulu sınıp kaçıp gelip haber verdiler ki Sultan sekiz bin atı eyi ve kendi **ḳavī yiğidile** üş yetişdi” (NT., 1485-1493, s. 199).

Kemān-dār (Far.+Far.) ‘İyi ok kullanan savaşçı.’

“**Kemān-dārlar** hışâra ebr-i nîsân gibi tîri şöyle bârân eylediler ki hışâr halkınıñ ba’zı zaḥm-ı peykândan nâ-tüvân olup, ba’zı zaḥmdan bî-cân oldu” (TB., 15. yy., s. 128).

Kemān-keş (Far.+Far.) ‘İyi ok kullanan savaşçı.’

“Ve **kemān-ı keşler** zôr-ı bâzü gösterüp, darblar urup, kerâmet mertebesine arz-ı kemâl-i idman ve hüner eylediler” (ST I., 16. yy., s. 342).

Kemān-ver ü nîze-dār (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘İyi yay ve mızrak kullanan savaşçı.’

“Muhâsibler çerinün cenge yararın ve **kemān-ver ü nîze-dārın** hısâb ü cümle itdiler” (TB., 15. yy., s. 304).

Kem er (Far.+T.) ‘Düşman askeri, kötü asker.’

“Key er yürirdi kaçanın kovardı

Kem er turmuşdı kaçmağa iverdi” (HN., 1414, s. 269).

Key er (Far.+T.) ‘İyi savaşçı.’

“**Key er** yürirdi kaçanın kovardı

Kem er turmuşdı kaçmağa iverdi” (HN., 1414, s. 269).

Kılıç ‘askeri (T.+Ar.) ‘Kılıç alanlar, kılıçla savaşanlar.’

“Ve bu mahalede Karaman Beğlerbeğisi Süleyman Paşa hazretleri cümle **kılıç ‘askeriyle** mükemmel dönmeyüp Budun üstine muhâfazaya derneğe gittiler” (ST I., 16. yy., s. 22).

Kılıç cārūbu (T.+Far.) ‘Kılıç süpürücü.’

“*Kılıç cārūbu edüp rāh-ı dînün*

Kavî kâtilleridür müşrikînün” (HT., 1530-1531, s. 21).

Kılıç leşkeri (T.+Far.) ‘Kılıç alanlar, kılıçla savaşanlar.’

“*Seyyid Emir Sultân ve Levend karındaşı İsâ Han bu cümle otuz binden ziyâde Kızılbaş’un yarar güzîde kılıç leşkeriyle üç gün pey-â-pey ve kıyakı ceng ü neberd eyleyüp*” (ST I., 16. yy., s. 121).

Kızışmış ‘asker (T.+Ar.) ‘Savaşmaya devam eden, hırslı, gözü dönmüş asker.’

“‘*asker-i İslâm geri döneler ve ol saat çavuşlar araya girüb kızışmış ‘askeri gücile ayırdılar*” (GSM., 1443-1444, s. 24).

Kirisgân yanak (Yun.+T.) ‘Düşman savaşçısı, askeri.’

“*Biz ise kırk elli bin Kirisgân yanakları ile Osman-oğlu’nun önüne duralım kim, Osman-oğlu devletli Kırıl’a yetişüb bir ziyân eylemiye deyüb her birisi bir söz söylemede*” (GSM., 1443-1444, s. 22).

Kişî (T.) ‘Savaşçı.’

“*Eger cem’eylesem yüz bin kişim var*

Varursam Ka’beye degin işüm var” (HN., 1414, s. 259).

Korıcı yoldaş (T.+T.) ‘Aynı amaç doğrultusunda hareket eden savaşçı.’

“*Yeniçeri odalarında korıcı yoldaşlar ekall-i kalîl bulunmağla öteden ilgar ile ma’an gelüp’hidmetde bulunan avcı sekbân nâmına çevrenler toğrı yeniçeri odalarına girüp*” (ST I., 16. yy., s. 59).

Korku leşkeri (T.+Far.) ‘Korku salan ordu.’

“*Kendünün üzerine varmak ihtimâlin virüb kalbi kişverine korku leşkeri girüb rāh-ı müdârâyâ sulûk ihtiyâretti*” (İK., 16. yy., s. 175).

Koşan ‘asker (T.+Ar.) ‘Öncü giden asker.’

“*Visâk-ı devlet-ittifak önince klavuzlar ve koşan ‘asker buyurdi*” (TEF., 15. yy., s. 113).

Ꞑudret semā‘ını gören [kişi] (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş tecrübesi olan savaşçı.’

“nice bunun bigi **Ꞑudret semā‘ını görenler**, kâfir kanıyla elin yüzün yumuşlar, kâfir kanına susamışlar, Evrenoshular ve İshaklular, efendileri Evrenos Beg’den ve İshak Beğ’den gazâ yolunu işidigelmışler” (OT., 1502-1503, s. 137).

Kūh-ken (Far.+Far.) ‘Dağ kazan asker.’

“Tamam bir nice üstâd lağım-zenler Ferhâd-pîşe **kūh-kenler** ihzâr olundu ki, dest külükleri seng-i ruhâmı mûmâ, kûh-ı siyahı zerre-i kâha saymazdı” (NT., 1485-1493, s. 286).

Kul (T.) ‘Savaşçı.’

“Kova gitdi düşmeni hayl ü sipâh

Kaldı birkaç **kul-ıla** bir yirde şâh” (İN., 1410, s. 445).

Kul-oğlanı (T.+T.) ‘Savaşçı.’

“Ve sipâhilik etvârı kime san’at ise kul-oğlanlarına miras idi” (ST II., 16. yy., s. 472).

Kul-oğlı sipâh-zâde (T.+T.+Far.+Far.) ‘Savaşçı oğlu.’

“Ve bi-inâyeti ‘llâhi ta’âlâ feth ü fütûh müyesser oldukda fermân-ı Şehinşâhı ile bin beş yüz nefer **kul-oğlı sipâh-zâdeler** yazılıp defter olundu” (ST I., 16. yy., s. 13).

Kümât-ı zafer-gîrdâr (Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer kahramanlar.’

“Hemana semiyy-i Resul-i Muhtar Sultan Muhammed Han-ı namdar, guzat-ı ahyara istimalet-i bisyar ve **kümât-ı zafer-gîrdâra** mevaid-i bi-şumar idüp zümre-i öşrikinün zafi, anlarun kuvvet-i kalblerine sebeb oldu” (KA., 1592-1598, s. 13).

Küskütük kâfir alayı (T.+Ar.+T.) ‘Düşman ordusu.’

“Ekser atlarından inüp piyâde gelür iken, kazıyyeden gâfiller nâgah gördiler ki bir **küskütük kâfir alayı** bunlara karşu yöridi” (TEF., 15. yy., s. 114).

Leşker-i âb-hareket (Far.+Far.+Ar.) ‘Su gibi sesiz bir şekilde hareket eden [ordu].’

“**Leşker-i âb-hareket** ü âteş-heybet ile ol harâb-âbâda girüb kazây-ı âsumânî ve belây-ı nâgihânî gibi hasmun üstün urdı” (İK., 16. yy., s. 22).

Leşker-i ‘adüvv-keş (Far.+Ar.+Far.) ‘Düşmanı üzerine çeken ordu.’

“İstanbul’dan rihlet buyurup **leşker-i ‘adüvv-keş** ile memâlik-i şark’a ‘azîmet-i hümayûn emr etdi” (CT., 1577-1578 s. 439).

Leşker-i ahter (Far.+Far.) ‘Şanslı, bahtlı ordu, savaşçılar.’

“Âsumân-ı vâlâ-mekân **leşker-i ahter le** mâlâmâl bir kal’ay-i bî-misâldur ki kullesi neper ü bâl-i mürğ-i hayâl irmez ve zelâzil-i kevn ü fesâd bünyâdını mütezelzil kılmaz” (İK., 16. yy., s. 28).

Leşker-i ahter-şümâr (Far.+Far.+Far.) ‘Şanslı, bahtlı ordu, savaşçılar.’

“Her şâm mâh-ı tamâm gibi **Leşker-i ahter-şümâr**la şebîhûn kılub bir hisârı teshîr fikrindeydi” (İK., 16. yy., s. 160).

Leşker-i âteş-heybet (Far.+Ar.+Ar.) ‘Korku salan ordu.’

“Ol **leşker-i âteş-heybet** [ü] bâd-hareket cûy-ı Ceyhûn gibi cûş ü hurûşla revân oldı” (TB., 15. yy., s. 267).

Leşker-i behrâm-intikâm (Far.+Ar.+Ar.) ‘İntikam alan ordu.’

“Pâdişâh-ı İslâm **Leşker-i behrâm-intikâmı** iki bölük idüp, bir bölüğün kemînde komuş-ıdı” (TB., 15. yy., s. 96).

Leşker-i bî-kerân (Far.+Far.) ‘Uçsuz, bucaksız ordu.’

“Sebeb-i isti’câl bu oldı ki, Ungurus Kırâlı’nun **leşker-i bî-kerân**la ol kenâra ikbâli işidilüb düşmen gele” (İK., 16. yy., s. 254).

Leşker-i bî-meyl ü âmân (Far.+Ar.+Ar.) ‘Yardım dilemeyen ordu.’

“seyl-i leyl gibi ol **leşker-i bî-meyl ü âmân** Tuna kenarına irüb dâmen-i heyme ü hergah-ı sipâhla pirâmen-i câybârı bürüdi” (İK., 16. yy., s. 207).

Leşker-i cedîd (Far.+Ar.) ‘Yeni, taze ordu.’

“Padişah-î cihân-penâh hazretle rinüin bizzat sefere niyyet ü azimetlerin mukarrer bilüp ana göre külli tedârük üzre oldukların bildürmüşler ve bu cânibe mededkârlığa elbette hazine ve zahire ve **leşker-i cedîd** yetiştirmek gereksiz dimişler” (ST II., 16. yy., s. 580).

Leşker-i ceng (Far.+Far.) ‘Savaş askeri, muzaffer.’

“Çeküp tig-i zer-endüüd eyledi ceng

Durımayup dağıldı leşker-i ceng” (HT., 1530-1531, s. 34).

Leşker-i cerrār-ı cerrād-şümār (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Yavaş yavaş ilerleyen ordu.’

“*Leşker-i cerrār-ı cerrād-şümār*la varub ol kal’ay-i üstüvârun ki bünyâdı ka’r-ı zemîne girmiş ve burc-ı sengîni evc-i çarh-ı berîne irmişdi” (İK., 16. yy., s. 150).

Leşker-i deryā-şa’n (Far.+Far.+Ar.) ‘Donanma.’

“Pes ilçi ‘akabınca revân olup *leşker-i deryā-şa’n* ile Karamân’a ‘atıf-ı ‘ınân eyledi” (TB., 15. yy., s. 88).

Leşker-i deryā-şi’âr (Far.+Ar.) ‘Donanma.’

“Amma *Leşker-i deryā-şi’âr* temevvücinden, telâtumımdan vehm idüp, seyl-i süyûfa sedd-i selâmet ğark olmadın ol bed-gümânlar emân dileyüp şehri Sulţan Bâyezîd Hân’a virdiler” (TB., 15. yy., s. 82).

Leşker-i düşmen-gudâz (Far.+Far.+Far.) ‘Öldürücü ordu.’

“çün *leşker-i düşmen-gudâz* sâz u seleb-i seferi müretteb gördi, bûm-ı Rûm’un şahbazları yuvalarundan kalkub şikâr kaskına pervaz urdı” (İK., 16. yy., s. 273).

Leşker-i enbüh (Far.+Ar.) ‘Kalabalık ordu.’

“Amma kırk yıldan sonra mezbur Buzantin yine şehir-i İstanbul tamirine dikkat <ü> himmet idüp *leşker-i enbüh* ile darü’l-mülk-i kadimine geldi” (KA., 1592-1598, s. 31).

Leşker-i enbüh-ı küh-şuküh (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Kalabalık, sayısız asker.’

“Çün ol iki *leşker-i enbüh-ı küh-şuküh* cum’a güninde ‘aleş-şabâh biribirine tokındı” (TB., 15. yy., s. 96).

Leşker-i encüm-gürüh (Far.+Ar.+Far.) ‘Yıldızlar kadar çok, sayısız asker.’

“Bilür idi ki, bunun gibi *leşker-i encüm-gürüh*, âsümân-şükûh yağı memleket içinde çok yörimek hatâdur, husûsâ kim hasm kavî ola” (TEF., 15. yy., s. 161).

Leşker-i encüm-keşret (Far.+Ar.+Ar.) ‘Yıldızlar kadar çok, sayısız asker.’

“Kıbâb-ı hıyâm ol fezâ-yı sebz-fâma zînet virüp ol **leşker-i encüm-keşret** ârâm eyledi” (TB., 15. yy., s. 302).

Leşker-i gâretger (Far.+Ar.+Far.) ‘Yağma yapan ordu.’

“Etbâ’u eşya kırılıb düşmen-i bed-âhter hezimet oldukdan sonra, **Leşker-i gâretgerün** kunc-ı âmâli mâl-ı ganimet ile toldukdan sonra şehriyar-ı kâmkâr” (İK., 16. yy., s. 271).

Leşker-i gaybîye (Far.+Ar.) ‘Nerden geldiği bilinmeyen ordu.’

“Sulţân **leşker-i gaybîye** i’timâd u tevekkül idüp ‘inâyet-i Rabbü’l-‘ibâda tevessül eyledi” (TB., 15. yy., s. 145).

Leşker-i han (Far.+T.) ‘Hakan’ın (Padişah) ordusu.’

“Muzaffer, mansûr olsun **leşker-i han**” (ÂPT., 15. yy., s. 44).

Leşker-i haşm (Far.+Ar.) ‘Düşman ordusu.’

“Çün Sulţân gördi ki **leşker-i haşm** mağlub u menkûb oldu” (TB., 15. yy., s. 160).

Leşker-i kader-tevân (Far.+Ar.+Ar.) ‘Güçlü, kuvvetli ordu.’

“Kişver-i Karaman’un **leşker-i kader-tevânı** âlât-ı kâr-zâr ve mühimmat-ı gîr-ü-darla hâzır azm-i rezme ve âheng-i cenge nâzır olmasına fermân-ı vâcibu’l-iz’anbuyurdu” (İK., 16. yy., s. 326).

Leşker-i qahhâr-ı cerrâr (Far.+Ar.+Ar.) ‘Cezalandırıcı, tam donanımlı ordu.’

“**Leşker-i qahhâr-ı cerrâr** dahı yüz biñ mıkđâr var idi, ammâ küffâr bunlardan şümârda ziyâde idi” (TB., 15. yy., s. 217).

Leşker-i kerrübî (Far.+Ar.) ‘Büyük, ulu ordu.’

“Nevk-i sinân âteş-feşân olup **leşker-i kerrübî** vü semâvî cünûd-ı gaybî vü arzî mu’âvenet mu’âzadet eylediler” (TB., 15. yy., s. 269).

Leşker-i kıyâmet-mehîb (Far.+Ar.+Ar.) ‘Heybetli, gösterişli ordu.’

“Ve şehr-i şevvâlün dokuzuncı gün medîne-i Gence’ye varılıp, cemî-i cevânibini **leşker-i kıyâmet-mehîb** ihâta eyleyüp konuldu” (ST I., 16. yy., s. 206).

Leşker-i kişvergîr (Far.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“sefer yarâğiyle ayağ üzerine gelüb hâzır oldılar, **leşker-i kişvergîr** ol yere yakîn irmesine muntazır oldılar” (İK., 16. yy., s.183).

Leşker-i kişver-gîr u zafer-kîş (Far.+Far.+Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“**Leşker-i kişver-gîr u zafer-kîş** önünce mukaddemü’l-ceyş olub bile gideler” (İK., 16. yy., s. 273).

Leşker-i kişver-gîrûn (Far.+Far.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Tescîl olub **leşker-i kişver-gîrûn** cem’inde ta’cil olub asâkir-i nâ-mahsûr ve desâkir-i bî-had” (İK., 16. yy., s. 12).

Leşker-i kişver-küşây (Far.+Far.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Alay alay **leşker-i kişver-küşây** ve gürûh gürûh sipâh-ı kûh-şükûh geldi cem’oldı” (İK., 16. yy., s. 174).

Leşker-i mansûr (Far.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“Amma küffâr-ı füccâr kırıldukca mütezâyid olduğundan **leşker-i mansûra** fî’l-cümle za’f u fütûr geldi” (TB., 15. yy., s. 230).

Leşker-i mevfûr u übhet-i nâ-mahsûr (Far.+Far.+Ar.+Ar.) ‘Ucu bucağı olmayan, sayısız asker.’

“Âhır müşâvere mutâvaha idüp, kâfir gâfil iken Yalak-ova’dan **leşker-i mevfûr u übhet-i nâ-mahsûr** ile geçüp sür’atle Edrene’ye müteveccih oldılar” (TB., 15. yy., s. 228).

Leşker-i mu‘teber (Far.+Ar.) ‘İtibarlı, saygın ordu.’

“Hemân dermân ü maşlahat oldur ki, anı bu **leşker-i mu‘teber** ile memleket içinde bir zamân gezdürüp ‘âciz ü ser-gerdân idelüm” (TB., 15. yy., s. 111).

Leşker-i mücâhidîn (Far.+Ar.) ‘Din uğruna savaşan ordu.’

“Def’î **leşker-i mücâhidîn** ol bî-dînlere muķâbil olup muķâtele eylediler” (TB., 15. yy., s. 220).

Leşker-i nuşret-nümün (Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“*Hudāvendigar-ı gerdün iktidar hazretleri dahi leşker-i nuşret-nümün*” (MN., 1533-1536, s. 234).

Leşker-i nuşret-eşer (Far.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“*ve öte deryadan gelen leşker-i nuşret-eşer gemilerle deniz tarafını bekleyib turdılar*” (İK., 16. yy., s. 288).

Leşker-i reyāhin (Far.+Ar.) ‘(Güzel kokulu ordu), orduyu niteleyen bir söz.’

“*Leşker-i reyāhin gibi ālāylar bāğlayüb rāh-ı itizara herkes gibi nigerān oldılar*” (MN., 1533-1536, s. 220).

Leşker-i sehm-nāk (Far.+Far.+Far.) ‘Korku salan ordu.’

“*Ol leşker-i sehm-nākden helāk olmaduğı kalmadı*” (TB., 15. yy., s. 244).

Leşker-i şecā’at-tibā (Far.+Ar.+Ar.) ‘Hünerli ordu.’

“*Leşker-i şecā’at-tibā [u] nusret-iltimā’uñ savlet-i nisālinden ve heybet-i kītālinden küffār-ı füccâr bî-mecâl olup çâr ü nâ-çâr pây-mâl-i kûpâl olacakların bildirdiler*” (TB., 15. yy., s. 268).

Leşker-i tarācger-i havādiş-i rüzgār (Far.+Far.+Ar.+Far.) ‘Talan eden, yağmacı savaşçı.’

“*Leşker-i tarācger-i havādiş-i rüzgār, ol hisârı şöyle târ-u-mârider ki içinde deyyâr kalmaz*” (İK., 1991, s. 29).

Leşker-i ‘ummān-şa’n (Far.+Ar.+Ar.) ‘Donanma.’

“*Varup deryâ kenârında leşker-i ‘ummān-şa’nla kondılar, “Meracel bahreyni yeltekiyân” oldı*” (TB., 15. yy., s. 164).

Leşker-i zafer-eşer (Far.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“*Ammâ evvel seferi gazâyla ibtidâ itmek müteyemmen olduğı ecilden leşker-i zafer-eşeri Gelibolı Ma’beri’nden geçirip, Kara Timurtaş Beg’e yoldaşlığa koşup gönderdi*” (TB., 15. yy., s. 80).

Leşker-i zafer-kār (Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Sultan-ı keyvân iktidar ü Behrâm-intikamun kiral-ı la'ine ki pür-mekr ü Al bed-girdardı, **leşker-i zafer-kār**, üzerine teveccüh etdikde Agaç-hisar'ı yakdığışün yavuz kini vardı, maksûdı ol bed gumânı ele girdüğü gibi öldürmekdi” (İK., 16. yy., s. 232).

Leşker-i zafer-fercām (Far.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“**Leşker-i zafer-fercāmuñ** haşş u ‘āmmı hûr u gilmânla meskenin ravza-i rızvâna döndürdi” (TB., 15. yy., s. 271).

Leşker-i zālīm-nihāt (Far.+Ar.+Far.) ‘(Yanlış ve zalim ordu), düşman ordusu.’

“enşâr u a'vânın cem'kılup hâzîne-i sîne-i pür-kînesinde olan mevâdd-ı fitne vü fesâd ol **leşker-i zālīm-nihâda** ızhâr eyledi” (TB., 15. yy., s. 161).

Leşker-keşân (Far.+Far.) ‘Asker çeken, zorla götüren.’

“Bile yürüdi ol **leşker-keşânlar**” (SN., 1490, s. 82).

Leşker-şiken (Far.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Liki mecmu'ı bahâdur tig-zen

Tir-endâz-ıdı vü **leşker-şiken**” (İN., 1410, s. 442).

Leşker-i zālām (Far.+Ar.) ‘(Acımasız ordu), Düşman ordusu.’

“Seherden çün husrev-i şîr-süvâr gerdûn-vâr tîğ-ı intikâmı niyâmından çeküp **leşker-i zālām** münhezim oldu” (TB., 15. yy., s. 267).

Maḥfî ādam (Ar.+Ar.) ‘Gizli görevli askerler.’

“Bu hâlde Mustafa meşguliken bu taraftan Sultan Murad'un paşaları sultanun lalasına **maḥfî ādam** göndürdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 135).

Māh-ı tābān (Far.+Far.) ‘(Ay gibi parlayan), savaşçı.’

“Bunlar bu sözdeyiken alemler başı görünüp, tabl u nakāre vü sûrnâ âvazı âleme dolup alem dibinde Sultan hemçün **māh-ı tābān** sekiz bin Rum serverleriyle yetişdi” (NT., 1485-1493, s. 199).

Mār-ı sīnān-ı sīnegüzār bāhādır (Far.+Ar.+Far.+Far.) ‘(Sineleri delen asker, savaşçı).’

“*Mār-ı sīnān-ı sīnegüzār bāhādırlar arkasından mührü çıkarub mürğ-ı tir-i cân şıkar safderler gözünden dāne yedi*” (İK., 16. yy., s. 65).

Mār-kirdār külüng (Far.+Far.+Far.) ‘Hızlı hareket eden, usta savaşçı.’

“*Nesr-bu sıfatlı tōpları yayalara çektiürdi, ve gümüş ma’dinlerin-den üstād nakkâblar, tîz-minkâr, mār-kirdār külüngler ile, niçe yüz nefer bile getürdi*” (TEF., 15. yy., s. 47).

Mededci (Ar.) ‘Yardımcı kuvvet.’

“*Kendülere mededci ve yardım yok ve gelmekden ümidlerin kesdiler*” (AOK., 15. yy., s. 132).

Merd (Far.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Karakoyunlu’ya yakmış ol merd*” (SN., 1490, s. 36).

Merdān-ı cengāzmāyān (Far.+Far.+Far.) ‘Tecrübeli savaşçı.’

“*Ammâ nefsi-i şerîfüm ile mübâşeret itmekten garazum bu idi ki, cerr-i zeyl-i düşmen idüp, yakasın merdān-ı cengāzmāyān çengine düşürem*” (TEF., 15. yy., s. 135).

Merd gāzi (Far.+Ar.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Girü bu taraftan yeniçeriye dahi haber olup şîr merdler, şîr yiğitler, merd gāziler, cana başa kalmazlar, bunlar dahi yürüdüler*” (OT., 1502-1503, s. 173).

Merd-i ceri (Far.+T.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Lakin mezbur Sultan Ebu-Said’ün su-i tedbirinden yüz bin mikdarı merd-i ceri, yani ki müsellaḥ ve rezm ü neberde amade çeri kaht u gala ve mevt-i devabb ve veba avarızı ile mükedderü’l-ahvalı olup Hasan Beg askerine maglub ve dahı griftarlıkla helak kılındı*” (KA., 1592-1598, s. 150).

Merd-i güzîn (Far.+Far.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“*Seçer bir nice yüz merd-i güzîni*

Ki yüzden biri döndermez yüzini” (HT., 1530-1531, s. 35).

Merd-i kāmīl (Far.+Ar.) ‘Olgun, tecrübeli savaşçı.’

“Yi, yidür ni ’meti ey **merd-i kāmīl**” (ÂPT., 15. yy., s. 16).

Merd-i meydān (Far.+Ar.) ‘Savaş meydanı kahramanı.’

“Meğer Ya ’kub Paşa **merd -i meydān**

O dem Rûm-ili ’ndeydi mîr-i mîran” (HT., 1530-1531, s. 321).

Meydān eri (Ar.+T.) ‘Savaş meydanı kahramanı.’

“Fikr itdiler, gördiler; tamām **meydān erleri** zebûn oldılar, amān dilediler” (FSM., 15. yy., s. 466).

Meydān ereni (Ar.+T.) ‘Savaş meydanı kahramanı.’

“Bu taraftan dahi iki asker cûş [u] hurûşa gelip birbirine mukâbil olup kîtâl içün, saflar arâste edip, **meydān erenleri** ileri yürüyüp devlet kangı tarafa müteveccih ola derken, Sultan elin kılıca urup ,kılıcı yalın edip atın meydana depip cenge başladı” (NT., 1485-1493, s. 181).

Mihr-i kevākib-sipāh (Ar.+Ar.+Far.) ‘Değerli yıldız ordusu.’

“Mah-ı âsumân-bargâh ve **mihr-i kevākib-sipāh** ya ’ni Sultan-ı cihân hazret-i sahib kîrân dahi merkeb-i zerrîn-zeyn-i meymundan inüb sipihr-i piyâde-rev gibi yayan oldu” (İK., 16. yy., s. 195).

Muḳaddem-i leşker-i muḳaffer (Ar.+Far.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“Voyvoda râyât-ı iḳbâli istıḳbâl idüp, **muḳaddem-i leşker-i muḳaffer** olup şehir-i Budin’e -ki müstakarr-ı iyâlet-i kral-ı pür-zalâletdür-müteveccih oldu” (TB., 15. yy., s. 216).

Muraşşa‘ kalkanlu (Ar.+T.) ‘Süslenmiş bezenmiş kalkan sahibi.’

“bahrî kotaslu **muraşşa‘ kalkanlu** yedekler yedilüp sağ canibe Büyük Mir-âhür Ağa yürüyüp ve sol cânibe çavuş-başı ve kırk nefer altun taclu ve sorguçlu şâtir peykler ve Peyk-bağı murassa ’tirkeş ve mücevher tâc ile idi” (ST II., 16. yy., s. 611).

Mutallâ çarhî kalkanlu (Ar.+Far.+T.) ‘Yaldızlı dönebilen kalkan sahibi savaşçı.’

“**mutallâ çarhi kalkanlu**, gümüş toğulgalu altun üsküflü demed sorguçlu ve bahrî kotaslu pür zîb ü zînet yarar u güzide asker geydüği yaraşur” (ST I., 16. yy., s. 250).

Mübārız (Ar.) ‘Savaşlarda teke tek dövüşen savaşçı.’

“İnal-oğlu dağı Sultân’un kudûmın işidüp, yigirmi biñ kadar evden on biñden ziyade müsellaḥ müretteb **mübārızler** çıkarup müheyyâ itmiş idi” (TB., 15. yy., s. 130).

Mübārızān (Ar.) ‘Savaşçılar.’

“**mübārızān** u dilāverān zamānında çarkacı dimek-le ma’rûf u mezkûrdur” (CT., 1577-1578 s. 256).

Mücāhidīn-i ahyār (Ar.+Ar.) ‘Tecrübeli, olgun savaşçılar.’

“Hengam-ı kıtalde asker-i küffar galib ve **mücāhidīn-i ahyār** münhezim ve harib olup” (KA., 1592-1598, s. 167).

Mücāhidīn-i zafer-girdār (Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Guzat -ı dindar her taraftan sada-yı “Allah! Allah! ” ile be-didar, ve **Mücāhidīn-i zafer-girdār**, güruh-a-güruh tantana ve heybet ü şükuh ile aşikar; hususa, evliya-i vasilinden umde-i meşayih-i din ve kıdve-i ehl-i yakın” (KA., 1592-1598, s. 12).

Müretteb müsellaḥ (Ar.+Ar.) ‘Donanımlı, silahlı.’

“Defî leşker-i cerrâr-ı düşmen-şikâr ile ol gice **müretteb müsellaḥ** olup, ilgar idüp seherden Gözler-oğlu’nı gâfil iken başdılar” (TB., 15. yy., s. 131).

Müsallaḥ (Ar.) ‘Silahlı, savaşçı.’

“Anun seksen bin artuk leşkeri var

Müsallaḥ hazır u cengi eri var” (HN., 1414, s. 259).

Müsellem (Ar.) ‘Güvenilen kişi.’

“Şimdiki halde dahi bu **müsellem** ve canbazlar kim, vardır” (LT., 1553, s. 174).

Naḳḳāb (Ar.) ‘Delici, savaşçı.’

“Nesr-bu sıfatlı tōpları yayalara çektiürdi, ve gümüş ma’dinlerin-den üstâd **naḳḳāblar**, tîz-minkâr, mâr-kirdâr külingler ile, niçe yüz nefer bile getürdi” (TEF., 15. yy., s. 47).

Nām-dār (Far.+Far.) ‘Ünlü, meşhur, savaşçı.’

“*Bilecûki itdi feth ol nām-dār*

Eynegöl-ile İznîki eyledi hısâr” (İN., 1410, s. 434).

Nām-ı zinde (Far.+Far.) ‘Diri savaşçı.’

“*Anı feth iyledi ol nām-ı zinde*” (SN., 1490, s. 77).

Neft atıcı (Ar.+T.) ‘Çam gibi bazı ağaçlardan çıkarılan, tutuşabilen yanıcı maddeyi mancınıkla atabilen savaşçı.’

“*Harata mancanık neft atıcılar*

Cıda oynadıcılar topçılar” (HN., 1414, s. 265).

Nev civân (Far.+Far.) ‘Genç savaşçı.’

“*Nev civân idi vü hem nev pehlüvân*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 22).

Nev-Cüvân (Far.+Far.) ‘(bk. Nev civân).’

“*Var-ıdı ‘anda kuvvet ü tâb u tüvân*

Nev-cüvân-ıdı vü hem nev-pehlevân” (İN., 1410, s. 439).

Nev pehlüvân (Far.+Far.) ‘Genç savaşçı.’

“*Var-ıdı ‘anda kuvvet ü tâb u tüvân*

Nev-cüvân-ıdı vü hem nev-pehlevân” (İN., 1410, s. 439).

Nîze-dâr (Far.+Far.) ‘Mızrak kullanan savaşçı.’

“*Müjgân-ı dildâr gibi harbegîr ve nîze-dâr*” (İK., 16. yy., s. 18).

Nîze-güzâr (Far.+Far.) ‘Mızrak saplayan savaşçı.’

“*Rıkâb-ı şehriyâr-ı kâmyâbda mülâzım olan cânsiparlar, nîze-güzârlar ol dîv-nijâd bed-nihâdılarum üzerlerine at saldılar*” (İK., 16. yy., s.123).

Nîzelü (Far.) ‘Mızraklı savaşçı.’

“*uzun kılıçlı ve nîzelü ve uzun taylesânlu mehîb-hey’et ü heybetle üstümüze ol sancak ile hücûm itdiler*” (ST I., 16. yy., s. 420).

Nūrānī leşker (Ar.+Far.) ‘Saygı uyandıran, nurlu asker.’

“Meğer bir gün çın-seher sultân-ı hâver

Salar bu âleme **nūrānī leşker**” (HT., 1530-1531, s. 34).

Ocak-eri (T.+T.) ‘Savaşçı, ordu.’

“Deryâ fenninde fâ’ik, fenar çeker, kadîmî, mahmiye-i Galata’da **ocak-erleri** nâmdar korsanlar ve kurnazlar söz yerinde cevâhir derc eyleyüp söylediler” (ST I., 16. yy., s. 6).

Ok gibi dur- (T.+T.) ‘Savaş düzeninde bekleyen askerler.’

“Şol **ok gibi duran** doğruları gör” (ÂPT., 15. yy., s. 48).

Ordu-bâzâr halkı (T.+Far.+Ar.) ‘Ordu mensubu.’

“Yalınız **ordu-bâzâr halkı** on bin mikdârı vardı” (NT., 1485-1493, s. 109).

Ordücü (T.) ‘Savaşçı.’

“develer tezyin idüp mâhiyeler ile tabl u nakkâre ve nefirleri ile Serdar-ı a’zam hazretleri nazarına At-meydanına cümle **orducılar** gelüp, du’âlar vü senâlar eyleyüp yurd yerine konmağa çıkup gittiler” (ST II., 16. yy., s. 806).

Orduy-ı gerdün-iştibâh (T.+Far.+Far.) ‘Şüphe dünyasının ordusu.’

“Sitare-i seyyare gibi sipâh-ı cerrar-ı küffâr pâdişah-ı felek destgâhun **orduy-ı gerdün-iştibâhın** tolaşdılar” (İK., 16. yy., s. 214).

Orduy-ı gerdün-pū (T.+Far.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Her diyârın askeri **orduy-ı gerdün-pūya** cem olub tâzî süvârlarla yâzîler yüzi bürünüb” (İK., 16. yy., s. 336).

Orduy-ı hāmūn-pūy-ı şehriyâr-ı gerdün-iḳtidār (T.+Far.+Far.+Far.+Far.+Ar.) ‘Muzaffer ordu.’

“Bu yana **orduy-ı hāmūn-pūy-ı şehriyâr-ı gerdün-iḳtidār** merâkıb-ı kûh-şükûhiyle kenâr-ı râğ tağa hem-ser olub mevâkıb-ı kevâkıb-şumâriyle çâr-sûy-ı gûy-ı âlem âdem tolmuşdı” (İK., 16. yy., s. 340).

Ordu-yı hümâyûn (T.+Far.) ‘Padişâh ordusu.’

“Me’âl-i kelâm, hâl-i ehl-i küfr ü dalâl harâb, ve **ordu-yı hümâyûn**, bel tamâmet” (TEF., 15. yy., s. 62).

Ordu-yı zafer-rûy (T.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Pes bu mütemerridînün tedmîrine tedbîr bu olur idi ki, **ordu-yı zafer-rûy** ol becene kurbında konup visâk-ı devlet-ittifâk kurulur idi” (TEF., 15. yy., s. 124).

Ölüm eri (T.+T.) ‘Korkusuz, ölümü göze alan savaşçı.’

“İçindeki tâgîler ki, rişte-i hayâtıdan ümîdi kesmişler, bi-esrihim **ölüm eri** olmuşlar idi” (NT., 1485-1493, s. 285).

Öñegü (T.) ‘Öncü.’

“Sındı kaşdı çünkim **öñegü** Frenk” (DE., 1465, s. 58).

Palánka (Mac.) ‘Hisarda, küçük kalede bulunan asker.’

“bize bir avuç bir **palánka** bu işi eyledikde ya biz Edrene’ye varırsak hâlimiz nice olur” (GSM., 1443-1444, s. 53).

Pehlevân-ı feth (Far.+Ar.) ‘Fetihler yapan yiğit, savaşçı.’

“Anuñ ayağı tozına yüzün sürer müdâm

Derbân-ı dergehüñ olalı **pehlevân-ı feth**” (FSM., 15. yy., s. 596).

Pehlüvân (Far.) ‘Yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Gayet bahadır **pehlüvân** idi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Pehlüvân-ı meydân-ı çarh (Far.+Ar.+Far.) ‘Savaş meydanı kahramanı.’

“**Pehlüvân-ı meydân-ı çarh** tıg-ı zer-nişânım (keşide)” (MN., 1533-1536, s. 221).

Peleng-âheng şîr (Far.+Far.+Far.) ‘Aslan, kaplan gibi olan savaşçı.’

“**peleng-âheng** ve tiz-çeng **şîrler** ki bişeleri sinân-ı cân-sitân neyistant, dilirler ki pişeleri ecel bâzârunda alub satmağ idi” (İK., 16. yy., s. 46).

Perçem-i ‘alem-i zafer-peyker (Far.+Ar.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Salb-ı mora’ya **perçem-i ‘alem-i zafer-peyker** depretti” (TEF., 15. yy., s. 103).

Pesendide alay (Far.+T.) ‘Seçilmiş ordu.’

“*Ve Mustafa Paşa hazretleri dahi kā’ide-i mütekaddimîn ülsûbi üzre **pesendide alay** gösterdi*” (ST I., 16. yy., s. 27).

Polât-dîl (Far.) ‘Çelik yürekli savaşçı.’

“*Bunun yerine **polât-dîl** bir zî-kudret eski kişi geldi ve cümlesi geldiler*” (ST I., 16. yy., s. 301).

Pûlâd-beden (Far.+Ar.) ‘Zırhlı savaşçı.’

“*on binden ziyâde **pûlâd-beden***” (İK., 16. yy., s. 158).

Pür-haşmet ü şevket müzeyyen (Far.+Ar.+Ar.+Ar.) ‘Gösterişli, görkemli.’

“*ve Donanma-yı Hümayûn gemileri leşker-i merdân-ı kârzâr ile bir vechile **Pür-haşmet ü şevket müzeyyen** idiler*” (ST I., 16. yy., s. 7).

Pür-yaraklu (Far.+T.) ‘Tam teçhizatlı asker, savaşçı.’

“*Yezid, Mezid Beğ’i gafîl bulduğu gibi bunu dahi gafîl bulup **pür-yaraklu** gömgök demür, âhen-pûş silâha gark olup*” (OT., 1502-1503, s. 58).

Rezm-peymâ (Far.+Far.) ‘Savaş tecrübesi olan savaşçı.’

“*dilâverân-ı **rezm-peymâ** ile muķâvemete ‘adem-i kudretin muķarrer bilmek-le yat u yarağı yerinde koyup hemân mânend-i zenân diyâr-ı Karaman semtine girizân oldu*” (CT., 1577-1578 s. 238).

Rü’esâ (Ar.) ‘Reisler, savaşçılar.’

“*Kapudan Piyale Paşa hazretleri tasarrufunda olan cemâ’ât-ı **rü’esâ** ve azebân ve forsaları ve Yeniçeriler Ağası Ali Ağa fermânında olan yeniçeri üstâdları ve gılmân-ı acemiyândan tuvânâ hizmetkârlar be-nevbet çalışup*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Rûzgâr dîde bâhâdûr (Far.+Far.+Far.) ‘Görmüş, geçirmiş, tecrübeli savaşçı.’

“*Müşâverede Rûm-ili beği Tayı Karaca Beğ merhûm ki kâr-âzmûde, **rûzgâr dîde bâhâdûr** beğ idi*” (TEF., 15. yy., s. 80).

Sağ kol ve sol kol sipāhisi (T.+T.+T.+T.+Far.) ‘Ordunun iki tarafında bulunan atlı asker.’

“*Ve Hasan Paşa hazretleri kendüzinden **sağ kol ve sol kol sipāhileri** ayrılıp Budun üstüne varsunlar*” (ST II., 16. yy., s. 580).

Sağ-‘ulūfeci (T.+Ar.) ‘Sipah, silâhdar, ulūfeciyan-ı yemîn (sağ ulūfeciler), gurebâ-yı yemîn (sağ garipler) olarak adlandırılan savaşçı.’

“*Silahdâr-başı umûmen bölüğü ile ve **sağ-‘ulūfeci** tamâmen bölüğü ile ve Topcı-başı bin nefer topcı ile ve Cebeciler kethüdâsı bin nefer ile ve Top-arabacıları bin nefer ve cemî’an şimdiye dek sefer-i zafer-rehbere giden beğlerbeğiler kemâ-kân yine Şark seferine gitmek emr olunup*” (ST I., 16. yy., s. 165-166).

Şafder (Ar.) ‘Saf düzeni içerisinde hareket eden savaşçı.’

“*Her taraftan **şafderler** hîz idüb düşmen-i bed-guman üzerine inân-rîz etdiler*” (İK., 16. yy., s. 328).

Şaf-şiken (Ar.+Far.) ‘Safları delen savaşçı.’

“*Dilîrân u şîrân kamu **şaf-şiken** meyserede kondılar*” (TEF., 15. yy., s. 51).

Şāhib-hüner (Ar.+Far.) ‘Hünerli savaşçı.’

“*Tîg elinde yürür ol **şāhib-hüner***” (DE., 1465, s. 15).

Salt atlı (T.+T.) ‘Yalnızca süvarilerden oluşan ordu.’

“*altmış nefer yarar **salt atlı** âdemleriyle ilgâr eyleyüp gitmekde iken*” (ST II., 16. yy., s. 499).

Şamşām-ı intikām (Ar.+Ar.) ‘Düşmandan öcünü alan savaşçı.’

“*Ve sağ bölük sol bölük ‘ulūfecileri ve garîblerün her biri bir zırgâm-ı ıktihâm, **şamşām-ı intikām** idi*” (TB., 15. yy., s. 303).

Savaş ‘ademi (T.+Ar.) ‘Savaşçı.’

“*Mahmud Paşa baş olub, ol içi **savaş ‘ademiyle** tolu gemileri alıb deryadan getdi; Sultan-cihangire kiver küş sayir asakir-i ferhunde-meâsirle karadan ‘azm etdi*” (İK., 16. yy., s. 287).

Savaşçı (T.) ‘Savaşan, savaş durumunda olan.’

“*Savaşçılar ayağın durdular*” (ÂPT., 15. yy., s. 191).

Sâzende-i ceng (Far.+Far.) ‘(Savaş sanatçısı), savaşçı.’

“*Tîr-i tiz ahengün ki sâzende-i cengdür*” (İK., 16. yy., s. 409).

Sefer alayı (Ar.+T.) ‘Savaş harekâtında olan ordu.’

“*Kılıcım kimi erbâb-ı kalemde/ Kimi çavuşlarda böyle demde*

Koçlarla gider mahsuli da'im/ Sefer alayını çekmek ne lazım” (ST II., 16. yy., s. 520).

Seferci (Ar.) ‘Sefere çıkan asker, savaşçı.’

“*Ve evâsit-i şehri-i şevvâlde sefer-i zafer-rehbere ta'yin olunan hırfetinün erbâbı habbâzları ve sefercileri ve tabbahları ve Serberleri her biri san'atların izhâr eyleyüp ni'metler bişirüp*” (ST II., 16. yy., s. 806).

Seferlü (Ar.) ‘Sefere çıkan asker, savaşçı.’

“*Anatoli Defterdârı Mahmud Efendi fermân-ı şerif ile mevcûd bulunan seferlülâri yoklayup in'âmları Ulûfeciyan-ı yesâr Ağası Ahmed Ağa ve Grubâ-i yemin Ağası Ca'fer Ağa evlerinde be-nevbet cemâ'ât-ı ebnâ-i Sipâhiyân ve Silahdârân ve gayriye bu bende-i hakir nezâret ve ma'rifetiyle tevzi'olundu*” (ST II., 16. yy., s. 457).

Seferlü bölük-halkı (Ar.+T.+Ar.) ‘Sefere çıkan bir grup asker sınıfı.’

“*Ve sefer-i zafer-eserden Âsitâne-i sa'âdete kışlaya gelen seferlü Bölük-halkı Sadria'zam Ferhad Paşa hazretlerinden culûs-ı hümâyûn in'âmların recâ eylediler*” (ST II., 16. yy., s. 457).

Seferlü sipâhî (Ar.+Far.) ‘Sefere çıkan süvari.’

“*Seferlü sipâhîler culûs-ı hümâyûn in'âmın recâ itdükleridür*” (ST II., 16. yy., s. 457).

Seher-gâh alay (Far.+Far.+T.) ‘Sabah erkenden hareket eden ordu.’

“*Mansûr oğlu bir seher-gâh alay ile haşem u şevket ile gelürken nâgehânî a'dâsından biri mazik mahalde pinhân olup, tûfeng ile urup helâk eylediği haber geldi*” (ST I., 16. yy., s. 235).

Serā-ser giyimli (Far.+Far.+T.) ‘Tam teçhizatlı savaşçı.’

“ve murassa’ât, rahtlu **serāser geyimli**, bahrî kotaslu murassa kalkanlu yedekler yedilüp sağ canibe büyük Mir-âhür Ağa yürüyüp ve sol cânibe çavuş-başı ve kırk nefer altun taclu ve sorguclu şâtir peykler ve Peyk-bağı mu rassa ’tirkeş ve mücevher tâc ile idi” (ST II., 16. yy., s. 611).

Ser-‘asker (Far.+Ar.) ‘Rütbeli asker.’

“ammâ bir mülkün pâdişâhı **ser-‘askeri** ile taht-gâh-ı saltanatından hâh u nâhâh çıkup bu denlü darb u harb idüp serdârsız leşker gâlib u mansûr ve muzaffer ve kâhir olup” (ST I., 16. yy., s. 164).

Ser-bâz (Far.+Far.) ‘Korkusuz, cesur, savaşçı.’

“Tüfek-endâz u tır-endâz cümle

Fedâ-yı tığ-zen **ser-bâz** cümle” (HT., 1530-1531, s. 348).

Serdâr-ı ‘asākîr-i maşûre (Far.+Ar.+Ar.) ‘Muzaffer ordu komutanı.’

“Vezîr-i mukarreb-i kâmgâr Kızıl Ahmedlü Şemsi Paşa karındaşı Mustafa Paşa-yı nâm-dâr-edâme’llâhu ta’âlâ iclâlehû-hazretleri dahı **serdâr-ı ‘asākîr-i maşûre** olmak isteyüp” (ST I., 16. yy., s. 6).

Serdârsız leşker (Far.+Far.) ‘Başında komutanı olmayan ordu.’

“ammâ bir mülkün pâdişâhı ser-askeri ile taht-gâh-ı saltanatından hâh u nâhâh çıkup bu denlü darb u harb idüp **serdârsız leşker** gâlib u mansûr ve muzaffer ve kâhir olup sâlim ve gânim avdet eylemek Îrân zemîn ve Tûrân’da ve belki ahter u bahterde vâki ’olmamuşdur” (ST I., 16. yy., s. 164).

Ser-firâz (Far.+Far.) ‘Seçkin savaşçı.’

“Gâyet bahadır ve **ser-firâz** ve gâzi er kişiyidi” (NT., 1485-1493, s. 109).

Serheng (Far.+Far.) ‘Rütbeli asker.’

“**Serhengler** her tarafa âheng idüb leşkere ceng tertibini virdiler” (İK., 16. yy., s. 347).

Server dilâver (Far.+Far.) ‘Yiğit komutan.’

“Sultânım karındaşınız bir vechile dilir ü bahâdır, **server dilâverdür** ki kâbil-i vasf u beyân değildir didi” (ST I., 16. yy., s. 9).

Sıngın çeri (T.+T.) ‘Yenilmiş, kaybetmiş ordu.’

“Sınup **sıngın çeriyle** kaçan er

Bulup fer her biri oldu bir ejder” (HT., 1530-1531, s. 195).

Sipâh-ı çakâl akıncıyân (Far.+Far.+T.) ‘(Çakal akıncı askeri), Düşman askeri.’

“Bu mühimmatun husulinden sonra **sipâh-ı çakâl akıncıyân** ile Karaca Beg nam emir-i dilir-i kar-dan dahı, Vilk-oglu nam kafır-i dalalet-nişan memalikini garet ü hasarete ve kabil-i istihdam olan nisvan ü düşizegan üçihregan temellüki ile ganimete gönderildi” (KA., 1592-1598, s. 106).

Sipâh-ı giyâh (Far.+Far.) ‘Gösterişli ordu.’

“Sene seb’a ve hamsîn ve semân-mâ erebî’indeki sâlâr-ı Nevbahar etrâf-ı bağı ve eknâf-ı râğı **sipâh-ı giyâhla** mâlâmâl idüb eşcâr-ı pür-berk ü bârdan toldı” (İK., 16. yy., s. 40).

Sipâh-ı düşmen-i gumrâh (Far.+Far.+Far.) ‘Günâhkârlara düşman olan ordu.’

“**Sipâh-ı düşmen-i gumrâh** kaçan gele ire ele gire deyü muntazır tururlarmış” (İK., 16. yy., s. 159).

Sipâh-ı kîne-ğâh (Far.+Far.+Far.) ‘Düşmanlık besleyen ordu.’

“Andan geçüp **sipâh-ı kîne-ğâhla** cânib-i Sivas’a müteveccih oldu” (TB., 15. yy., s. 106).

Sipâh-ı kûh-şükûh (Far.+Far.+Far.) ‘Gösterişli ordu.’

“Alay alay leşker-i kışver-küşây ve gürûh gürûh **sipâh-ı kûh-şükûh** geldi cem’ oldu” (İK., 16. yy., s. 174).

Sipâh-ı zafer-penâh (Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“ve eşi’a-i esliha ve şecere-i rimâh-ı **sipâh-ı zafer-penâh**, sehere-i kal’aya yed-i beyzâ ve sü’ban-ı Mûsâ göründi” (TEF., 15. yy., s. 96).

Sipāhī celeb (Far.+Ar.) ‘Süvari olan acemi oğlanı.’

“Kefen-iğnesi dimekle mülakkab tâze **sipāhī celeb**, Sipāhī oğlanları kâtibi iken Alaman-oğlu nâm Yahûdî eliyle içerü harem-i muhterem cânibine mâl-ı ferâvân isâl eyleyüp” (ST I., 16. yy., s. 314).

Sipāhī kul (Far.+T.) ‘Süvarî askeri.’

“Bölükde **sipāhī kulların** Mustafa Beğ dizdâr olup ulûfesi Hazine-i Âmire’ye kaldı” (ST I., 16. yy., s. 330).

Sipāhī zafer penāh (Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“Vaktâ ki **sipāhī zafer penāh** Bayburd yolundan, küh-ı felek-şükûh Barkar-ı pürkardan urûcve hübut vâkı’olup serhadd-i Tırabzon’a karîb varıldı” (TEF., 15. yy., s. 109).

Siperver (Far.) ‘Siperde olan asker, savaşçı.’

“Serv ü sanavber gibi bülend-kada saht-peykerler, mânend-i bida galban zipin-dar ve **siperverler**” (İK., 16. yy., s. 46).

Sünnî gâzi (Ar.+Ar.) ‘Sünnet ehlinde olan savaşçı.’

“**Sünnî gâziler** Kefe’nün limonına girdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 262).

Süñü (T.) ‘Süngülü asker, savaşçı.’

“Gâzi Evrenüz **süñüsünü** def’edip tirkeşinden bir ok çıkarıp ol kâfiri göğsünden urup ok arkasından çıkıp, yıkılıp biri dahi yetişip anı dahi helak etdi” (NT., 1485-1493, s. 115).

Süvārān (Far.) ‘Süvariler.’

“Ol vakt ü hînde mukābelede cânib-i a’dā-yı bed-re’yden ba’zı **süvārān** zāhir ü nümāyān oldı” (CT., 1577-1578 s. 254).

Süvār-ı ceng-rāy ü seng-sāy (Far.+Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Zırhlı ve savaşçı atlı asker.’

“Ol leşker-i cerrârın her piyâde ve **süvār-ı ceng-rāy ü seng-sāy** âhen-bay-ı gevher-i abdâr gibi " Serâpâ olmuşdı pûlâda gark" görünen cüyüş-ı cevşen-pûş mıdur” (İK., 16. yy., s. 47).

Süvār-ı esb-i devlet-sivār (Far.+Far.+Ar.+Far.) ‘Muzaffer ordu.’

“*Sultân Ebü’l feth süvār-ı esb-i devlet-sivār olup, kal’a üzerine yürüdi*” (TEF., 15. yy., s. 81).

Süvār-ı kār-zār (Far.+Far.) ‘Savaş süvarisi.’

“*Savaşa yarar beş altı bin süvār-ı kār-zārı hâzır kılub dururdu*” (İK., 16. yy., s. 401).

Şāhīn (Far.) ‘(Yırtıcı bir kuş cinsi), kahraman, yiğit, savaşçı.’

“*Hemin ki Karaman kargaları Sultan Bayezid’ün şāhīnlerin gördüler dağıldılar, kaçdılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 278).

Şeh-bāz (Far.) ‘(İri ve beyaz yırtıcı kuş cinsi), yiğit, gösterişli ve şanlı kimse.’

“*ammâ İstanbul’uñ tefîhi teshîri haberin ve gâzileruñ şeh-bāzlarınıñ serbâzlıkların işidicek vehminden yine nüvvâb-ı sultân-ı kâm-yâba teslim eyledi*” (TB., 15. yy., s. 271).

Şehsüvār (Far.+Far.) ‘Ata iyi binen savaşçı.’

“*Bir alay küffar-ı bed-rây arkurı yoluna girüb ol şehsüvârı esîr etdiler*” (İK., 16. yy., s. 171).

Şimşîr-i ciğersüz (Far.+Far.) ‘(Ciğer yakan kılıç), savaşçı.’

“*Tir-i dildûz ve şimşîr-i ciğersüzla ceyş-i cerâr-ı guzât, kişi bed-girdar-bugâtun yüzün dönderüb târ-u-mâr etdiler*” (İK., 16. yy., s. 230).

Şimşîr-zen (Far.+Far.) ‘Kılıç çeken, kılıçla vuran.’

“*Şîr-gîr-idi vü hem şimşîr-zen*

Hasm-bend-idi vü hem düşmen-şiken” (İN., 1410, s. 436).

Şîrân-ı pîl-efgen (Far.+Far.+Far.) ‘(Fil deviren aslan), savaşçı.’

“*tüfeng-endâz Yeniçeri dilâverleri ve sâ’ir, şîrân-ı pîl-efgen ve dilîrân-ı leşker-şiken-i merdân yürüyüp darbuzenler ile top-arabaları çekilüp*” (ST I., 16. yy., s. 73).

Şîr-efgen (Far.+Far.) ‘(Aslan deviren), savaşçı.’

“Kılıç, kalkan u gönderle müzeyyen

Piyâde nev-cüvân ü şîr-efgen” (HT., 1530-1531, s. 358).

Şîr-gîr (Far.) ‘(Aslan tutan), yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Şîr-gîr-idi vü hem şimşîr-zen

Hasm-bend-idi vü hem düşmen-şiken” (İN., 1410, s. 436).

Şîr-i ğarrân (Far.+Far.) ‘(Kükreyen arslan), savaşçı.’

“Anı görüp Rum erenleri bir yerden at depip, çün şîr-i ğarrân hasmların gözedip”
(NT., 1485-1493, s. 181).

Şîr-i ner (Far.+Far.) ‘(Erkek aslan), yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Kalkdı ol yine yerinden şîr-i ner” (DE., 1465, s. 15).

Şîr merd (Far.+Far.) ‘(Aslan gibi cesur olan), yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Girü bu taraftan yeniçeriye dahi haber olup şîr merdler, şîr yiğitler, merd gaziler, cana başa kalmazlar, bunlar dahi yürüdüler” (OT., 1502-1503, s. 173).

Şîr yiğit (Far.+T.) ‘(Aslan gibi cesur olan), yiğit, kahraman, savaşçı.’

“Girü bu taraftan yeniçeriye dahi haber olup şîr merdler, şîr yiğitler, merd gaziler, cana başa kalmazlar, bunlar dahi yürüdüler” (OT., 1502-1503, s. 173).

Talāyi’-i ‘asker-i zafer-rehber (Ar.+Ar.+Ar.+Far.) ‘Fetih için önden giden askerler, muzaffer ordu.’

“çün ta’yîn olunan menzile yakın varıldı, talāyi’-i ‘asker-i zafer-rehberden haber geldi” (TEF., 15. yy., s. 113).

Ṭalī’a-i zafer (Ar.+Ar.) ‘Fetih için önden giden askerler.’

“Esbâb u âlâtiyle paşaya irsâl idüb ṭalī’a-i zaferün ikbâli haberin i’lâm etdiler”
(İK., 16. yy., s.152).

Tanrı ferâşı (T.+Ar.) ‘(Tanrının demir testeresi), savaşçı.’

“Gazi olan tanrının ferâşidur” (ANT (Giese), 15. yy., s. 4).

Taşaklı er (T.+T.) ‘Cesur savaşçı.’

“Bize şâfi haber ver dedikde, Hadım Balaban gerçi kim lafzan taşaksız idi, ammâ ma’nâda **taşaklı er** idi” (GSM., 1443-1444, s. 10).

Tay atlu (T.+T.) ‘Atı tecrübesiz olan atlı.’

“**Tay atlu** arak atlu gelmesün hiç

Babucı eski yayak olmasun hiç” (HN., 1414, s. 265).

Tâzî süvâr (Far.+Far.) ‘Hızlı hareket eden atlı asker.’

“Her diyârun askeri ordûy-i gerdûn-pûya cem olub **tâzî süvârlarla** yâzîler yüzi bürünüb” (İK., 16. yy., s. 336).

Tîmâr eri (Far.+T.) ‘Kendisine tımar verilen asker.’

“ve **tîmâr erleri** dahi katına geldiler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 52).

Tîmârlu (Far.) ‘Tımar sahibi olan kişi.’

“**Tîmârlu** tımarında mukarrer oldular” (ÂPT., 15. yy., s. 62).

Tîg-zen (Far.+Far.) ‘İyi kılıç kullanan savaşçı.’

“Liki mecmu’ı bahâdur **tîg-zen**

Tîr-endâz-ıdı vü leşker-şiken” (İN., 1410, s. 442).

Tîr-endâz (Far.+Far.) ‘İyi ok kullanan savaşçı.’

“Liki mecmu’ı bahâdur **tig-zen**

Tîr-endâz-ıdı vü leşker-şiken” (İN., 1410, s. 442).

Tîr-i dîldûz (Far.+Far.) ‘(Gönül delen), savaşçı.’

“**Tîr-i dîldûz** ve şimşir-i ciğersûzla ceyş-i cerâr-ı guzât, kişi bed-girdar-bugâtun yüzün dönderüb târ-u-mâr etdiler” (İK., 16. yy., s. 230).

Tîz-çeng şîr (Far.+Far.+Far.) ‘(Keskin sesli aslan), savaşçı.’

“peleng-âheng ve **tîz-çeng şîrler** ki bişeleri sinân-ı cân-sitân neyistant, dilirler ki pişeleri ecel bâzârunda alub satmağ idi” (İK., 16. yy., s. 46).

Tîz-minkâr (Far.+Far.) ‘(Hızlı hareket eden yırtıcı kuş), savaşçı.’

“Nesr-bu sıfatlı t pları yayalara  ekt rdi, ve g mi  ma’dinlerin-den  st d nakk blar, t z-mink r, m r-kird r k l ngler ile, niçe yüz nefer bile getürdi” (TEF., 15. yy., s. 47).

To ulgalu (T.) ‘Mi ferli savaşçı.’

“ yle namazı vaktinde Arlan Paşa on beş nefer cebel  ve to ulgalu c ssed r yarar  demler ile Vez ria ’zam hazretleri  ad r  önine   ka-geldi” (ST I., 16. yy., s. 26).

Tonlu er (T.+T.) ‘Z rl  asker.’

“Tonlu er cümle önünden k r di” (DE., 1465, s. 34).

Torlag (T.) ‘Bekta i t birlerindendir. Acemilikleri sebebiyle yeni intisab edenler hakkında kullanılırdı.’

“Ol dahi bir-iki bin torlagile ceng u ceg ne ile iller azduru yürürlerdi. Gelüp anları dahi tag td lar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 58).

Torlak (T.) ‘(bk. Torlag).’

“Ol dahi bir iki bin torlaklarıyla  enk  akanayla illeri azdurup yürürdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 109).

Tüfek-end z (Far.+Far.) ‘ yi tüfek kullanan savaşçı.’

“Tüfek-end z u t r-end z cümle

Fed -yı t g-zen ser-b z cümle” (HT., 1530-1531, s. 348).

T feng-end z (Far.+Far.) ‘(bk. Tüfek-end z).’

“Bedenler üzerinde olan t feng-end z k firlerden bir tür-end z  ki, kasd eylese t feng   t r ile pireyi gözünden, ibreyi yordusundan urma a k dirler idi” (NT., 1485-1493, s. 285).

T fengl  (Far.) ‘Silahlı asker.’

“mel’ nlar haberd r olduklarında cümlesi alayları ile gelüp öte yakaya geçen t fengl lerimiz n üzerine h c m eyledüklerinde berhord r olsunlar” (ST I., 16. yy., s. 397).

Türkân-ı yağmâcı (T.+T.) ‘Yağma yapanların muhafızı.’

“*Vücûdum mülkini ıskun çerisi şöyle yağmâlar*

Ki kâfir iline kılmaz bunu türkân-ı yağmâcı” (TEF., 15. yy., s. 203).

Ulu ğâzi (T.+Ar.) ‘Yüce savaşçı.’

“*Oldı Osmân bir ulu ğâzi kim ol*

Nireye kim vardı-y-ısa buldı yol” (İN., 1410, s. 433).

Üründü ‘asker (T.+Ar.) ‘Seçilmiş, seçkin savaşçı.’

“*Mahmûd Pâşâ niçe güzîde beğler ile ve Rûm-ili beği Hâs Murâd ba’zı üründü*

‘asker ile düşmenden yana çarptılar” (TEF., 15. yy., s. 160).

Üstâd-ı kâmil (Far.+Ar.) ‘(Usta, işin ehli), savaşçı.’

“*Topçu Haydar sadra durdu ki, top atmakda üstâd-ı kâmildi*” (NT., 1485-1493, s. 122).

Veğâ-nümâ (Ar.+Far.) ‘(Savaşan, savaş gösteren), savaşçı.’

“*Turgud-oğlu muhârebesine fermân olunmağ-la Turgud-oğlu işidüp hücum-ı mübârizân-ı veğâ-nümâdan havf idüp küh-ı Bulgar’dan ser-hadd-i ‘Arabistân’a varup*” (CT., 1577-1578 s. 249).

Vur-eri (T.+T.) ‘Ölüm savaşçısı.’

“*Hod otuz bin vur-eri aznavuriyle ol gice gemiyle gelmiş geçmiş hisara girmiş geride hazır tururmuş*” (İK., 16. yy., s. 130).

Yâd çeri (T.+T.) ‘Bulunulan yerin yabancıları olan asker.’

“*Ol vakit kim geri döner, ardın basalum, yâd çeridür biraz yıpransun dediler*” (AOK., 15. yy., s. 41).

Yağmacı (T.) ‘Yağma yapan asker, savaşçı.’

“*Vâfir ve müstevfâ çili akçalar îsâr u nisâr olunup, yağmacılar etek etek akçalar aldılar*” (ST I., 16. yy., s. 170).

Yalıncak (T.) ‘Zırhsız savaşçı.’

“*Zırh-pûş cümlesi yok bir yalıncak*” (SN., 1490, s. 46).

Yalın kılıç (T.+T.) ‘Kılıcı kınından çekmiş şekilde olan.’

“Keçe yüklerinden adamilen **yalın kılıçlar** döküldü” (ÂPT., 15. yy., s. 25).

Yanak (T.) ‘Düşman savaşçısı.’

“Türk’e yazılan **yanaklarım**, bize bir avuç bir palanka bu işi eyledikde ya biz Edrene’ye varırsak hâlimiz nice olur” (GSM., 1443-1444, s. 53).

Yaraklu (T.) ‘Silahlı asker.’

“ve her kapıda nice **yaraklu** yarar adamlar koyalum” (AOK., 15. yy., s. 112).

Yaraklu kapucu (T.+T.) ‘Silahlı muhafız.’

“Kapucılar Kethüdâsı Gülâbî Ağa ile yüz nefer **yaraklu kapucu** gönderüp” (ST I., 16. yy., s. 24).

Yaraksız (T.) ‘Silahsız.’

“Keşiş eyitdi: “Bu içerü gelen Türkler **yaraksızdır**” (AOK., 15. yy., s. 112).

Yarar âdam (T.+Ar.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“Tekürüne haber göndürdi: ‘Bana birkaç **yarar âdam** göndürsün. Bu hisardan çıkan kâfiri Türk incitmesün’ dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Yarar âdem (T.+Ar.) ‘(bk. Yarar âdam).’

“Urişmaga **yarar ademler** olsun

Silahın hem çokalın bile alsun” (HN., 1414, s. 264).

Yarar alp eren (T.+T.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“Süleymân Paşa, yetmiş seksen kişi-yile, **yarar alp erenler**, bahâdurlar sala bindiler” (ANT (Edirne), 2021, s. 88).

Yarar cüsedâr (T.+Far.+Far.) ‘Cüsseli, gösterişli ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“**Yarar cüssedâr**, hoyrad yunaklar Donanma-i Hümayûn kadırgalarına küreğe gönderildi” (ST II., 16. yy., s. 603).

Yarar er (T.+T.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“Uzun Hasan leşkeri pusuya girüp, bir nice bin **yarar eri** pusuda imiş, çıkup karşıp, gerü kâmet getürüp dönüp cenge başladılar” (OT., 1502-1503, s. 108).

Yarar güzide gâzi (T.+Far.+Ar.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“Süleyman Paşa yetmiş seksen mikdârı **yarar güzide gâziler aldı**” (ÂPT., 15. yy., s. 66).

Yarar hâfız (T.+Ar.) ‘Muhafaza eden, ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“içine yarağla **yarar hâfızlar** koyup, tekvüre ızhâr-ı husûmet [ü] mu’âdât idüp bağlarını harâb [u] yebâb eyledi” (TB., 15. yy., s. 260).

Yarar martaloz (T.+Yun.) ‘Osmanlı İmparatorluğunda genelde yerli Hristiyanlardan kurulmuş, ortak görüşü benimsemiş bir sınıf asker.’

‘ve birkaç **yarar martalozlar** varıdı’ (ÂPT., 15. yy., s. 69).

Yarar nöker (T.+Moğ.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“Kendüler Osman Gâzi’nün yanında **yarar nökerler** oldular” (ÂPT., 15. yy., s. 36).

Yarar yoldaş (T.+T.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“Gâyet bahâdur idi; **yarar yoldaşlar** koşdı ve şimdi ol hisâra ‘... Hisârı! ‘dirler” (ANT (Edirne), 2021, s. 84).

Yarar yunak (T.+T.) ‘Ortak bir görüşü benimseyen savaşçı.’

“leşker-i İslâm tahammül idüp’rizâ virmedükleri ecilden nizâ’a mü’eddî olmağın meşhûr Beğ **yarar yunaklarıyla** çekilüp giderken asker halkı zabt olunmayup ardından yetişüp, kırıp geçirüp (yağma vü) (tâlân eyleyüp)” (ST I., 16. yy., s. 52).

Yaraşık alay (T.+T.) ‘Uygun, düzenli ordu.’

“âdemler mütehayyir olur cevşenler ile müzeyyen ü müretteb **yaraşık alay** idi” (ST II., 16. yy., s. 610).

Yâren (Far.) ‘Savaşçı.’

“Hey **yârenler!** Cenge tuş geldik, yanımızda kılıç götürürüz” (NT., 1485-1493, s. 30).

Yasaklu (T.) ‘Silâhlı, intizâmlı.’

“Yıldırım Han, gayet **yasaklu-yıdı**; kimse bir habbe yokamazdı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 99).

Yazılı leşker (T.+Far.) ‘Kayıtlı asker.’

“Bu tarafda Beyazid Han evvelki tedbirinün üzerinde kim kendü vilâyetinden ve gayrı vilâyetden **yazılı leşkerini** çıkartdı” (ÂPT., 15. yy., s. 105).

Yeğni atlu (T.+T.) ‘Yiğit, güçlü, çevik atlı asker.’

“İslâm leşkeri **yeğni atlular** ve yeğni erenler kâfirün ardından yetip” (ANT (Edirne), 2021, s. 118).

Yeğni eren (T.+T.) ‘Hafif, çevik olan savaşçı.’

“İslâm leşkeri yeğni atlular ve **yeğni erenler** kâfirün ardından yetip” (ANT (Edirne), 2021, s. 118).

Yeniçeri dilâveri (T.+T.+Far.) ‘Yeniçeri birliğinden olan askerler.’

“üç bin nefer **yeñiçeri dilâverleri** sekbân başıyle ve Ulûfeciyân-ı yemîn bölüğü umûmen ve Gurebâ-i yesâr bölüğü umûmen ve altmış üç nefer çavuş ağalar ta’yîn buyurılıp sefer-i zafer-rehbere çıkmak fermân olundu” (ST I., 16. yy., s. 12).

Yeniçeri ğaddârı (T.+T.+Ar.) ‘Zulüm eden yeniçeri ordusu mensubu.’

“Bir iki gün mühimmât ve levâzım tekmilinde iken **yeñiçeri ğaddârları** şehir halkına dest-i tetâvül ile ve cevri ü sitem yolların tutmağla dört nefer bölük başlarının ve çorbacılarının dirlikleri kesilüp gedikleri virilüp” (ST II., 16. yy., s. 608).

Yeniçeri üstâdı (T.+T.+Far.) ‘Yeniçeri birliğinden olan askerler.’

“Kapudan Piyale Paşa hazretleri tasarrufunda olan cemâ’ât-ı rü’esâ ve azebân ve forsaları ve Yeniçeriler Ağası Ali Ağa fermânında olan **yeñiçeri üstâdları** ve gılmân-ı acemiyândan tuvânâ hizmetkârlar be-nevbet çalışup” (ST I., 16. yy., s. 6).

Yeniçeri yoldaşları (T.+T.+T.) ‘Yeniçeri birliğinden olan askerler.’

“Ve dört nefer **yeñiçeri yoldaşları**, ki ehl-i fesâd ele getürmüşlerdi, kanûn-ı kadîm üzre on üçer akçayla sipâhi oğlanları cemâ’atına ilhâk fermân olundılar” (ST I., 16. yy., s. 19).

Yer götürmez ‘asker (T.+T.+Ar.) ‘Sayısız savaşçı.’

“Andan geçüb Yenişehir’e dâhil oldukda bir gün Karaman-oğlu’na kara haber yetişdi ki, gözün aydın ola ki, Sultan Murad Hân **yer götürmez ‘asker** ile işte üzerine geliyor” (GSM., 1443-1444, s. 36).

Yiğ eren (T.+T.) ‘Tercih edilen yiğit, savaşçı.’

“**Yiğ erenler** anda gösterür hünerler” (SN., 1490, s. 71).

Yiğit (T.) ‘Cesur, kahraman, savaşçı.’

“Niçe begler anda oldılar helâk

Niçe **yiğitler** düşiben oldu hâk” (İN., 1410, s. 441).

Yiğit-yeñil (T.+T.) ‘Cesur, kahraman, savaşçı.’

“İçimizde **yiğit-yeñil** çoktur” (NT., 1485-1493, s. 22).

Yiğit yeñil gâzi (T.+T.+Ar.) ‘Cesur, kahraman, savaşçı.’

“Malkoçoğlu Balı Beğ münâdî etdüirdi kim: **Yiğit yeñil gâziler**, dilâverler bilün ve âgah olun, ben gazaya niyyet etdüm kim, gazâ edüp düşmenile buluşmağa” (OT., 1502-1503, s. 155).

Yoldaş (T.) ‘Aynı amaç doğrultusunda hareket eden savaşçı.’

“Dahı Gökalp u Oğuzdan çoh kişi

“Olmuş-ıdı ol yolda onun **yoldaşı**” (İN., 1410, s. 432).

Yüğrük atlu (T.+T.) ‘Çevik atlara sahip süvari.’

“İslâm leşkeri anları ol hâlde görüp etrâfdan kaçup giden çeriler ve akıncılar bu hâli görüp **yüğrük atlular** kafirün ardına düşüp” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 118).

Yürekli koçak (T.+T.) ‘Cesur, kahraman, savaşçı.’

“Mûsâ göründi ve hemân **yürekli koçaklar**” (TEF., 15. yy., s. 96).

Yüz döndermez yoldaş (T.+T.+T.) ‘Korkusuz savaşçı.’

“bir nice yüz düşmenden **yüz döndermez yoldaşla** savaş gereğin bekleyüb beden üstinde başın eline aldı” (İK., 16. yy., s. 246).

Zebāni-deş kapıcı (Ar.+Far.+T.) ‘(Cehennem bekçisi), savaşçı.’

“*Turmasunlar çıkup serefe gitsünler, diyü üzerine zebāni-deş kapucılar musallat eylediler*” (ST II., 16. yy., s. 719).

Žırġām-ı iktihām (Ar.+Ar.) ‘Hücum eden savaşçı.’

“*Ve sağ bölük sol bölük ‘ulûfecileri ve garîblerün her biri bir žırġām-ı iktihâm, samsâm-ı intikâm idi*” (TB., 2016 s. 303).

Zırh-püş (Far.+Far.) ‘Zırhlı savaşçı.’

“*Bu arada bular oldu zırh püş*” (SN., 1490, s. 26).

Zirih-kirdār (Far.+Far.) ‘Zırhlı savaşçı.’

“*Siper-vâr yüz çevürmezler ve tevâtür-i tîrden zirih-kirdār göz yummazlar*” (TEF., 15. yy., s. 80).

2.33. Savaş Düzeni/ Diziliş:

Alay bağla- (T.+T.) ‘Düşman karşısında harekete geçmek üzere gelecek emirleri beklemek.’

“*Alaylar bağlandı iki çeri mukâbil oldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Alay diril- (T.+T.) ‘Savaş düzeni almak.’

“*Nā-gāh bir subuh ki cumādiyetüñ yigirminci güninde si-şenbih günü münādîler çağırışdılar, alaylar dirildi, sāflar düzildi*” (FSM., 15. yy., s. 140).

Alay dür- (T.+T.) ‘Savaş düzeni almak.’

“*Cum’a gün ale’s-sabâh alaylar dürildi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Alay düz- (T.+T.) ‘Savaş düzeni almak.’

“*Sultân Beyâzîd’ün haberi yogiken Sultân Beyâzîd sancakların çözüp alaylar düzüp kösler çalındı*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Alay düzelt- (T.+T.) ‘Savaş düzeni aldirmek.’

“*Alaylarını düzeldüp şahinşâh*

Hücum etdi otağa râh bî-râh” (HT., 1530-1531, s. 278).

Alay it- (T.+T.) ‘Orduyu savaş düzenine sokmak.’

“Birkaç günden sonra tertîb-i sufûf u **alay itti**, yöridi” (TEF., 15. yy., s. 162).

Alay ol- (T.+T.) ‘Savaş düzeni almak.’

“Evet Arab leşkeri Rum-illü’ye bir aceb âl itmiş, karşularına bir nice karaltu şöyle **alay olup** turdılar” (AOK.,2015, s. 129).

Alay ver- (T.+T.) ‘Savaş düzeni almak.’

“Timur’un alayına **alay verildi**” (AOK., 15. yy., s. 44).

Ārāste kıl- (Far.+T.) ‘(Süslemek, bezemek), orduyu savaş düzenine sokmak.’

“saflar düzedip kalb ü cenâh, bâr u büngâh, meymene ve meysere **ārāste kılıp**, kimi öne ve kimi kafaya durmağa başladılar” (NT., 1485-1493, s. 122).

Ardına dur- (T.+T.) ‘Askerleri merkezin arka tarafına konuşlandırmak.’

“Yayasının **önüne tutmuş** ve atlusu ardına durdu” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Aşağa kol (T.+T.) ‘Savaş düzeninde ordunun aşağı tarafı.’

“Anlar dahi atılıp hikmet-i İlâhî her atdukça mel’ûnların alaylarına rast gelüp niçe melâ’îni dâhil-i nâr-ı cahîm eyleyüp bir vechile fırsat bulmamağla **aşağa koldan** geçenler üzerine hucûm idüp” (ST I., 16. yy., s. 397).

Ayağ dur- (T.+T.) ‘Savaş düzeni almak.’

“Osman Gâzi **ayağın durdu** nevbet urulunca” (ÂPT., 15. yy., s. 17).

Ayağ üstine tur- (T.+T.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“Mezkûr senede bahr u berde olan kâfir beğleri harekete gelüb bir nice yerden yağı baş kaldırmış, **ayağ üstine turmuşdı**, Rum-ili kenarlarında deşt û derde ra’ad-ı fitne hurûga gelüb seyl-i fitne cûşa gelüb deryây-ı pür âşüb gibi meve urmuşdı” (İK., 16. yy., s. 243).

Ayağ üzerine gel- (T.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“sefer yarâğiyle **ayağ üzerine gelüb** hâzır oldılar, leşker-i kişvergîr ol yere yakîn irmesine muntazır oldılar” (İK., 16. yy., s. 183).

Bāl-i leşker (Far.+Far.) ‘Ordu kolu, cenahı.’

“Feth-i bâb-ı hasenâd idüp, ta’zim ü terhîb-i ulemâ ve te’hil ü takrîb-i ümerâ ve terfîh-i hâl ü tefrîg-i **bāl-i leşker** ü re’âyâ yüzlerin gösterdi” (TEF., 15. yy., s. 77).

Bölük et- (T.+T.) ‘Orduyu gruplara ayırmak.’

“Ol arada gâzileri üç **bölük etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 39).

Cānib-i yemîn (Ar.+Ar.) ‘Ordunun sağ tarafı.’

“evvel Rûmili Beğlerbeğisi Şemsi Ahmed Paşa hazretleri **cānib-i yemînde** turup koşuluklu yol ümerâsıyla alayı ancak tamâm oldu” (ST I., 16. yy., s. 21).

Ceng tertibi (Far.+Ar.) ‘Savaş düzeni.’

“Serhengler her tarafa âheng idüb leşkere **ceng tertibini** virdiler” (İK., 16. yy., s. 347).

Çeri düz- (T.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“azeb ve yeniçeri ve yaya önce durup, kâfir çerisine karşı gelüp Lazoğlu dahi hem-çünân ol vechile **çerisini düzüp** birbirine yürüdüler. Ol zaman[a] değin top, tüfenk olmazdı” (OT., 1502-1503, s. 28).

Diz- (T.) ‘Savaş düzenine geçirmek.’

“Kırk bin vardı azeb anda **dizer**” (DE., 1465, s. 27).

Duruş- (T.) ‘Savaş düzenine geçip karşılıklı dizilmek.’

“İki asker birbirine **duruşdu**” (ÂPT., 15. yy., s. 86).

Düzet- (T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“**Düzedüp** şer’ile sağ u solını” (SN., 1490, s. 99).

Emvâc-ı bihâr-ı zehhâr gibi alaylar bağla- (Ar.+Far.+Ar.+T.+T.) ‘Deniz dalgası gibi kabarıp savaş düzenine geçmek.’

“Piyâde ve süvâr harekete gelüp, **emvâc-ı bihâr-ı zehhâr gibi alaylar bağlayup** Tırabzon tarafına aktı” (TEF., 15. yy., s. 109).

Göğüs (T.) ‘Savaş düzeninde ön kısım.’

“Leşker-keş Kara Temürtaş’ı Germiyan çerisiyle **göğüse** koyup Ahmed Çavuş’ile Sifrihisar subaşı Temürtaş’ı çerinin ardına kodu” (NT., 1485-1493, s. 96).

İki kol (T.+T.) ‘Savaş düzeninde ordunun sağ ve sol tarafları.’

“sol kolda oğlu Ya’kub Çelebi’yi koyup, ikisi **iki kolda** kendü orta göğüsde durup, azeb ve yeniçeri ve yaya önce durup, kâfir çerisine karşı gelüp Lazoğlu dahi hem-çünân ol vechile çerisini düzüp birbirine yürüdüler.” (OT., 1502-1503, s. 28).

İltikâ-yı şaffeyn (Ar.+Ar.) ‘Safların birbiriyle birleşmesi.’

“İrtesi iki cânibden leşkerler süvâr olup, Ulubad kenârında mübâ[ri]zler mızmar-ı mukâbeleye gelüp **iltikâ-yı şaffeyn** oldu” (TB., 15. yy., s. 140).

Kalb ü cenâh (Ar.+Ar.) ‘Ordunun merkezi ve kanatları.’

“Buyurdu hüinkar, çeri at arkasına gelip saflar düzüp büngâh berkidip meymeneyi ve meysereyi ârâste kılıp, **kalb ü cenâhi** peyveste kıldı” (NT., 1485-1493, s. 96).

Kol (T.) ‘Yön, taraf, Ordu birliği.’

“Kara Mihal bir taraftan Sultân Murâd’a hücum idüp Sultân Murad’un iki **kolunu** götürüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 116).

Kol kol tur- (T.+T.+T.) ‘Askerî düzen içerisinde yerini almak.’

“Beğler gürüh gürüh olub **kol kol turdı**, nöker u kul sağ ve sol fevc feve mevc urdı” (İK., 16. yy., s. 46).

Kollu kolı (T.+T.) ‘Askerin savaş alanında bulunduğu düzen.’

“**Kollu kolundan** metrisleri ve a’lam-ı zafer-i’lâmı, andak handak başını iletiler” (TEF., 15. yy., s. 54).

Kollu kolına kon- (T.+T.+T.) ‘Savaş düzenindeki yerine geçmek.’

“Âyîn üzre ‘asker, **kollu kolına kondı** ve gemilerden topları çıkarup kal’a’ı âfet daşları-la döğüp, yıkup, yire berâber idüp” (FSM., 15. yy., s. 266).

Kollu kolundan yürü- (T.+T.+T.) ‘Bulunduğu düzende ilerlemek.’

“Padişahun dahi şehzadeleri **kollu koludan yürüdüler**” (ÂPT., 15. yy., s. 258).

Koşun bağla- (Moğ.+T.) ‘Yan yana durmak, savaş düzeninde olmak.’

“*Koşun bağladı* seksen bin eri ol

Getürdi karşı ol çok leşkeri ol” (HN., 1414, s. 266).

Koşun (Moğ.) ‘Yan yana durma.’

“*Anadolu leşkeri ve Kapuhalkı’ndan iki **koşun** atlu ve üç bin yeniçeri koşulu bir sâlinde isti’cal olundu*” (İK., 16. yy., s. 312).

Leşker düz- (Far.+T.) ‘Savaş düzenine geçirmek.’

“*Düzüp her Leşkerinüñ solı sağın*” (SN., 1490, s. 33).

Meşaff it- (Ar.+T.) ‘Sıralamak, sıraya dizmek, savaş düzenine geçmek.’

“*Ol mehâzîl ü mecâhîl ile gâzîler **meşaff iderler** idi*” (TEF., 15. yy., s. 53).

Meymene (Ar.) ‘Ordunun sağ tarafı, sağ kol.’

“*Buyurdu hüinkar, çeri at arkasına gelip saflar düzüp büngâh berkidip **meymeneyi** ve meysereyi ârâste kılıp , kalb ü cenahi peyveste kıldı*” (NT., 1485-1493, s. 96).

Meysere (Ar.) ‘Ordunun sol tarafı.’

“***Meysere-i** Tatar, sultân-ı Mısır’ın sancaklarına kasd edip asker-i sultan dahi bir kezden Tatar üzerine hamle edip kîtâl-i azîm olup Hak ta’âlâ mü’minlere fırsat verip Leşker-i Tatar’ı her cânibden ihâta edip bî-kıyâs Tatar maktul oldu*” (NT., 1485-1493, s. 21).

Meysere ucu (Ar.+T.) ‘Ordunun sol tarafının uç kısmı.’

“*Büyük oğlu Bayezid Çelebi’yi sola koyup Firuz Beğ’ile Hâce Beğ’i Kastamonu çerisiyle sol cenah edip Laz’dan gelen kâfir leşkerin **meysere ucunda** kodu*” (NT., 2013, s. 96).

Ordu bağla- (T.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*<<Ve men yetevkel ala’llâhi fehüve hasbüh>> fehvâsı a’lâm-ı zafer-i’lâmı hareketine mutâbık olduğu hâlde göçüp sahrâda **ordu bağladı** ve bî-tavakkuf düşmen-i dîn ü devlet üzerine azm-i cezm itti*” (TEF., 15. yy., s. 208).

Ordu ucu (T.+T.) ‘Ordunun en ön kısmı.’

“*Ol kaydı kayurduktan sonra kal’aye ki dâme başlangıçta sayd idi, yürüyüş olmak buyurdi; kendü dahi atına bindi, **ordu ucına** indi, âheng-i cenge hazır ve nazır olup turdı*” (İK., 16. yy., s. 290).

Orta göğüs (T.+T.) ‘Savaş alanında ordunun merkezini oluşturan bölüm.’

“*Tatar çerisi topa ve tüfeğe turmayup Sultân Muhammed **orta göğüsde** durup*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 153).

Orta yer (T.+T.) ‘Savaş alanında ordunun merkezini oluşturan bölüm.’

“*Yanko mel’un sağ kolda, Kara Mihal derler bir uluban derler sol kolda, kıral **orta yerinde** göğüsde durup, Sultan Murad Han dahi Anadolu leşkeri sağ kolda, Rum-ili leşkeri sol kolda, **orta yerde** göğüsde, azeb ve yeniçeri ön safda Sultan Murad Han önünde durup*” (OT., 1502-1503, s. 61).

Öñ (T.) ‘Ordunun ön tarafı, öncü birliğin bulunduğu yer.’

“*meymene ve meysere ârâste kılıp, kimi **öñe** ve kimi kafaya durmağa başladılar*” (NT., 1485-1493, s. 122).

Öñ şaf (T.+Ar.) ‘Ordunun en ön kısmı.’

“*Rum-ili leşkeri sol kolda, orta yerde göğüsde, azeb ve yeniçeri **öñ şafda** Sultan Murad Han önünde durup*” (OT., 1502-1503, s. 62).

Öñüne tut- (T.+T.) ‘Askerleri merkezin ön tarafına konuşlandırmak.’

“*Yayasının **öñüne tutmuş** ve atlusı ardına durdu*” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Şadr-ı asker (Ar.+Ar.) ‘Ordunun savaş düzeninde göğüs kısmı.’

“*Alay kim gören sır idi kal’a-i revân **şadr-ı asker** ki kendü alayıdur*”

(TEF., 15. yy., s. 95).

Şaf (Ar.) ‘Ordu düzeni.’

“*ve her kollara **şaf şaf** leşkerler mukabil olundu*” (ÂPT., 15. yy., s. 258).

Şaff-ārā (Ar.+Far.) ‘(Safları süsleyen), Saf düzeninde olan.’

“*Fikre düşdekde ol Âsaf-râ-y-ıdı*

Cenge girdüğünde şaff-ārā-y-ıdı” (İN., 1410, s. 436).

Şaf bağla- (Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*Dururlar hizmetinde bağlayup şaf*” (SN., 1490, s. 91).

Şaf ber-şaf tur- (Ar.+Far.+Ar.+T.) ‘(Saf saf dizilmek), savaş düzenine geçmek.’

“*Sancaklar çözüldü. Kösler ve tabıllar çalındı. Şaf ber-şaf turdılar. Çün alaylar bağlandı, iki çeri mukâbil oldu.*” (AOK., 15. yy., s. 44).

Şaf çek- (Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*Müslimîn bir alay oldu çekdi şaf*” (DE., 1465, s. 27).

Şaf düz- (Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*Buyurdu hünkar, çeri at arkasına gelip şaflar düzüp büngâh berkidip meymeneyi ve meysereyi ârâste kılıp, kalb û cenahi peyveste kıldı*” (NT., 1485-1493, s. 96).

Şaf düzet- (Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*İki leşker mukâbil şaf düzetti*

Yoyup cânından el hasmın gözetdi” (HT., 1530-1531, s. 44).

Şaf düzil- (Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*alaylar dirildi, şaflar düzildi, ‘alemler çezildi ve sancaklar kalkdı; berr ü bahir üzerine ‘asker-i İslâm, hem-çün nücûm-ı semâ hücumın gösterdiler*” (FSM., 15. yy., s. 140).

Şaf şaf bağla- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*Gördiler, bir yire ‘arabası çatmış, topların ve tüfeklerin dizmiş, ‘askerin, ne kim var-ısa şaf şaf bağlamış, hâzır olmuş durur, didiler*” (FSM., 15. yy., s. 446).

Şaf şaf beze- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş düzenine geçmek.’

“*Yürüyüp leşkeri şaf şaf bezerler*” (SN., 1490, s. 70).

Sağ kol (T.+T.) ‘Savaş alanında ordunun merkezinin sağ tarafını oluşturan bölüm.’

“*Anatoli ve Rûm ve Rûm İli çerisin götürüp **sağ kol** ve **sol kol** girü sınıp*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 118).

Ser-te-ser yerlü yerine düz- (Far.+Far.+T.+T.+T.) ‘(Baştan başa dizilmek), baştan sona savaş düzenine geçmek.’

“*çünkü sabâh oldu, Anadolu askerini sağına alub ve Rumeli askerini soluna alub asker-i İslâmı **ser-te-ser yerlü yerine düzdüler***” (GSM., 1443-1444, s. 20).

Sevâd-ı leşker (Ar.+Far.) ‘Asker karartısı, ordunun uzaktan görünüşü.’

“*Siyah-ı sipâhi tağlar başını ve dereler ağ ve yazılar yüzünü şöyle bürüdi ki **sevâd-ı leşkerden** beyka kiver sihâm-ı aklâm ile reşk olmuş sahife-i meşke misâl oldu*” (İK., 16. yy., s. 45).

Sol kol (T.+T.) ‘Savaş alanında ordunun merkezinin sol tarafını oluşturan bölüm.’

“*Anatoli ve Rûm ve Rûm İli çerisin götürüp sağ kol ve **sol kol** girü sınıp*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 118).

Taraf taraf tur- (Ar.+Ar.+T.) ‘Savaş düzeninde olmak.’

“*Âlât-ı gîr -ü -dârla **taraf taraf turdılar***” (İK., 16. yy., s.18).

Tertib ver- (Ar.+T.) ‘(Düzenlemek), orduyu savaş düzenine sokmak.’

“*ve bi’l-cümle çeriye **tertib verip** esbâb u âlâtı müretteb ve müheyyâ edip yürüdü*” (NT., 1485-1493, s. 97).

Tertib vir- (Ar.+T.) ‘(bk. **Tertib ver-**).’

“*alaylarına **tertib virüb** kitâle ikbâl etdi*” (İK., 16. yy., s. 210).

Yan (T.) ‘Ordunun sağ ya da sol tarafından her biri.’

“*Bu **yanadan** dahi sultan-ı a’zam*

Hudavend-i cihan ol han-ı ekrem” (HN., 1414, s. 266).

Yasa- (T.) ‘Düzen vermek.’

“*Yasavullar sağda ve solda yürüyüb askeri kuli ve nökeri kol kol **yasadılar***” (İK., 16. yy., s. 347).

Yaya yas- (T.+T.) ‘Yaya olan askeri düz bir konumda konuşlandırmak, dizmek.’

“*Süleyman Beğ yayasını yasmışidi*” (ÂPT., 15. yy., s. 292).

2.34. Silah/ Techizat:

Âfet daş (Ar.+T.) ‘Yıkıcı taş.’

“*Bir niçe gün âfet daşlarıyla dögdiler.*” (FSM.,2007, s. 138).

Ağaç kılıç (T.+T.) ‘Ağaçtan yapılmış tahta kılıç, talim kılıcı.’

“*Meğer Dervişün elinde heman bir ağaç kılıç var idi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 13).

Ağaç yay (T.+T.) ‘Ağaçtan yapılmış yay.’

“*Kazâ-yı âsümân atdukları taşlar ve yılan dillü harbeler ve ağaç yaydan atdukları ağılu demrenlü oklarına bakmayup*” (AOK., 15. yy., s. 131).

Ağrığ (T.) ‘Teçhizat.’

“*Ağrığ vü yükü ve yapı ve ordu-bazar halkını kafaya kodular*” (NT., 1485-1493, s. 122).

Ağılu demrenlü ok (T.+T.+T.) ‘Ucu zehirli ok.’

“*Kazâ-yı âsümân atdukları taşlar ve yılan dillü harbeler ve ağaç yaydan atdukları ağılu demrenlü oklarına bakmayup İslâm leşkerinün bahâdur yiğitleri dahi yayak olup kalkanları üzerine yapınup tağlara tırmaşup hücum eylediler*” (AOK., 15. yy., s. 131).

Ağılu kılıç (T.+T.) ‘Zehirli kılıç.’

“*Bir ağılu kılıçla depesinden çaldı şehid eyledi*” (OT., 1502-1503, s. 94).

Ağılu ustura (T.+Far.) ‘Zehirli keskin bıçak, baş bıçağı.’

“*Başını ağılu ustura ile yülüdüler*” (ÂPT., 15. yy., s. 324).

Ak sancak (T.+T.) ‘İstiklâl alameti.’

“*Ve hâssa silahdâr ve çukadar ve rikâbdâr ağa ve mîr-alem ağa münferiden a'lâm-ı İslâm önünce yürüyüp ak sancak ve iki kırmızı sancak ve bir yeşil sancak ve iki alaca yeşil ve kızıl sancak ve bir sarı alaca ve kızıl sancak ki cümle yedi beden alemlü sancaklardı*” (ST II., 16. yy., s. 612).

Alaca yeşil ve kızıl sancak (T.+T.+T.+T.) ‘Hassa birliğine ait bayrak.’

“*Ve hâssa silahdâr ve çukadar ve rikâbdâr ağa ve mîr-alem ağa münferiden a’lâm-ı İslâm önünce yürüyüp ak sancak ve iki kırmızı sancak ve bir yeşil sancak ve iki **alaca yeşil ve kızıl sancak** ve bir sarı alaca ve kızıl sancak ki cümle yedi beden alemlü sancaklardı*” (ST II., 16. yy., s. 612).

Ala kalkan (T.+T.) ‘Kana bulanmış kalkan.’

“*Gazilerin ele aldıkları **ala kalkanları** berk-i lâle-i ter gibi kızıl kana boyandı*” (İK., 16. yy., s. 147).

Âlât-ı ceng ü cidâl (Ar.+Far.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“*Âlât-ı ceng ü cidâl ile müretteb ü müzeyyen olup, yüz yigirmi dört kıt’a donanma gemileri bir uğurda lenger koparup kürek çekdürür*” (ST I., 16. yy., s. 78).

Âlât-ı cidâl (Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“*Tertîb ü terkîb-i mükeddemât-ı kîtâlde isti’cal eyleyüb tehiyye ü ta’biyye-i esbâb u âlât-ı cidâle iştigal buyurdu*” (İK., 16. yy., s. 39).

Âlât-ı cidâl u kîtâl (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“*İçi esbâb-ı darb u harb ve âlât-ı cidâl u kîtâlle memlû olup abtâl-ı ricâlle ki her biri sâni-i Sâm-süvâr ve sâlis-i Rüstem ü İsfendiyârdı, toldı*” (İK., 16. yy., s. 35).

Âlât-ı gîr-ü-dâr (Ar.+Far.+Far.) ‘Ölüm aletleri.’

“*Âlât-ı gîr-ü-dârla taraf taraf turdılar*” (İK., 16. yy., s. 18).

Âlât-ı harb u kîtâl (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“*tamâmen mer-dân-ı kâr-zâr ile ve âlât-ı harb u kîtâl mâl-â-mâl olup, Yeniçeri ve Bölük-halkı dilâverleri yarar ve güzide asker ile Donanma-yı Hümâyûn bu def’a bir vechile haşmet ü şevket tutup*” (ST I., 16. yy., s. 85).

Âlât-ı kâr-zâr (Ar.+Far.+Far.) ‘Savaş aletleri.’

“*Kişver-i Karaman’un leşker-i kader-tevânı âlât-ı kâr-zâr ve mühimmat-ı gîr-ü-darla hâzır azm-i rezme ve âheng-i cenge nâzır olmasına fermân-ı vâcibu’l-iz’anbuyurdu*” (İK., 16. yy., s. 326).

Ālāt-ı rezm (Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“leşker-i ahterşümâr, uzak sefere yarak görüb **ālāt-ı rezmi** ihzâr etsin deyü beğlere ahkâm getdi” (İK., 16. yy., s. 181).

Ālāt-ı sefer (Ar.+Ar.) ‘Savaş yolculuğuna çıkmak için gerekli olan teçhizat.’

“İznikmid’e karşı varılup, cümle esbâb u **ālāt-ı seferi** ve ahmâl ü eskalini yüklenüp, alup yevm-i merkûmda gelüp” (ST I., 16. yy., s. 253).

Ālāt-ı zarb u harb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“top-otundan ve güherçileden ki **Ālāt-ı zarb u harb ün** mühimmatındandı” (İK., 16. yy., s. 196).

Ālāt ve esbâb-ı sefer (Ar.+Ar.+Ar.) Savaş yolculuğuna çıkmak için gerekli olan teçhizat.’

“Çavuş-başı Mustafa Ağa ki ma’zûllük hâliyle ‘kendi mâliyle **ālāt ve esbâb-ı sefer** tedârük idüp ve serdârlık ihtiyâr eyleyüp yarar âdem yazup” (ST II., 16. yy., s. 452).

Alay bayrağı (T.+T.) ‘Orduya ait olan bayrak.’

“Ferhad Ağa ve mütefrrikalar üstine beş nefer hoşelhân hâfızlar bülend-âvâz ile **alay bayrağı** altında sûre-i feth okuyup” (ST I., 16. yy., s. 27).

‘**Alem** (Ar.) ‘Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak.’

“‘**Alem** götrildi hem sancak dikildi

Boyunlar uzadı biller bükildi” (HN., 1414, s. 267).

‘**Alem şukkası** (Ar.+Ar.) ‘Bayrak için kullanılan kumaş parçası.’

“İrtesi şeherden alaylar dizilüp, şaflar düzülüp, ‘**alemler şukkaları** çözilüp cânibeynden mukâbeleye mukâteleye ıkdâm-ı tâm itdiler” (TB., 15. yy., s. 160).

Ālet-i harb (Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“Mecmû’ **âlet-i harbile** kâfir hisarını döğmeğe başladılar” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Ālet-i kār-zār (Ar.+Far.+Far.) ‘Savaş aletleri.’

“*Ve piyâdeler yir yir peleng-vâr **ālet-i kār-zār** ile zînet bulup, ellerinde her birinüñ ejdehâ-girdâr harbeler var idi*” (TB., 15. yy., s. 108).

‘Āli yarak (Ar.+T.) ‘Sağlam, eksiksiz teçhizat.’

“*Buna **ali yaraklar** görmek لازمundandır*” (ĀPT., 15. yy., s. 254).

Araba (T.) ‘Yük ve insan taşıyan tekerlekli kara taşıtı.’

“*Pâdişâh Sultân Murâd girü yalnız yeniçeri ve azab önlerinde kalkanlar ve cıdalar ve toplar ve tüfekler birbirine çatılıp ardından develer ve katırlar ve **arabalar** çatılıp Sultân Murâd alayı muhkem düzetüp*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

At (T.) ‘Savaşçı, asker bineği.’

“*Yir tolu baş u ten-idi kat kat*

*Küşteler üstinde yürür-idi **at***” (İN., 1410, s. 445).

Āteş-bār top (Far.+Far.+T.) ‘Yıkıcı, yakıcı top.’

“*Āteş-bār, mehib **toplar** ki her birinün taşı kûh-ı Elburz’a tokınsa birezin hevâya ve ba’zını deryâya salar idi*” (TEF., 15. yy., s. 47).

Balaban at (T.+T.) ‘Cüsseli at.’

“*ve togulga ve a’la mutalla siperler ve **balaban atlar** ve bahri kotaslar zerrin nizeler ve zîbâ tirkeşler ve haftanlar ile tezyin ü tertib eyleyüp*” (ST II., 16. yy., s. 807).

Badaloşka topu (İt.+T.) ‘Bir çeşit top.’

“*<<Ve haşere li-Sülaymâne cunûdehû>> ayetinün mâ-sadakı olup Elâ inne hizme ‘llahi hüümü ‘l-gâlibûn>> okunup on yedi kıt’a **badaloşka topları** sürüyüp ve iki yüz seksen kıt’a şâhî darbzen top arabaları yürüyüp*” (ST I., 16. yy., s. 27).

Bakır (T.) ‘Top yapımında kullanılan madde.’

“*Top dökülecek **bakırlar** götürülmüşdi*” (İK., 16. yy., s. 420).

Balçak (T.) ‘Kabza, kabzanın demir siperi.’

“*On beş arış uzunı ve üç arış **balçağı** vardı*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 136).

Balta (T.) ‘Kesme, yarma, yontma gibi işlerde kullanılan sapı ağaçtan, demir araç.’

“Nacak bil **balta** kürebi götürsün

Sapan taşı atanı hep götürsün” (HN., 1414, s. 265).

Bār (Far.) ‘Çadır.’

“*Ve cümle-i bār u bargāh ve hayme vü hargāhların ve zenān u ferzendānı yerinde koyup gūzāt u mübārizāna kesb-i gānā’im vākı ‘oldı*” (CT., 1577-1578 s. 307).

Barkvār tīg-i tābdār (Far.+Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Yıldırım gibi hızlı olan kıvrımlı kılıç.’

“*kendüyi pûlād içine gark etmiş bir bed-nihād ki gözi ôda, yüzi dūd’a benzerdi, eline barkvār tīg-i tābdār almış*” (İK., 16. yy., s. 294).

Bārūt (Far.) ‘Patlayıcı silahları ateşlemek için gerekli olan yanıcı madde.’

“*Ol dahı gūzar idince revayih-i bārūt ve buhar, kavari-i ateş kuvveti ile dimağı pür-ihlil olmasi sıhhat buldı*” (KA., 1592-1598, s. 139)

Bārūt-ı siyāh (Far.+Far.) ‘Kara barut.’

“*ve yiğirmi bin kantar bārūt-ı siyāh ve kırk bin aded yuvalak ve onar bin kazma ve kürek ve külünk ve elli pâre barça ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslāma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtda taksîr olunmayup*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Bayırak (T.) ‘Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak.’

“*Ebru gibi tenteler, ra’d gibi toplar ve şimşek gibi tüfekler ve kavsi kūzah gibi zenberekler ve bārān bigi tîrler ve lāleler bigi bayıraklar ve semenler bigi bād(e)-bānlar ve süsenler bigi tîgler ve berk-i nîlüfer bigi kalkanlar*” (FSM., 15. yy., s. 298).

Benadık (Ar.) ‘Yuvarlak kurşun.’

“*Gedük Ahmed Paşa kolından bir gedük peyda oldu; yagmur gibi yagan benadık u sihama bakmayup asker-i İslam ol rahmeden içeri koyuldu*” (KA., 1592-1598, s. 169).

Bıçak (T.) ‘Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç.’

“Kimisi **harbe urur** kimisi *bıçak*” (DE., 1465, s. 29).

Bozdağan (T.+T.) ‘(bk. Bozdoğan).’

“Hemandem *karşudan bozdağan ile atup urdu, depesi üzerine yıkıldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 130).

Bozdoğan (T.) ‘Osmanlıda Yeniçeriler tarafından kullanılan ve atların eyerlerinde asılı duran altı toplu gürz.’

“Hemandem *karşudan bozdoğanla atup urdu, depesi üzerine yıkıldı. Andan kılıcile pâre pâre eylediler*” (AOK., 15. yy., s. 131).

Bozdoğan (T.) ‘(bk. Bozdoğan).’

“İki cānibūñ ser-‘asker ü ser-eḫrāzları al **bozdoğan** ve dest-i gürz-i gīrāna urup rezm ü cenge ḫāzır olan mübārizānı meymene vü meysereye getürüp berāber eyledi” (CT., 1577-1578 s. 187).

Bundukça-i tüfek (Ar.+Far.) ‘Tüfek mermisi.’

“ve sadâ-ı toptan gırîv-i ra’d peydâ oldu; ve **bundukça-i tüfek** ve darbuzenden tolular yağdı, ve hûn-ı ferikayndan yağmurlar seyli aktı” (TEF., 15. yy., s. 177).

Cebe (Moğ.) ‘Silah, teçhizat.’

“**Cebes**i arz olundu. Leşkeriniün cebelüsin gördü” (ÂPT., 15. yy., s. 180).

Cebe gevşen (Moğ+Far.) ‘Silah, Teçhizat.’

“**Cebe gevşen** zırh gönlek çokalı

Geyüp komuşlar idi hoş makalı” (HN., 1414, s. 268).

Cebe vü cevşen (Moğ.+Far.) ‘(bk. Cebe gevşen).’

“cümlesine **cebe vü cevşeniyle** ihrâk bi’n-nâr eyledükleri ile kulûb-ı a’dâ-i dîne havf u haşyet-i azîm düşüp” (ST I., 16. yy., s. 119).

Cedâ (Moğ.) ‘(bk. Cıda).’

“Sultân Murâd anı görüb Hak Te’âlâ hazretine şükürler edüb başını mel’un kralın **cedâye** sancub ta yukarı kaldırdılar” (LT., 1553, s. 180).

Cekre (Far.) ‘Koğuş oku/ çegre oku: Türkide ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir, içinde mezbur tir-i nâvek atılır.’

“ve deryâ tarafından mübâlağa gemilere azık doldurdu ve eyü yaraklar, topdan ve tüfekden ve **cekreden**” (ÂPT., 15. yy., s. 283).

Ceng âlâtı (Far.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“ve cümle **ceng âlâtını** ellerinden bırakub arabalardan taşra çıktılar” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Ceng âleti (Far.+Ar.) ‘(bk. Ceng âlâtı).’

“Sultân Murad katuna gelüp toplar ve tüfekler ve arabalar ile zenberekler ve kalkanlar ve **ceng âletin** ve çeri yarağın görüp hazır olup ve Sultân Muhammed’i alup bile gitmekte” (ANT (Edirne), 2021, s. 118).

Ceng ü rezm esbâbı (Far.+Ar.+Ar.) ‘Savaş aletleri.’

“hezârân acz ü inkisâr ile dergâh-ı Bî-nîyâz’â tazarru’u niyâza başlayup ve yine tekrâr **ceng ü rezm esbâbına** mübaşeret üzre olup, top u tüfeng ve yat u yarak tedârikinde olurlar” (ST I., 16. yy., s. 122).

Cida (Moğ.) ‘Mızrak.’

“**Cidalar** sındı uşandı tigi tiz

Sınayıdun kopdı ruz-ı rüstahîz” (İN., 1410, s. 440).

Cihân-âşub top (Far.+Far.+T.) ‘Büyük, yıkıcı top.’

“Bu tarıkla ki, merhum Sultan Muhammed Han, Edirne-kapısı semtinden **cihân-âşub toplarla** ateş-feşan olup divar-ı hisar, kulub-ı küffar-ı haksar gibi rahneler peyda itdükde” (KA., 1592-1598, s. 12).

Çadır (Far.) ‘Seferlerde askerin konakladığı yerlere kurduğu keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak.’

“Libas ü at ü esbâb etdi hazır

Bile yanınca hizmetkâr u **çadır**” (HT., 1530-1531, s. 67).

Çadır bezi (Far.+Ar.) ‘Seferlerde askerin konakladığı yerlere kurduğu keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak için gerekli olan bez.’

“*Çadır bezlerin atılmış pamuğa dönderdiler*” (İK., 16. yy., s. 422).

Çarh okı (Far.+T.) ‘Sert ağaçtan yapılan, kısa, demir temrenli, ayak yayı ile atılan ok, Tatar oku.’

“*Kovuş okı vü çarh okı atanlar*

O gez okı için sıbcın tutanlar” (HN., 1414, s. 265).

Çarhî kalkan (Far.+T.) ‘Daire biçiminde, dönderilebilen kalkan.’

“*Tüfenk mühresinden çarhî kalkanlar pervîzenler olup, okdan ğalbîra döndi*” (TB., 15. yy., s. 395).

Çegre okı (Far.+T.) ‘Koğuş oku/ çegre oku: Türkide ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir, içinde mezbur tir-i nâvek atılır.’

“*Nâgâh Ebû Eyyûb-i Ensârî’nün alına (eline) çegre okı dokundu*” (ANT (Edirne), 2021, s. 144).

Çengellü süñü (Far.+T.) ‘Çengelli mızrak.’

“*ve top yıkuğı rahnelinde aşığıdan yukarıya, yukarudan aşığıya çakacak kılıçlar ile ve çengellü süñüler ve harbeler ile muhârebe vü dürtüşmekte*” (TEF., 1977, s. 56).

Çeri ağruğı (T.+T.) ‘Asker teçhizatı.’

“*ve sürgün tavarın ve çeri ağruğın alaylar ardınca muttasıl yürütti*” (TEF., 15. yy., s. 95).

Çeri yarağı (T.+T.) ‘Asker silahı.’

“*ve ceng âletin ve çeri yarağın görüp hazır olup ve Sultân Muhammed’i alup bile gitmekte*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Çeşme-sâr-ı tığ-ı âbdâr (Far.+Far.+Far.) ‘Keskin kılıç pınarı.’

“*Ol canlarına susamışlara, çeşme-sâr-ı tığ-ı âbdârdan şarâb-ı bevâr tattururlar idi*” (TEF., 15. yy., s. 141).

Çetr (Far.) ‘Seferlerde askerin konakladığı yerlere kurduğu keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak.’

“Süleyman Paşa indi bir kenara

Çeri **çetr** urdu konu sebzeâra” (HT., 1530-1531, s. 72).

Çinî kalkan (Far.+T.) ‘Omzu koruyan bir çeşit kalkan.’

“Salar çiğinine **çinî kalkanını** cevşen-i rûşen-mâhitâbı giyüb sinân-ı şehâbı eline almışdı” (İK., 16. yy., s. 213).

Çomak (T.) ‘Değnek.’

“Ok u yay u kılıç u hem **çomakı**

Sünüsü harbesi hancer nacakı” (HN., 1414, s. 264).

Çüb (Far.) ‘Ağaç değnek, sopa.’

“**Çüb** ve seng tağlardan getirülmüşdi” (İK., 16. yy., s. 421).

Çukal (T.) ‘Bir çeşit zırh.’

“Hem zırıhlar hem **çukallar** çiğşeşür” (DE., 1465, s. 50).

Đarbızān (Ar.) ‘Kale döven top.’

“Ta’ālā’nuñ ve Rasūlinüñ düşmenleri, toplar ve pernakılar ve **đarbızānlar**, niçe ferseng yirden hisār dāyiresine ādem iltmezler” (FSM., 15. yy., s. 180).

Đarbuzen (Ar.) ‘(bk. Đarbızān).’

“Rum-eli’nden, Anadolu’dan altı bin azeb ve iki bin yeniçeri bile koşup arabalarile toplar, tüfekler, **đarbuzenler**, Zenberekler, şişler dahi kalkanlar arabayile çekilüp tamam hisar yaraklarını görüp” (OT., 1502-1503, s. 124).

Đarbüzēnli tüfek (Ar.+Far.) ‘Kale surlarını döven silah.’

“tokadun dāyiresini berkidüp toplar, **đarbüzēnlü tüfekler** kurdurup dururken, şâh-ı cihan Sultan Mehmed Han dahi haber alup, Sultan Mehmed üzerine varup cenk edüp” (OT., 1502-1503, s. 113).

Ḍarb-zen (Ar.) ‘(bk. Ḍarbızān).’

“Ol durduğı mahalle fevrî kal’adan bir **darb-zen** gelüp niçe âdem şehid eyledi” (ST I., 16. yy., s. 30).

Ḍarbzen top arabası (Ar.+T.+T.) ‘Kale duvarı yıkmak için kullanılan silahlı araba.’

“on yedi kıt’a badaloşka topları sürüyüp ve iki yüz seksen kıt’a şâhî **Ḍarbzen top arabaları** yürüyüp” (ST I., 16. yy., s. 27).

Demürden top (T.+T.) ‘Demir gülle.’

“Fireng-i la’inün hisara atılan **demürden topların** binden ziyâde! cem’edüp alup gemilere koyup gelüp gitdiler” (OT., 1502-1503, s. 185).

Demren (T.) ‘Okun ucuna geçirilen demir ya da kemik parçasına verilen ad.’

“ve nebtiz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış **demrenlerine** ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür” (OT., 1502-1503, s. 132).

Deve (T.) ‘Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (Camelus).’

“Pâdişâh Sultân Murâd girü yalnız yeniçeri ve azab önlerinde kalkanlar ve cıdalar ve toplar ve tüfekler birbirine çatılup ardından **develer** ve katırlar ve arabalar çatılup” (ANT (Edirne), 2021, s. 118).

Depingü (T.) ‘Eyerin ayakla basılacak kısmı.’

“ve bir nice çift eyer **depingüsi** dahi bulundu” (ÂPT., 15. yy., s. 51).

Dımşki yay (Ar.+T.) ‘Şam bölgesine özgü bir yay çeşiti.’

“zenberek yağdurup kaza yağmuru bigi **Dımşki yaylardan** oklar atılup, göz açdurmayup, yavsu bigi yapışup, yılan bigi dolaşdılar” (OT., 1502-1503, s. 172).

Ḍırabuzon (Ar.) ‘(bk. Ḍarbızān).’

“Asker üşürüp kazdurup topragin sürdürüp kal’anun hendeğini toldurdılar ve **Ḍırabuzonlar** ile döğüp ve yir altından temelin kazdurup lagımlar itdiler” (ANT (Giese), 15. yy., s. 141).

Dîn kılıcı (Ar.+T.) ‘İslam dininin manevi gücünü hissetme.’

“Bu âlün **dîn kılıcı** var elinde” (ÂPT., 15. yy., s. 183).

Dökme kalkan (T.+T.) ‘Belli bir kalıba dökülerek yapılan kalkan.’

“*Ve kendü kapu halkıyla şadrda тұrup, ‘azebi yeñiçeri õñine dutup, top [u] tüfekleri müretteb idüp, dökme kalkanları ve ‘arabaları leşker-i cerrâra hişâr-ı üstüvâr eylediler”* (TB., 15. yy., s. 361).

Düşmen yarağı (Far.+T.) ‘Düşmana ait olan silah ve teçhizat.’

“*düşmen yarağı ile esbâb-ı ceyş ve âlât-ı harblerile yürüyüp Kara Devlet Şah Kagala’da fârig-i bî-haber otururiken Sultan yetişip bî-tevakkuf üzerine at depip hamle etdi”* (NT., 1485-1493, s. 159).

Edevât-ı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş teçhizatı.’

“*Edevât-ı cengin üstüvâr idüb kal’a-i mezküreden ‘alâ tarîki’l-isti’câl”* (MN., 1533-1536, s. 226).

Ejderhâ-heykel top (Far.+Ar.+T.) ‘(Ejderha şekilli top), büyük, yıkıcı top.’

“*Nesr-Bunun gibi kal’ayı muhâsara itti. Fi’l-hâl mülâzimân-ı âsitâne-i celâl top ve mancanîk yirlerin gördiler, ejdehâ-heykel topları -ki her taşı kürre-i arzdan nümûnedür- yirleştürdiler”* (TEF., 15. yy., s. 201).

Ejderhâ-girdâr harbe (Far.+Far.+Ar.) ‘(Ejderha tarzında mızrak), öldürücü mızrak.’

“*Ve piyâdeler yir yir peleng-vâr âlet-i kâr-zâr ile zînet bulup, ellerinde her birinün ejdehâ-girdâr harbeler var idi”* (TB., 15. yy., s. 108).

Ejderhâ-kirdâr top (Far.+Far.+T.) ‘(Ejderha tarzında top), büyük yıkıcı top.’

“*Ejderhâ-kirdâr, âteş-bâr, mehîb toplar ki her birinün taşı kûh-ı Elburz’a tokınsa birezin hevâya ve ba’zını deryâyâ salar idi”* (TEF., 15. yy., s. 47).

Eli şişli (T.+T.) ‘Silahlı.’

“*ya kanı benim bu kadar eli şişli banlarım ya hanı benim bu kadar, onar Türk’e yazılan yanaklarım”* (GSM., 1443-1444, s. 53).

Elviye (Ar.) ‘Sancaklar, bayraklar.’

“*üfiyân-ı şeytanet rütbe dâlâlet virüp elviye ve tîmâr ve menâşib-ı ‘âliyeden şafâları olanlar huzûr-ı kabâhat-vüfûra gelüp”* (CT., 1577-1578 s. 206).

Envā'-i eslihā (Ar.Far.) ‘Türlü savaş silahları.’

“Nûh’dan hikâyet ider idi **envā’-ı eslihā** vü yarağ ile memlû” (TEF., 15. yy., s. 53).

Esbāb ü yarak (Ar.+T.) ‘Silah ve teçhizat.’

“Nesr-Çün Tuna suyına yitişti ve kenâr-ı Tuna muhayyem-i hıyâm-ı pâdişâh-ı tüvânâ oldu, **esbāb ü yarak dökülüp** gemilerden su üzre köpri yaptılar” (TEF., 15. yy., s. 200).

Eyü yarag (T.+T.) ‘Eksiksiz teçhizat.’

“ve dahi demişidi kim: ‘**Eyü yaragile** gel’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 85).

Fitil (Ar.) ‘Ateşleme mekanizmasında kullanılan araç.’

“Siz şenlik idüp, tüfenglerinüz boşandırdıkdan sonra dahi **fitillerinüz** yakmayasız” (ST I., 16. yy., s. 284).

Ġarīb ü mühīb top (Ar.+Ar.+T.) ‘(Tuhaf, heybetli top), büyük yıkıcı top.’

“Deryânuñ iki cânibinden ol hisârlaruñ etrâfında **ġarīb ü mühīb top** kodılar” (TB., 15. yy., s. 260).

Ġarķ-ı âhen at (Ar.+Far.+T.) ‘(Demir zincir içindeki at), zırhlı at.’

“Zaman ta’yîn edüp cem’etdi leşker

Cemî’i **ġarķ-ı âhen atile** er” (HT., 1530-1531, s. 310).

Gez okı (T.+T.) ‘Alistırma oku. Okçular her zaman idmanlı olmak adına bu oku kullanmışlardır.’

“Kovuş okı vü çarh okı atanlar

O **gez okı** içün sıbcın tutanlar” (HN., 1414, s. 265).

Gömgök demür (T.+T.) ‘(Mavi demir), zırh anlamına gelen bir söz.’

“İslâm çerisi kâfirün öninden kaçup **gömgök demüre** gark olup ehl-i İslâmı târ-mâr itmekde” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Gönder (Rum.) ‘Mızrak.’

“Kılıç, kalkan u **gönderle** müzeyyen

Piyâde nev-cüvân ü şir-efgen” (HT., 1530-1531, s. 358).

Gönder ucu (Rum.+T.) ‘Bayrak ya da mızrağın sapının ucu.’

“*Alay alay ol apardı imirzaları, her birinün bıyıkları ağzına kırlankıc almış kedi gibi kaçup giderken, gâzîler,ardından irişüp **gönder ucu-la** yıkarlardı*” (FSM., 15. yy., s. 428).

Güherçile (Far.) ‘Barut yapımında kullanılan bir madde.’

“*top-otundan ve **güherçileden** ki âlât-ı zarb u harbün mühimmatındandı*” (İK., 16. yy., s. 196).

Gülle-i mu‘allağ (T.+Ar.) ‘(Askıda, asılmış olan top), bir çeşit top.’

“*Başında sur-mâ’î kadife takyesi ve sînesinde sarılı altun zencîri ve elinde altun yaldızlı kılıcı üstüne **gülle-i mu‘allağ** atduğu gibi, tarfetü’l-ayında olanca leşkeri tu’me-i şemşîr olup*” (ST I., 16. yy., s. 34).

Gümüş şesper (T.+Far.) ‘Gümüşten yapılan altı dilimli topuz.’

“*Ba’dehû dergâh-ı sa’âdet-destgah çavuşları bi hadd u bi-kıyas **gümüş şesperler** ile boz-doğanlar ellerinde selef pâdişahları nazarında iken dört yüz neferden ziyâde çavuş görülmemişti*” (ST II., 16. yy., s. 610).

Gürz (T.) ‘Topuz.’

“***Gürzin** alduhda ele ol nâm-dâr*

Düşer-idi korhuya Sâm-ı Süvâr” (İN., 1410, s. 436).

Gürz-i girân (T.+Far.) ‘Öldürücü topuz.’

“*Meydânda urdı bî birbirine zulüm ‘askerin*

***Gürz-i girân-ıla** yürüyüp pehlevân-ı ‘adl’*” (FSM., 15. yy., s. 546).

Gürz tokmağı (T.+T.) ‘Topuzun uç kısmı.’

“*Kazıklı Voyvoda’nun boynuna kemend-i tınâb geçüb başına **gürz tokmağı** tokunmadan çadırlar arasından çıkagördi*” (İK., 16. yy., s. 216).

Hadeng (Far.) ‘Kayın ağacından yapılan bir ok.’

“*ve illa top ü tûfeng ve tir ü zenberek ve **hadeng** yagmur gibi yagmakdan bi’z-zarûri bir mikdar mütevakkıf oldılar*” (KA., 1592-1598, s. 168).

Ḥamle kılıcı (Ar.+T.) ‘İlk saldırıda kullanılan kılıç.’

“Davud Paşa’nın üzerine yürüdiler, seylvâr cûş etdiler; ol şir-i diliri ara yereler, âzılı tonuz gibi dört yanadan aldılar; ol yanar od gibi **ḥamle kılıcı** yahın kılıcı iki yerde girüb zahm-ı rahmle mecrûh idüb zebûn kıldılar” (İK., 16. yy., s. 295).

Ḥaml tüfenk (Ar.+Far.) ‘Sırtta taşınan silah.’

“Ve yigirmi beş **ḥaml tüfenk** Durûzî cenginde alınıp sâ’ir âlât-ı harb ile cebehâne esbâbı çekildi” (ST I., 16. yy., s. 160).

Ḥancer (Ar.) ‘(bk. **Ḥançer**).’

“Ok u yay u kılıç u hem çomakı

Sünüsü harbesi **ḥancer** nacakı” (HN., 1414, s. 264).

Ḥancer-i âteş-feşân (Ar.+Far.+Far.) ‘Öldürücü hançer.’

“Siper-i âhen ciger-i seyf ü sinân kazâ vü kadere göğüs gerüp, **ḥancer-i âteş-feşân** ğamze-i hûn-rîz-i dil-sitân gibi meydân içinde cûy-ı hûn revân idüp” (TB., 15. yy., s. 229).

Ḥancer-i ser-tîz (Ar.+Far.+Far.) ‘Keskin başlı hançer.’

“Min-ba’d bizi fasl iden **ḥancer-i ser-tîz** ile tîğ-ı hûn-rîzdür” (TB., 15. yy., s. 140).

Ḥançer (Ar.) ‘Ucu sivri, iki yanı keskin bıçak.’

“Çün kazâ irdi yaturken durdı ol

Sıçrayup **ḥançerle** şâhı urdı ol” (İN., 1410, s.445).

Ḥançer-i cellâd (Ar.+Ar.) ‘Merhametsiz hançer.’

“ve gâhî zebân-ı tîğ-ı bürrân ve **ḥançer-i cellâdan** ile hükm-i cihângîrî vü cân-sitânî gösterür ve bunun emsâli niçe evsâfı” (TEF., 15. yy., s. 15).

Harata mancınîk (Ar.+Ar.) ‘Çıkıklı mancalık.’

“**Harata mancınîk** neft atıcılar

Cıda oynadıcılar topçılar” (HN., 1414, s. 265).

Harbe (Ar.) ‘Kısa mızrak.’

“Ok u yay u kılıç u hem çomakı

Sünüsü **harbesi** hancer nacakı” (HN., 1414, s. 264).

Harbeli (Ar.) ‘Mızraklı.’

“Ve kalb-i hudāvendigārīde ceng-sāz u ‘arbede-nevāz sefīd börg ile eli **harbeli** tüfeng-endāz yeniçeri ile” (CT., 1577-1578 s. 257).

Havā’yī top (Ar.+T.) ‘(Açık mavi, gök renginde olan top), saldırıda kullanılan bir çeşit top.’

“Sikenderiyye hisarı kalası üzerinde topların kurdurup hisarun bir tarafın toplarile yıkup harab edüp, ve girü **havayī toplar** ile atılup, hisar içinde olan kâfirlerini **havā’yī toplar** ile helâk edüp, hisar erleri yaru kalmayup beğlerine dahi eminlik sûretin gösterüp gayret edüp hisarı vermeyüp” (OT., 1502-1503, s. 114).

Hayme (Ar.) ‘Çadır.’

“Pâdişâhum otakların ve **haymelerin** Ada’ya kurdular” (ÂPT., 15. yy., s. 202).

Heyün-heykel top (Ar.+Ar.+T.) ‘Büyük, yıkıcı top.’

“Fi’l-hâl mehib, **heyün-heykel toplar** döküldi ve kurulup kal’a döğüldi” (TEF., 15. yy., s. 177).

Hışt (Far.) ‘Özellikle hassa birliklerinde bulunan, kısa el mızrağına benzer bir savaş âleti.’

“ve bazı yirlerde **hışt** u seng ile bir an içinde niçe gaziler gark-ab ve rûy-i derya hûn-i şüheda ile alûde-i hûn-ab olup” (KA., 1592-1598, s. 175).

Hink-ı ceng (Ar.+Far.) ‘(Savaşta olan kır atlar), savaş atı.’

“Ceyş-i zafer-kiş binden ziyade süvâr-ı kâr-zârı **hink-ı cengden** piyâde idüb zincire çekdiler esir etdiler” (İK., 16. yy., s. 212).

Hışâr yaragı (Ar.+T.) ‘Hisara girebilmek için gerekli olan teçhizat.’

“**Hışâr yaragı** olan kişi hisara girsün’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 115).

Hîz (Far.) ‘Kalkan.’

“Kırala dedi yanko duralum tiz

Çeriler cem’in edüp edelüm **hîz**” (HT., 1530-1531, s. 193).

Höd (Far.) ‘Baş zırhı, miğfer.’

“Geyüp cevşenler ü **hōdlar** urınup

Kecimler birle atları bürinüp” (FSM., 15. yy., s. 358).

Hunbare (Far.) ‘(bk. Kumbara).’

“**Hunbareler** ol kûh-pârelere od urup, her keştî âteş-bâr bir ejdehâ-yı hûn-hâra dönüp âteş-feşânlıklar eylediler” (TB, 2016, s. 385).

Hüsâm u sinân (Ar.+Ar.) ‘Keskin kılıç ve silah.’

“Rumili nahiyelerinde olan serdarlarında ve sipehsâlârlarına ve **hüsâm u sinân**” (MN., 1533-1536, s. 240).

İki yüzlü şemşîr (T.+T.+Far.) ‘İki tarafı da keskin kılıç.’

“Çün kral-ı mest **iki yüzlü şemşîre** dest urup piyâdeler içine girdi” (TB., 15. yy., s. 232).

İri top (T.+T.) ‘Büyük top.’

“**İri top** darbıyile çok gemiler

Batup nefft âteşin Efreng-i bi-din” (HT., 1530-1531, s. 325).

Kabza (Ar.) ‘Silah, kılıç vb. silahlarda tutulacak yer, tutak, sap.’

“Üç arış dahi **kabzası** var idi” (AOK., 15. yy., s. 94).

Kabza-i güşâ (Ar.+Far.) ‘Gönle ferahlık veren kabza.’

“Anı Rüstem gibi kemân-ı sahtin ele alıp bir tîr-i rastı **kabza-i güşâda** kodu” (NT., 1485-1493, s. 286).

Kabza-i şemşîr (Ar.+Far.) ‘Kılıç kabzası.’

“Bâzû-yı ıktidârda **kabza-i şemşîr-i âb-dâr** üstivâr idüp, a’dâyla bir vechle kâr-zâr idelüm ki, zarûrî karâr idemeyüp ‘azm-i firâr ideler” (TB., 15. yy., s. 140).

Kāf-ı girī-seng (Ar.+Far.+Far.) ‘(Kaf dağı büyüklüğünde taş), büyük, yıkıcı taş.’

“*Kûh-girdâr Kāf-ı girī-sengler ile ceng itdiler, bürc u bârûlar[ı] küffâra teng itdiler*” (TB., 15. yy., s. 386).

Ḳā‘ide-i ḳal‘a-küşâyī top (Ar.+Ar.+Far.+T.) ‘Kale temellerini yıkan top.’

“*Pes, ḳā‘ide-i ḳal‘a-küşâyī toplar atıldı ve muhkem yöriyiş oldu*” (TEF., 15. yy., s. 135).

Ḳal‘a-güşâlık esbâb (Ar.+Far.+Ar.) ‘Kale fethinde kullanılacak silah ve teçhizat.’

“*def‘î gemilerden ḳal‘a-güşâlık esbâbın çıkarup, metrislerin kurup, yir yir topların pıranğuların müheyyâ eyledi*” (TB., 15. yy., s. 395).

Ḳal‘a-kûb top (Ar.+Far.+T.) ‘Kale surlarını döven top.’

“*her biri bir koldan ḳal‘a-kûb toplar ile küffâr-ı dalâlet-şi‘ârun başlarına kıyamet koparup*” (ST II., 16. yy., s. 635).

Kalkan (T.) ‘Oktan ve kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korumalık.’

“*Sultân Murad katuna gelüp toplar ve tüfekler ve arabalar ile zenberekler ve kalkanlar ve ceng âletin ve çeri yarağın görüp hazır olup ve Sultân Muhammed‘i alup bile gitmekte*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Kamçı (T.) ‘Bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma, dövme aracı.’

“*Kemend ile tutardı ejdehayı*

Savardı kamçıla kamu kazayı” (HN., 1414, s. 270).

Kapucular çadırı (T.+Far.) ‘Kapu halkına ait olan çadır.’

“*Heman tutup kapucular çadırına kodular*” (ÂPT., 15. yy., s. 217).

Katır (T.) ‘Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.’

“*kalkanlar ve cıdalar ve toplar ve tüfekler birbirine çatılup ardından develer ve katırlar ve arabalar çatılup Sultân Murâd alayı muhkem düzetüp kâfir çerisi Sultân Murad‘ı yerinden depretmeyüp*” (ANT (Edirne), 2021, s. 118).

Katı yaraklu (T.+T.) ‘Tam teçhizatlı olan. ’

“Hisar halkı dahi gördiler, sehelce adam gelür ve illâ **katı yaraklu** âdemlerdür” (ANT (Giese), 15. yy., s. 39).

Katı yay (T.+T.) ‘Sağlam yay.’

“**Katı yaydan** cümle çeküp ok atar” (DE., 1465, s. 16).

Ḳavs u tîr (Ar.+Far.) ‘Yay ve ok.’

“**Ḳavs u tîrle** kiş ü kurbânın ârâste idüb siper-i kameri çiğinine salmışdı” (İK., 16. yy., s. 213).

Kazâ -kirdâr mancanîk (Ar.+Far.+Ar.) ‘Görevini yerine getiren mancınık.’

“*Kûh-peyker, mehib topar ve **kazâ-kirdâr mancanîkler**, ve tuna suyu tarafından yaraklu ve bahadûr, nâmdâr azebler*” (TEF., 15. yy., s. 79).

Kazâ tîri (Ar.+Far.) ‘Görevi yerine getiren ok.’

“Ceng gününde **kazâ tîrinden** ve merg şımşirden sebak alırdı” (NT., 1485-1493, s. 74).

Kazma (T.) ‘Savaşta kullanılan toprağı kazıp kaldırmak, düzeltmek gibi işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç.’

“ve onar bin **kazma** ve kürek ve külünk ve elli pâre barça ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtta taksîr olunmayup” (ST I., 16. yy., s. 6).

Kemân (Far.) ‘Yay.’

“Biri alsa ele tîr ü **kemânı**

Reg-i a’dâda cûş iderdi **kanı**” (FSM., 15. yy., s. 176).

Kemend (Far.) ‘Uzakta bulunan herhangi bir nesneyi yakalayıp çekmek için üzerine atılan ucu ilmekli uzunca ip, halat.’

“**Kemend** ile tutardı ejdehayı

Savardı kamçıla kamu kazayı” (HN., 1414, s. 270).

Kemer (Far.) ‘Ucu eğik yay biçiminde kılıç.’

“Niçe yıl ömrini rikâb-ı devlet hizmetine sarf itmiş idi sancak-ı zerrînser ve **tûğ u kemer** virüp ana erzânî buyurdu” (TEF., 15. yy., s. 118).

Kemer-i şemşîr (Far.+Far.) ‘Ucu eğik yay biçiminde kılıç.’

“Ve çadır etrâfında murassa’gaddâreler ve **kemer-i şemşîrler** ve bozdoğan ve miğferler tururdu” (ST I., 16. yy., s. 151).

Kılıç (T.) ‘Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silâh.’

“Nireye yüz dutdı-sa buldı zafer

Kılıcı sindâna oldu kâr-u ger” (İN., 1410, s. 441).

Kılıç yalmanı (T.+T.) ‘Kılıç ucu.’

“Hükmince, bir gâzî dahı aşagadan yukaru dürtüp, **kılıç yalmanı** mel’ûnun göbeğinden baş gösterdi” (TEF., 15. yy., s. 57).

Kılınç (T.) ‘(bk. Kılıç).’

“Kılıc tutar ili tutmadı kılinc

Uş il gelsün kimesde varsa **kılınç**” (HN., 1414, s. 256).

Kın (T.) ‘Bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı.’

“Ol bâzîrgân ol kılıca yeni **kın** düzdürmüş ve kendüye meremmet itmiş imiş” (ANT (Edirne), 2021, s. 137).

Kırmızı bayrak (Ar.+T.) ‘Sipahi bölüğüne ait bayrak.’

“ve gûşe be-gûşe **kırmızı bayraklar** diküb küffâr tarafına göz kulak tutub Yekdir Allâh Yek deyüb durmakda” (GSM., 1443-1444, s. 42).

Kırmızı otak (Ar.+T.) ‘Padişâh’a mahsus olan çadır.’

“Küllî iltifât u i’tibâr olunup **kırmızı otak** kuruldu” (ST I., 16. yy., s. 21).

Kırmızı sancak (Ar.+T.) ‘Türklüğün hakimiyetini gösteren bayrak.’

“ve iki **kırmızı sancak** ve bir yeşil sancak ve iki alaca yeşil ve kızıl sancak ve bir sarı alaca ve kızıl sancak ki cümle yedi beden alemlü sancaklardı” (ST II., 16. yy., s. 612).

Kısa fitil (T.+Ar.) ‘Ateşleme mekanizmasında kullanılan kısa uçlu yanıcı araç.’

“Beglerbeği Semender Paşa yaralı çıkup ve kal’ada baki kalan barut hazinesine **kısa fitil** tedarük idüp” (ST II., 16. yy., s. 705).

Kış yaragı (T.+T.) ‘Kış mevsimi için gerekli olan silah ve teçhizat.’

“Tedârik etdiler **kış yaragın** görmeğe” (ÂPT., 15. yy., s. 145).

Kıyâmet-mehîb velvele-i top ve tüfeng (Ar.+Ar.+Ar.+T.+Far.) ‘(Kıyamet günü dehşeti gibi olan şey), yıkıcı, öldürücü top ve tüfek.’

“Her cânibde ezânlar okunup edâ-i salât ve münâcât u niyazdan sonra bir uğurdan âteş olduğu gibi **kıyâmet-mehîb velvele-i top ve tüfeng** Kûh-ı Kâf’da olan afârît ü dîvleri havf u haşyetden belinledüp bî-tâkât eyledi” (ST I., 16. yy., s. 29).

Kızıl yarak (T.+T.) ‘Kana bulanmış silah.’

“Akıncının **kızıl yaraklarından** sunun etrafı döndi lâlezâra” (İK., 16. yy., s. 400).

Koçyan topu (T.+T.) ‘Bir çeşit top.’

“Ve meşhûr be-nâm **koçyan topı** ki sene 950 târihinde Hüsrev Beğ ve Ferhâd Beğ, gâziyân ve mücâhidân-ı Rûmili küffâr-ı hâksâr elinden tabur muhâberesinde darb u harb ile almışlar imiş” (ST I., 16. yy., s. 25).

Koçyan topı kundağı (T.+T.+Far.) ‘Top, tüfek gibi bazı ateşli silâhlarda bunları çeşitli yönlerle çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm.’

“dahi cân-ı habîsini beden-i nâ-pâkinden çıkmadın Ağa önüne getirüp, **koçyan topı kundağı** üstüne yüzi-koyun koyup teber-i mu’teber ile ensesinden bir Yeniçeri çalup” (ST I., 16. yy., s. 34).

Kol değneği (T.+T.) ‘Elde tutulan ağaçtan sopa.’

“taşra çıkdıkları gibi Yeniçeri Ağası dahi **kol değnekleri** ile gelüp yetişüp halkı perişan eyledi” (ST I., 16. yy., s. 303).

Kolonborna (İt.) ‘Demir gülle atan bir top çeşiti.’

“Ve kal’ayı döğmeğe yigirmi ikişer vakıyye atar yigirme pâre yarak ve yüz yigirmi pâre **kolonborna** ve şâhî darbuzen ve beş kıt’a havâ’i top ve yigirmi bin kantar bârût-ı siyâh ve kırk bin aded yuvalak ve onar bin kazma ve kürek ve külünk ve elli pâre barça ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtta taksîr olunmayup getirülmek gerekdür” (ST I., 16. yy., s. 6).

Kovuş okı (T.+T.) ‘Koğuş oku/ çegre oku: Türkide ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir, içinde mezbur tir-i nâvek atılır.’

“**Kovuş okı** vü çarh okı atanlar

O gez okı için sıbcın tutanlar” (HN., 1414, s. 265).

Küh-peyker top (Far.+Far.+T.) ‘(Dağ gibi büyük top), büyük, yıkıcı top.’

“Memâlik-küşây şânına layıktûr **küh-peyker**, mehîb toplar ve kazâ-kirdâr mancanîkler” (TEF., 15. yy., s. 79).

Kullâb (Ar.) ‘Çengel.’

“Ol **kullâblar** çengâl-i şîr-i âcâl gibi muhkem, müstahkem olmuş-ıdı” (TB., 15. yy., s. 380).

Kumbara (Far.) ‘Demir veya tunçtan dökülmüş, içi boş ve yuvarlak olarak yapılan ve içine patlayıcı maddeler doldurularak havan topu veya elle atılan savaş aleti.’

“Ve kal’adan a’dâ-i dîn-i hâsirîn ehl-i İslâm üstüne bir vechile yarak u **kumbara** atmışdur ki hiçbir kal’ada ve cengde vâki olmamışdur” (ST I., 16. yy., s. 30).

Küpâl (Far.) ‘Gürz, Demir topuz.’

“Çün cengde hadeng pîş-destlik eyledi, cidâle cıdalar el uzadup **küpâller** kıtâle başladı” (TB., 15. yy., s. 229).

Kurlu yay (T.+T.) ‘Kurulmuş, kullanıma hazır olan yay.’

“Nice biñ **kurlu yayı** yasdılardı” (SN., 1490, s. 85).

Kurşun (T.) ‘Hafif ateşli silahlarda kullanılan mermi.’

“*ķulle-i mezbūrenūñ seng-i girānı ve **kurşunu** her biri bir kūşeden evc-i āsumāna perrān olup*” (CT., 1577-1578 s. 339).

Külünk (Far.) ‘Taş parçalamakta kullanılan kazma.’

“*Hemāndem ol saat herkes kimi balta ve kimi **külünk** ve kimi topuza yapışub bu vech üzere dahi azim gazalar edüb’akıbet ol gâziler pāk şehid oldular*” (GSM., 1443-1444, s. 55).

Kürebi (T.) ‘Bir çeşit balta.’

“*Nacak bil balta **kürebi** götürsün*

Sapan taşı atanı hep götürsün” (HN., 1414, s. 265).

Kürek (T.) ‘Savaşta kullanılan yayvan uzun bir sapı bulunan araç.’

“*ve kırk bin aded yuvalak ve onar bin kazma ve **kürek** ve külünk ve elli pâre barça ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtıda taksîr olunmayup getirülmek gerekdür*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Laîf kılıç (Ar.+T.) ‘Hoş, güzel kılıç.’

“*Eyü atlar ve **laîf kılıçlar** ve gayrı peşkeşler çekdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 36).

Leşker atı (Far.+T.) ‘Askere ait olan binek hayvanı.’

“*Şöyle kim yürütmeden **leşker atı** âciz kaldı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 41).

Leşker çadırı (Far.+T.) ‘Askere ait olan çadır.’

“*Ümerânun ve sâyir **leşkerün çadırları** üserâyıla tolmuşdı*” (İK., 16. yy., s. 167).

Levâzım (Ar.) ‘Malzeme, araç gereç.’

“*darb u harb **levâzımın** müheyyâ eyleyüp, ceng ü cidâle âmâde olup*” (ST I., 16. yy., s. 121).

Livâ (Ar.) ‘Bayrak, sancak.’

“*Buyırdı, ‘izzet **livâsın** kaldurdılar, ĥarb-i sa’âdet kūslarına nusret zahmelerin urdılar*” (FSM., 15. yy., s. 88).

Livā-yı ‘asker (Ar.+Ar.) ‘Ordu sancağı, bayrağı.’

“Zafer hayl-i sipâhına talâye

Livā-yı ‘askerine feth sâye” (TEF., 15. yy., s. 205).

Mancanîk (Ar.) ‘(bk. Mancınık).’

“ve yir **mancanîkler** burûc-hey’et, Cevzâ-keffe, şihâb-tınâb” (TEF., 15. yy., s. 51).

Mancılık (Ar.) ‘(bk. Mancınık).’

“Hemen toplar ve **mancılıklar** yaragın gördüler” (ÂPT., 15. yy., s. 154).

Mancınık (Ar.) ‘Topların icat edilmediği zamanlardan kalan, kale kuşatmalarında, ağır taş gülle fırlatmakta kullanılan basit bir savaş aracı.’

“Ve dahi kurudan bir nice yerden **mancınık** kurdular” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

Mancūk-ı ‘alem-i zafer-perçemi (T.+Ar.+Ar.+Far.) ‘Zafer püsküllü bayrağın asılı olduğu ağaç.’

“ve **mancūk-ı ‘alem-i zafer-perçemini** kımem-i ayyûk üzere efraşte kılur” (TEF., 15. yy., s. 112).

Maṭāyā (Ar.) ‘Binek hayvanları.’

“Hiç bir yirden kuvvet gelmeyüp tarîk-i m’îşetleri mesdûd olıcak **maṭāyāsın** yimek müte’ayyin olur.(TB., 15. yy., s. 111).

Mec (Slav.) ‘Süngüye benzer, keskin olmayıp yalnız batırılarak yaralamaya yarayan, kısa, düz ve ensiz kılıca verilen isim.’

“Bunlar gök demirile ellerinde meç tutup azılı tonuz gibi doğrulup gelicek kimse durmak olmaz” (NT., 1485-1493, s. 124).

Mehîb samsun (Ar.+T.) ‘Heybetli, gösterişli savaş köpeği.’

“Ve Yeniçeri sekbânları ki etek gösterürler **mehîb samsunlar** ve zağar ve mu’allem tazılar yederlerdi” (ST II., 16. yy., s. 612).

Mehîb top (Ar.+T.) ‘Büyük, azametli top.’

“**Mehîb toplar** ki her biriniün taşı kûh-ı Elburz’a tokınsa birezin hevâya ve ba’zını deryâyâ salar idi” (TEF., 15. yy., s. 47).

Mencinîk (Ar.) ‘(bk. Mancınîk).‘

“Kazâ çün **mençinîk**ın ide ihzâr” (TB., 15. yy., s. 259).

Meşhûn esliha vü yarağ (Ar.+Ar.+T.) ‘Dolu, doldurulmuş silah.‘

“Nesr-bu sıfatlu gemileri, azebân-ı bahriden ricâl-i ebtâl ile **Meşhûn esliha vü yarağ** ile memlû kılup, kendü kurudan ve gemiler bahrden, menzil be menzil yöridi” (TEF., 15. yy., s. 48).

Meterîz tahtası (Ar.+T.) ‘Siper yapımında kullanılan ahşap nesne.‘

“Yürürken kendülerün **meterîzi tahtasına** hisardan bir pırankı gelüp dokundu” (ÂPT., 15. yy., s. 200).

Mîğ-ı tîğ (Far.+Far.) ‘(Kılıç bulutu), Kılıç saldırısı.‘

“**Mîğ-ı tîğ** ile bârân-ı peykân ‘âlem-i âdemi tûfân-ı kana ğark eyledi” (TB., 15. yy., s. 118).

Mısırî kılıç (Ar.+T.) ‘Mısırâ özgü bir kılıç türü.‘

“Mısır hazinesinden çıkmış has **Mısırî kılıçlar**, geyimler, cebeler cevşenler ve bir nice başlar bir nice cündi kullarile dutulup devlet eşiğine gönderdiler” (OT., 1502-1503, s. 136).

Miğfer (Ar.) ‘Savaşta askerin baş kısmını koruyan demir ya da çelikten yapılmış başlık, tolga.‘

“Merâkib-i mevâkibün gubâr-ı mesârından cihân gözine rüz u rüşen şebtâr olub çini siper ve âyine-i cevşen u **miğfer** âfitâb u mâh gibi tâb virüb leyl ü nehâr beraber olmuşdı” (İK., 16. yy., s. 47).

Miğfer-i hâzm (Ar.+Ar.) ‘Koruma başlığı.‘

“Ceyş-i zafer kîş hod **miğfer-i hâzm** ve cevşen-i rezmle hazırıldılar, ol bed endiş gumrâhlar nâgâh bir iş ideler deyü nâzırdılar, yolların” (İK., 16. yy., s. 270).

Muraşsa‘ ğaddâre (Ar.+Ar.) ‘Ağır ve iki tarafı keskin kılıç.‘

“Ve çadır etrâfında **muraşsa‘ ğaddâreler** ve kemer-i şemşîrler ve bozdoğan ve miğferler tururdu” (ST I., 16. yy., s. 151).

Muraşşa‘ hañçer kemeri (Ar.+Far.+Far.) ‘İçine hañçer koyulan süslenmiş, bezenmiş bel bağı.’

“Kızılbaş hanlarından Aras Han ve İmâm-Kulı Han’un zî-kımet iki tâc-ı murassa’ ve üç kıt’a **muraşşa‘ hañçer kemerileri** ve üç kabza murassa’şemşîr iki kıt’a murassa’mansûrî eğerleri ve bir kıt’a altun Cürcî alemleri musavver-i a’lâ ve altmış haml harîr-i Şîrvân” (ST I., 16. yy., s. 145).

Mühimmât (Ar.) ‘Askerî malzeme.’

“**Mühümmâtın** neyse cem’edüp ol

Dünüñ nısfında bir gece dutar yol” (HT., 1530-1531, s. 240).

Mühimmât-ı feth (Ar.+Ar.) ‘Fetih malzemeleri.’

“çün bu maslâhatlar ki ümmühât-ı **mühimmât-ı feth** idi” (İK., 16. yy., s. 126).

Mühimmât-ı ğaza (Ar.+Ar.) ‘Askerî malzeme.’

“Ebu’l-Feth Sultan Muhammed Han hulus-ı niyyet ve **mühimmât-ı ğazaya** mübaşeretle enva-ı sefayin-i kibar ü sıgardan dört yüz pare gemi donadup” (KA., 1592-1598, s. 10).

Mühimmât-ı ğîr-ü-dâr (Ar.+Far.+Far.) ‘Askerî malzeme.’

“Düşmen-i bed-girdar dahi ol tar yerlerde toplar kurup dururdu, seng ü çûpden âlât-ı ceng ve **mühimmât-ı ğîr-ü-dârı** görüp dururdu” (İK., 16. yy., s. 257).

Mühimmât-ı kâr-zâr (Ar.+Far.+Far.) ‘Askerî malzeme.’

“Edirne’de ra’ad-girdâr ve sa’ika-âsâr toplar dökülüb âlât-ı ğîr-ü-dâr ve **Mühimmât-ı kâr-zâr** müheyyâ ve müretteb oldı” (İK., 16. yy., s. 42).

Mühimmât u mesârif (Ar.+Ar.) ‘Savaş için gerekli olan cephe giderleri.’

“**Mühimmât u mesârif** için altı ay mukaddem mezbûrân emîn ve nâzıra Hazîne-i Âmire’den bi’d-defe’ât elli yük akça teslim olunup, icmâl-i muhâsebesi tafsîl olursa gerektür” (ST I., 16. yy., s. 133).

Mükemmel yarak (Ar.+T.) ‘Eksiksiz savaş silahı ve teçhizatı.’

“Yine pâdişâhun murâdı husûlünde kusûr komayup, **mükemmel yaraklarla** rikâb-ı devlet önince göçtiler” (TEF., 15. yy., s. 77).

Müstevfa bārūt (Ar.+Far.) ‘Tam eksiksiz şekilde elde olan barut.’

“*fıkr ü re’y-i rezîn ile esbâb u âlât-ı mühimmât tedârükünde bezl-i makdûr eyleyüp müstevfa bārūt ve yat u yarak getürmekde ikdâm u ihtimâmda dakika fevt itmeyesin*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Nacak (T.) ‘Bir ağaç sapa geçirilen, ağzı keskin, genişçe demir âlet, odun baltası.’

“Ok u yay u kılıç u hem çomakı

*Sünüsü harbesi hancer **nacakı**”* (HN., 1414, s. 264).

Naḥs okı (Ar.+T.) ‘(Uğursuzluk oku), düşman oku.’

“*Muavenet -i hullanla kıyam itdiği gibi, mübarek alnına bir **naḥs okı** urup, zaḥm-nāk ve bi-mecal kıldılar*” (KA., 1592-1598, s. 43).

Nāvek-i çekre (Far.+Far.) ‘Koğuş oku/ çegre oku: Türkide ağaçtan oluk gibi mücevvef bir nesnedir, içinde mezbur tir-i nāvek atılır.’

“*Ve **nāvek-i çekre**, çekirgelik hey’etinde dımişkî ve derbendî geyimler üzerinde kalkıştı*” (TEF., 15. yy., s. 135).

Nāvek-i dil-düz (Far.+Far.) ‘Kalbe batan, öldürücü ok.’

“*Cân-şikâr ser-dârlaruñ **nāvek-i dil-düz** ellerinde ve pür-dil dil-âverlerüñ şemşîr-i ciger-sûz bellerinde sîneyi siper ü siperi metrîz idindiler*” (TB., 15. yy., s. 267).

Nāvek ü tîr (Far.+Far.) ‘Ok.’

“***Nāvek ü tîre** adû oldu hedef*” (DE., 1465, s. 27).

Nebtîz ḥarbe (Far.+Ar.) ‘Ucu hançer gibi kıvrımlı olan kısa mızrak.’

“*toplar, tüfenkler, zenberekler, şişlü kalkanlar, **nebtîz ḥarbeler**; bu şevketile yürüyüp derya-yı umman gibi leşker hazır olup Uzun Hasan vilayetine huruc edüp*” (OT., 1502-1503, s. 108).

Nebtîz yılan dillü harbe (Far.+T.+T.+Ar.) ‘Ucu hançer gibi kıvrımlı olan kısa mızrak.’

“dağ depesinde olan merrîk-i din Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel’unların âfet-i semâvîden inen kazâ bigi dağ depesinden atdukları taşlara ve **nebtîz yılan dillü harbelerine** ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup” (OT., 1502-1503, s. 132).

Neft (Far.) ‘Çam gibi bazı ağaçlardan çıkarılan, tutuşabilen, mancınıkla atılabilen bir yağ.’

“Harata mancanık **neft** atıcılar

Cıda oynadıcılar topçılar” (HN., 1414, s. 265).

Neheng-veş cevşen (Far.+Far.) ‘Timsah derisi gibi olan zırh.’

“Ba’zı ser-dârlar deryâ-vâr zirih-pûş olup ba’zı dil-âverler **neheng-veş cevşenver** oldılar” (TB., 15. yy., s. 113).

Neşter (Far.) ‘Hekim bıçağı.’

“Sünüler ola leşker içre **neşter**” (ÂPT., 15. yy., s. 85).

Nişlü demürlü kalkan (Far.+T.+T.) ‘İğneli, dikenli demir kalkan.’

“oğlu Sultan Mehmed’i bilece alup arabayile toplar, tüfenkler, zenberekler ve **nışlü demürlü kalkanlar** müretteb cenk âlâtını hazır kılup gitmekde” (OT., 1502-1503, s. 65).

Niyâm (Far.) ‘Kılıç kını, kılıf.’

“Bu mekr ü hud’adan ğafil, haşmuñ der-peyince ecel-i müsta’cel gibi giderken, nâ-gâh kemînden çıkup, ehl-i İslâm’a görünüp tîğ-ı intikâm **niyâmından** çıkardılar” (TB., 15. yy., s. 224).

Nîze (Far.) ‘Mızrak.’

“birbirine **nîze** ve kılıç birle uruşup bir ceng-i sultân-î olup iki asker birbirinden bir gün bir gece ayrılmayıp âhir, avn-i Rabbânî ve tâli-i sultânî gözüküp” (NT., 1485-1493, s. 167).

Oh (T.) ‘(bk. **Ok**).‘

“*Atdugı **ohdan** uşanurdu kader*

Ejdehâ rumhından iderdi hazer” (İN., 1410, s. 435).

Ok (T.) ‘Yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ince, kısa tahta çubuk.‘

“***Ok** u yay u kılıç u hem çomakı*

Sünüsi harbesi hancer nacakı” (HN., 1414, s. 264).

Onat yarağ (T.+T.) ‘Düzenli, düzgün, uygun silah.‘

“*Arap leşkerine şikest vâki olup gidüp def’a girü gelüp **onat yarağ**-ile Adana’nun üzerine düşüp cebrile alup*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 160).

Otağ (T.) ‘Savaş zamanında Padişah için kurulan büyük ve süslü çadır.‘

“*Çıkar **otağı** içinden o server*” (SN., 1490, s. 17).

Otak (T.) ‘(bk. **Otağ**).‘

“*Pâdişâhun **otakların** ve haymelerin Ada’ya kurdular*” (ÂPT., 15. yy., s. 202).

Otak keçesi (T.+T.) ‘Savaş zamanında Padişah için kurulan büyük ve süslü çadır için gerekli olan keçe.‘

“*Ordu-bâzârun direngin târ-u-mâr idüb **otak keçelerin** didilmiş yüne dönderdiler*” (İK., 16. yy., s. 422).

Pala (İt.) ‘Kısa ve geniş olan kılıç.‘

“*Beline bir **palası** kuşadurlar*

Başına bir yoluk sumatu korlar” (HT., 1530-1531, s. 420).

Palamar (Rum.) ‘Savaşlarda silah olarak da kullanılan yük kaldırmaya yarayan kazıklar.‘

“*Kızılbaş-ı bed-ma’âşun nigehbânları meterisde gaflet üzre yatup, uyurlarken kimse âgâh olmadın topun altına felenkler döşeyüp **palamarlar** takup çeküp topı yerinden ayırup*” (ST I., 16. yy., s. 178).

Palanga (İt.) ‘Bir halatla birlikte makaralardan oluşturulan, ağır cisimlerin kaldırılmasına, sağa sola döndürülmesine yarayan donanım.’

“*Hazret-i Padişah-ı mallu’llahi mela’ik-sipâh hazretleri erkân-ı sadet ile mübarek idi adhây: Belgrad kurbında Hasan Paşa **palanganda** eylediğin bildürdiler*” (ST II., 16. yy., s. 625).

Parnık (İt.) ‘Bir çeşit top.’

“*Kazâ-peykerler ve kader-endâzlar, şöyle ki hisâruñ her burc u bārûlarından **parniklarla** ve zenâbereklerle tüfeklerle bir iki ferseng yirden âdem oğlanını hisâr yöresine iltmezlerdi*” (FSM., 15. yy., s. 136).

Pernakı (İt.) ‘(bk. Parnık).’

“*Ta’âlâ’nuñ ve Rasûlinüñ düşmenleri, toplar ve **pernakılar** ve darbızânlar, niçe ferseng yirden hisâr dâyiresine âdem iltmezler*” (FSM., 15. yy., s. 180).

Perrân ok (Far.+T.) ‘Uçan, uzun menzilli ok.’

“*Çekilmiş yaya benzer oka tolu, ki demren kabzada şastı kulakta, okı perrân iderler âdet oldur, acebdür bu kemân **perrân okta***” (TEF., 15. yy., s. 48).

Peykân (Far.) ‘Okun ucundaki sivri demir.’

“*Oldı **peykânı** ohunun peyk-i kaza*

İrdüğü yire irüştürdi fenâ” (İN., 1410, s. 441).

Peykânlı ok (Far.+T.) ‘Demir uçlu ok.’

“*Tüfeng fındıkları **peykânlı oklar***” (NT., 1485-1493, s. 285).

Pırankı (İt.) ‘(bk. Parnık).’

“*Yürürken kendülerün meterizi tahtasına hisardan bir **pırankı** gelüp dokundu*” (ÂPT., 15. yy., s. 200).

Pırankı top (İt.+T.) ‘Bir top çeşidi.’

“*Kâfir dahi **pırankı toplar** atmağa başladı*” (ÂPT., 15. yy., s. 268).

Pıl-i cengî (Far.) ‘Savaş fili, savaşta at yerine kullanılan fil.’

“*Hayl-ı sâbika kamçı çaldılar **pıl-i cengînün** bağın aldılar*” (İK., 16. yy., s. 38).

Pülād-bāzū (Far.+Far.) ‘Çelik pazu, bilek.’

“Eden **Pülād-bāzū**yle pençe

Eder kendü bileğine şikence” (HT., 1530-1531, s. 135).

Pülād topuz (Far.+T.) ‘Çelik topuz.’

“ve **pülād topuzu** eline alub Tomaş Jupan dedikleri mel’ûnun alayına nice yürüdü”

(GSM., 1443-1444, s. 63).

Pürsilāh (Far.+Ar.) ‘Tam teçhizatlı.’

“ve koron vilâyetinün kâfiri **pürsilāh** olup bunlara karşı geldi” (ÂPT., 15. yy., s. 325).

Ra’ad-girdār top (Ar.+Far.+T.) ‘Gök gürültülü top.’

“Mevc-i şimşirle cezîrenün yüzün serâser bürüyüb hisarı kemervar kuşatdılar **ra’ad-girdār topları** atdılar” (İK., 16. yy., s. 221).

Ra’ad-girdār ve sâ’ika-āsār top (Ar.+Far.+Ar.+Ar.+T.) ‘Gök gürültülü ve yıldırım gibi çarpan top.’

“Edirne’de **ra’ad-girdār ve sâ’ika-āsār toplar** dökülüb âlât-ı gîr-ü-dâr ve mühimmât-ı kâr-zâr müheyyâ ve müretteb oldı” (İK., 16. yy., s. 42).

Rimāh (Ar.) ‘Rumh’un çoğulu, mızraklar, süngüler.’

“Bir kısmının bakışları tenlerinden cüdâ düşüp simâr-ı eşcâr-ı **rimâh** oldılar, ya’nî sünülere dikildiler” (TEF., 15. yy., s. 117).

Rumh (Ar.) ‘Mızrak, süngü.’

“Atduğı ohdan uşanurdu kader

Ejdehâ **rumhından** iderdi hazer” (İN., 1410, s. 435).

Rükn top (Ar.+T.) ‘Kuvvetli bir çeşit top.’

“Döğdü o **rükn topla** nidem sana” (DE., 1465, s. 58).

Sā'ika-girdār top (Ar.+Far.+T.) ‘Yıldırım gibi çarpan top.’

“Ol atılan **sā'ika-girdār toplarun** dūd-ı âteşbârından ol yıkılan burç u bârûnun gök yüzine tozan gubâr-ı mesârından hisâr içindeki küffâr-ı bed-girdârun çeşme-i âb-ı hayâtı zulemât içinde kalub Akdeniz Karadeniz olmuşdı” (İK., 16. yy., s. 60).

Sāyebân (Far.) ‘Seferlerde askerin konakladığı yerlere kurduğu keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak için gerekli olan bez.’

“şāh cānibinden ‘ālī otağ ve **sāyebānlar** kurulup rûz-ı mezbûr ikisi dahı atdan inüp” (CT., 1577-1578 s. 386).

Saçma top (T.+T.) ‘Yuvarlak küçük kurşun tanelerinden oluşan bir çeşit top.’

“ve badaloşkalar ve **saçma toplar** ve mükemmel cebehâne ile hâzır u müheyya olup, fikr-i fâsid ve hayal-i kâsidleri guzât-ı müslimîn Eğri kal’asını döğerler” (ST II., 16. yy., s. 645).

Sancak (T.) ‘Belirti olarak kullanılan, özellikle yazı işlemeli ve kenarları saçaklı olan bir bayrak.’

“Alem götrildi hem **sancak** dikildi

Boyunlar uzadı biller bükildi” (HN., 1414, s. 267).

Sancak-ı zerrîn-ser (T.+Far.+Far.) ‘Altın başlı bayrak.’

“Niçe yıl ömrini rikâb-ı devlet hizmetine sarf itmiş idi **sancak-ı zerrîn-ser** ve tîğ u kemer virüp ana erzânî buyurdu” (TEF., 15. yy., s. 118).

Sancak perçemi (T.+Far.) ‘Belirti olarak kullanılan, özellikle yazı işlemeli bayrağın kenarlarındaki saçak.’

“Akıncı tâifesine dahı vele ve uladıdan **sancak perçemlerin** ve zerrîn sancak başların virüp” (TEF., 15. yy., s. 95).

Sapan taşı (T.+T.) ‘İki ucu ip, ortası örme veya meşin olan araçla atılan taş.’

“Nacak bil balta kürebi götürsün

Sapan taşı atanı hep götürsün” (HN., 1414, s. 265).

Sarı alaca ve kızıl sancak (T.+T.+T.+T.) ‘Süvari birliğine ait bayrak.’

“ve iki alaca yeşil ve kızıl sancak ve bir **sarı alaca ve kızıl sancak** ki cümle yedi beden alemlü sancaklardı” (ST II., 16. yy., s. 612).

Savaş âlâtı (T.+Ar.) ‘Savaş için gerekli olan silah ve teçhizat.’

Oğlu Kasım beği kapusundağı hadem ü haşeme baş idüb **savaş âlâtın** kayurdu ve sefer mühimmatın gördi” (İK., 16. yy., s. 184).

Sefer mühimmâtı (T.+Ar.) ‘Savaş için gerekli olan askerî malzeme.’

“**Sefer mühimmâtına** âgâz eyledi. Ammâ Karaman-oğlu’nun beğleri ve uluları bu işe râzı olmayub gel beğim, bu işden fârig ol, bir kâfirin sözüne uyub müslümanlığını değışme” (GSM., 1443-1444, s. 34).

Semend-i ‘azm (Far.+Ar.) ‘Çevik ve süratli at.’

“Leşker-i hasm-bend u kişver-küşaya buyurdu, tig-i rezmi kuşanub **semend-i ‘azme** bindiler” (İK., 16. yy., s. 235).

Seng (Far.) ‘Taş.’

“Çûb ve **seng** tağlardan getirülmüşdi” (İK., 16. yy., s. 421).

Seng-i mencinik (Far.+Ar.) ‘Mancinikle atılan taş.’

“Ve her ki **seng-i mencinik** perrân olsa ‘âlem efgân ile memlû oluban zemîn ü âsmân lerzân olurdu” (TB., 15. yy., s. 265).

Serâ-perde (Far.+Far.) ‘(Saray örtüsü), çadır.’

“Ve irtesi ‘ale’s-seher Hâzret-i vezîr-i kām-rāna envā’ tuḥāf u hedāyā tedārük idüp üç nefer dilāver oğlu ile Ferhād Paşa **serâ-perdesine** gelüp ḥâzret-i düstūr-ı ‘azimü’ş-şān ile muşāfahā ve merḥabā etdi” (CT., 1577-1578 s. 343).

Seyf (Ar.) ‘Kılıç.’

“Siper-i âhen ciger-i **seyf** ü sinân kazâ vü kadere göğüs gerüp, hancer-i âteş-feşân gamze-i hûn-rîz-i dil-sitân gibi meydân içinde cûy-ı hûn revân idüp” (TB., 15. yy., s. 229).

Sıbcın (T.) ‘Sıpkın, zıpkın.’

“Kovuş okı vü çarh okı atanlar

*O gez okı için **sıbcın** tutanlar”* (HN., 1414, s. 265).

Şıfatlı top (Ar.+T.) ‘Meşhur, tanınan top.’

“Nesr-bu **şıfatlı topları** yayalara çektiürdi, ve gümüş ma’dinlerin-den üstâd nakkâblar” (TEF., 15. yy., s. 47).

Sicim (T.) ‘İnce ip.’

“Dahi gelmedin leşkerine emr edüp demişdi kim: Urganlar, **sicimler**, zencirler getirün hazır edün Türk’ün ellerin bağlamağa deyü” (OT., 1502-1503, s. 138).

Sihām (Ar.) ‘Oklar.’

“yagmur gibi yagan benadık u **sihāma** bakmayup asker -i İslam ol rahnedden içerü koyuldu” (KA., 1592-1598, s. 169).

Silāh (Ar.) ‘Savunmak veya saldırmak amacıyla kullanılan araç.’

“Urişmaga yarar ademler olsun

silāhın hem çokalın bile alsun” (HN., 1414, s. 264).

Silāh-ı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş silahı.’

“**silāh-ı cengile** gel olma gāfil

Yaraşmaz gāfil ol kim ola âkıl” (HT., 1530-1531, s. 39).

Sinān (Ar.) ‘Mızrak ucu.’

“Şöyle ki cebede ve cevşende âlet-i hârb ve đarb u kıtāl, tığ-ı bürrân ve tır ü kemân, siper ü **sinān**, nîze vü peykân, şol nesneler ki mühimmât-ı cihatdur” (FSM., 15. yy., s. 256).

Sinān-ı cān-sitān (Ar.+Far.+Far.) ‘Öldürücü mızrak ucu.’

“Şimdiden şöñra bizi şemşîr-i bürrân ile **sinān-ı cān-sitān** ayırd ider” (TB., 15. yy., s. 112).

Sinān-ı rezm (Ar.+Ar.) ‘Savaş mızrağı ucu.’

“*Sinān-ı rezme âb ve inân-ı azme tâb virdiler ve ilün haberi yoğiken ilk ahşamdan leşker-i şâm gibi hücum idüb kişver-i Rûm’a girdiler*” (İK., 16. yy., s. 321).

Sinān-ı şehâb (Ar.+Ar.) ‘Öldürücü mızrak ucu.’

“*Salar çiğinine çînî kalkanını cevşen-i rûşen-mâhitâbı giyüb sinān-ı şehâbı eline almışdı*” (İK., 16. yy., s. 213).

Sūr-i silāh (Ar.+Ar.) ‘Kale savunması için gerekli olan silah.’

“*Çün ol hisâr sūr-i silāh müsevver oldu*” (TB., 2016, s. 297).

Su‘bān-düm ve ejder-dem top (Ar.+Far.+Far.+Far.+T.) ‘(Ateş görünümlü ejdarha gibi olan), büyük, yıkıcı top.’

“*Deryadan canibe olan divarına yigir-mi dane sukbeler konup su‘bān-düm ve ejder-dem toplar vaz itdürildi*” (KA., 1592-1598, s. 8).

Su‘bān-nişān-ı âteş-feşān top (Ar.+Far.+Far.+Far.+T.) ‘(Ateş görünümlü olan), büyük, yıkıcı top.’

“*Toplar dökdürdüğü husus-ı şayidür ki Saruca namüstad, üç yüz kantardan bir su‘bān-nişān-ı âteş-feşān top dökdi*” (KA., 1592-1598, s. 9).

Sünû (T.) ‘Mızrak, kargı.’

“*Ok u yay u kılıç u hem çomakı*

Sünûsi harbesi hancer nacakı” (HN., 1414, s. 264).

Süyüf-ı ğuzāt (Ar.+Ar.) ‘Gazilerin kılıçları.’

“*ve ol pa-bend ile paymal ü haksar iken, süyüf-ı ğuzāt ve keman [süyüf ü keman-ı guzat], cigerlerini togradı*” (KA., 1592-1598, s. 123).

Şāhī đarbuzen top (Far.+Ar.+T.) ‘Uzun menzilli yıkıcı top.’

“*ve şāhī đarbuzen ve beş kıt’a havâ’i top ve yigirmi bin kantar bârût-ı siyâh ve kırk bin aded yuvalak ve onar bin kazma ve kürek ve külünk*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Şakalos (Mac.) ‘Küçük bir top çeşiti.’

“bir taraflı kat kat çah-ı cehennem ve bir taraflı eşcar ü ahcar ve alat-ı ahen-gerden niçe sūr-i pūr-şūrür müdgam, ma-haza yine yine kat kat top ü tūfeng ve darbū-zen [darb-zen] ve **şakalos** ve zemberek” (KA., 1592-1598, s. 168).

Şemşîr-i bürrân (Far.) ‘Keskin kılıç.’

“Şimdiden şöña bizi **şemşîr-i bürrân** ile sinân-ı cân-sitân ayırd ider” (TB., 15. yy., s. 112).

Şenlik ve şādmānlık topu (T.+Far.+T.) ‘Zafer ve kutlama için atılan top.’

“Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin İstanbul’da bindüğü altun ve halkârî kayığı bile getirüp heman ol seher Tuna’da top tūfeng sît ü sadâsı âfâka velvele salup **şenlik ve şādmānlık topları** kûh sahrâları inledüp yankılandırı” (ST I., 16. yy., s. 23).

Şeşper (Far.) ‘Altı dilimli topuz.’

“Ceng sâzının âhengine demsâz olan ser-efrâzlara bezm-i rezmi germ etmek için teber ü **şeşper**” (İK., 16. yy., s. 334).

Şikloz (Mac.) ‘(bk. Şakalos).’

“Ve tarfetü’l-ayn melâ’in hâli turmayup, ale’d-devam **şikloz** ve tūfeng ve darbuzen ve kolonborna ve badaloşka atmakda kat’a bir an zemân vormeyüp” (ST I., 16. yy., s. 29).

Şimşîr (Far.) ‘Kılıç.’

“Kemer yirine bellerinde **şimşîr**

Sanasın her biri heybetde bir şîr” (FSM., 15. yy., s. 486).

Şiş (T.) ‘Ucu sivri demir çubuk, kılıç anlamında bir söz.’

“zenberekler, **şişler** dahi kalkanlar arabayile çekilüp tamam hisar yaraklarını görüp, veziri Hadım Ali Paşa ser-leşker olup” (OT., 1502-1503, s. 124).

Şişli kalkan (T.+T.) ‘Üzerinde dikene benzeyen demir parçaları olan kalkan.’

“toplar, tūfenkler, zenberekler, **şişlü kalkanlar**, nebtiz harbeler; bu şevketile yürüyüp derya-yı umman gibi leşker hazır olup Uzun Hasan vilayetine huruc edüp” (OT., 1502-1503, s. 108).

Tabanca (T.) ‘Tokat, şamar.’

“Kimse *tabancasın* yimeyen kendi *tabancasın* demir sanır” (NT., 1485-1493, s. 113).

Taňsuk kılıç (T.+T.) ‘Kalp kıran, öldürücü kılıç.’

“Bir gün balık avcıları balık avlarken ağıları Tuna dibinde ol kılıcun balçağına ilişür; çıkarurlar; kim, bir acâyib *taňsuk kılıçdur*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 137).

Tār boğaz top (T.+T.+T.) ‘Bir top çeşiti.’

“Ara yerdeki *tār boğaz toplarla* mahfûz ve mahsûn olub mezkûr kal’aların birine Sultâniyye ve birine kilidü ’l-bahar ad oldı” (İK., 16. yy., s. 101).

Taş (T.) ‘Silah olarak kullanılan sert ve katı madde.’

“dağ depesinde olan merrik-i din Arnavud kâfirlerini, divlerini, ifrit ol mel’unların âfet-i semâvîden inen kazâ bigi dağ depesinden atdukları *taşlara* ve nebtiz yılan dillü harbelerine ve ağaç yaydan atılan agulanmış demrenlerine ve oklarına karşı varup, eceli gelen hod Hak emridür gelür” (OT., 1502-1503, s. 132).

Taş atan topı (T.+T.+T.) ‘Taş atabilen bir çeşit top.’

“Husûsâ altmış vakıyye *taş atan topı* Kızılbaş metrisinde kullanulup, kal’a-kûpluk iderken dilîrân u dilâverân-ı ehl-i İslâm kal’adan giceyle çıkup” (ST I., 16. yy., s. 178).

Ṭavîle (Ar.) ‘Birbirine bağlanmış yük hayvanları.’

“Top âvâzından atalarımız *ṭavîlesin* kırar” (NT., 2013, s. 258).

Tāzī at (Far.+T.) ‘Hızlı, çevik at.’

“Îsâ vü Meryem piyâde eder sefer

Tāzī atlara biner her bir har” (AOK., 15. yy., s. 107).

Teber (Far.) ‘Küçük balta.’

“Tüfek, harbe, *teber* belinde şimşir

Siper duşında vü hazır kemân-tır” (HT., 1530-1531, s. 358).

Teber-i hilāl (Far.+Ar.) ‘Hilal biçiminde olan küçük balta.’

“*Siper-i hâle ve teber-i hilāl ve sinân-ı şehâb ve kemân-ı kavs-i kuzeh ve tîğ-i şu’a-i âfitâbla pîraste olalıdan*” (İK., 16. yy., s. 410).

Tecemmülât (Ar.) ‘Malzeme, levazım.’

“*Bir aydan sonra girü Arab leşkeri gayret-i hamîyyet edüp, bu kerre onat yarağile, yasagile, tecemmülâtile, hengâmeyile geldiler*” (OT., 1502-1503, s. 126).

Tegiltü (T.) ‘Binek hayvanlarının altına konulan kaba keçe, eyer keçesi.’

“*olmağ-la şâhibü's-seyf olan erenlerüñ eyeri tegiltüsü ‘allâfe rehn virilüp*” (CT., 1577-1578 s. 429).

Tîğ (Far.) ‘Kılıç.’

“*Tîğ elinde yürür ol sâhib-hüner*” (DE., 1465, s. 15).

Tîğ-ı âb(ı)-dâr (Far.+Far.+Far.) ‘Keskin kılıç.’

“*Eline aldı tîğ-ı âb(ı)-dârı*

Düşürdi kâfirüñ cânına zarı” (FSM., 15. yy., s. 402).

Tîğ-ı âb(ı)-dâr-ı lâ’l-bâr (Far.+Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Sessizlik saçan keskin kılıç.’

“*Şâh-ı ‘âlemüñ tîğ-ı âb(ı)-dâr-ı lâ’l-bârından havf idüp başların kırtarmağ- için bu resme tedbîr itdiler*” (FSM., 15. yy., s. 594).

Tîğ-ı âteş-feşân (Far.+Far.+Far.) ‘Yakıcı kılıç.’

“*Dağı çekmedin tîğ-ı âteş-feşân*” (TB., 15. yy., s. 93).

Tîğ-ı âteş-tâb (Far.+Far.+Far.) ‘Yakıcı kılıç.’

“*Sofya ovasını mâlâmâl doldurdu ve yer yerden gaziler niyyet’ül-gaza’kasd-i kafir deyüb ellerini tîğ-ı âteş-tâba urub bu küffar-i hâkisara bir giriş girdiler*” (GSM., 1443-1444, s. 24).

Tîğ-i berrâk (Far.+Ar.) ‘Şimşek gibi vurulan kılıç.’

“*Ne deñlü var-ısa hem düzd ü Varsak*

Kese başların ura tîğ-i berrâk” (FSM., 15. yy., s. 86).

Tîğ-i bürrân (Far.+Ar.) ‘Keskin kılıç.’

“Elüme alıcak bir **tîğ-i bürrân**

Ölür korkudan uş divan u şiran” (HN., 1414, s. 264).

Tîğ-ı celî (Far.+Ar.) ‘Parlak kılıç.’

“Ammâ çün azuksuzlıktan virildüğü ma’lûm oldı; îman-ı be’s fâyide virmez diyü, tecellüdlerine ivaz, <<el-cinsiyyetü illetü’z-zamm>> kazıyyesince küffâr-ı bed-kirdârı **tîğ-ı celîde** musâhib ittiler” (TEF., 15. yy., s. 179).

Tîğ-ı hadîd (Far.+Ar.) ‘Demir kılıç.’

“Çün Sultân-ı kâm-kâr-ı Sikender-vâr derbend ağzın olup, ol derbende **tîğ-ı hadîd** ile sedd-i dîd idüp, dîvar-ı üstüvâra bünyâd urdı, küffârı Edrene cânibine geçürmediler” (TB., 15. yy., s. 223-224).

Tîğ-ı hûn-bâr (Far.+Far.+Far.) ‘Kan döken kılıç.’

“Her kankı alayına uğradılar ise **tîğ-ı hûn-bâr** ile hıyar gibi toğradılar” (TEF., 15. yy., s. 114).

Tîğ-ı hûn-rîz (Far.+Far.+Far.) ‘Kan döken kılıç.’

“İlçi mürâca’at idüp bu haberi viricek gördiler ki muşâlağa mükâvâhaya irişdi, ‘askerini getirüp, istimâletler idüp didi ki: “Min-ba’d bizi faşl iden hancer-i ser-tîz ile **tîğ-ı hûn-rîzdür**” (TB., 15. yy., s. 140).

Tîğ-ı kın (Far.+T.) ‘Kılıç kını.’

“Buluşup bir bölük-ile kâtâl ü cidâl iderken fî’l-hâl busuda olanlar kemînden çıkup, **tîğ-ı kın** ele alup, ol bî-dinlere hamle idüp şöyle kırdılar ki kâbil-i takrîr ü tahrîr degül” (TB., 15. yy., s. 96).

Tîğ-ı kişver-güşâ (Far.+Far.+Far.) ‘Ülke fetheden kılıç.’

“Yine şâh-ı ‘âlemüñ **tîğ-ı kişver-güşâsınuñ** pertevinden ‘âlem yüzü münevver oldı” (FSM., 15. yy., s. 192).

Tiğ-i rezm (Far.+Far.) ‘Savaş kılıcı.’

“Leşker-i hasm-bend u kişver-küşaya buyurdi, **tiğ-i rezmi** kuşanub semend-i ‘azme bindiler; hayl-ı bâd-reftârla nâr-ı ulgarı germ idüb seyl-i leyl gibi nâgihân ol ilün üzerine indiler” (İK., 16. yy., s. 235).

Tiğ-i samsam (Far.+Far.) ‘Tiğ-ı Dahhâk, kabzasında iki ejder başı bulunan iki yüzü keskin bir kılıç yahut hançer çeşididir.’

“Yahşioğlu elçiyi lâinün üzerine Samsüvâr bigi-Rüstem-i Nerîmân gibi-hücum idüp üzerine at salup **tiğ-i samsam’ıla** yüziinde ve başında zahm urup ol zahmetten Yahşioğlu kâfir helâk olup cân ber-cehennem ısmarladı” (ANT (Edirne), 2021, s. 158).

Tiğ-i zer-endüd (Far.+Far.+Far.) ‘Altın gibi ışıldayan kılıç.’

“Çeküp **tiğ-i zer-endüd** eyledi ceng
Durımayup dağıldı leşker-i ceng” (HT., 1530-1531, s. 34).

Tiğ-i zerrin (Far.+Far.) ‘Altın kılıç.’

“Kuşandı **tiğ-i zerrine** biline
Sunup sîmîn siper aldı eline” (FSM., 15. yy., s. 588).

Tınâb (Ar.) ‘Çadır kurmak için kazığa bağlanan ip.’

“Her gün **tınâb tınâba** çitilüb çadır çadıra çatılurdi” (İK., 16. yy., s. 337).

Tırâz-ı sinân (Far.+Ar.) ‘Mızrak ucunun süsü.’

“Siperler çetr-vâr dil-âverlere sâye-güster olup, **tırâz-ı sinân** tef-i hırşîd-i rahşâna sâyebân oldu” (TB., 15. yy., s. 117).

Tır-i âsümân (Far.+Ar.) ‘(Gök yüzünden gelen ok), gök oku.’

“Cihân-darî ki **tır-i âsümân** ber safha-i tîğes” (TEF., 15. yy., s. 13).

Tır-i cân-sitân (Far.+Far.+Far.) ‘Can alıcı ok.’

“**Tır-i cân-sitân** bârân-ı neyistân gibi mütevâliyen bârân olup akan kan hemân seyl-i bahâr gibi revân oldu” (TB., 15. yy., s. 229).

Tîr-i hadeng (Far.+Far.) ‘Kayın ağacından yapılan ok.’

“*Takdîr-i Rabbânî tîr-i hadeng Kara Devlet Şah’ın gözüne dokunup, ensesinden çıkıp gitti*” (NT., 1485-1493, s. 160).

Tîr-i rāst (Far.+Far.) ‘Hedefe giden ok.’

“*Anı Rüstem gibi kemân-ı sahtin ele alıp, bir tîr-i rāstı kabaza-i güşada kodu*” (NT., 1485-1493, s. 286).

Tîr-i tedmir (Ar.+Ar.) ‘Helâk eden ok.’

“*Cânların tîr-i tedmire nişan idiüb şimşir-i kader te’sirile boyunların uralar*” (MN., 1533-1536, s. 239).

Tırkeş (Far.) ‘Okluk, ok kabı, sadak.’

“*Gâzi Evrenüz sünüsünü def’edip tırkeşinden bir ok çıkarıp ol kâfiri göğsünden urup ok arkasından çıkıp, yıkılıp biri dahi yetişip anı dahi helak etdi*” (NT., 1485-1493, s. 115).

Tîr ü tüfeng zembereği (Far.+Far.+Far.) ‘Ok, silah yayı.’

“*Tîr ü tüfeng zembereği etrafa bârân gibi yağdırdı başladılar*” (NT., 1485-1493, s. 285).

Toğrımeç (T.) ‘İki tarafı keskin kılıç.’

“*Toğrımeç misâlinde balıkçılar ol kılıcı iletüp bir bâzîrgâna satarlar*” (ANT (Edirne), 2021, s. 137).

Top (T.) ‘Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silah.’

“*Varna üzerine buluşup azîm ceng olup toplar ve tüfekler ve zenberekler kaza yağmuru bigi birbirine atılıp*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Top arabası (T.+T.) ‘Savaş toplarını taşıyan araba.’

“*Kıral-ı lâîn bunca çeriler cem’idüp yetmiş seksen bin çeri cem’olup üç dört yüz top arabalarıyla çekilüp çerisi gömgök demüre gark olmuş*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Top bakırı (T.+T.) ‘Top yapımında kullanılan maden.’

“ve illâ bu **topun bakırın** götürdiler; sancak sancak evvelden üleşdürmüşlerdi” (ÂPT., 15. yy., s. 169).

Top dânesi (T.+Far.) ‘Top güllesi.’

“Ammâ **top dâneleri** geminin birine dokunub kaburgalarını hurd edüb gark-ı âb eylediler ve geminin birine ‘azim zahmler açub hele güç bin belâyile geminin biri kurtulub ve ardına bakmayub İstanbul tarafını tutub kaçub gitti” (GSM., 1443-1444, s. 48).

Top dök- (T.+T.) ‘Savaşlarda kullanabilmek için top yapmak.’

“Cemî’leşkerde bakır vardı. Kayd olmuşidi. **Toplar döküldü**” (ÂPT., 15. yy., s. 169).

Top-ı küh-mānend (T.+Far.+Far.) ‘(Dağ gibi büyük olan top), Büyük top.’

“Her gâh ki **top-ı küh-mānend** kulle-i hisâr-ı gerdün-mikdâra tokınsa “İzâ zülzileti’l-arzu zilzâlehâ” sadâsı der ü dervâze-i hisâr-ı üstüvârdan peydâ olurdu” (TB., 15. yy., s. 265).

Top otu (T.+T.) ‘Topun ateşlenen kısmı.’

“Meğer içinde **top otu** varımış” (ÂPT., 15. yy., s. 329).

Top-otu yalkı (T.+T.+T.) ‘Top otunun ateşi.’

“**Top otunun yalkiyle** tenevvür-i gîr-ü-dâr germ olub semây-i vega pür-tâb oldu” (İK., 16. yy., s. 409).

Top taşı (T.+T.) ‘Gülle.’

“ve altı bin **top taşı** ve dahi altmış bin müd un ve peksimad vardı derler” (OT., 1502-1503, s. 163).

Topuz (T.) ‘Ucu top gibi olan yaralayıcı silah.’

“Hemândem ol saat herkes kimi balta ve kimi külünk ve kimi **topuza** yapışub bu vech üzere dahi azim gazalar edüb’akıbet ol gâziler pâk şehid oldular” (GSM., 1443-1444, s. 55).

Tuğ (T.) ‘At kılından püskül şeklinde yapılıp bir sıırğa takılan, Osmanlılarda; padişah, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi vb. kişilerce kullanılan belirti ve nişan.’

“*Hele ceng edicek ümîd var ki, bunları basavuz diyecek gördüler ki, **tuğlar** ve alemler çıkıp, kôs ü nakâre ve sûrnâ vü nefîrler âvâzı âleme dolup*” (NT., 1485-1493, s. 169).

Tuğ-ı pür-fürûğ-ı sultânî (T.+Far.+Far.+Ar.) ‘At kılından püskül şeklinde yapılıp bir sıırğa takılan, Osmanlılarda; padişah, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi vb. kişilerce kullanılan belirti ve nişan.’

“*Ve şehr-i şa’bânü’l-mu’azzamun on yedinci yek-şenbih gün Cebahâne-i âmire önünde **Tuğ-ı pür-fürûğ-ı sultânî** dikildi*” (ST I., 16. yy., s. 366).

Tuğulğa (T.) ‘Miğfer, çelik başlık.’

“***Tuğulğasın** habâb-ı âb bigi*

Dağıdurdı yumurda kabı bigi” (HT., 1530-1531, s. 360).

Tulğa (T.) ‘(bk. **Tuğulğa**).’

“*Şöyle ki yarar atlara gecimler geydirüp ve gendiler, cebeler ve cevşenler geyüp ve başlarına **tulğalar** urunup bellerine kılıçlar kuşanup kollarına yaylar salup, ellerine süñüler alup İslâm ‘askeri -nassarahumu’llāhu fî -külli cihādin-‘alemlerin çözüp yüridiler*” (FSM., 15. yy., s. 298).

Tüfek (Far.) ‘(bk. **Tüfenk**).’

“*Varna üzerine buluşup azîm ceng olup toplar ve **tüfekler** ve zenberekler kaza yağmuru bigi birbirine atilup*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Tüfek-i târek şiken (Far.+Far.+Far.) ‘Baş alan tüfek.’

“***Tüfek-i târek şiken** ki tegerg-i sehâb-ı merkdi, her kime tokunsa draht-ı vücudunun şahsâr-pür-bahârının berk ü bârın döğerdi pernaki ve zarb-zen ki gâretger-i esbâb-ı hayâtı*” (İK., 16. yy., s. 253).

Tüfek tolusu (Far.+T.) ‘Mermi.’

“*Şehriyâr-ı kânkâr ol hisârları aldıktan sonra deniz yalısında Ballı badra’ya ki zenberek zenbûrı ve ok yağmurları ve **tüfek tolusu**yle memhuydı*” (İK., 16. yy., s. 156).

Tüfeng-endâz araba (Far.+Far.+T.) ‘Mermi atılan araba.’

*“nâm kal’a-i metîni bir hafta döğüp alamayup ve kıral-ı la’în cânibindn dört bin nefer yarar melâ’in atlu ve yaya **tüfeng-endâz araba** ile üstine seçilüp nâ-gâh şebî-hûn ile basmak mukarrer olduğın, kendünün yarar câsûsları haber yetiştürmekle”* (ST I., 16. yy., s. 25).

Tüfeng fındığı (Far.+Ar.) ‘Tüfek kurşunu, mermi.’

*“**Tüfeng fındıkları** peykânlı oklar”* (NT., 1485-1493, s. 285).

Tüfeng kundağı (Far.+Rum.) ‘Top, tüfek gibi bazı ateşli silâhlarda bunları çeşitli yönlerle çevirmeye yarayan, namlunun altında bulunan ağaç veya metal bölüm.’

*“Ferhad Paşa’nun dahi atına ve kendüzine **tüfeng kundağı**yle birkaç yetiştirüp bâd-ı fesâd esmeğe başlayup, tuğlar ve şâbiteler yedekler ve solaklar müctemi olup turdılar”* (ST I., 16. yy., s. 55).

Tüfenk mühresi (Far.+T.) ‘Mermi.’

*“**Tüfenk mühresinden** çârhî kalkanlar pervîzenler olup, okdan galbîra döndi”* (TB., 15. yy., s. 395).

Tüfenk (Far.) ‘Savaş ya da avda kullanılan uzun namlulu ateşli silâh.’

*“Buluşup azîm cengler olup, toplar ü **tüfenkler** ve zemberekler yağmurlar gibi birbirine atılıp”* (AOK., 15. yy., s. 75).

Türlü yarak (T.+T.) ‘Çeşitli savaş araç-gereçleri.’

*“Rumili beglerbeğisi Hadim Ali Paşa Gelibolı’dan geçip toplar ve tüfekler, dahi nice **türlü yaraklar** birle Arap diyarına teveccüh idüp bu yanadan Kara Bogdan ilçisi gelüp sulh musâlaha olup gitdi”* (ANT (Giese), 15. yy., S. 120).

Ukâb-ı se-per-i tîr (Ar.+Far.) ‘(Üç kanatlı kartal), Ok.’

*“**Ukâb-ı se-per-i tîr** ki zahmına siper döymez esnâ-yı ma’rekede tayerân itti ve bedenler şahlarına konup tavâtî-i nüfûsı tenler kafesinden kaptı”* (TEF., 15. yy., s. 161).

Urgan (T.) ‘Kalın ip.’

*“Dahi gelmedin leşkerine emr edüp demişdi kim: **Urganlar**, sicimler, zencirler getirün hazır edün Türk’ün ellerin bağlamağa deyü.”* (OT., 1502-1503, s. 138).

Vakıyye atar (Ar.+T.) ‘Dört yüz dirhemlik gülle atan bir top çeşiti.’

“Ve kal’ayı döğmeğe yigirmi ikişer **vakıyye atar** yigirmi pâre yarak ve yüz yigirmi pâre kolonborna ve şâhî darbuzen ve beş kıt’a havâ’i top ve yigirmi bin kantar bârût-ı siyâh ve kırk bin aded yuvalak” (ST I., 16. yy., s. 6).

Vezir çadırı (Ar.+Far.) ‘Savaş zamanlarında vezirler için kurulan çadır.’

“ve o hisarun emini geldi, pâdişâhun bir **vezirinün çadırına** girdi” (ÂPT., 15. yy., s. 283).

Yahın kılıcı (T.+T.) ‘Düşmanla birebir kalındığı zaman yakın temas esnasında kullanılan kılıç.’

“ol yanar od gibi hamle kılıcı **yahın kılıcı** iki yerde girüb zahm-ı rahmle mecrûh idüb zebûn kıldılar” (İK., 16. yy., s. 295).

Yaldızlı top (T.+T.) ‘Ateş saçan top.’

“Küffâr haksâr Türk geldi basdı hay hay, vay vay olup giceyle biri-birine kılıç koyup sekiz kıt’a yaldızlı top **yaldızlı top** ve bî-hadd ü bi-kıyâs barut ve esbâb ve alât-ı sefer biragup binden ziyâde baş ve diri esîr gîriftâr olup” (ST I., 16. yy., s. 340).

Yarağ (T.) ‘Silah, teçhizat, hazırlık.’

“Hisâr **yarağın** gören hisâra girsün ’didi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 107).

Yarağ u yat (T.+T.) ‘Silah ve teçhizat.’

“Sındı kâfir döktü **yarağ u yatı**” (DE., 1465, s. 30).

Yarak (T.) ‘(bk. Yarağ).’

“Bunca toplar ve tüfekler bunca **yaraklar** Rûm İli beğlerbeğisi Hadım Ali beğ Gelibolı’dan geçüp Arab diyarına teveccüh idüp gidüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 157).

Yarak cinsi (T.+T.) ‘Silah türü, çeşiti.’

“**Yarak cinsinde** görsünler sezâyı

Bu def’a ana edelüm gazâyı” (HT., 1530-1531, s. 187).

Yararlık it- (T.+T.) ‘Silah, teçhizat edinmek.’

“Ez-în-cânib gereği gibi mühimmat u âlât u esbâb görilmekte ve Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri Gâza vü cihâd ecr ü sevâbına tâlib ü râgıb olanlardan ve kapum kullarından **yararlık idüp** her kimse ki terakki ve mertebe isterse varsunlar” (ST I., 16. yy., s. 6).

Yarak yasak (T.+T.) ‘Silah, teçhizat.’

“Girü Fireng azgunları cenk erleri iki binden ziyâde, içi dolu **yarak yasak** ve hem azık, ya’ni gelüp hisara girüp yardım edelerdi” (OT., 1502-1503, s. 171).

Yay (T.) ‘Ok atmaya yarayan araç.’

“Ok u **yay** u kılıç u hem çomakı
Sünüsü harbesi hancer nacakı” (HN., 1414, s. 264).

Yaya yarağı (T.+T.) ‘Yaya ordusuna ait olan silah.’

“Ve evvel top arabacıları alay bayrağı yürüyüp, binden mütecâviz neferâtı **yaya yarağı**yle ve Bölük başıları ve çavuşları ve kâtib ve kethüdâları ve ağaları mükemmel ü mülebbes sipâhiyâne tavr ile çekildiler” (ST II., 16. yy., s. 610).

Yek-ser yarağ (Far.+Far.+T.) ‘Tam teçhizat.’

“ve bu cihâd-ı ekbere şagîr u kebîr **yek-ser yarağla** müheyyâ oldılar” (TB., 15. yy., s. 240).

Yeñiçeri ve sipâhî levâzımı (T.+T.+Far.+Ar.) ‘Ordu malzemeleri.’

“Ve dokuz gün mahall-i merkûmda karâr olundu, asker-i mansûrenün âlât u esbâb-ı seferi az zemânda hâzır u müheyyâ olup tekmil olması âsân olmayup husûsen **Yeñiçeri ve sipâhî levâzımı** görülmek içün ârâmiş ü âsâyiş olundu” (ST I., 16. yy., s. 326).

Yeşil sancak (T.+T.) ‘İslamiyet’in hakimiyeni gösteren bayrak.’

“ak sancak ve iki kırmızı sancak ve bir **yeşil sancak** ve iki alaca yeşil ve kızıl sancak ve bir sarı alaca ve kızıl sancak ki cümle yedi beden alemlü sancaklardı” (ST II., 16. yy., s. 612).

Yeyni top (T.+T.) ‘Hafif top, gülle.’

“Fireng’ün gemileri **yeyni topdur**, tüfekdür, içi dolu adamdur, yiyecek ta’amları dahi havyardur, balıkdur, sarapdur, içi dolu pür yarakdur” (OT., 1502-1503, s. 164).

Yuvalak (T.) ‘Savaşta kullanılan bir çeşit taş.’

“ve kırk bin aded **yuvalak** ve onar bin kazma ve kürek ve külünk ve elli pâre barça ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve kumanya ve sâ’ir” (ST I., 16. yy., s. 6).

Yürüyüş esbâbı (T.+Ar.) ‘Sefer için gerekli olan silah ve teçhizat.’

“Âhır Maḥmûd Pâşâ beglere eyitdi: “Kâfirüñ bize yüzi gözi öğrenmeden **yürüyüş esbâbın** müheyyâ idüp, Hak Ḥazretine şıgınuş yürüyelim, mercûdur ki feth olına” didi” (TB., 15. yy., s. 280).

Zabân-ı tîğ (Far.+Far.) ‘(Kılıç dili), Kılıç.’

“Küffâra gâziler aşığadan **zabân-ı tîğ ile** düşnâm eder, anlar da yukarıdan üzerlerine ulu süniler bırakırlardı” (NT., 1485-1493, s. 285).

Zemberek (Far.) ‘(bk. Zenberek).’

“Buluşup azîm cengler olup, toplar ü tüfenkler ve **zemberekler** yağmurlar gibi birbirine atılıp” (AOK., 15. yy., s. 75).

Zenberek (Far.) ‘Çelik veya pirinçten yapılan ok, cepheye hayvan sırtında taşınabilen küçük top.’

“Varna üzerine buluşup azîm ceng olup toplar ve tüfekler ve **zenberekler** kaza yağmuru bigi birbirine atılıp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Zenberek nâveki (Far.+Far.) ‘Ok, ok ucu.’

“Kefere-i fecere-i müşrikinden bir bi-din, Hazret-i Ebi-Eyyub’un levh-cebinini **zenberek nâveki** ile mecrüh u hunin idüp şafha’-i nûr-mübin levha-i ateşin üzre isâbet itdükde ol gün rü-gerdan olmalarını tayin şeklin itdiler” (KA., 1592-1598, s. 40).

Zenberek zenbûrî (Far.+Far.) ‘Ok ucu.’

“Şehriyâr-ı kânkâr ol hisârları aldıktan sonra deniz yalısında Ballı badra’ya ki **zenberek zenbûrî** ve ok yağmurları ve tüfek tolusiyle memluydı” (İK., 16. yy., s. 156).

Zencir (Far.) ‘Birbirine geçmiş bir sıra metal halkadan oluşan bağ.’

“Dahi gelmedin leşkerine emr edüp demişdi kim: Urganlar, sicimler, **zencirler** getirün hazır edün Türk’ün ellerin bağlamağa deyü. Akıbet ol urganlar, sicimler, **zencirler** kendülere vâkı oldu” (OT., 1502-1503, s. 138).

Zerrîn sancak başı (Far.+T.+T.) ‘Belirti olarak kullanılan, özellikle yazı işlemeli bayrağın altından yapılmış uç kısmı.’

“Akıncı tâifesine dahi vele ve uladından sancak perçemlerin ve **zerrîn sancak başların** virüp” (TEF., 15. yy., s. 95).

Zerrîn şeş-per (Far.+Far.+Far.) ‘Altından yapılmış altı dilimli topuz.’

“Ellerine çavuşlar **zerrîn şeş-perler** ve peykler âhen teberler alup sufûf-ı leşker masfûf oldu” (TB., 15. yy., s. 304).

Zerrîn türkeş (Far.+Far.+Far.) ‘Altın ok kabı, sadak.’

“tamâmen **zerrîn türkeşlüler** yâsavul yâ ıraktantur diyüp ve dahi zi-kudret olanlar, dûhte cebe tonı gırîbânlar geyüp, kemâl-i şevket ü zînet izhâr eylediler” (ST II., 16. yy., s. 610).

Zihgîr (Far.) ‘Okçu yüzüğü.’

“ve keman-ı zaman celdetinün trenga tirinün zih ü **zihgîri** guş u huş-i süruşa tesir idüp zemzemesi ta evc-i ayyuka vardı” (KA., 1592-1598, s. 150).

Zü’l-fikâr (Ar.) ‘Hz. Ali’ye ait olduğu düşünülen ucu çatallı kılıç.’

“Muhammed bigi elde **zü’l-fikâr**

Tutup yıkardı ol yüz yüz süvarî” (HN., 1414, s. 269).

2.35. Taktik:

‘**Abeş ol-** (Ar.+T.) ‘Lüzumsuz, boş yere iş yapmak.’

“*ammâ gördiler ki hiç bir cânibden almağa mecâl bulmağa ‘aklen ihtimâl yok, zarûrî sefer ‘abeş olmasun diyü Arnavud’a müteveccih oldı*” (TB., 15. yy., s. 318).

‘**Ādam geçür-** (Ar.+T.) ‘Asker, savaşçı sevk etmek.’

“*El-hâsıl-ı kelâm, ol gün iki yüzden ziyâde ādam geçürdiler*” (ĀPT., 15. yy., s. 67).

‘**Ādam koş-** (Ar.+T.) ‘Asker, savaşçı sevk etmek.’

“*Baras Tekür’e ādamlar koşmuşlaridi kim anları Gemleyük’e ilteler, iletdiler*” (ĀPT., 15. yy., s. 43).

‘**Ādem sal-** (Ar.+T.) ‘Asker, savaşçı sevk etmek.’

“*İli ürkütdi ādem salup anlar*” (SN., 1490, s. 65).

‘**Ādem talep eyle-** (Ar.+Ar.+T.) ‘Yardımcı kuvvet istemek.’

“*Def’î İsfendiyâr’a ilçi gönderüp leşker-i cerrâra isti’ânete ādem talep eyledi*” (TB., 15. yy., s. 174).

‘**Āğâz it-** (Ar.+T.) ‘Savaşa başlamak.’

“*ayağ üstüne kalkup, ceng ü cîdâle āğâz idüp, bi’l-âhire iç-kal’aya kapadup, küllî fesâda mü’eddî olmak var*” (ST I., 16. yy., s. 273).

‘**Ak-** (T.) ‘Akın etmek, istila etmek, hücum etmek.’

“*Kâfir üzere akdılar a’vân-ı dîn*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 16).

‘**Akablarınca yöri-** (T.+T.) ‘İz sürmek, peşinden gitmek.’

“*Ve bu vech ile kûşe be kûşe arayup, cündü’llâhi’l-gâlib düşmeni tâlib olup, akablarınca yöridiler*” (TEF., 15. yy., s. 160).

‘**Aktarma** (T.) ‘Asker sevki.’

“*cânibeynden çerhacılar meydân-ı dâr u gîre girüp akdarma ve döndürme ve kovuşma olup, hây u hûy na’ra-i meydân-ı âfâka çıkup, muhkem ceng ü neberd ile hareket olunup*” (ST I., 16. yy., s. 161).

Akın (T.) ‘Saldırı, hücum.’

“*yarar yoldaş ve yarar at besleyenün günidür, düşmen vilâyetine **akın** vardır, [deyü] kendüzine inanup meydân-ı şecâ’atda cân bâzârına hâzır olmak isteyen dilâver beğlerbeğiler ve ümerâ ve sâ’ir sipâha münânîler arz-ı ahvâl eyledüklerinde asker-i İslâm-penâhdan sebük-bâr mübâlağa eli yedeklü bahâdır leşker yoklanup gitdiler*” (ST I., 16. yy., s. 124).

Akıt- (T.) ‘Sevk etmek.’

“*Uzun Hasan üzerine yürüyüb oğlu Sultan Mustafa’yı ve Sultân Bâyezid bile alub deryâyı umman gibi leşker-i bî-gerâni ‘Acem vilayetine **akıtdı***” (LT., 1553, s. 187).

Aktar- (T.) ‘Asker sevk etmek.’

“*Tarafeynden, kılıç kılıca oldu, niçe erler **aktarıldı** ve başlar kesildi ve döndürüşmeler oldu*” (TEF., 15. yy., s. 161).

Ale’t-ta’cil var- (Ar.+T.) ‘Zaman kaybetmeden harekete geçmek.’

“*Yarağı neyse görün ol hisarun*

*Usan olman **ale’t-ta’cil varun***” (HT., 1530-1531, s. 232).

Alarga dur- (İt.+T.) ‘Uzakta durmak.’

“*İmdi şimdi ana bir az hedâyâ lâzımdır ki, anın gönlü şâd ola deyüb Paşa’nın sözünü ma’kul gördü ve mukaddemâ yürüyüş tenbih olmuş iken arabalardan **alarga durup** muhâsara tenbih olundu*” (GSM., 1443-1444, s. 68).

Alay et- (T.+T.) ‘Orduyu gruplara ayırmak.’

“*gazileri üç bölük edüp üç **alay edip**, Evrenoslular dahi İshaklular dahi ve tavcalar Kırbova ovasında durup*” (OT., 1502-1503, s. 137).

Alay tağıt- (T.+T.) ‘Savaş düzeninde olan birlikleri dağıtmak, bozguna uğratmak.’

“*Kâfirün **alaylarını tağıdup** târ-mâr idüp girü gâzîlere Hakk Teâlâ fırsat virüp*” (ANT (Edirne), 2021, s. 119).

‘**Alem çözü-** (T.) ‘Hücuma geçmek.’

“Sultan bu taraftan dahı tabl u nakâre çalıp, ‘**alemlerin çözüp** , nefîr ü sûrnâ âvâzı âleme dolup Rum selverkeriyle yetişip, anlara mukâbil kondu” (NT., 1485-1493, s. 189).

‘**Âmādegān-ı rāsîh-dem** (Far.+Ar.+Far.) ‘Hazır bir şekilde bekleme durumu.’

“Fela-cerem kemingahda **āmādegān-ı rāsîh-dem** olan guzat-ı muzaffer-alem nagehan kalaya segirttiler” (KA., 1592-1598, s. 166).

‘**Ara-** (T.) ‘İz sürmek, takip etmek.’

“Düşmen **arayu** bir hisara dahi erdiler” (OT., 1502-1503, s. 157).

‘**Araba çat-** (T.+T.) ‘Arabaları birbirine yanaştırıp durmak.’

“Gördiler, bir yire **arabasin çatmış**, topların ve tüfeklerin dizmiş” (FSM., 15. yy., s. 446).

‘**Araya al-** (T.+T.) ‘Düşman askerini çevrelemek.’

“Leşkerini iki bölük etdiler kim leşker-i İslâm’ı **araya aldılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

‘**Ard al-** (T.+T.) ‘Peşine düşmek.’

“Yat u yarağı bozmayup, düşmen **ardımız alursa**, ceng iderek Şemahı’dan çıkup, Bâbü’l-ebvâb ki kitâblarda ve tevârîhde Demür-kapu diyü anılır” (ST I., 16. yy., s. 122).

‘**Ardına düş-** (T.+T.) ‘Peşine düşmek, arkasından kovalamak.’

“Gâzîler **artlarına düşüp** kovdılar” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 92).

‘**Ardın bas-** (T.+T.) ‘Peşini bırakmıyarak takip etmek, geriden vurmak.’

“Niğebolı çerisiyle ve hâzır akıncıyla kâfirün **ardın basup** bunca kâfirleri kırıp helâk idüp zirihlü, cebelü, ve cevşenlü kâfirleri dutup göndermekde” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 115).

‘**Ardın öñün bağla-** (T.+T.+T.) ‘Kuşatmak, çevresini sarmak.’

“bunlar varup Siroz’u hisar edüp alınmayup kâfirler dahi bunların **ardın öñün bağlayup**, bunlar dahı aciz kalup bir taraftan bir sökün edüp gelüp Sofya’ya çıkdılar” (OT., 1502-1503, s. 27).

Ardın sür- (T.+T.) ‘Peşinden gitmek, iz sürmek.’

“Evvel ol gaza olup andan sultan Murad ol şadılıkla yayadan ve atlıdan elli altmış bin çeri cem idüp kâfirin **ardın sürüp** Kosova’da irüşüp Yanko la’ine buluşup iki çeri birbiriyle buluşup” (AOK., 15. yy., s. 77).

Arka bir et- (T.+T.+T.) ‘Güç birliği yapmak.’

“bir adam kâfir ile **arka bir edüb** ümmet-i Muhammed’i rencide ve paymâl eylese” (GSM., 1443-1444, s. 6).

Arkalan- (T.) ‘Güçlenmek.’

“Mâ-hasıl-ı kelâm, ehl-i İslâm Hak ta’âlâ inâyetinde **arkalandı**” (ÂPT., 15. yy., s. 68).

Arka ver- (T.+T.) ‘Ordunun arka tarafından düşmanın gelmesini engellemek.’

“Anda gelicek küffâr dağa **arka verdiler**, durdular” (ÂPT., 15. yy., s. 33).

Arka ve yardım ol- (T.+T.+T.) ‘Destek vermek, yardımcı olmak.’

“Ve Sipâh tâ’ifesine halk **arka ve yardım olup** gitdükce taşrada cem’iyyet artup kat’â ushılarınun delüleri hayırlü sözün dinlemeyüp” (ST II., 16. yy., s. 469).

Arka vir- (T.+T.) ‘(bk. Arka ver-).’

“Hasan Beg dahı kırk binden ziyade Türkman ve haşerat-ı bed-gümanla havali-i Tercan’daki cibale **arka virüp** alayların bağladı” (KA., 1592-1598, s. 156).

Arkurı gir- (T.+T.) ‘Arkasından girmek.’

“Andan Türkler gelüp geçdükde biz **arkurı girelüm**” (AOK., 15. yy., s. 112).

Arkurı var- (T.+T.) ‘Arkasından gelmek.’

“Gâziler **arkurı vardılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 86).

Âsâyiş it- (Far.+T.) ‘Düzen ve güvenlik sağlamak.’

“Bir fezâ-yı dil-güşâda konup **âsâyiş itdiler**” (TB., 15. yy., s. 167).

‘**Asker āvāz it-** (Ar.+Far.+T.) ‘Asker çağırarak, destek kuvveti istemek.’

“İki azîm kadırgâsı, içindeki esbâbı ve kâfiri ile gâzîler eline düştü; ve yine, denize varınca sunun iki tarafından ‘**asker āvāz idüp**, tabl-bâz tantanasından çok kâfir gemiden çıkıp adaya düştü” (TEF., 15. yy., s. 178).

‘**Asker besle-** (Ar.+T.) ‘Savaşçı yetiştirmek.’

“<Eğer hıfz u hırâsetde gereği gibi bezl-i maktûr olunup, ‘**asker besleyüp**, yarar âdem saklanursa Beç (□□) vilâyetine Toğrı yol açılır” (ST I., 16. yy., s. 286).

Asker çekil- (Ar.+T.) ‘Asker sevk etmek.’

“her ne semte teveccüh olınsa, fursatı ile Anadolu caniblerinde garet ü hasaretlerini eksük itmeyüp, cümleden evvel anın üstine **asker çekildi**” (KA., 1592-1598, s. 7).

‘**Asker hücumı** (Ar.+Ar.) ‘Ordu saldırısı.’

“Ol kal’a katlana mı bu **asker hücumına**” (TEF., 15. yy., s. 107).

‘**Asker irsâli** (Ar.+Ar.) ‘Asker gönderimi, sevki.’

“Mezbur hakim-i magrur, ikisinin de ilticasını makbul tutup **asker irsalini** mukarrer etdi” (KA., 1592-1598, s. 118).

‘**Asker sür-** (Ar.+T.) ‘Asker sevk etmek.’

“Bunda araba bârgirlerine virilmek için mühimm ü ehemdür dimeğin kâre meşğul iken nâgehânî ‘**asker süren** kapucılar dahi «Sefere gitmez misin, bunda neylersin» diyüp, fi’l-hâl salb eyledükleri haberi geldi” (ST II., 16. yy., s. 752).

At arkasına gel- (T.+T.+T.) ‘Süvarilerin arkasında konuşlanmak.’

“Buyurdu hüinkar, çeri **at arkasına gelip** saflar düzüp büngâh berkidip meymeneyi ve meysereyi ârâste kılıp, kalb ü cenahi peyveste kıldı” (NT., 1485-1493, s. 96).

At başın kaldır- (T.+T.+T.) ‘Atlarla hücumla geçmek, süvari saldırısı yapmak.’

“Mustafa Voyvoda heman kırk elli kişiyle **at başın kaldıracak**, cihâdün fi-sebîli’llah deyüp, at salup cenk eder gibi olup” (OT., 1502-1503, s. 177).

At koşusu et- (T.+T.+T.) ‘Atlarla hücumla geçmek, süvari saldırısı yapmak.’

“Rüstem-vâr ata süvâr olup, dilâverler, şîr-i nerler, bahadırlar, alp-erenler koşuya meydana çıktılar, **at koşusunu etdiler**” (OT., 1502-1503, s. 13).

‘**Avdet eyle-** (Ar.+T.) ‘Geri dönmek.’

“*giç gelüp Kars’dan kışlaya teveccüh itmiş bulunup mekânlarına ‘avdet eyledükleri haberleri geldü*” (ST I., 16. yy., s. 123).

Ayık ol- (T.+T.) ‘Uyanık olmak, gaflet içerisinde bulunmamak.’

“*Dâmen-i kûha teşebbüs itdi, tâ ki zebûnlığı zamânında ol cebel-i şâhiğ düşmen reh-güzârında ‘âyık ola*” (TB., 15. yy., s. 307).

Ayırtla- (T.+T.) ‘Temizlemek.’

“*Anı Aydın iline göndürdiler kim Aydın ilini hâyinlerden ayırtlaya ve ol vilâyetün halkı rahat olalar*” (ÂPT., 15. yy., s. 142).

‘**Azâb değşür-** (Ar.+T.) ‘Azab (asker) toplamak.’

“‘*Azâb değşürdiler. Dahi göz yumdılar, Edrene’den çıkup Sazlu Dere’ye vardılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 61).

Azdur- (T.) ‘Yoldan çıkartmak, şaşırtmak.’

“*Ol dahı bir iki bin torlaklarıyla çenk çakanayla illeri azdurup yürürdi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 109).

Azırgan- (T.+T.) ‘Küçümsemek, azımsamak.’

“*Pîr Ahmed Beg bunları azırganup, yine tekrâr kâr-zâra sarf-ı ıktidar idüp muhârebe eylediler*” (TB., 15. yy., s. 295).

Azlık gör- (T.+T.) ‘Küçümsemek, azımsamak.’

“*Kaçan kim , küffâr seni azlık görüb ve sana hamle edeler*” (GSM., 1443-1444, s. 46).

Bağla- (T.) ‘Asker yerleştirmek.’

“*Davud Paşa ve Yahya Paşa ve yeniçeri bile varup her tarafını bağlayup, ol kâfirler kaçmasun deyüp*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Basa düş- (T.+T.) ‘Baskın yapmak.’

“*Mustafa’nın halkı gafil yaturken basa düşdiler*” (LT., 1553, s. 176).

Basıncak et- (T.+T.) ‘Baskın yapmak.’

“Niçin bizi Türk’e **basıncak edersin?** ” (NT., 1485-1493, s. 100).

Baş aç- (T.+T.) ‘Hücuma geçmek, saldırmak.’

“Key er baş açmağa **baş açmış idi**

Kem er kendü başından geçmiş idi” (HN., 1414, s. 269).

Baş çıkarma- (T.+T.) ‘Olduğu yerde kalmak, hareket etmemek.’

“Top u tüfek müzâhamesinden her kişi keşef-vâr metrisden siperden **baş çıkarmazlardı**” (TB., 15. yy., s. 385).

Bâtl kıl- (Ar.+T.) ‘Boşa çıkarmak.’

“Bunların tedbîrini **bâtl kılur**” (DE., 1465, s. 13).

Becene ol- (T.+T.) ‘Gözetlemek, avcı kulübesi gibi dizilmek.’

“Küffâr dahi sarp yirlere ve taglar başına **beceneler olup** turdılar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 129).

Bekit- (T.) ‘(bk. Berkit-).’

“**Bekidüp** er koyarlar ol hisara

Gelürler şenlikile şehriyara” (HT., 1530-1531, s. 106).

Bel bağla- (T.+T.) ‘Birisinin veya bir şeyin kendisine yardımcı olacağına karşı inanç duymak.’

“Hakk’a çok çok şükürler idüp niyyet-i gazâyâ **bel bağlayup** Edirne’den göçüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 115).

Belür- (T.) ‘Ortaya çıkmak, karşısına çıkmak.’

“Hiç düşman **belürmedi**” (ÂPT., 15. yy., s. 161).

Bend et- (Far.+T.) ‘Emri altına almak.’

“Bâkî sipâhileri **bend etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

Ber-dest çat- (Far.+T.) ‘Hazır olmak, tetikte beklemek.’

“asker -i İslâm dahi **ber-dest çatup** cenge şurû eyledüklerinde kara cânibin gözedüp” (ST I., 16. yy., s. 82).

Berkit- (T.) ‘Sağlamlaştırmak, kökleştirmek.’

“*Hadım Ali Paşa dahi bu hâli görüp hisârı **berkidüp** olan metrukâtı içine koyup leşker zebûn olup*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 159).

Beze- (T.) ‘Safları düzene sokmak, düzenlemek.’

“*ve bi’l-cümle Karamanoğlu dahi leşkerine istimâlet edip safların **bezeyip** meymeneyi ve meysere[*yi*] **berkidip**, koşun koşun olup yürüdü*” (NT., 1485-1493, s. 97).

Bî-bâk ve bî-pervâ otur- (Far.+Far.+T.) ‘Korkusuz bir şekilde beklemek.’

“*Andan sonra biz Sofya şehrinde **bî-bâk ve bî-pervâ oturalım***” (GSM., 1443-1444, s. 12).

Bilâ-silâh (Ar.) ‘Silahsız bir şekilde.’

“*Aya-Sofya semtine karıb olan kapudan içeri, **bilâ-silâh** cümlesi şehre girdi* (KA., 1592-1598, s. 42).

Bî-pâyân leşker cem’ eyle- (Far.+ Far.+Ar.+T.) ‘Sayısız asker toplamak.’

“*Didi cem’iyleñüz leşker **bî-pâyân***” (SN., 1490, s. 82).

Bil bağla- (T.+T.) ‘(bk. Bel bağla-).’

“*Hak Te’âlâ’nın ‘inayetinde çok şükürler eyleyüp niyyeti-i gazâyâ **bil bağlayup** ve Edirne’den göçüb bunca yeñiçeri ve Rum-ili çerisi ve akıncı ve ‘azab ve ser-âhur etrâf-ı ‘alemd ehl-i İslâm dahi nefir’i amdır deyu cem’olub*” (LT., 1553, s. 180).

Bir ân zemân virme- (T.+Ar.+Ar.+T.) ‘Fırsat tanımamak, göz açtırmamak.’

“*ale’d-devam şikloz ve tûfeng ve darbuzen ve kolonborna ve badaloşka atmakda kat’a **bir ân zemân virmeyüp**, yanına âdem uğratmayup urup helâk itmede idi*” (ST I., 16. yy., s. 29).

Bir araya diril- (T.+T.+T.) ‘Birleşmek, birbirine destek olmak.’

“*Didi bunlara **dirlüñ biraraya***” (SN., 1490, s. 102).

Bî-tekellüf (Ar.) ‘Güç olmadan, külfete girmeden.’

“Bu iş, Orhan Gâzi’ye gâyetde güç geldi kim bular **bî-tekellüf** bunun gibi iş etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 62).

Boz- (T.) ‘Düşmanın savaş düzenini sarsmak, dağılmalarını sağlamak.’

“Bolay kim Hakk Subhane ve ta’ala hazretleri lütf edüb şu dinsizleri **bozabileydik** dedik de, cümlesi bu tedbiri ma’kul görüb Turahan Beğ askerini alub müşâvere olduğu üzere çıkub gitti” (GSM., 1443-1444, s. 9).

Bölük böl- (T.+T.) ‘Savaşmak, bölük düzenini dağıtmak.’

“Vilâyet-i Üzer’i bir nice **bölük böldüler**; subaşılık Üzer oğlanlarının bâkisine bahş etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 287).

Bölük bölük ak- (T.+T.+T.) ‘Kalabalık bir şekilde hücum etmek.’

“**Bölük bölük** ol illere **akarlar**” (SN., 1490, s. 87).

Bölük bölük ol- (T.+T.+T.) ‘Grup grup ayrılmak.’

“Dağlar depesinde **bölük bölük olup**, top top olup, beş onda on beş onda, yirmi bunda, elli yüz bin onda olup perakende oldular” (OT., 1502-1503, s. 130).

Buluş- (T.) ‘Bir araya gelmek, karşılaşmak.’

“Hâzır olup anda olan gâzîler Koyun Hisârı’nda kâfirle **buluşdılar**” (ANT (Edirne)., 2021, s. 84).

Busu yirleri çal- (T.+T.+T.) ‘Kurulan pusuları bozmak.’

“Kendü, Mahmûd Pâşâ, alayı ile ilerü **busu yirlerin çalmağa** revân oldı” (TEF., 15. yy., s. 161).

Büri- (T.) ‘Sarmak, toplanmak.’

“Pes, hayl-i cerrara buyurdu ki ol vâdiyi zabâb-ı ‘azabla **büriyeler**; bir yanından Rum-ili ‘askeri ve bir yanından Anadolu leşkeri yürüyeler” (İK., 16. yy., s. 269).

Cavk cavk eriş- (T.+T.+T.) ‘Toplu bir şekilde, eksilmeden ulaşmak.’

“**Cavk cavk** ardınca **erişdi** guzat” (DE., 1465, s. 41).

Cebr (Ar.) ‘Zor, zorlama.’

“Sivas şehrini **cebrile** aldı; helâk itdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 100).

Cehd ve cidd it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Çabalamak, çalışmak.’

“Ne kadar ki **cehd ve cidd itdiler**, hiç rāh-ı fethine zafer bulmadılar, Hâk yol virmedi” (FSM., 15. yy., s. 362).

Cenāh eyle- (Ar.+T.) ‘Kol olarak belirlemek, ordunun bir tarafını teşkil etmek.’

“Emir Süleymân Şâh’la Emîr Yâdgâr’ı ba’zı şehzâdeler ile ve Horasan ve Sistan ve Mâverâünnehr leşkeriyle **cenāh eyledi**” (TB., 15. yy., s. 116).

Cenāheyn idin- (Ar.+T.) ‘Askerleri iki yana dizip ortalarında konuşlanmak.’

“Yeniçeri ‘azebi öninde seyl-i süyûfa sedd-i sedîd idinüp, kapu halkınıñ aḫzâbın **cenāheyn idindi**” (TB., 15. yy., s. 113).

Cerr-i zeyl-i düşmân (Ar.+Ar.+Far.) ‘Düşmana yaklaşıp üzerine çekmek.’

“Ammâ nefs-i şerîfüm ile mübâşeret itmekten garazum bu idi ki, **cerr-i zeyl-i düşmen** idüp, yakasın merdân-ı ceng âzmâyân çengine düşürem” (TEF., 15. yy., s. 135).

Cüş u hurûşa gel- (Far.+Far.+T.) ‘Galeyana gelmek, savaş düşüncesiyle coşmak.’

“Bu taraftan dahi iki asker **cüş u hurûşa gelip** birbirine mukâbil olup kıtâl için, saflar arâste edip” (NT., 1485-1493, s. 181).

Çalış- (T.) ‘Savaşmak.’

“Gâziler dahi gördüler kim bu kâfir gâyet eyü himmet etmişler kim leşker-i İslâm’ilen **çalışalar**” (ÂPT., 15. yy., s. 268).

Çap- (T.) ‘Koşturmak, saldırmak.’

“sular donduğu gibi leşker-i Tatar ile Kırım Hanı Gâzî Giray Han hazretleri gelüp yetişmek gerekdür düşmen vilâyetine her cânibden akın idüp **çapmak** vâcibdür” (ST I., 16. yy., s. 347).

Çâpük harekât (Far.+Ar.) ‘Hızlı bir şekilde yapılan operasyon.’

“su’-i tedbir ile askerün hezimetine ve tevabinden birkaç ademle necat vadisine müsaraaatine sebep olup bağıyan-ı mezbur külli silah ve alat ve rahş-i **çâpük-harekâta** kadir olmaları taayyün buldı” (KA., 1592-1598, s. 164).

Çâpüklük (Far.) ‘Acelecilik.’

“*Tutdu mülkin aldı çâpüklük eder*” (DE., 1465, s. 57).

Çarp- (T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

“*Mahmûd Pâşâ niçe güzîde beğler ile ve Rûm-ili beği Hâs Murâd ba’zı üründü asker ile düşmenden yana çarptılar*” (TEF., 15. yy., s. 160).

Çatıl- (T.) ‘Birleştirmek, katmak.’

“*Pâdişâh Sultân Murâd girü yalnız yeniçeri ve azab önlerinde kalkanlar ve cıdalar ve toplar ve tüfekler birbirine çatıluپ ardından develer ve katırlar ve arabalar çatıluپ Sultân Murâd alayı muhkem düzetüp kâfir çerisi Sultân Murad’ı yerinden depretmeyüp*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 118).

Çekil- (T.) ‘Geri çekilmek, ricat.’

“*Arab çerisi Halep üzerinden çekilüp İç İl’e gidüp*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 158).

Çep-çevre kuşat- (T.+T.+T.) ‘Çevresini iyice sarmak.’

“*Belki top ermez yerlerden sizi çep-çevre kuşadub oturalar*” (GSM., 1443-1444, s. 19).

Çerhaya gir- (Far.+T.) ‘Düşman kuvvetlerini çevirme hareketi.’

“*er yigitler kılıçlar ‘uryañ idüp çerhaya girüp kılıçlaşdılar; kol kol begler, alaylarla ilerü yürüdiler*” (FSM., 15. yy., s. 428).

Çevür- (T.) ‘Etrafını sarmak, kuşatmak.’

“*EyNEGöl’ü çevürdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 26).

Çok- (T.) ‘Süzülüp inmek, savaş alanına konmak.’

“*Gerçi kim gâzîler üstüne çokar*” (DE., 1465, s. 29).

Çoknaşıp dur- (T.+T.) ‘Çoğalmak, toplanmak.’

“*Zîrâ kâfir ictima’ile çoknaşıp durıcak demirden bir hisar olur, ana zafer bulmak âsan olmaz*” (NT., 1485-1493, s. 115).

Çöker- (T.+T.) ‘Dizinin üzerine durdurmak.’

“*Sultân-ı ‘âlem ba’zısını çökerüp boyunların urdı*” (FSM., 15. yy., s. 320).

Daķıķa fevt itme- (Ar.+Ar.+T.) ‘Zaman kaybetden hareket etmek.’

“Karâra mecâl kalmayup ale’l-fevr cebehâne ve sâ’ir esbâb u alât-ı sefer hâzır u müheyyâ itmekde **daķıķa fevt itmeyüp** sâz u selb darb u harb tedârükünde ikdâm u ihtimâmlar olundı” (ST I., 16. yy., s. 315).

Danış- (T.) ‘Görüşmek, konu üzerine tartışmak.’

“Birez gün ol arada eğlenürler

Seferdür **danışurlar**, öglenürler” (HT., 1530-1531, s. 23).

Dara- (T.) ‘(bk. Tara-).’

“Dedi şeh taşı dağı **darayalum**

Cemî’i varsag ilin arayalum” (HT., 1530-1531, s. 177).

Daşlık virme- (T.+T.) ‘Yoğun top atışı imkanı vermemek.’

“Hevâyî toplar ile şehriñ için hemîn taşlığa döndirdiler, düşmene **daşlık virmediler**” (TB., 15. yy., s. 322).

Dâ’ire bağla- (Ar.+T.) ‘Halka şeklinde dizilmek.’

“hâle kameri ihâta eder gibi, yeniçeri çadırları **dâ’ire bağlayup**, İstanbûl kal’asına benzer, karşusunda bir kal’a göründi” (TEF., 15. yy., s. 50).

Dâ’ire-vâr ihâta it- (Ar.+Far.+Ar.+T.) ‘Kuşatmak, etrafını çevirmek.’

“Müddetle varup, ol hisâr-ı felek-mıkdârı leşker-i cerrâr **dâ’ire-vâr ihâta idüp** muhâsara eyledi” (TB., 15. yy., s. 261).

Def’i himmet kılıcını bağla- (Ar.+Ar.+T.+T.) ‘(Belalardan kurtulmak için gayret kılıcını kuşanmak), gayrete gelmek.’

“Hemandem bu ta’biri kim işitdi, **def’i himmet kılıcını** gönlünün beline muhkem **bağladı**” (ÂPT., 15. yy., s. 13).

Dek dur- (T.+T.) ‘Uslu, sakın durmak.’

“Eytid ki: **dek durmağ-ıla** olmaz” (FSM., 15. yy., s. 312).

Deñize dök- (T.+T.) ‘Deniz savaşında galip gelmek.’

“Kâfırları kırıp sıyup **deñize döküp** helâk itdiler” (ANT (Edirne)., 2021, s. 147).

Depin- (T.) ‘Tepinmek, ayak diremek.’

“Sultan Muhammed’ün oğlanları her taraftan baş kaldurdılar. İzmiroğlu ve Menteşeoğlu her tarafun beğleri **depindiler**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Depret- (T.) ‘Kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek.’

“Sultân Murâd alayı muhkem düzetüp kâfir çerisi Sultân Murad’ı yerinden **depretmeyüp** İslâm çerisi kâfirün öninden kaçup gömgök demüre gark olup” (ANT (Edirne), 2021, s. 118).

Dide-bânlık it- (Far.+Far.+T.) ‘Gözcülük yapmak.’

“şikâr gözler şeh-bâz gibi kulle-i hışârda dâyim nişîmen idinüp, etrâfa **dide-bânlık iderdi**” (TB., 15. yy., s. 95).

Doğruluk et- (T.+T.) ‘Yanlış yapmamak, iyi ilişkiler kurmak.’

“Bu Bilecük kâfirleri dahi Osman Gâzi’ye gâyetde i’timad etmişleridi kim “bu Türk bizümle eyü **doğruluk eder**” derleridi” (ÂPT., 15. yy., s. 20).

Dolaş- (T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Ya sizin hâliniz nice olur kim, kaçan sizün her birinize onar adam **dolaşa** deyüb, dahı bunun emsâli nice kelâm söyledi” (GSM., 1443-1444, s. 20).

Donan- (T.) ‘Silahlanmak.’

“Tersâne-i Amire’den seksen dört pâre kadirga ve baştardalar pür yat u yarak **donanup** be-nâm fenar getirür umûr-dide ve kâr-âzmûde korsan reisler şevket ü haşmet ile deryâ yüzini reng-a-reng elvânla zînet-i bağ-ı bahâra döndürüp” (ST I., 16. yy., s. 77).

Döğüp yürü- (T.+T.) ‘Fethedip durmadan devam etmek.’

“İbsala’yı dahı **döğüp yürürlerdi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 90).

Dök- (T.) ‘Sevk etmek.’

“Medine nâm kal’aya gemiler ile yanaşup, atlu ve yaya soltat **döküp**, deryâ muhâfazasında nigezbân olan Kapudan Paşa gaflet idüp” (ST I., 16. yy., s. 10).

Dökül- (T.) ‘Girmek, akmak.’

“Re’isleri Süleyman Şah bin Kaya Alp’a uyup, gelip Rum’a **döküldüler**” (NT., 1485-1493, s. 29).

Döndürme (T.) ‘Savaş meydanında düşman askerinin çevresini sarmaya çalışma.’

“cânibeynden çerhacılar meydân-ı dâr u gîre girüp akdarma ve **döndürme** ve kovuşma olup, hây u hûy na’ra-i meydân-ı âfâka çıkup” (ST I., 16. yy., s. 161).

Duḥûl it- (Ar.+T.) ‘Girmek, içeri sızmak.’

“ehl-i İslâm bilâdlarına **duḥûl idüp** nâ-mehârimlerin tasarruf idinüp mescidlere od koyup kâfir-âne ve melâhid-âne, Ceberrîyâne ve Revâfîz-âne ef’âl-i kab’ih idegelmişler idi” (FSM., 15. yy., s. 78).

Duraklan- (T.) ‘Kaçtıktan sonra başka bir yerde durmak.’

“Sonra hünkâra âsî olup kaçıp varıp **duraklanmışidi** ki, asılda tımarıyidi” (NT., 1485-1493, s. 262).

Dündâr dur- (Far.+T.) ‘Arkayı gözlemek, korumak.’

“Âhır Burut suyına köpri düzüp, geçüp, ol ma’mûr ile güne segirdim koyup kendü biñ mîqdâr var kişiyle **dündâr durdı**” (TB., 15. yy., s. 356).

Düzgününü boz- (T.+T.) ‘Askerî düzende bulunan orduya zarar vermek, taktik disiplinden uzaklaştırmak.’

“Türk’ün bu remizle **düzgününü bozar** ve eğer kaçub öte yakaya geçmelü olursa denizin yüzünü Frenk gemileriyle tutub bir vechile biz Osman (-oğlu)na geçid vermeziz” (GSM., 1443-1444, s. 34).

Eğirt- (T.) ‘Etrafını sarmak, çevrelemek.’

“İki hâvâle yaptılar bir yılda. Bursa’yı **eğirttiler**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 85).

Eğlenürek git- (T.+T.) ‘Herhengi bir sıkıntı olmadan, gönül rahatlığıyla hareket etmek.’

“Sultan Murad dahi olanca leşkeleriyle Burusa’dan çıkub Ulubat tarafına **eğlenürek gitti**” (LT., 1553, s. 175).

Ejderler bigi toplar diz- (Far.+T.+T.) ‘Büyük, ulu toplar getirmek.’

“Her taraftan kazâ göğinden âfet yağmurların yağdururlar ve önlerinde iki taraftan ejderler bigi toplar dizilmiş” (FSM., 15. yy., s. 102).

Eline yarağ al- (T.+T.+T.) ‘Silahlanmak.’

“<<çünkü sözüm geçmedi İç-oğlanları ve Bostancılar ve Baltacılar ellerine yarağ alsunlar>> buyurmuşlar” (ST I., 16. yy., s. 211).

El kılıca ur- (T.+T.+T.) ‘Kılıç çekmek.’

“Sultan elin kılıca urup, kılıcı yalın edip atın meydana depip cenge başladı” (NT., 1485-1493, s. 181).

El sun- (T.+T.) ‘El uzatmak.’

“Evvel ol-ıdı ki Rûm’a **sundı el** Kaysara irirdi çoh dürlü zelel” (İN., 1410, s. 440).

El üşür- (T.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“boğazların devşürürler, ilüşüb **el üşürürler**, her birinin başına yüz kişi düşüb doğüşü doğüşü bunları düşünürler” (İK., 16. yy., s. 38).

Emînlik ol- (Ar.+T.) ‘Herhangi bir düşman tehlikesi olmama durumu.’

“kış gidüp, yollar dahi **emînlik olup** gelüp gitdi” (OT., 1502-1503, s. 151).

Emînlik ve düzenlik ol- (Ar.+T.+T.) ‘Herhangi bir düşman tehlikesi olmamak.’

“Asitâne-i sa’âdete getirüp eller **emînlik** ve beğler **düzenlik oldukdan** sonra mezbûr Kelb Ali cibilletinde olan hubs-ı bâtinîsini izhâr idüp” (ST I., 16. yy., s. 223).

Er dök- (T.+T.) ‘Asker yığmak, sevk etmek.’

“Kefere-i Efrenc-renc Mora Vilayeti’ne **er döküp** berr ve bahr gelecek asakir-i zafer-makrunı men u def için midfalar ile müretteb Germe nam germiyyeti mustagreb bir kala bünyad idüp müterassıd-ı kıtal idükleri istima kılındı” (KA., 1592-1598, s. 135).

Er ko- (T.+T.) ‘Asker yerleştirmek, konumlandırmak.’

“Hisarun üzerine **er kodular**” (ÂPT., 15. yy., s. 32).

Er koş- (T.+T.) ‘Asker yerleştirmek, konumlandırmak.’

“ve Karamanoğlu dahi Turgutlu’dan hayli **er koşdu**” (ÂPT., 15. yy., s. 134).

Erteye koma- (T.+T.) ‘Sonraya bırakmamak.’

“**Erteye komayub** anda dâhi fethi ‘arûs-ı kenâr idüb azrây-i garrây-ı zaferün boyuna kol saldı” (İK., 16. yy., s. 155).

Eşah tedbîr (Ar.+Ar.) ‘Sağlam önlem.’

“bu sipâh-ı zafer-penâha görünmemegi **eşah tedbîr** bildiler” (TEF., 15. yy., s. 159).

Esleme- (T.) ‘Aldırış etmemek, önem vermemek.’

“**Eslemedi** göz yumdu” (ÂPT., 15. yy., s. 256).

Etrâfın al- (Ar.+T.) ‘Kuşatmak, çevrelemek.’

“A’da-yı ber-geşte-hali mahall-i girdaba döndürüp Bahr-i Muhit gibi ihata idüp **etrâfın alup** yürüdiler” (KA., 1592-1598, s. 156).

Etrâfını bağla- (Ar.+T.) ‘Çevirmek, etrafını sarmak.’

“Kâfir hisarının **etrâfını bağladılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 69).

Fâriğ dur- (Ar.+T.) ‘İşini bitirip boş kalmış bir şekilde durmak.’

“Nâ-gâh bir gice şâh-ı ‘âlem ser vahtinde gâfil otururken; ‘asker kollu kolında **fâriğ** durup oturmuştu” (FSM., 15. yy., s. 280).

Fâriğ ol- (Ar.+T.) ‘Sıkıntısız, rahat bir durumda olmak.’

“Gâziler **fâriğ oldular**” (ÂPT., 15. yy., s. 86).

Ferâğat eyle- (Ar.+T.) ‘Vazgeçmek, dönmek.’

“Çün Sultân Murâd Hân Semendire fethinden **farâğat eyledi**” (TB., 15. yy., s. 221).

Fırşatı ğanîmet bil- (Ar.+Ar.+T.) ‘Saldırı için uygun zaman olduğunu düşünmek.’

“Tuna tonup, gaziyan-ı ehl-i İslam **fırşatı ğanîmet bilüp** istedikleri yerlerden Silistre beğlerbeğisi olan Ahmed Paşa yanınca merdân-ı kâr-zardan niçeler kol kol taraf taraf seğirdüp” (ST II., 16. yy., s. 797).

Fidâyi gönder- (Ar.+T.) ‘Asker sevk etmek.’

“Bu tarafa Dulkadiroğlu Mekkî **fidâyi gönderdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 207).

Fi'l-cümle yöriyiş olma- (Ar.+T.+T.) ‘Toplu bir şekilde hareket etmemek.’

“*Ammâ, fi'l-cümle yöriyiş olmamak dahı olmaz*” (TEF., 15. yy., s. 135).

Furşata müteraşşid ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Saldırı için fırsat kollamak.’

“*Bu peymân üzre deryâ yüzün gözedüp furşata müteraşşid ve nuşrete müterakkıb olmuşlardı*” (TB., 15. yy., s. 391).

Furşat bul- (Ar.+T.) ‘İmkân tanımak, nasip olmak.’

“*Çün sekiz yılda düketdi müddeti*

Buldi Sultân Ahmed ana furşatı” (İN., 1410, s. 429).

Furşat düşür- (Ar.+T.) ‘Saldırı imkanı bulmak.’

“*bir gice deryâ cânibini, ağyardan hâli fursat düşürüp cezîre-i Malta’nun hilâf semtinde Medine nâm kal’aya gemiler ile yanaşup*” (ST I., 16. yy., s. 10).

Furşat gözle- (Ar.+T.) ‘İmkân fırsat yakalamaya çalışmak.’

“*Gâziler dahi fursat gözlerleridi, buldular*” (ÂPT., 15. yy., s. 46).

Furşat ol- (Ar.+T.) ‘İmkân olmak, nasip olmak.’

“*Bir fursat olduğu vakitte bize bildüre*” (ÂPT., 15. yy., s. 21).

Furşat vir- (Ar.+T.) ‘İmkân tanımak, fırsat vermek.’

“*Hakk Teâlâ fursat virüp Gelibolı tekfûrı sındı*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

Ġâfil et- (Ar.+T.) ‘Habersiz, dikkatsiz bir hâle getirmek.’

“*Tekürü ġâfil etdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 73).

Ġâfilin (Ar.) ‘Habersiz, dikkatsiz bir şekilde.’

“*Musa neyler diyince, Musa irişdi, ġâfilin üzerin basdı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 53).

Ġayret bâzûya getür- (Ar.+Far.+T.) ‘Hücuma geçmek.’

“*Ġâziler ġayret bâzûya getürüp, ceng idüp küffârı sıldılar*” (TB., 15. yy., s. 281).

Ġayretlen- (Ar.+T.) ‘Çaba, çalışma isteği.’

“*Nesl-i Yâfes oldukları pâdişâhları ġayretlendiler kim bize Arab gâlip oldu dediler*” (ÂPT., 15. yy., s. 6).

Geçit verme- (T.+T.) ‘Önünü kesmek, ilerlemeyi engellemek.’

“*Türk’ün bu remizle düzgününü bozar ve eğer kaçub öte yakaya geçmelü olursa denizin yüzünü Frenk gemilerile tutub bir vechile biz Osman (-oğlu)na **geçit vermeziz***” (GSM., 1443-1444, s. 34).

Gedük eyle- (T.+T.) ‘Delik açmak, delmek.’

“*Bir niçe gün çalışdılar, toplanla dögdiler, yıkdılar, **gedükler eylediler***” (FSM., 15. yy., s. 206).

Geri çek- (T.+T.) ‘Tekrardan savaşmak için gelmek.’

“*Eğer olacak olurise yine bizüm üzerimize **geri çeker gelir***” (ÂPT., 15. yy., s. 324).

Germ ol- (Far.+T.) ‘Gayretli olmak, hamiyetli olmak.’

“*Vezîrler, bunu savâb gördiler kim, birez girüye çekilüp küffârı hisârdan daşra çeküp tâ ki küffâr, gâlib olduk diyü **germ olalar**, birez meydâna geleler*” (FSM., 15. yy., s. 208).

Gird it- (Far.+T.) ‘Toplamak, bir araya getirmek.’

“*Az zamânun içinde iki biñ kadar leşker **gird ider***” (TB., 15. yy., s. 183).

Girdâb kıl- (Far.+Far.+T.) ‘Tehlikeli, çıkılması zor olan durum.’

“*Şeh anuñ çevresi **kulmuşdı girdâb***” (SN., 1490, s. 48).

Giriş gir- (T.+T.) ‘Saldırmak, hücumla geçmek.’

“*ellerini tig-i âtes-tâba urub bu küffar-i hâkisara bir **giriş girdiler** kim, ya bir aç kurd idiler*” (GSM., 1443-1444, s. 24).

Gönder uşan- (Rum.+T.) ‘Silah kuşanmak.’

“*O cengde Paşa **gönderi uşandı***” (SN., 1490, s. 108).

Göyme- (T.) ‘İzin vermemek.’

“*Ammâ taşradan toplan kurulınca burcı doymadı, hemân âmân diledi; yüriyiş olunca **göymedi***” (İK., 16. yy., s. 192).

Gözet- (T.) ‘Gözetlemek, bakmak.’

“Deniz kenarında gözcüler korkar kim denizden harami gemileri gelüp urmasun deyü dahi **gözedürlerdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 249).

Gözle- (T.) ‘Bir şeyin olmasını ya da bir kimsenin gelmesini beklemek.’

“Amma biribirin **gözlemediler**” (ÂPT., 15. yy., s. 255).

Gözlet- (T.) ‘Gözlem yaptırmak.’

“[Ki] **gözledürler** ötesin berüsin” (SN., 1490, s. 26).

Gözleyi dur- (T.+T.) ‘Gözlemeye devam etmek.’

“Mısır leşkerin **gözleyi durdular**” (ÂPT., 15. yy., s. 316).

Gulû et- (Far.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Yayça üzre düşmen **edüben gulû**” (DE., 1465, s. 58).

Gücünü kurut- (T.+T.) ‘Zayıflatmak, aciz bırakmak.’

“Şehr-i Kostāntîn’üñ **gücünü kurutdılar**” (FSM., 15. yy., s. 102).

Gücü yit- (T.+T.) ‘Üstesinden gelebilir olmak.’

“Yanko bin Madiyan’ın kırk kez yüz bin leşkere **güci yiterdi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 126).

Gürle- (T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Heman **gürleyüp** üstine düşerler” (SN., 1490, s. 100).

Gürühan gürüh yürü- (Far.+Far.+T.) ‘Kalabalık bir orduyla hücumla kalkmak.’

“‘asakir-i piyâdegan bu düşmanı[la] sey yerine [koyub] bunların üzerlerine **gürühan gürüh yürüdiler**” (GSM., 1443-1444, s. 23).

Hadden aş- (Ar.+T.) ‘Sınırı geçmek, saldırmak.’

“Tekür gördü ki leşker **hadden aşdı**

Kazâ-yı kudretile Tunca taşdı” (HT., 1530-1531, s. 79).

Halı eyle- (Ar.+T.) ‘Bir şeyi başka bir şeyle karıştırma, katma.’

“ve tedârük olunan handakları saz ile toldurup ol vilayetde hâsıl olan neft ü katrân **halı eyleyüp** ateş salup” (ST II., 16. yy., s. 533).

Ḥamle-i şîrâne (Ar.+Far.) ‘Korku salan saldırı.’

“Bu gelen düşmenin üzerine hücum edip, **ḥamle-i şîrâne** edelim ki halk-ı alem bizden ibret alıp şâyet perakende edevüz” (NT., 2013, s. 193).

Ḥamle et- (Ar.+T.) ‘Harekete geçmek.’

“Turahan Beğ eyitti kim, hen varayım askerimle küffâra gözükeyim, anlar bana **ḥamle edince** heman yürüyün” (GSM., 1443-1444, s. 9).

Ḥamle kıl- (Ar.+T.) ‘Harekete geçmek.’

“Bir iki üç kez **ḥamle kıldı**” (AOK., 15. yy., s. 76).

Ḥamle olun- (Ar.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“üzerlerine **hamle olunup** hücum olduğu gibi Revâfıza bir vechile makhûr u münhezim oldılar” (ST I., 16. yy., s. 121).

Ḥandak kazdur-- (Ar.+T.) ‘Çukur kazdırmak.’

“Pençşembe gün sabâh, Temür kondı; **ḥandak kazdurdu**; kendüyi handak içine aldı ve Yıldırım Bâyezîd Han ahşam kondı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Ḥandak düz- (Ar.+T.) ‘Çukur kazmak.’

“Müslümanlar bir ulu **ḥandak düzer**” (DE., 1465, s. 27).

Ḥarekete başla- (Ar.+T.) ‘Harekete geçmek.’

“Kâfir kaçmak **ḥareketine başladı**” (ÂPT., 15. yy., s. 209).

Ḥareket-i hızlân-âdet (Ar.+Far.+Ar.) ‘Hızlı bir şekilde hareket etmek.’

“**Ḥareket-i hızlân-âdet** gösterüp, Sava suyından -ki kesret ü gazâret ile Nîl gözine mîl-i taklîl çeker-ol nehr-i azîmden geçti” (TEF., 15. yy., s. 135).

Ḥavâle kıl- (Ar.+T.) ‘Asker çıkarmak, sefer düzenlemek.’

“Âhirü’l-emr, Ömer bin Abdülazîz Halîfe kendü geldi. Gelüp Galata’yı yapdurdı. Konstantaniyye’ye **ḥavâle kıldı**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 146).

Ḥavāle ol- (Ar.+T.) ‘Savaş öncesinde ve/veya esnasında bir noktadan diğerine doğru gitmek.’

“Bursa’nun üzerine düşdiler. Osmân Gâzî **ḥavāle oldu**” (ANT (Edirne), 2021, s. 84).

Ḥavāle yap- (Ar.+T.) ‘Savaş öncesinde ve/veya esnasında bir noktadan diğerine doğru asker sevk etmek.’

“Kaplucu tarafından kal’aya karşı bir **ḥavāle yaptılar**” (AOK., 15. yy., s. 15).

Ḥavāle yapdur- (Ar.+T.) ‘Savaş öncesinde ve/veya esnasında bir noktadan diğerine doğru asker sevk ettirmek.’

“Yıldırım andan göçüp gine Kostantiniyye’ye gelüp anda **ḥavāle yapdurdı**, dahi eğritdi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 31).

Ḥāzır u mectemi’ (Ar.+Ar.) ‘Toplu bir şekilde ve tetikte olmak.’

“Busuda **ḥāzır u mectemi**’ olan düşmene mukâbele idemediler” (TEF., 15. yy., s. 81).

Hem-vāre eyle- (Far.+T.) ‘Dümdüz yapmak, bozmak.’

“Çün dīvâr-ı üstivâruñ ba’zı yirlerin yıkup, yire berâber idüp handakın **hem-vāre eylediler**” (TB., 15. yy., s. 265).

Ḥendek et- (Ar.+T.) ‘Derin çukur hâline getirmek.’

“Denizi kesüp **ḥendek etmişleridi**” (ÂPT., 15. yy., s. 169).

Ḥendek doldur- (Ar.+T.) ‘Kazılan bir hendegi doldurmak.’

“**Ḥendeği doldurdular**” (ÂPT., 15. yy., s. 169).

Ḥendek kazdur- (Ar.+T.) ‘Uzun ve derin çukur kazdırmak.’

“Pençşenbe gün Timur kondı, **ḥendek kazdurdı**, kendü hendek içinde kaldı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 42).

Ḥendek kes- (Ar.+T.) ‘Uzun ve derin çukur kazmak.’

“Temür **ḥendek kesdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 105).

Hendek kesil- (Ar.+T.) ‘Uzun ve derin çukur kazmak.’

“*Ve altı bin zira’dan mütecâviz yer çevrilüp, bure u bârû çekilüp ve **hendekler kesilüp**, kırk gün içinde kemâl-i istihkâm ile müstahkem yapıdurmakda himmet sarf idüp*” (ST I., 16. yy., s. 206).

Hevl hevl diyerek yürü- (Ar.+Ar.+T.+T.) ‘Ürkek bir şekilde hücumla kalkmak.’

“*Hünkâr yanında, kiralın gözüne adam az görünüp, “ha Türk’ün beğine eyi fırsat buldum, varayın tutayın” deyip, **hevl hevl diyerek yürüdü***” (NT., 1485-1493, s. 272).

Hıfz u hırâset (Ar.+Ar.) ‘Bekçilik yapmak, korumak.’

“*nicesin kulel ü cibâle çıkarup ve ekserin dahi kendü askeri ile âb-ı Aras kenârına sürüp, **hıfz u hırâset** eylemek fikrinde şehir-i Gence’yi ve bağ ve bağçelerini tahliye eyleyüp*” (ST I., 16. yy., s. 205).

Hıfz u hudûd muhâfazası (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Sınır hattı savunması.’

“*Mukem olmağ için kâdî vü hakem, ve **hıfz u hudûd muhâfazası** için gizdâr u hafaza vaz’idüp nev-arûs-ı matlûbı*” (TEF.,1977, s. 77).

Hıfz it- (Ar.+T.) ‘Saklamak, muhafaza etmek.’

“*Andan sonra padişah dahi iriüp geldi, ol yaragı cem’idüp Budun kal’asına koyup **hıfz itdiler***” (ANT (Giese), 15. yy., s. 150).

Hışâr eyle- (Ar.+T.) ‘Kuşatmak, etrafını sarmak.’

“*Bilecûki itdi feth ol nâm-dâr*

*Eynegöl-ile İznîki **eyledi hışâr***” (İN., 1410, s. 434).

Hışâr it- (Ar.+T.) ‘Kuşatmak, etrafını sarmak.’

“*Bir yıl yine Kostantaniyye üzerine düşüp **hışâr idüp** girü alımayup dönüp Şâm’a geldiler*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 146).

Hız et- (Far.+T.) ‘Kalkan etmek, öne konuşlandırmak.’

“*Kırala dedi yanko duralum tiz*

*Çeriler cem’in edüp **edelüm hız***” (HT., 1530-1531, s. 193).

Hörüslan- (Far.) ‘Kafa tutmak, diklenmek.’

“*Lā-cirem Aydın oğlu ve Saruhan oğlu ve Menteşe oğlu müfsidüñ sözine uyup **hörüslanmağa** başladılar*” (FSM., 15. yy., s. 84).

Hoş tut- (T.+T.) ‘Karşısındakini memnun edecek şekilde davranmak.’

“*Bunlar bizi **hoş tutdular***” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Hölle- (T.) ‘Saldırmak, hücumla geçmek.’

“*Bunlar bildiler kim, bu adamlar Karaman-oğlu’nın askerindendir, hemân-dem sell-i seyf olub bunların üzerine **hölleyüb** kimini katledüb ve kimini diri dutub*” (GSM., 1443-1444, s. 5).

Hücüm it- (Ar.+T.) ‘Saldırmak.’

“*Küffâr leşkerü **hücüm idüp** bu yana Çirmen karşısında otururken bu taraftan Lala Şâhin dahı gâzîler cem’idüp*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 92).

Hücüm-ı ‘asker-i kıttâl (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Çok ölümcül olan ordu saldırısı.’

“***Hücüm-ı ‘asker-i kıttâlden** kefare-i Semendire hevl-nâk olup, isti’âre-i ecniha-i tuyûr-ı tîz-per idüp mefâtîh-i kal’ayı karşı gönderdiler*” (TEF., 15. yy., s. 104).

Hücüm-ı ‘asker-i pür-cesâret (Ar.+Ar.+Far.+Ar.) ‘Kahraman ordu saldırısı.’

“*madrib-i hıyâm-ı devlet ve merkez-i a’lâm-ı nusrat oldu, sît-i satvet-i saltanat ve **hücüm-ı ‘asker-i pür-cesâret** ve haber-i ikdâm-ı iktihâm-ı ricâl-i ebtâl intişârından*” (TEF., 15. yy., s. 159).

Hücüm-ı ‘umûm eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Genel hücumla çıkmak.’

“*beşer yüz ve altışlar yüz nefer yoldaş biri-biri hilâfindan avâze-i Allâh Allâh ile şeb-hûn idüp **Hücüm-ı ‘umûm eylediler***” (ST I., 16. yy., s. 340).

Hücüm ü tehevür it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Sonunu düşünmeden saldırıya geçmek, hücum etmek.’

“*Şunuñ gibi şa’b hışâra ma’a-hâzâ Yanko kral cemî’-i leşker-i zâl ile içinde iken yeñiçeri dil-âverleri bir yirden **Hücüm ü tehevür idüp** bir yirden hışâra koyıldılar*” (TB., 15. yy., s. 276).

İlğar et- (Moğ.+T.) ‘Baskın yapmak, ani saldırı düzenlemek.’

“*fi’lhâl yanında olan askerile **ilğar edip**, Toyuran gâfil yaturken yetdi*” (NT., 1485-1493, s. 194).

İlğar ittür- (Moğ.+T.) ‘Baskın yaptırmak, ani saldırı düzenlemek.’

“*Mahmûd Pâşâ’ya nâm kesme zed idüp üzerine **ilğar ittürüp** yorturdu*” (TEF., 15. yy., s. 103).

İlğar olun- (Moğ.+T.) ‘Baskın yapmak, ani saldırı yapmak.’

“*Hemân ilk ahşamdan mesâ’il yandı ve boru çalındı. Asker at arkasına gelüp **ilğar olundu***” (TEF., 15. yy., s. 98).

İrıl- (T.) ‘Uzaklaşmak.’

“*Delü Göpez Karaman beğlerinden*

***İrilmagiçun** Ahmet leşkerinden*” (HT., 1530-1531, s. 342).

İsmarla- (T.) ‘Bir şeyin, bir kimsenin bakılmasını, korunmasını birinin sorumluluğuna bırakmak, emanet etmek.’

“*Filibe yöresinde Konuş Hisârı dâyiresine getirüp Minnetoğlu Muhammed Beğ’e **ismarladı***” (ANT (Edirne)., 2021, s. 108).

İsuz ko- (T.+T.) ‘Sahipsiz bırakmak, ıssızlaştırmak.’

“*Konstantin’ün ilini ve vilâyetini alup Konstantin üzerine düşüp kuru tarafın alup **isuz kodular***” (ANT (Edirne)., 2021, s. 146).

İbtâl eyle- (Ar.+T.) ‘Dağıtmak, işlemez hâle getirmek.’

“*Ve Yeniçeri Ağası kolunda koçyan topuna dahi fırsat ile melâ’in top yetiştirüp bir cânibin **ibtâl eyledi***” (ST I., 16. yy., s. 31).

İbtidâ et- (Ar.+T.) ‘Öncelik vermek, ilk iş olarak belirlemek.’

“*çünkü Sultan Mehmed tahta geçip âleme nizâm vermeğe **ibtidâ etdi**, haber geldi ki, Karamanoğlu İbrâhim’in karnundan haramzâde oğlanlar doğup*” (NT., 1485-1493, s. 282).

İfrâz et- (Ar.+T.) ‘Asker bölmek, ayırmak.’

“Gördüler ki, tatar leşkerini cem’edip on bir bin mukâbil tehyie edip Rûmîlere i’timâdı olmamağın leşker-i Mogol’dan **ifrâz etmiş**” (NT., 1485-1493, s. 21).

İhâta et- (Ar.+T.) ‘Kuşatmak, çevirmek.’

“Hak ta’âlâ mü’minlere fursat verip Leşker-i Tatar’ı her cânibden **ihâta edip** bî-kıyâs Tatar maktul oldu” (NT., 1485-1493, s. 21).

İhtilâf (Ar.) ‘Ayrılık, uyuşmazlık.’

“Osman Beğ bunların **ihtilâfların** görüp kardaşı Gündüz ve bâki yârenleriyle çıkıp, bu muhâsara eden cemâ’atile ceng edip” (NT., 1485-1493, s. 36).

İhtimâl virme- (Ar.+T.) ‘Bir şeyin olabilme durumunu yok saymak.’

“ittifak ile Kızılbaş melâ’inün hayâllerine gelmez yerden ya’nî ardlarından gelüp basup, hiç **ihtimâl virmedükleri** mahalden yetişüp” (ST I., 16. yy., s. 223).

İhtiyâr it- (Ar.+T.) ‘Seçmek, tercih etmek.’

“Âhiru’l-emr Aleddevle Rûmili’ne geçmege **ihtiyâr itdi**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 127).

İkbâle çık- (Ar.+T.) ‘Hücum etmek, saldırıya geçmek.’

“Südde-i sa’âdet-medâra ilçi-i mezbûr gelüp, iskeleden asker **ikbâle çıkup**, şehir halkı izdihâm u gulgulede iken Vezîr-i gayûr hamîyyet ü âr ile ve dergâh-ı Ahadiyyete ah-ı hasret ile nâliş idüp” (ST I., 16. yy., s. 129).

İleri çap- (T.+T.) ‘Hücuma geçmek, saldırmak.’

“Çün Mahmûd Pâşâ **ileri çaptı**, “Hây! düşmen sındı; ad Mahmûd Pâşâ’nun oldu” diyü Hâs Murâd’un mukarrepleri koltuklayuvirdiler” (TEF., 15. yy., s. 161).

İlerü gönder- (T.+T.) ‘Öncü kuvvet olarak düşman üzerine sevk etmek.’

“def’i Maḥmûd Pâşâ’yı mukaddeme-i sipâh-ı nuşret-penâh idüp **ilerü gönderdi**” (TB., 15. yy., s. 286).

İleyinde dur- (T.+T.) ‘Önünde durmak.’

“Kapı kulları, hana canlarını fedâ kılmağışün tulp tulp olup **ileyinde durdular**” (NT., 1485-1493, s. 122).

İlhāk olun- (Ar.+T.) ‘Katılmak.’

“İtmâm-ı mashalat eyledüklerinde bölüklere **ilhāk olunmak** üzre gittiler” (ST I., 16. yy., s. 13).

İl ur- (T.+T.) ‘Saldırmak, yakıp yıkmak.’

“ben gazâya meşguliken **il urup** Müslümanları incitmiştir” (NT., 1485-1493, s. 94).

İmdâda gönder- (Ar.+T.) ‘Yardımcı kuvvet olarak göndermek.’

“Ba’zı leşker-i muzafferle Gedük Ahmed Pâşâ’yı erbâb-ı cihâda **imdâda gönderdi**” (TB., 15. yy., s. 312).

İmdād vâcib ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yardım gerekmek.’

“elbette leşker-i cedit ile **imdād vâcib olduğın** inhâ eyledükde sa’âdetlü Padişâh-ı cihan-penâh hazretleri Sadria’zam Mehmed Paşa hazretleri ve Müftilenâm Hoca Efendi hazretlerin ve Ayasofya vâ’izi Mevlâna Muhyiddin Efendi’yi istedüp” (ST II., 16. yy., s. 772).

İn- (T.) ‘Çıkartma yapmak, üzerine gitmek.’

“Gedük Ahmed’e eyitdi: ‘Sen var ,o hisarun üzerine **in**’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 272).

İntihâb eyle- (Ar.+T.) ‘Seçmek, tercih etmek.’

“husûsan Vezir Cıgala-zide güzide leşker **intihâb eyleyüp**, çarhacılığa ve karavola dil almağa müheyyâ oldukların i’lâm eylediler” (ST II., 16. yy., s. 625).

İntikâl kıl- (Ar.+T.) ‘Olay yerine varmak.’

“Lâz-ili’ne şah **kıldı intikâl**” (DE., 1465, s. 48).

İr- (T.) ‘Ulaşmak, yetişmek.’

“Didiler gâfil olma **irdi düşman**” (SN., 1490, s. 104).

İrsâl it- (Ar.+T.) ‘Göndermek, takviye etmek.’

“Rum-ili’nün ‘asker-i zafer-şiarın mezkûr serdar-ı yümn-âsârı sol koldan **irsâl idüb**” (İK., 16. yy., s.196).

İrteye ko- (T.+T.) ‘Ertesi güne bırakmak.’

“Giç vakt idi, savaşı **irteye kodular**” (TB., 15. yy., s. 317).

İrtikāb eyle- (Ar.+T.) ‘(Ağır bir şeyi üzerine almak), tavır göstermek.’

“*Diyârbekr’üñ meşâ’ibine ilticâ idüp metâ’ibe irtikāb eyledi*” (TB., 15. yy., s. 90).

İstimālet vir- (Ar.+T.) ‘Teselli etmek, avutmak, kendi yanına çekmek.’

“*Vardılar; incitmediler; istimālet virdiler*” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 89).

İş başa düş- (T.+T.+T.) ‘Bir işi kendisi yapmak durumunda kalmak.’

“*Süleyman Paşa seksen mikdârı gazi seçip anlardan ki iş başa düşecek yüz döndermeyip, biri öldüğü yer de kalanı dahi ölünce çalışa*” (NT., 1485-1493, s. 75).

İşlenir ol- (T.+T.) ‘İyi çalışmak, istenileni fazlasıyla yapmak.’

“*Bu taraftan Konur Alp Akyazı’ya ve bir taraftan Akça Koca İznikmid’e meşgul olup bu uçlar be-gayet işlenir olmuşidi*” (NT., 1485-1493, s. 55).

İttifāk it- (Ar.+T.) ‘Anlaşmak, uyuşmak.’

“*Cümlesi ittifāk idüp Bâyezid Paşa’yı koyun gibi bogazlıyıp şehid itdiler*” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 61).

İttifaksızlık (Ar.) ‘Anlaşamama, uyuşmama durumu.’

“*ve hâlâ Özbek Hanı Abdullah Han askerimiziñ ittifaksızlığından vilâyet-i Horasan’da kal’a-i Hiri’ye müstevlî olup ve ikinci yılda gelüp*” (ST I., 16. yy., s. 267).

İvecenlik et- (T.+T.) ‘Acele etme, çabuk davranma durumu.’

“*ol sonra gelip andan ıvecenlik etmiyevüz evvel cenge ol ikram ede*” (NT., 1485-1493, s. 114).

İz azıt- (T.+T.) ‘İzini kaybettirmek.’

“*Kemal Reis dahi izin azıdup, bir tarafa deryâ yüzüdür genişlik, bir tarafa giderken, yürürken, seyr ederken, nâgâh bir ulu kâfir gemisine tuş olup gelürler der demez, cebrile döğe döğe ol gemiyi alır*” (OT., 1502-1503, s. 179).

İz izle- (T.+T.) ‘Takip etmek, iz sürmek.’

“*Kâfir gemileri dahi işitmiş idi kim, Kemal Reis denizdedür, anlar dahi Kemal Reis’i isteyüp dileyüp izini izleyüp arayup deryâ yüzünde gezerlerdi*” (OT., 1502-1503, s. 179).

Ķāđı dik- (Ar.+T.) ‘Fethedilen ya da antlaşma sağlanan bölgelere kadı tayin etmek.’

“Yıldırım Bâyezîd yine gelüp Konstantin’e düşüp âkıbet sulh itdiler; içine âdem koyup **Ķāđı dikdiler**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 96).

Ķadîd ol- (Ar.+T.) ‘Saf düzenini bozmadan beklemek.’

“Bu taraftan Rûmili çerisi dahi yirinde **Ķadîd oldılar**” (ANT.,1992, s. 124).

Kafaya dur- (Ar.+T.) ‘Ordunun en önüne konuşlanmak.’

“meymene ve meysere ârâste kılıp, kimi öne ve kimi **kafaya durmağa** başladılar” (NT., 1485-1493, s. 122).

Ķafeşe döndür- (Ar.+T.) ‘Etrafını sarmak, kaçacak yer bırakmamak.’

“Toplar mancınıklar kurılıp, eṯrâf-ı dîvâr-ı üstüvârı yıkdılar, **Ķafeşe döndürdiler**” (TB., 15. yy., s. 317).

Ķafeş-vâr rahne-dâr eyle- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Etrafını sarmak, kaçacak yer bırakmamak.’

“dîvâr-ı hişârı **Ķafeş-vâr rahne-dâr eylediler**, ve yir yir dîvâr-ı üstüvârın yire berâber idüp, içinde olan müslimânlarla muzâyaka virüp, zebûn idüp hâllerin diger-gûn eylediler” (TB., 15. yy., s. 395).

Kapup kaz- (T.+T.) ‘Savaşmak.’

“Gelibolu feth olundukdan sonra varup Süleyman Paşa Hayrabolu’yu ve Çorlu’yu ve vilayetini akın edüp, **kapup kazup**, çalup çarpup giri Gelibolu’ya gelürlerdi” (OT., 1502-1503, s. 21).

Ķalbe dur- (Ar.+T.) ‘Merkeze konuşlanmak.’

“Murad Han Gazi kendi havâssıyla **Ķalbe durup**, yayayı önüne atlıyı geriye kodu” (NT., 1485-1493, s. 96).

Kap- (T.) ‘Birden bire yakalayıarak, çekerek almak.’

“Gelibolu feth itdüklerinden sonra dahı Süleymân Şâh Hayrabolu’yı ve Çorlu vilâyetine akın idüp **kaparlardı**; girü Gelibolu’ya gelürlerdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

Kapla- (T.) ‘Her tarafı askerle sarmak.’

“*Şu kim kaplar dört yanun sipâhı*” (SN., 1490, s. 105).

Karâr it- (Ar.+T.) ‘Sefere çıkmamak.’

“*Ertuğrul bir niçe zamân anda kaldı; karâr itdi*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 82).

Karavula sal- (Moğ.+T.) ‘Gözcülük yaptırmak.’

“*yarar yoldaşlarımız ile küffâr memleketinde bizi karavula saldı, mürted câsûslar haberi ile aғamuz ve nice yoldaşlarımız düşüp gıtdiler*” (ST I., 16. yy., s. 346).

Karcaş- (T.) ‘Karışmak, birbirine girmek, karmakarışık olmak.’

“*Yeniçeri karcaşup şehr-i Edirne karuş muruş olup yeniçerinün buçuğar ulûfelerin arturup yeni çeri sakın olup*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 117).

Karîn ol- (Ar.+T.) ‘Yakın olmak, eş olmak.’

“*Fırsat ve nusret yine Sultan leşkerine karîn olup İsâ Beg askeri münhezim oldular*” (NT., 1485-1493, s. 192).

Karşula- (T.) ‘Savaşmak için karşısına çıkmak.’

“*Osmân Gâzî dahı Allah’a sığınup kâfirleri karşıladılar*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 84).

Kaşd-ı küffâr-ı füccâr eyle- (Ar.+Ar.+Ar.+T.) ‘Düşmanın üzerine hücum etmek.’

“*Edrene’ye gelüp, Rûm-ili ser-dârların ihzâr eyleyüp kaşd-ı küffâr-ı füccâr eyledi*” (TB., 15. yy., s. 93).

Kaşd sal- (Ar.+T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

“*Derhâl sultân-ı âlemün ordu-yı hümayûnına kaşdılar saldılar*” (FSM., 15. yy., s. 498).

Kat ender-kat kuşat- (Ar.+T.) ‘Çepeçevre sarmak.’

“*Pâdişâh’ın sağ ve solun ve ardın ve önün fi’l-cümle alaylar ile kat ender-kat kuşadup yürüdüler*” (GSM., 1443-1444, s. 58).

Katlan- (T.) ‘Sabretmek, dayanmak.’

“‘Bu gece **katlanun**. Dün yarısında ben anun hakkından gelem’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 171).

Kâ'im dur- (Ar.+T.) ‘Sağlam sıkı bir şekilde beklemek.’

“**Kâ'im dururlardı**” (ÂPT., 15. yy., s. 41).

Kef ur- (Far.+T.) ‘Eline silah almak, savaşa hazır olmak.’

“Duraydı a'dāya karşı bağlayup saf

Çekeydi tîğ, **uraydı kabzaya kef**” (FSM., 15. yy., s. 328).

Kemervâr kuşat- (Far.+T.) ‘Çepeçevre sarmak.’

“Leşker-i cerrâr, sûr-ı hisârı girdâ gird tolaşub **kemervâr kuşatdılar**” (İK., 16. yy., s. 111).

Kendüye döndür- (T.+T.) ‘Desteklerini almak, kendi yanında yer almalarını sağlamak.’

“Kara Boğdan vilâyetine yürüyüp kasdı bu kim, Kara Boğdan vilâyetini alup ol vilâyeti **kendüye döndürüp**, il memleket kendünün olup” (OT., 1502-1503, s. 151).

Kerhen sür- (Ar.+T.) ‘İstmeden asker sevk etmek.’

“Kâyid-i takdîr asker-i mansûrî **kerhen sürüp** ol mecma'-ı küffâr-ı eşrâr üzerine getürdi” (TEF., 15. yy., s. 114).

Kerrâr-ı cihād (Ar.+Ar.) ‘Savaş sırasında çekiliyormuş gibi yapıp tekrar saldırmak.’

“Ol zaman olaydı **kerrâr-ı cihād**” (DE., 1465, s. 24).

Kes- (T.) ‘Asker yığıp beklemek, yolu kapatmak.’

“Ulubat Köprüsü'nü Sultan Murad **kesmişidi**” (ÂPT., 15. yy., s. 130).

Kılıç kuşat- (T.+T.) ‘Silahlandırmak.’

“Âhir Sultan Murad, İbrâhim'e sancak verip, **kılıç kuşatdı**” (NT., 1485-1493, s. 249).

Kılıç tak- (T.+T.) ‘Silahlanmak, kılıç kuşanmak.’

“Miyanına **kılıç takdukda** ol mâh” (SN., 1490, s. 17).

Kılıç yalın et- (T.+T.+T.) ‘Hücum etmek.’

“Sultan elin kılıca urup, **kılıcı yalın edip** atın meydana depip cenge başladı” (NT., 1485-1493, s. 181).

Kımıldan- (T.) ‘Hareket etmek.’

“Husûsâ ki, yerimiz dahi sarptır kaçmağa ve **kımıldanmağa** mecâl yok” (NT., 1485-1493, s. 101).

Kışla- (T.) ‘Ordunun kış mevsimini bir yerde geçirmesi.’

“çünkü Göynük’e vardı, anda su kenarında **kışladı**, sohbe meşgul oldu” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 52).

Ko- (T.) ‘Konuşlandırmak.’

“Murad Han Gazi kendi havâssıyla kalbe durup, yayayı önüne atlıyı geriye **kodu**” (NT., 1485-1493, s. 96).

Kodur- (T.) ‘Konuşlandırmak, yerleştirmek.’

“Mel’ün hilekâr âl idiyor, gafîl olman diye haber olunca ve nâgehani mukaddema muhalif yerden sâzlık içine darbuzenler **kodurmuş** imiş” (ST II., 16. yy., s. 768).

Kolayını bil- (T.+T.) ‘Tecrübeli olmak.’

“Denizün her **kolayını bilür** idi” (OT., 1502-1503, s. 164).

Kol götür- (T.+T.) ‘Düşman ordusunun sağ ya da sol tarafını dağıtmak.’

“çün kudret-i semâ’î şöyle yüz gösterdi kim, Ya’kub Paşa dahi bir taraftan girüp küfürün üzerine yürüyüp bir **kolunu götürdü**” (OT., 1502-1503, s. 137).

Kon- (T.) ‘Yerleşmek.’

“Pençşembe gün sabâh, Temür **kondı**; handak kazdurdı; kendüyi handak içine aldı ve Yıldırım Bâyezîd Han ahşam **kondı**” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 101).

Kopar- (T.) ‘Askeri bulunduğu yerden uzaklaştırmak, vurmak, eksiltmek.’

“Kal’a üstünden bizi **koparmaya**” (DE., 1465, s. 59).

Korı- (T.) ‘(bk. Koru-).’

“Bu Türk’den işbu ili **korıyalum**” (SN., 1490, s. 107).

Koru- (T.) ‘Muhafaza etmek, güvenliğini sağlamak.’

“Üç Sancak bir ucda karavul çıkub ol yurdun kurdlarından orduyu **korurken**” (İK., 16. yy., s. 305).

Koşul- (T.) ‘Savaşa yönlendirilme.’

“Rûmili’nün sağ kol ve sol kol alay beğleri umûmen zu’amâ ve sipâhîsiyle ve Silistre Sancağı-beği Ya’kub Beğ zu’amâ ve sipâhîsiyle ve üç sancak-beği dahi sipâhîsiyle **koşulup** kapu halkından meydân-ı ceng ü neberdin dilâver ü safderleri, Silahdârlar bölüğü umûmen ağaları ve kethudâları ve bin beş yüz nefer Yeniçeri yoldaşları sekbân-başı ile Dest-i Kıpçak kenârından mevsim gözedüp” (ST I., 16. yy., s. 132).

Koşun koşun ol- (Moğ.+Moğ.+T.) ‘Bölük bölük yardıma gelip saf durmak.’

“Karaman leşkerinden Tatar ve Türk, Varsak ve Turkut ve Bayburd dahi **koşun koşun olup** at arkasına geldiler” (NT., 1485-1493, s. 97).

Koşuya çık- (T.+T.) ‘Hücuma geçmek.’

“dilâverler, şîr-i nerler, bahadırlar, alp-erenler **koşuya** meydana **çıkıldılar**, at koşusunu etdiler” (OT., 1502-1503, s. 13).

Kov- (T.) ‘Peşinden gitmek.’

“Key er yürirdi kaçanın **kovardı**

Kem er turmuşdı kaçmağa iverdi” (HN., 1414, s. 269).

Kovuş- (T.) ‘Karşılıklı olarak birbirini bir yerden sürüp çıkarmaya çalışmak.’

“Ol vakt, Sultân Muhammed Rûm İli’nde **kovuşurken** bu taraftan Karamanoğlu yürirdi” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 107).

Kovuşma (T.) ‘Karşılıklı olarak birbirini bir yerden sürüp çıkarmaya çalışma.’

“cânibeynden çerhacılar meydân-ı dâr u gîre girüp akdarma ve döndürme ve **kovuşma** olup, hây u hûy na’ra-i meydân-ı âfâka çıkup, muhkem ceng ü neberd ile hareket olunup” (ST I., 16. yy., s. 161).

Koyul- (T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

“Tarfetü’l-ayn içinde heman **koyuldular**” (ÂPT., 15. yy., s. 37).

Kūçe-bend bağla- (Far.+Far.+T.) ‘Savaş için barikat kurmak, engel oluşturmak.’

“Bu kıssadan sonra ehl-i Tebrîz asker halkıyla hüsn-i müdârâ itmeyüp **kūçe-bendler** bağlayup ceng ü sitîz üzre oldukları zâhir olmağla yine iltifât olunmayup” (ST I., 16. yy., s. 162).

Kulaçlayu kulaçlayu giriş- (T.+T.+T.) ‘Aralıksız bir şekilde acımadan saldırmak.’

“ellerinde sorviçe ile Sipâh tâ’îfesine **kulaçlayu kulaçlayu girişmeğe** başladılar” (ST II., 16. yy., s. 471).

Kullar ko- (T.+T.) ‘Asker yerleştirmek, konumlandırmak.’

“Hisarlarına **kullar kodular**” (ÂPT., 15. yy., s. 89).

Kurtar- (T.) ‘Birini tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak.’

“Haslariyile şöyle müşâvere etdi ki, kendiyi adû ura, ya bir tarîkile atasın **kurtara** ve yahud anun yolunda helâk ola” (NT., 1485-1493, s. 155).

Kuruya dökül- (T.+T.) ‘Deniz savaşı sırasında karaya kaçmak.’

“Küffârın çerisi bu hâli gördiler; kaçmağa yüz dutup **kuruya döküldiler**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 145).

Kuşat- (T.) ‘Çevresini sarmak, çevrelemek, çevirmek, ablukaya almak.’

“Emir hazret dahi Sultan Murad’un kılıcın, beline kendü eliyile **kuşadup** eyitdi, : «Yüri var! Hakk sana fırsat vire» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 61).

Kuşak çözme- (T.+T.) ‘Silah ve tezçizatla birlikte durmak, kıyafetleri çıkartmamak.’

“Gice gündüz **kuşak çözmeyüb** yarağ u yât ile üzerinde sak yatdılar” (İK., 16. yy., s. 112).

Küşîş kıl- (Far.+T.) ‘Çabalamak, uğraşmak.’

“ve harb ü darba bir vechile **küşîş kıldılar** ki, Sivas sancağı sipahilerden Oruc nam bir dilir, düşmen ser-firazına havale -i şemşir kılup kelle-i hasmı Sultan Bayezid Han’ın atı ayağına pay endaz kıldı” (KA., 1592-1598, s. 156).

Kuyul- (T.) ‘Hareket etmek, hücumla geçmek.’

“Gazilerdir ol yıkdıkları yerden hisara seyl suyu gibi **kuyuldular**” (OT., 1502-1503, s. 116).

Küşe be küşe ara- (Far.+Far.+T.) ‘İyice bakmak, sağlam bir şekilde çevre araması yapmak.’

“Ve bu vech ile **küşe be küşe arayup**, cündü’llâhi’l-gâlib düşmeni tâlib olup, akablarınca yöridiler” (TEF., 15. yy., s. 160).

Künk dök- (Far.+T.) ‘İstihkam amaçlı dar tünel kazmak.’

“**Künkler dökdü** çeküp aldı gider” (DE., 1465, s. 43).

Lağım al- (Ar.+T.) ‘Lağım ile çevirmek.’

“Bular hoş cümle hisarı **lağım almışlardı**” (AOK., 2015, s. 41).

Lağım sal- (Ar.+T.) ‘Lağım kazma talimatı vermek.’

“anun dahi üstüne gaziyan-ı din ü mücâhidîn üşüp, nice yerden **lağım lar salup**, bi-avni’llâhi ta’âlâ onuncı gün melâ’in-i hâsırîn feryâd-ı el-amâna başlayup” (ST II., 16. yy., s. 635).

Lakım (Ar.) ‘(bk. Lağım).’

“**Lakımla** bârûlarını yıkdı” (ÂPT., 15. yy., s. 104).

Lakım ur- (Ar.+T.) ‘Lağım kazmak.’

“Bursa kapusunun ve zindan kapusunun taşrasından **lakım urdular** kim gölün suyunu çekeler, dahi hisar yanındaki dereye akıdalar” (ÂPT., 15. yy., s. 115).

Leşker buyur- (Far.+T.) ‘Asker sevk etmek.’

“**Buyurdu** kal’aya **leşker huruşan**” (SN., 1490, s. 59).

Mâ-hâzır (Ar.) ‘Savaşa tamamen hazır bir şekilde beklemek.’

“vardıkları gibi **mâ-hâzır** olan nuzli bezl idüb karşudan topa tüfeğe” (İK., 16. yy., s. 228).

Mānde ol- (Far.+T.) ‘Olduğu yerde kalmak, sefer etmemek.’

“«*Ve Asitâne-i sa’âdetde istihdâma kalup ve mānde olan Bölük halkından isteyenler sefere gazâyâ varsunlar*” (ST I., 16. yy., s. 373).

Māyil ol- (Ar.+T.) ‘Taraflına geçmek, meyletmek.’

“*Bunlar mütenâzi’ olup ba’zı asker İzzeddin’e, ba’zı Rükneddin’e māyil olup biribiriyle mukatele edip*” (NT., 1485-1493, s. 20).

Mecāl koma- (Ar.+T.) ‘Aman vermemek, İmkân tanımamak.’

“*Kafirlerin ol tarafda olanların zebun edip yardım etmeğe mecāllerin komadılar.* (OT., 1502-1503, s. 116).

Medede ko- (Ar.+T.) ‘Yardıma göndermek.’

“*ve Hâcî ‘Abdullâh bin Abbâs ve Sultân Sencer’i koşup, cânib-i cenûba medede kodı*” (TB., 15. yy., s. 116).

Meded yetiştir- (Ar.+T.) ‘Yardıma koşmak.’

“*cânibeynden dakîka fevt olunmayup «Öldüren gâzî ölen şehîd» diyü leyl ü nehâr kâr-zârde oldukları haberler gelüp asker ile ve yarak ile meded yetiştirülmek bâbında inâyet recâ eyledükleri pâye-i serîr-i a’lâyâ arz olundukda evâhir-i muharremü’l-harâm, sene 994’de*” (ST I., 16. yy., s. 165).

Mekş ettir- (Ar.+T.) ‘Bekletmek, oyalamak.’

“*Akça-kızanlık dağının yolların bağlayub küffâr-i hâkisâra yol vermeyüb bir vâfir zaman ol arada mekş ettirdi*” (GSM., 1443-1444, s. 51).

Menzil at- (Ar.+T.) ‘Mesafe kat etmek.’

“*ve kavs-i kuzah-kebede ve sehm-endaz-ı kavitedbir şast-bahtıla zemin-nümada menziller atup niçe tozlar kopardı*” (KA., 1592-1598, s. 150).

Menzil uzan- (Ar.+T.) ‘Mesafe kat etmek.’

“*Ve Karaman Beğlerbeğisi Çerkes Süleyman Paşa hazretleri dahi ümerâsı ve alayı ile hayli menzîl uzanmışdı*” (ST I., 16. yy., s. 21).

Merkez idin- (Ar.+T.) ‘Üs olarak belirlemek.’

“Çün sipâh-ı nuşret-penâh ol hışâr-ı üstüvârı **merkez idinüp**, pergâr-vâr dâyiresin devr idüp ihâta eylediler” (TB., 15. yy., s. 279).

Mesdūd it- (Ar.+T.) ‘Kapatmak, set örmek.’

“deniz üstinde gemiler çatup, ol tarafı dahı **mesdūd ittiler**, ve ricâl-i ebtâl ile gemileri mü’ekked ittiler” (TEF., 15. yy., s. 147).

Mesdūd ol- (Ar.+T.) ‘Seddedilmek, kapatılmak.’

“Ammâ lîmûn tarafı bi’l-küllîye **mesdūd olup**, ol taraftan kâfire şugl göstermedüklerinden, pâdişâhun hâtır-ı âtırına âsâr-ı gubâr eksük olmaz idi” (TEF., 15. yy., s. 52).

Meteriz ilt- (Ar.+T.) ‘Siper kazmak.’

“ve her taraftan Anadolu beglerine ve Rûm ili beglerine ve halkına buyurdu ki kal’a dibine **meterizler ilteler**, cân u gönülden çalışup dürişeler” (FSM., 15. yy., s. 206).

Metris çat- (Ar.+T.) ‘Siper kazmak.’

“Top kuracak yirlere **metrisler çatup** amel buyurdılar” (TEF., 15. yy., s. 51).

Metrislen- (Ar.+T.) ‘Siper almak.’

“Ferman buyurun ki, ‘asâkir-i İslâm geri döneler, zira küffârın üzerine varacak olursak küffâr arabaları arasında **metrislenüb** ururlar” (GSM., 1443-1444, s. 23).

Mihmân ol- (Far.+T.) ‘Konuşlanmak.’

“ol gice nâ-münâsib mahalde **mihmân olup** karâr itdüğünde gaflet ile tûfeng endâz’Küffâr-ı melâ’in baskın idüp” (ST II., 16. yy., s. 450).

Mu’âvenet et- (Ar.+T.) ‘Yardım etmek, destek sağlamak.’

“Elbette şunların birine **mu’âvenet etmek** gerek” (NT., 1485-1493, s. 30).

Mu’âvin ol- (Ar.+T.) ‘Destek olmak, yardımcı kuvvet olarak gitmek.’

“Karamanoğlu dahi gördü kim Osmanoglu Mısır sultanına **mu’âvin oldu**” (ÂPT., 15. yy., s. 312).

Muḥāfaẓa (Ar.) ‘Koruma, saklama.’

“Kalmuk kabîlesi hâkimleri Şemhâl nâm ile ülfet itmek-içün ilçiler ve inbisat ile mektûblar göndermek üzre olup ve kendüziyle **muḥāfaẓaya** me’mur olan sipâhun ekseri tâkat getürmeyüp firâr itmekle yanında az kimse kalup” (ST I., 16. yy., s. 126).

Muḥāşara et- (Ar.+T.) ‘Kuşatmak, çevirmek.’

“Amma bu taraftan Pâdişâh -ı âlem-penâh hazretleri birkaç beğlere tenbih eyledi kim, varın arabaları **muḥāşara edüb** bu gece bekleyin ki, bir kimesne varub rencide etmeyeler” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Muḥkem dur- (Ar.+T.) ‘Sağlam bir şekilde durmak.’

“Amma Sultan Murad dahı şöyle **muḥkem durdu** kim ne kadar cehd itdiler, kafir çerisi Sultan Murad’ı yerinden depremediler” (AOK., 15. yy., s. 77).

Muḥkem düzet- (Ar.+T.) ‘Sağlam bir şekilde yoluna koyma, tanzim etmek, tertip etmek.’

“Sultân Murâd alayı **muḥkem düzetüp** kâfir çerisi Sultân Murad’ı yerinden depretmeyüp İslâm çerisi kâfirün öninden kaçup gömgök demüre gark olup” (ANT (Edirne)., 2021, s. 118).

Muḫârin ol- (Ar.+T.) ‘Uygun, münasip olmak.’

“Ey Sultân-ı âlem! Ne yere teveccüh edersen, Hak ta’âlâ mu’âvin olup feth ü zafer **muḫârin olup** fırsat ve nusret senindir” (NT., 1485-1493, s. 215).

Muḫâvemet it- (Ar.+T.) ‘Karşı koymak, dayanmak, direnmek.’

“Anatoli çerisi üzerine hücum idüp Arab çerisi geri bir hileyile gelüp Anatoli çerisi **muḫâvemet itmeyüp** dağılup gidüp” (ANT (Edirne)., 2021, s. 159).

Muntaẓır (Ar.) ‘Hazır olma.’

“Kız bunları gözedirdi, **muntaẓır idi**” (NT., 1485-1493, s. 62).

Muşādefe et- (Ar.+T.) ‘Yetişmek, ulaşmak.’

“kol kola **muşādefe itmekten** pâdişâhâne çok cengler ve döndürüşmeler vâkı oldu” (TEF., 15. yy., s. 209).

Musallağ ol- (Ar.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“Düşmene zebûnlık göstermeyelüm, tâ ki üzerümüze **musallağ olmaya**” (TB., 15. yy., s. 112).

Muttaşıl yürüyüş (Ar.+T.) ‘Durmaksızın, ara vermeden hareket etmek.’

“Bu vechile dikkat eylemekle iki yerde gedik açılıp **muttaşıl yürüyüşler** olup mel’ûnlar içeriüden, asâkir-i İslâm taşradan top ve tüfeng ve taşla ve bi’l-cümle bu vechile leyl ü nehâr muhârebe vü mukâteleden hâlî olmayup” (ST I., 16. yy., s. 398).

Mücid ol- (Ar.+T.) ‘Hazır olmak.’

“Hemân irtesi devletle süvâr olup, cemî’-i ‘askeri çekdi, muhârebeye **mücid oldu**” (TB., 15. yy., s. 152).

Müdâvim ve mulâzım ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Harekette olmak ve yardım etmek.’

“Hengâm-ı hatarda akdâm-ı ikdam u ihtimam üzre **müdâvim ve mulâzım olâlar**” (MN., 1533-1536, s. 240).

Mü’ekked it- (Ar.+T.) ‘Sağlamlaştırmak.’

“deniz üstinde gemiler çatup, ol tarafı dahı mesdûd ittiler, ve ricâl-i ebtâl ile gemileri **mü’ekked ittiler**” (TEF., 15. yy., s. 147).

Müferriğ (Ar.) ‘Ayrılığa düşmüş olan, ayırıcı.’

“Şâhin Lala men’edip eyitdi: ‘Leşker bizimile değil **müferriğdir**’” (NT., 1485-1493, s. 101).

Mühmellik eyle- (Ar.+T.) ‘İlgisiz davranmak, ihmal etmek, başıboş davranmak.’

“Bu azab ta’îfesi gayet **mühmellik eylerler**” (ÂPT., 15. yy., s. 222).

Mülâ’yim (Ar.) ‘Uygun, müsait olma durumu.’

“ve hem etraftan gâziler gelmeğe **mülâ’yim dir**” (NT., 1485-1493, s. 41).

Mülhak ol- (Ar.+T.) ‘Birleşmek, eklenmek.’

“ve hem ol arada Paşa Yiğit ve Burak Beğ ve Tırhala beği Sinan Beğ yiğitlerle gelip Sultan’ın askerine **mülhak oldular**” (NT., 1485-1493, s. 219).

Münsedd it- (Ar.+T.) ‘Kesmek, bağlamak.’

“Pâdişâh Ebü’l-feth ol kal’anun cemî-i memleketin zabt u müsahhar itti ve denizden ve kurudan azuk ve meded yitişecek yolların **münsedd itti**” (TEF., 15. yy., s. 179).

Müsâhale göster- (Ar.+T.) ‘İşi sıkı tutmamak.’

“İsâ Beg bile olmaduğı cihetden ‘asker-i Sultân’a ıkdâm-ı tâm idemeyüp tamâm-ı **müsâhele gösterdiler**” (TB., 15. yy., s. 138).

Müsâra’at it- (Ar.+T.) ‘Hızlı hareket etmek, hızlanmak.’

“İttifâk ol hinde Zülkadir-oğlu Süleymân Beg’ün bir ‘Arabî atı var idi ki sür’atde katı yaydan çıkan okdan **müsâra’at iderdi**” (TB., 15. yy., s. 213).

Müsevver ol- (Ar.+T.) ‘Surlarla çevirip korumak.’

“Çün ol hisâr sûr-i silâhla **müsevver oldı**” (TB., 2016, s. 297).

Müşebbek it- (Ar.+T.) ‘Kuşatmak, çevirmek.’

“Bâyezîd Pâşâ dahı emr itdi, def’î dilîrler mescidüñ der ü divârın **müşebbek itdiler**” (TB., 15. yy., s. 133).

Mütemekkin ol- (Ar.+T.) ‘Mekânlanmak, bir yerde oturmak, sefere çıkmamak.’

“Def’a Edirne’de karâr idüp sefer itmeyüp **mütemekkin olup** oturuken mariz oldu” (ANT (Edirne), 2021, s. 119).

Mütenebbih et- (Ar.T.) ‘Aklını başına toplatmak, akıllandırmak.’

“Bir gün Süleyman Paşa, gâzileri **mütenebbih etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 69).

Mütenebbih ol- (Ar.+T.) ‘Aklını başına toplamak, akıllanmak.’

“Sultan Bayezid Han dahi anun hareketinden **mütenebbih oldu**” (ÂPT., 15. yy., s. 280).

Müttefik ol- (Ar.+T.) ‘İş birliği yapmak.’

“Cimnik kal’asınun kâfirleri bu gazilerle **müttefik oldular**” (OT., 1502-1503, s. 21).

Nazar sal- (Ar.+T.) ‘Gözlemek.’

“*Sultân-ı âlem aña emr eyledi, cemî’-i Anatoli begleri-le varalar, düşmeni yöreneler, **nazar salalar**, buluşup savaşması ne yüzden elvirürse aña göre tedbîr ideler*” (FSM., 15. yy., s. 420).

Nerdubân düzdür- (Far.+Far.+T.) ‘Kale fethi için merdiven kurdurup askerlerin kalenin içine girmesini sağlamak.’

“*Kara Boğdan oğlu dahi **nerdubânlar düzdürdi***” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Nerdubân ur- (Far.+T.) ‘Kale fethi için merdiven kurdurup askerlerin kalenin içine girmesini sağlamak.’

“*El-hâsıl-ı kelâm, hisara geceleyin **nerdubânlar urdular***” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Nevbet nevbet getür- (Ar.+Ar.+T.) ‘Sıra sıra getirmek.’

“*Ungurus’dan dinç leşkerler hazır edüp, **nevbet nevbet getürüp** hisara koyup, Yanko mel’un bile hisar içinden hücum edip*” (OT., 1502-1503, s. 101).

Nezr it- (Ar.+T.) ‘Kendini adamak.’

“***Nezr itdi** kim ide dâyıım gazâ*

Anı ide kâfire k’oldur sezâ” (İN., 1410, s. 439).

Nüşret ü furşat (Ar.+Ar.) ‘Fetih için imkân bulma.’

“*Der oğlum **nüşret ü furşat** senündür*” (ÂPT., 15. yy., s. 12).

Nuzûl (Ar.) ‘İnme, iniş, konaklama.’

“*Solnuk nâm hisar-ı İslam’un serhaddidür, askerimiz ile **nuzûl** olunduk da meğer Macar kâfirinün otuz bin sakere serdâr olan Barıştuvan nâm mel’ün ol gün ale’s-seher ilerü giden karavolumuza rast gelüp*” (ST I., 16. yy., s. 401).

Oda ur- (T.+T.) ‘Ateşe vermek, yakmak.’

“*Ebü’l Müslim kâfirlerin yedi yüz pâre gemilerin üç yüz pâre gemilerin **oda urdular***” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 147).

Ortaya al- (T.) ‘Düşmanı çevrelemek, araya almak.’

“*Ol bir bölünen kâfir bu yürüyüş eden gâzileri **ortaya aldılar** heman geldükleri gibi*” (ÂPT., 15. yy., s. 91).

Oturak it- (T.+T.) ‘Konuşlanmak.’

“Andan uğraş yerinde üç gün **oturak idüb** dördüncü gün göçüp mal ü ganâyimle Edirne’ye geldiler” (LT., 1553, s. 180).

Öğlen- (T.) ‘Akli başına gelmek, akıllanmak.’

“Birez gün ol arada eğlenürler

*Seferdür danışurlar, **öğlenürler***” (HT., 1530-1531, s. 23).

Öğürt- (T.) ‘Kuşatmak.’

“Hulefa-yı Beni Abbas zamanında Yahya İbni Ali Malatya çerisiyle yigirmi bin er alub on bir gün Kostantiniye’yi **öğürdüb** şehri alımayub gitdi” (LT., 1553, s. 186).

Ökçe bas- (T.+T.) ‘Düşmanın peşinden gitmek.’

“Bu sûret ile asker-i zafer-rehber anlarun akabınca **ökçelerin basup**, sımâh-ı cânlarını sadâ-yı ‘inne’l-mevte’llezî tefirrûne minhü fe-innehû mülâkiküm’birle mel’an idüp kulakların toldurdu” (TEF., 15. yy., s. 160).

Öküz koş- (T.+T.) ‘Yük hayvanı olan öküzleri top çekmekte kullanmak.’

“Ve topları ‘arabaya bindürüb toplara nice **öküz koşub** yanıñca urganlar takub bunca bin âdemler Urganlara yapışub Kostantınıyye üzerine iledüb kodı” (LT., 1553, s. 183).

Öñ bağla- (T.+T.) ‘Önünü kesmek, karşında durmak.’

“Konstantin teküri Firenkistan’a haber göndermiş idi. Bî-hadd, gemilerle gelüp halîfenün **öñin bağladılar**” (ANT (Edirne)., 2021, s. 146).

Öñürt- (T.) ‘İlk hamleyi yapmak, öne atılmak.’

“Bir mübâriz kâfir kamusundan **öñürdüp**, sünü eline alıp Evrenüz Beğ üzerine hücum edip Evrenüz Beğ ana mûkabil olup” (NT., 1485-1493, s. 115).

Öñürdü git- (T.+T.) ‘Önden gitmek, öncülük etmek.’

“Ammâ evrenüz, Paşa yiğid’ile **öñürdü gidip** derbendi geçip gâzilere yol eylesin” (NT., 1485-1493, s. 115).

Pāk et- (Far.+T.) ‘Düşmandan arındırmak.’

“Âhirü’l-emr Börlüklüce’yi ceng arasında paralayıp, müfsidlerden ol iklimi aralayıp **pāk etdi**” (NT., 1485-1493, s. 232).

Perakende et- (Far.+T.) ‘Bölmek, dağıtmak.’

“ve’l-hasıl ceng olub ahirü’l-emr Osman bunları **perakende idüb** ve Köse Mihal’i tutub Osman’a getürdiler” (LT., 1553, s. 154).

Perçem-i pür-ham aç- (Far.+Far.+Far.+T.) ‘(Yay biçiminde alna düşen perçem), Azm etmek, yola çıkmak.’

“İstanbûl fethi kasdına **perçem-i pür-ham açtı**” (TEF., 15. yy., s. 47).

Pertāv et- (Far.+T.) ‘(Takla atmak), saldırmak, hücum etmek.’

“gemiden kendüyi düşmen üzerine **pertāv edüp** anka gibi pervâzda edüp Zanturiyyeoğlu’nun gemisine girüp” (OT., 1502-1503, s. 158-159).

Pervâz et- (Far.+T.) ‘Saldırmak, hücumla geçmek.’

“Anka gibi gaziler her taraftan **pervâz edüp**, anka serçeyi şikâr eder gibi alay alay olup, her taraftan her gün bir taraftan gözükdüler” (OT., 1502-1503, s. 152).

Peyveste kıl- (Far.+T.) ‘Bitiştirmek, bitişik hâle getirmek.’

“Buyurdu hüňkar, çeri at arkasına gelip saflar düzüp büngâh berkidip meymeneyi ve meysereyi ârâste kılıp , kalb û cenahi **peyveste kıldı**” (NT., 1485-1493, s. 96).

Pinhân ol- (Far.+T.) ‘Gizlenmek, saklanmak.’

“Andan gazîler dahi yürütüp geldiler, ol kâfirleri çıkacak kenârda pusuya girüp **pinhân olup** durdılar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Pîş-destlik eyle- (Far.+Far.+T.) ‘Ön saflarda olmak.’

“Çün cengde hadeng **pîş-destlik eyledi**, cidâle cıdalar el uzadup kûpâller kîtâle başladı” (TB., 15. yy., s. 229).

Pîş-rev eyle- (Far.+Far.+T.) ‘Önden gitmek.’

“Âkıbet Turağan Beg’i -ki müddet-i medîd ile ol serhaddüñ mîr-i a’zamı ve ol memâlik mesâlikinüñ a’lem [ü] akdemiyye-Rûm-ili dilîrleriyle mukaddemetü’l-ceyş idüp guzâta **pîş-rev eyledi**” (TB., 15. yy., s. 235).

Piyāde it- (Far.+T.) ‘Atına el koyup yürütmek.’

“Ceyş-i zafer-kiş binden ziyade süvâr-ı kâr-zârı hink-ı cengden **piyāde idüb** zincire çekdiler esir etdiler” (İK., 16. yy., s. 212).

Püskür- (T.) ‘Saldırıyı savuşturmak.’

“Küffâr yeğin gelüp alaylarımızı girüye **püskürdi**” (ST II., 16. yy., s. 641).

Rabṭ et- (Ar.+T.) ‘Bağlamak, birleşmek.’

“Burak Beğ’i ve Paşa Yiğid’i ve Tırhala beği ve Sinan Beğ’i ki bunlar alaylar beğleridir, bunları kendinize **rabṭ etmek** ardınca olasin” (NT., 1485-1493, s. 217).

Rāst et- (Far.+T.) ‘Düzenlemek, düzgün bir sıraya sokmak.’

“yanlu yanına sancaklar çözülp alaylar düzülp otuz kırk alay olup, alaylarını **rast edüp** düşmen kaskına üzerine yürüdüler” (OT., 1502-1503, s. 155).

Rec’at it- (Ar.+T.) ‘Geri çekilmek, geri dönmek.’

“Dahı devlet ve sa’âdetle ol yirden ‘askerin çeküp **rec’at itdü** tahtına geldi” (FSM., 15. yy., s. 362).

Rehber ol- (Far.+T.) ‘Öncülük etmek, yol göstermek.’

“Anuñla **rehber oldı** elli beş er” (SN., 1490, s. 26).

Reh-gü-zār bul- (Far.+Far.+T.) ‘Geçiş için uygun bir yer bulmak, geçmek.’

“Piyādeler fücclerden mûr u mâr gibi **reh-gü-zār buldılar**” (TB., 15. yy., s. 269).

Rû-be-rû duruş- (Far.+Far.+T.) ‘Yüz yüze gelecek şekilde konuşlanmak.’

“Çerinin ileyine deve turalım mı yohsa şöyle **rû-be-rû duruşalım** mı?” (NT., 1485-1493, s. 118).

Şābit-kādem ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Hücum etmemek, hareketsiz durmak.’

“Dahı, cemî’-i begler, girü emrine imtişāl idüp yirlü yirinde durdılar ve gedükli gedüğünde **şābit-kādem oldılar**” (FSM., 15. yy., s. 490).

Saç- (T.) ‘Sevk etmek.’

“ve gayrilerinden yarar âdemler **saçub** Adana’da hisâr yapub içine komuşlardı” (LT., 1553, s. 190).

Şadra dur- (Ar.+T.) ‘Öne çıkmak, ileri geçmek.’

“*Topçu Haydar şadra durdu ki, top atmakta üstâd-ı kâmil di*” (NT., 1485-1493, s. 122).

Sak yat- (T.+T.) ‘Derin uyumamak, tek gözü açık yatmak.’

“*Gice gündüz kuşak çözmeyüb yarağ u yât ile üzerinde sak yatdılar*” (İK., 16. yy., s. 112).

Sakinmak sakla- (T.+T.) ‘Korumak.’

“*Ki varup Bursa şehrin bekleyenler*

Adûdan sakınalar saklayalar” (HT., 1530-1531, s. 288).

Sâkin ol- (Ar.+T.) ‘Uslu, hareketsiz, kendi hâlinde olmak.’

“*Barışdılar; birbiriyle sâkin oldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 104).

Saldır- (T.) ‘Hücum etmek.’

“*sene-i mezbûre zilka’desinün yiğirminci gününde bir sa’d sa’atde Beşiktaş iskelesi’nden demür alup saldırdılar*” (ST I., 16. yy., s. 77).

Salın- (T.) ‘Saldırıya geçmek, hücum etmek.’

“*kıral Sokol kal’asına getdüğü bilinüb leşker-i düşmen-şikâr dahi ol kola salındı*” (İK., 16. yy., s. 228).

Salt geçür- (T.+T.) ‘Mutlak bir şekilde sevk etmek.’

“*Öte yakada olan askeri salt geçirürüp kal’aya dökmiş*” (TEF., 15. yy., s. 81).

Sancak çöz- (T.+T.) ‘Sancak açmak, bayrak çekmek.’

“*Sultân Beyâzîd’ün haberi yogiken Sultân Beyâzîd sancakların çözüp alaylar düzüp kösler çalındı*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Sanç- (T.) ‘Saplamak, batırmak, yenmek.’

“*Sultân Murâd anı görüp Hakk’a çok şükürler idüp kıralın başını cıdaya sançup kaldurur*” (ANT (Edirne), 2021, s. 116).

Şarf-ı maḳdūr (Ar.+Ar.) ‘Güç kullanmak.’

“İki cânibden **şarf-ı maḳdūr** idüp muḥârebe muşâdeme iderken, ittifâḳ ‘İsâ Beg ceng içinde Eyne Beg Subaşı’ya buluşur” (TB., 15. yy., s. 140).

Şavlet-i misāl (Ar.+Far.) ‘Benzer şiddetli hücum, saldırı.’

“Leşker-i şecâ’at-tıbâ’[u] nusret-iltimâ’uñ **savlet-i misālinden** ve heybet-i kitâlınden küffâr-ı fuccâr bî-mecâl olup çâr ü nâ-çâr pâ-y-mâl-i kûpâl olacakların bildirdiler” (TB., 15. yy., s. 268).

Savul- (T.) ‘Bir şeyden çekinerek bulunduğu yerden uzaklaşmak.’

“Ehl-i İslâm gördü; kim, kâfir çerisi gömgök demürdür; öninden **savulup** iki taraftan İslâm leşkeri yeğni athular ve yeğni erenler kâfirün ardından yetip çıplak kâfire girüp kılıç koyup” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Sa’y et- (Ar.+T.) ‘Çalışmak, çabalamak.’

“Anı bu aradan götürmeye **sa’y edelim** deyip, bî-kıyâs leşker cem’edip yürüdüler” (NT., 1485-1493, s. 50).

Sayış- (T.) ‘Ödeşmek, hesap etmek.’

“Bu rânun ardın önüne **şayıştı**” (SN., 1490, s. 44).

Sâz ile toldur- (Far.+T.) ‘Kurumuş hasır otu, kamış da denilen bitki saplarının yangın çıkartmak için kullanılması.’

“ve tedârük olunan handakları **sâz ile toldurup** ol vilayetde hâsıl olan neft ü katrân’halt eyleyüp ateş salup” (ST II., 16. yy., s. 533).

Sedd-i sedîd it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Önünü kesmek, geçmesine izin vermemek.’

“Yeniçeri ‘azebi önünde seyl-i süyûfa **sedd-i sedîd idinüp**, kapu halkınıñ aḫzâbın cenâheyn idindi” (TB., 15. yy., s. 113).

Sedd-i Sikenderî it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Büyük İskender gibi orduyu dizmek, konuşlandırmak.’

“öñlerine Urum-ili ‘azebiyle Anaṭolı ‘azebini **sedd-i Sikenderî idüp**, fezâ-yı kâr-zârı lâle-zâra döndürdiler” (TB., 15. yy., s. 307).

Seğirt- (T.) ‘Saldırmak, akın etmek, çapmak, çapul için hücum etmek.’

“*Gâzîler dahi dâimâ seğirdip içeriden adam çıkartmaz oldılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Seğirdim et- (T.+T.) ‘Saldırmak, akın etmek, çapmak, çapul için hücum etmek.’

“*Gelüp Gelibolu dâyiresine seğirdim etdiler*” (AOK., 15. yy., s. 20).

Seğirdim sal- (T.+T.) ‘Saldırmak, akın etmek, çapmak, çapul için hücum etmek.’

“*Bundan sonra, Gelibolu dâyiresine seğirdim saldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

Seğirdiş- (T.) ‘Saldırmak, akın etmek, çapmak, çapul için hücum etmek.’

“*âmmе-i leşker-i İslâm yarağa yapışup «katl-i âmdur» diyü seğirdişüp Osman Paşa’nun dahi mizacında küllî fütûr var iken eyvây diyü acz ü inkisâr ile ata binüp*” (ST I., 16. yy., s. 162).

Sell-i seyf ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Kılıç çekmek, hücum etmek.’

“*Bunlar bildiler kim, bu adamlar Karaman-oğlu’nın askerindendir, hemân-dem sell-i seyf olub bunların üzerine hölleyüb kimini katledüb ve kimini diri dutub*” (GSM., 1443-1444, s. 5).

Seng (i) sâr it- (Far.+Far.+T.) ‘Taşlık yere çevirmek.’

“*ki bunlaruñla ceng idevüz; şöyle ki âfet daşları-la bizi seng (i) sâr ideler*” (FSM., 15. yy., s. 498).

Seng ü çüp tağıt- (Far.+Far.+T.) ‘(Taş ve tahtasını dağıtmak), kale taşlarını yıkmak.’

“*Zarb-ı top ile seng ü çüpın tağıdub bârûy-ı bendin pest etdiler*” (İK., 16. yy., s. 112).

Sepişdir- (T.) ‘Dağıtmak, yaymak.’

“*ve bi’l-cümle bölük bölük Amâsiyye’ye sepişdirdiler*” (NT., 1485-1493, s. 251).

Serkeşlik et- (Far.+T.) ‘Başboş davranmak.’

“*Gelmeyip, ahdlerine durmayıp, serkeşlik etdiler*” (NT., 1485-1493, s. 314).

Serpintü (T.) ‘Hücum, saldırı.’

“*nâgâh Uzun Hasan askeri ile busudan çıkup, asker-i muzafferün **serpindüsini** tüşkürüp Mahmûd Pâşâ üzerine bıraktı. Tarafeynden, kılıç kılıca oldu, niçe erler aktarıldı ve başlar kesildi ve döndürüşmeler oldu*” (TEF., 15. yy., s. 161).

Serverlik (Far.) ‘Liderlik, önderlik.’

“*Ulu oğlu-y-dı süleymân Pâşa nâm*
*Anda-y-dı şâh u **serverlik** temâm*” (İN., 1410, s. 436).

Seyr et- (Ar.+T.) ‘Gözlemek, gözetlemek.’

“*Rûm’a oğlu İrmîş ile **seyr eder***” (DE., 1465, s. 12).

Sıgır gibi tüşkür- (T.+T.) ‘Yapılan saldırıyı savuşturmak.’

“*Kâfiri **sıgır gibi tüşkürüp** kal’a tokadına koydılar, kal’a kapuların yapturdılar*” (TEF., 15. yy., s. 50).

Sır vakit var- (Ar.+Ar.+T.) ‘Beklenmedik anda baskın yapmak.’

“*Ya harac ver ve yahud hazır ol **sır vakit** ki **varırım**’dedi*” (NT., 1485-1493, s. 307).

Sıyirt- (T.) ‘Yanından geçip gitmek.’

“*Birkaç gün anda olup, göçüp, Meriç kenârın **sıyirdup**, Balkan’ı geçüp Laz-ili’ne müteveccih oldu*” (TB., 15. yy., s. 166).

Silk- (T.) ‘Ani bir hareketle sarsmak, düşürmek.’

“*Süngüsün **silküb** ölüm-eri oldu ve bu küffâr-i hâkisâra bir dokunuş dokundu kim, ân-i sa’âtin içinde küffârın alaylarını birbirine giriht edüb*” (GSM., 1443-1444, s. 18).

Sinirle- (T.) ‘Savaşlarda, düşman atının art ayak kirişlerini kılıç hamlesiyle kesmek.’

“*Bir azab ve bir yeniçeri anda hâzır bulunup kiralun atını **sinirleyüp** kiralı anda düşürüp*” (ANT (Edirne)., 2021, s. 116).

Sipâriş it- (Far.+T.) ‘Asker sevk edilmesini istemek.’

“*Çün kal’a emri tamâm olup dizdâr-ı nâmdâr ve hafaza-i cânsipâra **sipâriş ittiler***” (TEF., 15. yy., s. 142).

Siperi suya sal- (Far.+T.+T.) ‘Siper olarak kazılan yerleri suyla doldurmak.’

“Geşti-i kararları Nîl-i hayrete talub ol bed-fercâmlar hurşîd-i zafer-i islâm tulû'idince nilüfer gibi **siperi suya saldılar**” (İK., 16. yy., s. 170).

Siper tut- (Far.+T.) ‘Yaralanmamak için kendisini savunmak.’

“Deryâ korkusundan zırh gibi mâhîler cevşen-pûş olup, habâblar tîr ü tîre karşı **siper tutarlardı**” (TB., 15. yy., s. 384).

Sökün et- (T.+T.) ‘Aniden ve arkası kesilmeksizin gelmek.’

“bunlar dahi aciz kalup bir taraftan bir **sökün edüp** Sofya'ya çıkdılar” (OT., 1502-1503, s. 27).

Sû'i-tedbîr eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yanlış hareket etmek.’

“İsyân iden Eflâk melâ'ini Erdel'den gelen küffâr-ı delâlet-şi'âr ile Ruscuk üstine varan Mar'aş Beğlerbeğisi Serdâr Mustafa Paşa'ya tokınup, yanınca olan Leşker-i İslâm ile ittikâkda **sû'i tedbîr** eyleyüp” (ST II., 16. yy., s. 451).

Şürete gir- (Ar.+T.) ‘Tedbil-i kıyafet edip istihbarat sağlamak.’

“Şehr-köy derbendin geçüp, ol derbendde dahî fırsat bulamayup, bir külâhla bir kepenk giyüp, **şürete girüp**, gelüp yine leşkeri tahmîn eyledi” (TB., 15. yy., s. 167).

Şu'ûda mâni' ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yükselmeye, yükseğe çıkmaya engel olmak.’

“Hisâruñ tamâm feth yarağında kusûr komadılar, ammâ top [u] tüfekte ve âteş ü nefle **şu'ûda mâni'** oldılar” (TB., 15. yy., s. 322).

Süñü havâle kıl- (T.+Ar.+T.) ‘Süngü hücumuna geçmek, süngülerle saldırmak.’

“Evrenüz Beğ ana mûkabil olup kâfir **süñü havâle kıl-** Gâzi Evrenüz sünüsünü def'edip tirkeşinden bir ok çıkarıp ol kâfiri göğsünden urup ok arkasından çıkıp, yıkılıp biri dahi yetişip anı dahi helak etdi” (NT., 1485-1493, s. 115).

Sür- (T.) ‘Ordu sevk etmek.’

“**Sürer** İstanbul'a halkını ol mâh” (SN., 1490, s. 79).

Sürdür- (T.) ‘Yerinden yurdundan etmek.’

“Anları Urum-iline **sürdürüb** ve Karnus tolayında kondurdi” (LT., 1553, s. 173).

Süstlik (Far.) ‘Gevşeklik, tembellik.’

“*Hîşârı feth iderlerdi, ammâ müte’âkıben imdâd-ı mütevâlî yitişmeyüp ba’zı leşker-i İslâm’dan süstlik vâkı’oldı*” (TB., 15. yy., s. 276).

Şargâ it- (T.+T.) ‘Yoğun şekilde, hep birlikte hareket etmek.’

“*yayasın önüne katup, atlusu ardınca şargâ idüp, ya’ni cevşen-puş birbirine bağlayup, yayası tüfeng boşandurup ve topların atduğu gibi Yeniçeri ve Bölük-halkı ve Anadolu ve Karaman bir biri üstüne düşüp*” (ST II., 16. yy., s. 641).

Şebhün et- (Far.+Far.+T.) ‘Gece baskını yapmak.’

“*bu taraftan gaziler dahi şeb-hün edüp her taraftan gece ile koyulup kılıç koydular*” (OT., 1502-1503, s. 53).

Şebhün it- (Far.+Far.+T.) ‘Gece baskını yapmak.’

“*Çünkü Yıldırım Han’a haber oldu, hemandem Kostantiniyye üzerinden göçüp yakın varıcak ton değşürüp, şebhün idüp dün baskının idüp kiralı leşkeriyle Tuna suyına döküp helak itdi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 31).

Şebhün (Far.+Far.) ‘Gece baskını.’

“*Eflak beği nısf-ı leyde Hamza Beğ’ün üzerine şebhün erdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 227).

Şeb-i hün kıl- (Far.+Far.+T.) ‘Gece baskını yapmak.’

“*Üç taraftan yürüyüp Serf leşkeri gâfiliken bir gice şeb-i hün kıldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 92).

Şebhün eyle- (Far.+Far.+T.) ‘Gece baskını yapmak.’

“*Yetişüp iyledi ol gice Şebhün*” (SN., 1490, s. 27).

Şedd u sedd et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Sarmak, kapatmak, kesmek.’

“*gemiler vardığı taraftan hisâra yardım gelmek ihtimali getdi; deryânun ol cânibinden olan yolu tonanma, muhkem şedd u sedd etdi*” (İK., 16. yy., s. 288).

Şehr-bend it- (Far.+Far.+T.) ‘Kuşatmak, çevirmek.’

“*eţrâfına handaklardan hîşâr-ı üstüvâr idüp şehr-bend iderlerdi*” (TB., 15. yy., s. 109).

Şehr yağması (Far.+T.) ‘Şehirlerde zorla mal alma durumu.’

“birkaç nefer yasakçı ve muhızrlar ile bir iki Yahûdî evin basup câriyeler çıkarmakda ikdâm u ihtimâm iderken eşhâs-ı âlem fitne vü fesâda bahâne-cû olup ednâ mülâbese ile **şehr yağmasına** sebeb ola-yazdı” (ST I., 16. yy., s. 183).

Tabur kur- (Mac.+T.) ‘Askerî birlik oluşturmak.’

“mukâbelede **tabur kurub** cenge hâzır u müheyyâ olmakda bu cânibden dahi Hasan Paşa hazretleri leşker-i İslâm ile kal’a muhârasından kalkup nehr-i azîm üstünde olan cisri geçüp ve kesüp varup tabur mukâbelesinde mukâteleye âğâz idüp” (ST I., 16. yy., s. 320).

Tağıt- (T.) ‘Dağıtmak.’

“Gelüp anları **tagıtdılar**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 109).

Tağlît it- (Ar.+T.) ‘Yanıltmak, karıştırmak.’

“Kâfiri **taglît itdiler**” (TB., 15. yy., s. 296).

Tahrîş eyle- (Ar.+T.) ‘Hırslandırmak.’

“El-tevakkufu’inde’l-‘azîmeh” diyüp, cemî-i gûzâtı gazâyâ **tahrîş eyleyüp**, küffâruñ kesretine killetine i’tibâr itmeyüp, istimâletler virüp” (TB., 2016, s. 278-279).

Tahş [ü] yay (Ar.+T.) ‘Elle çekilip itilen yay.’

“Toplar, tüfekler ve **tahş [ü] yaylar** ve zenberekler yir yirin kazâ-yı nâ-gehânî gibi kurulup, câ be-câ ceng ü cidâl idenleri nişân itdiler” (TB., 15. yy., s. 383).

Takâzâ başla- (Ar.+T.) ‘Dava etmeye başlamak.’

“<Heman sefere varun> buyurduklarında, dahi **takâzâ başlayup**, küstahlığa cür’et idicek <Siz bilâ-emr serhaddi ve serdâr hazretlerini bırağup, düşmen-i din hareket idüp” (ST II., 16. yy., s. 468).

Ta’kıb (Ar.) ‘İz sürme, peşinden gitme.’

“Ardlarından **ta’kıb** olunup yetişdükleri ve yarar âdemleri tu’ma-i şemşîr olup ve İslâm Giray Han kemâ-kân hânlık tahtında kâmrân oturup” (ST I., 16. yy., s. 152).

Takviye it- (Ar.+T.) ‘Destek kuvveti sağlamak.’

“askere **takviyet iderler** ise bi-avnullâh mu’cize-i Rasûlullah zuhûrına sebep ü bâ’is olurlar” (ST II., 16. yy., s. 602).

Takviyet kıl- (Ar.+T.) ‘Destek kuvveti sağlamak.’

“Mir Hasan Diraz askeriniün kalbinde sahib-i raz vüzera ü ümerasından her kangısını ki meydanı ma’rekede bi-şebat görürdi ale’l-fevr feryad-res olup **takviyet kılurdu**” (KA., 1592-1598, s. 156).

Tala- (T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“İrüp akıncı ardından **taladı**” (SN., 1490, s. 71).

Tanışık et- (T.+T.) ‘Danışmak, istişare etmek, görüşmek.’

“Azeb Beg bu tedbiri beğenmeyüp kendü lazım azeblerle reisler ile **tanışık edüp**, gâfilin bir gece hisara yürüş edüp, kâfirlerin haberi yogiken geceyle hisarun bir tarafından girüp Allahu ekber ünüyle âlemi doldurup” (OT., 1502-1503, s. 27).

Tara- (T.) ‘Aramak, araştırmak.’

“Dağını taşını anun **tarayan**” (DE., 1465, s. 42).

Taraf taraf ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yayılmak, her yere hakim olmak.’

“Bu taraftan leşkerümüz **taraf taraf olup** Yuvan vilayetini harâba verdiler” (OT., 1502-1503, s. 130).

Taşrîf-i şufûf (Ar.+Ar.) ‘Safları çekmek.’

“ve durûb-ı âlât-ı hurûb, ve **tarsîf-i sufûf** ve tesdîd-i âlây, ve ta’mîr-i memleket ve intişâr-ı âsâr-ı ma’dilet, ve tenfîz-i ahkâm-ı saltanat ve hıfz-ı hudûd-ı şeri’at” (TEF., 15. yy., s. 32).

Tartağan eyle- (T.+T.) ‘Darmadağın etmek.’

“İstanbul’un bedenlerini ki, üzerindeki kâfirlerin önünde taşdan kalkan idi, birer darb ile **tartağan eylediler**” (NT., 1485-1493, s. 285).

Tarvandırma- (T.) ‘Hamle yapmasına izin vermemek.’

“Çamurlu adlı bir yere erip, anda çeltik argı varımış, atın yenemeyip çamura uğrayıp, atdan düşüp yine bineyin deyince Bayezid Paşa ve Mihaloğlu ve Burak Beğ yetişip **tarvandırmayıp** dutup ellerin bağladılar” (NT., 1485-1493, s. 221).

Taşarruf eyle- (Ar.+T.) ‘İdare etmek.’

“Kıvrım Yolu’ndan aşağısın sınır itdiler; İsfendiyâr’a virdiler; bâkisin Yıldırım Han **taşarruf eyledi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 99).

Taşlığa döndir- (T.+T.) ‘Yoğun top atışı yaparak taş yığınınna döndürmek.’

“Hevâyî toplar ile şehriñ için hemîn **taşlığa döndirdiler**, düşmene daşlık virmediler” (TB., 15. yy., s. 322).

Tecvîz et- (Ar.+T.) ‘Caiz görmek.’

“Diyecek, Eyne Beğ Subaşı çengi **tecvîz etmeyip**, şöyle maslahat gördü ki, birbiriyle ceng etmeyip” (NT., 1485-1493, s. 180).

Tedârük it- (Ar.+T.) ‘Bulmak, sağlamak.’

“Sultân Muhammed, Bâyezîd Paşa’ya aydur: ‘Bu Rûm İli’ne geçmege **tedârük idün.**’dir” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 106).

Tedbîr it- (Ar.+T.) ‘Önlem almak.’

“Aceb mümkün ola mı kim, ol yirün kâfirleri tuymadın bu denizi öte geçebilerüz mi diyi ana nice **tedbîr idelüm** diyü fikirdeyim» didi” (ANT (Giese), 15. yy., s. 18).

Tedmîr it- (Ar.+T.) ‘Yok etmek.’

“re’âyânuñ tedbîrine ve a’dânuñ tedbîrine **tedmîr idüp** takdîre tedbîre mu’tî’u münkâd oldu” (TB., 15. yy., s. 156).

Tefrika ol- (Ar.+T.) ‘Bölünmek, ayrılmak.’

“**Tefrika oldılar**, hep bu beğler, Temur Han katında olırlardı ve Yıldırım çerisi dahi Yıldırım’dan incinmişlerdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 101).

Teğāfūl et- (Ar.+T.) ‘Gaflet anında olmak, habersiz olmak.’

“Bes Hadım beğlerbeği Rum-ili leşkerin alıp, Kara Boğdan’a geçip ol mel’un İslâm leşkerin **teğāfūl edip**, anlar garib ve gözleri bağılyiken, bunları basıp ehl-i İslâm’dan çok kişi şehid oldu” (NT., 1485-1493, s. 330).

Tehevvür et- (Ar.+T.) ‘Sonunu düşünmeden hareket etmek.’

“Anlar **tehevvür edip** ‘elbette buluşuruz ne olursa olsun ‘dediler” (NT., 1485-1493, s. 101).

Temerrüdlük it- (Ar.+T.) ‘Direnmek, inat etmek.’

“Mora vilāyetinüñ ba’zı yirleri **temerrüdlük idüp** yağılık sūretin gösterür diyü” (FSM., 15. yy., s. 242).

Tenhā ko- (Far.+T.) ‘Yalnız bırakmak.’

“kimse ardına bakmayup, serdârı **tenhā koyup**, küffâr-ı hâksâr dahı alayların perîşan olduğın görüp, hücûm ile yürüyüp kaçan tâ’ifenün gemilerine yetişince vehmden zehresi çâk olup kaldılar” (ST I., 16. yy., s. 10).

Tereddüd çekme- (Ar.+T.) ‘Kararsızlık yaşamamak.’

“Kiçi karındaşıyla kral[ı] Yayca’ya yakın iledicek halkı **tereddüd çekmeyüp** kal’ayı teslîm eyledi” (TB., 15. yy., s. 287).

Tevzî‘ ol- (Ar.+T.) ‘Dağıtmak, sevk etmek.’

“Galata Sarâyı ve Edirne Sarâyı ve At-meydanı Sarayından çıkanlar ikişer ve üçer akça ziyâde ile ve tavra harekât ile bölüklere bin beş yüz nefer sipâhi **tevzî‘olundu**” (ST I., 16. yy., s. 213).

Tık- (T.) ‘Kaçmasına neden olmak, sıkıştırmak.’

“Saluban hasmı Umol’a **tıkar ol**” (DE., 1465, s. 45).

Ṭināb ber-ṭināb kon- (Ar.+Ar.+T.) ‘İp gibi dizilmek.’

“Gerçi leşker-i deryâ-şânı bî-kerân idi, ammâ Yıldırım Hân’un havf u hirâsından her yire ki konsa leşkeri **ṭināb ber-ṭināb konup**, eṭrâfına handaklardan hisâr-ı üstivâr idüp şehir-bend iderlerdi” (TB., 15. yy., s. 109).

Tız-hız it- (Far.+Far.+T.) ‘Hızlı hareket etmek.’

“Buradan leşker ne kadar **tız-hız iderse** bir aya deg oraya varamazlar” (İK., 16. yy., s. 324).

Tokat bağla- (T.+T.) ‘Siper almak, kale içinde barikat kurmak.’

“Kara Boğdan beği mel’un İstefan dahi kaçup bir sarphık derbendde **tokat bağlayup**, tokadun dâyiresini berkidüp toplar, darbuzenlü tüfekler kurdurup dururken, şâh-ı cihan Sultan Mehmed Han dahi haber alup” (OT., 1502-1503, s. 113).

Tokata bırak- (T.+T.) ‘Kale içinde barikat kurmak.’

“Âhur, bi-avni’l-Meliki’n-Nâsır, kâfiri sığır gibi tüşkürüp **tokata bıraktılar**” (TEF., 15. yy., s. 96).

Top çek- (T.+T.) ‘Kale surlarını yıkmak için seferde top bulundurmak.’

“**Çeküp topları hisâra yürüdi**” (SN., 1490, s. 15).

Top ermez yer (T.+T.+T.) ‘Top atışı yapılamayacak, menzil dışı bölge.’

“Belki **top ermez yerlerden** sizi çep-çevre kuşadub oturalar, tâ ki siz birbirinizi yeyüb dükenince ve eğer gerü döner ve kaçaruz dersiniz şimden sonra kaçmanız da fayda etmez” (GSM., 1443-1444, s. 19).

Top ve tüfek diz- (T.+Far.+T.) ‘Savaşa hazır bir şekilde beklemek.’

“Gördiler, bir yire ‘arabasin çatmış, **topların ve tüfeklerin dizmiş**, ‘askerin, ne kim var-ısa saf saf bağlamış, hâzır olmuş durur, didiler” (FSM., 15. yy., s. 446).

Top top ol- (T.+T.+T.) ‘Grup grup ayrılmak.’

“Dağlar depesinde bölük bölük olup, **top top olup**, beş onda on beş onda, yirmi bunda, elli yüz bin onda olup perakende oldular” (OT., 1502-1503, s. 130).

Top yas- (T.+T.) ‘Topu düz duruma getirmek, kırışını gevşetmek.’

“Yanko mel’un bile hisardan çıkup kâfir çerisi ve leşkeri dinç ve çokluk olup gelüp bizüm büyük top üzerine göz karardup yürüyüp hücum edüp **top yasup** arada şol kadar cenk oldu kim, vasfa kâbil değildür” (OT., 1502-1503, s. 101).

Toz kopar- (T.+T.) ‘Saldırmak, hücum etmek.’

“ve sehm-endaz-ı kavi tedbir şast-bahtıla zemin-nümada menziller atup niçe **tozlar kopardı**” (KA., 1592-1598, s. 150).

Tulp tulp ol- (T.+T.+T.) ‘Bir araya gelmek.’

“Kapı kulları, hana canlarını fedâ kılmağıçün **tulp tulp olup** ileyinde durdular” (NT., 1485-1493, s. 122).

Turiş virme- (T.+T.) ‘Direnmemek, karşı koymamak.’

“Göl-başı kal’ası **turiş virmeyüp**, Davud Pâşâ varduğu gibi feth oldu” (TEF., 15. yy., s. 178).

Tüskür- (T.) ‘Uzaklaştırmak, püskürtmek.’

“Ammâ sedd-i İskender gibi Davud Paşa durup, adûya temkin vermeyip, derler ki, yirmi beş kerre leşker-i Uzun Hasan’ı **tüskürdü**” (NT., 1485-1493, s. 324).

‘Ubûr eyle- (Ar.+T.) ‘Bir taraftan öbür tarafa geçmek gitmek.’

“Ol incinmekle bî-tevakkuf leşker cem’kılup Gelibolı’dan **‘ubûr eyledi**” (TB., 15. yy., s. 92).

‘Uryân eyle- (Ar.+T.) ‘Kılıç çekmek.’

“Birisi **eylese tığını ‘uryân**

Folardı küh, şâhra ser-be-ser kan” (FSM., 15. yy., s. 176).

Uvat- (T.) ‘Kırmak.’

“ve oklarımızı **uvadurlar** ve yaylarımızı yasarlar ve kendü kılıcumuzile baynumuzu keserler” (ÂPT., 15. yy., s. 213).

Üstine ak- (T.+T.) ‘Hücum etmek.’

“Ki deryâ gibi **üstine akalum**” (SN., 1490, s. 82).

Üstine git- (T.+T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

“Didi kim Temur **üstine giderem**” (SN., 1490, s. 44).

Üş- (T.) ‘Çokça gelip toplanmak, üşüşmek.’

“Key atlar uçar idi kuş bigi hoş

*Kem at üstine **üşmişdi** uçar kuş”* (HN.,1996, s. 269).

Üzerine yürü- (T.+T.) ‘Hücum etmek, saldırmak.’

*“Bursa Tekvurı müslümanların galabalığın ve kafirlerin zebunluğun bilecek bi-din gayret idüb bir kaç tekfur ile ittifak itdiler ki, gazilerin **üzerine yürüyüb** ortadan götüre”* (LT., 1553, s. 157).

Vakitsiz yürü- (Ar.+T.) ‘Zamansız saldırı.’

*“ol azîm-i kadimün hayl-i ‘azimle hücumı ve ol diyâra kudûmı hâdisesi netice-i fethün mühimmâtından olan mükeddemât yerlû yerinde isti ‘mâl olunmadan **vakitsüz yürü-** olmağa bâ’is oldı”* (İK., 16. yy., s. 254).

Vağan tut- (Ar.+T.) ‘Yurt edinmek, yerleşmek.’

*“Acem vilâyetinden gelüp Rum vilâyetin **vağan dutmuşdu**, ulu pâdişâh olmuşdu”* (AOK., 15. yy., s. 8).

Vur- (T.) ‘Saldırmak.’

*“İstanbul gemisi çıkup ol kenârı **vurmaya**.” deyü ve Yalakova’yı Akçakoca’yla olan gâzîlere tîmâr üleşdirdiler”* (ANT (Edirne), 15. yy., s. 86).

Yapın- (T.) ‘Örtünmek, altına girmek.’

*“Kazâ-yı âsümân atdukları taşlar ve yılan dillü harbeler ve ağaç yaydan atdukları ağılu demrenlû oklarına bakmayup İslâm leşkerinün bahâdur yiğitleri dahi yayak olup kalkanları üzerine **yapınup** tağlara tırmaşup hücum eylediler”* (AOK., 15. yy., s. 131).

Yapış- (T.) ‘Eline almak, kuşanmak.’

*“tîr-i pürtab itmekle bâ’is-i gavga olup, bu kerre yarağ ile yasağa **yapışulup** tüfeng atılup, âdem helâk olmağa başlayup, ikaz-ı fitne idenler gitdükce gavgayı büyüdüp”* (ST I., 16. yy., s. 274).

Yarağa gir- (T.+T.) ‘Silahlanmak.’

“*Su yüzünde hâzır bulunan sıbâh zafer-penâ haberdâr olub fi’l-hâl yarağa giridi*” (İK., 16. yy., s. 128).

Yarağa yapış- (T.+T.) ‘Silah, kılıç çekmek.’

“*âmmе-i leşker-i İslâm yarağa yapışup «katl-i âmdur» diyü seğirdişüp Osman Paşa’nun dahi mizacında küllî fütûr var iken eyvây diyü acz ü inkisâr ile ata binüp*” (ST I., 16. yy., s. 162).

Yarak et- (T.+T.) ‘Silah, koz olarak kullanmak.’

“*Elçiyi yarak etdi kim göndüreyidi*” (ÂPT., 15. yy., s. 103).

Yarakla- (T.) ‘Güçlendirmek, silahlandırmak.’

“*Dedi Düzme sahîh imiş o mektub*

Yaraklamışdı esb-i tâzi mahbûb” (HT., 1530-1531, s. 149).

Yarak sakla- (T.+T.) ‘Silahları gizleyerek hareket etmek.’

“*yatsu namazından sonra yarakların saklayup a’dâ-i dîn üstüne kaç yaylım yetişdüre-bilürler ise atalar ve ne denlû nîzeler var ise mumlar yakup leşker-i İslâm çadırları donanup zeyn ola diyü fermân olundu*” (ST I., 16. yy., s. 29).

Yarar âdem sakla- (T.+Ar.+T.) ‘Aynı amaç doğrultusunda hareket edecek olan savaşçı bulundurmak.’

“*<Eğer hıfz u hırâsetde gereği gibi bezl-i maktûr olunup, asker besleyüp, yarar âdem saklanursa Beç (□□) vilâyetine Toğrı yol açılır*” (ST I., 16. yy., s. 286).

Yardıma gel- (T.+T.) ‘Destek sağlamak.’

“*Bile yardıma gelmişdi sipâhi*” (SN., 1490, s. 48).

Yardum (T.) ‘Kendi gücü ve imkânlarını başka birine fayda sağlamak amacıyla kullanma, takviye.’

“*Her taraftan il kâfirleri kim, yardum için gelmişlerdi*” (OT., 1502-1503, s. 28).

Yarıl- (T.) ‘İkiye bölünmek, iki yana açılmak.’

“*Kâfir dahi yarılup bunları araya aldı*” (ÂPT., 15. yy., s. 326).

Yarışama- (T.) ‘Karşılık verememek.’

“*Ve Sultan Mehmed leşkeri Uzun Hasan’ı kova gidüb yarışamayub ordusun yağma idüb Saruhan Beg-oğlu ‘Ömer Beg dahi nice beğlerle Has Murad singununda tutulmuşlardı*” (LT., 1553, s. 188).

Yasa- (T.) ‘Düzenlemek, düzene koymak.’

“*Amma Halil Paşa Boğaz’ın iki cânibini muhkem yasadı ve Pâdişâh’a i’lâm eyledi kim, Pâdişâhum hâzır ve müheyyâ olmuşuzdur*” (GSM., 1443-1444, s. 48).

Yayak ol- (T.+T.) ‘Yürümek, binek hayvanlardan inmek.’

“*Buyurmuş kim: ‘Cemî’isi yayak olmuşlar kim eyü hasmâne cengler ederler’*” (ÂPT., 15. yy., s. 268).

Yayan ol- (T.+T.) ‘(bk. Yayak ol-).’

“*Orhan Gâzi yayan olup gâzilerile bile ardın sürdü*” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Yayan sür- (T.+T.) ‘Yürütmek.’

“*İskeleye geldiği haberi ma’lûm olıcak, ‘Tutsakları yayan sürüp, Yedi-kulle’de habs idesiz’ diyü tenbîh ü te’kîd buyurıldı*” (ST I., 16. yy., s. 127).

Yay sal- (T.+T.) ‘Omuza yay asmak.’

“*bellerine kılıçlar kuşanup kollarına yaylar salup, ellerine süñüler alup İslâm ‘askeri -nassarahumu’ llâhu fî-küllî cihâdin- ‘alemlerin çözüp yürüdiler*” (FSM., 15. yy., s. 298).

Yeğîn gel- (T.+T.) ‘Baskın gelmek, üstün gelmek.’

“*Arab çerisi yeğîn gelüp Bu esnada Rûm İli çerisi görüp Arab çerisi üzerine hücum idüp azîm ceng idüp*” (ANT (Edirne), 2021, s. 159).

Yelten- (T.) ‘Denemek, teşebbüs etmek.’

“*Çeri de gitmege yeltenmişidi*” (SN., 1490, s. 104).

Yenge ko- (T.+T.) ‘Düzene sokmak, şekillendirmek.’

“*çün iki asker birbirine gelip dokuşup cenge giderler, sanasın âlemi yenge koyup, birbirine nize ve kılıç birle uruşup bir ceng-i sultân-î olup*” (NT., 1485-1493, s. 167).

Yet- (T.) ‘Kaçan düşmanın arkasından ulaşmak, yetişmek.’

“*Ardlarına bakmadılar yeteler deyü korkularından*” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

Yiğit terbiye eyle- (T.+Ar.+T.) ‘Cesur, kahraman biri yetiştirmek, eğitmek.’

“*ve ben dahi bu yanadan Osman-oğlu nâmına bir yiğit terbiye eylemişim, anı dahi Türk’ün üzerine bir nice asker ile havâle ederim,*” (GSM., 1443-1444, s. 34).

Yoka- (T.) ‘El sürmek, dokunmak.’

“*Yıldırım Han, gayet yasaklu-yıdı; kimse bir habbe yokamazdı.*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 99).

Yol bas- (T.+T.) ‘Yol kesip yağma yapmak.’

“*Hem denizden hem kurudan çıkup yollar basup başlar keserlerdi, kervanlar basarlardı*” (OT., 1502-1503, s. 175).

Yoldaş koş- (T.+T.) ‘Savaşta faydalanılması için yardımcı kuvvet sağlamak.’

“*Germiyan sancağını yoldaş koşdular*” (ÂPT., 15. yy., s. 167).

Yoldaşlığa al- (T.+T.) ‘Aynı amaç doğrultusunda hareket etmek.’

“*İstedüğün kimesneleri beglerden ve kapu halkından yoldaşlığa al*” (TB., 15. yy., s. 216).

Yol izle- (T.+T.) ‘Gözetlemek.’

“*Gelenüñ yolını izlerleridi*” (SN., 1490, s. 109).

Yol bağla- (T.+T.) ‘Düşmanın kaçabileceği yerlere asker yerleştirmek.’

“*Küffâr hazırımış, yolları bağladılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 164).

Yol ver- (T.+T.) ‘Kaçmasına izin vermek.’

“*Yol verürler sökülüp kaşdı adû*” (DE., 1465, s. 28).

Yören- (T.+T.) ‘Dolaşmak, yaklaşmak, uğraşmak.’

“*Sultân-ı âlem aña emr eyledi, cemî’-i Anadolu begleri-le varalar, düşmeni yöreneler, nażar salalar, buluşup savaşması ne yüzden elvirürse aña göre tedbîr ideler*” (FSM., 15. yy., s. 420).

Yüğüş- (T.+T.) ‘Koşuşmak.’

“Nesr-mülûk ü selâtîn-i etrâftan, Arab u Acem'den ve Fireng ü Üngürûs'tan, her sınıf tâyifeden ilçiler **yüğüşüp** vazîfe-i mübârekbâd-ı saltanat edâsına mütesâri oldılar” (TEF., 15. yy., s. 196).

Yüriyş it- (T.+T.) ‘Saldırıya geçmek, hücum etmek.’

“Konstantin şehrini hisâr idüp altı ay ceng idüp âkıbet bir cum'a gün **yüriyş** itdiler” (ANT (Edirne), 2021, s. 144).

Żararı erişme- (Ar.+T.) ‘Kötü sonuç olmamak, ziyan dokunmamak.’

“Baras Tekür eyitdi: ‘İmdi ahd edelüm kimsenün bize **zararı erişmeye**’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Ziyānı dokunma- (Far.+T.) ‘Bir şeyden ya da kişiden herhangi bir zarar ya da kötülük gelmemek.’

“Hey! Korkma kim sana **ziyānum dokunmaz**” (ÂPT., 15. yy., s. 248).

2.36. Tedavi/ İyileştirme:

Onul- (T.) ‘İyileşmek.’

“Yâresi **onuldi** ammâ peykanı içinde kaldı” (İK., 16. yy., s. 368).

Yara bağla- (T.+T.) ‘Tedavi etmek, iyileştirmeye çalışmak.’

“**Yarasını Paşanuñ bağladılar**” (SN., 1490, s. 108).

2.37. Tutsak/ Tutsaklık:

Ağlâl ile mağlûl eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Esirlerin el ve ayak bileklerine demir halka takmak.’

“Def'i ol beceneyi feth kılup, küffârün ba'zın helâk idüp ba'zın **ağlâl ile mağlûl** ve selâsil ile müselsel **eylediler**” (TB., 15. yy., s. 294).

Ahız ol- (Ar.+T.) ‘Tutulmak, ele geçirmek.’

“Sadra'zam hazretlerine haber virüp, yedi nefer kadı efendiler fi'l-hal ihânet ile **ahız olunup**, Yedi-Kulle'ye habs buyuruldu” (ST I., 16. yy., s. 225).

Alıko- (T.+T.) ‘Esir etmek.’

“Hayli kâfirler **alıkodular**, diri tutdular” (ÂPT., 15. yy., s. 210).

Diri tut- (T.+T.) ‘Canlı bir şekilde ele geçirmek, yakalamak.’

“ve hem bile gelen kâfirlerin nicesin **diri tutdular**, pâdişâh hazretine göndürdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 289).

Dut- (T.) ‘(bk. Tut-).’

“Bu taraftan Ungurus beğ’i Yanko oğlu Kıral vefât edüp Söyzeoğlu hücum edüp Yanko oglunu **dutub habs eyledi**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 130).

Dutsak (T.) ‘Esir.’

“Pes andan hisarı teslim idüp içinden çıkup gittiklerinde ba’zı **dutsak** gizleyüp kâfirün hiyâneti zâhir oldu” (ANT (Giese), 15. yy., s. 152).

Düşür- (T.) ‘Esir etmek.’

“Ahir oğlum **düşürdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 317).

El düş- (T.+T.) ‘Ele geçirmek, tutmak, yakalamak.’

“Ve Düzme Mustafa’yı **el düşüb** tutdılar ve Sultan Murad’a Edirne’ye getürdiler” (LT., 1553, s. 175).

Ele gir- (T.+T.) ‘Yakalanmak, ele geçmek.’

“Eğer armızdan çıkmaza ümid vardı kim belki **ele girmeyeydi**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 43).

El ir- (T.+T.) ‘Yakalamak, ele geçirmek.’

“Sava ortalarında olmağın ol iki hasm-ı hısmkîn-i pür-hısm u kînün biri birine **elleri irmedi**” (İK., 16. yy., s. 153).

Esir it- (Ar.+T.) ‘Savaşta düşmânı ele geçirmek, tutsak etmek.’

“Avret oğlan bulduğun **itdi esir**

Kırdılar bâkî ne var bürnâvü pîr” (İN., 1410, s. 434).

Esir alma- (Ar.+T.) ‘Esir etmemek.’

“Ammâ **esir almadılar**” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Esîr bağla- (Ar.+T.) ‘Esir etmek.’

“*Gelsün kapuña girmeyile bağlayup esîr*” (SN., 1490, s. 90).

Esîr-i bend-i bevâr it- (Ar.+Far.+Far.+T.) Mahvetmek, tutsak etmek, ele geçirmek.’

“*ve ba’zını esîr-i bend-i bevâr ittiler*” (TEF.,1977, s. 114).

Esîr-i bend-i izlâl it- (Ar.+Far.+Ar.+T.) ‘Alçaltmak, hakir görmek, esir etmek.’

“*Şol mertebede ki, azebler bunların kimini esîr-i bend-i izlâl ve kimin emîr-i kişver-i cehennem ittiler*” (TEF., 15. yy., s. 59).

Esîr-i bend-i zencîr et- (Ar.+Far.+Far.+T.) ‘Zincire vurmak, tutsak etmek, alıkoymak.’

“*Osmânilerden kimini şehid ve kimini esîr-i bend-i zencîr edüb k’el-evvel zabt u rabt edüb feleğe kelek ve simurga sinek demeyüb küstâhâne geçüb karâr eyledi*” (GSM., 1443-1444, s. 4).

Esîr et- (Ar.+T.) ‘Savaşta düşman askerini eline geçirme durumu.’

“*Oğlumuzla kızımızla esîr ederler*” (AOK., 15. yy., s. 13).

Esîr sat- (Ar.+T.) ‘Savaşta ele geçirilen esirleri belli bir bedelle elden çıkarmak.’

“*Esîr satuban vü hem almadılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 52).

Esîr ü dest-gîr (Ar.+Far.) ‘Tutsak, esir.’

“*Cerbe kal’ası fethinde donanmasıyle esîr ü dest-gîr olan Donaryo (Don Alvaro) nâm la’în, ki Kapudan Piyâle Paşa -edâme’llâhu ta’âlâ ikbâlehû-hazretleri i’âneti ile bahâsı alınup amân virilmişdi*” (ST I., 16. yy., s. 10).

Esîr ü hâķîr eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Ele geçirmek, tutsak etmek.’

“*Bu fırsat u nuşret ehl-i İslâm’a el virüp kâfirün ayağın alıcak, cemî’-i arabaların alup dökündülerin esîr ü hâķîr eylediler*” (TB., 15. yy., s. 212).

Fâdiye vir- (Ar.+T.) ‘Tutsak edilen birinin kurtulması için verilen para.’

“*Amma fâdiye virmedi*” (LT., 1553, s. 183).

Forsa (İt.) ‘Kürek mahkumu.’

“*Kapudan Piyale Paşa hazretleri tasarrufunda olan cemâ’ât-ı rü’esâ ve azebân ve forsaları ve Yeniçeriler Ağası Ali Ağa fermânında olan yeniçeri üstâdları ve gilmân-ı acemiyândan tuvânâ hizmetkârlar be-nevbet çalışup*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Ġarķ-i zencîr et- (Ar.+Far.+T.) ‘Esir etmek.’

“*ve kimini diri dutub ġarķ-i zencîr edûb Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerine getürdiklerinde Padişah ol yiğitlerin cümlesine ‘azim in’âm ve ihsân eyledikten sonra bu dilleri karşusına getürüb*” (GSM., 1443-1444, s. 5).

Ġarrâ’ maġbûb (Ar.+Ar.) ‘Savaşta esir olarak ele geçirilen gösterişli erkek esir.’

“*Gâzîlerûñ ellerine bî-hisâb esbâb ile ġarrâ’ maġbûblar ve husnâ maġbûbeler girüp, bî-kıyâs ecnâs-ı kelâ ve envâ’-ı dîbâ sîm ü zer ü evânîler girdi*” (TB., 15. yy., s. 270).

Ġulâm (Ar.) ‘Savaşta ele geçen genç erkek esir.’

“*Tamâm on biñ ġulâmın kıldı âzâd*” (SN., 1490, s. 83).

Ĥabs (Ar.) ‘Hapis, alıkoyma, bir yere kapama, salıvermeme.’

“*Mihaloğlı Muhammed beğ’i Tokad’da Ĥabsden çıkardılar*” (ANT (Edirne), 2021, s. 111).

Ĥabs eyle- (Ar.+T.) ‘Hapis, alıkoymak, bir yere kapamak, salıvermemek.’

“*Bu taraftan Ungurus beğ’i Yanko oğlu Kırıl vefât edüp Söyzeoğlu hücum edüp Yanko oglunu dutup Ĥabs eyledi*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 130).

Ĥaps ol- (Ar.+T.) ‘Hapis, alıkonulmak, bir yere kapanmak, salıverilmemek.’

“*Hisar bize Ĥaps oldu*” (ÂPT., 15. yy., s. 44).

Ĥusnâ maġbûbe (Ar.+Ar.) ‘Savaşta esir olarak ele geçirilen güzel genç kız, esir.’

“*Gâzîlerûñ ellerine bî-hisâb esbâb ile garrâ maġbûblar ve Ĥusnâ maġbûbeeler girüp, bî-kıyâs ecnâs-ı kelâ ve envâ’-ı dîbâ sîm ü zer ü evânîler girdi*” (TB., 15. yy., s. 270).

İlet- (T.) ‘Ulaştırmak, teslim etmek.’

“Yıldırım Han’ı dutıp esir edip Timur Han’a **ilettiler**” (OT., 1502-1503, s. 39).

Maḥbūs (Ar.) ‘Hapsedilmiş, tutuklu.’

“Kal’a içinde **maḥbūs** olan müslümanlar dahi halâs olup kurtuldılar” (ANT (Giese), 15. yy., S. 141).

Nöker (T.) ‘Köle.’

“Eger İskender-i Rumi geleydi

Bana ol dahı bir **nöker** olaydı” (HN., 1414, s. 263).

Oğlan (T.) ‘Savaşta ele geçirilen genç erkekler.’

“ve hayli **oğlanlar** cem’olundu. Hana getürdiler. Halil Paşa, “Bunları Türk’e verelim Türkçe öğreysinler, sonra getirelim yeniçeri olsun” dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 75).

Rehn (Ar.) ‘Tutsak, esir.’

“Velakin Âsitâne-i sa’âdet-âşiyân cenâbına **rehn** gönderüp intisâb gösterdüğün yâd eylemişler” (ST I., 16. yy., s. 352).

Rehin ko- (Ar.+T.) ‘Bir şeyin yerine garanti olarak bırakmak.’

“Anları İsatambul’da **rehin kodu** kim hiç yağılık etmeye” (ÂPT., 15. yy., s. 109).

Rehn ahz et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Rehin almak.’

“oğlunu ve kardaşını ve ekâribinden kırk kişiyle **rehn ahz edip**, elli kantar altın ve elli kantar gümüş ve bî-kıyâs siyâb-ı Atlas alıp” (NT., 1485-1493, s. 15).

Sebâyây-ı ğazâ (Ar.+Ar.) ‘Savaşta esir düşenler, daha çok esir kadınlar için söylenen bir söz.’

“**Sebâyây-ı ğazâyı** Edirne tolub hadem ü haşem muğtanem oldı” (İK., 16. yy., s. 219).

Selâsil ile müselsel eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Zincirlerle birbirine bağlamak, tutsak etmek, esir etmek.’

“Def’i ol beceneyi feth kılup, küffârun ba’zın helâk idüp ba’zın aglâl ile maglûl ve **selâsil ile müselsel eylediler**” (TB., 15. yy., s. 294).

Tutgun (T.) ‘Savaşta düşmân eline geçen kimse, tutsak.’

“Subh-dem **tutgunlar** u leşker gelür” (DE., 1465, s. 51).

Tutsak (T.) ‘Savaşta düşmân eline geçen kimse.’

“Yedi sekiz bin kâfiri kılıcdan geçürdiler ve dahı şehirden ve ilden yiğirmi bin mikdarı esîr alup yedi sekiz bin **tutsak**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 148).

Tutsak ol- (T.+T.) ‘Savaşta düşmân eline geçmek, tutsaklık.’

“Hem bir dahi **tutsak olup** soyulmazdık” (ANT (Giese), 15. yy., s. 43).

Üsârâ (Ar.) ‘Esirler.’

“Nesr-Memleket hâli kalduktan sonra her tarafa ılgar ve akın salup **üsârâyı** gâzîler şîr-i gurrân reme-i gızlân sürer gibi sürdiler” (TEF., 15. yy., s. 202).

Yesîr tut- (Ar.+T.) ‘Esir edinmek.’

“Anatoli’dan gelüp toyum olup beş altı **yesîr tutup** mâl u ganâyimile gine illerine varurlardı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 49).

Żabt it- (Ar.+T.) ‘Ele geçirmek.’

“Ki böyle **żabt ide** anı kemâhi” (SN., 1490, s. 112).

Żabt iyle- (Ar.+T.) ‘Ele geçirmek.’

“O şöyle **żabt iylemişdür** o şâhi” (SN., 1490, s. 112).

Zencîre çek- (Far.+T.) ‘Ele geçirmek, tutsak etmek.’

“Kağan arslan gibi bend ve **zincîre çeküb** aldılar Severin hisârına iletdiler” (İK., 16. yy., s. 171).

2.38. Yaralanma/ Vurulma:

Baş yar- (T.+T.) ‘Düşmanı vurmak, öldürmek.’

“Yarılmağı ne **baş dökülmedi** kan” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Cerâhatlü ol- (Ar.+T.) ‘Yaralanmak.’

“ammâ eser-i fetğ ü zafer görünmeyüp, cânibeynden hayli âdem hasâret olup **cerâhatlü oldular**” (TB., 15. yy., s. 127).

Çal- (T.) ‘Vurmak, yaralamak.’

“Dervîşün önine durdı. Ayıtdı: ‘Ol kılıcunla beni **çal**, görelim keser mi’didi” (AOK., 15. yy., s. 14).

Çırp- (T.) ‘Çalmak, vurmak.’

“Hünkâr kendi kılıcını çıkarıp cellâdın eline verip, ‘aman verme boynuna **çırp**’dedi” (NT., 1485-1493, s. 278).

Del- (T.) ‘Vurmak, yaralamak.’

“**Delüp** çıkdı tonını sanki hançer” (SN., 1490, s. 43).

Dokın- (T.) ‘(bk. Dokun-).’

“Andan Yunus Paşa’ya ok **dokunıp** mecruh oldu” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 139).

Dokun- (T.) ‘Yaralamak.’

“Yürürken kendülerün meterizi tahtasına hisardan bir pırankı gelüp **dokundu**” (ÂPT., 15. yy., s. 200).

Dürt- (T.) ‘Vurmak, yaralamak.’

“Katı yaydan atılmış ok gibi fi’l-hâl irüb kimin şehâb-misâl sinân-ı pür-tâbla **dürtüb**” (İK., 16. yy., s. 123).

Fınduk yarası (Ar.+T.) ‘Mermi ile yaralanmak.’

“Top ve tüfengle muhkem ceng ü aşûb olup, Hüseyin Paşa **fınduk yarasıyla** mecrûhdur dimişler” (ST II., 16. yy., s. 837).

Hurd et- (Far.+T.) ‘Parçalamak, yaralamak.’

“Ammâ top dâneleri geminin birine dokunub kaburgalarını **hurd edüb** gark-ı âb eylediler” (GSM., 1443-1444, s. 48).

Hürde-hâş ol- (Far.+Far.+T.) ‘Yaralanmak.’

“hemandem mirdek-i hîzûn ol esnada depesi üzerine yıkılıp, başı **hürde-hâş olup**, girü birkaç dilâverler hazır bulunup” (OT., 1502-1503, s. 133).

Kana bulaş- (T.+T.) ‘Kanlar içinde kalmak, vurulmak.’

“**Kana bulaşup** yatur tâ pâ vü ser” (AOK., 15. yy., s. 30).

Mecrûh et- (Ar.+T.) ‘Yaralamak.’

“ve kendüyi **mecrûh edüp** tutdılar Mısır’un beğisi Özbek’e iletdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 313).

Sanç- (T.) ‘Saplamak, batırmak.’

“Sultan Murad Hakk’a çok çok şükürler idüp başını cıdaya **sançdılar** ve yukarı kaldurdılar” (AOK., 15. yy., s. 76).

Ṭağlu (T.) ‘Yaralı, yaralanmış.’

“ve envâ’*ḥakāret-le eli bağlu ve cigeri* **ṭağlu** kemendü fitrāk ile ḳalb ü dili ḥasta Mıṣr’a varduğında” (CT., 1577-1578 s. 353).

Yaralu (T.) ‘Yaralanmış olan kişi.’

“nâgehânî gaḫlet ile Beği basup olanca hazînesin katariyle alan u tâlân idüp bozup kendüzi **yaralu** iki hitmedkâr ile Sıkloş kal’asına düşüp halâs olduğu haber şâyî oldı” (ST I., 16. yy., s. 23).

Yara ur- (T.+T.) ‘Yaralamak.’

“Okla aygırlara **yara urdular**” (DE., 1465, s. 28).

Yara ye- (T.+T.) ‘Yaralanmak.’

“Paşa dahi **yemişdi** hayli **yara**” (SN., 1490, s. 108).

Yare yi- (T.+T.) ‘(bk. Yara ye-).’

“Kimi ölüb kimi **yare** yiyüb dururdı” (İK., 16. yy., s. 170).

Zahm (Far.) ‘Yara.’

“Yahşioğlu elçinün tig-i Samsam’ile yüzünde ve gözünde ve başında **zahm** irgürüp, Yahşi oğlu ol **zahmdan** helâk olup fi’n-nâri’s-sakar, ve ol gazi[yi] dahi ol arada şehid eylediler” (OT., 1502-1503, s. 123).

Zahm irgür- (Far.+T.) ‘Yara olmak, yaralanmak.’

“Yahşioğlu elçinün tig-i Samsam’ile yüzünde ve gözünde ve başında **zahm** irgürüp, Yahşi oğlu ol **zahmdan** helâk olup fi’n-nâri’s-sakar, ve ol gazi[yi] dahi ol arada şehid eylediler” (OT., 1502-1503, s. 123).

Zahm ur- (Far.+T.) ‘Yaralamak.’

“Yahşioğlu elçiyi laînün üzerine Sâmstüvâr bigi-Rüstem-i Nerimân gibi- hücum idüp üzerine at salup tiğ-i Samsâm’ıla yüzünde ve başında **zahm urup** ol zahmetden Yahşı oğlu kâfir helâk olup cân ber-cehennem ısmarladı” (ANT (Edirne), 2021, s. 158).

2.39. Yazma/ Yazışma:

‘Adâlet-nâme gönder- (Ar.+Far.+T.) ‘Görevini kötüye kullanan halka zulmeden idarecilerin yola gelmeleri için Padişah tarafından emir göndermek.’

“zîr-i hükminde olan ümerâ vü kuzâta **‘adâlet-nâmeler gönderüp** mazlûmlaruñ hâ’ifini zalemeden alıverüp ıslâh-ı ‘âlem içün vüfûr-ı himmetlerin şarf itmege sa’y iderdi” (CT., 1577-1578 s. 381).

‘Ahd-nâme (Ar.+Far.) ‘Antlaşma belgesi.’

“Ak-sarây nâm şehirlerin Yıldırım Han’a teslîm idüp **‘ahd-nâmelerinde** iki memâlik mabeyninde Çihârşenbih demek-le ma’rûf nâm nehr-i cārî hadd ü tohm ta’yîn olunup Çihârşenbih şuyından berüsi Yıldırım Bâyezîd Han’uñ olmak üzre Karaman-oğlu’na **‘ahid-nâme-i hümayûn** virildi” (CT., 1577-1578 s. 179).

‘Azâb tahrîri (Ar.+Ar.) ‘Azabların ismini ve künyesini tutan kişi.’

“İzmir-oğlu’na dahı pâye-i vezâret ile ri’âyet idüp andan **‘azâb tahrîri** ve leşker-i cerrârîy-la rihlet ve Murâd Han üzerine teveccüh ü **‘azîmet emr** olındı” (CT., 1577-1578 s. 209).

A‘zâ-nâme (Ar.+Far.) ‘Alınan ölüm haberi üzerine yazılan mektup.’

“Ve oğlu Mûsâ Çelebi’ye **‘inâyetler idüp, memleket-i Rûm’ı** tevîz idüp sâyir karındaşlarına **A‘zâ-nâmeler** gönderdi” (TB., 15. yy., s. 137).

Berât (Ar.) ‘Resmî belge.’

“ve eğer maliye canibinde bi-edeb kâtibler müzevver **berât** ve tezkireler yazup ve serdârlar içün Şark seferlerine gönderilen beyaz tuğrâ-i şerîf ile mu’anven kağıtlar küttâb-ı hâ’in eline girüp” (ST I., 16. yy., s. 227).

Cevâblaş- (Ar.) ‘Yazışmak.’

“Dürlü dürlü habeler ile elçiler Temür Han’ı Yıldırım Han’ıla **cevâblaşdılar**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 100).

Darblu cevābnāme (Ar.+Far.+Far.) ‘Mühürlü mektup.’

“ve kendü bir **darblu cevabnāme** yazdı” (ÂPT., 15. yy., s. 103).

Da’vet (Ar.) ‘Çağrı.’

“**Da’vet**-ile gelmeyi öldüre

Leşker-i islam galib oldura” (İN., 1410, s. 437).

Defter eyle- (Ar.+T.) ‘Kayıt altına almak.’

“ve cemi’i halkını **defter eyle**” (ÂPT., 15. yy., s. 230).

Feth-nāme (Ar.+Far.) ‘Osmanlı zamanında, savaşla ele geçirilen yerleri yabancı hükümdarlara, hanlara, prenslere, Osmanlı şehzadelerine, valilere vb. devlet büyüklerine bildirmek için padişahların gönderdikleri resmî mektup.’

“evvela umumen Memalik-i Mahruse’ye **feth-nāmeler** göndürildi ve pay-taht-ı selatin-i Al-i Osman olan İstanbul ve Bursa ve Edirne’ye tonanma tenbihi ile emrler irsal olındı” (KA., 1592-1598, s. 159).

Ġazavātnāme (Ar.+Far.) ‘Özellikle Osmanlılar’da hıristiyan devletlere karşı yapılan savaşları anlatan eserlerin genel adı.’

“Bir **Ġazavātnāme** düzeyin sana” (ANT (Giese), 15. yy., s. 3).

İnhā’ eyle- (Ar.+T.) ‘Yazılı olarak bildirmek.’

“Ve tabur ile oturduğu mahalden asâkir-i mansûre hücum işütdükde kalkup içeri sarı yerlere çekildiğin **inhā’ eyledi**” (ST II., 16. yy., s. 765).

Mektüb-ı ħakanî (Ar.+T.) ‘Padişah tarafından yazdırılan mektup, ferman.’

“Kıralun vardı dîvânına erdi

Ana **mektüb-ı ħakanî** yi verdi” (HT., 1530-1531, s. 245).

Menşûr (Ar.) Buyruk, emir, ferman.’

“Osmân Ġāzî’ye **menşûr** ve yarlıg yazup cümlesin envā’-ı tuhaf u hedâyâ ile ve tabl u ‘alem ile yarar Bedevî ‘Arab atların ve yarlıg-ı lâzımü’t-teblîği Ak-Timür Ġāzî’ye teslim idüp” (CT., 1577-1578 s. 145).

Muvāfiḳ-nāme (Ar.+Far.) ‘Yazılıp gelen nāme’ye karşılık yazılan nāme, mektup.’

“*Ol elçiye ağır hil’at verürler*”

Muvāfiḳ-nāme yazup gönderürler” (HT., 1530-1531, s. 124).

Rezm-nāme (Far.+Far.) ‘Savaşnāme.’

“*İnşā’allah bu maḥallüñ tetimme-i ḥikāyātı zırde Rezm-nāme-i Timür’de irād olınsa gerekdür*” (CT., 1577-1578 s. 177).

Serdārlik berā’tı (Far.+Ar.) ‘Komutanlık belgesi.’

“*Eflak seferine müte’allik asker amiri kendiye sipariş ü tefviz fermân olunup, istiklal üzere serdārlik berā’tı yazılıp, kendüzine teslim eyliyesin*” (ST II., 16. yy., s. 775).

Şulḥ-nāme (Ar.+Far.) ‘Barış belgesi.’

“*Selīm Ḥan’a ta’ziye ve tehniye irsal idüp ‘ahd u şulḥ-nāmelerin tecdīd etdüirdi*” (CT., 1577-1578 s. 450).

Tehdībāt (Ar.) ‘Gözünü korkutmak için yazılan mektup.’

“*Bir nice bunun gibi tehdībāt dahi yazıp bir vechile ki inandırdı*” (NT., 1485-1493, s. 238).

Yarlıḡ (T.) ‘Buyruk, emir, ferman.’

“*Osmān Gāzī’ye menşūr ve yarlıḡ yazup cümlesin envā’-ı tuḥaf u hedāyā ile ve ṭabl u ‘alem ile yarar Bedevī ‘Arab atların ve yarlıḡ-ı lāzımü’t-teblīḡi Aḡ-Timür Gāzī’ye teslīm idüp*” (CT., 1577-1578 s. 145).

Yaya taḥrīri (T.+Ar.) ‘Yaya askerini kaydeden kimse.’

“*ḥarçlıḡı yaya taḥrīrini Bāyezīd Paşa’ya emr etdi*” (CT., 1577-1578 s. 209).

Yeñiçeri defteri (T.+T.+Ar.) ‘Kapıkulu askerlerinin isminin ve aldıkları maaşların yazılı olduğu defter.’

“*Ve evahir-i şehir-i rebi’ulâhırde masar sene 1006 vacibi ulife tedirük olunup, Yeñiçeri defteri mukābele olup, yüz kırk yük akça ile cevap virilür dinilmiş*” (ST II., 16. yy., s. 716).

Yeniçeri yazıcısı (T.+T.+T.) ‘Yeniçeri ordusuna asker olarak yazılmak isteyenlerin listesini tutan kişi.’

“*Ve yeniçeri yazıcısı Frenk-Beg-oğlu Mehmed Beğ dahi bu mukabelede gayrete gelüp müteveffâ ve nâ-bedid olan Yeniçeri ve Acemiyan’dan külli nefer mahlûl göstermek ile anlar dahi hil’at-î fahire ile teşrif buyurulup*” (ST II., 16. yy., s. 591).

Yoklama (T.) ‘Asker sayımı.’

“*Kapudan Paşa gaflat idüp, mukadderât-ı İlâhî olsa gerek, serdâr-ı âlî-mikdâr hazretleri kâfirün geleceğinden haberdâr olup, niyet-i gazâ, kasd-ı kâfir darbet-i şemşirin göstermek azîmeti üzre Asker-i İslâma yoklama vardır diyü çok kimseyi kendüziyle cezîrede eğleyüp seherden kuşluk vaktine değin turup*” (ST I., 16. yy., s. 10).

2.40. Yenilmek/ Aciz kalmak:

‘Āciz (Ar.) ‘Gücü bir işe yetmez olan, güçsüz.’

“*Üzerümüze Türk geldi, bizi zebûn itdi, taşra çıkartmaz oldu, ‘âciz kaldık*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 11).

Ak bayrak (T.+T.) ‘Teslim olma bayrağı.’

“*bu gürûha ne top ve ne tüfenk çâre eder, küffâr-ı hâkisâr me’yûs olub ak bayrak diküb amân el-amân deyü çıgrıştılar ve cümle ceng âlâtını ellerinden bırakub arabalardan taşra çıktılar*” (GSM., 1443-1444, s. 68).

‘Alem baş aşağı ol- (Ar.+T.+T.+T.) ‘Yenilmek, mahvolmak.’

“*‘Alemleri baş aşağı olup halk-ı âlem şâd olup anın fitnesinden halâs oldular*” (NT., 1485-1493, s. 167).

Ayak altında kal- (T.+T.+T.) ‘Perişan olmak, sıkıntı çekmek.’

“*‘Hay! Şu düşmana karşı varalum. ‘Ordumuz ayak altında kaldı’ dediler*” (ÂPT., 15. yy., s. 171).

Ayak götür- (T.+T.) ‘Çekilmek.’

“*Ki leşker cem’idüp ayak götürdi*” (SN., 1490, s. 59).

Ayaklat- (T.) ‘Teslim etmek, vermek, ezdirmek.’

“Memleketümüzü ‘adûya **ayaklatmağûñ** ne vechi var” (TB., 15. yy., s. 111).

Başa çıkma- (T.+T.) ‘Yenilmek, gücü yetmemek.’

“Ve birkaç gün iç-kal’a dizdari tayanup, muhalefet idüp, ceng itmeğle **başa çıkmamayup**, âhir dizdârı ele getürüp katl eylemeğle iç-kal’aya dahi zafer bulup oturdılar” (ST II., 16. yy., s. 836).

Baş aşağı ol- (T.+T.+T.) ‘Yenilmek.’

“Hemîşe İsâyîleriün **başı aşağı ola**, gazileriün ümmet-i Muhammed’ün kılıcı üstün ola, inşâ-Allâhu’r-Rahman” (OT., 1502-1503, s. 171).

Baş indür- (T.+T.) ‘Boyun eğmek, kabullenmek.’

“Yüz bin ere ve leşkere güci yiterdi; ammâ, hiç kimseye **baş indürmezdi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 121).

Baş kayusu ol- (T.+T.+T.) ‘Kendi başının kaygısına düşüp dağılmak.’

“Her birine **baş kayusu oldu**. Kimini kırdılar ve kimini tutdılar ve kimi kaçup kurtuldu” (ANT., 1992, s. 64).

Baş yarıl- (T.+T.) ‘Ordunun merkez saflarının dağılması.’

“harb u darb esnâsında kol ufanup ve **baş yarılup**, esbâb u erzâk yağmalanup ve sâbıkâ bu husûsda Âsitâbine-i sa’âdete şikayete gelen eşirrâ siyâset olunup” (ST I., 16. yy., s. 282).

Bî- kuvvet ü bî-fer kal- (Ar.+Far.+T.) ‘Kuvettsiz, ışıksız kalmak, yenilmek.’

“Oldılar bî-server ü bî-ser kamu

Kaldılar bî-kuvvet ü bî-fer kamu” (İN., 1410, s. 442).

Bî-mecâl kıl- (Ar.+T.) ‘Zayıflatmak, güçsüz duruma düşürmek.’

“Muavenet-i hullanla kıyam itdiği gibi, mübarek alnına bir nahs okı urup, zaḥm-nâk ve **bî-mecâl kıldılar**” (KA., 1592-1598, s. 43).

Bî-server ü bî-ser ol- (Far.+Far.+T.) ‘Başsız kalmak, yenilmek.’

“Oldılar bî-server ü bî-ser kamu

Kaldılar bî-kuvvet ü bî-fer kamu” (İN., 1410, s. 442).

Bî-tâb ol- (Far.+T.) ‘Güçsüz, zayıf düşmek, yenilmek.’

“*ol cem’olan derindi akıncılar bî-tâb olup, huffâş-vâr târ ü mâr olup baş kurtarmak ardınca oldılar*” (TB., 15. yy., s. 173).

Bî- tākāt ol- (Ar.+T.) ‘Zayıf düşmek, yenilmek.’

“*Pes iki cânibden leşker bî-kuvvet olup ‘âciz ü bî-tākāt oldılar*” (TB., 15. yy., s. 153).

Bozgunluk (T.) ‘Yenilgiye uğrama durumu.’

“*Bu bozgunlugile Kara Bogdan’a varup Kara Boğdan çerisi dinç leşker, Ramazan-ı şerîf ayının dördüncü gün çehârşenbe gün buluşup*” (OT., 1502-1503, s. 111).

Dağıl- (T.) ‘Ordu düzeninin bozulması.’

“*Çeriye dağılmağa komadı*” (AOK., 15. yy., s. 76).

Dağılıp kaç- (T.+T.) ‘Savaş düzenini bozulmak ve kaçmaya başlamak.’

“*ve o zâlimler cemî’isi dağılıp kaçdılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 288).

Deyyâr kalma- (Ar.+T.) ‘(Etrafında kimse kalmamak), yalnız kalmak.’

“*Ayruk ol arada bizüm leşkerde deyyâr kalmadı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 125).

Diş koyurama- (T.+T.) ‘Üstün gelememek, zafer sağlayamamak.’

“*Gerçi dâmen-i hisara el sunub pîrâmeninde yatan leşker-i cerrara diş koyuramadı ammâ diyârın urub tavarın sürüb hayli incitdi*” (İK., 16. yy., s. 308).

Durama- (T.) ‘Dayanamamak.’

“*Bu kez Tatar çerisi topa ve tüfeğe duramayup Sultan Mehmed orta göğüsde durup azim ceng olup*” (AOK., 15. yy., s. 122).

Durmaz ol- (T.+T.) ‘Mukavemet gösterememek, karşı koyamamak.’

“*Her kankı tarafa yürüyüp ikdâm etseler kâfirler önlerine durmaz oldılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 68).

Duş ol- (T.+T.) ‘(bk. Tuş ol-).‘

“Meğer Zeynel azeb ceyşine **olur duş**

Yıkup atdan keserler başını hoş” (HT.,2015, s. 269).

Düken- (T.) ‘Bitmek, kalmamak.‘

“Kendüler dahı şol kadar gazâ etdiler kim okları **dükendi** ve kılıc çöngeldi” (ÂPT., 15. yy., s. 164).

Düş- (T.) ‘Savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak.’

“Gelüp kaçup kurtıldılar. Kestel teküri **düşdi** ve Bursa teküri Adrenus teküri kaçup bunlara mutî’oldı” (ANT (Edirne), 2021, s. 84).

El çek- (T.+T.) ‘Bırakıp gitmek, yenilmek.‘

“Kamusı **el çeküp** başın aldı gitdi” (SN., 1490, s. 12).

Elden git- (T.+T.) ‘Kaybetmek.‘

“Ki İslâmbol alındı **gitdi elden**” (SN., 1490, s. 76).

Ele gir- (T.+T.) ‘Ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak.‘

“Eretun’dan sonra ol vilâyet bunların eline girmişdi” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 100).

Elinden çık- (T.+T.) ‘Kaybetmek, üstünlüğü yitirmek.‘

“Kaçan kim Semendire Vilkoğlu’nun **elinden çıkıcak** içine ehl-i İslâm dolıcak cemî-i küffâr karın ağrısına uğradılar” (ÂPT., 15. yy., s. 173).

Elini çek- (T.+T.) ‘İdaresi altındaki bölgeden çekilmek, yönetimi bırakmak.‘

“ve ‘Hamid ilinden **elini çekdi**’dedi” (ÂPT., 15. yy., s. 159).

Fürü-mānde vü der-mānde (Far.+Far.+Far.+Far.) ‘Aciz, çaresiz kalmış.‘

“**Fürü-mānde vü der-mānde** kaldım” (NT., 1485-1493, s. 110).

Ġarīb (Ar.) ‘Zavallı, kimsesiz.‘

“Biz bu vilâyete **Ġarīb** geldük” (ÂPT., 15. yy., s. 22).

Giriftār ol- (Far.+T.) ‘Tutulmak, yakalanmak.‘

“Sipâhîlerinüñ ekşeri **giriftār olup** ħor u zâr oldılar” (TB., 15. yy., s. 195).

Gücü kuru- (T.+T.) ‘Gücü tükenmek.’

“*Kâfir sabah kalkup hâli öyle göricek **gücü kurudu***” (ÂPT., 15. yy., s. 327).

Gürizân ol- (Far.+T.) ‘Yenilmek, kaçmak.’

“*Her düşmen ki senin memleketine girip adâvet erdi; âkıbet mahzûl olup **gürizân oldu***” (NT., 1485-1493, s. 168).

Hasâret (Ar.) ‘Zarar, ziyân.’

“*Heva germliğinden çeri **hasâret** ola.*” deyü ‘Mevsümünde girü gelevüz. ‘diyüp girü dönüp’ (ANT (Edirne), 15. yy., s. 158).

Helâk it- (Ar.+T.) ‘Perişan etmek, yok etmek.’

“*ve birbirin sinup **helâk idüp** münhezim olup kaçdılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 26).

Hezîmet ol- (Ar.+T.) ‘Savaşta bir taraf askerinin bozulması, dağılması.’

“*Mısır çerisi, **hezîmet** olup sultân kaçdı; Mısır’a gitdi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 100).

Hezîmet-i düşmen (Ar.+Far.) ‘Düşman bozgunu, yenilgisi.’

“*Bu taraftan dahı Sultân Ebü’l-feth şol hâlde ki, şevâhid-i ve dalâyil-i akl hükmince Uzun Hasan intikâmı fıkri hem-hâbe-i şebistân idinmiş idi; **hezîmet-i düşmen** haberi yitişti*” (TEF., 15. yy., s. 157).

Hor u zâr ol- (Far.+T.) ‘Aciz kalmak, yenilmek.’

“*Sipâhîlerinin ekseri giriftâr olup **hor u zâr oldılar***” (TB., 15. yy., s. 195).

İssüz kal- (T.+T.) ‘Sahipsiz kalmak, başıboş kalmak.’

“*Kâfir çerisi bu temâşâdayiken hisarun kurudan yanı **issüz kalup** anı göricek devletlü hünkâr atlanup “bire yağma” deyü nidâ etdüirdi*” (ÂPT., 15. yy., s. 328).

İstimdâd et- (Ar.+T.) ‘Yardım dilemek, imdada çağırmak.’

“*gölden İstanbul’a uğrulayın mededci gönderip **istimdâd etdiler***” (NT., 1485-1493, s. 46).

Kaçacak yer gözet- (T.+T.+T.) ‘Kaçmak için fırsat aramak, yenilmek.’

“*Dilîrân cengiçün bağlar kemerler*

Kaçacak yer gözedürler kem erler” (HT., 1530-1531, s. 44).

Kaman- (T.) ‘Düşmek, aciz kalmak, yenilmek.’

“*çün bi’inâyeti’illah kal’a alındı, ve düşmen kamandı, zebûn oldu; ehl-i imân mutlaku’l-inân olup*” (TEF., 15. yy., s. 60).

Kısıl- (T.) ‘Gücü azalmak, kaçacak yeri kalmamak.’

“*Kaçan kim Bayezid Han ol vilâyetleri alıcak ol beğler Arab’a kısıldılar*” (ÂPT., 15. yy., s. 101).

Kol ufan- (T.+T.) ‘Ordunun savaş düzeninde yer alan bölgelerinden birini dağıtmak, bozmak.’

“*harb u darb esnâsında kol ufanup ve baş yarılup, esbâb u erzâk yağmalanup ve sâbıkâ bu husûsda Âsitâbine-i sa’âdete şikayete gelen eşirrâ siyâset olunup*” (ST I., 16. yy., s. 282).

Mağbûn ol- (Ar.+T.) ‘Şaşkın, kandırılmış, yenilmiş olmak.’

“*Bu tarafda Karamanoğlu ve cemî’i küffârlar melûl, mahzûn ve mağbûn oldular*” (ÂPT., 15. yy., s. 157).

Mağlûb kal- (Ar.+T.) ‘Yenilmek.’

“*Mogol elinde mağlûb kalıp, âhir hicretin altı yüz altmış dördünde bir kavilde altmış altısında*” (NT., 1485-1493, s. 20).

Mağlûb u muhakkâr ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yenilmek, hor görülmek.’

“*asâkir-i İslam ile mansûr u muzaffer ve a’dâ-i din mağlûb u muhakkâr ola*” (ST II., 16. yy., s. 448).

Mağlûb ve menkûb ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yenilmek, felakete maruz kalmak.’

“*Mezkûr diyârun küffâr-ı makhûrî başsuz tayaksuz, elsüz ayaksuz kalub mağlûb ve menkûb olmuşdı*” (İK., 16. yy., s.143).

Mağlûb ve meslûb ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yenilmek, zorla alınmak.’

“Düşmen **mağlûb ve meslûb olmuştur** deyü mağrur olub gâfil tururdu” (İK., 16. yy., s. 398).

Maḥv ol- (Ar.+T.) ‘Yok olmak.’

“Hareket etse kâfir **maḥv olurdu**” (ÂPT., 15. yy., s. 42).

Maḥzûl ü mağbûn (Ar.) ‘Perişan, şaşırılmış, yenik bir hâlde.’

“Eğerçi her geldükçe münhezim ve singun ve **maḥzûl ü mağbûn gitti**” (TEF., 15. yy., s. 81).

Maḥzûn ve mağbûn ol- (Ar.+T.) ‘Hüzünlü olmak, yenilmek.’

“Bu tarafda Karamanoğlu ve cemî’i küffârlar melûl, **maḥzûn ve mağbûn oldular**” (ÂPT., 15. yy., s. 157).

Mât ol- (Ar.+T.) ‘Yenilmek.’

“Gâfil olub kamu şehler **oldı mat**” (LT., 1553, s. 176).

Mazlûm (Ar.) ‘Zulme uğramış kişi.’

“Ey sâhib-kıran! Bize merhamet et kim gâyet **mazlûmaruz**” dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 101).

Melûl ol- (Ar.+T.) ‘Üzgün olmak.’

“Bu tarafda Karamanoğlu ve cemî’i küffârlar **melûl, mahzûn ve mağbûn oldular**” (ÂPT., 15. yy., s. 157).

Mukâbil olma- (Ar.+T.) ‘Karşılık verememek, yenilmek.’

“Leşkeri-i Mısır, Temür’e **mukâbil olmadı**” (ÂPT., 15. yy., s. 104).

Muḳâvemete mecâl olma- (Ar.+Ar.+T.) ‘Karşılık verememek, yenilmek.’

“bunların müşâveresin bozub bunlar dahi derbende bi-bak bi-perva yürüdükleri birle ol pusuda yatan mela’in ansızın bunları tûfenge tutub **muḳâvemete mecâl olmadı**” (GSM., 1443-1444, s. 26).

Münhezim ol- (Ar.+T.) ‘Hezimete, bozguna uğramış.’

“*Âkıbet, kâfirler münhezim olup kaçıp Edirne’ye geldiler; hisâra girdiler*” (ANT (Edirne), 2021, s. 91).

Nâçâr ü ‘âciz ol- (Far.+Ar.+T.) ‘Çaresiz kalmak, güçsüz olmak.’

“*Anlar dahi nâçâr [u] ‘âciz olup tapdılar*” (OT., 1502-1503, s. 38).

Perākende ol- (Far.+T.) ‘Dağılmak.’

“*Hezimet olup perākende oldılar*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 115).

Püşt-i inhizâm göster- (Far.+Ar.+T.) ‘Yenilmek, karşı koyamamak.’

“*Ol asker-i muhâlif, şâhzâde-i cevân-baht hücûmına tahammül idemeyüp, püşt-i inhizâm gösterdiler*” (TEF., 15. yy., s. 156).

Rusvâyılık (Far.) ‘Rezillik, kepezelik.’

“*bu yorgunlugile, bozgunlugile yüzümüz suyuyla bir rüsvâyılık, behtâlik olmadın dönüp gitmek yeğdür*” (OT., 1502-1503, s. 111).

Ser-nigûn düş- (Far.+Far.+T.) ‘Baş aşağı düşmek, yenilmek.’

“*Anda kâfir leşkeri oldu zebun*

“*Râyet-i küfr anda düşdi ser-nigûn*” (İN., 1410, s. 437).

Sıngun (T.) ‘Yenilmiş, yenik.’

“*Eğerçi her geldükçe münhezim ve sıngun ve mahzûl ü mağbûn gitti: ammâ, ol adâvet-i kadîme üzre sabit turur ve fırsat gözler kâfir idi*” (TEF., 15. yy., s. 81).

Sıngınlık (T.) ‘Yenilgi, mağlubiyet.’

“*bizim nâ-insâf askerimiz toyumluk sevdâsına düşüp dönmeğle hikmet-i İlâhi zuhûr eyleyüp küffâr alayı gâlib gelüp sıngınlık yüz gösterdi*” (ST I., 16. yy., s. 378).

Sökül- (T.) ‘Dağılmak.’

“*Yol verürler sökölüp kaşdı adû*” (DE., 1465, s. 28).

Şüret-i firār (Ar.+Ar.) ‘(Kaçış şekli), kaçmak, yenilmek.’

“devlet-i Yezdânî ve inâyet-i Rabbânî Sultan askerine kârın olup İsa beğ askeri mukâvemet edemeyip, **şüret-i firār** ihtiyâr edip, münhezim oldular” (NT., 1485-1493, s. 181).

Şikest ol- (Far.+T.) ‘Yenilmek.’

“Hakk’un inâyetinde peygamberün mu’cizâtında ol kâfirler **şikest oldular**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 14).

Tağıl- (T.) ‘Dağılmak, yenilmek.’

“**Tağılup** ol vilâyet gitmişidi” (SN., 1490, s. 12).

Ṭāḳat getürme- (Ar.+T.) ‘Mukavemet gösterememek, yenilmek.’

“bu heybetle bizüm leşker **ṭāḳat getürmeyüp** şikest vâkı’olup, bizden bunca begler hasâret olup” (OT., 1502-1503, s. 59).

Tārümār ol- (Far.+T.) ‘Perişan olmak, yenilmek, dağılmak.’

“Çün Kârâmân leşkeri **oldı tārümār**

Girü ol kâfirleri kıldı şikâr” (İN., 1410, s. 441).

Tārümār (Far.) ‘Dağınık, perişan.’

“Sultan Murad üzerine yürüyüp mağrurlığından kendüyi garrâ bahadır sanup yalnız bu leşkeri **tārümār** sanup kendiyi Sultan Murad halkına urdı. (ANT (Giese), 15. yy., s. 73).

Tefriḳa (Ar.) ‘İkilik, bozukluk.’

“Gine Karamanoglu İbrâhim Beğ hurûc idüp Anadolu vilâyetini **tefriḳa** bulup Sultan Murad’a haber oldı” (ANT (Giese), 15. yy., s. 71).

Teslîm it- (Ar.+T.) ‘Bir şeyin kullanımını, korunmasını veya mülkiyetini bırakmak, devretmek.’

“Aksaray’ı ve Niğde’yi ve Kayseri’yi nevâhisiyle verüp **teslîm itdiler**” (AOK., 15. yy., s. 39).

Tuş ol- (T.+T.) ‘Mağlup olmak, yenilmek.’

“Kazâya uğradı her ki **tuş oldu**” (ÂPT., 15. yy., s. 149).

Yas- (T.) ‘Eğmek, bükmek.’

“ve oklarımızı uvadurlar ve yaylarımızı **yasarlar** ve kendü kılıcumuzile baynumuzu keserler” (ÂPT., 15. yy., s. 213).

Yasıl- (T.) ‘Eğilmek, kırılmak.’

“Çürük ok atdı hem **yayı yasıldı**” (ÂPT., 15. yy., s. 124).

Yas it- (T.+T.) ‘Ölünün ardından yüksek sesle ağlamak.’

“Bu yanadan iznik kafirlerine haber erişecek kim, tekvurı sındı, anlar dahı çok ağlaşup **yas itdiler**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 12).

Yatlu ol- (T.+T.) ‘Yenilmek.’

“**Olur** düşmânüñ anda hâli **yatlu**” (SN., 1490, s. 104).

Yeñil- (T.) ‘Kaybetmek, mağlup olmak.’

“Gâh yeñerler gâh **yeñilürler**, hüküm anun” (OT., 1502-1503, s. 58).

Yire düş- (T.+T.) ‘Yenilmek, kaybetmek.’

“Yüğürdiler, elleri dünyâ eteğine irmedi; belki yakaları düşmen eline girecek mahûf **yire düştiler**” (TEF., 15. yy., s. 58).

Zafer bulma- (Ar.+T.) ‘Kazanamamak, üstün gelememek.’

“iki taraftan azîm cenk olup, âhir **zafer bulmayup** kış zahmetinden leşkerimiz mukavemet edemeyüp gelüp gitdiler” (OT., 1502-1503, s. 111).

Ža’f-ı kalb (Ar.+Ar.) ‘Ordunun merkez bölgesinin zayıf düşmüş olması.’

“Andan **ža’f-ı kalb** gelmiş-idi, mukâbele eyleyemediler” (TB., 15. yy., s. 361).

Ža’f u zillet (Ar.+Ar.) ‘Zayıflık ve aşağılık.’

“Cemî’isi ‘Bu emr-i muhâtaradur; ‘didi, “zîrâ haşmuñ yigirmi biñ kadar kavî leşkeri var ve bizüm leşkerümüzüñ **ža’f u zillet**[i] mu’ayyen ve killet-i şevket ü miknet[i] mübeyyendür” (TB., 15. yy., s. 129).

Ẓa‘if et- (Ar.+T.) ‘Güçsüzleştirmek.’

“Karamanoğlu bizüm hâlümüzi gâyetde **ẓa‘if edüp** durur” (ÂPT., 15. yy., s. 97).

Zâr it- (Far.+T.) ‘Zayıflatmak, güçsüz bırakmak.’

“İder kâfirlerinun işini **zâr**” (SN., 1490, s. 31).

Zebûn (Far.) ‘Aciz, zayıf kalmış kişi.’

“Haber göndürdi kim: **zebûnumu** verün. Ve illâ göl başından dolanurın, vilâyetünü harab ederim ’der” (ÂPT., 15. yy., s. 33).

Zebûn it- (Far.+T.) ‘Aciz, zayıf duruma düşürmek.’

“Râyet-i küfr oldu anda ser-nigûn

Kâferün beglerin **itdiler zebûn**” (İN., 1410, s. 435).

Zebûnluk göster- (Far.+T.) ‘Aciz kalmak, zayıflık göstermek.’

“Hisara **zebûnluk gösterdi**, gördüler” (ÂPT., 15. yy., s. 39).

Zebûn ol- (Far.+T.) ‘Aciz, zayıf duruma düşmek.’

“kâfirler **zebun olup** gâziler dâimâ segirdüp içerüden âdem çıkartmaz oldılar” (AOK., 15. yy., s. 11).

Zelîl ü münhezim ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yenilmek, perişan olmak.’

“ol rûz-ı firûzda tâ’ife-i mülhîdîn-i bî-dîn şemşîr-i İslâm altında **zelîl ü münheizm** olup” (ST I., 16. yy., s. 118).

Zelîl ü ser-nigûn ol- (Ar.+Far.+T.) ‘Baş aşağı, rezil olmak, yenilmek.’

“Düşmene kıldı hak anları zebûn

Oldılar cümle zelîl ü ser-nigûn” (İN., 1410, s. 442).

Zîr ü zeber ol- (Far.+Far.+T.) ‘Alt üst olmak.’

“Hakk’un fazl u inayeti yitişüp kiralun atı süredî, düşdi. Kendi yüzi üzerine **zîr ü zeberoldı**” (ANT (Giese), 15. yy., s. 73).

2.41. Yer/ Yerleşme:

‘**Adüvv-sitân** (Ar.+Far.) ‘Düşman memleketi.’

“ol zamân leşker-i ‘**adüvv-sitân** fırsat bulup her biri bir cānibe firār ve girizān-ı etrāf oldu” (CT., 1577-1578 s. 189).

‘**Amîk hendek** (Ar.+Ar.) ‘Derin hendek.’

“Ve heman zemân geçürmeyüp muttasıl kal’a yerin pâk itdürüp istihkâm üzre âhar üslûb ile iç-kal’a ve dış-kal’a ve ‘**amîk hendekler** ve burclar ve top delikleri konulmak üzre ve tûl ü arzda ikişer zirâ’ziyâde olmak için verdünarlar ve balvanlar kesdürüp” (ST I., 16. yy., s. 35).

Bârgâh kur- (Far.+ T.) ‘Padişâh’ın divanhanesini kurup bölgede konuşlanmak.’

“**Kurarlar** ol arada **bârgâhı**” (SN., 1490, s. 95).

Bâr u büngâh (Far.+Far.) ‘Büyük çadırların olduğu yer.’

“saflar düzedip kalb ü cenâh, **bâr u büngâh**, meymene ve meysere ârâste kılıp, kimi öne ve kimi kafaya durmağa başladılar” (NT., 1485-1493, s. 122).

Bārūt anbārı (Ar.+T.) ‘Barutların konulduğu yer.’

“Fe lâ-cerem rad-endezân-ı rasîh-dem hengm-ı fırsatda **bārūt anbārını** bir bahane ile heman tutuşturdılar” (KA., 1592-1598, s. 162).

Bārūthâne (Ar.+Far.) ‘Barut yapılan ya da saklanan yer.’

“İslâm askerinden meded ü inayet recâsiyle nice günler mukabele ve mukâtele itmekden bi-tâb u bi-tâkat kaldıktan sonra su kulesi alınup ve **bārūthâne** dahi gidüp ve niçe gün susuz çalışup” (ST II., 16. yy., s. 517).

Cây-i ceng (Far.+Far.) ‘Savaş yeri.’

“Ne kadar ki ihtimâm eyledilerse, mahal teng, **cây-i ceng** degül idi” (TB., 15. yy., s. 224).

Cebehâne (Moğ.+Far.) ‘Savaş araç ve gereçlerinin saklandığı, koyulduğu yer.’

“Padişahın **cebehânesine** kaldılar” (ÂPT., 15. yy., s. 242).

Ceng meydānı (Far.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“ve cenābu’Allāh’ın ināyet ve hidāyetine hamd ü şükr eyledi ve oradan kalkub yine **ceng meydānına** gelüb kahedan geçen melâ’inleri bakub Hakk sübhane ve ta’alâ hazretlerine hezârbâr hamd u şükr eyledi” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Ceng ü cidāl semtleri (Far.+Ar.+Ar.) ‘Savaş yapılacak olan yerler.’

“Yani ki mehtaba karşı **ceng ü cidāl semtlerini** taallüm ider; hiç bir canibün galebesi mütehakkık olmaz” (KA., 1592-1598, s. 164).

Ceng yeri (Far.+T.) ‘Savaş meydanı.’

“İşker-i İslam yetişüp cem’iyyet idince küffâr **ceng yerinden** ayrılup, deryâya çıkup donanmayı göricek kulûblarına havf u haşyet gelebe idüp” (ST I., 16. yy., s. 86).

Cephe (Ar.) ‘Savaşın sürdürüldüğü bölge.’

“Bu haysiyet ile **cephe-i İslâm** üstinde key dağ gibi düşmüş idi” (TEF., 15. yy., s. 43).

Çinî siper (Far.+Far.) ‘Omuz hizasında olan bir çeşit siper.’

“her biri gayret eliyle himmet beline hamiiyet kuşağın iki yerden kuşanmışlardı, **çinî siperden** bâlîn edinmişler ve derbendi cevşen ü begterden pister döşenmişlerdi” (İK., 16. yy., s. 46).

Dāru’l-ḥarb (Ar.+Ar.) ‘Savaş bölgesi, savaş alanı.’

“İslām ‘askeri-le geldi, Kanlu Tuna’nuñ öte yakasına, **dāru’l-ḥarbe** geçdi” (FSM., 15. yy., s. 444).

Dāyire-i kītāl (Ar.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“Kosova’da kâfir Yanko Lâin ile buluşup iki çeri birbiriyle **dāyire-i kītāl** idüp” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 118).

Dāyire ü Muḥārebe (Ar.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“Gâzî Murād, Lazoğlu’yla **dāyire ü muḥārebe** ye başladılar” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 95).

Doñuz damı (T.+T.) ‘Bir çeşit tünel.’

“Ve Anadolu askeri dahi sepedleri hâzırlayup, toprak doldurup toprakların ve **doñuz damların** çatdılar” (ST I., 16. yy., s. 30).

Düşmān-sitān (Far.+Far.) ‘Düşmanın bulunduğu yer.’

“Ġāzī Sulṭān Murād Ḥan ol sefer-i ḥayr-eşerden mürāca‘at idüp cünd-i **düşmān-sitān** ile dārü's-salṭanaları Burusa-i maḥrûseye varup” (CT., 1577-1578 s. 166).

El irer yir (T.+T.+T.) ‘Kurulan tuzağın menzilinde olma.’

“lutf-ıla bir pāre girü çekilüp kâfire bir al idelüm; tā ki **elimüz irer yire gelsün**, diyicek bir mertebede ḡayret çekdi, dirler ki, dillerde beyān olmaz” (FSM., 15. yy., s. 208).

Esīr bāzārı (Ar.+Far.) ‘Eserlerin satıldığı yer.’

“Emīrlerini akından çıkmış esīrler gibi zencīre dizüb dizin dizin muhayyem-i mükerreme getürdiler ve ordu içi **esīr bāzārına** döndi” (İK., 16. yy., s. 360).

Etrāf-ı ‘asker (Ar.+Ar.) ‘Ordu çevresi.’

“**Etrāf-ı ‘askerün** istirkâbına ahkâm salındı ve ulu tonanma emr olundı” (TEF., 15. yy., s. 146).

Fürce (Ar.) ‘Yarık, delik.’

“Piyâdeler **fürcelerden** mūr u mār gibi reh-gü-zâr buldılar” (TB., 15. yy., s. 269).

Ġazā meydānı (Ar.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“ve darb u harbe müte‘allik envā’-ı hüner ve kemâl izhâr eyleyüp **Ġazā meydānının** çapük-süvârları seyr ü temâşâ olunup, hil‘atler geydirilüp nüvâzişler olundı” (ST I., 16. yy., s. 245).

Ġāzi ocağı (Ar.+T.) ‘Askerlerin bulunduğu yer.’

“Kapusı Âl-i ‘Osmân’uñ çü **Ġāziler ocağı**” (TB., 15. yy., s. 83).

Gedik (T.) ‘Siper.’

“Şöyle kim, eğer küffâr benim üzerime dahi yürüyüb benim alayıma dest urub benimle ceng ederse dahı siz olmaya kim, **gediğinizden** ayrılıb alayı bozasız deyü tekrâr be-tekrar tenbîh eyledi” (GSM., 1443-1444, s. 57).

Güzergāh (Far.) ‘Uğranılan yer, yol üstü.’

“Sofya’da ve memerr-i Padişâh-ı âlem-penâh ve asâkir-i mansûre **güzergāhlarına** anbarlar ve mehâzin tedarük eyleyüp müstevfî zehâ’ir cem’eylemek için çıkup gitmek ferman olundu” (ST II., 16. yy., s. 714).

Handak-ı ‘amîk (Ar.+Ar.) ‘Derin kazılan hendek.’

“asker-i zafer-rehber irişince kâfir ağaçtan üç muhkem hisâr yaptı ve her birine **handak-ı ‘amîk** idüp Tuna suyını içine akıttı” (TEF., 15. yy., s. 173).

Harbgāh (Ar.) ‘Savaş yeri.’

“Anunula bile râh-ı hezîmete ‘azîmet etmişken **harbgāhdan** ırılıb pâdişâh-ı kişver-penâhun yanından ayrılıb biraz yer gerüsine getmişken” (İK., 16. yy., s. 133).

Hayâle gelmez yer (Ar.+T.+T.) ‘Hiç düşünülmeyecek, akla gelmeyecek yer.’

“ittifak ile Kızılbaş melâ’inün **hayâllerine gelmez yerden** ya’nî ardlarından gelüp basup, hiç ihtimâl virmedükleri mahalden yetişüp” (ST I., 16. yy., s. 223).

Hayme vü hargāh kur- (Ar.+Far.+T.) ‘Büyük çadırlar kurup yerleşmek.’

“Sürilerde haşma karîb bir fezâ-yı dil-güşâda **Hayme vü hargāhlar kurup** kondı” (TB., 15. yy., s. 110).

İstihkām (Ar.) ‘Düşman saldırısına karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.’

“ve küffâr-ı Hırvat aslında Karaçin oğlu nâm dilîr mel’un müstevfâ zahîre ve yat u yarak ve barut ile serdârları olup **istihkām** virmek üzre mücidd olduğu, yarar ve içlerinde tedbîr ü tedârükde bile çalışup” (ST I., 16. yy., s. 13).

Kapuci odası (T.+T.) ‘Kapu halkının bulunduğu kışla.’

“ve ol iki kafirün dahi **kapucılar odasında** tedarükin etdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 235).

Qarārgāh-ı havākîn-i hilāfet (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Hakanların, hükümdarların savaşı yönettikleri yer.’

“Hulefâ-i Raşidin’e ve **qarārgāh-ı havākîn-i hilāfet** temkine ki her köşesi buk’a-i dilara e her hıştî bir cam-ı (cihan-nüma) ve her tabakası cennet’ul-me’va ve her kubbesi sipihr-i mu’alla ve seray-ı dilgüşaları ‘ibret-nümay şani’atlar ile araste ve sakf u divarları nakş u nigar-ı zıynet bahşile piraste olub” (MN., 1533-1536, s. 241).

Karavul (Moğ.) ‘Karakol.’

“Âyîn-i Osmânî üzre konmakta iken; talî’a-i asker-i zafer-tâli’e, ya’nî **karavula** ol muhâlif bir iki alay gösterdi” (TEF., 15. yy., s. 160).

Kemîngâh (Far.) ‘Pusu kurulan yer.’

“Fela-cerem **kemîngâhda** amadegan-ı rasih-dem olan guzat-ı muzaffer-alem nagehan kalaya segirttiler” (KA., 1592-1598, s. 166).

Kenâr (Far.) ‘Merkezden uzak olan, kuytu, ıssız, sapa, تنها yer.’

“Tımar erleri gelüp **kenârları** beklediler kim tâ kim İstanbul’dan gemi çıkartmaz oldular” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 16).

Keşef-vâr metrisi (Ar.+Ar.) ‘Gözetleme yapılabilen yer.’

“Top u tüfek müzâhamesinden her kişi **keşef-vâr metrisden** siperden baş çıkarmazlardı” (TB., 15. yy., s. 385).

Kışlak (T.) ‘Ordunun kış mevsimini geçirdikleri yer.’

“Ovasın iylemişler idi **kışlak**” (SN., 1490, s. 13).

Konak (T.) ‘Sefer esnasında ordunun durup dinlendiği yer.’

“Çün krala irişmege iki üç **konak** kaldı , begleri cem’kılup müşâvere mutâraha eylediler” (TB., 15. yy., s. 292).

Lağım (Ar.) ‘Kaleleri düşürmek amacıyla gedik açmak veya düşmana zarar vermek maksadıyla açılan ve barut konulup atılan yerler.’

“Karamanoğlu geldi; Burusa’yı hisâr itdi. Şehrini oda urdı. **Lağımlar** kazdurdı” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 107).

Lağım (Ar.) ‘(bk. Lağım).’

“Ve andan zîr-i zemîne **lağım** urılmağa fermân olunmağ-la emr-i pâdişâhî üzre lağım ahvâli kemâ-yenbagî görilüp ve derûn-ı **lağım** bârût ile mâl-â-mâl oldu” (CT., 1577-1578 s. 344).

Leşker konağı (Far.+T.) ‘Askerlerin bulundukları ordugâh.’

“Zarbzenden ve zenberekden getürdükleri armağanları **leşkerün konaklarına** gönderdiler” (İK., 16. yy., s. 422).

Ma'reke (Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“Varduğınca **ma'reke** büyüdi, savaş kızdı, gavgâ arttı” (FSM., 15. yy., s. 428).

Ma'reke-i ceng-azmāy (Far.+Far.+Far.) ‘(Savaş denemesinin yapıldığı alan), savaş meydanı.’

“bu feth-i cemilün mühimmatı tahsilinde damen-der-miyan-ı tantana-i “Allah ekbar” taraf taraf ve debdebe-i tabl ve surna-i “Ya Hu” tesiriyle mücahidin fırkası saff saff bir özge huy ü hay ve bir turfe **ma'reke -i ceng-azmāy** itdiler ki, havada kuşlar tayaran itmez oldu” (KA., 1592-1598, s. 12).

Mecma'-ı 'asker-i bī-mer (Ar.+Ar.+Far.) ‘Sayısız askerin toplandığı yer.’

“Darü's-saltana-i Edirne'den şehir-i Manastır'ı muasker-i celalet-makarr tayin idüp **mecma'-ı 'asker-i bī-mer**, ol reh-güzgar idüğün tebyin buyurdılar” (KA., 1592-1598, s. 143).

Melce' ü melāz (Ar.+Ar.) ‘Sığınılacak yer.’

“Belgrad'ı -ki Tuna ile Şava ortasında vâkı'olmuşdur ve gürîzgâh-ı eşrâr-ı küffârdur-illâ kâfire berü yakada **melce' ü melāz** kalmaya” (TB., 15. yy., s. 274).

Meteris (Ar.) ‘(bk. **Metriz**).’

“Nâgâh bir gün Karaca Beğ **meterisde** hisara top atdurdı” (ÂPT., 15. yy., s. 200).

Meteris sepedi (Ar.+Far.) ‘Siper için kazılmış yer.’

“Ve evvel Rûmili askeri ormanlık cânibine konmağla büyük **meteris sepedleri** urup cümleden mukaddem varoş tarafından yuvalamağa başladılar” (ST I., 16. yy., s. 30).

Metriz (Ar.) ‘Siper.’

“Gemiden toprak ve yarak çıkarup hisara karşı **metrizler** konulup toparile döğüp bir tarafın yıkup yürümiş itdiler” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 147).

Meyân-ı meydân-ı dār-u-gīr (Ar.+Ar.+Far.+Far.) ‘Savaş meydanının ortası.’

“Kimi esir oldu kimi kaçdı kal'aya girdi, kimi dahi **Meyân-ı meydân-ı dār-u-gīrde** cân virdi” (İK., 16. yy., s. 230).

Meyân-ı tenevvür-i harb (Ar.+Ar.+Ar.) ‘(Savaş ışıltısının ortası), savaş meydanı.’

“*Rehgüzâr-ı leşker-i cerrârda bulunan kişverün bed-girdarları girdâb-ı gir-u-dâra düşdiler, kenâr-ı kûhsâr-ı necâta çıkamayub **meyân-ı tenevvür-i harbde** nâr-ı kâr-zârla dutuşdılar*” (İK., 16. yy., s. 268).

Meydân (Ar.) ‘Savaş alanı.’

“*meydan erenleri ileri yürüyüp devlet kangı tarafa müteveccih ola derken, Sultan elin kılıca urup, kılıcı yalın edip atın **meydâna** depip cenge başladı*” (NT., 1485-1493, s. 181).

Meydân et- (Ar.+T.) ‘Savaş alanına çevirmek.’

“*Kösova’yu **meydân edelüm***

Mübâriz cem’edüp cevlân edelüm” (HT., 1530-1531, s. 95).

Meydân-ı ‘âlî (Ar.+Ar.) ‘Padişâh’ın ve ordunun çadırlarının kurulduğu yer.’

“*Çadırlar ve otaklar yoklanup **meydân-ı ‘âlîde** kurulur oldı*” (ST II., 16. yy., s. 598).

Meydân-ı ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş meydanı.’

“*Meydân-ı neberdde merd-i heybet gösterdi, **meydân-ı cengde** firenge bir heybet gösterdi ki ol şir-i dilirün yatağı üzerine varduklarına nedâmet etdiler*” (İK., 16. yy., s. 246).

Meydân-ı ceng ü neberd (Ar.+Far.+Far.) ‘Savaş meydanı.’

“*ve üç sancak-beği dahı sipâhîsiyle koşulup kapu halkından **meydân-ı ceng ü neberdin** dilâver ü safderleri, Silahdârlar bölüği umûmen ağaları ve kethudâları ile ve bin beş yüz nefer Yeniçeri yoldaşları sekbân-başı ile Deşt-i Kıpçak kenârından mevsim gözedüp*” (ST I., 16. yy., s. 132).

Meydân-ı cihâd (Ar.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“*Ammâ târîh sene tis’a ve ‘ışrîn ve şemân mi’eden şelâşîn ve şemân mi’e eşâfisine (?) irince Sultân Murâd-ı mübâriz-i **meydân-ı cihâd** Anaçolı’da handân u şâd mütemekkin olup*” (TB., 15. yy., s. 199).

Meydân-ı dâr-ü-gîr (Ar.+Far.+Far.) ‘Savaş meydanı.’

“Hurşîd-i cihângîr gibi şimşîr-i bark-te’sîrin gımâm-ı niyâm-dan çıkarub **Meydân-ı dâr-ü-gîre** girdi” (İK., 16. yy., s. 132).

Meydân-ı gîr-i-dâr (Ar.+Far.+Far.) ‘(bk. **Meydân-ı dâr-ü-gîr**).’

“üstlerine ılgar idüp merdân-î kâr-zâr ile **Meydân-ı gîr-i-dâra** girüp muhkem ceng i âsûd ile ahşama dek alay-ı küffâri tarumâr idüp” (ST II., 16. yy., s. 597).

Meydân-ı hüsâm (Ar.+Ar.) ‘(Keskin kılıçların olduğu alan), savaş meydanı.’

“Sultân-ı âsumân-ihtişâm **meydân-ı hüsâmda** hasm-ı bed-fercamı meksûr ve makhûr idüb muzaffer ve mansûr geldi” (İK., 16. yy., s. 138).

Meydân-ı merdân (Ar.+Far.) ‘Savaş meydanı.’

“Ümerây-ı sâhab-i fütûhdan Nasûh beğ ki **meydân-ı merdânda** cevelân urub sultân-ı cihânun önünde cân sipârlık iderdi” (İK., 16. yy., s. 136).

Meydân-ı meşâf (Ar.+Ar.) ‘(Sıra sıra dizilmiş yer), savaş meydanı.’

“Bâde-i lafla kıral-ı bed-fercâm yukarıda germ olunca, câm-ı hüsâmdan saçılan cur’alarla aşağıda **meydân-ı meşâf** gülûn oldu” (İK., 16. yy., s. 230).

Meydân-ı muķâtele (Ar.+Ar.) ‘(Ölüm meydanı), savaş meydanı.’

“akdâm-ı ıkdâm mızmar-ı muķâbeleda ve **meydân-ı muķâtelede** şâbit kılup, muķârebeye mücâdeleye mübâşeret ü mübâderet eylediler” (TB., 15. yy., s. 101).

Meydân-ı mübârezet (Ar.+Ar.) ‘(Teke tek çarpışma yapılan yer), savaş meydanı.’

“ğazâya ihtimâm eyleñ’diyü leşkere sitâyîşler eyleyüp, **meydân-ı mübârezetede** semend-i ‘azmüñ licâmın ma’tûf idüp, ol muhâtara vü hevl-nâk yire bî-bâk cüst ü çâlâk varup pâdişâhâne ıkdâmlar ve husrevâne ihtimâmlar eyledi” (TB., 15. yy., s. 319).

Meydân-ı musâbaķa (Ar.+Ar.) ‘(Üstünlük sağlamaya çalışılan yer), savaş meydanı.’

“Ungurus’ı menhûs müzayaka virmeden **meydân-ı musâbaķa** kasabu’s-sebak ihrâz içün iki menzili bir iderdi” (İK., 16. yy., s. 115).

Meydān-ı neberd (Ar.+Far.) ‘Savaş meydanı.’

“*Meydān-ı neberdde* merd-i heybet gösterdi, meydān-ı cengde firenge bir heybet gösterdi” (İK., 16. yy., s. 246).

Meydān-ı veḡā (Ar.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“*Vezīr-i a ‘zām Maḥmūd Paşa ve server-i bahādırān-ı meydān-ı veḡā* Miḡal-oḡlı ‘Alī Big aḡsen-i re’y ü tedbīr ile ol ma‘rekeden necāt u ḡalāş bulup” (CT., 1577-1578 s. 254).

Meydān tut- (Ar.+T.) ‘Savaş alanında konuşlanmak.’

“*Tutamaz ol şehüñ cengine meydān*” (SN., 1490, s. 56).

Muṭallā siper (Ar.+Far.) ‘Yıldızlı siper.’

“*At gemilerinde ve muṭallā siper ile nümâyişde hûb tedbīrler eylediler*” (ST I., 1999, s. 315).

Muṭallā çerhī siper (Ar.+Far.+Far.) ‘Yıldızlı dönebilen siper.’

“*Ve muṭallā çerhī siperler ve bebr ü pelenk sipâhiyâne haftânlar iptida Âsitâne-i sa’âdetde haşmet ü şevkete bâ’is Nişāncı Feridun Bey icât u ihtira’ıdır*” (ST I., 16. yy., s. 316).

Muzāyaḡalı yer (Ar.+T.) ‘Dar, sıkıntılı yer.’

“*cümle leşker içinde ayrılıp gitmesi söylenüp ve küffâr-ı hâsirin dahi tabur içinde iken asker-i İslâm ardına düşüp muzāyaḡalı yerde intikam alalum diyüp ittifak idüp kaburdan çıkdılar*” (ST II., 16. yy., s. 829).

Nişīmen idin- (Far.+T.) ‘Oturacak yer olarak belirlemek, mesken edinmek.’

“*şikâr gözler şeh-bâz gibi kulle-i ḡişârda dâyim nişīmen idinüp, eṭrâfa dîde-bânlık iderdi, işidüp bildi*” (TB., 15. yy., s. 95).

Ordugāh (T.+Far.) ‘Ordunun uzun bir süre ya da geçici olarak bulunduğu yer.’

“*Çün Sulṭân’uñ geldüğünü işitdi, ḡâh nâ-ḡâh ordugāhında muḡâbil olup muḡâteleye başladılar*” (TB., 15. yy., s. 131).

Ordu yurdu (T.+T.) ‘Ordunun uzun bir süre ya da geçici olarak bulunduğu yer.’

“*Asker-i cerrâr tarfetü’l-ayn içinde yitişüp şemşîr-i âbdâr ile atnâb-ı serâ perdelerini habl-i meveddet-i le’imân gibi pâre pâre idüp, ordu yurdını cümle nehb ü yağma ittiler*” (TEF., 15. yy., s. 166).

Otağ dut- (T.+T.) ‘Padişâh çadırını kurup bölgede konuşlanmak.’

“*Gelüp bir şâh konuban dutdı otağ*” (SN., 1490, s. 95).

Otağ otur- (T.+T.) ‘Padişâh çadırını kurup bölgede konuşlanmak.’

“*Tutup otağ oturdı hürevâne*” (SN., 1490, s. 95).

Otak ve hayme kur- (T.+Ar.+T.) ‘Savaş zamanlarında Padişah için büyük ve süslü çadır kurmak.’

“*Pâdişâhun otakların ve haymelerin Ada’ya kurdular*” (ÂPT., 15. yy., s. 202).

Pâydar siper (Far.+Far.+Far.) ‘Sağlam siper.’

“*Taş duvarlar ki kal’a yüzünde pâydâr siperleridi, taşlara tutup, yüzün gözün bozdu*” (NT., 1485-1493, s. 285).

Rezm-gâh (Far.) ‘Savaş meydanı.’

“*Irâk’dan şavaş ile rezm-gâha götüreler*” (CT., 1577-1578 s. 304).

Şahın-ı meydân (Ar.+Ar.) ‘Savaş meydanı.’

“*Ne durursız deyince hemân-dem taraf be-taraf çeng-i harbiler çalınub ve zurnalar feryâda başlayub ve borular anırışub ve ziller şahın-ı meydâna lerzeler bırakub ve kösler gümbürdenmeğe ve yer yer sancaklar açılub ve bir kerre dahi gülbâng çekilüp*” (GSM., 1443-1444, s. 21).

Sancak (T.) ‘Osmanlı İmparatorluğu yönetim teşkilâtında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü.’

“*Karacahisar sancağı, kim an İnöni derler oraya degin oğlu Orhan’a verdi*” (AOK., 15. yy., s. 10).

Savaşçı yeri (T.+T.) ‘Savaşçıların savaştığı yerler, siper.’

“gerçi gâziler elinde küffârın kârı zârıydı, ammâ karşıdan dest-i top ile tahrîb olunan **savaşçı yerleri** anı taş, ağaçla evvelkiden üstüvâr ederler, kâbil olup derûn-ı hisara yol vermezlerdi” (NT., 1485-1493, s. 285).

Savaş yeri (T.+T.) ‘Savaş meydanı, savaş yapılan yer.’

“Ben dahi bilesince döndüm **savaş yerine** varduk, gördüm, bazâr-ı kâr-zâr savulmalı olmuş” (İK., 16. yy., s. 134).

Sebzear-ı ğazâ (Far.+Ar.) ‘(Yeşillik olan yer), savaş meydanı.’

“Âb-ı şimşîr-i cihâdla **Sebzear-ı ğazâ** şadâb olub küffâr-ı bed-gîrdâr nâr içinde yakılalar” (İK., 16. yy., s. 62).

Şehrâ’y-i ceng (Ar.+Far.) ‘Savaş meydanı.’

“Ol **şehrâ’y-i ceng** ki cihân halkına tengnây-ı mahşerden nişân virürdi” (İK., 16. yy., s. 133).

Siper-i âhen (Far.+Far.) ‘Demir, sağlam siper.’

“**Siper-i âhen** ciger-i seyf ü sinân kazâ vü kadere göğüs gerüp, hancer-i âteş-feşân ğamze-i hûn-rîz-i dil-sitân gibi meydân içinde cûy-ı hûn revân idüp, şemşîr ü tîr kat’-ı nizâ’u fasl-ı husûmet itmege ortaya girdiler” (TB., 15. yy., s. 229).

Siper-i hâle (Far.+Ar.) ‘Halka şeklinde kazılmış siper.’

“**Siper-i hâle** ve teber-i hilal ve sinân-ı şehâb ve kemân-ı kavs-i kuzeh ve tîğ-i şu’a-i âfitâbla pîraste olalıdan” (İK., 16. yy., s. 410).

Şikârgâh (Far.+Far.) ‘Av yeri, savaş meydanı.’

“Sarıkamış didükleri Karabağ vilâyetinün meşhûr benâm şâhân-ı pîşîn Feridun ve Dahhâk ve Rüstem ve İsfendiyâr **şikârgâhına** konup vuhûş u tuyurun envâ’-ı ecnâsından temettu’olunup, kâm-gârlıklar olundu” (ST I., 16. yy., s. 205).

Tokat (T.) ‘Siper, kale içi, barikat.’

“Kara Boğdan beği mel’un İstefân dahi kaçup bir sarplık derbendde tokat bağlayup, **tokadun** dâyiresini berkidüp toplar, darbuzenlû tüfekler kurdurup dururken, şâh-ı cihan Sultan Mehmed Han dahi haber alup” (OT., 1502-1503, s. 113).

Toñuz tamı (T.+T.) ‘(bk. Doñuz damı).‘

“Mencû yirler ve **toñuz tamları** kurdılar, ve nakkâblara bir münâsib yir ta’yîn ittiler” (TEF., 15. yy., s. 51).

Tophâne (T.+Far.) ‘Topların yapıldığı yer.‘

“Mezârına ve iskeleye ve **tophâneye** ve mi’bere ve tamâm lîmûna ve berreyn ü bahreyne müşrifdür” (TEF., 15. yy., s. 72).

Top irişmeyen arazî-i vâşî’a (T.+T.+Ar.+Ar.) ‘Atış menzili dışında olan yer.‘

“hisâr u muhabelesinde **top irişmeyen arazî-i vâşî’aya** kurdurup paşa-yı müşârun ile cemî umerâ-i a’lem ve asker-i sa’âdet-encâmı umûmen gemilerden ihrâc eyleyüp” (ST I., 16. yy., s. 93).

Uğraş yeri (T.+T.) ‘Savaş meydanı.‘

“Araba andan sonra **uğraş yerinde** üç gün durdılar” (AOK., 15. yy., s. 76).

Yağı memleket (T.+Ar.) ‘Düşman yurdu.‘

“Vilâyet-i Bogdan Voyvodası Petra tekâlif-i mâlâ-yutâka tâkat getüremeyüp **yağı memlekete** firâr itdüğü haber geldi” (ST I., 16. yy., s. 255).

Yeniçeri odası (T.+T.+T.) ‘Yeniçerilerin bulunduğu kışla.‘

“Andan Sultan Korkud dahi Gelibolı tarafından gemiye girüp iki üç kişiyle İstanbul’a gelüp **yeniçeri odaları** kurbında bir mescide girdi” (AOK., 15. yy., s. 135).

Yerlen- (T.) ‘Konuşlanmak, yer edinmek.‘

“Niçün bunlar burada **yerlenürler**

Biribirine varurlar gelürler” (HT., 1530-1531, s. 139).

Yurd yeri (T.+T.) ‘Ordunun sefer esnasında çadırlarının kurulu olduğu yer.‘

“Ve Serdâr-ı bâ-vakâr Ferhad Paşa-edâme’llâhu ta’âlâ iclâlehû hazretleri **yurd yerinde** on üç gün mukim olup, erkân-ı sa’âdet mesâlih-i dîn ü devlet içün varup geldiler” (ST II., 16. yy., s. 475).

Yürüyişe kâbil yir (T.+Ar.+T.) ‘Hücum yapmaya, saldırı düzenlemeye uygun yer, bölge.’

“Bir gün yine ve’l-hâşıl hişârı devr idüp **yürüyişe kâbil yirlerin** gözedürken, ittifâk kal’adan bir top atdılar” (TB., 15. yy., s. 201).

Zindân (Far.) ‘Esirlerin veya suçluların konulduğu karanlık, yeraltı hapisânesi.’

“Bu dört yüz elli kişiyi eli bağlı, cemî’isini bir **zindâna** getürdiler” (ÂPT., 15. yy., s. 149).

2.42. Yiyecek/ İaşe:

Azık (T.) ‘Askerlerin yanlarında taşıdıkları yiyecekler.’

“Girü Fireng azgunları cenk erleri iki binden ziyâde, içi dolu yarak yasak ve hem **azık**, ya’ni gelüp hisara girüp yardım edelerdi” (OT., 1502-1503, s. 171).

Azıklan- (T.) ‘Yemek yemek, iaşesini temin etmek.’

“Bunlar dahi ana mukayyed olmayıp, Sofya’dan asker halkı maslahatların görüp **azıklanıp**, yarakların görüp andan kalkıp derbende girip gitdiler” (NT., 1485-1493, s. 218).

Azuk (T.) ‘(bk. Azık).’

“Meğer Bosna’da Yayça hisarına kâfirler yedi sekiz bin kâfirler **azuk** koymağa gelmişler kim, hisara **azuk** koyalar” (OT., 1502-1503, s. 186).

Balık (T.) ‘Deniz canlısı; balık.’

“Fireng’ün gemileri yeyni topdur, tüfekdür, içi dolu adamdur, yiyecek ta’amları dahi havyardur, **balıkdur**, şarapdur, içi dolu pür yarakdur” (OT., 1502-1503, s. 164).

Beksimed (T.) ‘Kurutulmuş ekmek.’

“ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, **beksimed** ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtta taksîr olunmayup getürülmek gerekdür” (ST I., 16. yy., s. 6).

Havyar (T.) ‘Balık yumurtası.’

“Fireng’ün gemileri yeyni topdur, tüfekdür, içi dolu adamdur, yiyecek ta’amları dahi **havyardur**, balıkdur, şarapdur, içi dolu pür yarakdur” (OT., 1502-1503, s. 164).

Kumanya (İt.) ‘Yolculuk için hazırlanan yiyecek, azık.’

“ve top gemileri ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan zahîre, beksimed ve **kumanya** ve sâ’ir levâzım u mühimmâtıda taksîr olunmayup getürülmek gerekdür,” (ST I., 16. yy., s. 6).

Mud (Ar.) ‘Hububat ve bakliyat türü yiyecek.’

“ve altı bin top taşı ve dahi altmış bin **mud** un ve peksimad vardı derler” (OT., 1502-1503, s. 163).

Peksimad (T.) ‘(bk. Beksimed).’

“ve altı bin top taşı ve dahi altmış bin mud un ve **peksimad** vardı derler” (OT., 1502-1503, s. 163).

Şarap (Ar.) ‘Üzüm suyundan yapılan alkollü içecek.’

“Fireng’ün gemileri yeyni topdur, tüfekdür, içi dolu adamdur, yiyecek ta’amları dahi havyardur, balıkdur, **şarapdur**, içi dolu pür yarakdur” (OT., 1502-1503, s. 164).

Un (T.) ‘Öğütülmüş buğday.’

“ve altı bin top taşı ve dahi altmış bin mud **un** ve peksimad vardı derler” (OT., 1502-1503, s. 163).

Yıllık zahîre (T.+Ar.) ‘Ordunun bir yıllık tahılı.’

“ve sâ’ir sipâhîlerün ulûfeleri ve **yıllık zahîreleri** bi’t-tamâm mahâzin ve hazâ’inde müstevfâ defâtir ile konulup” (ST I., 16. yy., s. 209).

Zahîre (Ar.) ‘Gerektiği zaman kullanılmak üzere saklanan tahıl, aşıklık.’

“ve at gemileri ve asker-i İslâma lâzım olan **zahîre**, beksimed ve kumanya ve sâ’ir levâzım u mühimmâtıda taksîr olunmayup getürülmek gerekdür” (ST I., 16. yy., s. 6).

2.43. Zafer:

Al- (T.) ‘Ele geçirmek, fethetmek.’

“Key ulu gâzî **aldı** biş altı hısâr

Bunlar aldı bunca il ü şehir ü diyâr” (İN., 1410, s. 434).

Alay boz- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, yenmek.’

“*Alaylar bozuban saflar yarardı*” (SN., 1490, s. 101).

Apar- (T.) ‘Elinden almak.’

“*Dediler buyurursan biz varalum*

Ol ilün kâfirinden aparalum” (HT., 1530-1531, s. 67).

‘Arūs-ı kenār it- (Ar.+Far.+T.) ‘Gelin gibi süslemek.’

“*Erteye komayub anda dâhi fethi ‘arūs-ı kenār idüb azrây-i garrây-ı zaferün boyuna kol saldı*” (İK., 16. yy., s.155).

Ayırtla- (T.) ‘Temizlemek.’

“*Anı Aydın iline göndürdiler kim Aydın ilini hâyinlerden ayırtlaya ve ol vilâyetün halkı rahat olalar*” (ÂPT., 15. yy., s. 142).

Bağla- (T.) ‘Kuşatmak, çevirmek.’

“*Andan togrı Yuvan iline vardı. Ve deniz yüzinden hayli gemiler gelüp küffârun kaçacak yirleri ve yolları bağladı*” (ANT (Giese), 15. yy., s. 129).

Baş aç- (T.+T.) ‘Zafer elde etmek.’

“*Key er baş açmağa baş açmış idi*

Kem er kendü başından geçmiş idi” (HN., 1414, s. 269).

Başar- (T.) ‘Üstesinden gelmek, üstün olmak.’

“*Ne başardın ki, şimdi ne başarasın*” (NT., 1485-1493, s. 303).

Beşâret-i fevz-i zafer (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Zafer haberi.’

“*Bu yortma üzerinde, kemîneyi ulağ ile âsitâne-i devlete beşâret-i fevz-i zafer ile gönderdi*” (TEF., 15. yy., s. 132).

Cebr ile al- (Ar.+T.) ‘Zor kullanarak almak, fethetmek.’

“*Akıbet yagma kıldı, cebr ile aldı, harab kıldı.* (ANT (Giese), 15. yy., s. 41).

Çatup al- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, ele geçirmek.’

“*Haber oldu, pâdişâh-ı islâm gemileri karşılayup, ön gelen gemilerün dört biş gemisini çatup aldılar*” (TEF., 15. yy., s. 80).

Dāmen-i feth (Far.+Ar.) ‘(Fethin eteği), zafer fırsatı.’

“İçeri iline günine girecek rehğüzârları düşvâr olmağın bir mikdâr çeri göndermekle **dāmen-i fethi** ele girmezdi” (İK., 16. yy., s.177).

Dap- (T.) ‘Fethetmek.’

“Arnavud velāyeti bu hāli göricek emr-i pādişāhiye mutî’oldılar; çok il ve kal’alar **dapdı**, ganîmetler oldu” (FSM., 15. yy., s. 320).

Deñize dök- (T.+T.) ‘Üstünlük sağlamak, yenmek.’

“Beşir Ertal kâfirler ile çıkup deniz kenarında ceng edüp Beşir Ertal anları sıyup **deñize döküp** helak edüp kalan kâfirler kaçup girüp” (ANT (Giese), 15. yy., s. 110).

Dest-bürd göster- (Far.+Far.+T.) ‘Üstünlük göstermek.’

“bir derecede düşmene **dest-bürd gösterdi** ki tâ haşre dek dâsitân ola” (TB., 15. yy., s. 341).

Dest-nişānde-i dergāh-ı zafer penāh (Far.+Far.+Far.+Ar.+Far.) ‘Zafer koruyuculuğu kapısını hedefleme.’

“ve çün **dest-nişānde-i dergāh-ı zafer penāh idi**” (TEF., 15. yy., s. 111).

Dike ko- (T.+T.) ‘Bayrak vs. dikmek, zafer sağlamak.’

“Hemen öyle deyince yeniçerinun biri dahi sancağı iletüp hisarun kulesine **dikekodu**” (ÂPT., 15. yy., s. 328).

Dürüş- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, çabalamak.’

“Kâfirler düştü gâziler **dürüşdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 27).

Düşmān gider- (Far.+T.) ‘Düşmana üstünlük sağlamak.’

“ve her yere ki varsa **düşmān gidermeğe** meşgul olmazıdı dediler” (ÂPT., 15. yy., s. 143).

Ele getir- (T.+T.) ‘Ele geçirmek, yakalamak.’

“Sonra, Dimetoka tekfûrı geldi; kim, Hacı İlbeğ’i **ele getüre**. Hacı İlbeği buni cāsûslayup bir gün tekfûrı gâfil **ele getürdi**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 90).

Elek elek et- (T.+T.+T.) ‘Üstün gelmek, mağlup etmek.’

“Şöyle urdılar vilâyet-i Karaman’ı kim **elek elek etdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 172).

Elinden al- (T.+T.) ‘Fethetmek, üstün gelmek.’

“**Alur** bunları hep küffâr **elinden**” (SN., 1490, s. 21).

Feraḥnāk ol- (Ar.+T.) ‘Mutlu olmak, sevinçli olmak.’

“Gâziler key **ferahnāk oldular**” (ÂPT., 15. yy., s. 34).

Feth (Ar.) ‘Bir şehir veya ülkeyi savaşarak alma.’

“Kanda kim irdi-y-ise nâm-dâr

Feth idüp iller aldı vü diyâr” (İN., 1410, s. 437).

Feth ebvâbı (Ar.T.) ‘Zafer kapıları.’

“Topla der ü dîvârın bozub söküb yer yer **feth ebvâbı n** açdılar” (İK., 16. yy., s. 60).

Fethe göz kulak dut- (Ar.+T.+T.+T.) ‘Zafer elde etme imkanı vermek.’

“rahneler **fethe göz kulak dutup**, gedükler tehniye-i kudüma ağız açup, bârûlar hâl diliyle gâzîlere ‘Nusret sizûndür’ diyü beşârete başlayup” (TB., 15. yy., s. 265).

Feth-i bâb (Ar.Far.) ‘Zafer kapısı.’

“Gazânun dedi bunlara sevâbın

Şehîdün Hak katında **feth-i bâbın**” (HT., 1530-1531, s. 47).

Feth-i cemîl (Ar.+Ar.) ‘Kutlu zafer.’

“ve suleha-i müteşerrin zümre-i hami-desinden Akbıyıknam merd-i güzün ve niçe ricalullah vasılın, bu **feth-i cemîlün** mühimmatı tahsilinde damen-der-miyan-ı tantana-i “Allah ekbar” taraf taraf ve debdebe-i tabl ve surna-i “Ya Hu” tesiriyle mücahidin fırkası saff saff bir özge huy ü hay ve bir turfe mareke-i ceng-azmay itdiler” (KA., 1592-1598, s. 12).

Feth-i meserret-âşār (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Kutlu, sevinçli eserler kuşatması.’

“Bu **Feth-i meserret-âşār** hicretün sene 767 yedi yüz altmış yedisinde vâki oldı” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 93).

Feth-i zafer-feyh (Ar.+Ar.) ‘Şiddetli zafer arzusu.’

“Binâber in ma’nâ, çün **feth-i zafer-feyh** tekerrür-i sefer akabinca ki katı kıştan ve şiddet-i sermâdan, el-hak ol sefer nâr-ı sakardan eşedd ü aşak görülmüş idi” (TEF., 15. yy., s. 176).

Feth ol- (Ar.+T.) ‘Bir şehir veya ülkeyi savaşarak alma.’

“Bu kadardur **feth oluben** rûzî ana” (ANT (Giese), 15. yy., s. 5).

Furşat bayrağı (Ar.+T.) ‘Zafer nişanı.’

“Hisâr bedenlerine nusret sancakları ve kal’a burçlarına **furşat bayrakları** dikilüb ve tir u tüfenk ve harbe vü zenberek ve sâyir ceng birle kıtale âheng olunub” (MN., 1533-1536, s. 251).

Fütûhât (Ar.) ‘Fetihler.’

“Meḥammed Big dāme-‘ulüvvuhu müjde-i **fütûhât** için der-i devlete ulağ-la ‘azîmete fermân olunup” (CT., 1577-1578 s. 408).

Ġalebe it- (Ar.+T.) ‘Üstünlük sağlamak, yenmek.’

“Rûmili’nün kaçduğın kâfir göricek Anadolu üzerine **ġalebe itdiler** Anadolu’yi sıldılar” (ANT (Giese), 15. yy., s. 71).

Ġalib ol- (Ar.+T.) ‘Üstünlük sağlamak, yenmek.’

“Nireye kim vardı **ġalib oldu** ol

Çoh diyâr u şehri ü kal’a aldı ol” (İN., 1410, s. 437).

Ġalib oldur- (Ar.+T.) ‘Kazandırmak, muzaffer etmek.’

“Da’vet-ile gelmeyenî öldüre

Leşker-i islam **ġalib oldura**” (İN., 1410, s. 437).

Ġalib ü kâhir ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Üstün gelmek.’

“nice nice darb u harb ve feth-i kılâ’da katl ü kıtâller idüp düşmen-i din ü devlet üstine **ġalib ü kâhir olup** mansûr u muzaffer envâ-i feth ü zafer besâretleriyle alâ rağmil-eâdî bir yıl dört ay zamanda kamgâr-ı baht u mevsim-i hacca yetişüp” (ST I., 16. yy., s. 75).

Ġalib ü şalib gel- (Ar.+Ar.+T.) ‘Çarmıha germek, üstün olmak, yenmek.’

“*Gâzileri gereği gibi toym idüb ġalib ü şaltb gelmiş çıkmışdı*” (İK., 16. yy., s. 168).

Ġalib ü zāfir (Ar.+Ar.) ‘Üstün gelen, zafer kazanan.’

“*hâzır u müheyyâ olasın, umarım Allâh ta’âlâ dergâhından a’dâ-i dîn üzerine ġalib ü zāfir olup asker-i İslam mansûr u muzaffer olalar diyü buyurmuşlardı*” (ST I., 16. yy., s. 6).

Gezend irişdür- (Far.+T.) ‘Felakete uğratmak, üstün gelmek.’

“*A’dâ-i dîn fırsat bulup, asker-i İslâma gezend irişdürmeğe sebep oldu, âkıbet vehâmeti çekildi*” (ST I., 16. yy., s. 315).

Gülzâr-ı feth (Far.+Ar.) ‘Zafer bahçesi.’

“*Bâd-ı nusret esdükce bayraklaı eşcâr-ı gülzâr-ı fethün yaprakları*” (MN., 1533-1536, s. 221).

Hadd-ı sınır it- (Ar.+Rum.+T.) ‘Sınır yapmak.’

“*Çarşu Suyı’ndan ötesin hadd-ı sınır itdiler*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 99).

Had olun- (Ar.+T.) ‘Sınır çizgisi belirlemek.’

“*Çeharşenbe Suyu’ndan had olundu*” (ÂPT.,2013, s. 98).

Hakķından gel- (Ar.+T.) ‘Üstünlük sağlamak, yenmek.’

“*Bu gece katlanun. Dün yarısında ben anun hakķından gelem’dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 171).

Harāca kes- (Ar.+T.) ‘Bir yerden, bir kimseden zorbalıkla para almak.’

“*Elli bin filori harâç alup ve elli bin filori yılda harāca kesdiler*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 146).

Hıfz it- (Ar.+T.) ‘Saklamak, muhafaza etmek.’

“*Cimbin Kal’ası’nun gemilerin hıfz itdiler*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 89).

İl aç- (T.+T.) ‘Bir şehir veya ülkeyi savaşarak alma.’

“*Orhan Gâzi bu tarafta iller açardı*” (AOK.,2015, s. 10).

İlhāk eyle- (Ar.+T.) ‘Feth etmek, katmak, ilave etmek.’

“Hak Te’ala Sultan Murad’a bu feth-i azimi müyesser idüb dahi nice memleket alub mülküne **ilhāk eyledi**” (LT., 1553, s. 160).

İş bitür- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, galip olmak.’

“Hasan fursat bulup **işin bitürdi**” (SN., 1490, s. 59).

Ḳabza-i zabt (Ar.+Ar.) ‘Üstün gelme, el koyma.’

“memleketlerinin hâsılını **ḳabza-i zabtına** düşirdi ve Kuş-timürlü ve Kosunlu ve Kara-İsalu kabîlelerin tâyifesini tedmîr ü teshîr etti” (TEF., 15. yy., s. 207).

Karaya boya- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, galip olmak.’

“Ve nâhun-ı tegâbün ile kara yüzlerin tırmalayup, yelkenlerin **karaya boyadup**, kara bahtlarına hem-reng ittiler” (TEF., 15. yy., s. 148).

Karva- (T.) ‘Ele geçirmek, elde etmek.’

“Ve illâ fursat bulımazlar kim **karvayalar**” (ÂPT., 15. yy., s. 23).

Kat- (T.) ‘Düzenlerini bozmak, üstün gelmek.’

“koyulup kılıc urup kâfirleri birbirine **katdılar**” (AOK., 15. yy., s. 12).

Ḳazâ sav- (Ar.+T.) ‘Beladan kurtulmak, saldırıyı def etmek.’

“Hak tebareke ve ta’âlâ hazretinün kemâl-i lutf u keremi olup ve Muhammed-i Mustafa’nun salla’llâhu aleyhi ve sellem mu’cizâti berekâtında pâdişâhımız ol **ḳazâyı savup** halâs bulup” (OT., 1502-1503, s. 133).

Kıçına döndür- (T.+T.) ‘Galip gelmek, yenmek, üstünlük sağlamak.’

“Kulları gine **kıçına döndürdiler**” (ÂPT., 15. yy., s. 200).

Kılıcı üstün ol- (T.+T.+T.) ‘Yenmek, galip gelmek.’

“Hemîşe İsâyîlerin başı aşağı ola, gazilerin ümmet-i Muhammed’ün **kılıcı üstün ola**, inşâ-Allâhu’r-Rahman” (OT., 1502-1503, s. 171).

Kılıçla- (T.) ‘Almak, elde etmek.’

“Hatta Kırıl’ın çadırına gelüb ve içerü girüb Kırıl’ın tahtını **kılıçladı** ve oturdu” (GSM., 1443-1444, s. 67).

Kılıçla al- (T.+T.) ‘Feth etmek, almak.’

“*Osman Gâzi eydür: ‘Bu şehri ben hod kendü **kılıcumla aldum**. Sultanum bunda ne dahli var kim andan izin alam. Ona Sultanlık veren Allah bana dahi gazâyile hanlık verdi’ dedi*” (ÂPT., 15. yy., s. 29).

Kova git- (T.+T.) ‘Peşine düşmek, ardından gitmek.’

“***Kova gitdi** düşmeni hayl ü sipâh*

Kaldı birkaç kul-ıla bir yirde şâh” (İN., 1410, s. 445).

Kovup kır- (T.+T.) ‘Galip gelmek, üstün gelmek.’

“*Gaziler fırsat bulup kâfirün ardına düşüp **kovup kırdılar***” (OT., 1502-1503, s. 26).

Kürü- (T.) ‘Galip gelmek, önüne katıp sürmek.’

“***Tonlu er** cümle önünden kürüdi*” (DE., 1465, s. 34).

Manşûr u muẓaffer ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Feth etmek, zafer kazanmak.’

“*Gaziler gördüler her tarafa kim yürüdüler. **Manşûr u muẓaffer oldular***” (ÂPT., 15. yy., s. 35).

Mât et- (Ar.+T.) ‘Kazanmak, üstün gelmek.’

“*çün Orhan şâhı sürdü **mât etdi***” (ÂPT., 15. yy., s. 62).

Meksûr ve maẓhûr it- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yenmek, mahvetmek.’

“*Sultân-ı âsumân-ihtişâm meydân-ı hüsmânda hasm-ı bed-fercamı **meksûr ve maẓhûr idüb** muẓaffer ve mansûr geldi*” (İK., 16. yy., s. 138).

Memleket aç- (Ar.+T.) ‘Fetihler yapmak.’

“*Bu i’tikadı muhkem durup gazâdan dönmediler, fî-sebili’llah gaza yolunda durdular, çok gazâlar etdiler. **Memleketler açmağa** başladılar*” (OT., 1502-1503, s. 13).

Meyve-i zafer (Far.+Ar.) ‘Fetih kazançları.’

“***Meyve-i zafer** henüz dahi hâmkên koparmağa ikdâm etdiler, gonçe-i fethi reng û bûys nâ-tamâmken açmağa ihtimâm etdiler; ‘arûs-ı nusret el virmedi, dâmen-i fursata el irmedi*” (İK., 16. yy., s. 254).

Muḥārebe şadedi (Ar.+Ar.) ‘Zafer sonrasında huzur içinde olmak.’

“*Sultan Alâaddin-i evvel ba’zı a’dasıyla muḥārebe şadedindeydi*” (NT., 1485-1493, s. 30).

Mukāvaḥa (Ar.) ‘Üstün gelme, galip olma.’

“*Oṣmānîler dil-âverlerinin biñi ol yigirmi biñe karîb ‘askere muḥavemet idüp, bir gün bir gice mücâdele mukāvaḥa eylediler*” (TB., 15. yy., s. 130).

Mukāvaḥa muşāveme eyle- (Ar.+Ar.+T.) ‘Üstün gelmek, galip olmak.’

“*On gün mıkdârı ol leşker-i bî-şümâr ile mukāvaḥa muşāveme eyledi*” (TB., 15. yy., s. 343).

Musahḥar it- (Ar.+T.) ‘Ele geçirmek.’

“*Kendüye musahḥar itdi ve Akçakoca dahı Koca İli’n feth itdi*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 85-86).

Muẓaffer (Ar.) ‘Zafer kazanan.’

“*Süleyman muẓaffer olup Müslim ma’rekede maktul olup Süleyman varıp Haleb’e mâlik oldu*” (NT., 1485-1493, s. 14).

Netîce-i feth ‘Zaferin sonucu.’

“*ol azîm-i kadimün hayl-i ‘azimle hüçûmı ve ol diyâra kudûmı hâdisesi netîce-i fethün mühimmâtından olan makeddemât yerlû yerinde isti ‘mâl olunmadan vakitsüz yuriyiş olmağa bâ’is oldu*” (İK., 16. yy., s. 254).

Nev’arūs-ı nāzenîn-i feth (Far.+Far.+Far.+Ar.) ‘Zafer endamı.’

“*Paşay-ı kâmkâr nev’arūs-ı nāzenîn-i feth ile hem-nîşîn olub döndi geldi gene Lâz iline geçdi*” (İK., 16. yy., s. 153).

Nuşrete muteraḳḳib ol- (Ar.+Ar.+T.) ‘Zafer için fırsat kollamak.’

“*Bu peymân üzre deryâ yüzün gözedüp furşata müteraşşid ve nuşrete muteraḳḳib olmuşlardı*” (TB., 15. yy., s. 391).

Nuşret sancağı (Ar.+T.) ‘Zafer nişanı.’

“*Hisâr bedenlerine nuşret sancakları ve kal’a burçlarına fırsat bayrakları dikilüb ve tir u tüfenk ve harbe vü zenberek ve sâyir ceng birle kıtâle âheng olunub*” (MN., 1533-1536, s. 251)

Orduy-ı düşmen-gudâz (T.+Far.+Far.) ‘Düşmanı yok eden ordu, muzaffer ordu.’

“*Komıyanlar ki Lâz rehzenleri orduy-ı düşmen-gudâz ârdın kesüb yolın uralar*” (İK., 16. yy., s. 122).

Oyun ut- (T.+T.) ‘Savaş kazanmak, üstün gelmek.’

“*Kamu düşmandan oyunu utasın*” (SN., 1490, s. 94).

Pâk eyle- (Far.+T.) ‘Düşmandan temizlemek, üstün gelmek.’

“*Ol illeri bulardan iyledi pâk*” (SN., 1490, s. 16).

Pâyimal (Far.) ‘Ayak altına almak.’

“*Niçe kez eyledi anda ol kîtâl*

Niçe küfr ehlini itdi pâyimâl” (İN., 1410, s. 437).

Perdâht et- (Far.+T.) ‘Tahttan indirmek.’

“*anı dahi perdâht edip, hazînesine mutasarrıf olup ta’yyün bulup, bu kerre Rum diyârına dek uzatmağa başladı*” (NT., 1485-1493, s. 320).

Perîşân u müşevveş nâ-mazbût it- (Ar.+Far.+T.) ‘Karma karışık, perişan, korunmasız etmek.’

“*ve şarşar [u] dîv-bâd ‘Îsâ Beg’üñ sancağı tırâzın kalb-i leşker-i a’dâ gibi perîşân u müşevveş nâ-mazbût itdi*” (TB., 15. yy., s. 145).

Râyet-i zafer-sirâyet (Ar.+Ar.+Ar.) ‘Zafer bayrağı.’

“*Râyet-i zafer-sirâyet, memleket-i İsfendiyâr savbına perçem-i savâb depretti*” (TEF., 15. yy., s. 106).

Râyet-i zafer-tırâz (Ar.+Ar.+Far.) ‘Zafer bayrağı.’

“*Râyet-i zafer-tırâz ol cânibe hufuk-ı ihtizâz gösterdi*” (TEF., 15. yy., s. 104).

Şaf yar- (Ar.+T.) ‘Üstün gelmek, yenmek.’

“Alaylar bozuban **şafklar yarardı**” (SN., 1490, s. 101).

Sâlib ü ğâlib gel- (Ar.+Ar.+T.) ‘Yenmek, üstün gelmek.’

“fesad ehli bed-nihâdlarun mecma’ların tağıtdılar; sâlim ü gânim, **sâlib ü ğâlib** geldiler getdiler” (İK., 16. yy., s. 281).

Sefer-i muẓaffer (Ar.+Ar.) ‘Zafer elde edilen sefer.’

“oğlu Hasan Beğ’e Bolt Sancağın virüb anı ve Kızıl Ahmed’i ki atası yerin aña virmişdi, **sefer-i muẓaffere** bile aldı getdi” (İK., 16. yy., s. 190).

Sefer-i zafer-rehber (Ar.+Ar.+Far.) ‘Zafer hareketi.’

“Ve **sefer-i zafer-rehberde** olan Kapu-halkınun culûs-ı hümayûn in’âmları bermûceb-i defter, neferlerine göre hisâb olunup,” (ST II., 16. yy., s. 443).

Sı- (T.) ‘Kırmak, bozmak, yenmek, mağlup etmek.’

“Cidalar **sındı** uşandı tigi tiz

Sınayıdun kopdı ruz-ı rüstahîz” (İN., 1410, s. 440).

Sınık- (T.) ‘Yenilmek.’

“Şehîd oldu nice mir-i alemler

Düşüp beğler sınıkmış idi leşker” (HT., 1530-1531, s. 194).

Sınur et- (Rum.+T.) ‘Fetih sonrasında sınırları genişletmiş olmak.’

“Kıvrım Yol’dan aşağısını **sınur etdiler**, İsfendiyyar’a kondular” (ÂPT., 15. yy., s. 98).

Sınur it- (Rum.+T.) ‘(bk. Sınur et-).’

“Kıvrım Yolu’ndan aşağısın **sınur itdiler**; İsfendiyyâr’a virdiler; bâkisin Yıldırım Han tasarruf eyledi” (ANT (Edirne)., 15. yy., s. 99).

Sınır ko- (Rum.+T.) ‘Fetihler neticesinde sınırları genişletmek.’

“**Sınır kodı** şehinşâh ol diyârı” (SN., 1490, s. 80).

Sol sağ koma- (T.+T.+T.) ‘Üstün gelmek, dağıtmak.’

“Ne **solın kodı** anuñ ne **sağını**” (SN., 1490, s. 67).

Sür- (T.) ‘Çıkmaya zorlamak, üstün gelmek.’

“*Kâferi karşı yirinden sürdiler*

Küfri yire sohuban yitürdiler” (İN., 1410, s. 434).

Şād ol- (Far.+T.) ‘Kazanmak, üstün gelmek.’

“*Ehl-i İslâm şād oldu*” (ÂPT., 15. yy., s. 177).

Şād u hürrem ol- (Far.+Far.+T.) ‘Kazanmak, üstün gelmek.’

“*Hak ta’âlâ fazlıyle ehl-i İslâm şād u hürrem oldular*” (ÂPT., 15. yy., s. 157).

Sav- (T.) ‘Üstün gelmek, galip olmak.’

“*Kemend ile tutardı ejdehayı*

Savardı kamçıla kamu kazayı” (HN., 1414, s. 270).

Şehper-i zafer (Far.+Ar.) ‘Üstün gelmek için gerekli olan hız, sürat.’

“*sipâh-ı nusret-hemrâh u fırsat-rehberle yola girüb bâl-ı ikbâl ve şehper-i zaferle uçdı*” (İK., 16. yy., s. 228).

Tağıt- (T.) ‘Ortadan kaldırmak, dağıtmak.’

“*Ol dahi bir-iki bin torlagile ceng u cegâne ile iller azduru yürürlerdi. Gelüp anları dahi tağıtdılar*” (ANT (Giese)., 15. yy., s. 58).

Taşarruf et- (Ar.+T.) ‘Feth etmek, zafer elde etmek.’

“*Âdetce şehriin taşarrufun etdiler*” (ÂPT., 15. yy., s. 74).

Tav’ile feth et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Gönül hoşluğu ile almak, isteyerek almak.’

“*Baz’ını tav’ile feth idüp, şu ki kahr ile feth olmuş kal’adur*” (TEF., 15. yy., s. 103).

Tehniye-i feth (Ar.+Ar.) ‘Zafer kutlaması, tebriği.’

“*Tehniye-i feth şüru’idüb eyitdi*” (İK., 16. yy., s. 93).

Teshîr it- (Ar.+T.) ‘Ele geçirmek, zaptetmek.’

“*Evvel Ak-şehr’i teshîr idüp sonra Konya cânibine atf-ı inân eyledi*” (TB., 15. yy., s. 214).

Tozut- (T.) ‘Savurmak, dağıtmak.’

“seni ve ‘askerüñi **tozudup** külüñi göge savuralar, diyü haber virdüler” (FSM., 15. yy., s. 88).

Tuğrāy-i zafer (T.+Ar.) ‘Zafer nişanı.’

“*Āsumani birle açılıür ve **tuğrāy-i zafer** ve Nusret-i kār-nāme-i devletinde kalem ile rakam olunur*” (MN., 1533-1536, s. 231).

Uç edin- (T.+T.) ‘Fetih sonrasında sınır bölgesi olması.’

“*Bulduğu hisarı kimin müdârâyilen ve kimin yağmayile feth etti. Od Gönlek hisarını **uç edindi***” (ĀPT., 15. yy., s. 68).

Uç idin- (T.+T.) ‘(bk. Uç edin-).’

“*Evranos Beğ, Gümülcine’yi **uç idinüp** İsketye’yi ve Marulya’yı feth idüp harâcın aldılar*” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 92).

Uğurla- (T.) ‘Fethetmek, işgal etmek.’

“*Kara Boğdan oğluna haber göndürdiler kim: ‘Tedârük et kim hisarı **uğurlayalum**’*” (ĀPT., 15. yy., s. 289).

Ur- (T.) ‘Zafer elde etmek, galip gelmek.’

“*Semerkind iline varam direm ben
Horasan illerin **uram** direm ben*” (HN., 1414, s. 264).

Uşan- (T.) ‘Parçalanmak, dağılmak.’

“*Ol arada ol kadar eyledi ceng
K’andan **uşanurdu** magribde fireng*” (İN., 1410, s. 437).

Varṭadan kurtul- (Ar.+T.) ‘Tehlikeyi atlatmak, yenilgiye uğramamak.’

“*ol **varṭadan kurtulup**, ol aradan gidüp Zilka’de ayınun on birinci gününde düşenbe gününde doğru Edrene’ye geldi*” (OT., 1502-1503, s. 133).

Vaṭan it- (Ar.+T.) ‘Fethetmek, topraklarına katmak.’

“***Vatan itdi** Karacatag’ı anlar*” (SN., 1490, s. 13).

Yarıp çık- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, yenmek.’

“Bu dahi kendinin has askerın Rum dilâverleriyle sancağın çekip, Temür askerın **yarıp çıkıp**, azm-i Rum edip önüne gelenden Tatar’dan bî-hadd ü bî-kıyâs leşker kırıp, gelip Tokat’a yetişdi” (NT., 1485-1493, s. 155).

Yeğın gel- (T.+T.) ‘Üstün gelmek, galip olmak.’

“Akıbet Anadolu leşkeri mukavemet edemeyüp kırılan kırılıp, eceli gelen gidüp eceli gelmeyen hod dağılıp gidüp, Arab çerisi **yeğın gelüp**, bu esnâda Rumeli anı gördü” (OT., 1502-1503, s. 125).

Yeñ- (T.) ‘Galip gelmek.’

“Gâh **yeñerler** gâh yenilürler, hüküm anun” (OT., 1502-1503, s. 58).

Yer aç- (T.+T.) ‘Fetihler yapmak, üstün gelmek.’

“ve çok **yerler** dahi **açdılar**” (OT., 1502-1503, s. 96).

Yere ur- (T.+T.) ‘Yenilmesine, yok olmasına sebep olmak.’

“Müdârâdur **uran** düşmeni **yere**” (ÂPT., 15. yy., s. 315).

Yurt dut- (T.+T.) ‘Üstünlük sağlanan yerlere yerleşmek, yaşamaya başlamak.’

“Söğütcük derler ana dek **yurd dutdular**” (OT., 1502-1503, s. 10).

Yüz aklığ eyle- (T.+T.+T.) ‘Muzaffer olmak, zafer kazanmak.’

“asker bana yâr olub bir **yüz aklığ eylemek** müyesser olmadı deyü endişe edünüb kendi halvetinde otururken Pâdişâh-i ‘âlem-penâh hazretlerine dediler kim, Hünkârım, Kasım Beğ kulunuz ‘aceb melûl ve mahzundur” (GSM., 1443-1444, s. 13).

Żabt et- (Ar.+T.) ‘Zorla almak.’

“Cemî’isinün vilâyetlerini **żabt etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 34).

Żabt it- (Ar.+T.) ‘(bk. Żabt et-).’

“Âkıbet, Hakk Teâlâ fursatı Osmân’a virdi; kâfirleri sıyup ol vilâyetleri alup **żabt itdiler**” (ANT (Edirne), 15. yy., s. 85).

Žabt u rabt et- (Ar.+Ar.+T.) ‘Zorla almak, kendine bağlamak.’

“Osmânilerden kimini şehid ve kimini esir-i bend-i zencîr edüb k’el-evvel **žabt u rabt edüb** feleğe kelek ve simurga sinek demeyüb küstâhâne geçüb karâr eyledi” (GSM., 1443-1444, s. 4).

Žafer (Ar.) ‘Kazanmak, yenmek, galip gelmek.’

“Nireye yüz dutdı-sa buldı **žafer**

Kılıcı sindâna oldu kâr-u ger” (İN., 1410, s. 441).

Žafer turrası (Ar.+T.) ‘Zafer mührü.’

“Pâdişah-ı zıllu’llah kendü nefsi-i şerîfi ile esb-i zafer-gurreye süvâr olup, becene menâ’atine gırre olmuş ehl-i bevâr üzre varup, tabl-bâz-ı **žafer turrasın** urur idi” (TEF., 15. yy., s. 124).

Žam et- (Ar.+T.) ‘Katmak, eklemek.’

“Saruhan vilâyetini Karasi vilâyetine **žam etdi**” (ÂPT., 15. yy., s. 89).

3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Erken dönem denilebilecek XIV. XV. ve XVI. yüzyıllara ait Osmanlı kroniklerinde yer alan askerî söz varlığına ait bu çalışmada elde edilen bilimsel sonuçlar şunlardır:

- 1- XIV. XV. ve XVI. yüzyıllara ait Osmanlı kronikleri, askerî söz varlığı açısından incelendiğinde; bin üç yüz doksan iki (1392) Türkçe, beş yüz doksan dokuz (599) Arapça, dört yüz on dokuz (419) Farsça, yirmi üç (23) İtalyanca, on bir (11) Moğolca, sekiz (8) Rumca, beş (5) Macarca, üç (3) Slavca, iki (2) Fransızca ve birer adet de Yunanca ve Ermenice, olmak üzere iki bin dört yüz altmış dört (2464) tanesi tek dilden oluşan; altı yüz seksen sekiz (680) Türkçe-Arapça, üç yüz yirmi beş (325) Arapça-Farsça, üç yüz yirmi beş (325) Türkçe-Farsça, on iki (12) Türkçe-Moğolca, sekiz (8) Türkçe-Yunanca, yedi (7) Türkçe-İtalyanca, altı (6) Türkçe-Rumca, beş (5) Moğolca-Farsça, ikişer adet (2) Moğolca-Arapça, Macarca-Arapça, Slavca-Arapça, Slavca-Farsça ve birer adet Türkçe-Macarca, Farsça-Rumca, Slavca-Farsça gibi toplam bin üç yüz yetmiş dokuz (1379) tanesi iki dile ait unsurlardan oluşturulan; son olarak; seksen (80) Türkçe-Arapça-Farsça, iki (2) Farsça-Moğolca-Arapça ve birer tane Farsça-Moğolca-Türkçe, Arapça-Rumca-Türkçe ve Fransızca-Farsça-Arapça gibi toplamda seksen beş (85) tanesi üç dile ait unsurlardan oluşturulmuş ve genel toplamda üç bin dokuz yüz yirmi sekiz (3928) askerî söz varlığına ait unsur tespit edilmiştir. Askerî söz varlığına ait bu unsurlar içerisinde yer alan yabancı dillere ait kelime ve/veya kelime grupları kaynak dilde yer aldığı şekliyle aynen alınıp kullanılmamış, Türkçeye uygun olan morfolojik değişikliklerle dilde yer aldığı görülmüştür. Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, söz varlığına ait bu unsurları Türkçeleşmiş olarak değerlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı kanısındayız.
- 2- Askerî söz varlığına ait bu bulgular, Türk milletinin diğer uluslarla karşılaştırıldığında ön plana çıkan savaş kültürünü ve bu kültüre bağlı olarak gelişen karakteristik özelliklerini vurgulayabilecek büyük bir bilgi birikimini ortaya koymuştur. XIV. XV. ve XVI. yüzyıllara ait askerî söz varlığı incelenerek Türk ulusunun savaş taktiği, stratejisi ve dönemin savaş

teknolojisi gibi hususlarda kendisinden önceki Türk devletleriyle olan benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiştir. Askerî kültürün devamlılığının çağın şartlarına göre farklılık gösterdiği ancak özellikle de 600 yıl gibi uzun bir süre hüküm sürüp imparatorluk düzeyine kadar ulaşmış Osmanlı Devleti'nin tarihî kaynaklarına göz atıldığında; ortaya çıkan kelimelerin, başta *Orhun Kitabeleri* olmak üzere *Kutadgu Bilig* gibi eserlerde geçen; “sü, yagı, yağılık, yavuz, yarak, ur-, uruş-, sı-, sanç-“ vb. bazı sözcüklerin aynen kullanıldığı görülmüştür. Sınırlı sayıda olan bu metinlerde bile askerlikle ilgili söz varlığının dilde kolaylıkla tutunup varlığını devam ettirebildiği tespit edilmiştir. Tarihî süreçlere bakıldığında barış içerisinde yaşanan günler hatırlanmazken bir günlük savaşın hatırlanıp o güne ait olayların ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı görülmüştür.

- 3- Osmanlı Devleti'nin tarihini anlamak ve incelemek için önemli bir kaynak teşkil eden ayrıca barındırdığı dil malzemesiyle Türk dilinin tarihî serüveninde de önemli bir yere sahip olan Osmanlı kroniklerinin ilk dönemlerine (XIV. XV. ve XVI. yüzyıl) ait olan eserlerde; Askerî kültüre ait olarak kullanılan kelime ve kelime grupları Türkçenin önemli söz varlıklarından birini oluşturur. Osmanlı tarihlerine ait olan bu kelimelerin ve kelime gruplarının askerî birer terim olup olmadığı, bağlamdan hareket edilerek tespit edilmiştir.
- 4- Osmanlı kroniklerinin, bir Padişah'a ya da devlet büyüğüne yazılması ve padişahlığın babadan oğula geçen bir sistem olması dolayısıyla yazarlar, tarafsız davranamamış, bazı yenilgileri bile zafermiş gibi anlatmak durumunda kalmışlardır. Hatta Padişah'a ya da herhangi bir devlet büyüğüne eleştiri söz konusu olduğunda cesaretli bir tavır ortaya koyamamış olsalar da eserlerinde kullandıkları kelime ve kelime grupları dil malzemesi açısından oldukça önem arz ettiği için dönem (XIV. XV. ve XVI. yüzyıl) kendi içerisinde değerlendirilerek kelimelere bu bakış açısıyla anlamlar verilmiştir. Bu bağlamda “*Kimse tabancasın yimeyen kendi tabancasın demir sanır.*” Cümlesinde geçen “tabanca” kelimesi “kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah” anlamında değil “tokat” anlamı verilerek: “kimsenin tokatını yemeyen biri, kendi tokatını demirden sanır” şeklinde anlamlandırılmıştır. Bağlam açısından bakıldığında da yine askerî alana giren bir kelime ya da

kelime grubu askerî anlamlandırma yapılarak verilmiştir: “*Evrenüz Gâzi du’a kılıp eyitdi: ”kemineye şöyle hoş gelir ki, Hak ta’âlâya tevekkül edip erkenden varıp yerin iyisin alıp, ol sonra gelip andan ivenessiz etmiyevüz evvel cenge ol ikram ede.”* Cümlesinde geçen “ikram et-” kelimesi savaşa çağırmak, savaşı başlatmak şeklinde anlamlandırılmıştır.

- 5- Dilin dinamik yapısında olduğu gibi askerlikle ilgili söz varlığının yüzyıllar içerisinde değişime uğradığı tespit edilmiştir. Bu değişimin başlıca sebebi teknolojik açıdan yaşanan gelişmelerdir. Ancak söz varlığında başlangıçta görülen değişim, genellikle yazının geç dönemlerde Osmanlı’nın hayatına girmiş olmasından kaynaklanmaktadır.
- 6- Dilin canlı bir katmanı olan askerî söz varlığının değişim ve gelişim serüveninin dilde sadece yeni kelimeler türemesine bağlı olmayıp mevcut sözcüklerin semantik ve fonksiyonel özelliklerinin değişimine de bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda “çat-“ fiili semantik açıdan değerlendirildiğinde; odun, değnek, kılıç, tüfek vb. uzun şeylerin tepelerinden birbirine çaprazlama dayanarak durdurmak anlamının dışında, savaşların sadece karada yapılmayıp denizde de görülmesi sonucunda iki geminin birbirine yaklaşmasını anlatmak için “yanaşma” anlamında kullanıldığı görülmüştür.
- 7- Semantik açıdan tespit edilen söz varlığına ait bazı kelimelerde; anlam değişmesi, anlam genişlemesi ya da tam tersine anlam daralması olduğu tespit edilmiştir. Anlam değişmesine örnek olarak “meydan” kelimesi verilebilir. “Meydan” kelimesi Osmanlı tarihlerinde “savaş alanı” olarak geçerken günümüzde bu anlamını tamamen yitirmiştir. Anlam daralmasına örnek olarak ise; “kon-“ fiili verilebilir. Osmanlı tarihlerinde ordunun sefer esnasında çadırlarını kurduğu sırada ordunun yerleşmesi olarak kullanılan “kon-“ fiili günümüzde sadece uçan şeylerin yere inmesi için kullanılmaktadır. Son olarak anlam genişlemesine “akın” kelimesi verilebilir. Bu kelime ‘akarcasına şiddetli ve hızlı hareket veya hücum’ temel anlamıyla birlikte; Osmanlı kroniklerinde, ‘yağma ve talan için düşman yurduna geçme ve saldırma’ anlamında kullanılmıştır. Günümüzde ise; 1. Kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir geliş durumunda olması, 2. Spor müsabakalarında gol

atmak ya da sayı amacıyla rakibin sahasına doğru topluca girişilen hücum, gibi anlamları da ekleyerek anlam genişlemesine uğramıştır.

- 8- Söz varlığı açısından bakıldığında XV. yüzyılın XVI. yüzyıla oranla daha sade ve konuşma diline yakın olduğu, XVI. yüzyılda imparatorluk düzeyine ulaşan Osmanlı Türkçesinin daha süslü ve konuşma dilinden uzak olan Arapça ve Farsçanın etkisinde olduğu tespitine varılmıştır. Bunun yanında teknolojik gelişmelere paralel olarak, bazı kelimelerin (ok, yay, kılıç, top, hançer vb.) yerlerine yenilerinin (füze, bomba, kimyasal silah vs.) geçmesi, aynı şekilde yük hayvanlarının (at, katır, deve vb.) yerine de tam donanımlı ve çok daha güçlü (tank, uçak, zırhlı araç vs.) araçların kullanılmaya başlaması bazı kelimelerin tarihî süreç içerisinde daha az kullanılmasına yol açmış ve hatta kullanılmayan kelimelerin birçoğunun yerini yabancı kelimeler almaya başlamıştır.
- 9- Toplumların birbirleriyle olan münasebetleri neticesinde diller de alıntı sözcüklerle zenginleşmeye devam etmiştir. Askerî kültüre ait terminoloji, dil vasıtasıyla yüzyıllar boyunca nesiller arasında taşınmış, Türkçenin gücünden ve Türk askerî kültüründen kaynaklı olarak çeşitli sebeplerle ilişki kurdukları diğer milletler tarafından da kullanılmıştır. Türkçenin başta Arapça (asker, af, cephe, muharebe vb.) ve Farsça (ceng, leşker, düşman, kavga vb.) olmak üzere; özellikle denizcilik terimleri açısından İtalyanca (dümen, kalyata, kalyon, korsan vb.), Rumca (peksimet, fistan, hoyrat, kadirga vb.) ve Slavca (kral, badaloşka, jupan, şayka vb.) gibi diğer dillerden de alıp kendi dil özelliklerine göre şekillendirip kullandığı kelimeler tespit edilmiştir. Bu alıntı kelimelerin yanında Türklerin askerî alandaki yetkinliği ve tanınmışlığı açısından; “acemi, alay, balçak, barış, çavuş, er, erat, yarak” vb. gibi kelimeleri de Arap, Ermeni, Romen, Rus, Macar, Sırp gibi uluslara verdiği görülür (Karaağaç, 2008). Yani Türkçe bu açıdan değerlendirildiğinde hem alıcı hem de verici bir dil konumundadır (Eker, 2007, s. 4).
- 10- Günümüzde Türk askerî söz varlığına semantik ve fonksiyonel açıdan bakıldığında geleneksel Türk askerî söz varlığının bazılarının kullanımdan düştüğü tespit edilmiştir. Ordudaki gelişmeler ve teknolojinin ilerlemesi ile bu kelimeler arkaik bir özellik kazanmıştır. Bu noktada “sü (asker), yarak

(silah), azab (muhtelif işlerde kullanılan paralı asker) vb.” kelimelerin kullanımdan düştüğü görülmüştür.

11- Taş ve soparla başlayıp kılıç, mızrak, ok ve mancınıkların kullanılmasıyla devam eden ilkel savaşıardan bugün insansız hava araçlarına uzanan süre içerisinde yaşanan teknolojik gelişmeler askerî söz varlığını da zenginleştirmiştir. Teknolojik bu gelişim ve değişimlerin dile yansması da doğaldır. Bu yüzden yüzyıllar boyunca kültürel bilgi birikimin getirdiği askerî söz varlığına ait unsurlardan değişmemiş olanlar ya da çok az anlam değişikliğiyle günümüze ulaşabilenler kullanılıp sonraki kuşaklara aktarılmalıdır. Teknolojik gelişmeler sonucunda hayatımıza giren askerî söz varlığına ait yeni kelimeleri de bu askerî kültür anlayışından uzaklaşmadan günümüz savunma sanayisinin şu an uyguladığı; “Millî imkân ve kabiliyetler çerçevesinde tasarlanan ve üretilen genel maksat helikopterine “GÖKBEY”, Ağır silah yükü ile zorlayıcı “sıcak hava-yüksek irtifa” görevlerini yerine getirebilmek için optimize edilen helikoptere “ATAK”, Temel eğitim ve savaş uçağı dönüşümü arasındaki tüm eğitim kademelerinde kullanılmak ve zorlu operasyonlarda yakın hava desteğı görevlerini icra etmek üzere tasarlanan uçağı “HÜRKUŞ”, Savaş uçağı F-16’ya “ÖNCEL”, F-16’ların yerine tasarlanan savaş uçaklarına “KAAN”, T-38 uçaklarına “ARI”, C-130 uçaklarına “ERCİYES”, Havadan erken ihbar ve kontrol (HİK) uçağına “BARIŞ KARTALI”, CN-235 uçaklarına “MELTEM II”, Eğitim ve hafif taaruz uçağı olarak tasarlanan uçaklara “HÜRJET”, İnsansız hava araçları (İHA)’lara “ANKA, AKSUNGUR, ŞİMŞEK, TURNA, BAYRAKTAR KIZILELMA, BAYRAKTAR AKINCI” gibi adların verilmesi önem arz etmektedir. Bu bilinçli uygulama sayesinde Türkler tarafından üretilen ve geliştirilen savunma sanayisine ait teknolojik ürünlerden yararlanmak isteyen ülkeler, kendi dillerine Türkçe kelimeleri de dahil etmek durumunda kalacak ve Türkçenin askerî söz varlığı da sonraki kuşaklara daha sağlam bir şekilde aktarılmaya devam etmiş olacaktır.

12- Bir dilin işlenmişliğini ve gelişmişliğini gösteren kalıplaşmış yapılar olarak adlandırılan deyim ve atasözlerine bu sınırlı sayıdaki eserlerde de raslanmaktadır: “Hıyar gibi toğra-; Agzına kırlankıç almış kedi gibi kaç-; başsuz tayaksuz, elsüz ayaksuz kal-” örneklerinde olduğu gibi. Atasözü ve

deyimlerin genel olarak; cesaret, korkusuzluk, dayanıklılık ve vatan sevgisi üzerine söylendiği tespit edilmiştir.

13- Askerî söz varlığı içerisinde metaforların da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu hususta özellikle savaşçıların adlandırılmasında ve savaşçıların hayatlarını kaybetmesi durumunda yazarların seçtikleri kelime ya da kelime gruplarında yüceltici veya aşağılayıcı nitelendirmeler göze çarpmaktadır. Örneğin; Osmanlı ordusunu, İslâm ordusu olarak “görmekli, korkutucu, kutsal ve/veya muzaffer”; ya da Osmanlı ordu mensubunu “alp, yiğit, gâzi, bahadır, yarar yoldaş”; ölüm söz konusu olduğunda, “şehit, şerbet-i şehâdet nûş etmek, can vermek” gibi kelimelerle anlatırken; düşman ordusunu, “asker-i menhus (zayıf, güçsüz ordu), küfr-fâş alayı (inkarcı ordu), leşker-i bed-gümân (kötü heves içinde olan ordu), asakir-i melâ’in (lanetlenmiş ordu)”; düşman askerini, “afârit (şeytan), ahmak, azgun, azılı tonuz, kâfir (inkar eden), cehennemî”; düşmanın ölümünü de “cân ber-cehennem ısmarlamak, cesed-i cife (leş), dâr-ı câhime göndermek” gibi kelime ve kelime gruplarıyla anlatmayı tercih etmişlerdir.

14- Askerî terminolojinin temelleri bağlamında tarihî sürece bakıldığında; gerek sözlü geleneğin devam etmesi gerekse de dilbilgisi kurallarının olmayışı, kelimelerde farklı yazımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; ilçelerdeki akıncı çeribaşısı anlamında kullanılan “tavcı, tovca, tovuca, tovuca”; Bizans İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli’deki Hristiyan beylerine verilen bir ad olan “tekûr, tekvur” ya da yirmi altı çift kürekle çekilen ve altı mavna, üstü kalyon eski bir harp gemisi olan “göge, güge, köke” gibi farklı yazım şekilleri, genellikle diğer dillerden alıntı olan kelimelerin Türkçeye daha yakın söyleniş biçimlerine dönüştürülmesi neticesinde ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Ayrıca askerî kültür özellikleri ön planda olan Türk ulusu, bu kültür çerçevesinde oluşturduğu kelimelerin seslendirilmesinde ve yazımında ise tam bir ortaklık sergilemiş bu sayede; “er, ok, kılıç, yay, bölük, tümen” vb. kelimeler yüzyıllar öncesinde olduğu gibi XIV. XV. ve XVI. yüzyıllarda da aynen kullanmıştır.

15- Seferdeki askere maneviyat duygusunu yüklemek ve yapılan işe kutsiyet atfetmek amacıyla dinin önemli bir unsur olarak ön plana çıktığı görülmüştür.

Bu hususta sefer kararı alan Padişah'ın bunu “cihad”, sefere çıkacak olanları “gazi” ve savaşta ölecek olanları “şehid” olarak adlandırması ve toplum tarafından da bunun böyle görülmesi dikkate değerdir.

16- Psikolojik harekât ve stratejilerin zafer kazanmada önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Fethin zora girdiği anlarda padişah tarafından “yağma” yapılabilmesi noktasında izin çıkması, asker tarafından bir motivasyon kaynağı olarak görülmüş ve başta İstanbul'un fethi olmak üzere bu yağma hareketiyle fetihlerin başarıyla sonuçlandığı görülmüştür. Bu yağmalar neticesinde söz varlığında “psikolojik harekât/durum” başlığı altında kelime ve kelime gruplarına çok sayıda örnek verilmiştir.

17- Ordu millet anlayışı çerçevesinde Türk ulusunun en küçük yapı taşı olan aile içerisindeki her ferdin savaş zamanlarında ordunun bir parçası olması ve kadınların da savaş aletlerini kullanmadaki becerisi ve bu hususta göstermiş olduğu cesaret, Türk askerî kültürünü yansıtmaktadır. Anne ve babası tarafından böyle bir anlayışla yetiştirilen Türk evladı da “Türk milleti doğuştan askerdir.”, “Her Türk asker doğar.”, “Asker ocağı, peygamber ocağıdır.” gibi söylemler altında erkek kimliğine ulaşma yollarından biri olarak askerî kimliği görmektedir. Osmanlı tarih yazıcılığında da Türk kültüründe asker olmanın ve askerliğin önemi çokça vurgulanmıştır.

Tüm bu hususlar çerçevesinde gelişen ve ilerleyen Türk askerî kültürüne ait unsurlar, Osmanlı Dönemi özelinde tespit edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Teknolojik gelişmeler ve askerî alandaki ilerlemeler neticesinde askerî alana ait söz varlığı çalışmalarının belirli aralıklarla yapılması, bu dinamik yapının kayıt altına alınmasını ve bilimsel bir düzlemde tartışılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu husus, Türkçenin askerî söz varlığına olumlu katkılar verebilecek bir süreklilik meydana getirecektir. Son olarak tarafımızca yapılan bu çalışma, daha sonraki araştırmalar için karşılaştırma yapabilme imkânı tanıyacaktır.

4. DİZİN

‘Abeş ol-, 454
‘Aceble-, 248
‘Acīb ü ğarīb metā’, 174
‘Āciz, 525
‘Āciz kal-, 188
‘Adā, 142
‘Adālet-nāme gönder-, 522
‘Adāvet, 142
‘Adāvet yayın yas-, 125
‘Adem bul-, 261
‘Adem iriş-, 261
‘Adem irişdür-, 261
‘Adl ü dād et-, 188
‘Adū, 142
‘Adüvv-giriz, 344
‘Adüvv-sitān, 535
‘Afv et-, 58
‘Afv eyle-, 58
‘Afv um-, 58
‘Ahd kıl-, 61
‘Ahd tut-, 61
‘Ahd ü peymān et-, 61
‘Ahdini boz-, 61
‘Ahd-nāme, 522
‘Aḡd-i zımmet it-, 61
‘Aḡlını uğurla-, 211
‘Alefe, 175
‘Alef-i şimşir it-, 262
‘Alem, 410
‘Alem baş aşağı ol-, 525
‘Alem çöz-, 456
‘Alem şukḡası, 410
‘Alemdār, 69
‘Alemi dār göster-, 125
‘Ālemi tūfān-ı kan tut-, 125
‘Āli rezm ü ceng, 299
‘Āli yarak, 410
‘Amel buyur-, 189
‘Amele’s- şulūḡ, 103
‘Amiḡ hendek, 535
‘Arbede kıl-, 299
‘Arūs-ı kenār it-, 549
‘Arz it-, 224
‘Asākir, 345
‘Asākir-i mütekāsire, 346
‘Asākir-i cerrār, 345

‘Asākir-i desākir, 345
‘Asākir-i desākir-güşā, 345
‘Asākir-i encüm-şumār, 345
‘Asākir-i ferḡunde, 346
‘Asākir-i hidāyet-rehber, 346
‘Asākir-i kişver-güşā, 346
‘Asākir-i manşüre, 346
‘Asākir-i mela‘in, 143
‘Asākir-i mevfüre, 346
‘Asākir-i meymün-meyāsir, 346
‘Asākir-i nā-mütenāhi, 347
‘Asākir-i nuşret meāsir, 347
‘Asākir-i nuşret-şikār, 347
‘Asākir-i peygār-kār, 347
‘Asākīr-i piyādegān, 63
‘Asākir-i şehryār-ı cihān, 347
‘Asākir-i zafer meāsir, 348
‘Asākir-i zafer-asār, 347
‘Asākir-i zafer-maḡrūn, 347
‘Āşī, 230
‘Āşī vü ‘āḡ ol-, 230
‘Asker, 70
‘Asker āvāz it-, 458
‘Asker çek-, 195
‘Asker ḡalkı, 348
‘Asker hücūmı, 458
‘Asker irsāli, 458
‘Asker sür-, 458
‘Asker-i bī-kerān, 348
‘Asker-i bī-pāyān, 349
‘Asker-i cerrār, 348
‘Asker-i cerrār-ı ebrār, 348
‘Asker-i deryā-ḡareket, 348
‘Asker-i deryā-mevvāc, 348
‘Asker-i dey, 348
‘Asker-i enbūh, 349
‘Asker-i güzīn, 349
‘Asker-i ḡattāl, 349
‘Asker-i kral, 143
‘Asker-i kūh şebāt, 349
‘Asker-i kūh şebāt-ı deryā-ḡareket, 349
‘Asker-i manşūr, 349
‘Asker-i manşūr serdār, 350
‘Asker-i memleket-sitānī, 350
‘Asker-i memleket-süz, 349

- ‘Asker-i menhūs, 143
 ‘Asker-i muẓaffer, 350
 ‘Asker-i muẓaffer-i nuşret-eşer, 350
 ‘Asker-i muẓaffer-i nuşret-rehber, 350
 ‘Asker-i nā-maḥşūr-ı ğavī, 350
 ‘Asker-i saf-şiken-i merd-efken, 350
 ‘Asker-i sitāre-ḥaşr, 351
 ‘Asker-i şitā, 351
 ‘Asker-i zafer-peyker, 351
 ‘Asker-i zafer-tev’emān, 351
 ‘Askerlik, 216
 ‘Aṭf-ı ‘inān eyle-, 300
 ‘Avārız, 175
 ‘Avdet eyle-, 459
 ‘Avret ve oĝlan, 175
 ‘Ayyār, 144
 ‘Azāb, 70
 ‘Azāb deĝşür-, 459
 ‘Azāb çağırt-, 195
 ‘Azāb tahriri, 522
 ‘Azābān, 71
 ‘Azeb ağası, 71
 ‘Azeb ceyşi, 63
 ‘Azeb devşür-, 195
 ‘Azebān-ı ceng-cüyān, 351
 ‘Azebān-ı tır-endāz, 352
 ‘Azīm ceng, 300
 ‘Azīm leşker, 352
 ‘Azimet et-, 300
 ‘Azl et-, 217
 ‘Azm, 301
 ‘Azm et-, 301
 ‘Azm it-, 301
 ‘Azm-i rezm eyle-, 301
 ‘Azm-i rüküp, 301
 ‘Azm-i sefer kıl-, 301
 ‘Azm-i sītiz et-, 301
 ‘İşyān ü tuĝyān, 231
 ‘Özür et-, 60
 ‘Ubūr eyle-, 509
 ‘Ulūfe et-, 188
 ‘Ulūfeci, 99
 ‘Ulūfeciyan-ı yemīn bölüĝi, 68
 ‘Ulūfeli cāsūs, 230
 ‘Unveten, 294
 ‘Uryān eyle-, 509
 A‘dā-şikār, 343
 A‘zamü’l-eşirrä, 144
 A‘zā-nāme, 522
 Ablak at, 105
 Acısını al-, 281
 Ad u san koma-, 261
 Ādam geçür-, 454
 Ādam koş-, 454
 Ādam seç-, 195
 Ādem sal-, 454
 Ādem talep eyle-, 454
 Adlu sanlu товca, 343
 Afārīt, 142
 Āferīn kıl-, 188
 Āfet daş, 407
 Afşīn, 68
 Āġāz eyle-, 195
 Āġāz it-, 454
 Ağır düşmān, 142
 Ağlāl ile maĝlūl eyle-, 514
 Ağrıbar, 116
 Ağulu demrenlü ok, 407
 Ağulu kılıç, 407
 Ağyār, 142
 Ağzına kırlankıc almış kedi gibi kaç-, 125
 Ağ-, 297
 Ağ Börk, 240
 Ağaç kılıç, 407
 Ağaç yay, 407
 Ağır elçi, 223
 Ağır leşker, 344
 Ağırt-, 281
 Ağna-, 174
 Ağrıĝ, 407
 Ağulu ustura, 408
 Ahbār-ı şahīḫā, 223
 Āhen-ciger ġāzī, 344
 Āheng-i ceng ü cidāl, 297
 Āhenk et-, 297
 Āhen-püş, 240
 Āḫiret murādına er-, 261
 Ahmak zālīm, 142
 Ahşīd, 68
 Ahz ol-, 514
 Ak-, 454
 Ak bayrak, 525
 Ak Börk, 240
 Ak imāme, 241
 Ak ḳal‘a-i revān, 69
 Ak libās, 241

Ak sancak, 408
Akablarınca yörü-, 455
Akca kestür-, 189
Akçe, 174
Akın, 297, 455
Akın beği, 68
Akın çağırt-, 298
Akın çağır-, 297
Akın doğrult-, 298
Akın et-, 298
Akın eyle-, 298
Akın gönder-, 298
Akın it-, 298
Akın koyuver-, 298
Akın sal-, 298
Akın ver-, 299
Akın vir-, 299
Akına gönder-, 189
Akıncı, 68
Akıncı 'askeri, 344
Akıncı başı, 68
Akıncı beği, 69
Akıncı serveri, 69
Akıncıyân, 344
Akınlar estür-, 298
Akıt-, 455
Aktar-, 455
Aktarma, 455
Al-, 549
Ala kalkan, 408
Alaca atlu kâfir, 143
Alaca dostluk, 141
Alaca düşmânlık, 143
Alaca yeşil ve kızıl sancak, 408
Alak bulak et-, 281
Alan u talan it-, 282
Alan ve talan et-, 281
Alarga dur-, 455
Ālāt ve esbāb-ı sefer, 409
Ālāt-ı ceng ü cidāl, 408
Ālāt-ı cidāl, 408
Ālāt-ı cidāl u kıtāl, 408
Ālāt-ı gır-ü-dār, 408
Ālāt-ı harb u kıtāl, 409
Ālāt-ı kār-zār, 409
Ālāt-ı rezm, 409
Ālāt-ı sefer, 409
Ālāt-ı zarb u harb, 409
Alay, 63

Alay alaya gel-, 299
Alay bağla-, 399
Alay bayrağı, 409
Alay beği, 69
Alay boz-, 549
Alay diril-, 400
Alay dūr-, 400
Alay düz-, 400
Alay düzelt-, 400
Alay et-, 456
Alay it-, 400, 401
Alay karaltısı, 344
Alay ol-, 400
Alay tağıt-, 456
Alay ver-, 400
Alaya bin-, 299
Alaylar tut-, 299
Ale't-ta'cil var-, 455
Ālet-i harb, 410
Ālet-i kār-zār, 410
Alıko-, 514
Allāhū ekber ünü, 251
Alp, 344
Alp er, 344
Alp eren, 345
Altın üsküf, 241
Altın üstine dönder-, 125
Altun, 175
Altun çanak, 175
Altun kadeh, 175
Altun külāh, 241
Altunlu ağır bez, 175
Āmādegān-ı rāsih-dem, 456
Amān bulma-, 262
Amān dile-, 58
Amān eteğine yapış-, 126
Amān verme-, 58
Anadolu seki, 143
And iç-, 61
And ver-, 62
Angra-, 251
Añırış-, 251
Añırt-, 282
Apar-, 549
Ara-, 456
Araba, 410
Araba çat-, 456
Arabacı-başı, 69
Aradan götür-, 262

Arak atlu, 345
Aralığa gir-, 299
Ārām virme-, 282
Ārāste kıl-, 400
Ārāste ol-, 195
Araya al-, 456
Arbede kıl-, 301
Ard al-, 456
Ardın bas-, 457
Ardın öñün bağla-, 457
Ardın sür-, 457
Ardına dur-, 400
Ardına düş-, 456
Arğun leşker, 345
Arka bir et-, 457
Arka ve yardım ol-, 457
Arka ver-, 457
Arka vir-, 457
Arkalan-, 457
Arkası kalın düşmen, 143
Arkasın yere getir-, 126
Arkurı gir-, 458
Arkurı var-, 458
Arpa emîni, 69
Arslan, 69
Artuk, 195
Asa ko-, 262
Āsāyiş it-, 458
Āsi ol-, 230
Āsiyâb-ı ceng, 299
Asker besle-, 458
Asker çekil-, 458
Asker- i deryâ- hareket, 348
Aşağa kol, 400
At, 410
At arkasına gel-, 459
At arkasından inme-, 105
At başın çevirüb git-, 236
At başın kaldır-, 459
At bin-, 216
At çap-, 106
At dep-, 106
At dinlendür-, 106
At gemisi, 106, 116
At hazırla-, 106
At koş-, 106
At koşusu et-, 459
At na‘llat-, 106
At oğlanı, 106

At otar-, 106
At sal-, 106
At sıçrat-, 107
At suvar-, 107
At sür-, 107
At ürküntüsü, 107
Atâ, 175
Ata süvâr ol-, 105
Āteş saça başla-, 205
Āteş-aheng u peleng-ceng, 300
Āteş-bâr top, 410
Āteş-gîrdâr, 351
Āteş-heycâ, 351
Āteş-i gâzâb, 189
Āteş-i hârb, 300
Atıcı, 70
Atış-, 205
Atlan-, 300
Atlu, 70
Atlu bölük-başı, 70
Atlu leşker, 70
Atlu müselleme, 70
Atlu sipâhi oğlanı, 70
Attur-, 205
Āvādānlık, 175
Āvāze sal-, 224
Avf dizginin çek-, 126
Avla-, 262
Avrat donuna koy-, 211
Ayağ dur-, 401
Ayağ üstine tur-, 401
Ayağ üzerine gel-, 401
Ayağı üzengide ol-, 126
Ayağına dökül-, 231
Ayak al-, 300
Ayak altında kal-, 525
Ayak bağından ayrıl-, 300
Ayak dur-, 231
Ayak götür-, 525
Ayaklat-, 525
Ayık ol-, 459
Ayırtla-, 459, 549
Ayruk, 143
Ayruk ayak, 143
Azabân, 84
Āzād et-, 58
Āzād eyle-, 58
Āzād it-, 58
Āzād kıl-, 59

Āzād ol-, 59
Azdur-, 459
Azeb, 71
Azeb Reisi, 71
Azğun t̄ā'ife, 144
Azık, 547
Azıklan-, 547
Azılı toñuz, 144
Azırgan-, 459
Azlık gör-, 460
Azmış, 144
Aznavur, 144
Azuk, 547
Bābūc, 241
Bāc, 176
Baç, 176
Bād(e)- bān, 116
Badaloşka topu, 411
Bād-reftār, 352
Bağırsak perrān et-, 262
Bağışla-, 59
Bağla-, 460, 549
Bağrını hūn et-, 262
Bāhādır, 352
Bāhādır er, 352
Bahādır- ı ciğerdār, 352
Bāhādır yiğit, 353
Bāhādırān-ı kār-zār, 352
Bāhādırlık, 110
Bāhādur, 353
Bāhādurluh, 111
Bağr-i harb, 301
Bahrī kotaslı, 353
Bağş et-, 189
Bağş eyle-, 176
Bağşış, 176
Bāk itme-, 111
Bakır, 176, 411
Balaban at, 411
Balama çöz-, 117
Balçak, 411
Baldırı tolaklu, 144
Balıcak, 63
Balık, 547
Bāl-i leşker, 401
Balta, 411
Baltacı, 71
Baltacı kâfir, 145
Ban, 71

Bāng ur-, 252
Bān-ı kaltabān, 145
Bār, 411
Bār u büngāh, 535
Bārān eyle-, 205
Bārān gibi yağ-, 205
Bārān -ı peykān, 205
Bārān -ı sehāb-ı ġazā, 301
Bārān-ı neyistān, 205
Barça, 117
Bārgāh kur-, 535
Barış-, 103
Barışdur-, 103
Barışık, 103
Barışıklık, 103
Barışıl-, 103
Barkvār tīg-i tābdār, 411
Barmağın çıkartmaz ol-, 282
Bārū, 250
Bārūt, 411
Bārūt anbārı, 536
Bārūt darbı, 205
Bārūthāne, 536
Bārūt-ı siyāh, 412
Bas-, 211
Basa düş-, 460
Basak düş-, 212
Basıl-, 211
Basıncak et-, 460
Baskın, 211
Baş ez-, 263
Baş aç-, 460, 549
Baş al-, 262
Baş alış-, 302
Baş aşağı getür-, 231
Baş aşağı ol-, 526
Baş çavuş, 71
Baş çek-, 189
Baş çıkarma-, 460
Baş dik-, 217
Baş ele al-, 263
Baş götür-, 263
Baş indür-, 526
Baş indürme-, 231
Baş kaldır-, 231
Baş kaldur-, 231
Baş kayusu ol-, 526
Baş kes-, 263
Baş kesil-, 263

Baş ko-, 217, 231
 Baş korkusu, 263
 Baş koş-, 217, 302
 Baş kurtar-, 236, 263
 Baş oyna-, 263, 302
 Baş taşa değür-, 126
 Baş u cān oyna-, 302
 Baş üt-, 264
 Baş ve buğ ol-, 217
 Baş yar-, 519
 Baş yarağı, 196
 Baş yarıl-, 526
 Baş yit-, 264
 Başa çıkma-, 525
 Başar-, 549
 Başçı, 71
 Başına dār et-, 126
 Baş-kapuci-başı, 71
 Başları at yanına as-, 263
 Başsuz tayaksuz, elsüz ayaksuz kal-,
 126
 Bâtil kıl-, 460
 Batur-, 117
 Bāver Bāhādır, 353
 Bayırağ, 412
 Bayrakdār, 72
 Bāzār dut-, 302
 Bāzār-ı kār-zār, 302
 Bā-zōr kurtar-, 264
 Bebr ü peleng, 145
 Becene ol-, 460
 Bed-ahter, 145
 Bedbāhtlık, 282
 Bedel akçası, 176
 Bedel-i şulh, 103
 Beden beden aş-, 264
 Bedeninde kan kalma-, 126
 Bed-girdār-bugāt, 145
 Bed-gümān, 145
 Bed-nihād, 145
 Begter, 241
 Beğ, 72
 Beğ it-, 217
 Beğle-, 217
 Beğlen-, 189
 Beğlerbeği, 72
 Beğlerbeğilik, 217
 Beğlik, 72
 Bekçi, 72
 Bekit-, 460
 Beksimed, 547
 Bel bağla-, 461
 Belā', 282
 Belā'-i siyāh, 146
 Belā'ya uğra-, 282
 Belek, 176
 Belinle-, 249
 Belür-, 461
 Belürsüz ol-, 264
 Benadık, 412
 Bend et-, 461
 Bende düş-, 232
 Berāt, 235, 522
 Berdār, 264
 Ber-dest çat-, 461
 Berkit-, 461
 Beşāret, 224
 Beşāret-i fevz-i zafer, 549
 Beşāret-i ğazā, 302
 Beşlü, 72
 Beter eyle-, 282
 Beze-, 461
 Bıçak, 412
 Bī -nihāyet tecemmülāt, 176
 Bī- tākāt ol-, 527
 Bī-ad 'asker, 353
 Bī-ārām et-, 282
 Bī-bāk ve bī-pervā otur-, 461
 Bī-cān ol-, 264
 Biç-, 264
 Biçür-, 264
 Bī-dīn, 146
 Bī-edeblik, 146
 Bī-kuvvat ü bī-fer kal-, 526
 Bil bağla-, 462
 Bilā-silāh, 461
 Bildür-, 224
 Bilmiş, yılmış yüpürmiş ğāzi, 353
 Bīm, 249
 Bī-mecāl āşufte-hāl eyle-, 283
 Bī-mecāl kıl-, 526
 Bin-, 107
 Bī-nām u nişān it-, 264
 Biñ-başı, 72
 Bī-pāyān leşker cem' eyle-, 461
 Bir ān zemān virme-, 462
 Bir araya diril-, 462
 Birbirine karış-, 302

Cebbar ‘, 146
 Cebe, 413
 Cebe gevşen, 413
 Cebe göster-, 196
 Cebe vü cevşen, 413
 Cebeci, 74
 Cebeci başı, 74
 Cebeci başılık, 218
 Cebecilik, 218
 Cebeḥāne, 536
 Cebeḥāne-i Āmire, 63
 Cebelü, 354
 Cebr, 283, 463
 Cebr ile al-, 550
 Cebren ve ḳahren, 283
 Cebri, 283
 Cebr-i ḥarb, 303
 Cedā, 413
 Cehd ve cidd it-, 463
 Cehennem segi, 146
 Cehennemī, 146
 Cekre, 413
 Celādet, 111
 Celeblik, 147
 Cellād, 266
 Cem‘ et-, 196
 Cem‘ it-, 196
 Cem‘ ol-, 196
 Cemā‘at-ı ebnā-i sipāhiyān ve
 silāḥdārān, 64
 Cenāḥ eyle-, 463
 Cenāḥeyn idin-, 463
 Cendral, 74
 Ceneral-i bed-fi’āl, 147
 Ceng, 303
 Ceng [u] ḥarb, 305
 Ceng ālātı, 413
 Ceng āleti, 413
 Ceng āşub, 303
 Ceng çengi, 252
 Ceng esbābı, 242
 Ceng günü, 304
 Ceng it-, 304
 Ceng kāfiri, 147
 Ceng kıl-, 304
 Ceng kop-, 304
 Ceng meydānı, 536
 Ceng muḳaddimatı, 305
 Ceng savı, 225
 Ceng tedāriki, 196
 Ceng tertibi, 401
 Ceng u kītāl eyle-, 305
 Ceng ü āşub, 305
 Ceng ü cidāl, 305
 Ceng ü cidāl semtleri, 536
 Ceng ü cidāle müeddī ol-, 305
 Ceng ü çegāne, 252
 Ceng ü muḥārebe, 305
 Ceng ü peygar, 305
 Ceng ü rezm esbābı, 414
 Ceng ü veḡā, 252
 Ceng yeri, 536
 Ceng zamānı, 306
 Ceng-āzmā, 354
 Ceng-āzmūde, 354
 Cengci, 354
 Ceng-cū āteş-efşān yeñiçeri dilāveri,
 355
 Cengcū dilāver, 355
 Ceng-cū leşker, 354
 Cenge gir-, 304
 Cenge mübāşir ol-, 304
 Ceng-i ‘aẓīm, 304
 Cengi firāvan, 304
 Ceng-i kītāl, 304
 Ceng-i Sulṭānī, 304
 Ceng-kār, 355
 Ceng-nevāz, 355
 Ceng-sāz, 355
 Ceng-şūrīde, 147
 Cenk eri, 355
 Cenk gören [kişi], 355
 Cenk it-, 306
 Cenk kolayını bilen [kişi], 355
 Cenk sınımış [kişi], 356
 Cephe, 536
 Cerāḥatlü ol-, 519
 Cerāhor, 74
 Cerī çeri, 356
 Cerī yeñiçeri, 356
 Cerr-i zeyl-i düşmān, 463
 Cesed-i cīfe, 266
 Cevāb veril-, 306
 Cevāblaş-, 522
 Cevāhir, 177
 Cevān, 356
 Cevāri vü ḡilmān, 177
 Cevlān et-, 306

Cevlān kıl-, 306
Cevlān ur-, 306
Cevher, 356
Cevlān et-, 306
Cevşen- i rezm, 242
Cevşen-i rüşen-māhitāb, 242
Cevşen-püş, 242
Cevşenver kāfir, 147
Ceyş-i cerār-ı ğuzāt, 356
Ceyş-i mücāhidīn, 356
Ceyş-i zafer kış, 356
Cezā' it-, 114
Cıda oynadıcı, 74
Cida, 414
Cidāl, 306
Cidāl u kıtāl, 307
Cığır togra-, 266
Ciğerdār ğāzi, 357
Ciğerdür, 357
Cihād, 307
Cihāda meyelān it-, 307
Cihād-ı asğar, 307
Cihād-ı ekber, 307
Cihān ğavğası, 307
Cihān-aşub top, 414
Cihānculuk, 189
Cihān-dār-ı kām-kār, 357
Cihān-dīde, 147
Cihāngīr, 75
Cihān-ı cāvidānī sefer, 307
Cihet- i sefer, 307
Cimri, 147
Cināyet, 266
Cins köge, 117
Culūs et-, 190
Cundī, 75
Cundī kul, 75
Cüş kıl-, 308
Cüş u hurüş, 252
Cüş u hurüşa gel-, 463
Cünbüş, 308
Cünd-i zafer-füzun, 357
Cünd-i 'azīmet, 357
Cünd-i şeyātīn ve melā'īn, 147
Cünüb kāfir, 147
Cür'et etme-, 111
Cür'et ü celādet göster-, 111
Cüst ü cū et-, 115
Cüstle-, 115

Çadır, 414
Çadır bezleri, 414
Çadır ol-, 308
Çadırlı, 357
Çakal, 148
Çal-, 252, 519
Çal çap et-, 206
Çalış-, 308, 464
Çalkalan-, 284
Çalup çarp-, 308
Çalup çarpmağa ko-, 284
Çanına, 128
Çap-, 464
Çapar ulak, 225
Çapkuncı, 357
Çāpük harekāt, 464
Çāpük ulak, 225
Çāpüklük, 464
Çāre etme-, 111
Çarḥ okı, 414
Çarḥacı, 75
Çarḥī kalkan, 414
Çarkacı, 75
Çarp-, 464
Çāsūs, 225
Çat-, 117
Çatal atlu, 357
Çatıl-, 464
Çatup al-, 550
Çavlan-, 253
Çavuş, 75
Çavuş ağa, 75
Çavuş mīr, 76
Çavuşbaşı, 76
Çavuşluk, 218
Çegre okı, 415
Çekil-, 464
Çekiş-, 308
Çekre- zen, 358
Çengāl-i cidāl, 308
Çengel sal-, 117
Çengellü süñü, 415
Çeng-i harbī, 253
Çep- çevre kuşat-, 464
Çepel, 148
Çepeluş kāfir, 148
Çerḥaya gir-, 465
Çeri, 76
Çeri ağruğı, 415

Çeri beği, 76
Çeri cengi, 308
Çeri düz-, 401
Çeri halkı, 76
Çeri haykırması, 253
Çeri sürici, 219
Çeri vakti, 308
Çeri yarağı, 415
Çeribaşılık, 218
Çerik-i mahzûl, 358
Çeşme-sâr-ı tîğ-ı âbdâr, 415
Çete akını, 309
Çetr, 415
Çevür-, 465
Çıgur-, 196
Çık-, 309
Çıkış-, 309
Çıkışma-, 232
Çın et-, 196
Çıplak, 358
Çıplak akıncı, 358
Çıplak kâfir, 148
Çıplak leşker, 358
Çırp-, 519
Çift akçesi, 177
Çifte sorguç, 242
Çiğne-, 309
Çiğşeş-, 253
Çil, 128
Çinî kalkan, 415
Çinî siper, 536
Çok-, 465
Çokal, 242
Çoknaşıp dur-, 465
Çomak, 415
Çorpacılar, 76
Çöker-, 465
Çöngel-, 219
Çüb, 416
Çühadâr, 76
Çuka, 243
Çukal, 416
Çuğallu, 358
Dâ'ire bağla-, 466
Dâ'ire-vâr ihâta it-, 466
Da'vet, 523
Dädger, 358
Dağıl-, 527
Dağılıp kaç-, 527

Daķıķa fevt itme-, 465
Dâmen-i feth, 550
Dâmen-i firâr, 236
Damış-, 465
Dap-, 550
Dâr ü gîr et-, 309
Dâr ü gîr it-, 267
Dara-, 465
Đarb, 206
Đarb ü ĥarb, 309
Đarbet-i şemşîr göster-, 309
Đarb-ı dest, 190
Đarb-ı şemşîr, 206
Đarbızân, 416
Đarblu cevâbnâme, 522
Đarbuzen, 416
Đarbüzênli tüfek, 416
Đarb-zen, 416
Đarbzen top arabası, 416
Dâr-ı cahîme gönder-, 267
Dâr-ı küfr, 148
Dâr-ı na'ime git-, 267
Darĥaĥan ol-, 284
Dâru'l bevâra gönder-, 267
Dâru'l-ĥarb, 537
Daşlık vîrme-, 465
Dâvûdî cebe, 243
Dâyire ü Muĥârebe, 537
Dâyire-i kıtâl, 537
Def' it-, 309
Def'i himmet kılıcını bağla-, 466
Defter eyle-, 523
Defteri, 128
Defter-i ebter dūr-, 267
Degnekden geçür-, 114
Dek dur-, 466
Del-, 519
Dem-i âheng-i ceng, 310
Demir bırak-, 117
Demir cübbe, 243
Demren, 416
Demür kanına dön-, 267
Demür polâd, 243
Demürçi, 129
Demürden top, 416
Demürlü horyat, 148
Demürlü kâfir, 148
Dendân-ı tîr-i sîtîz, 310
Deñiz deryâ ĥazâsı, 310

Deñiz dilâveri, 358
Deñiz ejderhası, 359
Deñiz ereni, 76
Deniz eri, 77
Deñiz ğazası, 310
Deñiz ğazisi, 359
Deñize dök-, 267, 466, 550
Depele-, 267
Depin-, 466
Depingü, 417
Depret-, 466
Derece-i şehâdete yitiş-, 268
Deri yüz-, 268
Deril-, 196
Derisin, 129
Dermân, 190
Deryâ, 129
Deryâ seferi, 310
Deryâ yüzünü tut-, 310
Deryâser-‘askerlik, 219
Dest ur-, 310
Dest-bürd göster-, 550
Dest-nişânde-i dergâh-ı zafer penâh,
550
Dest-res, 190
Destür, 235
Destür kaftanı, 243
Destür vir-, 235
Deve, 417
Deveye ger-, 114
Devlet atı, 190
Devletsüz, 148
Deyyâr kalma-, 527
Deyyüs, 149
Dımşķī yay, 417
Dırabuzon, 417
Dīde-bānlık it-, 466
Dike ko-, 550
Dil al-, 225
Dil çıkarma-, 225
Dil getir-, 225
Dilâver, 359
Dilâver ağası, 77
Dilâverân, 359
Dilâverân-ı veġâ, 359
Dil-âverân-ı zafer-bâr, 359
Dilâverlhġ et-, 111
Dilir er, 360
Dilirâne savaş, 310

Dilirân-ı leşker-şiken-i merdân, 359
Dimne, 149
Dīn düşmeni, 149
Dīn kılıcı, 417
Dinç ‘asker, 360
Dinç akıncı, 360
Dinç leşker, 360
Dinç ve dīv-şekl kâfir, 149
Dīnsiz, 149
Dip alay, 64
Dirhem ü dīnâr bī-şümâr, 177
Diri tut-, 514
Dirlik, 177
Dirlik et-, 177
Dirliklü çavuş, 77
Dirme-, 197
Dirnek, 197
Diş koyurama-, 527
Dīvân et-, 197
Dīv-nijâd, 149
Dīv-şân, 149
Diz-, 401
Dizdâr, 77
Dizdâr-ı nâmdâr, 360
Dizdârlık, 219
Dizgin, 107
Doġruluk et-, 466
Doġrut-, 310
Dokun-, 520
Dokun-, 206, 311, 520
Dokunuş dokun-, 311
Dokuş-, 311
Dolaş-, 467
Donan-, 467
Donanma, 118
Donanma gemisi, 118
Donanma seferi, 311
Donanmacı, 118
Donat-, 197
Donlu, 243
Doñuz, 150
Donuz ‘, 150
Doñuz damı, 537
Dostluk it-, 104
Doyum gel-, 177
Doyum ol-, 178
Doyumluk, 177
Döġ-, 206
Döġmeġe başla-, 207

Döğüp yürü-, 311, 467
Dök-, 467
Dökme kalkan, 417
Dökül-, 467
Dön-, 311
Döndürme, 467
Döndürüş-, 311
Dönek, 150
Dönüp git-, 311
Döyüş virme-, 312
Duḥān-ı top u tüfek, 312
Dühte cebe tonı, 243
Duḥūl it-, 467
Duraklan-, 467
Durama-, 527
Durmaz ol-, 527
Ḍurūb-ı ālāt-ı hurūb, 207
Duruş-, 402
Duş ol-, 527
Dut-, 514
Dutsak, 514
Dutuş-, 312
Duzağ, 212
Duzağa düş-, 212
Duzak düz-, 212
Düken-, 527
Dülbendleri ucu nezkepliler, 150
Dülbend-vār, 360
Dümen çektir-, 118
Dümen tut-, 118
Dün başını, 212
Dündār dur-, 468
Düpdüz kır-, 268
Düriş-, 312
Dürr ü gevher, 178
Dürt-, 520
Dürtüş-, 312
Dü-rüy ü fitne-cüy, 150
Dürüş-, 550
Düş-, 528
Düşmān, 129, 150
Düşmān cānibi, 150
Düşmān gider-, 551
Düşmān kaşdı, 312
Düşmān ma'temi, 150
Düşmān sözi, 151
Düşmān-sitān, 537
Düşmen, 151
Düşmen ağzı, 151

Düşmen çerisi, 360
Düşmen eşeri, 151
Düşmen- i nekbet, 151
Düşmen- i elemkeş, 151
Düşmen muḥārebesi, 151
Düşmen reh-güzārı, 152
Düşmen yarağı, 152, 417
Düşmen-i dīn hucūmı, 151
Düşmen-i dīn ü devlet, 151
Düşmen-küş, 360
Düşmen-şiken, 360
Düşnām it-, 152
Düşür-, 268, 515
Düzāha git-, 212
Düzd, 152
Düzdān, 152
Düzet-, 402
Düzgününü boz-, 468
Ebleh, 152
Ebnā-i sipāhiyān, 64
Ecel, 129
Ecel çerisi, 361
Ecelsüz, 268
Edepsüzlük et-, 152
Edevāt- ı ceng, 417
Eğirt-, 468
Eğlenürek git-, 468
Ehl- i küfr, 152
Ehl- i sitem, 153
Ehl-i 'ādī, 361
Ehl-i 'asker, 361
Ehl-i ādemī, 361
Ehl-i cihād, 361
Ehl-i ġazv ü cihād, 361
Ehl-i ḥarb, 361
Ehl-i ḥiref, 361
Ehl-i şana'āt, 361
Ehremen-nijād, 153
Ejdehā-girdār ḥarbe, 418
Ejdehā-heykel top, 418
Ejder, 362
Ejderhā-kirdār top, 418
Ejderler bigi toplar diz-, 468
Ekber ġazā, 312
El bağla-, 232
El bir et-, 129
El çek-, 528
El düş-, 515
El ele baş başa çat-, 129

El ir-, 515
El irer yir, 537
El kılıca ur-, 312, 468
El öpdür-, 232
El sal-, 226
El sun-, 468
El sunuş-, 313
El uzat-, 313
El üşür-, 469
Elçi, 225
Elçi düz-, 225, 227
Elçi gönder-, 226
Elçi koş-, 226
Elçilük, 219
Elden git-, 528
Ele getir-, 551
Ele gir-, 515, 528
Elef, 243
Elek, 129
Elek elek et-, 551
Eli emirlü ol-, 219
Eli şişli, 418
Eli yedeklü bāhādır leşker, 362
Elinden al-, 551
Elinden çık-, 528
Eline gönder al-, 284
Eline yarağ al-, 468
Elini çek-, 528
Eliyle komuş gibi bul-, 130
Elleş-, 312
Elleşmek döğüş-, 313
Elviye, 418
Emîn dizdār, 362
Emîn ol-, 190
Emînlik ol-, 469
Emînlik ve düzenlik ol-, 469
Emîr, 77
Emir kıl-, 190
Emîr-i ‘alem, 77
Emîr-i ‘alemlik, 77
Emîr-i kār-güzār, 362
Emîr-i kişver-i cehennem it-, 268
Emr et-, 190
Emvâc-ı bihâr-ı zehhâr gibi alaylar bağla-, 402
Enbüh-ı ‘asker, 362
Enük yaya, 362
Envâ’-i eslihâ, 418
Er, 77

Er dök-, 469
Er gibi depren-, 130
Er kişi, 362
Er ko-, 469
Er koş-, 469
Er seç-, 197
Er yiğit, 363
Eren, 362
Eren hengâmesi, 313
Ergân, 253
Erlik, 111
Erlik ve bāhādırlık günü, 313
Erlük, 112
Erteye koma-, 469
Eşah tedbîr, 469
Esb- i zafer- gurre, 107
Esbâb, 244
Esbâb ü yarak, 418
Esbâb ve zehâyir, 178
Esbâb-ı ceyş, 244
Esbâb-ı darb u harb, 244
Esbâb-ı ğazâ, 244
Esb-i tîz, 107
Esb-i Zâfer- ğurre, 107
Esfel-i sāfiline uç-, 268
Esîr alma-, 515
Esîr bağla-, 515
Esîr bāzârı, 537
Esîr et-, 516
Esîr it-, 515
Esîr sat-, 516
Esîr ü dest-gîr, 516
Esîr ü hâkîr eyle-, 516
Esirge-, 190
Esîr-i bend-i bevâr it-, 515
Esîr-i bend-i izlâl it-, 515
Esîr-i bend-i zencîr et-, 516
Eski börk, 244
Esleme-, 112, 469
Eşnâ’-yı ceng, 313
Eşgâl u ahvâl-i sefer, 313
Eşirrä, 153
Eşkiyâ’, 153
Eteğine yapış-, 232
Etrâf-ı ‘asker, 537
Etrâfın al-, 469
Etrâfını bağla-, 470
Eyer, 108
Eyü at, 178

Eyü yarag, 418
Eyüce yarak gör-, 197
Eyyām-ı sefer, 313
Eyyām-ı zarb u harb, 313
Ezā et-, 284
Fādiye vir-, 516
Fağfūr, 78
Fāriğ dur-, 470
Fāriğ ol-, 470
Faşşād tāsına döndür-, 130
Fātiḥ, 363
Fāyık kayık, 118
Faẓīlet-i ġazā, 314
Fedā-yı tīg-zen, 363
Fedāyi, 363
Felenk, 118
Ferāğat eyle-, 470
Feraḥnāk ol-, 551
Ferīd, 363
Fermān, 191
Fermān kıl-, 191
Feryād, 253
Feryādçı, 226
Fesād eyle-, 153
Feth, 551
Feth ebvābı, 551
Feth ol-, 552
Fethē göz kulak dut-, 551
Feth-i ‘azīm, 314
Feth-i bāb, 551
Feth-i cemīl, 551
Feth-i meserret-āşār, 552
Feth-i zafer-feyh, 552
Feth-nāme, 523
Fetiḥ bādbānı, 119
Fettānlık, 284
Fevc, 64
Fevt, 268
Fınduk yarası, 520
Fırka, 64
Fırka-i silihdārān, 64
Fırka-i yeñiçeriyān, 65
Fırşatı ġanīmet bil-, 470
Fī’l-cümle yōriyiş olma-, 470
Fidāyi, 363
Fidāyi gönder-, 470
Fikr-i cihād, 314
Filori, 178
Fir’avn, 78

Firār, 236
Firişte- şekl oğlan, 178
Firūz-cenglik, 314
Fitil, 418
Fitil yerine topa mīḥ kak-, 130
Fitne çorvasını gereği gibi kaynat-, 130
Fitne çömleklerin āteşe ko-, 130
Forsa, 516
Forsa kāfir, 153
Fulori, 178
Furşat bayrağı, 552
Furşat bul-, 470
Furşat düşür-, 470
Furşat gözle-, 471
Furşat ol-, 471
Furşat vir-, 471
Furşata müteraşşıd ol-, 470
Fürce, 537
Fürce eyle-, 207
Fürū-mānde vü der-mānde, 528
Fütūḥāt, 552
Ġaddār, 153
Ġadr et-, 153
Ġafil, 153
Ġafil et-, 471
Ġafilin, 471
Ġalbıra dön-, 130
Ġalbîre döndür-, 130
Ġalebe it-, 552
Ġalib ol-, 552
Ġalib oldur-, 552
Ġalib ü kāhir ol-, 553
Ġalib ü şalib gel-, 553
Ġalib ü zāfir, 553
Ġaltan kıl-, 269
Ġam-gīn, 284
Ġammāz, 226
Ġanī et-, 178
Ġanī ol-, 179
Ġanīmet mālı, 178
Ġarā’yib-i ceng, 314
Ġaraż, 207
Ġāret it-, 284
Ġāret ü ḥasāret it-, 284
Ġāret-ger, 363
Ġāret-kunān, 285
Ġarīb, 528
Ġarīb ü müḥīb top, 419

Ġarīb ü ser-gerdān kaç-, 236
Ġarīb yiğit, 363
Ġarībler, 65
Ġarķ -i zencīr et-, 516
Ġarķ ol-, 119
Ġarķ-ı āb eyle-, 119
Ġarķ-ı āhen at, 419
Ġarķ-ı āhen er, 363
Ġarķ-ı āhen ol, 244
Ġarrā bāhādır, 364
Ġarrā' maḥbūb, 517
Ġaṣb et-, 285
Ġavġā, 314
Ġavġā vü āṣūb, 314
Ġayret bāzūya getir-, 471
Ġayret demī, 314
Ġayret gūni, 314
Ġayret-i İslām bürü-, 315
Ġayretlen-, 471
Ġayretsiz, 154
Ġazā, 315
Ġazā atı, 108
Ġazā bil-, 315
Ġazā donu, 244
Ġazā it-, 315
Ġazā kanıyıla elin yüzün yu-, 131
Gaza kasdı kıl-, 315
Ġazā kıl-, 315
Ġazā mālī, 179
Ġazā meydānı, 538
Gazā resmi, 315
Ġazā sazı düz-, 197
Ġazā seferi, 315
Ġazā tedbīri, 197
Ġazā tonu, 244
Ġazā tozu, 315
Ġazā vakti, 315
Ġazā vü cihād, 316
Ġazā yolu, 317
Ġazā'ya āheng etme-, 316
Ġazāb et-, 191
Ġazāba gel-, 191
Ġazā-i 'azim eyle-, 316
Ġazanfer, 364
Ġazanfer-i veġā, 364
Ġazavātnāme, 523
Ġazāvet, 316
Ġazā-yı āmedānī, 316
Ġazā-yı ekber, 316

Ġazā-yı enver, 316
Ġazā-yı iksār, 316
Ġazā-yı nāgehānī, 317
Ġazā-yı nā-muradī, 317
Ġazāyı ṣeb'ānī, 317
Ġazā-yı yaġma, 285
Ġazā-yı yūf, 317
Ġāzi, 78
Ġāzi dilāver, 364
Ġāzi duzaġı, 212
Ġāzi eren, 364
Ġāzi kul, 364
Ġāzi ocaġı, 538
Ġāzi tacı, 244
Gazi- yi Şehid, 269
Ġāziyān-ı dīn ü mücāhidīn, 364
Ġāziyān-ı mücāhidīn, 364
Geçit verme-, 471
Gedik, 179, 538
Gedük, 250
Gedük eri, 78
Gedük eyle-, 471
Gelmek çat-, 317
Gemi, 119
Gemi doldur-, 119
Gemi eri, 119
Gemi kāfiri, 119
Gemi yaraġı, 119
Gemi yaraġın et-, 197
Gemi yürüt-, 119
Gemici, 119
Gemici 'azeb aġası, 78
Geri çek-, 471
Germ ol-, 472
Geyim, 179
Geyimlü er, 365
Gez okı, 419
Gezend irişdür-, 553
Ġıdā'-yı ṣīr-i ṣemṣīr eyle-, 179
Ġılmān-ı a'cemīyān, 65
Gırgır-, 253
Gider-, 269
Gird it-, 472
Girdāb kıl-, 472
Giriftār ol-, 528
Girisüne dönüp kaç-, 237
Giriş-, 317
Giriş gir-, 472
Girişmek vü karış-, 317

Giriv, 253
 Git-, 269
 Giyim, 245
 Gizle-, 213
 Göç-, 317
 Göç be- göç göç-, 318
 Göç göç-, 318
 Göge, 120
 Göğüs, 402
 Gök demür giy-, 244
 Gök dolamalular, 154
 Gömgök āhen-püş demüre ğarķ ol-, 131
 Gömgök demür, 419
 Gömgök demüre ğarķ ol-, 131
 Gönder, 419
 Gönder ucu, 419
 Gönder uşan-, 472
 Gündür-, 219
 Gönlek, 245
 Gönüllü ‘asker, 365
 Gönüllü bölüğü, 65
 Gör-, 198
 Götünde olan kan çehre-i murdârına gel-, 131
 Götüne bakarak yürü-, 131
 Gövdeyi kan götür-, 131
 Göyme-, 472
 Göz açdur-, 131
 Göz dik-, 132
 Göz karart-, 132
 Göz kulak tut-, 132
 Göz yumma-, 132
 Gözci, 78
 Gözcü, 365
 Gözcülük, 219
 Gözet-, 472
 Gözi kork-, 132
 Gözi yeñme-, 132
 Gözine ejder- i heft- ser görün-, 132
 Gözine kestir-, 132
 Gözle-, 472
 Gözleri yin-, 132
 Gözlet-, 472
 Gözleyi dur-, 472
 Ğubâr-ı ceng, 318
 Ğulām, 517
 Gulbāng çek-, 254
 Gulbāng et-, 254
 Gulbāng getir-, 254
 Gulū et-, 472
 Güm iyle-, 285
 Ğurabā’-i yesār bölüğü, 65
 Gūrāz, 154
 Guruş, 179
 Ğuzāt, 365
 Ğuzāt-ı ahyār, 365
 Ğuzāt-ı cumhūr, 365
 Ğuzāt-ı dindār, 365
 Ğuzāt-ı muẓaffer-ālem, 365
 Ğuzāt-ı mücāhidīn, 366
 Güc iyle-, 285
 Gücü kuru-, 528
 Gücü yit-, 473
 Gücünü kurut-, 473
 Güççek ğazā, 318
 Güge, 120
 Güherçile, 419
 Gül yüzlü, 366
 Gülle-i mu‘allaķ, 419
 Gülzār-ı feth, 553
 Gümbürden-, 254
 Gümiş sīnī, 180
 Gümüş, 179
 Gümüş şeşper, 420
 Gürbüz çeri, 366
 Gürbüz er, 366
 Gürizān ol-, 528
 Gürle-, 473
 Gürūhan gürūh yürü-, 473
 Gürz, 420
 Gürz- i girān, 420
 Gürz tokmağı, 420
 Güzergāh, 538
 Güzīde ‘asker, 366
 Güzīde server, 366
 Güzīde yedek, 366
 Güzīn er, 366
 Ğā’in ü Ğā’if baķīyye-i ‘asker, 367
 Ğā’in, 154
 Ğā’yin, 155
 Ğā’yin ebter, 155
 Ğabarcı, 226
 Ğaber göndür-, 226
 Ğaber ısmarla-, 227
 Ğaberleş-, 226
 Ğabs, 517
 Ğabs eyle-, 517

Ḥācet vakti, 318
Ḥad olun-, 553
Ḥadden aş-, 473
Ḥadd-ı sınır it-, 553
Ḥadeng, 420
Ḥafazā, 78
Ḥafaẓa-i cānsipār, 366
Ḥafeẓa-i cānsipār yeñiçeri, 367
Ḥaftān, 245
Ḥāk it-, 269
Ḥaḳ kılıcı, 367
Ḥaḳan-ı a‘zam, 79
Ḥaḳan-ı Tūrān ol-, 191
Ḥaḳāret it-, 285
Ḥāke beraber it-, 133
Ḥakkından gel-, 553
Ḥaḳlaş-, 318
Ḥāk-yek it-, 285
Ḥalāş et-, 59
Ḥalāş it-, 59
Ḥāl-i şulḥ, 104
Ḥalt eyle-, 473
Ḥalt ol-, 318
Ḥām, 367
Ḥām sipāhī, 367
Ḥamīyetsiz, 154
Ḥaml tüfenk, 420
Ḥamle et-, 473
Ḥamle kıl-, 473
Ḥamle kılıcı, 420
Ḥamle olun-, 473
Ḥamleci başı, 120
Ḥamle-i şīrāne, 473
Ḥān, 79
Ḥanāzīr, 154
Ḥancer, 420
Ḥancer-i āteş-feşān, 421
Ḥancer-i ser-tīz, 421
Ḥançer, 421
Ḥançere düş-, 269
Ḥançere ur-, 269
Ḥançer-i cellād, 421
Ḥandaḳ başı, 79
Ḥandak düz-, 474
Ḥandak kazdur-, 474
Ḥandaḳ-ı ‘amīḳ, 538
Ḥān-ı ḥā’in fethi, 318
Ḥān-ı Ḥaḳan, 79
Ḥānlık, 191

Ḥaps ol-, 517
Ḥarāb et-, 285
Ḥarāb kıl-, 286
Ḥarāb u yebāb it-, 286
Ḥarābe vir-, 286
Ḥarāc, 180
Ḥarāc devşür-, 180
Ḥarāc ta‘yīn et-, 191
Ḥarāca kes-, 191, 553
Ḥarāmī, 120
Ḥarami gemisi, 120
Ḥarāmza, 154
Ḥarāmzādelik, 154
Ḥarata mancınīḳ, 421
Ḥarb, 319
Ḥarb u ḍarb, 319
Ḥarb u ḍarb eşnāsı, 319
Ḥarb ü rezm, 319
Ḥarbe, 421
Ḥarbegīr, 367
Ḥarbeli, 421
Ḥārbende, 79
Ḥarbgāh, 538
Ḥarb-i ‘acīb, 319
Ḥarb-i musallāḥ, 367
Ḥarclan-, 180
Ḥarchıkçı, 180
Ḥarç akçası, 180
Ḥarçlık, 180
Ḥareket et-, 319
Ḥarekete başla-, 474
Ḥareket-i hızlān-ādet, 474
Ḥarman-ı ḥayātı havā‘y-ı fenā‘ya
savur-, 133
Ḥaş, 79
Ḥāş ‘asker, 367
Ḥāş eren, 368
Ḥāş kul, 80
Ḥasāret, 529
Ḥasāret ol-, 286
Ḥāsaret ol-, 269
Ḥāşekī, 80
Ḥāşīr ü nevmīz ol-, 249
Ḥaşm, 154
Ḥasm- bend, 368
Ḥaşmāne ceng, 319
Ḥāşşa sarrāc, 108
Ḥāşāk, 155
Ḥavā‘yī top, 421

Ḥavādiş mektūbları, 227
Ḥavāle kal'a, 251
Ḥavāle kıl-, 474
Ḥavāle ko-, 319
Ḥavāle ol-, 474
Ḥavāle yap-, 474
Ḥavāle yapdur-, 474
Ḥavf eyle-, 249
Havyar, 548
Hāy u hūy na'ra-i meydān-ı āfāka
çık-, 254
Ḥāyaları kes-, 114
Ḥayāle gelmez yer, 538
Ḥayātı git-, 269
Haydūt, 155
Ḥayl, 108
Ḥayl-i sipāh, 108
Ḥayme, 422
Ḥayme vü ḥargāh kur-, 538
Ḥazān yaprağı gibi toprağa düşür-,
133
Ḥāzır baş ol-, 320
Ḥāzır it-, 198
Ḥāzır kıl-, 198
Ḥāzır ol-, 198
Ḥāzır olup dur-, 198
Ḥāzır u mectemi', 474
Ḥāzır u muntazır, 198
Ḥāzır ve müheyyā, 198
Ḥāzır-vakt ol-, 198
Ḥazīne, 180
Hedāya, 180
Hedef, 207
Helāk it-, 529
Helāk kıl-, 270
Helāk ol-, 270
Hemdem-i katl ü kıtal eyle-, 270
Hem-vāre eyle-, 475
Ḥendek doldur-, 475
Ḥendek et-, 475
Ḥendek kazdur-, 475
Ḥendek kes-, 475
Ḥendek kesil-, 475
Hengām ceng, 320
Hengām-ı āheng-i ceng, 320
Hengām-ı zarb u ḥarb, 320
Heves et-, 320
Hevl hevl diyerek yürü-, 475
Heybet al-, 133

Heybet düş-, 249
Heybet göster-, 286
Heyün-heykel top, 422
Hezīmet ol-, 529
Hezīmet-i düşmen, 529
Ḥıfz it-, 476
Ḥıfz u hırāset, 475
Ḥıfz u ḥudūd muḥāfazası, 475
Ḥışt, 422
Ḥıyānet, 213
Ḥıyānet bul-, 213
Ḥıyānet ü cināyet, 213
Ḥıyār gibi toğra-, 133
Ḥidmet zemānı, 220
Ḥifz it-, 554
Ḥil'at, 245
Ḥil'at-i fāḥire, 245
Ḥil'at-i şāhāne, 246
Ḥil'atle-, 245
Ḥile, 213
Ḥile duy-, 213
Ḥile ve telbīs it-, 213
Ḥile vü mekr, 213
Ḥile vü mekr atına bin-, 133
Ḥile vü rīv, 213
Ḥilebāz, 155
Ḥilekār, 155
Ḥīm-i ḍarb, 320
Ḥīm-i muḥārebe, 320
Ḥink-ı ceng, 422
Ḥinzīr, 155
Ḥişār, 251
Ḥişār eri, 80
Ḥişār eyle-, 476
Ḥişār it-, 476
Ḥişār yaragı, 422
Ḥıyār -ı müşrikīn, 155
Hız, 422
Ḥız et-, 476
Hizebr- intikām, 286
Ḥizmetinde tur-, 232
Ḥizmetkār, 155
Höd, 422
Ḥor u zār ol-, 529
Horezmī çizmelü, 156
Ḥorūslan-, 476
Ḥoryad, 156
Hoş tut-, 476
Ḥoyrad, 156

Hölle-, 476
Hucûm it-, 476
Hûm iyle-, 286
Humsun çıkar-, 181
Hûn ile el boyama-, 133
Hunbare, 422
Hûnhor, 156
Hûnile el yu-, 134
Hûnkâr, 80
Hûnyâdî-i bed-âyîn, 156
Hurd et-, 520
Hurde-hâş ol-, 520
Hûrî-manzar câriye, 181
Hûrûb-ı kesîre, 320
Hurûc et-, 320
Hurûc it-, 231
Husnâ maḥbûbe, 517
Huşûmet, 156
Huşûmet siperi sal-, 134
Hücûm ü tehevvr it-, 477
Hücûm-ı ‘asker-i kattâl, 476
Hücûm-ı ‘asker-i pür-cesâret, 477
Hücûm-ı ‘umûm eyle-, 477
Hükm et-, 191
Hükm it-, 192
Hükm olun-, 192
Hüner göster-, 321
Hünerver, 368
Hüsâm u sinân, 422
İhâr it-, 199
İktizâ-yı gâzâ, 321
İlgâr çarhacısı, 80
İlgâr et-, 477
İlgâr it-, 108
İlgâr ittür-, 477
İlgâr olun-, 477
İr-, 237
İrıl-, 477
İsmarla-, 220, 477
İştâbur, 368
İsuz ko-, 478
Işık, 246
İtlâk, 59
İztırâb ol-, 286
İ‘lâm -ı gâzâ, 321
İbâ‘ göster-, 249
İbtâl eyle-, 478
İbtidâ- yı sefer, 199
İbtidâ’ et-, 478

İcâzet ver-, 235
İç oğlanı, 80
İdlâl eyle-, 286
İdmâna meydâna çık-, 321
İfnâ kıl-, 270
İfrâz et-, 478
İgvâ ver-, 231, 287
İhâta et-, 478
İhrâcât-ı sefer derdi, 199
İhsân et-, 181
İhtilâf, 478
İhtilâl sal-, 287
İhtimâl virme-, 478
İhtirâz et-, 249
İhtiyâr ile ver-, 232
İhtiyâr it-, 478
İhtiyâr-ı firâr it-, 237
İkbâle çık-, 479
İkdâm et-, 321
İki kol, 402
İki yüzlü şemşîr, 423
İkrâm et-, 321
İkrâm etme-, 192
İl, 141
İl aç-, 554
İl ur-, 479
İlçi, 227
İlçi düz-, 227
İlçilik, 220
İlçilük, 220
İleri çap-, 479
İlerü gönder-, 479
İlet-, 227, 517
İleyinde dur-, 479
İlhâk eyle-, 554
İlhâk olun-, 479
İlişdür-, 120
İlt-, 227
İltica‘ it-, 237
İltikâ-yı şaffeyn, 402
İltizâm göster-, 62
İmânsız, 156
İmdâd vâcib ol-, 479
İmdâda gönder-, 479
İmîrzâ, 80
İmtisâl et-, 232
İn-, 321, 479
İn‘âm, 181
İncin-, 287

İncit-, 287
İnhā' eyle-, 523
İnşāfa getür-, 59
İntihāb eyle-, 480
İntikāl kıl-, 480
İntikām al-, 287
İntikām it-, 287
İp at-, 134
İpcin, 368
İpçinlü, 368
İpe diz-, 134
İr-, 480
İri top, 423
İrsāl it-, 480
İrteye ko-, 480
İrtikāb et-, 287
İrtikāb eyle-, 480
İsār et-, 181
İsbehid, 80
İssüz kal-, 529
İsti'mālet ver-, 321
İstiḥdāma kal-, 220
İstihkām, 539
İstihlāş olun-, 60
İstikbāl göster-, 60
İstikbāl-i kitāl it-, 321
İstimālet ver-, 192
İstimālet vir-, 480
İstimāletle-, 192
İstimdād et-, 529
İstirḳābına aḥkām sal-, 322
İş başa düş-, 480
İş baştan aş-, 134
İş bitür-, 554
İş- ereni, 368
İş eri, 368
İş erliḡi, 322
İş gör-, 322
İş görmüş ḡāzi, 368
İş görmüş tavca, 369
İşiḡe ser ko-, 134
İşin bitir-, 134
İşkence, 114, 287
İşlenir ol-, 480
İt, 156
İt gibi ulu-, 254
İt yeder gibi yet-, 134
İtā'at göster-, 233
İtā'at-i külli, 233

İt-i cehennemī, 157
İtneş-, 287
İttifāk, 141
İttifāk it-, 480
İttifāk sipeh-sālārı, 369
İttifāksızlık, 481
İvecenlik et-, 481
İz azıt-, 481
İz izle-, 481
İzhār-ı şā'cā'at it-, 134
İzn ü icāzet virilme-, 235
Jeng, 322
Jeng ' (Bkz. Ceng). ', 327
Jupan, 81
Ḳā'ide-i Ḳal'a-küşāyī top, 423
Ḳā'im dur-, 483
Kaba saba asbāb, 181
Ḳabalak dülbendlü, 157
Ḳabza, 423
Ḳabza-i ḡüşā, 423
Ḳabza-i şemşir, 423
Ḳabza-i zabt, 554
Ḳabzına gir-, 233
Kaç-, 237
Kaçacak yer gözet-, 529
Kaçayaz-, 237
Kaçıp kurtul-, 237
Kaçkun 'asker, 369
Kaçmaḡa iver-, 237
Kaçmaḡa yüz tut-, 134
Kaçmak yaraḡı, 238
Ḳādı dik-, 481
Ḳadırḡa, 120
Ḳādı'asker, 81
Ḳādīd ol-, 481
Ḳadr-endāz, 369
Ḳadurḡa, 120
Ḳafādār, 157
Kafaya dur-, 481
Kāfer, 157
Ḳafeşe döndür-, 481
Ḳafeş-vār rahne-dār eyle-, 482
Kāf-ı girī-seng, 423
Kāfir, 157
Kāfir çerisi, 369
Kāfir kanına susa-, 135
Kāfir şer'i, 158
Kāfir tulpı, 158
Kāfirāne ḡareket, 157

Kāfir-i güstāh, 157
Kāfir-i hınzır, 157
Kağan, 81
Kaḥpe-zen, 158
Kaḥramānān, 369
Ḳal'a nevbetçisi, 81
Ḳal'a-güşālık esbāb, 423
Ḳal'a-küb top, 423
Ḳalb ü cenāh, 402
Ḳalbe dur-, 482
Ḳalbi ḳalbe ur-, 322
Kalite, 121
Kalkan, 424
Ḳallāş, 158
Ḳallāş ü evbāş, 158
Ḳallāşlık, 158
Ḳalp ḳalbe dokun-, 322
Kaltabān, 158
Kaltak, 158
Kaltak eyerlū, 158
Kalyata, 121
Kalyon, 121
Kaman-, 529
Kamçı, 424
Ḳāmet, 254
Kāmil ve mükemmel gör-, 199
Kām-yāb ol-, 181
Kan dol-, 288
Kan dök-, 270
Kan dökül-, 270
Kan düşmeni, 159
Kan gövdeyi götür-, 135
Kan ittür-, 271
Kan iyle-, 271
Kan ḳaşan-, 135
Kan kus-, 135
Kan saç-, 271
Kan saçıl-, 271
Kan ṭūfānı, 322
Kana bulaş-, 270, 520
Kanat бүк-, 322
Kandalığın bil-, 199
Kandur-, 214
Kanı yere kar-, 135
Kanını Ceyhūn et-, 135
Kanla yu-, 135
Kānūnu yürü-, 192
Kap-, 271, 482
Kapıdan sür-, 192

Kapla-, 482
Kapu ḥalkı, 81
Kapu kulu, 65
Kapucı odası, 539
Kapucı-kethūdālığı, 220
Kapucular çadırı, 424
Kapudan, 121
Kapudanlık, 220
Kapup kaz-, 482
Kara atlu, 159
Kara donlu, 159
Kara gönüllü, 159
Kara sancak, 159
Kara seferi, 323
Kara yer it-, 135
Karakol, 65
Karakullukçı, 81
Ḳarār it-, 482
Ḳarārgāh-ı ḥavākīn-i ḥilāfet, 539
Karavul, 82, 539
Karavula sal-, 482
Karaya boya-, 554
Karaya çektür-, 121
Kār-āzmūde bāḥādūr, 369
Karcaş-, 288, 482
Karga, 159
Kār-ger olma-, 207
Karın ağrısına uğra-, 136
Karış murış ol-, 288
Karışmarış ol-, 288
Ḳarīn ol-, 483
Karnal, 159
Karnın yar-, 271
Karşıla-, 323
Karşu tur-, 323
Karşu var-, 323
Karşula-, 483
Karulup katıl-, 323
Karuş-, 323
Karva-, 554
Ḳaşd eyle-, 323
Ḳaşd it-, 324
Ḳaşd-ı ḥarb u ḳitāl, 323
Ḳaşd-ı kuffār-ı füccār eyle-, 483
Ḳaşıd, 227
Ḳaşıd düz-, 324
Ḳaşıd sal-, 483
Kaş-, 238
Kat-, 554

Kat ender-kat kuşat-, 483
Kadı bāhādır, 159
Kadı yaraklu, 424
Kadı yay, 424
Kadır, 181, 424
Kātil, 271
Kātl eyle-, 271
Kātl it-, 272
Katlan-, 483
Kātl-i‘ām ol-, 271
Kāvī yiğit, 369
Kāvl et-, 62
Kāvs u tır, 424
Kāvvād, 160
Kāyāşıra, 82
Kāyd et-, 199
Kāyığ, 121
Kāyık, 121
Kāyışi üzengü ipinden ol-, 136
Kāyıt gör-, 272
Kāyıt kayur-, 272
Kāyil ol-, 192
Kāyşer, 82
Kayur-, 199
Kāzā kemeri bağla-, 136
Kāzā -kirdār mancanik, 424
Kāzā sav-, 554
Kāzā tiri, 424
Kazdığı kuyuya düş-, 136
Kazığa ur-, 272
Kāzi‘askerlik, 220
Kazma, 425
Kazmacı, 82
Kebk-i deri tabl-ı seferi, 255
Kecimli, 108
Keçelere kapla-, 272
Kedirğa, 121
Kef ur-, 483
Kefen iğnesi dik-, 136
Kefere- i fecere, 160
Kek-, 288
Kelb-i cehennem, 160
Kem at, 108
Kem er, 370
Kemān, 425
Kemān-dār, 370
Kemān-keş, 370
Kemān-ver ü nize-dār, 370
Kemend, 425

Kemend- i keyd, 214
Kemer, 425
Kemer bağla-, 136
Kemer-i şemşir, 425
Kemervār kuşat-, 483
Kemīngāh, 539
Kenār, 539
Kenār çiz-, 238
Kenār gözle-, 238
Kenār- ı necāt, 238
Kenārı gözet-, 238
Kenārla-, 238
Kendini ur-, 324
Kendüye döndür-, 484
Kerhen sür-, 484
Kerrār- ı cihād, 484
Kervān bas-, 288
Kes-, 484
Keşef-vār metrisi, 539
Keştī, 121
Ketibe, 66
Key at, 109
Key er, 370
Kıçma döndür-, 554
Kıjgur-, 255
Kılıc çekme-, 324
Kılıc kılıca ol-, 324
Kılıc ur-, 324
Kılıca alef ol-, 136
Kılıca turma-, 324
Kılıcdan geçür-, 272
Kılıcı üstün ol-, 555
Kılıç, 425
Kılıç ‘askeri, 370
Kılıç cārūbu, 370
Kılıç çalışdur-, 324
Kılıç döşe-, 324
Kılıç hāķķı, 182
Kılıç koy-, 325
Kılıç kuşan-, 137
Kılıç kuşat-, 484
Kılıç leşkeri, 370
Kılıç sal-, 325
Kılıç tak-, 484
Kılıç üşür-, 325
Kılıç yalın et-, 484
Kılıç yalmanı, 425
Kılıçla-, 555
Kılıçla al-, 555

Kılıçları yalun et-, 325
Kılıçlaş-, 325
Kılıçlaş tur-, 325
Kılıçtan kurtul-, 272
Kılınç, 426
Kılun kestirme-, 137
Kımıldan-, 484
Kın, 426
Kır-, 272
Kıral-ı la'ın, 160
Kıral-ı mel'ün, 160
Kıran-ı 'azım, 325
Kırgun, 272
Kırıl-, 273
Kırıp tüket-, 273
Kırış-, 325
Kırklar, 160
Kırmızı bayrak, 426
Kırmızı otak, 426
Kırmızı sancak, 426
Kırup geçür-, 273
Kısa fitil, 426
Kısıl-, 530
Kış akını, 325
Kış yaragı, 426
Kış zağmeti, 288
Kışla-, 484
Kışlacı, 82
Kışlak, 539
Kıtāl, 326
Kıtāle iqbāl et-, 326
Kıtāline togrıl-, 273
Kıyāmet-mehib velvele-i top ve
tüfeng, 426
Kıyış-, 326
Kızıl börk, 246
Kızıl Filori, 182
Kızıl hişār-ı perrān, 82
Kızıl kana boyan-, 137
Kızıl kana ğarķ ol-, 137
Kızıl yarak, 426
Kızıl yeşil tonlar giy-, 137
Kızısmış 'asker, 371
Kilāb, 160
Kime kim uğra-, 326
Kine dur-, 161
Kirisgān yanak, 371
Kisrā, 82
Kıss, 255

Kişi, 371
Kıtāl-i 'azm, 326
Kıtāl-i kesir, 273
Ko-, 485
Koçyan topı kundağı, 427
Koçyan topu, 427
Kodur-, 485
Kol, 402
Kol değneği, 427
Kol götür-, 485
Kol kol tur-, 402
Kol ufan-, 530
Kolay olma-, 288
Kolayını bil-, 485
Kolçak, 246
Kollu kolı, 403
Kollu kolına kon-, 403
Kollu kolundan yürü-, 403
Kolonborna, 427
Kon-, 485
Konak, 540
Kopar-, 485
Korçı, 82
Korhu birağ-, 289
Korhu düş-, 249
Korı-, 485
Korıcı, 83
Korıcı yoldaş, 371
Korku leşkeri, 371
Korsan, 122
Korsan re'ıs, 161
Korsanlık it-, 122
Korsan-zādelik, 161
Koru-, 485
Koş-, 221
Koşan 'asker, 371
Koşul-, 485
Koşun, 403
Koşun bağla-, 403
Koşun koşun ol-, 485
Koşuya çık-, 486
Kov-, 486
Kova git-, 555
Kovup kır-, 555
Kovuş-, 326, 486
Kovuş okı, 427
Kovuşma, 486
Koyı ver-, 238
Koyul-, 486

Koyup gitme-, 112
 Köke, 122
 Köki kesil-, 273
 Kökünü kazı-, 273
 Köpek cengi, 326
 Köprü döşe-, 251
 Kös, 255
 Kötek çal-, 233
 Kral-ı pür-âl, 161
 Kûçe-bend bağla-, 486
 Kudret miknet olma-, 192
 Kudret semâ'ını gören [kişi], 371
 Kudurmuş it, 161
 Kûfte-hor, 162
 Kûh-ken, 371
 Kûh-peyker top, 427
 Kûhsâr-ı ceng, 326
 Kul, 372
 Kul içine gir-, 326
 Kul- oğlanı, 372
 Kulaçlayu kulaçlayu giriş-, 486
 Kulağa kader halkasın dağ-, 137
 Kulaguz edin-, 221
 Kulağuz, 227
 Kulavuz, 227
 Kule dizdârı, 83
 Kullâb, 428
 Kullar ko-, 486
 Kulle, 251
 Kulmaş, 161
 Kulmaşık, 214
 Kul-oğlı sipâh-zâde, 372
 Kumanya, 548
 Kumâş, 182
 Kumbara, 428
 Kûpâl, 428
 Kurbân et-, 273
 Kurlu yay, 428
 Kurnâz, 161
 Kırşun, 428
 Kurtar-, 487
 Kurtulup kaç-, 238
 Kuruya çekdür-, 122
 Kuruya dökül-, 487
 Kûs, 255
 Kûs-ı ra'ad-gıriv-ı harb, 255
 Kûs-i harbî, 255
 Kuşûr koma-, 199
 Kuş uçmaz, âdem geçmez [yer], 137
 Kuş uçurma-, 137
 Kuşak çözme-, 487
 Kuşat-, 487
 Kûşe be kûşe ara-, 487
 Kûşîş kıl-, 487
 Kûşte, 273
 Kutlula-, 228
 Kuvvet, 193
 Kuvvet bâhâdırhğı, 112
 Kuvvet tut-, 193
 Kuvvet-i kalb gel-, 137
 Kuvvetlen-, 193
 Kuyruk göte sıkışıp kaç-, 138
 Kuyu kaz-, 214
 Kuyul-, 487
 Küffâr, 161
 Küffâr ve müşrikîn, 162
 Küffâr-i hâkisâr, 162
 Küfr-fâş alayı, 162
 Kükre-, 256
 Külûni göge savur-, 138
 Külünk, 428
 Kûmât-ı zafer-girdâr, 372
 Künk dök-, 487
 Kürebi, 428
 Küreğe gönder-, 115
 Kürek, 428
 Kürekçi, 122
 Kürü-, 555
 Kûsber, 255
 Kûskûtük kâfir alayı, 372
 Küstâhlık, 162
 Lağım, 540
 Lağım sal-, 488
 Lağıma al-, 487
 Lağımçı, 83
 Lağım-zenler, 83
 Lağım, 540
 Lağım ahvâli, 83
 Lakım, 488
 Lakım ur-, 488
 Lâle-zâra döndür-, 274
 Lâşe, 274
 Laţîf kılıç, 429
 Lecûchık, 162
 Lekedkûb eyle-, 274
 Leşker-i cedîd, 373
 Lenger içeri al-, 122
 Lenger sal-, 122

Leş, 274
Leş leşe dayan-, 274
Leşker, 83
Leşker atı, 429
Leşker beği, 83
Leşker buyur-, 488
Leşker çadırı, 429
Leşker çek-, 239
Leşker der-, 199
Leşker düz-, 403
Leşker konağı, 540
Leşker koş-, 327
Leşker ver-, 199
Leşker yürüt-, 327
Leşkerghāh, 66
Leşker-i ‘adūvv-keş, 372
Leşker-i ‘ummān-şa’n, 377
Leşker-i āb-hareket, 372
Leşker-i ahter, 372
Leşker-i ahter-şümār, 373
Leşker-i āteş-heybet, 373
Leşker-i bed-gümān, 162
Leşker-i behrām-intikām, 373
Leşker-i bī-kerān, 373
Leşker-i bī-meyl ü āmān, 373
Leşker-i ceng, 373
Leşker-i cerrār-ı cerrād-şümār, 373
Leşker-i deryā-şa’n, 374
Leşker-i deryā-şi’ār, 374
Leşker-i düşmen-gudāz, 374
Leşker-i enbūh-ı kūh-şukūh, 374
Leşker-i enbūh, 374
Leşker-i encüm-gürūh, 374
Leşker-i encüm-keşret, 374
Leşker-i gāretger, 374
Leşker-i gaybiye, 375
Leşker-i han, 375
Leşker-i haşm, 375
Leşker-i kader-tevān, 375
Leşker-i kahhār-ı cerrār, 375
Leşker-i kerrübī, 375
Leşker-i kıyāmet-mehīb, 375
Leşker-i kişvergīr, 375
Leşker-i kişver-gīr u zafer-kīş, 375
Leşker-i kişver-gīrūn, 376
Leşker-i kişver-küşāy, 376
Leşker-i mansūr, 376
Leşker-i meksūr u makhūr, 163

Leşker-i mevfūr u übhet-i nā-
mahsūr, 376
Leşker-i mu‘teber, 376
Leşker-i mücāhidīn, 376
Leşker-i nuşret-eşer, 376
Leşker-i nuşret-nümūn, 376
Leşker-i reyāhin, 377
Leşker-i sehm-nāk, 377
Leşker-i şecā’at-tibā, 377
Leşker-i şeyātīn, 163
Leşker-i tarācger-i havādiş-i
rüzgār, 377
Leşker-i tuğyān, 163
Leşker-i ye’cūc-hurūc, 163
Leşker-i zafer-eşer, 377
Leşker-i zafer-fercām, 377
Leşker-i zafer-kār, 377
Leşker-i zalām, 378
Leşker-i zālīm-nihāt, 378
Leşker-keş, 83
Leşker-keşān, 378
Leşker-şiken, 378
Let ur-, 115
Levandane hareket, 112
Levāzım, 429
Levend, 122
Līmūn, 123
Livā, 429
Livā-yı ‘asker, 429
Lukam- zen, 163
Ma‘reke-i ceng-azmāy, 540
Ma‘reke, 540
Mācerā-yı gāzā, 327
Mağbūn ol-, 530
Mağlūb kal-, 530
Mağlūb u muḥakḳar ol-, 530
Mağlūb ve menkūb ol-, 530
Mağlūb ve meslūb ol-, 530
Mağz et-, 274
Maḥāfet sal-, 249
Mā-ḥāzır, 488
Maḥbūs, 517
Maḥfi ādam, 378
Māh-ı tābān, 378
Maḥv ol-, 530
Maḥzūl ü mağbūn, 530
Maḥzūn ve mağbūn ol-, 531
Makābeleci, 83
Māl, 182

Māl ta'yīn et-, 183
Māl u ğanāyīm, 182
Māla ğarķ ol-, 182
Mālāmāl ol-, 182
Māl-ı ğanāyīm, 182
Māl-ı ğanīmet, 183
Māl-ı ğāret, 182
Mancanīk, 429
Mancılık, 429
Mancınık, 429
Mancūk-ı 'ālem-i zafer-perçemi, 429
Mānde ol-, 488
Manķalāy, 66
Manşūr u muẓaffer ol-, 555
Mār-ı sīnān-ı sīnegüzār bāhādır, 378
Mār-kirdār külüng, 378
Martalo, 84
Martolos, 84
Martolo, 84
Maşlahat-güzār çavuş, 228
Maşraba, 183
Māt et-, 555
Māt ol-, 531
Maţāyā, 430
Maţrāķcıbaşı, 84
Mav'ūna, 123
Māyil ol-, 488
Maẓarrat, 289
Mazlum, 531
Me'yūs ol-, 289
Me'mūr ol-, 228
Mebādī-i ğazāvāt, 327
Mebhūt ol-, 249
Mec, 430
Mecāl koma-, 488
Mecāl-i firār, 239
Mecāl-i ħalāş, 239
Meclis-i memāta sal-, 274
Mecma'-ı 'asker-i bī-mer, 540
Mecrūḥ et-, 520
Meded iste-, 60
Meded yetiştir-, 489
Mededci, 379
Medede ko-, 488
Mehīb samsun, 430
Mehīb top, 430
Mehter, 256
Mehter- başı, 256
Mekr ü ḫīle, 214
Mekr-i düşmān, 214
Mekş ettir-, 489
Meksūr ve maḫhūr it-, 555
Mektüb-ı ḫakanī, 523
Mel'ūn, 164
Mel'ūn -fedā, 164
Mela'in -ger, 163
Mela'in top, 163
Melce' ü melāz, 540
Melek-manẓar dilber, 183
Melik, 84
Mellāḥ, 123
Melūl ol-, 531
Memleket aç-, 556
Memleket eri, 84
Men' kıl-, 193
Mencinīk, 430
Menşūr, 523
Menzil, 327
Menzil at-, 489
Menzil uzan-, 489
Merd, 379
Merd- efgēn, 164
Merd ğāzi, 379
Merdān- ı kār- zār, 112
Merdānelik, 112
Merdān-ı cengāzmāyān, 379
Merdek, 164
Merd-i ceri, 379
Merd-i güzīn, 379
Merd-i kāmīl, 379
Merd-i meydān, 379
Merdlik, 112
Merg, 275
Merhamet et-, 60
Merḫamet kıl-, 60
Merḫūm, 275
Merkez idin-, 489
Merrick, 164
Meşaff it-, 403
Mesdūd it-, 489
Mesdūd ol-, 489
Mesübāt-ı cihād ü ğazā, 183
Meşgūl ol-, 327
Meşḫūn esliḫa vū yarağ, 430
Meşhun gemi, 123
Meşveretleş-, 62
Meteris, 541
Meteris sepedi, 541

Meteriz ilt-, 489
 Meteriz tahtası, 430
 Metris çat-, 490
 Metrislen-, 490
 Metrız, 541
 Meyān-ı meydān-ı dār-u-gır, 541
 Meyān-ı tenevvür-i ħarb, 541
 Meydān, 541
 Meydān ereni, 380
 Meydān eri, 379
 Meydān et-, 541
 Meydān tut-, 543
 Meydāna çık-, 327
 Meydāna gir-, 327
 Meydāna oku-, 228
 Meydān-ı ‘ālī, 541
 Meydān-ı ceng, 541
 Meydān-ı ceng ü neberd, 542
 Meydān-ı cihād, 542
 Meydān-ı dār-ü-gır, 542
 Meydān-ı gır-i-dār, 542
 Meydān-ı ħüsām, 542
 Meydān-ı merdān, 542
 Meydān-ı meşāf, 542
 Meydān-ı muķātele, 542
 Meydān-ı musābaķa, 543
 Meydān-ı mübārezet, 543
 Meydān-ı neberd, 543
 Meydān-ı veġā, 543
 Meymene, 403
 Meysere, 403
 Meysere ucu, 404
 Meyve-i zafer, 556
 Mezāmīr-i iblīs, 256
 Mezhepsüz, 164
 Mezmūm u mel’ūm eyle-, 289
 Mısrī kılıç, 431
 Miġfer, 431
 Miġfer-i ħazm, 431
 Miġ-i tiġ, 430
 Mihmān ol-, 490
 Mihr-i kevākib-sipāh, 380
 Mihter, 84
 Mīr, 84
 Mīr-i ‘alem, 84
 Mīr-i livā, 85
 Mīr-i mīran, 85
 Mişāk-ı muķkem ol-, 62
 Mizmār-ı ceng, 256
 Mizmār-ı muķābele, 256
 Mu’avenet et-, 490
 Mu’avin ol-, 490
 Mubālaġa māl, 183
 Mūcid ol-, 491
 Mud, 548
 Muġtenem ol-, 183
 Muġtenim ol-, 183
 Muġāfaza, 490
 Muġālefet ol-, 164
 Muġālif, 164
 Muġālif iş, 327
 Muġānnes, 165
 Muġānneslik, 165
 Muġānnet, 165
 Muġārebat, 328
 Muġārebe, 328
 Muġārebe kıl-, 328
 Muġārebe şadedi, 556
 Muġārebe ve muķāteleye başla-, 328
 Muġāşara et-, 490
 Muķkem dur-, 490
 Muķkem düzet-, 491
 Muķābele vü muķātele kaşdı, 328
 Muķābelecilik, 221
 Muķābil dur-, 328
 Mukabil ol-, 328
 Mukābil olıma-, 531
 Muķaddemāt-ı ceng, 199
 Muķaddem-i leşker-i mużaffer, 380
 Muķārin ol-, 491
 Muķarrer it-, 62
 Muķātele, 275
 Muķātele et-, 328
 Mukāvaġa, 556
 Mukāvaġa muşāveme eyle-, 556
 Muķāvemem it-, 491
 Muķāvemete mecāl olma-, 531
 Mulāġaza-i şevāb-ı ġazā, 329
 Munādi, 228
 Mundārılık, 165
 Muntazır, 491
 Muraşşā‘ ġaddāre, 431
 Muraşşā‘ ħançer kemeri, 431
 Muraşşā‘ kalkanlu, 380
 Murdār ol-, 275
 Musābaķat eyle-, 329
 Muşādefe et-, 491
 Musahġar it-, 556

Muṣālaḥa et-, 104
Musallaṭ ol-, 491
Muṣtucu, 228
Mutallā çarḥī kalkanlu, 380
Muṭallā çerḥī siper, 543
Muṭallā siper, 543
Mute‘allik ol-, 233
Muṭī‘, 233
Muṭī‘ u münḳād ol-, 233
Muttaşıl yürüyüş, 491
Muvāfiḳ-nāme, 523
Muvahḥiṣ ḥaber, 228
Muẓaffer, 556
Muẓāhir, 200
Muẓāyaka vir-, 289
Muẓāyaḳalı yer, 543
Mü‘ekked it-, 492
Mübāderet ü mübāşeret eyle-, 329
Mübārezet, 329
Mübāriz, 380
Mübāriz kāfir, 165
Mübārizān, 380
Mücādele, 329
Mücāhede, 329
Mücāhid, 85
Mücāhidin-i ahyār, 380
Mücāhidin-i zafer-girdār, 381
Müdārā et-, 141
Müdāvim ve mulāzım ol-, 492
Müdbīr ve müfsīd, 165
Müddet muẓāyaka vü zaḥmet çek-, 289
Müdemmer kıl-, 275
Müferriḳ, 492
Müfsīd, 165
Müheyyā it-, 200
Mühimmāt, 431
Mühimmāt- ı feth, 431
Mühimmāt u mesārif, 432
Mühimmāt-ı ğaza, 432
Mühimmāt-ı ğīr-ü-dār, 432
Mühimmāt-ı kār-zār, 432
Mühmel, 165
Mühmellik eyle-, 492
Mükemmel kāfir, 166
Mükemmel yarak, 432
Mülā‘yim, 492
Mülḥaḳ ol-, 492
Mülḥid, 166

Münāfık, 166
Münāfık kāfir, 166
Münhezim ol-, 531
Münsedd it-, 492
Müntaḳim, 289
Mürd et-, 275
Müretteb müsellaḥ, 381
Müretteb ve müheyyā et-, 200
Müsāhale göster-, 492
Müsallaḥ, 381
Müsāra‘at it-, 492
Müsellem, 85, 381
Müsellem yaz-, 200
Müsevver ol-, 492
Müstahfız, 85
Müste‘men ol-, 233
Müstevfa bārūt, 432
Müşebbek it-, 493
Müşkil ol-, 290
Müteçāviz benām yarar yunac, 166
Müteçāvīz düşmen-i dīn-i mübīn, 166
Mütemekkin ol-, 493
Mütenebbih et-, 493
Mütenebbih ol-, 493
Müterassid- ı harb, 329
Müteşemmīr-i ḍarb u ḥarb, 200
Müttefiḳ, 141
Müttefiḳ ol, 493
Müvācehe ceng et-, 330
Müyesser olma-, 290
Muẓāḥame, 166
Nā-bedīd ol-, 275
Nābekār, 166
Nacak, 432
Nāḳār ü ‘āciz ol-, 531
Nā-fermānlık eyle-, 233
Nahcīr, 167
Naḥs, 167
Naḥs okı, 432
Naḥv-ı ğazā, 330
Naḳāra, 256
Naḳāre, 256
Naḳḳāb, 381
Naḳl eyle-, 275
Naḳl it-, 276
Naḳz-ı ‘ahd et-, 62
Nā-ma‘kūl ḥareket, 167
Nāmdār, 85

Nām-dār, 381
Nāme, 228
Nāmerdlik, 250
Nām-ı zinde, 381
Nām-ver ü nām-dārlik, 113
Nār ile nīrān et-, 290
Nār-ı hārb, 330
Nasb-ı nefis et-, 330
Nā-şāyeste hāreket, 167
Nā-tüvān ol-, 200
Nāvek ü tīr, 433
Nāvek-i çekre, 433
Nāvek-i dil-düz, 433
Nāy-i rūy, 257
Nāzar sal-, 493
Nāzır ol-, 330
Nazlan-, 290
Neberd, 330
Neberd-i hākanī, 330
Nebtīz hārb, 433
Nebtīz yılan dillü hārb, 433
Necāşī, 85
Necis-i murdār, 167
Nedīmlik, 221
Nefāyis-i akmişe ve hānmān, 184
Nefer, 86
Nefer beği, 86
Nefer bölüğü, 66
Nefīr, 257
Nefīr-i ām, 330
Neft, 433
Neft atıcı, 381
Nehb ü ğāret it-, 290
Nehb ü yağma it-, 290
Neheng-veş cevşen, 433
Nemed-püş, 167
Nerdubān düzdür-, 493
Nerdüban ur-, 493
Nerre şīr, 86
Neşter, 433
Netīce-i feth, 556
Nev civān, 381
Nev pehlüvān, 382
Nev'arūs-ı nāzenīn-i feth, 557
Nevbet çal-, 257
Nevbet nevbet getür-, 493
Nevbet ur-, 257
Nevbetçi, 86
Nev-Cüvān, 382

Nezr it-, 494
Nice edeceğini bilme-, 250
Nigehbān, 86
Nīme nīme it-, 276
Nişān, 207
Nişāncılık, 221
Nişīmen idin-, 544
Nīşlū demürlü kalkan, 434
Niyām, 434
Niyyet-i ğazā, 331
Niyyetü'l- ğazā, 331
Nīze, 434
Nīze sunuş-, 331
Nīze toğrul-, 331
Nīze-dār, 382
Nīze-güzār, 382
Nīzelü, 382
Nöker, 517
Numūne-i darb u hārb, 331
Nūrānī leşker, 382
Nuşret sancağı, 557
Nuşret zahmesi, 257
Nuşrete muteraqqib ol-, 557
Nuzūl, 494
Nüşret ü furşat, 494
Nüvāziş, 193
Ocak, 66
Ocak ağası, 86
Ocak- erleri, 382
Ocak söyündür-, 138
Od değür-, 207
Oda ur-, 290, 494
Oğlan, 518
Oh, 434
Ok, 434
Ok gibi dur-, 382
Oka ve zenbereğe tut-, 207
Oklanmış toñuz gibi yürü-, 138
Onat yarağ, 434
Onul-, 514
Ordu, 66
Ordu bağla-, 404
Ordu tırāşçısı, 86
Ordu ucu, 404
Ordu yurdu, 544
Ordu-bāzār halkı, 382
Orducı, 383
Ordugāh, 544
Orduy-ı düşmen-gudāz, 557

Orduy-ı gerdün-iştibâh, 383
Orduy-ı gerdün-pû, 383
Orduy-ı hāmūn-pūy-ı şehriyâr-ı
gerdün-iqtidâr, 383
Ordu-yı hümâyūn, 383
Ordu-yı zafer-rüy, 383
Orta çavuş, 86
Orta göğüs, 404
Orta yer, 404
Ortaya al-, 494
Ortaya gir-, 331
Ot vir-, 207
Otağ, 434
Otağ dut-, 544
Otağ otur-, 544
Otak, 434
Otak keçesi, 435
Otak ve hayme kur-, 544
Otakçı-başı, 87
Otur-, 331
Oturak it-, 494
Oymak, 66
Oyun et-, 214
Oyun ut-, 557
Ödlerini sıdır-, 138
Öğdül, 184
Öğlen-, 494
Öğrek yund, 109
Öğürt-, 494
Ökçe bas-, 495
Öküz koş-, 495
Öl-, 276
Öldür-, 276
Ölüm eri, 383
Ölünce savaş it-, 332
Öñ, 404
Öñ bağla-, 495
Öñ gazā, 332
Öñ şaf, 404
Öñegü, 383
Öñüne tut-, 404
Öñürdü git-, 495
Öñürt-, 495
Pādişāh, 87
Pādişāh ebū'l feth, 87
Pādişāhāne ceng, 332
Pādişāh-ı gāzi, 87
Pādişāh-ı zafer-metāl, 87
Pādişāh-i 'ālî-himmet, 87

Pāk et-, 495
Pāk eyle-, 557
Pala, 435
Palamar, 435
Palanga, 435
Palánka, 384
Pā-māl ol-, 276
Parala-, 276
Pāre pāre et-, 276
Pāre pāre kıl-, 276
Parnık, 435
Pāsbān-ı sipāh, 87
Paşa, 87
Paşaluk, 221
Pāydār siper, 544
Pāyimal, 557
Pāymāl et-, 276
Pāy-māl-i kúpāl, 277
Pehlevān-ı feth, 384
Pehlüvān, 384
Pehlüvān-ı meydān-ı çarh, 384
Pehnā-ver gemi, 123
Peksımad, 548
Peleng-āheng şır, 384
Pelid, 167
Pelid -i mağrūr, 167
Penāh edin-, 239
Penāhgāh edin-, 239
Pencik ve peşkeş oğlanı, 184
Penç- yek, 184
Pençe ur-, 193, 277
Penhāni güm et-, 290
Perakende et-, 495
Perākende ol-, 531
Perçem-i 'alem-i zafer-peyker, 384
Perçem-i pür-ham aç-, 495
Perdāht et-, 557
Pergende, 123
Perhiz-kār cāsūs, 229
Perişān eyle-, 291
Perişān u müşevveş nā-mazbūt it-,
557
Perişān u pejmān ol-, 291
Pernakı, 435
Perrān ok, 435
Pertāb et-, 208
Pertāv et-, 496
Pervāz et-, 496
Pesendide alay, 384

Peşkeş çek-, 184
Peşkeş gönder-, 184
Peşşe, 168
Peyām, 229
Peyk, 229
Peykân, 436
Peykânlı ok, 436
Peyk-başı, 229
Peymân, 62
Peyveste kıl-, 496
Pırankı ‘ (Bkz. Parnık). ’, 436
Pırankı top, 436
Pîl-i cengî, 436
Pinhân ol-, 496
Pîş-destlik eyle-, 496
Pişkeş çek-, 184
Pişkeş göndür, 184
Pişkeşcik çek-, 184
Pîş-rev eyle-, 496
Piyāde, 88
Piyāde beğliği, 221
Piyāde it-, 496
Polāt-dîl, 384
Pûlād, 246
Pûlād geyim, 246
Pûlād geyimli kâfir, 168
Pûlād topuz, 436
Pûlād-bāzû, 436
Pûlād-beden, 384
Pûlād-ı Çîn, 246
Pusu, 214
Pusu, 214
Pusu aç-, 215
Pusu düz-, 215
Pusu kur-, 215
Pusuda dur-, 215
Pusudan çık-, 215
Pusulan-, 215
Pusuya gir-, 215
Pusuya ko-, 215
Pusuya yat-, 216
Pusuya yürü-, 216
Pür-ḥaşmet ü şevket müzeyyen, 384
Pürsilāḥ, 436
Pür-yaraklu, 385
Püskür-, 496
Püş ü kafā tut-, 113
Püşte püşte ol-, 277
Püş-i inhizām göster-, 531

Ra’ād-girdār top, 436
Ra’ād-girdār ve sā’ika-āsār top, 437
Rabṭ et-, 496
Rāfizi-i mel’ûn kâfir, 168
Rāḥat etme-, 291
Rāḥatlık verme-, 291
Raḥne aç-, 208
Raḥne it-, 208
Rām ol-, 234
Rāst et-, 497
Rast gel-, 332
Rāy u tedbîr, 200
Rāyet-i zafer-sirāyet, 558
Rāyet-i zafer-ṭirāz, 558
Rāygān akça, 185
Rāyî, 88
Rec’at it-, 497
Red ettür-, 193
Rehber ol-, 497
Reh-gü-zār bul-, 497
Rehin ko-, 518
Rehn, 518
Reis, 88, 123
Remide ol-, 250
Remy-i tîr, 257
Renc ü ta’ab çek-, 291
Rencber gemisi, 123
Rence-i işkenceye çek-, 291
Rencide et-, 250
Renklü at, 109
Revāne ol-, 332
Rezm-gāḥ, 544
Rezm-nāme, 524
Rezm-peymā, 385
Rihlet it-, 277
Rimāḥ, 437
Riyāset, 221
Rîze rîze it-, 277
Rîze rîze ol-, 277
Rû-be-rû duruş-, 497
Rumḥ, 437
Rusvāyılık, 532
Rûzgār dîde bāḥādūr, 385
Rûz-ı veğā, 332
Rû’esā’, 385
Rükn top, 437
Rüstem-i Zāl oyunu, 332
Rüsûm-i sipāhî, 185
Rüşvet, 185

Sā'is, 109
Sa' y et-, 499
Sā'ika-girdār top, 437
Sābiḳa it-, 168
Şābit-ḳadem ol-, 497
Şabr ettür-, 291
Saç-, 497
Saç saça olup yoluş-, 138
Saç saça sakal sakala ol-, 138
Saçma top, 437
Şadā'y-ı şalāy-ı ğazā, 257
Şadā'-yı top, 257
Şadā'-yı top-ı gerbān, 257
Sāde-rū perī-peyker, 185
Şadme-i top, 208
Şadra dur-, 497
Şadr-ı 'asker, 405
Şadr-i a'zām, 88
Şaf, 405
Şaf çek-, 405
Şaf bağla-, 405
Şaf ber-şaf tur-, 405
Şaf düz-, 405
Şaf düzet-, 405
Şaf düzil-, 405
Şaf şaf bağla-, 406
Şaf şaf beze-, 406
Şaf yar-, 558
Şafder, 385
Şaff-ārā, 405
Şāfi altun, 185
Şaf-şiken, 385
Sağ bölük, 66
Sağ gönderme-, 277
Sağ kol, 406
Sağ kol ve sol kol sipāhisi, 385
Sağ koma-, 277
Sağ-'ulūfeci, 385
Sağrak ayağı, 185
Şāhib-cemāl, 185
Şāhib-hüner, 386
Şahñ-ı meydān, 544
Saht-nihād serkeş, 168
Sak yat-, 497
Sakınmak sakla-, 498
Sākin ol-, 332, 498
Sal-, 222
Sal bağla-, 124
Sal düz-, 124

Sālār, 88
Şalb et-, 278
Saldır-, 498
Salın-, 333, 498
Salıver-, 60
Salıvir-, 60, 235
Sālib ü ğālib gel-, 558
Salkım saçak ol-, 138
Salt atlu, 386
Salt geçür-, 498
Salt yort-, 333
Şamşām-ı intikām, 386
San öt-, 258
Sancak, 438, 545
Sancak beği, 88
Sancak çöz-, 333, 498
Sancak götür-, 333
Sancak perçemi, 438
Sancak ver-, 222
Sancakdār, 88
Sancak-ı zerrīn-ser, 438
Sanç-, 498, 520
Sapan taşı, 438
Sapır gemi, 124
Sārbān, 88
Şarf-ı maḳdūr, 498
Sarı alaca ve kızıl sancak, 438
Sarmaşup dur-, 333
Sarplanmağa başla-, 291
Sav-, 559
Savaş, 333
Savaş-, 333
Savaş 'ademi, 386
Savaş ālātı, 438
Savaş borusı, 258
Savaş eyle-, 333
Savaş ğavġası, 334
Savaş it-, 334
Savaş kapısı yap-, 200
Savaş kıl-, 334
Savaş şevki, 334
Savaş ver-, 334
Savaş yeri, 545
Savaşçı, 386
Savaşçı yerleri, 545
Şavlet-i misāl, 498
Savul-, 499
Şayd al-, 278
Sāyebān, 437

Sayış-, 499
Sāz ile toldur-, 499
Sāz u selb, 291
Sāzende-i ceng, 386
Şebāk, 185
Sebāyāy-ı ġazā, 518
Sebīl-i ġazā, 334
Sebzezār-ı ġazā, 545
Sedd-i sedīd it-, 499
Sedd-i Sikenderī it-, 499
Şefayīn-i ‘asker-defā‘īn, 124
Sefer, 334
Sefer aḥkāmı, 334
Sefer alayı, 386
Sefer eyle-, 335
Sefer ḥizmeti, 222
Sefer it-, 336
Sefer iyle-, 335
Sefer miḥneti, meşakḳeti, 335
Sefer muḥāsebesi, 335
Sefer mühimmātı, 438
Sefer niyyeti, 336
Sefer üsti, 336
Sefer vakti, 336
Seferber, 201
Seferci, 386
Sefere kalk-, 334
Sefer-i humāyūn, 335
Sefer-i muẓaffer, 335, 558
Sefer-i mübāreke, 336
Sefer-i nuşret-meāb, 89
Sefer-i ẓafer-rehber, 335, 558
Seferle-, 336
Seferli, 336
Seferlü, 335, 386
Seferlü bölük-ḥalkı, 387
Seferlü sipāhī, 387
Segbān, 89
Seg-i cehennemī, 168
Seg-i mel‘ūn, 168
Segir-, 109
Seğirdim et-, 499
Seğirdim sal-, 499
Seğirdiş-, 500
Seğirt-, 499
Seḫer-gāh alay, 387
Şehrā’y-i ceng, 545
Sekbān başı, 89
Selām çavuşu, 89

Selāsil ile müselsel eyle-, 518
Sell- i seyf, 500
Semend-i ‘azm, 438
Seng, 439
Seng (i) sār it-, 500
Seng ü çüp taġıt-, 500
Seng-dīl, 169
Seng-i mencınık, 439
Sengsār et-, 278
Sengvānbaşı, 89
Sep-, 208
Sepişdir-, 500
Ser akıncı, 90
Ser al-, 278
Ser- leşker, 91
Ser- te- ser yerlü yerine düz-, 406
Ser-‘asker, 387
Serāhor, 89
Ser-āhur, 89
Serā-perde, 439
Serā-ser giyimlü, 387
Ser-bāz, 387
Ser-bāzlık, 113
Ser-bevvābān, 90
Ser-bevvābīn, 90
Ser-bölükān, 67
Serdār, 90
Serdār-ı ‘ālī, 90
Serdār-ı ‘asākīr-i maşūre, 387
Serdār-ı ġāziyān, 90
Serdārılık berā‘tı, 524
Serdārsız leşker, 388
Serehor, 90
Ser-firāz, 90, 388
Ser-ḫad leşkeri, 91
Ser-ḫad sipehdārı, 91
Serḫadd ‘askeri, 91
Ser-ḫadd-ı manşūre, 91
Serheng, 388
Ser-i ‘askerān, 91
Serkeşlik et-, 500
Ser-leşker-i dalālet-fercām, 169
Ser-nefer, 91
Ser-nigūn düş-, 532
Serp-, 208
Serpintü, 500
Ser-ver, 91
Server dilāver, 388
Server eyle-, 222

Server-i ğāziyān, 92
Serverlik, 500
Sevâb- ı gazâ, 336
Şevâb-ı ğazâ, 336
Sevâd-ı leşker, 406
Seyf, 439
Seyis, 92, 109
Seyr et-, 500
Seyr-i cihād, 201
Sı-, 558
Sıbcın, 439
Sıçra-, 109
Şıfatlu top, 439
Sıġm-, 234, 239
Sıġır gibi tüşkür-, 501
Sıgın çeri, 388
Sıgınlık, 532
Sıgun, 532
Sınık-, 558
Sınıkdur-, 278
Sınır ko-, 559
Sınur et-, 558
Sınur it-, 559
Sır vakit var-, 501
Sıyirt-, 501
Sicim, 439
Sihām, 439
Silāh, 440
Silāh dök-, 234
Silāhdār, 92
Silāhdārān kethüdāsı, 92
Silāhdār-ı hāşşa, 92
Silāhdārlar bölüğü, 67
Silāh-ı ceng, 440
Silāhşörlük, 222
Silihdār, 92
Silihdār başı, 93
Silişör, 93
Silk-, 501
Sīm, 186
Sīm-sīmā, 186
Sinān, 440
Sinān-ı cān-sitān, 440
Sinān-ı rezm, 440
Sinān-ı şehāb, 440
Sinirle-, 109, 501
Sipāh, 93
Sipāh oġlanı, 93
Sipāh-ı çakāl akıncıyān, 388

Sipāh-ı düşmen-i gumrāh, 388
Sipāh-ı giyāh, 388
Sipāh-ı kīne-hāh, 389
Sipāh-ı küh-şüküh, 389
Sipāh-ı zafer-penāh, 389
Sipāh-ı zengün et-, 201
Sipāhi, 93
Sipāhī kātibi, 93
Sipāhī celeb, 389
Sipāhī dir-, 201
Sipāhī kul, 389
Sipāhī oġlanları fırkası, 67
Sipāhī zafer penāh, 389
Sipahiler maklubecisi, 93
Sipāriş it-, 501
Sipehdār, 93
Sipehsālār, 93
Siper tüt-, 501
Siper-i āhen, 545
Siper-i hāle, 545
Siperi suya sal, 501
Siperver, 389
Sitāyiş, 193
Siviş-, 239
Siyāh haçlı bayrak, 169
Siyāset, 115
Siyāset buyurıl-, 115
Siyāset olun-, 115
Siyeh- rū, 169
Siyeh tüfekçi, 94
Sol, 94
Sol bölük, 67
Sol kol, 406
Sol sağ koma-, 559
Sol-‘ulüfeciler ağası, 94
Solak kethüdāsı, 94
Solaklar, 67
Soltat, 94
Sorguç, 246
Sökül-, 532
Sökün et-, 501
Söyündür-, 278
Su‘bān-düm ve ejder-dem top, 440
Su‘bān-nişān-ı āteş-feşān top, 441
Şu‘ūda māni’ ol-, 502
Sū’i-tedbīr eyle, 502
Subaşı, 94
Subaşılık, 222
Subaşılık böl-, 222

Sukûn-i ikâmet, 337
Şulh, 104
Şulh [u] muşâlağa ol-, 105
Şulh et-, 104
Şulh it-, 104
Sulh maslâhatı, 105
Şulh u âşti, 105
Sulh u Salâh, 105
Şulh u şalâh, 105
Şulh u vifâk, 105
Şulha muğâyir iş, 169
Şulh-ı muşâliha it-, 104
Şulh-nâme, 524
Sultân, 94
Sultân-ı hurşîd-eşer, 95
Sultân-ı ‘âlem, 95
Sultân-ı cüvân-baht, 95
Sultân-ı ğuzât, 95
Sultân-ı kâmrân, 95
Sultân-ı mużaffer, 95
Sultânî’l-berreyn, 95
Sultânü’l-mucâhid, 95
Sûr u ğavġâ, 258
Sûr ur-, 258
Şûrete gir-, 502
Şûret-i firâr, 532
Sûr-ı harb, 258
Sûr-i silâh, 440
Sûrnâ, 258
Sü, 96
Sünnetsüz, 169
Sünnî ğâzi, 389
Süñü, 390, 441
Süñü havâle kıl-, 502
Süñü ufan-, 337
Süñülere dik-, 278
Sûr-, 109, 502, 559
Sürç-, 110
Sürdür-, 502
Sûrh kulâh, 247
Süsen kılıç, 208
Süstlik, 502
Süvâr, 96
Süvârâ, 96
Süvârân, 390
Süvâr-ı ceng-rây ü seng-sây, 390
Süvâr-ı esb-i devlet-sivâr, 390
Süvâr-ı kâr-zâr, 390
Süyüf-ı ğuzât, 441

Şâd ol-, 559
Şâd u hürrem ol-, 559
Şâfi haber, 229
Şâh, 96
Şâh- ı Sâdık, 97
Şâh-ı devrân, 96
Şâh-ı dîdâr, 96
Şâh-ı dilâver, 96
Şâh-ı en‘âm, 97
Şâh-ı ferîd, 97
Şâh-ı ğâzi, 96
Şâh-ı ğüzîn, 96
Şâh-ı hûbân, 96
Şâh-ı kîşver, 96
Şâh-ı mużaffer, 97
Şâh-ı server, 97
Şâh-ı yegâne, 97
Şâh-ı zamâne, 97
Şâhî darbuzen top, 441
Şâhîn, 390
Şakalos, 441
Şarâb-ı bevâr tattur-, 139
Şarap, 548
Şargâ it-, 502
Şark seferi, 337
Şayka, 124
Şebhûn, 503
Şebhûn et-, 502
Şebhûn eyle-, 503
Şebhûn it-, 503
Şeb-i hûn kıl-, 503
Şecâ’at, 113
Şecâ’at u merdânelik, 113
Şedd u sedd et-, 503
Şefkat et-, 60
Şeh ğazası, 337
Şehâdet, 278
Şehâdet kapusından dâr-ı cinâna
dâhil ol-, 138
Şehâdet menzelesi, 279
Şeh-bâz, 390
Şehîd, 279
Şehper-i zafer, 559
Şehr- bend it-, 503
Şehr yağması, 503
Şehsüvâr, 390
Şehzâde, 97
Şemşîr-i bürrân, 441
Şemşîr-i intikâm çek-, 337

Şenā‘at et-, 169
Şenlik koma-, 292
Şenlik ve şādmānlık topu, 441
Şerbet-i şahādet iç-, 279
Şerbet-i şehādeti nūş et-, 279
Şeşper, 441
Şevkele (Şeb-kulāh), 247
Şevket bul-, 194
Şeytāneti ol-, 216
Şeytānlık et-, 216
Şi’r-āne hārb, 337
Şikārgāh, 545
Şikence kıl-, 292
Şikest ol-, 532
Şikloz, 442
Şimşir, 442
Şimşir-i ciğersüz, 391
Şimşir-zen, 391
Şir merd, 391
Şir yiğit, 391
Şirān-ı pīl-efgen, 391
Şir-efgen, 391
Şir-gir, 391
Şir-i ġarrān, 391
Şir-i ner, 391
Şirir, 169
Şirretcük, 170
Şiş, 442
Şişli kalkan, 442
Şuğl gösterme-, 337
Şuhedā‘ mertebesi, 279
Şübhe vir-, 250
Şükrāne-i zafer, 186
Ta‘ciz eyle-, 292
Ta‘yīn et-, 223
Ta‘yīn ol-, 223
Ta‘ab, 292
Ta‘ķib, 504
Tāb u Tüvān, 194
Tāb‘-ı saķār-ı sefer, 337
Tabanca, 442
Tābıl, 258
Tābi‘ et-, 234
Tābl, 258
Tābl āvāzı, 258
Tābl hāne döğ-, 259
Tābl-bāz kak-, 258
Tābl-bāz tantanası, 259
Tābl-bāz ur-, 259

Tābl-ı āsāyiş, 259
Tabur, 67
Tabur kur-, 503
Tabur muhārebesi, 338
Tabur muķābelesi, 338
Tāc, 247
Tağıl-, 532
Tağıt-, 559
Tağıt-, 504
Tāği, 170
Tağlit it-, 504
Tāğlu, 521
Tağ taş sök-, 139
Tāhāretsüz, 170
Taħaşşun it-, 239
Taħķik bil-, 116
Tahķik haber, 229
Taħrīf ü taħrike başla-, 208
Taħrīk et-, 292
Taħrīş eyle-, 504
Taħrīş ü tahriz, 292
Tahriz et-, 292
Taħş [ü] yay, 504
Tahta geç-, 194
Tākat getürme-, 532
Taķāzā başla-, 504
Taķşir olunma, 201
Taķviye it-, 504
Taķviyet kıl-, 504
Taķye, 247
Tala-, 504
Talan it-, 292
Talāyi‘-i ‘asker-i zafer-rehber, 392
Tālī‘a-i zafer, 392
Tamām et-, 201
Tanışık et-, 505
Tanrı ferāşı, 392
Tañsuk kılıç, 442
Tār boğaz top, 442
Tara-, 505
Tārāc it-, 293
Tāraf tārāf ġurizān ol-, 240
Tāraf tārāf ol-, 505
Tāraf tārāf tur-, 406
Tarāş talan et-, 293
Tārtağan eyle-, 505
Tārūmār it-, 293
Tārūmār kıl-, 293
Tārūmār ol-, 533

Tārümār, 533
Tarvandırma-, 505
Taşarruf et-, 559
Taşarruf eyle-, 505
Taşrîf-i şufûf, 505
Taş, 442
Taş atan topı, 443
Taş gemisine gönder-, 115
Taşaklı er, 392
Taşaksız, 250
Taşlığa döndir-, 505
Tav'ile feth et-, 560
Tavcı, 97
Tavıla, 110
Tavile, 443
Tavlunbâz kak-, 259
Tavulbâz, 259
Tay atlu, 392
Taylesân, 247
Tazarru, 234
Tâze oğlan, 186
Tâzî at, 443
Tâzî süvâr, 392
Te'hîr olun-, 338
Te'hîr-i cihād, 338
Teba'at et-, 234
Tebâh eyle-, 234, 279
Teber, 443
Teber-i hilâl, 443
Teberrük, 186
Tebî, 186
Tecâvüz etmeme-, 234
Tecellüd göster-, 113
Tecemmulât, 443
Tecessüs et-, 229
Tecvîz et-, 506
Tedârik, 201
Tedârük et-, 201
Tedârük it-, 506
Tedârük-i firâr etme-, 240
Tedbîr, 202
Tedbîr bâhâdırılığı, 113
Tedbîr dūr-, 202
Tedbîr ehli, 202
Tedbîr it-, 506
Tedbîrsizlik, 202
Te'dib et-, 293
Tedmîr it-, 506
Tefahhüs et-, 202

Teferrüc eyle-, 116
Tefrika, 533
Tefrika ol-, 506
Teftîş, 116
Teftîş ü istifsâr, 116
Tefvîz et-, 223
Teğâfûl et-, 506
Tegiltü, 443
Teḥaṣṣun eyle-, 239
Tehdibât, 524
Tehevür et-, 506
Tehniye-i feth, 560
Tehye et-, 202
Tekbîr âvâzı, 259
Tekbîr et-, 259
Tekbîr getir-, 259
Tekbîr götür-, 260
Tekebbür ü foḍul, 170
Tekebbürlik, 170
Tekerrür-i sefer, 338
Tekmîl et-, 202
Tekûr, 97
Tekvûr, 97
Telâṭum virme-, 338
Telbîs it-, 216
Telef ol-, 279
Temerrüdlük it-, 506
Tenevvür-i ḥarb, 338
Tengnâ-yi ceng, 338
Tenhâ ko-, 507
Teraḥḥum it-, 61
Tercümân, 229
Tereddüd çekme-, 507
Terk-i cân kıl-, 279
Tertîb ü tezyîn eyle-, 203
Tertîb ver-, 406
Tertîb vir-, 406
Tertîb-i 'asker, 202
Tertîb-i teşhîz et-, 203
Tertîb-i tonanma it-, 203
Teshîr it-, 560
Teslîm eyle-, 234
Teslîm it-, 234, 533
Teslîm ol-, 235
Teşhîşden kal-, 280
Teşviş çek-, 293
Teveccüh et-, 338
Tevzî' et-, 230
Tevzî' ol-, 507

Tık-, 507
Tınāb, 446
Tıñma-, 113
Tırāş it-, 186
Tırāşla-, 293
Tırāz-ı sinān, 446
Tığ, 443
Tığ-ı āb(ı)-dār, 443
Tığ-ı āb(ı)-dār-ı lā'l-bār, 444
Tığ-ı āteş-feşān, 444
Tığ-ı āteş-tāb, 444
Tığ-ı celī, 444
Tığ-ı hadīd, 444
Tığ-ı hūn-bār, 444
Tığ-ı hūn-rīz, 445
Tığ-ı kın, 445
Tığ-ı kişver-güşā, 445
Tığ-i berrāk, 444
Tığ-i bürrān, 444
Tığ-i rezm, 445
Tığ-i samsam, 445
Tığ-i zer-endūd, 445
Tığ-i zerrin, 445
Tığ-zen, 392
Tığ-ı yasaya mulhāk ol-, 280
Tīmār, 186
Tīmār eri, 98
Tīmār eri, 392
Tīmārli, 392
Tīnāb ber-tīnāb kon-, 507
Tīr- i rāst, 446
Tīr ü kemān korıcısı, 98
Tīr ü tūfeng zembereği, 446
Tīr-bārān et-, 209
Tīr-bārān eyle-, 208
Tīr-endāz, 393
Tīr-i tedmir, 446
Tīr-i āsümān, 446
Tīr-i cān-sitān, 446
Tīr-i dīldūz, 393
Tīr-i ḥadeng, 446
Tırkeş, 446
Tīz-çeng şır, 393
Tīz-hīz it-, 507
Tīz-minkār, 393
Toğra-, 280
Toğrımeç, 447
Toğulgalu, 393
Tok ve doyum ol-, 187

Tokat, 546
Tokat bağla-, 507
Tokata bırak-, 507
Tokış-, 339
Tokuş-, 339
Tolaş-, 116, 339
Ton, 247
Tonanma, 124
Tonat-, 203
Tonı atı pür demür, 247
Tonlu, 247
Tonlu er, 393
Toñuz gözlü, 170
Toñuz güdüci köpek, 170
Toñuz tamı, 546
Top, 447
Top ağzına oturt-, 209
Top arabacı, 98
Top arabası, 447
Top attur-, 209
Top āvāzı, 260
Top bakırı, 447
Top çek-, 508
Top dānesi, 447
Top dök-, 447
Top ermez yer, 508
Top gemisi, 124
Top gibi ğaltān et-, 280
Top irişmeyen araḫ-i vāşī'a, 546
Top- otı yalkı, 448
Top otu, 447
Top sektir-, 209
Top taşı, 448
Top top ol-, 508
Top tuşuna gel-, 209
Top ur-, 209
Top ve tüfek diz-, 508
Top ve tüfek kur-, 203
Top yas-, 508
Topa tut-, 209
Topa tüfeğe tut-, 209
Topcı, 98
Topcı başı, 98
Topcı yoldaş, 98
Topcıyān, 67
Tophāne, 546
Top-ı kūh-mānend, 447
Toprağa düşür-, 280
Toprağa sal-, 280

Topuz, 448
Torlag, 393
Torlak, 393
Tovca, 98
Tovica, 98
Tovuca, 99
Toyla-, 187
Toyum ğanī ol-, 187
Toyum gel-, 187
Toyum ol-, 187
Toyumluk, 187
Toyumluk it-, 187
Toz kopar-, 508
Tozut-, 560
Tranpete, 260
Tu'ma-i şemşir ol-, 139
Tu'me-i ejder-i şemşir it-, 139
Tu'me-i ziyāb u keftār eyle-, 139
Tuğ, 448
Tuğ-ı pür-fürüg-ı sultānī, 448
Tuğulğa, 448
Tuğrāy-i zafer, 560
Tuħfe, 187
Tulķa, 448
Tulp tulp ol-, 508
Tundār, 99
Tunţurāķ, 260
Turiş vir-, 339
Turiş virme-, 508
Turuş-, 339
Tuş ol-, 533
Tut-, 194
Tutgun, 518
Tutsak, 518
Tutsak ol-, 518
Tutuş-, 339
Tutuştur-, 339
Tuydur-, 230
Tübba, 99
Tüfek, 449
Tüfek serp-, 209
Tüfek tolusu, 449
Tüfekçi, 99
Tüfek-endāz, 394
Tüfek-i tārek şiken, 449
Tüfeng at-, 209
Tüfeng fındığı, 449
Tüfeng kundağı, 449
Tüfengci, 99

Tüfenge tut-, 210
Tüfeng-endāz, 394
Tüfeng-endāz araba, 449
Tüfengli ve meclü ve herbelü
mela'in, 170
Tüfenglü, 394
Tüfenk, 449
Tüfenk mühresi, 449
Tüfenkci, 99
Tümen, 68
Tümen tümen it-, 187
Türkān-ı yağmācı, 394
Türlü yarak, 450
Tüskür-, 509
Tütün et-, 293
Tütün eyle-, 293
Uc ver-, 223
Ucuz kurtul-, 139
Uç-, 110, 280
Uç Beği, 99
Uç beğliğı, 99
Uç edin-, 560
Uç idin-, 560
Uğrı, 171
Uğraş, 339
Uğraş-, 339
Uğraş et-, 339
Uğraş yeri, 546
Uğurla-, 560
Ukāb-ı se-per-i tır, 450
Ulaķ, 230
Ulaklık, 223
Ulaķ-vār, 230
Ulu belā', 294
Ulu ceng, 340
Ulu ğazā, 340
Ulu ğāzi, 394
Ulu kirgun, 340
Ulu Sefer, 340
Ulu toplar döktürüp çekdür-, 340
Ulûfeciler kethüdası, 100
Un, 548
Ur-, 210, 560
Urgan, 450
Urış-, 340
Usan ol-, 294
Uşan-, 561
Uvat-, 509
Uyur ecderin kuyruğuna bas-, 139

Uzak sefer, 340
 Uzak sefer yasağı, 203
 Üleşdür-, 194
 Ürk-, 250
 Ürküt-, 294
 Üründü 'asker, 394
 Üsārā, 519
 Üsküf, 248
 Üstād-ı kāmīl, 394
 Üstine ak-, 509
 Üstine git-, 509
 Üş-, 509
 Üşendür-, 294
 Üşür-, 210
 Üzengi tut-, 110
 Üzengü, 110
 Üzerin bas-, 216
 Üzerine düş-, 340
 Üzerine gel-, 340
 Üzerine ilet-, 341
 Üzerine var-, 341
 Üzerine yürü-, 509
 Üzerüne uğra-, 341
 Vaḥşet-i 'azīme, 341
 Vakıyye atar, 450
 Vakıtsız yürüiş, 509
 Vakt-i ḥurūc, 341
 Vakt-i mücādele, 341
 Vaktine ḥāzır ol-, 294
 Varma-, 240
 Varṭa, 341
 Varṭadan kurtul-, 561
 Varup vurmak, yakup yık-, 140
 Vaşf-ı cihād, 341
 Vaṭan it-, 561
 Vaṭan tut-, 510
 Vefāt et-, 281
 Vefret-i sipāh-ı dalālet-güvāh, 171
 Veḡa-nümā, 394
 Velve, 341
 Velvele bırak-, 140
 Velvele düş-, 140, 260
 Velveleye koy-, 140
 Vezīr, 100
 Vezir çadırı, 450
 Vilāyet eri, 100
 Vīrān kıl-, 294
 Vitoz, 171
 Visāk-ı zafer, 63
 Voyvoda, 100
 Vur-, 210, 510
 Vur- eri, 395
 Yāb yāb tertīb eyle-, 203
 Yād, 171
 Yād çeri, 395
 Yağı, 171
 Yağı ol-, 171
 Yağılık, 171
 Yağmā, 188
 Yağmā it-, 188
 Yağmālaş-, 188
 Yağ-, 210
 Yağı memleket, 546
 Yağılık it-, 171
 Yağma buyur-, 294
 Yağma çağirt-, 294
 Yağma it-, 295
 Yağma kıl-, 295
 Yağma ur-, 295
 Yağma ve talan it-, 295
 Yağma vü pāymāl eyle-, 295
 Yağmacı, 395
 Yağmaya boşan-, 295
 Yağmur, 210
 Yahın kılıcı, 450
 Yak-, 295
 Yaka ver-, 140
 Yakası düşmen eline gir-, 140
 Yıldızlu top, 450
 Yıldızlı cebe tonı, 248
 Yalın kılıç, 395
 Yalıncak, 395
 Yalvar-, 235
 Yaman ġarīm, 172
 Yan, 407
 Yan çiz-, 140
 Yanak, 395
 Yankulan-, 260
 Yapın-, 510
 Yapış-, 510
 Yara bağla-, 514
 Yara ur-, 521
 Yara ye-, 521
 Yarağ, 450
 Yarağ gör-, 204
 Yarağ u yat, 451
 Yarağa gir-, 510
 Yarağa yasağa meşğul ol-, 203

Yarağa yapış-, 510
Yarak, 451
Yarak cinsi, 451
Yarak et-, 204, 510
Yarak it-, 204
Yarak kuşan-, 204
Yarak sakla-, 511
Yarak üşür-, 281
Yarak yasak, 451
Yarakla-, 510
Yaraklan-, 204
Yaraklu, 395
Yaraklu kapucu, 395
Yaraksız, 395
Yaralu, 521
Yaramaza uy-, 172
Yaramazlık et-, 172
Yarar yunak, 397
Yarar âdam, 395
Yarar âdem, 396
Yarar âdem sakla-, 511
Yarar alp eren, 396
Yarar cüsedâr, 396
Yarar er, 396
Yarar esbâb, 188
Yarar gemi, 124
Yarar güzide ġâzi, 396
Yarar hâfiz, 396
Yarar martalos, 172
Yarar martaloz, 396
Yarar nöker, 396
Yarar yoldaş, 396
Yararlık it-, 451
Yaraşık alay, 397
Yardım dile-, 236
Yardıma gel-, 511
Yardum, 511
Yare yi-, 521
Yâren, 397
Yarıl-, 511
Yarıp çık-, 561
Yarışama-, 511
Yarlıġ, 524
Yas-, 533
Yas it-, 533
Yas tonu, 248
Yasa-, 407, 511
Yasak et-, 194
Yasakcılık, 223

Yasakçı, 100
Yasaklu, 397
Yasavul, 100
Yasıl-, 533
Yat yarak gör-, 204
Yatlu ol-, 533
Yavlak ziyân it-, 172
Yavuz işlü, 172
Yavuzluh, 172
Yavuzluk, 172
Yay, 451
Yay çek-, 210
Yay kur-, 204
Yay sal-, 512
Yay sın-, 342
Yay tut-, 342
Yaya, 101
Yaya başı, 101
Yaya beġi, 101
Yaya leşkeri, 101
Yaya oġlanı, 101
Yaya tahrîri, 524
Yaya yaraġı, 451
Yaya yas-, 407
Yaya yaz-, 204
Yayak, 101
Yayak ol-, 511
Yayan ol-, 511
Yayan sür-, 512
Yayı dürüst çeküb okı toġrı at, 140
Yaylım, 210
Yazılı leşker, 397
Ye'cüc- veş, 172
Yedek, 101
Yeġin gel-, 512, 561
Yeġni atlu, 397
Yeġni eren, 397
Yekdir Allâh yek de-, 260
Yek-ser yaraġ, 451
Yelken aç-, 124
Yelken indir-, 125
Yelken kaldır-, 125
Yelten-, 512
Yemîn et-, 63
Yeñ-, 561
Yenge ko-, 512
Yeñiçeri, 101
Yeñiçeri aġası, 102
Yeñiçeri bôrkü, 248

Yeñiçeri defteri, 524
Yeñiçeri dilâveri, 397
Yeñiçeri ğaddârı, 398
Yeñiçeri odası, 546
Yeñiçeri üstâdı, 398
Yeñiçeri ve sipâhî levâzımı, 452
Yeñiçeri yazıcısı, 524
Yeñiçeri yoldaşları, 398
Yeñil-, 534
Yeñile-, 204
Yer aç-, 561
Yer götürmez ‘asker, 398
Yere kan dök-, 281
Yere ur-, 561
Yerinden kaldur-, 240
Yerle berâber et-, 295
Yerle berâber eyle-, 296
Yerlen-, 546
Yerlü yerinde ko-, 342
Yesîr tut-, 519
Yeşil sancak, 452
Yet-, 512
Yeyni düşmen, 172
Yeyni top, 452
Yezîd, 173
Yezîd-i havâric, 173
Yığıl-, 204
Yık-, 211, 281, 296
Yılan, 173
Yıllık zahîre, 548
Yıprat-, 296
Yırtmac kürklü, 173
Yiğ eren, 398
Yiğit, 398
Yiğit terbiye eyle-, 512
Yiğit yeñil ğâzi, 398
Yiğitlik, 114
Yiğit-yeñil, 398
Yiñiçeri, 102
Yire düş-, 534
Yoka-, 512
Yoklama, 525
Yol bağla-, 513
Yol bas-, 512
Yol çek-, 342
Yol dut-, 342
Yol izle-, 513
Yol ver-, 513
Yoldaş, 399

Yoldaş koş-, 513
Yoldaşlığa al-, 513
Yoldaşlık, 223
Yoldaşlık et-, 141
Yoldaşlık itme-, 142
Yoluş-, 342
Yorgun ve müteferriķ bulun-, 342
Yormac kuşaklu, 173
Yort, 110
Yort-, 342
Yöğrük at, 110
Yören-, 513
Yufka, 194
Yumuk gözlü, 173
Yumurlan-, 204
Yurd ver-, 194
Yurd yeri, 547
Yurt dut-, 561
Yutulmaz lokma, 194
Yuvalak, 452
Yüğrük atlu, 399
Yüğrüş-, 513
Yülük, 173
Yüreklen, 114
Yürekler deprenmek etler ditre-, 141
Yürekli koçak, 399
Yüri-, 343
Yüriyiş esbâbı, 452
Yüriyiş et-, 342
Yüriyiş it-, 513
Yüriyişe kâbil yir, 547
Yürü-, 343
Yüz ağart-, 141
Yüz aklığı eyle-, 562
Yüz çevirme-, 114
Yüz döndermez yoldaş, 399
Yüz döndürüp gürîzân ol-, 240
Yüz kaytarma-, 343
Yüz ur-, 235
Yüz-başı, 102
Yüze yüz ol-, 343
Yüze yüze meydâna gir-, 343
Yüzi gözi öğrenme-, 230
Ža‘if et-, 534
Ža’f u zillet, 534
Ža’f-ı kalb, 534
Zabân-ı tiğ, 452
Žabiğ, 102

Žabt et-, 562
Žabt it-, 519, 562
Žabt iyle-, 519
Žabt u rabt et-, 562
Žafer, 562
Žafer bulma-, 534
Žafer turrası, 562
Žafer-behresi, 188
Žağarcıyān süvārī, 102
Žahīre, 548
Žāhireden bunal-, 296
Žahm, 521
Žahm irgür-, 521
Žahm ur-, 521
Žahmet çek-, 296
Žālim, 173
Žālim zulmı, 174
Žam et-, 562
Žamān azmūde, 174
Žār it-, 534
Žarar, 296
Žarar u gezend kaşdında ol-, 296
Žararı erişme-, 513
Žarb u ħarb, 343
Žarb-ı şimşir, 211
Zebāni-deş kapıcı, 399
Zebūn, 534
Zebūn it-, 534
Zebūn kāfir, 174
Zebūn ol-, 535
Zebūnluk göster-, 534
Zehī mel'un, 174
Zelil ü münhezim ol-, 535

Zelil ü ser-nigün ol-, 535
Zemberek, 452
Zenberek, 453
Zenberek nāveki, 453
Zenberek zenbūrı, 453
Zencir, 453
Zencire çek-, 519
Zer, 188
Zerrin sancak başı, 453
Zerrin şeş-per, 453
Zerrin tırkeş, 453
Žırgām-ı iktihām, 399
Zırh, 248
Zırh-püş, 399
Zihgır, 454
Zi-kudret, 195
Zıl, 261
Zindān, 547
Zir ü zeber kıl-, 296
Zir ü zeber ol-, 535
Zirih-kirdār, 399
Zirihlū cebelū ve cevşenlū, 248
Zişt şūratlı, 174
Ziyāde eyle-, 205
Ziyān deġ-, 297
Ziyānı dokunma-, 514
Zorbāz, 174
Zör-ı bāzü göster-, 297
Zu'amā, 102
Zulm, 297
Zūrnā, 261
Zü'l-fikār, 454

5. KAYNAKLAR

- Adalıoğlu, H. H. (1999). “Osmanlı tarih yazıcılığında anonim tevârih-i âl-i Osman geleneği.” *Osmanlı*, VIII, 286-291.
- Afyoncu, E. (2003). Osmanlı siyasi tarihinin ana kaynakları: kronikler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(2), 101-172.
- Afyoncu, E. (2006). *Osmanlı tarih yazıcılığı*. İçinde T.S. Halman (Genel Edt.), *Türk edebiyatı tarihi I* (ss.556-590). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akar, A. (2020). *Bilge Tonyukuk yazıtı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akbulut, U. (2007). “Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçiliği ve tarih yazma gerekçeleri”. *Atatürk Üniversitesi KKEFD/JOKKEF*, 15, 357-369.
- Akçura, Y. (2018). *Osmanlı devleti'nin dağılma devri (XIII. ve XIX. asırlarda)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akdoğan Y. ve Kutsal N. (2019). *İskendernâme (inceleme-tenkitli metin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Akgün, A. (1990). XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı tarihçiliği. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, V(2), 109-113.
- Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil-3*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *En eski Türkçenin izlerinde*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Aksan, D. (2005a). *Türkçenin zenginlikleri incelikleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2005b). *Türkiye Türkçesinin dünü bugünü yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, H. (1992). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoy, H. (1995). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I*. İstanbul: İnkilâp Yayınevi.
- Akyalçın, N. (2012). *Türkçemizin anlamsal zenginlikleri deyimlerimiz*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Alpay, G. (1969). Abdülvâsi Çelebi'nin eseri ve nüshaları. *TEDAY, Belleten*, 201—226.
- Anhegger, R. (1952). “Selâtinname müellifi Kemal”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV(4), 447-470.
- Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig I metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Argunşah, M. (1988). “Şükrî Bitlisî Selim-nâmesi ve eserin dili”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (55), 51-72.
- Argunşah, M. (2009). “Türk edebiyatında selimnâmeler”. *Turkish Studies International Periodical For languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8), 31-47.

- Arıker, S. (2015). Osmanlı tarih yazıcılığı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 199-217.
- Arslan, F. (2002). “Kemâl paşa-zâde ve eserleri”. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 14 (2002), 161-180.
- Aslanapa, O. (1964). *Türk kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Âşıkpaşazâde (1400?-1484?). *Tevârih-i âl-i Osmân* (Haz: Âlî Bey). *İstanbul*: Maârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi, H. 1332 (Matbaa-i Âmire).
- Atik, K. (2001). *Lütfî paşa ve tevârih-i âl-i Osman*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Atsız, H. N. (1972a). *Oruç beğ tarihi (Osmanlı tarihi-Osmanlıca nüsha ile birlikte)*. İstanbul: Tercüman.
- Atsız, H. N. (1972b). “Kemalpaşa-oğlu’nun eserleri”. *Şarkiyat Mecmuası*, 7, 83-135.
- Atsız, H. N. (1992a). *Âşık Paşaoğlu tarihi*. İstanbul: Millî Eğitim Yayınları.
- Atsız, H. N. (1992b). *Makaleler I*. İstanbul: Baysan Basımevi.
- Avcı, İ. (2013). Türk edebiyatında İskender-nâmeler ve Ahmed-i Rıdvân’ın İskender-nâmesi. Basılmamış Doktora Tezi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.
- Aydın, Y. (2018). Türkçe sözlükte ilişki sözleri. Yüksek Lisans Tezi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırıkkale.
- Azamat N. (1992). *Anonim tevârih-i âl-i Osman (F. Giese neşri)*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Babinger, F. (1925). *Die frühosmanischen jahrbücher des Urudsch Quellen des islamischen Schrifttums*. Hannover.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Çev: C. Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Banarlı, N. S. (2004). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I-II*. İstanbul: Doğan Ofset.
- Baş, B. (2011). Söz varlığı ile ilgili çalışmalarda kullanılacak ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 29, 27-61.
- Başar, F. (2002). İlk Osmanlı tarihçileri, Türkler. *Yeni Türkiye Yayınları*, 11, 409-416.
- Baştav, Ş. (2005). *Makaleler III* (Yay. Haz: S. Yalçın ve E. Erdoğan). Ankara: Berikan Yayınları.
- Beydilli, K. (2020). “Âşıkpaşazâde derviş Ahmed Âşıkî’ye dair biyografik kayıtlar”. *Tarih Dergisi*, (71), 161-180.
- Biçer, B. (2010). Türk tarih yazıcılığının tarihsel gelişimi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (46), 107-126.
- Biçer, R. (2016). *Kemalpaşazâde*. İstanbul: İlke Yayıncılık.

- Bilge R. ve Tulum M. (2015). *Tarih-i sultân Bayezid, sultan II. Bayezid'in tarihi* İstanbul: Arvana Yayınları.
- Bizbirlik, A. (2004). Kroniklerde Osmanlı devleti yöneticilerine yapılan eleştiriler üzerine. *Bilig Dergisi*, (31), 51-69.
- Boşnak, S. (2022). Selimname ve eserin dil özellikleri. *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 3(2), 200-220.
- Bozdemir, M. (1982). *Türk ordusunun tarihsel kaynakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Bozkurt, F. (2005). *Türklerin dili*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Buluç, S. (1938) *Untersuchungen über die Altosmanische Anonyme Chronik. Der Bibliothek Nationale zu Paris, Breslau*.
- Bulut, S. (2012). Anadolu ağızlarında kullanılan kalıp sözler ve bu kalıp sözlerin kullanım özellikleri. *Turkish Studies*, 4(4), 1025-1055.
- Buran, A. (2015). *Türklük bilimleri terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bülbül, F. (2011). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü'ndeki askerî terimler. Yüksek Lisans Tezi. *Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yozgat.
- Caferoğlu, A. (1964). *Türk kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cengiz, H. E. (1989). “Yahşî Fakîh”. *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergisi*, 12(71), 39-41.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary pre-thirteenth century Turkish*. Oxford University Press.
- Çağatay, S. (1978). “Uygurcada Hendiadyoinlar”. *Dil ve Tarih Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi*, 1, 97-144.
- Çalışkan, N. (2018). Ağız atlasları. İçinde L. Karahan (Edt.), *Ağız atlası kılavuz kitabı Türkiye Türkçesi ağız atlasına hazırlık* (ss. 13-77). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çavuşoğlu, A. (2019). *Gelibolulu Mustafa Âli künhü'l-ahbâr*. Ankara: TTK Yayınları.
- Çelebi, İ. (2002). *İslam ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelebioğlu, A. (1976). Sultan II. Murat devri mesnevileri. Doçentlik Tezi. *Atatürk Üniversitesi*, Erzurum.
- Demir, N. (2020a). *Türk dili araştırmaları*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Demir, N. (2020b). *Üniversiteler için Türkçe dil bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Develi, H. (2010). *Osmanlı'nın dili*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Doerfer, G. (1975). *Türkische und Mongolische elemente im Neupersischen I-IV*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

- Doğan, A. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk devletlerinde idarî ve askerî unvan ve terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Duman Türken, R. (2006). Fetihname-i sultan Mehmed (inceleme –metin). Yüksek Lisans Tezi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ.
- Eğilmez, S. ve Macit, E. (2012). Türk devlet teşkilatında yasavul. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(49), 89-104.
- Eker, S. (2007). *Türk dil bakımından tarihî ve askerî terminoloji modern dönemde rütbe ve birlik adları*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Emecen, F. M. (1999). Osmanlı kronikleri ve biyografi. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (III), 83-90.
- Emre, A. C. (1945). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Engin, V. ve Şimşek, A. (2011). Türkiye’de tarih yazımı. İstanbul: Yeditepe Yayın Evi.
- Ercilasun, A. B. (2006). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2012). *Türk lehçeleri grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Koyuncu Z. (2020). *Dîvânu lugâti’t-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdem, M. D. (2005). Harezmi Türkçesinde ikilemeler ve yinelemeler üzerine. *Bilig*, (33), 189-226.
- Erdemir, H. P. (2002). “Yabancı yazarlara göre Türklerde savaş ve taktik.” İçinde H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Edt.), *Türkler 2* (ss. 938-943). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut kitabı 1-2*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erkan, D. (2016). *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları
- Ertaş, K. (2013). Gelibolulu Mustafa Âlî’nin hayatı ve eserleri. *International Journal of Social Science*, 6(3), 191-211.
- Ertaş, M. Y. (2019). Osmanlı ordusunun savaş hazırlıkları ve sefer organizasyonu. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 567-582). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Esin, O. (2017). Orta Asya ön Asya ve Anadolu ekseninde eski Türklerin hayatında önemli bir figür: at. *Ulakbilge*, 5(14), 1315-1334.
- Fazlıoğlu, İ. (2008). *Osmanlılar ansiklopedisi*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Fischer, R. (2021). *Dilin tarihi* (Çev: M. Güvenç). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Genç, R. (1981). *Karahanlı devlet teşkilatı*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Genç, R. (1997). *Kaşgarlı Mahmud’a göre XI. yüzyılda Türk dünyası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

- Giese, F. (1922). Einleitung zu menier textausgabe der Altosmanischen anonymen choroniken tewarih-i al-i Osman. *Mitteilungen zur Osmanische Geschichte*, I, Wien.
- Giese, F. (1929). *Die altosmanische chronik des Âşıqpaşazâde*. Leipzig.
- Gibbons, H. A. (2017). *Osmanlı imparatorluğu'nun kuruluşu* (Çev: R. H. Özden). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Turkish Studies*, 7(4), 1117-1155.
- Gökbilgin, M. T. (1970). *İslam ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gökçe, S. (1954). “Kivâmî und Fetihnâme.” Ph.D. diss., *München Uni-versität*. München.
- Gökdağ B. A. ve Türkmen S. (2004). *Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökdağ, B. A. ve Şimşek Y. (2014). Temel sözcükler bağlamında Türkçenin görünümü. *VII. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*. Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, 16-18 Ekim.
- Gökdağ, B. A. ve Üçüncü, K. (2015). *Başlangıçtan günümüze Türk destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göksu, E. (2004). Türk kültüründe silah. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırıkkale.
- Göksu, E. (2020). *Kutadgu Bilig'e göre Türk savaş sanatı*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Gömeç, S. (2011a). *Kök Türk tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gömeç, S. (2011b). *Uygur Türkleri tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gömeç, S. (2016). *Kök Türk tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gömeç, S. Y. (2019). Köktürkler ve Uygurlar çağında Türk ordu teşkilatına umumî bir bakış. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 159-182). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Gumilev, L. N. (2002). “*Hazar çevresinde bin yıl*” (Çev: D.A. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gül, E. (2014). Babürname’de geçen askerî terimler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 62(1), 27-103.
- Gültaş, A. (1996). *Hâilname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü (etimolojik sözlük)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2019). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Günaydın, Y. T. (2019). Kemalpaşazâde (İbn Kemal), tevârih-i âl-i Osman: III. defter. *Belleten*, LXXXIII (297), 753-756.
- Hammer, J. V. (2017). *Osmanlı tarihi* (Yay. Haz: İ. Bahar). İstanbul: Kamer Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hengirmen, M. (2007). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 2*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hoca Sadeddin Efendi. (1974). *Tacü't-tevârih* (Sad: İ. Parmaksızoğlu). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Huncan, Ö. S. (2019). Türk hakanlığı (Karahanlılar) ordusu. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 183-202). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Imazawa, K. (2000). *İbn Kemal (Kemal Paşazâde) tevârih-i âl-i Osman IV. Defter (metin ve transkripsiyon)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- İnalcık, H. (1965). "V. 1 Menage Neshri's history of the Ottomans the sources and development of the text". *TTK Belleten*, XXIX (116), 667-672.
- İnalcık, H. (1987). *Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnalcık, H. (1996). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Devlet-i 'aliyye Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar IV âyanlar-tanzimat-meşrutiyet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. ve Murphey, R. (1978). *Târîh-i ebü'l-feth: The History of Mehmed the Conqueror*. Chicago.
- İnalcık, H. ve Oğuz M. (1978). *Gazavât-ı sultân Murad b. Mehemmed hân (İzladi ve Varna savaşları, 1443-1444, üzerinde anonim gazavât-nâme)* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. ve Renda, G. (2009). *Osmanlı uygarlığı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İnan, A. (1964). *Türk kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnan, K. (2003). "Fatih'in tarihçisi Tursun Bey ve tarih-i ebü'l-feth üzerine notlar". *Kebikeç*, 16, 5-16.
- İnce, İ. (1996). Han hanedanlığı döneminde Hunlarla ilgili yer, unvan, kişi adları. Yüksek Lisans Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- İpşirli, M. (1999a). "Osmanlı tarih yazıcılığı". *Osmanlı*, VIII, 247-256.
- İpşirli, M. (1999b). *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600) I-II*. Ankara: TTK Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- İpşirli, M. (2009). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsen, M. (1983). Edebiyat tarihi açısından kühü'l-ahbar'ın önemi. *TDEAD*, II, 49-57.
- İsen, M. (2022). Kühü'l-ahbâr'ın yeni yayınları üzerine. *Türk Dili*. CXXI (843), 92-95.

- İstek, E. ve Türklü, M. E. (2017). Osmanlı kroniklerinde mukaddime geleneği (15-17. Yüzyıllar). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 952-982.
- Kafesoğlu, İ. (1964). “Türk ordusu.” *Türk Kültürü*, 2(22), 7-10.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk millî kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kanat, C. (2019). Memlük devletinde ordu teşkilatı. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 222-237). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin alıntılar sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadoğan, A. (2015). Çık-(mak), taşık-(mak) mıdır? *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 141-147.
- Karahan, A. (1967). 15. Yüzyıl Osmanlı dinî edebiyatında mesnevi’ler ve Abdülvâsi Çelebi’nin Halilname’si”. *Estratto dagli Atti Del III Terzo Congresso di studi Arabi e Islamici, Istituto Universitario Orientale*, Napoli, İtalya, 1-6 Settembre.
- Karal, E. Z. (2001). “Osmanlı tarihinde Türk dili sorunu (tarih açısından bir açıklama)”. İçinde *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kayaalp, İ. (2002). Kıvâmî. *DİA*, XXV, 507.
- Kaytaz, F. (2011). Behişti târihi (791-907/1389-1502) (giriş, metin, dizin). Basılmamış Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Kaytaz, F. (2016). *Târîh-i behişti vâridât-ı sübhânî ve fütûhât-ı Osmânî (791-907/1389-1502) II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kılıçlı, M. (1992). *Atatürk üniversitesi merkez kütüphanesinde Kemal paşazâde’nin eserlerine ait yazmalar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri.
- Kıvâmî (1955). *Fetihnâme-i sultan Mehmed* (Nşr: Fr. Babinger). İstanbul.
- Koca, S. (2000). *Türk kültürünün temelleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Koca, S. (2019a). Büyük Selçuklu devletinde ordu. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 238-282). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Koca, S. (2019b). Selçuklu devri Türk askerî gelenekleri. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 472-506). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Koç, Ü. (2002). XVI. yüzyılda Osmanlı’da çavuşluk teşkilatı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 395-420.
- Konyalı, İ. H. (1942). *İstanbul sarayları*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1978). *İslam ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2012). *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuktaş, M. (2021). Tanıklarıyla tarama sözlüğü'ndeki eski Oğuzca askerî söz varlığı. Yüksek Lisans Tezi. *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Kütahya.
- Kurtaran, U. (2014). Klâsik dönem Osmanlı tarih yazıcılığı. *III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu (ISHE)*. Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye, 26-28 Haziran.
- Kut, G. (1989). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçükbasımacı, G. (2017). Manas destanında ilişki sözleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 60, 546-566.
- Küçükdağ, Y. (2008). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçükibrahimoğlu, O. N. (1972). “İbn Kemal Paşa”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 11(2), 115-118.
- Kütük, A. (2014). İslam/Türk devlet ve toplum geleneğinde renkler ve anlamları. *Türkiyat Mecmuası*, 24, 133-170.
- Levend, A. S. (1988). *Türk edebiyatı tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lemerle, P. (1957). *L'Émirat d'Aydın Byzance et L'Occident Recherches sur La Geste D'Umur Pacha*. Universitaires de France, Paris.
- Lütfi Paşa. (1341/1553). *Tevârih-i âli Osmân*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mahir, B. (2008). *Osmanlılar ansiklopedisi*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Man, J. (2006). *Tanrı'nın kırbağı Attila* (Çev: İ. Tulçalı). İstanbul: Nokta Kitap.
- Melikoff, I. (1954). *Le Destan d'umûr Pacha= Düstûrnâme-i Enveri*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Menage, V. L. (1978). “Osmanlı tarihçiliğinin başlangıcı” (Çev., Salih Özbaran). *TED*, (9), 227-240.
- Muradoğlu, H. A. (2019). *Şeyhülislâm Kemâl Paşazâde: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Risâle fî Beyân Ahvâl ez-Zamâir*. İstanbul: Kökler Kitabevi.
- Oğuz, M. (1949). “Yeni bulunmuş bir gazavat-ı sultan Murad.” *DTCFD*, VII(2), 481-495.
- Ortaylı, İ. (2006). *Son imparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Orkun, H. N. (1941). *Eski Türk yazıtları c.4*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun imparatorluğu tarihi c.1-2*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Ögel, B. (1983). “Türk tarihinde millet ve ordu bütünleşmesinin nedenleri.” *Birinci askeri tarih semineri bildirileri II*. Ankara: Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1984). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özcan, A. (1991). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2003). Fatih devri tarih yazıcılığı ve literatürü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 55-62.
- Özcan, A. (2007). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2011). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2013a). Osmanlı tarihçiliğine ve tarihi kaynaklara genel bir bakış”. *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 271-293.
- Özcan, A. (2013b). “II. Bayezid devri tarih yazıcılığı ve ilk standart Osmanlı tarihleri”. *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2, 141-153.
- Özcan, A. (2019). Osmanlı devleti’nin askerî teşkilatı. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 345-377). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Özcan, A. (2020). *Osmanlı’da tarih yazımı ve kaynak türleri*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özdamar, A. N. (2019). *Türklerin savaş sanatı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özkan, B. (2019). *Türkiye Türkçesinde ikili tekrarlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özkan, M. (2013). *Türk dili’nin gelişme alanları ve eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özkan, H. (2019). *Osmanlı tarihi I (1299-1274) Siyasi tarih kültür ve medeniyet*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Öztürk, N. (1989). “Ferecek’in Süleyman Paşa tarafından fethine dair”, *MÜTAD*, 4, 141.
- Öztürk, N. (1995). “Yeni bir tevârih-i âl-i Osman nüshası ve bir düzeltme”. *Prof. Dr. Hakkı Yıldız Armağanı, Marmara Üniversitesi Yayını*, 443-448.
- Öztürk, N. (1997). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, N. (1999). “Osmanlılarda tarih yazıcılığı üzerine”. *Osmanlı*, VIII, 485-492.
- Öztürk, N. (2000). *Anonim Osmanlı kroniği: 1299-1512*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Öztürk, N. (2001). *Selatîn-nâme (1299-1490)*. Ankara: TTK.
- Öztürk, N. (2003). *Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı tarihi kısmı 1299-1466 Fatih devri kaynaklarından*. İstanbul: Kitabevi.
- Öztürk, N. (2007). *Oruç Beğ Tarihi*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

- Öztürk, N. (2008). *Cihannüma [Osmanlı tarihi] (1288-1485)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Öztürk, N. (2012). *Düstûrnâme-i Enverî 19-22. Kitaplar[Osmanlı tarihi] 1299-1465*. İstanbul: Çamlıca Basım.
- Öztürk, N. (2013a). *Âşıkpaşazâde tarihi [Osmanlı tarihi] (1285-1502)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.
- Öztürk, N. (2013b). *Mevlânâ Mehmed Neşrî Cihânnümâ [Osmanlı tarihi] (1288-1485)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.
- Öztürk, N. (2014). *Oruç Beğ tarihi [Osmanlı tarihi] (1288-1502)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınevi.
- Öztürk, N. (2015a). *Anonim Osmanlı kroniği [Osmanlı tarihi] (1299-1512)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Öztürk, N. (2015b). *Hadîdî tarihi [manzum Osmanlı tarihi] (1285-1523)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Öztürk, N. (2018). *Selâtinname [Manzum Osmanlı Tarihi (684-895/1296-1490)]*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Öztürk, N. (2020). 15. Yüzyıl Osmanlı kronikleri ilk iki asrın yaşayan hafızası. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. yüzyıllar arasında sözcük dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I-II-III*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Palabıyık, M. H. (2019). Gaznelilerde devlet ve ordu. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 203-221). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü II*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Pıterberg, G. (2003). *An Ottoman tragedy historyand historiography at play*. London: California. Univ Of California Pr.
- Pilav, S. (2008). Üniversite birinci sınıf öğrencilerinin söz varlığı üzerine bir araştırma. Doktora Tezi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Saraç, M. A. Y. (1999). *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Saraç M. A. Y. ve Yavuz K. (2003). *Âşık paşazade Osmanoğulları'nın tarihi*. İstanbul: K Kitaplığı.
- Saygan, Ç. (2020). Kemâlpâşâzâde'nin tevârih-i âl-i Osmân adlı eserinin VI. Defterinin transkripsiyonu. Yüksek Lisans Tezi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.
- Schmidt, J. (2002). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sev, İ. G. (2019). *Etmek fiiliyle yapılan birleşik fiiller ve tamlayıcılarla kullanılışı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Severcan, Ş. (1991). Kemal Paşa-zâde Tevarih-i âl-i Osman: 10. Defter. Doktora Tezi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kayseri.

- Sevortyan, E. V. (1980). *Etimologičeskiy slovar Turyrskix yazıkov, izdatel'stvo "Nauka"*. Moskva.
- Sır, A. N. (2007). Mehmed Za'im Cami'üt-tevarih (202a-327b giriş-tenkitli metin) cilt I. Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Sümer, F. (1959). X. yüzyılda Oğuzlar. *DTCF Dergisi*, XVI(3-4), 135-138.
- Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şayın, C. (2019). Türk askerî düşünce geleneği. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 598-612). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Şen, M. (2019). Türk kültüründe atın özellikleri ve eğitimi. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 613-628). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Şentürk H. M. (2003). *Künhü'l-ahbâr c.II Fâtih Sultân Mehmed devri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Şeşen, R. (2001). *İslâm coğrafyacılarına göre Türkler ve Türk ülkeleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Şirin, H. (2020). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu bilig'de söz yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Taşagıl, A. (2017). *Eski Türk boyları, Çin kaynaklarına göre (m.ö. III.-m.s. X. asır)*. İstanbul: Bilge Kültür Yayınları.
- Taşagıl, A. (2019). Türk askerî tarihinin başlangıcı: Hun ordusu. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 142-158). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Taşagıl, A. (2021). İslam öncesi dönemde Türklerde istihbarat. İçinde İ. H. Demircioğlu, A. Özcan, N. Çeçen ve Y. Yiğit (Edt.), *Türk istihbarat tarihi* (ss. 41-62). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Taşagıl, A. (2022). *Bilge Türk Tonyukuk*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Taşbaş, E. (2011). Klasik dönem Osmanlı tarih yazıları ve eserlerine kısa bir bakış. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1(2), 213-223.
- Taeschner F. (1951). *Neşri, Cihânnümâ cilt I*. Leipzig.
- Tekin, E. (2019). Tuğdan mehtere: Türklerde geleneksel askerî müzik. İçinde S. Özkaya (Edt.), *Hunlardan günümüze Türk askerî kültürü* (ss. 663-679). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Tekin, T. (1994). *Tonyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınevi.
- Tekin, T. (1995). *Orhun Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekindağ, Ş. (1971). Osmanlı tarih yazıcılığı. TTK, *Belleten*, XXXV(140), 655-663.
- Teres, E. (2007). "Karahanlı Türkçesinde askerlikle ilgili bazı terimler üzerine I". *Türklük Bilgisi Sempozyumu*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye, 26-30 Nisan.

- Tergip, A. (2014). Türk atasözleri ve deyimlerinde kötüleme ifadeleri. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20(80), 275-294.
- Tietze, A. (2016). Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati. Ankara: TÜBA Yayını.
- Tulum, M. (1977). *Târih-i ebü'l-feth*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Tuna, O. N. (1949). Türkçede tekrarlar I. *Kowalski özel sayısı*, III(3-4), 429-477.
- Tuna, O. N. (2011). *Sümer ve Türk dillerinin târihi ilgisi ile Türk dilinin yaşı meselesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turan, O. (1969). *Selçuklu tarihi ve Türk İslam medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat.
- Turan, Ş. (1991). *Tevârih-i âli Osman, VII*. Ankara: TTK.
- Turan, Ş. (2002). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Türkiye Bilimler Akademisi, (2011). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Uçan, A. (2000). *Türk müziği kültürü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uğur, A. (1977, s.). “Dresden’de Kemal paşa-zade’ye atfedilen yazma eserler”. *Ankara Üniversitesi İslamî İlimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 315-343.
- Uğur, A. (1985). *Tevârih-i Âl-i Osman IX. defter: İbn-i Kemal*. Ankara: TTK Yay.
- Uğur, A. (1986). “Kemal paşa-zade’nin VIII. Defteri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 269-289.
- Unat, F. R. Ve Köymen, M. A. (1957). *Kitab-ı cihannüma (Neşri tarihi)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Uygur, C. V. (1991). Kıvami’nin fetihname-i sultan Mehmed’i ve dil özellikleri (imla-gramer-metin ve lügat). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Uygur, C. V. (2007). *Fetihnâme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı tarihi 1. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı tarihi 1. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üçyiğit, E. (1973). “Oruç Beğ tarihi hakkında.” *Hayat Tarih Mecmuası*, IX(7), s74-76.
- Ünver, İ. (1975), Türk edebiyâtı’nda manzum İskender-nâmeler. Basılmamış Doktora Tezi. *AÜDTCF*. Ankara.
- Ünver, İ. (1979). Ahmed-i Rıdvân’ın İskender-namesindeki Osmanlı tarihi (nusretnâme-i Osman) Bölümü. *Türkoloji Dergisi*, VIII, 345-380.
- Ünver, İ. (1983). *Ahmedî İskender-nâme inceleme-ıptkibasım*. Ankara: TDK.

- Ünver, İ. (1999). “İskender”. *DİA*, XXII, 557-559.
- Ünver, İ. (2000). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üren, U. (2022). Köktürk yazıtlarının “askerî propaganda” bağlamında değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42(1), 129-161.
- Üşenmez, E. (2014). *Eski Anadolu Türkçesinde arkaik (eski) öğeler*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Vural, F. G. (2016). *İslamiyetten önceki Türklerde kültür ve müzik Hun, Göktürk ve Uygur devletleri*. İstanbul: Ötüken yayıncılık.
- Yazar, N. (2021). İslamiyetin kabulü ve sonrası Türklerde İstihbarat. İçinde İ. H. Demircioğlu, A. Özcan N. Çeçen ve Y. Yiğit (Edt.), *Türk istihbarat tarihi* (ss. 63-94). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Yazıksız, N. A. (1930). “Düsturname-i Enverî.” *TTEM (Yeni Seri)*, I(5), 83-86.
- Yılmaz, A. (2016). Attila’nın siyasi hayatı, şahsiyeti, karakteri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 141-164.
- Yılmaz, H.(2018). İbn Kemâl (Kemâl Paşa-Zâde): târîh-i İbn Kemâl / VI. Defter (inceleme-transkripsiyon-tıpkıbasım). Yüksek Lisans Tezi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.
- Yinanç, M. (1930). *Düsturnâme-i Enveri medhal* İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Yurdaydın, H. (1992). *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yurdaydın H. G. (2014). *Beyân-ı menâzil-i sefer-i ‘Irâķeyn*. Ankara: TTK.
- Yüksel, H., Delice, İ. ve Karagülle, D. (2021). *İlk anonim tevârih-i âl-i Osman (Edirne nüshası)*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası.
- Yüksel, T. (2014). *Dilbilgisi kavramları sözlüğü*. İstanbul: Uyanış Yayınları.
- Zeylek, Ö. (2016). “Usûl-ü fenn-i harb” transkripsiyon-askerî terimlerin incelemesi ve sözlüğü. Yüksek Lisans Tezi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.

6. EKLER

Tablo 1. Tek dilden oluşan söz varlığı sayıları ve yüzdelik oranları

Diller	Söz Varlığı Sayısı	Tek Dilden Oluşan Toplam Söz Varlığına Oranı %	Tüm Söz Varlığına Oranı %
Türkçe	1392	56.49	35.43
Arapça	599	24.31	15.24
Farsça	419	17.00	10.66
İtalyanca	23	0.93	0.58
Moğolca	11	0.44	0.28
Rumca	8	0.32	0.20
Macarca	5	0.20	0.12
Slavca	3	0.12	0.07
Fransızca	2	0.08	0.05
Yunanca	1	0.04	0.02
Ermenice	1	0.04	0.02
Toplam	2464	99,97	62.67

Tablo 2. İki dil unsurundan oluşan söz varlığı sayıları ve yüzdelik oranları

Diller	Söz Varlığı Sayısı	İki Dil Unsurundan Oluşan Toplam Söz Varlığına Oran %	Tüm Söz Varlığına Oran %
Türkçe-Arapça	680	49.31	17.31
Arapça-Farsça	325	23.56	8.27
Türkçe-Farsça	325	23.56	8.27
Türkçe-Moğolca	12	0.87	0.30
Türkçe-Yunanca	8	0.58	0.20
Türkçe-İtalyanca	7	0.50	0.17
Türkçe-Rumca	6	0.43	0.15
Moğolca-Farsça	5	0.36	0.07
Moğolca-Arapça	2	0.14	0.05
Macarca-Arapça	2	0.14	0.05
Slavca-Arapça	2	0.14	0.05
Slavca-Farsça	2	0.14	0.05
Türkçe-Macarca	1	0.07	0.02
Farsça-Rumca	1	0.07	0.02
Slavca-Farsça	1	0.07	0.02
Toplam	1379	99.94	35

Tablo 3. Üç dil unsurundan oluşan söz varlığı sayıları ve yüzdelik oranları

Diller	Söz Varlığı Sayısı	Üç Dil Unsurundan Oluşan Toplam Söz Varlığına Oran %	Tüm Söz Varlığına Oran %
Türkçe-Arapça-Farsça	80	94.11	2.03
Farsça-Moğolca-Arapça	2	2.35	0.05
Farsça-Moğolca-Türkçe	1	1.17	0.02
Arapça-Rumca-Türkçe	1	1.17	0.02
Fransızca-Farsça-Arapça	1	1.17	0.02
Toplam	85	99.97	2.14